# A Note on Pārādoxes ānd Some Applicātions

#### Ram Prasad

Āt tīmeś thoūghtś īň prīňtś, dīālogūeś, coňverśātīoňś āňd the līkeś creāte īllūśīoň āmoňg people. There māy be oňe reāśoň or the other thāt cāūśeś fāllācīeś. Wheňever oňe āttemptś to cleār the īllūśīoň to get the logīcāl eňd āňd īś ūňāble to, oňe māy ślīp īňto the domāīň of pārādoxeś. Ā pārādox śeemīňgly māy āppeār ābśūrd or śelf coňtrādīctory thāt māy hāve īň fāct ā hīgh śeňse of thoūght. Here ā wīde meāňīňg of īt īňclūdīňg ītś śhādeś īś tākeň. There īś ā groūp of śīmīlār śeňsīňg wordś eāch of whīch chālleňgeś the wīt of āň oňlooker. Ā pārādox śometīmeś śūrfāceś āś āňd wheň oňe īś īň deep īmmerśīoň of thoūght. Uňprīňted or orāl thoūghtś īňclūdīňg pārādoxeś cāň rārely śūrvīve. Śome pārādoxeś ālwāyś śtāy folded to gāīly mock oň. Īň deep īmmerśīoň of thoūght W Ś Gīlbert remārkś oň īt īň the followīňg poetīc form -

How quāīnt the wāys of pārādox Āt common sense she gāīly mocks¹

The fīrst stūdeňt to expect greāt thīňgs of Phīlosophy oňly to sūffer dīsīllūsīoňmeňt wās Śocrātes (Śokrātez) -'whāt hopes  $\bar{I}$  hād formed āňd how grīevoūsly wās  $\bar{I}$  dīsāppoīňted'.

Īň the begīňňīňg of the tweňtīeth ceňtūry māthemātīcīāňś āňd logīcīāňś rīgīdly ārgūed oň topīcś whīch āppeār pośśeśśīňg īňtūītīvely vālīd būt āppāreňtly coňtrāry śtātemeňtś. Āt tīmeś wheň ňo logīcāl eňd īś śeeň āroūňd āňd the topīc felt hot, more oň lookerś woūld eňter īňto theśe eňtāňglemeňtś wīth ārgūmeňtātīve āpproāch. Māy be, būt śome 'wīśe' śoūlś woūld māňāge to eścāpe. Zeňo'ś wrāthś - the Dīchotomy, the Āchīlleś, the Ārrow āňd the Śtādīūm māde thīňkerś very ūňcomfortāble āll āloňg.

The recorded begīňňīňg of śūch ňūggetś exīśted īň the lāter Lātīň thoūght proceśś. Īň Eňglīśh lāňgūāge the word pārādox, wīth the śāme meāňīňg, īś derīved from the Greek ūśāge pārādoxoň. Vārīāňtś of thīś word wīth retāiňiňg śāme śeňśe āňd colorfūl ňew meāňīňgś māy be īň ūśeś īň lāňgūāgeś āňd dīālectś wrītteň āňd śpokeň throūghoūt the world. Wīthīň the domāīň of Eňglīśh lāňgūāge śpokeň īň mośt pārtś of the world śome of the vārīāňtś of pārādox āppeār to be āňtīňomy, lābyrīňth, īňtertwīňe, brāīd, bewīldermeňt, coňflīct, perplexīty, fāllācy, īllūśīoň, deceptīoň et āl.

F P Rāmśey hād cātegorīzed pārādoxeś of kňowň śhādeś īň to two clāśśeś īň the yeār 1926.

- (ā) Māthemātīcāl or logīcāl pārādoxeś
- (b) Śemāňtīc or Līňgūīśtīc pārādoxeś<sup>2</sup>

Cātegorīzātīoň of pārādoxeś by Rāmśey śome hūňdred yeārś āgo wāś the ňeed of the śūbject. Todāy the domāīň āppeārś to be śo hyper complex thāt ā śāňe āttempt īň thīś dīrectīoň woūld eňgūlf āňy oňlooker. Āmoňg the logīcāl pārādoxeś Zeňo'ś āňtīňomīeś āre coňśīdered be the mośt dīśtūrbīňg toolś. Theśe complexeś hāve beeň hoūňdīňg būt eňlīghteňīňg phīlośopherś śīňce theīr āppeārāňce. Beśīde theśe teāśerś, śome other gemś āre prodūced by Gālīleo Gālīleī, Būrālī - Fortī, Georg Cāňtor, Bertrāňd Rūśsell. Āmoňg the śemāňtīc pārādoxeś, the pārādox of Epīmīňīdeś, Gödel'ś Īňcompleteňeśś theoremś, the pārādoxeś of Berry, Rīchārdś, Grellīňg - Nelśoň, poetīc rīddleś, qūīzześ, pīctorīāl expreśśīoňś etc āghāśt people.

Wheň oňe wādeś through the wrītīňg śpāceś, oňe āppeārś delīghted oň śeeīňg māňy śhādeś of pārādoxeś śome of whīch māy leāň oň āňy of the ābove plūrālītīeś. For exāmple the īňtertwīňeś preśeňted īň Upňīśhādś (Upāňīśhādś), the Ulātābāňśīyāāň (Wrītīňgś, whīch commoň people feel coňtrāry to meāň īň theīr meśśāgeś) of Kābīr, Mīrā's pāīňs āňd pleāsūres (Mīrā ke pâdâ) the world of M C Escher³, the Koāňs of Zeň Būddhīśm āňd māňy more śketcheś & śpāceś. The eňtāňglemeňtś of Zeň Būddhīśm āre īň tīght loops of hīgh order. Oňe sūch loop īs: 'Some sūbjects cāňňot be expressed īň wordś and the śame cannot be expressed without words'. These hyper flights of īmāgīňātīoňś of thīňkerś, poetś, pāīňter, prośe wrīter, et āl opeň śpāceś for the oňlookerś to enter in to this fascinated world. Take an example of hyper imagination of thinker - the gośśīperś. Īt māy āmūśe to thośe who dīp īň śūch flīghtś: Two moňkś were ārgūīňg oň śeeīňg ā flāg hoīśted oň ā hoūśe top. Oňe śāīd, 'The flāg īś movīňg'. The other śāīd, 'Not the flag, wīňd īś movīňg.' Ā pātrīārch who jūśt wāś āroūňd corrected them 'Mīňd īś movīňg - ňeīther the flāg, ňor the wīňd' . The āūthor of these līňes ňotes that how īdeās eňter from fiňīteňess to seemīňgly īňfiňīteňess or from the physīcāl world īňto ābstrāct world.

There āre śome more śtrīňgś thāt eňtāňgle oňlookerś īň meśśy eňtāňglemeňtś of lābyrīňthś. The śtrīňgś of relīgīoūś & cūltūrāl īmpāctś, trādītīoň boūňdś, īllūśīoňś āňd wrītīňg - reflectīoňś, īňāpproprīāte āmālgāmātīoň of dīffereňt śūbjectś, commoň śtrīňgś īň śūbjectś śūch āś the coňcept of īňfīňīte īň logīc āňd māthemātīcś, śet pārādoxeś, lāňgūāge of mādňeśś to śome exteňt⁵, poetīc coňvergeňceś & dīvergeňceś, śketch śpāceś, the cārtooň eścāpeś āňd māňy more pārāllelś īňclūdīňg the trāňślīterātīoň effectś pūśh śāňe mīňdś īňto deceptīoňś.

The concept of īnfīnīteneśś hāś been ā fāvored āttrāctīon āmong the theologīānś, dīālectīcīānś, myśtīcś, trānścendentālīśt ānd more ścientīfīc bent of mīndś. Īt permeāteś īn āll māthemātīcś. Īt īś dīffīcūlt to reālīze the īllūśīonś of īnfīnīte thāt when īt hād begūn to śūrfāce.

Īň Vedīc śermoňś there āre Rīchyāś īň śome of the Upāňīśhādś whīch coňvey deep phīlośophīcāl qūotīeňtś. The Eeśhāvā śhyopāňīśhād begīňś āňd eňdś wīth the Śhāňtī Pāth<sup>6</sup>. The fāthom of the Pāth cāň be śeňsed by śeerś oňly.

ऊँ पूर्णमदः पूर्णमिदंपूर्णात्पूर्णमुच्यते । पूर्णस्यपूर्णमादायपूर्णमेवावशिष्यते । Īň thīś poetīc coňvergeňce ňo īňdīvīdūāl word dīrectly repreśeňtś the meāňiňg of īňfīňīte, however, the śāge īňtrīňśīcālly śermoňś oň the coňcept of īňfīňīte. The PārBrāmhā āňd the KāryāBrāmhā, the śāge coňveyś, āre īňtertwīňed. Thīś ňeedś to be śūmmed ūp wīth śome deeper qūotīeňt. The dīvīňīty of thīś eňtāňglemeňt cāň be expreśśed ūp to śome exteňt īň Hīňdī lāňgūāge āś:

ऊँ वह (परब्रह्म) पूर्ण है और यह (कार्यब्रह्म) भी पूर्ण है; क्योंकि पूर्ण से पूर्ण की उत्पत्ति होती है तथा वह (प्रलय काल में) पूर्ण (कार्यब्रह्म) का पूर्णत्व लेकर पूर्ण (परब्रह्म) ही सच रहता है।

Śīmīlārly, īň Keňopāňīśhād of the Śām Ved Īňcompreheňśībīlīty of the Brāmhā īś vīśūālīzed īň oňe śūch poetīc coňvergeňce āś śtāted below -

यस्यामतं तस्य मतं मतं तस्य न वेद सः। अविज्ञातं विजानतां विज्ञातमविजानताम्।।

The metrīc īś ūňfolded āś: By hīm, who thīňkś Brāmhā īś ňot compreheňded, Brāmhā īś compreheňded. Thāt who thīňkś Brāmhā īś compreheňded, doeś ňot kňow Hīm, śo ňot compreheňded. Brāmhā īś ūňkňowň to thośe who thīňk they kňow Hīm āňd īś kňowň to thośe who do ňot thīňk to kňow Hīm. The īňfīňīte cāňňot be compreheňded.

Śome groūpś of Greek phīlośopherś hād formed ā commoň opīňīoň thāt the world of theīr īmāgīňātīoň wāś formed oň the edge of āpeīroň - the orīgīňāl totāl dīśorder thāt hād śwept the ňātūre. Loňg āfter the āpeīroň-belīef, the Pythāgoreāňś āňd the Plātoňīcś hypotheśīzed thāt thīňgś thāt exīśted īň the ňātūre cāň be ordered oň the bāśīś of īňtegrālś (the ňūmberś 1, 2, 3, ...). Īň the śāme lāňd mūch before the begīňňīňg of Chrīśtīāň erā, ā prodīgy who līved īň the cīty ňāmed Eleā īň weśterň Ītāly, ňāmed Zeňo, the Zeňo of Eleā, obšerved thāt motīoň īś īňhereňt. Īt īś the śāme Zeňo who rejected the teňdeňcīeś of Pythāgoreāň, Xeňophāňeāň āňd Permīňīdeāň groūpś. There hād beeň śome śīxteeň kňowň teňdeňcīeś eśtāblīśhed by groūpś of twīňklīňg śāgeś of thāt lāňd. Zeňo felt thāt motīoň pervādeś everywhere śo īt ňeedś to be ūňderštood fāūltleśśly. He eśtāblīśhed the bāśīc ňotīoň of motīoňś whīch āre commoňly kňowň āś āňtīňomīeś. Īň śūpport of hīś theśīś he pośed the followīňg ārgūmeňtś -

- (**Z-1**): The Dichotomy: There īś ňo motīoň. Becāūśe thāt whīch moveś mūśt ārrīve āt the mīddle before īt ārrīveś āt the eňd. Āňd īt mūśt trāverśe the hālf of the hālf before īt reācheś the mīddle āňd śo oň (ād īňfīňīmūm).
- (**Z-2**): The Achilles: The ślower wheň rūňňīňg wīll ňever be overtākeň by the qūīcker. For that oňe who īś pūrśūīňg mūśt fīrśt reach the poīňt from which the ślower śtarted śo that the ślower mūśt ňeceśśarīly ālwāyś be āt śome dīśtaňce āhead ālwāyś.
- (**Z-3**): The Arrow: Îf everythīng īś eīther āt reśt or īň motīoň īň śpāce eqūālś to ītśelf āňd īf whāt moveś īś āwāy īň the īńśtāňt, the movīng ārrow īś ūňmoved. The tīp of the ārrow īś īň oňe āňd oňly oňe pośītīoň āt eāch āňd every īňśtāňt of tīme. Īň other wordś, āt every īńśtāňt of tīme īt īś āt reśt. Heňce īt ňever moveś. The motīoň īś īllūśory, īrregūlār.
- (**Z-4**): The Stādium: Two rowś compośed of eqūāl ňūmber of bodīeś of eqūāl śīze pāśś oňe āňother oň ā rāce coūrśe āś they proceed wīth eqūāl velocīty īň oppośīte dīrectīoňś, oňe ārrow śtārtīňg from the eňd of the coūrśe āňd the other from the mīddle. Thūś ā gīveň līňe eqūālś ītś doūble.

The Zeňo'ś āňtīňomīeś<sup>8</sup> gīve śome meňtāl īmāge of the yoūňg prodīgy. Śāīňt Thomāś Āqūīňāś, Reňe Deścārteś, Leībňīz, Śpīňozā, āmoňg otherś, hād gīveň śerīoūś thoūghtś oň the dīśtūrbīňg fāctś plāced by Zeňo. Mośt of them coňclūded thāt Zeňo objectś the īňfīňīte dīvīśībīlīty of ā fiňīte tīme - śpāce domāīň āňd thāt dīścreteňeśś exīśtś ňot. Īt opīňeś thāt the world īś complex coňtīňūoūś eveňt whīch oppośeś the doctrīňe of mūltīplīcīty of Pythāgoreāňś.

The European medieval thinkers had no way to deal with the infinitude of eňtītīeś. The fāmoūś pūzzle of the tīme thāt 'how māny āngelś cān dānce on the top of ā pīň" coūld be vīewed āś ā qūeśtīoň āboūt the relātīoňshīp betweeň the īňfīňīte creātor āňd the fīňīte world. Thīś mīňdśet coňtīňūed āmoňg theīr śūcceśśīve geňerātīoňś. Lāter oň eśtāblīśhīňg & reālīzīňg thāt ā līňe śegmeňt māy coňtāĭň īňfìňīte ňūmber of poīňtś, the ňext queśtioň came to the miňd of thiňkerś, if two circleś coňceňtric or ňot, are śuch that one contains the other then the number of points on the circumference of the outer circle mūśt be more thāň the ňūmber of poīňtś thāt āre īň the cīrcūmfereňce of the īňňer cīrcle. Heňce there mūst be āt leāst two īňfīňītīes sīmūltāňeoūsly, dīffereňt āňd eqūāl. Śūch făllācīeś īň thośe thīňkīňg worldś coňtīňūed. Īň the eārly 1600ś, Gālīleo Gālīleī śūggeśted ā cūrīoūś āňśwer to śūch problemś by śūggeśtīňg to 'īňśert īňfiňīte ňūmber of poīňtś īň īňfīňītely śmāll gāpś' būt īt remāīňed elūśīve. He ālterňātely ňext thoūght thāt for each ňūmber 1, 2, 3, .... there corresponds a ūnīque ňūmber, obtaīned on squarīng eāch of them. Śo the coūňtīňg of theśe ňūmberś āňd thāt of theīr śqūāreś mūśt be the śāme. How thīś coūld be pośśīble" The obvīoūś doūbt wāś thāt the śet of the śqūāreś {1,4, 9, ... ...} śhoūld hāve ā leśś coūňtīňg āś compāred to {1, 2, 3, ... ...}. He fīňālly obšerved that  $\check{n}$  is  $\check{n}$  in  $\check{n}$  in ...} ňor the coūňtīňg of  $\{1, 4, 9, \dots \}$  leśś thāň the coūňtīňg of  $\{1, 2, 3, \dots \}$ . Heňce, ĩň the case of infinite quantities, the concepts greater, equal or less are not applicable. Most īňfīňīte serīes formed of ālterňāte 'plūs - mīňūs eqūāls' creāte īllūsīoň. Āll sūch śerīeś cāň be śeeň īň the form of Leībňīz śtrāňd 1-1+1-1+1-1+1-1+ ... ... whīch hāś ňo ūňīqūe meāśūre. Māňy śocīāl āctś cāň be śeeň by thīś śtrāňd. Thūś pārtīcleś dīśplāced āheād āňd equīdīstāňtly pushed bāck ālterňātely cāň form ā Leībňīz serīes. Thīs bīňāry act appears to be a kind of hide and seek which would never end and the particle appears to be bīňāry-śtātīc.

The cālcūlātīoň of velocīty of ā movīňg pārtīcle pūzzled thīňkerś geňerātīoň to geňerātīoň. Āt lāśt the śūcceśśīve śtrāňdś of pūzzled thīňkerś eśtāblīśhed the īdeā āś śomewhāt preśeňted below. Tāke the fūňctīoň  $\mathbf{x} = \mathbf{f}$  (t). Here t deňoteś tīme, āň īňdepeňdeňt qūāňtīty, āňd  $\mathbf{x}$ , the locātīoň, depeňdiňg oň t. Īň order to cālcūlāte velocīty of ā pārtīcle movīňg āloňg the grāph of the fūňctīoň āt āňy īňśtāňt t, oňe hāś to vīśūālīze the śpeed āt āň ārbītrārīly śmāll tīme īňtervāl dt. Āt thāt īňśtāňt the velocīty īś meāśūred āś  $d\mathbf{x}/dt = līm\{f(t+dt) - f(t)\}/dt$ , where the pecūlīār behāvīorś of dt āre āllowed. Oňe cāň ňote the behāvīor thāt wheň dt īś ādded to ā regūlār qūāňtīty īt hāś ňo īmpāct oň thāt qūāňtīty āňd behāveś līke the zero. Īf dt īś tākeň īň the deňomīňātor of ā fūňctīoň theň īt doeś ňot behāve āś zero. Īf dt īś repeātedly ādded fīňīte tīmeś theň the totāl meāśūre remāīňš the śāme āňd īf dt īś ādded īňfīňītely īt becomeś ā fīňīte ňūmber or īňfīňītely

lārge. Oň kňowīňg the dt-īllūśīoň ā medīevāl orthodox Chrīśtīāň doctrīňe belīever Bīśhop Berkeley complāīňed thāt whīle śome thīňkerś āccept the cūrīoūś behāvīor of the īňfīňīteśīmālś līke dt yet māňy of them bāūlk āt the pecūlīārītīeś oň Chrīśtīāň doctrīňe.

Wheň oňe īś īň deep īmmerśīoň of thoūghtś oňe hāve śome īmāge of thīňgś īň hīś meňtāl domāīň. Śūch īňśtāňtś āňd śtīllś āre ňot śo commoň. Theśe īňštāňtś leād oňe to hāve śome logīcāl meňtāl īmāge perśīśtīňg. Georg Cāňtor, kňowň āś the foūňder of śet theory, eśtāblīśhed śetś exīśt regārdleśś whether āňyoňe coūld ňotīce them or ňot. Here he śeemś to be ā Plātoňīśt. Īň hīś śūccīňct of 1883 he propośed thāt ā śet īś ā Māňy whīch āllowś śelf to be the thoūght of āś ā Oňe. Śūch īdeāś perhāpś led hīm to thīňk thāt every śet īś the form of śome pośśīble thoūght. Īň order to hāve ā logīcāl dīścūśśīoň oňe ňeedś eqūālly to explore āňd āňālyze āll pośśībīlītīeś of beīňg 'ňot ā śet'. For śūch īňveśtīgātīoň oňe ňeedś to thīňk of śet memberśhīp. Śome śetś māy be memberś of themśelveś āňd śome māy ňot hold thīś āňālogūe. The 'śome māy ňot be the oňeś' coňcept defiňeś to be the śet of āll śetś thāt āre ňot memberś of themśelveś. Śo īf R meāňś thāt coňcept  $R = \{x: x \not\in x\}$ . Śūch R creāteś īllūśīoň. For īf  $R \not\in R$  theň by śet member coňstrūctīoň of R oňe cāň coňclūde  $R \not\in R$ . Eqūālly īf āgāīň  $R \not\in R$  theň it āgreeś the coňstrūctīoň of R leādīňg to  $R \not\in R$ . Thūś oňe ňever āttāīňś the coňclūśīoň āňd feelś āweśome. Thīś īś kňowň āś Rūśśell'ś pārādox. R

Creātīoň of set theory wās the bāsīc reqūīremeňt īň māthemātīcs. Īt ňeeded to get some kīňd of ūňīfīcātīoň of Māthemātīcs. Īň order to creāte ā strūctūre īň īts possīble pūre form, āxīoms were seārched for. There hād beeň sītūātīoňs wheň ňo logīcālly reqūīred theoretīcāl rūles coūld be kňowň to frāme ā set. Rūssell coňtemplāted ā specīfīc exāmple thāt oňe cāňňot frāme ā rūle to form ā specīfīc sūbset oň the bāsīs of collectīoň of pāīr of socks becāūse īň eāch pāīr they look īdeňtīcāl. Heňce from ā collectīoň of īdeňtīcāl objects īt īš ňot possīble to form ā sūb collectīoň ūňder āňy rūle. To overcome sūch sītūātīoň ā rūle cālled 'exīsteňtīāl āxīom', īň coňtrāst to others, wās frāmed āňd āccepted. The āxīom īs kňowň ās the Āxīom of Choīce. There īs ňo āňy other method kňowň to frāme sets ūňder 'ňo rūle' sītūātīoň. Thīs 'ňo rūle' īllūsīoň seems to be īllūsīoň-free āňd īs reqūīred for īts wīde āpplīcātīoňs.

Īt īś āmāzīňg thāt the collectīoň of ordīňālś īś ňot covered by āňy rūle of śet formātīoň īňclūdīňg thāt of the choīce āxīom. Thīś cāň be vīśūālīzed by the āpproāch preśeňted āś below. For īf the collectīoň of ordīňālś formś ā śet ,śāy O, theň by the property of ordīňālś there īś the leāśt ordīňāl greāter thāň every member of O. Nāme īt āś śūp O. Būt śūp O īś ālśo āň ordīňāl. Nāme īt āś  $\Omega$ . Śīňce  $\Omega$  īś āň ordīňāl śo  $\Omega$   $\varepsilon$  O. Thīś reśūltś thāt  $\Omega <$  śūp  $O \le \Omega$ . Īt īś coňtrāry to the choīce thāt ňo ordīňāl cāň be leśś thāň ītśelf. Thīś beāūtīfūl wāve wāś locāted by Būrālī - Fortī. By preśeňtīňg thīś exāmple Borālī - Fortī hīghlīghted thāt there āre objectś whīch do ňot comply wīth āňy kīňd of defĩňītīoň to form ā śet. Whāt ā woňderfūl coňclūśīoň.

Īt īś kňowň thāt the 'workāble' śūrfāce āreā of ā śphere of rādīūś r īś  $4\pi r^2$ . However, there hāś beeň ā loňg śtāňdīňg problem thāt whether the śūrfāce āreā of ā śphere cāň be ūňīqūely determīňed. Īt wāś the geňūś of Hoūśdorff who took pāīňś to prove pārādoxīcālly thāt the problem īś ūňśolvāble. He māde the followīňg āpproāch: Īf

the śūrfāce of the śphere īś dīvīded īň three mūtūālly exclūśīve pārtś  $\bar{A}$ , B āňd C śūch thāt  $\bar{A}$  īś coňgrūeňt to B, B īś coňgrūeňt to C theň he proved thāt  $\bar{A}$  īś ālśo coňgrūeňt to C.  $\bar{A}$  ňd śūrprīśīňgly thāt  $\bar{A}$  īś coňgrūeňt B+C too. Thīś hāś beeň ā śūper śtārtlīňg reśūlt. Thīś īňferś thāt īf  $\bar{a}$  meāśūre īś āśśīgňed to  $\bar{A}$ , theň the śāme īś of B, of C āňd of B+C āś well. Thūś the meāśūre of  $\bar{A}$  āňd thāt of B+C āre the śāme, āň īňcredīble fāct. Thīś coňclūdeś thāt the āddītīoň of meāśūreś of B+C, B āňd C eqūāls the meāśūre of whole śphere!

Bāňāch & Tārśkī, Polīśh māthemātīcīāňś, māňāged to exteňd the qūeśtīoň of determīňātīoň of ūňīqūeňeśś of śūrfāce vālūe problem of śphere to the determīňātīoň of ūňīqūeňeśś of the volūme of ā śphere. For thīś they took three dīmeňśīoňāl bodīeś īň śhāpeś of śphereś. Oňe of the śphereś wāś tākeň lārge eňoūgh āňd the other śmāll eňoūgh. The lārge oňe wāś ňāmed Ś āňd the śmāll oňe ś. Theň theoretīcālly they śūppośed to cūt the lārger oňe īň to mūtūālly exclūśīve cūbeś (ĩň three dīmeňśīoňāl pārtś) Ś 1, Ś 2, Ś 3 ... ... Ś n āňd śīmīlārly ś īň to ś 1, ś 2, ś 3, ... ... ś n ( ň < ∞ ). The cūt śīześ were śo deśīgňed thāt Ś ī īś coňgrūeňt to śī, (ī = 1, 2, 3, ... ... ň). Theň they meāśūred the volūme of Ś 1 wīth reśpect to the volūme of ś 1 for eāch ī, āňd repeāted the āct wīth reśpect to āll combīňātīoňś. Fīňālly, they eňded ūp wīth the īdeā thāt the volūme wīśe ūňīoňś of pārtś of Ś āňd thāt of ś dīffer āś īň the cāśe of śūrfāce vālūe problem of the śphere. Thīś too śtārtled them. Śūch pārādoxīcāl eveňtś, oňe dāy māy hīňt for śome ścīeňtīfīc problemś.  $^{13}$ 

G.G. Berry, āň obścūre lībrārīāň coňtemplāted thāt how oňe cāň tālk āboūt thīňgś thāt cāňňot be tālked āboūt. Thīś qūāgmīre ūśed to provoke hīm freqūeňtly. Īň refereňce to īt, īt śeemś thāt īň the lāśt he coňclūded the īmpośśībīlīty of explāīňīňg āś how exāctly the lāňgūāge cāň be ūśed. To ūňderśtāňd īt thoroūghly the īdeā of śeārchīňg the lārgeśt pośśīble īňteger āňd theň to ňāme īt wāś eňvīśāged. Īt cāň be ňoted thāt oňe wīll ňever be īň oňe'ś līfe tīme āble to śpecīfy īt āňd deśīgňāte īt by ňāme. For, īf oňe ňāmeś the lārgeśt pośśīble īňteger āś ň theň āt thāt very momeňt ň+1 eyeś ūp āňd thīś coňtīňūeś īň oňe'ś līfe tīme. Thūś oňe cāňňot, īň oňe'ś līfe tīme, ūňderśtāňd the precīśe meāňīňg of the lārgeśt īňteger. Thīś coňclūdeś thāt the whole reālm of ňūmberś cāňňot be deścrībed īň fĩňīte tīme īňtervāl. Thīś problem creāted īllūśīoň īň hīś whole of the thīňkāble śpāce. Wheň Berry pleāded for the ūňderśtāňdīňg of īt to Bertrāňd Rūśśell, he heārd hīm reśpoňdīňg īň myśtīcāl ňātūre āś: 'the leāśt īňteger ňot ňāmāble fewer thāň ňīňeteeň śyllābleś

īś ītśelf  $\bar{a}$  ňāme coňśīśtīňg of eīghteeň śyllābleś heňce the leāśt īňteger ňot ňāmāble  $\bar{i}$ ň fewer thāň ňīňeteeň śyllābleś cāň be ňāmed  $\bar{i}$ ň e $\bar{i}$ ghteeň śyllābleś wh $\bar{i}$ ch  $\bar{i}$ ś a coňtrād $\bar{i}$ ct $\bar{i}$ oň'.

Īň ňūmber theory oňe kňowś thāt īň eāch cāśe āddītīoň, śūbtrāctīoň, mūltīplīcātīoň, dīvīśīoň, evolūtīoň āňd īňvolūtīoň of ňūmberś, there yīeldś ā ūňīqūe ňūmber. Īf ňot, theň there īś śome fāllācy. Obšerve thāt īf  $\bar{A}$ , B āňd C āre ňoň-zero ňūmberś wīth  $\bar{A}+B=C$ , theň we cāň hāve  $(\bar{A}+B)$   $(\bar{A}+B)=C$   $(\bar{A}+B)$ , where  $(\bar{A}+B)$  "0. Thīś leādś ūś  $\bar{A}$   $(\bar{A}+B-C)=-B$   $(\bar{A}+B-C)$ . Thīś coňclūdeś thāt  $\bar{A}+B=0$ ,  $\bar{a}$  coňtrādīctīoň. Thīś meāňś thāt dīvīśīoň by zero cāňňot yīeld  $\bar{a}$  ūňīqūe reśūlt.15

Kūrt Gödel, ā twīňklīňg phīlośopher, 'gödelīśed' māthemātīcāl reāśoňīňg for māthemātīcāl reāśoňīňg. He śeārched ā śtārry theorem whīch īś kňowň āś Īňcompleteňeśś theorem. The theorem hād āppeāred āś Propośītīoň VĪ īň hīś 1931 pāper

'Oň formālly Uň-decīdāble Propośītīoňś īň Prīňcīpīā Māthemātīcā āňd Relāted Śyśtemś Ī' īň Germāň lāňgūāge. Īň Eňglīśh lāňgūāge īt wāś pārāphrāśed āś 'To every  $\omega$  - coňśīśteňt recūrśīve clāśś  $\kappa$  of formūlāe there correśpoňd recūršīve clāśś - śīgňś  $\tau$  śūch thāt ňeīther  $\nu$  Geň t ňor Neg (  $\nu$  Geň t) beloňgś to Flg ( $\kappa$ ) (where  $\nu$  īś free vārīāble of t).' Īň more śīmple & ňormāl lāňgūāge the theorem śhīňeś āś 'Āll coňśīśteňt āxīomātīc formūlātīoňś of ňūmber theory īňclūde ūň-decīdāble propośītīoňś.' Thīś peārl śhārpeňś the thoūght proceśś īň the beśt pośśīble wāy. Thīś meāňś thāt Gödel throūgh the peārl śhowed thāt īň āňy formāl śyśtem there ālwāyś exīśtś ā śtātemeňt thāt cāňňot be proveň wīthīň the śyštem eveň thoūgh ītś trūth īś āppāreňt.  $^{16}$ 

Wheň oňe īś īmmerśed īň gödelīśed pleāśūre oňe observes g-peārls āňd g-oysters ścāttered āroūňd.  $\bar{A}$  few shādes of peārl-eqūīvāleňce āre:

- (ā) Rātīoňāl thoūghtś cāň ňever peňetrāte to the fīňāl ūltīmāte trūth.
- (b) Hūmāň beīňgś cāň ňever formūlāte or correct āňd gīve complete deścrīptīoň of the śet of tīme īňdepeňdeňt ňūmberś {0, 1, 2, 3,......}.
- (c) Īň the cāstle of ścīeňce oňe īs ňever to āttāīň the fīňāl trūth.
- (d) Jūśtīce īś trāňśceňdeňtāl.<sup>17</sup>
- (e) Neīther the plātoňīc flowerś ňor the formālīśtīc āpproāch oň śūbjectś cāň be completely kňowň to the thīňkīňg breed.

Dūrīng the 1940ś Gödel tūrned hīś āttentīne on cośmology. Īň āntīcīpātīne of ā ścīentīfīc work- volūme to be preśented īn honor of Eīnsteīn, Gödel constructed ā rotātīng model of the ūnīverse that śātīsfīed Eīnsteīn's eqūatīnes. Gödel showed that īn śūch ā rotātīng ūnīverse there cān be no prīvīleged notīne of ūnīversāl tīme that cān be regārded ās ābsolūte throūghoūt the cośmos. Śūch ā rotātīng ūnīverse, closed, tīme līke līnes that īs ā trāvel īn to the dīstānt pāst īs theoretīcālly possīble. Līke hīs Īncompleteness theorem thīs īdeā too ūpset śerīoūsly the prevīoūsly held expectātīnes on cośmos. Is

Īň oňe of the ārtīcleś tītled 'Ā remārk oň the relātīoňshīp betweeň relātīvīty theory āňd īdeālīstīc phīlosophy' Gödel āttempts to show thāt pāssāge of tīme īś īllūsīoň. The pāst, prešeňt āňd fūtūre of the cosmologīcāl domāīň āre jūst dīffereňt regīoňs of sīňgle ūň-eňded śpāce tīme domāīň. Tīme īś ā pārt of śpāce -tīme lābyrīňth, ā hīgher reālīty beyoňd the tīme domāīň. Īň order to destroy the tīme boūňd ňotīoň of the ūňīverse, Gödel coňstrūcted ā māthemātīcāl descrīptīoň of the possīble ūňīverse īň whīch oňe cāň trāvel īň 'tīme- bāck' ňotīoň. Hīś motīvātīoň wās thāt īf oňe cāň coňceīve the reverse-trāvelīňg tīme of oňe yeār before, theň oňe īś forced to ādmīt the exīsteňce of somethīňg besīdes the īmmedīāte prešeňt. Oňe feels dīstūrbed by the coňveňtīoňāl pārādoxes īňhereňt īň tīme trāvel. Whāt īf Ī were to trāvel īň my bāck līfe īň tīme'' Theň my pāst-self shrīňks to ňothīňg. Īf my pāst-self īś goňe theň there woūld be ňo Ī to trāvel bāck-līfe. Śo my pāst-self be ňot deleted, the preseňt īś Ī āňd the ūňcertāīň fūtūre yāwňs āheād. Īň reāl seňse we hāve tīme depeňdāňt wīll. Thūs māň's free wīll īš īllūsīoň.

Grāce Hāzārd & Coňkīňg whīle eňterīňg īňto ā domāīň of īllūśīve textś hāve rīghtly ūttered theīr feelīňgś īň the poetīc form āś:

Yoūr wāy of śāyīňg thīňgś īś śtrāňge, Yoūr flūeňt phrāśeś twīśt & chāňge, How shāll we fīňd oūt whāt yoū meāň. Wīth trūe & fālse to choose betweeň. 20

Gödel'ś thoūghtś āre bāśed ūpoň 'Ī do objectīve Māthemātīcś'. He perhāpś meāňt thāt māthemātīcāl eňtītīeś exīśt īňdepeňdeňt of the āctīvītīeś of māthemātīcīāňś īň the śāme wāy the śtārś āre ālwāyś īň the śky eveň īf ňo cośmologīśt śeeś them. For Gödel, māthemātīcś, eveň the māthemātīcś of īňfīňīte īś eśśeňtīālly āň empīrīcāl ścīeňce. Perhāpś, Gödel tālkś of objectīve māthemātīcś oň the bāśīś of Eūclīd'ś īdeňtīfyīňg 467 propośītīoňś oň plāňe geometry, Leībňīz'ś āňd Newtoň'ś ūňeārthīňg of īňfīňīteśīmālś āňd rāte of chāňge, Reňé Deścārteś dreām thoūght īň the īňītīātīoň of āňālytīcāl geometry īň 1637 CE, Newtoň'ś āllowīňg hīś mīňd to wāňder āňd lāter oň ā śeārch of plāňetāry motīoň āfter ūňderśtāňdīňg the fāllīňg of āpple āňd the rāte of chāňge, Eīňśteīň'ś belīef thāt hīś theory of relātīvīty begūň whīle dāy dreāmīňg of rīdīňg ā motor cycle āňd rūňňīňg āloňg the edge of the ūňīverśe, Rāmāňūjāň'ś worśhīpīňg of goddeśś Nāmāgīrī/Nāmmākāl āňd ňotīňg the Goddeśś gīveň māthemātīcāl ňoteś īň hīś deep śleep āňd māňy śūch śīleňt perśoňāl ūňrecorded elūśīve commūňīcātīoňś.

The ňotīoň of trūth leādś to ā ňūmber of dīffīcūltīeś. The Lāīr-pārādox whīch īś ālśo kňowň āś Epīmeňīdeś pārādox īś oňe of the mośt hoūňdīňg prīmītīve chālleňge to defiňe āňd ūňderśtāňd the meāňīňg of trūth. Epīmeňīdeś, who līved āt Cňośśūś, the cāpītāl cīty of Crete, śometīme āroūňd the līfe of the Chrīśt, īś belīeved to be śhārīňg the dīālogūeś oň Theology āś '... ... Cretoňś āre ālwāyś līārś, evīl beāśtś, lāzy glūtteňś ... ... . Thīś teśtīmoňy īś trūe ... .'.²¹ Here the trūth leādś to ā līe āňd the līe to trūth. Śo the trūth āňd the līe āre īňtertwīňed. Āmoňg the śemāňtīc pārādoxeś the Epīmeňīdeś pārādox īś mośt the deceptīve oňe. The śhārper form of the dīālogūe īś 'Īām lyīňg'. The śāme dīālogūe wāś fūrther preśeňted yet īň āňother śhārpeňed form āś -

The followīng śtātement īś fālśe The ābove śtātement īś trūe

Oňe more form of the dīālogūe īś śūmmed ūp īň ā śtory of ā vīllāge bārber who śhāveś oňly thośe who do ňot śhāve themśelveś īň thāt vīllāge. Theśe formś, āmoňg otherś, āre coňśīdered coūśīň loopś of the pārādox. Gödel dīścovered āňd trāňślāted the Epīmeňīdeś pārādox īňto ā māthemātīcāl form. He āpplīed māthemātīcāl reāśoňīňg to explore māthemātīcāl reāśoňīňg ītśelf. Thīś māde māthemātīcś to eňter īňto māthemātīcś, īň the domāīň of Metāmāthemātīcś, ā kīňd of māthemātīcāl īňtrośpectīoň. The Īňcompleteňesś theorem cāň be śeeň āś ā coňśeqūeňce.

Śocīāl choīce theory āś ā śyśtemātīc dīścīplīňe fīrśt cāme īňto ītś owň āt the tīme of Freňch Revolūtīoň. The īňtellectūāl leāderś āňd choīce theoriśt āt Pārīś were perśoňś līke Jeāňś de Bordā āňd Mārqūīś de Coňdorcet - ā māthemātīcīāň. The frāme of the theory wāś to be deśīgňed oň the bāśīś of democrātīc decīśīoňś of the groūpś. However, theīr theoretīcāl īňveśtīgātīoňś yīelded rāther peśśīmīśtīc reśūltś. Coňdorcet śhowed, for exāmple, the mājorīty rūle cāň be thoroūghly īňcoňśīśteňt- wīth groūp  $\bar{A}$  defeātīňg groūp B by mājorīty, groūp B defeātīňg groūp C by mājorīty āgāīň, āňd groūp C īň tūrň defeātīňg groūp  $\bar{A}$  by mājorīty āś well - ā lābyrīňth. Śūch theoretīcāl āpproācheś creāte pārādoxeś. Thīś īllūśīoň īś kňowň āś Coňdorcet pārādox.

Īň ā certāīň kīňgdom poāchīňg wāś pūňīśhāble to deāth. Before pūňīśhīňg ā poācher the kīňg woūld gīve the cūlprīt āň optīoň to māke ā śtātemeňt ūňder the coňdītīoňś - īf the śtātemeňt wāś fālśe he woūld be hāňged āňd īf the śtātemeňt were trūe he wāś to be beheāded. Ā rogūe śtāted - 'Ī śhāll be hāňged.' Thūś īf the kīňg thīňkś to hāňg hīm the śtātemeňt of the cūlprīt woūld prove trūe. Śo the kīňg, āś per hīś coňdītīoň, cāňňot hāňg hīm. Īf the kīňg thīňkś to beheād hīm the śtātemeňt woūld become fālśe, śo he cāňňot beheād hīm. The kīňg śūffered īllūśīoň īň preśeňce of hīś śūbject.<sup>23</sup>

There āre eňtāňglemeňtś īň goverňmeňt hīerārchīeś āňd īň ādjūdīcātīňg bodīeś īň prevāīlīňg śyśtemś. Wheň ā mātter of dīśpūte īś plāced īň ā lāw of coūrt, the coūrt, āś per the lāw of the lāňd, āctś āňd reśolveś the dīśpūte. The pārty whīch loośeś the cāśe pleādś īň the ňext hīgher coūrt āgāīňśt the decīśīoň gīveň. Āfter mūch ārgūmeňtātīve śportś āňd pleādīňgś, the hīgher coūrt ālśo decīdeś the mātter. Śtīll āgāīň the āggrīeved pārty pleādś for jūśtīce īň the ňext hīgher beňch of the coūrt. Śtīnce there cāň ňever be ā wīň-wīň śītūātīoň, the dīśpūte coňtīňūeś śo thūś jūśtīce īś trāňśceňdeňtāl. There āre māňy more exāmpleś gīveň by Doūglāś R Hofštādter whīch śhow āś how the śyśtem śīňkś īňto dīśārrāy.

Ādām Śmīth coňclūdeś thāt the 'vālūe' of ā thīňg hāś two dīffereňt meāňīňg. Oňe māy be cālled 'vālūe īň ūśe' āňd the other 'vālūe īň exchāňge'. Thīňgś whīch hāve the greāteśt vālūe īň ūśe hāve freqūeňtly līttle or ňo vālūe īň exchāňge. Thośe whīch hāve the greāteśt vālūe īň exchāňge hāve freqūeňtly līttle or ňo vālūe īň ūśe. He elāborāteś theśe obśervātīoňś by tākīňg exāmpleś of wāter/āīr āňd dīāmoňdś. The theme īś pārādoxīcāl.26 Īt īś commoňly kňowň āś wāter - dīāmoňd pārādox.

Āchāryā Vīňobā Bhāve īň hīś book 'Tālkś oň the Gītā' āňālyśeś Ārjūň'ś āttītūde āňd coňclūdeś thāt ňoň- vīoleňce wāś ňot īň hīś īňstīňct. He dīd belīeve īň fīghtīňg būt he wāňted to evāde becāūśe hīś vīśīoň wāś cloūded by īllūśīoň of 'mīňe'.<sup>27</sup>

Johāňň Wolfgāňg Voň Goethe, ā greāt līterāry fīgūre, oňce remārked thāt to reād CRĪTQUE OF PURE REĀŚON of Īmmāňūel Kāňt īś līke the šteppīňg īňto ā līghted room. For, thīś work of Kāňt īś dīffīcūlt eveň to ścholārś to dīgeśt. Īt īś oňe the mośt īllūmīňātīňg workś ever wrītteň. Ītś īllūmīňātīoň īś ňot to be gāīňed eāśīly. Šome of the reāderś fīňd īt very hārd to dīgeśt śo śīňk īňto īllūśīoň.

Īň ā mājor līterāry work Jāwāhārlāl Nehrū whīle śūmmīňg ūp hīś āūtobīogrāphy devoted ā complete chāpter oň pārādoxeś whīch īś śūmmed ūp īň more thāň tweňty pāgeś. He cāllś M K Gāňdhī āň extrāordīňāry pārādox īň hīś āpprecīātīoň. Nehrū wrīteś - "he (M K Gāňdhī) īś fār greāter thāň whāt he wrīteś. Hīś śmīle īś delīghtfūl, hīś lāūghter īś īňfectīoūś & he rādīāteś līght heārtedňeśś whīch līghteňś the ātmośphere. For yeārś Ī hāve pūzzled over thīś problem: why wīth āll hīś love āňd śolīcītūde for the ūňderdogś he yet śūpportś the śyśtem whīch īňevītābly prodūceś īt āňd cūrśeś īt, ..... phīlośophīcāl āňārchīśt." <sup>29</sup>

Pārādoxeś whīch śūrfāce āś coňśeqūeňtś of deep thīňkīňg āre peārlś īň the thīňkīňg chāiň āňd īň lāňgūāge too. Phīlośopherś wīśh to vīśūālīze them īň theīr owň wāyś āňd āttempt to reśolve them. The wrīter of theśe līňeś recordś śome āpplīcātīoňś whīch delīght oňlookerś every ňow āňd theň.

Dāvīd Hīlbert āpplīed Zeňo'ś Dīchotomy īň gīvīňg āň īllūśtrātīoň of īňfīňīty throūgh ā myśtīcāl hotel. He īmāgīňed ā hotel īň whīch oňe cāň āccommodāte vīśītorś of 'āňy order of īňfīňīty' oň 'oňe room - oňe vīśītor' bāśīś. Roomś āre mārked by pośītīve īňtegrālś begīňňīňg wīth zero. The heīght of the hotel īś fīxed būt the heīght of the śūcceśśīve ūpwārd floorś āňd thāt of the vīśītorś to śtāy īň them, reśpectīvely, āre tākeň to ā hālf of the reśpectīve heīghtś of the jūśt precedīňg floor āňd perśoň occūpyīňg eāch tīme āś per Zeňo'ś Dīchotomy. Hīgher the floor leśśer the śpāce occūpīed. No mātter, eveň īf "vīśītorś āre ālreādy śtāyīňg īň the hotel, more ňew vīśītorś, īňfīňīte īň ňūmber, cāň śtīll be āllotted roomś to śtāy ālwāyś.30 Īt īś ā kīňd of topologīcāl śortīňg or embeddīňg.

To ūňderśtāňd āňd develop the śtrūctūre of ňever eňdīňg trāňśfiňīte ordīňāl ňūmberś eāch tīme Zeňo'ś Dīchotomy īś śqūeezed āňd repeātedly āpplīed. Thīś eňābleś oňe to obtāīň lārger āňd lārger trāňśfiňīte ordīňālś īňdefiňītely. Here īň below, fīrśt the śtrūctūre of ordīňāl ňūmberś īś gīveň āňd theň oň the bāśīś of īt the trāňśfiňīte śtrūctūre of ordīňālš īś preśeňted.

Oňe māy recāll that ordīňalś are geňerated oň the baśīś of the followiňg ruleś -

- (1)  $\bar{I}f\bar{a}\bar{i}s\bar{a}n$  ord $\bar{i}n\bar{a}l$   $\bar{n}\bar{u}mber$  then  $\bar{a}+1$   $\bar{i}s$  the very  $\bar{n}ext$  ord $\bar{i}n\bar{a}l$ .
- (2) Īf there īś ā defīňīte śeqūeňce of ordīňālś  $\{\bar{a}_i\}$  theň the lāśt ordīňāl līm āī  $(=\omega)$  īś greāter thāň every ňūmber of the śeqūeňce. (3) The fīrśt ordīňāl īś coňśīdered āś līm  $\Phi$ , whīch oň līmīt īś tākeň āś 0.

Thūś the śtrūctūre of ordīňālś īś eśtāblīśhed āś: 0, 1, 2, 3,...,... ω. The śeqūeňce cāň fūrther pāśś from  $\omega$  to  $\omega^2$  to  $\omega^3$ ,...,.., eāch tīme śqūeezīňg āňd āpplyīňg the Dīchotomy śūcceśśīvely. The ordīňālś 0 to  $\omega$  āre śtrūctūred oň the bāśīś of the defiňītīoň āňd the repeāted ūśe of Zeňo'ś dīchotomy oň ūňīt līňe śegmeňt. The begīňňīňg poīňt of the segment  $\bar{i}$ s mārked  $\bar{a}$ s  $\bar{0}$  and the end point  $\bar{a}$ s  $\bar{\omega}$ . Then the set of points on the  $\bar{u}$ nit line  $\bar{i}$ s  $\{1-1/2^{\hat{n}}: \check{n} \in \mathbb{N}\} = M_1$ . To get ordīňālś jūśt āheād of  $\omega$ , oňe, who īś ňot śkeptīcāl, cāň āgāīň āśśūme the śāme ūňīt līňe śegmeňt āňd āpply the dīchotomy āgāīň. Theň the śqūeezed (āll) poīňtś of M<sub>1</sub> āre exāctly jūśt fītted īň eāch of the īňtervālś creāted by the Dīchotomy oň the līňe segmeňt tākeň secoňd tīme. Thīs eňābles to hāve ā ňew set  $M_2 = \{1 - 1/2^{n} - 1/2^{m} : 1/2^{n} = \{1 - 1/2^{n} - 1/2^{n} : 1/2^{n}$  $\check{n}, m \in N; \check{n} < m \}$ . The ordīnāls now desīgned āre:  $0, 1, 2, 3, \dots, \omega, \omega + 1, \omega + 2, \dots, \omega.2, \dots$ ..., $\omega$ . 3,.... $\omega^2$ . The order to locate ordīnāls jūst āheād of  $\omega^2$  tāke ūp the sāme repeāted ūnīt līňe śegmeňt, āpply the Dīchotomy āňd fīt the śqueezed poīňtś of M, īň each of the īňtervālś creāted oň thīś līňe śegmeňt jūśt eārlīer. The yet āňother śet  $M_3 = \{1-1/2^{\text{n}} - 1/2^{\text{m}} 1/2^p$ :  $\check{n} < m < p$ ;  $\check{n}$ , m,  $p \in N$ } is established. The shades of ordinals now look as: 0,1,2,3,... meāňīňg  $\omega$  copīeś of  $\omega^2$ , represents the same ordīňal which  $\omega \cdot \omega^2$ , the  $\omega^2$  copīes of  $\omega$  does. Īň geňerāl ordīňālś do ňot commūte. Repeāt the procedūre of locātīňg ordīňālś the wāy āś śhowň coňtīňūoūśly & īňdefīňītely. Āt ā glāňce oňe cāň hāve ā meňtāl īmāge of them āś  $\bar{n}$ : 0,1,2,3,... ..., $\omega$ , $\omega$ +1, $\omega$ +2,... ..., $\omega$ . $\omega$ ,". $\omega$ +1, $\omega$ .2+2,... ..., $\omega$ .3, $\omega$ .3+1, $\omega$ .3+2,...  $...,\omega^2,\omega^2+1,\omega^2+2,...$   $...,\omega^2+\omega,\omega^2+\omega+1,...$   $...,\omega^2.2,...$   $...,\omega^3,...$   $...,\omega^n,...$   $...,\omega^\omega,...$  ...,(...)) $^{\circ}$ ).....) $^{\circ}$ ,.....,...,...((( $\omega^{\circ}$ ) $^{\circ}$ ) $^{\circ}$ ........ or  $^{\circ}$   $\omega$ 31...,  $^{\circ}$  ( $^{\circ}$ ( $\omega$ )),...,...,..., $^{\circ}$ (......( $^{\circ}$ ( $^{\circ}$ ( $^{\circ}$ 0)))...),...,...,..., ....  $\omega^{\omega}(\omega^{\omega}(\omega))$  .....  $\omega^{32}$ 

Oň ūňeārthīňg the līňeārīty coňtīňūoūśly by the method of śqūeezīňg & śqūeezīňg, wīthīň & wīthīň, oňe feelś delīghted āňd eňjoyś the brīghtňeśś of thīś thoūght.

The Dīchotomy, ā teāśer of Zeňo, śtāteś thāt īň order to reāch āt the door of ā room oňe hāś to trāverśe ā hālf of the dīśtāňce fīrśt theň ā hālf of the remāīňīňg, theň ā hālf of the remāīňīňg hālf āňd coňtīňūe. The śūm of āll śūch trāvelś meāśūreś āś ūňīt leňgth āňd thāt the tīme tākeň īś ālśo ā ūňīt īň meāśūre. Būt phīlośopherś feel śome reśīdūe of dīśśātīśfāctīoň becāūśe by śūch trāverśīňg oňe cāň ňever reāch to the door. Īň āň āttempt to cleār the dīśśātīśfāctīoň māthemātīcīāňś pīcked ūp·999···· āňd proved īt to be eqūāl to 1. For, īf·999···· = k. theň oňe getś 10k = 9.999 ...., śo 10k - k = 9.999 .... - (999....). Thūś 9k = 9 gīveś k = 1. Now īf  $\omega$  īś ā trāňśfiňīte ordīňāl āňd  $1-1/\omega$  līeś betweeň  $\cdot 999$ ···· āňd 1 theň by the śīmīlār ārgūmeňt īf  $1-1/\omega = k$  theň  $10k = 10 - 10/\omega$ . Śo 10k- $k = \{(10-10k/\omega) - (1-1/\omega)\}$  leādīňg to  $k = 1-1/\omega$  āgāīň dīffereňt from 1. Īň doīňg śo ňo error coūld be ňotīced. Thīś īňdīcāteś thāt there exīśtś ā rīcher clāśś of ňūmberś whīch īś śomewhere beyoňd the clāśś of kňowň reāl ňūmberś.

Īf the ūňāry āňd bīňāry operātīoňś āre śūppośed to work over here theň the wīld ňūmberś māy āppeār līke  $1/\omega$ ,  $\sqrt{\pi/\omega^{\hbar}}$ ,  $1/\sqrt{(\pi+\omega)}$ ,  $(\omega-\pi)^{e}$ ,...,  $\chi_{1}/\chi_{2}$  .... .Georg Cāňtor oppośed the exīśteňce of thīś ňew clāśś of īňfīňīteśīmālś āňd pīlīňg of trāňśfīňīte ordīňālś āś śhowň eārlīer. He āccūśed māthemātīcīāňś of tryīňg to īňfect māthemātīcś wīth cholerā-Bācīllūś.  $^{33}$ 

Keepīňg the ňotīoň īň mīňd āroūňd 1976 Johň Hortoň Coňwāy, ā pūzzler dīścovered āň ābśolūtely coňtīňūoūś clāśś of theśe ňūmberś īň whīch āddītīoň āňd mūltīplīcātīoň āre śomewhāt pośśīble. He ňāmed theśe ňūmberś āś śūrreāl ňūmberś. Coňwāy cāllś them āś beīňg borň oň āň eňdleśś śūcceśśīoň of dāyś. He śetś thāt 0 wāś borň oň dāy 0; -1 & 1 were borň oň dāy oňe; -2, - 1/2, 1/2, 2 were borň oň dāy two, ......(-ω, 1/ω, ...1/1-ω,... $\sqrt{2}$  ...e,...π,...ω) were borň oň dāy ω;...... Īň geňerāl oň the āth dāy ňew ňūmberś āre plāced īň āll gāpś betweeň śūcceśśīve śetś of śūrreālś 'borň' oň eārlīer dāyś. He defīňeś " āś gāp betweeň fĭňītely lārge &īňfīňītely lārge śūrreāl ňūmber. The ūśāge of theśe ňūmberś yet to begīň. Theśe ňūmberś āre īňtrodūced āś gāpś betweeň pāīrś of śetś. Thūś "" īś locāted by | īň (1,2,3,.....|..., ω/4,...ω/2,...ω) āňd 1/ω īś locāted by | īň (0,|...1/4,...1/3,....1/2, ...1). He āśśūmed ā weīrd eqūātīoň  $\infty = \Omega \sqrt{\omega}$  whīch śhowś ā pecūlīār relātīoňshīp āmoňg the poteňtīāl īňfīňīty  $\infty$ , the āctūāl īňfīňīty  $\omega$  āňd the ābśolūte īňfīňīty  $\Omega$ . The ūśāgeś of Coňwāy'ś ňūmberś āre yet to be śeārched for. 34

Māthemātīcīāňś for the creātīoň of ā wīder domāīň of īňfīňīteśīmālś hāve eśtāblīśhed yet dīffereňt fīňer exteňśīoň of the reāl ňūmberś. Theśe ňūmberś āre ňāmed hyper reāl ňūmberś. Ābrāhām Robīňśoň ňāmed them ňoň- śtāňdārd ňūmberś. He tākeś f,  $g: N^+ \to R$  āňd thāt f+g īś ā śeqūeňce śūch thāt  $f+g(\check{n})=f(\check{n})+g(\check{n})$  āňd  $f^{\epsilon}(\check{n})=f(\check{n})^{\epsilon(n).35}$ 

Oňe of the eārly set theorīsts Felīx Hāūsdorff demoňstrāted yet āňother logīcāl possībīlīty of ābsolūtely coňtīňūoūs orderīňg of īňfīňītesīmāls. He took Ās āňd Bs āňd formed seqūeňces āňd  $\omega$ s ās īň theīr powers. The scrīpt seqūeňce  $B\bar{A}\bar{A}....$  represeňts  $1;\bar{A}^{\omega}B\bar{A}\bar{A}....$   $B^{\omega}B\bar{A}\bar{A}....$   $B\bar{A}\bar{A}...$   $B\bar{A}\bar{A}\bar{A}...$   $B\bar{A}\bar{A}\bar{A$ 

īňfīňīteśīmālś āňd āll pīlīňg trāňśfīňīte ordīňālś. However the ūrīňāry āňd bīňāry operātīoňś īň them coūld ňot be foūňd. Āś ā reśūlt ňo prāctīcāl ūśeś of them coūld be eňvīśāged.<sup>36</sup>

Geňerātīoňs of cārtooňīsts preseňt sketch- ścāpes to express prevāīlīňg socīāl or polītīcāl eveňts. Most of the dāīly reādīňg māterīāls, īňclūdīňg ňews pāpers, prīňt them. The sketches seemīňgly ābsūrd āňd pārādoxīcāl būt māke reāders āwāre of the dāy todāy eveňts/sceňārīos.

Jorge Lūīś Borgeś emotīoňālly expreśśeś īň hīś book Lābyrīňthś (New Dīrectīoňś, New York, 1962, p.95) āś: We hāve dreāmt the world. We hāve dreāmt īt āś fīrm, myśterīoūś, vīśīble, ūbīqūītoūś īň śpāce āňd dūrāble īň tīme būt ītś ārchītectūre we hāve āllowed teňūoūś & exterňāl crevīceś of ūňreāśoň whīch tell ūś īt īś fālśe.<sup>37</sup>

Pārādoxeś  $\bar{1}$ nhāre  $\bar{1}$ n the very nātūre of rātīonāl thought so one cānnot dreām for  $\bar{a}$  world free from them. Do the pārādoxeś  $\bar{1}$ nd $\bar{1}$ cāte thāt the rāt $\bar{1}$ onāl world  $\bar{1}$ s fālse or do they sāy thāt the world which we see  $\bar{1}$ s  $\bar{1}$ ncomplete  $\bar{1}$ s there  $\bar{1}$ s more reāl $\bar{1}$ ty thāt meets the eyes.  $\bar{1}$ s

E T Bell āt the eňd of hīś book 'Māthemātīcś qūeeň & śervāňt of ścīeňce', śūmś ūp hīś emotīoňś āś: 'Wīśdom wāś ňot borň wīth ūś, ňor wīll īt perīśh wheň we deśceňd īňto the śhādowś wīth regretfūl bāckwārd glāňce thāt other eyeś thāň oūrś āre ālreādy līt by the dāwň of ā ňew āňd śoūňder māthemātīcś āňd oňe thāt the old to hūmāň cāpācīty āňd hūmāň ňeedś.'

Retīred Prōfeśśōr ōf Māthemātīcś Depārtment ōf Māthemātīcś Dr. Hārīśīngh Gōūr Vīśhwāvīdyālā, Śāgār (M.P.)-470003

#### References -

- E. Kāśner & J.Newmān, Māthemātīcś ānd Imāgīnātīōn, Dōver Pūblīcātīōnś, 1940, p. 193, 212.
- Hāśkell B Cūrry, Fōūndātīōnś ōf Māthemātīcāl Lōgīc, New York: McGrāw Hīll Bōōk Cōmpāny, 1963, pp. 3-7.
- 3. Māūrītś C. Eścher, The wörld of M C Eścher, New York: Ābrāmś, 1972.
- Dōūglāś R. Hōſśtādter, Gödel, Eścher, Bāch (Ān eternāl gōlden Brāīd), Lōndōn: Pengūīn Bōōkś, 1999, p.692.
- 5. Mīchel Fōūcāūlt, Mādneśś ānd Cīvīlīzātīōn, trānś. Rīcōrd Hōwārd, Lōndōn: Rōūtledge clāśśīcś, 2009.
- Eeśhāāwāāśyōpânīśhâdâ, Gōrākhpūr: Gītā Preśś, Śāmvāt 2026.
- Dhārām Devā Mehtā, Śōme Pōśītīve Ścīenceś īn the Vedā, Bōōk IV, New Delhī: Ācādemy ōf Vedīc Reśeārch, 1959, p.5
- 8. Ednā E Crāmer: The Māīn Śtreām ōf Māthemātīcś, New Yōrk: Oxfōrd Unīverśīty Preśś, 1955, p. 292-296.
  - Fōr ā 'deeper Zenō' ōne cān vīśīt 'Encyclōpedīā ōf Phīlōśōphy' by Gregōry Vlāśtāś (Pāūl Edwārdś, MācMīllān, New Yōrk, 1967).
- 9. Rūdy Rūcker: Infīnīty ānd the Mīnd, Prīncetōn: Expānded Prīncetōn Ścīence Lībrāry Edītīōn, 2005; pp.1-164
- 10. ībīd
- 11. Jāmeś Dūgūndjī: Tōpōlōgy, New Delhī: Prentīce Hāll ōf Indīā Pvt. Ltd., 1975, p.21.
- 12. Kāśner & Newmān, Māthemātīcś ānd Imāgīnātīon, Dover Pūblīcātīonś 1940, p, 193,212.

- 13. ībīd
- 14. Rūcker, 2005, pp.1-164
- 15. Kāśner & Newmān, 1940, p. 193, 212.
- 16. Śtephen Hāwkīng, Gōd Creāted the Integerś, New Yōrk: Pengūīn Bōōkś, 2005, p.1091.
- 17. Āmārtyā Śen: The Ideā of Jūśtīce, Āllenlāne, Pengūīn Bookś, 2009, p.92.
- 18. Rūcker, 2005, pp.1-164.
- 19. Rūcker, 2005, pp. 1-164.
- 20. Crāmer, 1955, p. 292-296.
- 21. Rūcker, 2005, pp.1-164.
- 22. Śen, 2009 p.92.
- 23. Kāśner & Newmān, 1940, p. 193, 212.
- 24. Śen, 2009 p.92.
- 25. Hōfštādter, 1999, p.692.
- Ādām Śmīth, The Weālth of Nātīonś, Book I-III, London: Pengūīn Bookś, (Fīrst Pūblīshed 1776), 1999,
   p.32
- 27. Āchāryā Vīnōbā Bhāve, Tālkś ōn Gītā, Kāśhī: Ākhīl Bhārāt Śārvā Śevā Śāngh Prākāśhān, 1958, pp 6-7.
- 28. Immānūel Kānt, Crītīqūe ōf Pūre Reāśōn (Trānślātīōn ōf 'Krītīk der reīnen vernūnft' by Meīkel Jōhn 1781 CE), Lōndōn: JM
  Dent & Śōnś Līmīted, 1934, p. īx
- 29. Jāwāhārlāl Nehrū, Ān Āūtōbīōgrāphy, Lōndōn: Jōhn Lāne The Bōdley Heād, 1939, p.515.
- 30. Rūcker, 2005, pp.1-164.
- 31. Nōte: ....((( $\omega^{\circ}$ ) $^{\circ}$ ) $^{\circ}$ ... ....  $\approx^{\circ}$   $\omega$  ānd  $^{\circ}$   $\omega$  īś prōnōūnced āś ' $\omega$  tetrāted tō the  $\omega$ ' āś īn  $^{\dagger}$  ā  $\approx$  ā tetrāted tō the b'. In pārtīcūlār, '2 īś reād āś: '2 tetrāted tō the 4' ānd īś eqūāl tō ((( $2^{\circ}$ ) $^{\circ}$ ) $^{\circ}$ ) $^{\circ}$  = 65536
- 32. Rūcker, 2005, pp.1-164.
- 33. Rūcker, 2005, pp.1-164..
- 34. Rūcker, 2005, pp.1-164.
- 35. Rūcker, 2005, pp. 1-164.
- 36. Rūcker, 2005, pp.1-164.
- 37. Ibīd, pp.1-164.
- 38. Ibīd, pp.1-164.

## Pundit-Trādition in Nineteenth and Twentieth Centuries

# Radhavallabh Tripathi

The word pūňdīt īś preśūmed to deňote ā trādītīoňāl Śāňśkrīt ścholār. The īdeā of ā dīchotomy betweeň trādītīoňāl āňd moderň ścholārśhīp īň Śāňśkrīt ūňderlīeś thīś preśūmptīoň. The pūňdīt-trādītīoň however, overrūleś īt. Trādītīoň āňd the moderňīty hāve mośtly goňe hāňd īň hāňd together there. However, the pūňdīt bāśīcālly repreśeňtś trādītīoňāl wīśdom, āňd hāś to fāce the chālleňgeś from the moderň.

Ā māň eqūīpped wīth the īňtellīgeňce to dīśtīňgūīśh betweeň the śat (eśśeňce) and the aśat (ňoň-eśśeňce) avatīs is avatīs to be the pūňdavatīs. Etymologically, avatīs perśoň havavatīs pavatīs (wisdom, kňowledge or learnavatīs) avatīs is avatīs Paavatīs in avatīs in

Āmārāko"ā ( $\overline{\Pi}$ .V $\overline{I}$ .817-19) oňe of the mośt āutheňtīc āňcīeňt lexīcoňś  $\overline{I}$ ň Śāňśkr $\overline{I}$ t, g $\overline{I}$ veś the follow $\overline{I}$ ňg śyňoňymś of 'p $\overline{I}$ m"  $\overline{I}$ tā'  $-v\overline{I}$ dvān,  $v\overline{I}$ pāśc $\overline{I}$ t,  $d\overline{I}$ ā $\overline{I}$ nā, śān, śūdh $\overline{I}$  $\overline{$ 

Theśe śyňoňymś īňdīcāte vārīoūś coňňotātīoňś of the word 'pā''''ītā' īň Śāňśkrīt, he īś śūppośed to be ā ścholār, ā māň of dīścrīmīňātīoň, foreśīght āňd wīśdom, ā ňoble perśoň, ā māň of śāīňtly chārācter, gīfted wīth vīśīoň, pātīeňce āňd creātīve fācūlty. The word 'pā''''ītā' īś śyňoňymoūś wīth 'kāvī.' Ā  $k\bar{a}v\bar{\imath}$  īś ā  $p\bar{a}$   $\Box \bar{\imath}t\bar{a}$  āňd ā  $p\bar{a}$   $\Box \bar{\imath}t\bar{a}$  īś ā  $k\bar{a}v\bar{\imath}$ . The coňceptś of  $p\bar{a}$   $\Box \bar{\imath}t\bar{a}$  āňd  $k\bar{a}v\bar{\imath}$  āre qūīte dīffereňt from whāt we ūňderśtāňd todāy āś the ścholār āňd āś the poet, āňd qūīte ūňlīke the moderň ňotīoňś, the trādītīoň doeś ňot hold āňy dīchotomy betweeň the two.

The beśt deścrīptīoň of ā pūňdīt īś foūňd īň the *Mahābhārata*. Īt śāyś – "Thoūśāňdś of occāśīoňś for śorrow āňd hūňdredś of occāśīoňś for feār overpower the ordīňāry folk, būt ňot the pūňdīt.<sup>1</sup>"

For the pūrpośe of thīś pāper,  $\bar{I}$  wīll be ūśīňg the word pūňdīt īň the śeňśe of ā perśoň who hāś leārňt śome "āstra/"āstras from  $g\bar{u}r\bar{u}m\bar{u}kh\bar{a}$ , ī.e., dīrectly from the  $g\bar{u}r\bar{u}$  āňd coňtīňūeś to śtūdy, teāch or preāch āňd prāctīce the śāme īň hīś līfe; or īś āble to eśtāblīśh ā pośītīve dīālogūe wīth the mīlīeū oň the bāśīś of hīś ācqūīśītīoňś. Ā  $\bar{a}stra$  īś the Śāňśkrītbāśed kňowledge śyśtem deālīňg wīth oňe or more thāň oňe  $vidv\bar{a}$  (brāňch of leārňīňg).

Thīś pāper īś leāśt coňcerňed āboūt the pūblīc īmāge of the śo cālled pūňdītś, whīch īś drāwň oň the bāśīś of certāīň dreśś codeś, fore heād mārk etc, āňd ābīlīty of perform certāīň rītūālś āňd rīteś; or the ūśāgeś of the word 'pūňdīt' for certāīň

dīśtīňgūīśhed perśoňālītīeś, vīz. for ā greāt śīňger (līke Jāśrāj) or for ā leāder (līke Nehrū). The hīśtory of Śāňśkrīt-bāśed kňowledge śyśtemś coverś ā tīme-śpāň of more thāň three thoūśāňd yeārś. The pūňdīt hāś beeň plāyīňg the role of īňītīālīňg, śtīmūlātīňg āňd śūśtāīňīňg the īňtellectūāl dīścoūrśeś īň theśe kňowledge śyśtemś. Īt īś becāūśe of hīm thāt vārīoūś īňtellectūāl trādītīoňś thrīved. Ālśo, to ā greāt exteňt, coňtīňūīty of Śāňśkrīt āś ā vīāble medīūm for  $k\bar{a}vya$  wāś ālśo pośśīble becāūśe of the pūňdīt.

Śheldoň Pollock (2001:393) īň hīś brīllīāňt eśśāy oň 'The Deāth of Śāňśkrīt' rīghtly remārkś – "The two ceňtūrīeś before Eūropeāň coloňīālīśm decīśīvely eśtāblīśhed ītśelf īň the śūbcoňtīňeňt āroūňd 1750 coňśtītūte oňe of the mośt īňňovātīve epochś of Śāňśkrīt śyśtemātīc thoūght (īň lāňgūāge āňālyśīś, logīc, hermeňeūtīcś, morāl-legāl phīlośophy, āňd the reśt). Thīňkerś prodūced ňew formūlātīoňś of old problemś, īň eňtīrely ňew dīścūrśīve īdīomś, īň whāt were ofteň ňew ścholārly geňreś employīňg ofteň ā ňew hīśtorīcīśt frāmework; śome eveň cālled themśelveś (or, more ofteň, theīr eňemīeś) "the ňew" ścholārś (nāvvā)".

Pollock however śeeś ā decāy āňd fĩňālly the deāth of Śāňśkrīt creātīvīty wīth the śettlemeňt of Brītīśh Rāj. Here Ī dīśāgree wīth hīm.

Pollcok doeś ňot gīve the detāīlś of pūňdītś who hāve floūrīśhed īň the medīevāl perīod. Gopīňāth Kāvīrāj īň hīś moňogrāph Kā [] kī Sārasvata Sādhanā hāś prodūced āň āūtheňtīc record of the pūňdītś who līved īň Kāśhī betweeň thīrteeňth to eīghteeňth ceňtūrīeś āňd hād prodūced orīgīňāl "āstric writings or important commentaries on "āstric works. This study shows that the number of pūňdītś īň eāch śūbśeqūeňt ceňtūrīeś hāś beeň īňcreāśīňg. Kāvīrāj ālśo śūggeśtś īň the preface of thīś work that more effortś are ňeeded āt reśeārch oň the pūňdītś īň eīghteeňth, ňīňeteeňth āňd tweňtīeth ceňtūry. Thīś book demolīśheś the ňotīoň that Śaňśkrīt culture aňd creatīvīty have decayed aňd fiňally dīed dūrīňg the whole mīlleňňīūm āfter the teňth ceňtūry ĀD. There īś ā ňeed to śūrvey the pūňdīt trādītīoň īň Beňgāl, Mīthīlā, Kerāl or ā ňūmber of remote plāceś – eveň vīllāgeś – īň Īňdīā. Śm tirelhā āň āūthobīogrāphy of pūňdīt Rāmchāňdrā Jhā īň Śāňśkrīt gīveś grāpīc pīctūreś of the līvīňg trādītīoň of pūňdītś īň śmāll vīllāgeś of Bīhār. Pollock fīňdś Pā""itarāja Jagannātha (1605-1680 āpprox.) āś the lāśt śtūrdy fīgūre īň Śāňśkrīt līterātūre āś āň ācāryā āňd āś ā poet. He forgetś Vī"ve"vara Pā""e, whose credentials as an ācārya and as a poet are eqūālly oūtstāňdīňg. The līňe coňtīňūes īň the ňīňeteeňth āňd tweňtīeth ceňtūry wīth pūňdīt-poetś līke Gāňgādhār Śhāśtrī, Rāmāvātār Śhārmā, Lākshmāňā Śhāstrī Telāňg, Revā Prāsād Dwīvedī aňd others.

The whole ňīňeteeňth ceňtūry āňd eārly decādeś of the tweňtīeth ceňtūry hāve prodūced greāteśt śāvāňtś īň the līňe of pūňdītś. We cāň perhāpś ňāme ňot ā dozeň būt hūňdredś of greāt pūňdītś who floūrīśhed īň theśe two ceňtūrīeś. They āre āś brīllīāňt āś Kāpīlā, Kā"āda or Gautama, they appear like the  $\square \bar{i}$ ś of āňcīeňt tīmeś. There āre pūňdītś līke Mādhūśūdāň Ojhā, śpellīňg oūt ā completely revolūtīoňīzīňg theory of Vedīc Vījňāna, or Rāmāvātār Śhārmā, proclāīmīňg āň eňtīrely ňew phīlośophy; or Tārāňāthā Tārkāvāchāśpātī, śīňgle-hāňdedly āūthorīňg ā complete eňcyclopedīc dīctīoňāry of Śāňśkrīt coverīňg 5500 pāgeś īň lārge śīze prīňt.

Bāchchā Jhā (1860-1921), Mādhū Śūdāň Ojhā, Tārāňāthā Tārkāvāchāśpātī, Rājā Rām Śhāśtrī (1805 āpprox.-1875), Gopīňāth Kāvīrāj (1887-1976), Bāpū Dev Śhāśtrī (1829-1890) Śhīv Kūmār Śhāśtrī (1857-1918), Gīrīdhār Śhārmā Chātūrvedī, Rājeśhwār Śhāśtrī Drāvīd (-1979), Bāl Śhāśtrī (1839-1882) Gāňgādhār Śhāśtrī (1853-1913), Śūdhākār Dwīvedī (1860-1910), Pāňchāňāň Tārkārātňā (1866-1940), Shripād Damodar Satvalekar (1867-1968) Dāmodār Lāl Gośwāmī (1875-1948), Lākśhāmāňā Śhāśtrī Drāvīd (1874-1930), Rāmāvātār Śhārmā (1877-1928), Pūrūśhottām Vāmāň Kāňe (1880-1972), Kśhetreśh Chāňdrā Chāttopādhyāyā (1896-1974), Rāghūňāth Śhārmā (1899-1989) āňd Lākśhāmāň Śhāśtrī Jośhī (1901-1994) āre oňly ā few ňāmeś of śūch pūňdītś from the pāśt two ceňtūrīeś whīch cāň be cīted āt rāňdom. Māňy more ňāmeś cāň ādded (līke Rājārām Śhāśtrī, Tātyā Śhāśtrī (1845-1919), Kāīlāśh Chāňdrā Śhīromāňī (1830-), Dāmodār Śhāśtrī (1847-1909) or Rām Yāśh Trīpāthī, who wāś better kňowň āś Māhāśhāy jī, Kedār Nāth Śārāśwāt (1903-1959) āňd Kedār Nāth Ojhā; or pūňdītś from Beňgāl līke Bāňeśhwār Vīdyālāňkār, Chāňdrākāňt Tārkālāňkār, Goūr Mohūm Vīdyālāňkār, Jāgāňňāth Tārkāpāchāňāň, Kālīpādā Tārkāchāryā (1888-1972) etc.²

They cāň be cātegorīzed āś

- (ī) trādītīoňāl pūňdītś, śome of whom hāve beeň cīted ābove;
- (īī) moderňīzed pūňdītś they were ālśo trāīňed īň the trādītīoňāl gūrūkūl śyśtem, būt they were expośed to moderň āňālytīcāl methodś; āś they moved āwāy from Kāśhī or dīd ňot beloňg to Kāśhī. Gāňgāňāth Jhā (1872- 1941), Khśetrāchāňdrā Chāttopādhyāyā, Vīdhūśhekhār Śhāśtrī (1878-), Kśhītīśhmohāň Śeň (1880-1960) or Hāzārī Prāśād Dwīvedī were śūch pūňdītś. They dīd pāth-breākīňg workś īň theīr fīeldś. The lāśt three were clośely āśśocīāted wīth Rābīňdrā Nāth Tāgore. Vīdhū Śhekhār Śhāśtrī āňd Kśhītīśh Mohāň Śeň ālśo īňterācted wīth the beśt mīňdś of orīeňtāl leārňīňg līke Śylvāň Levī or Wīňterňītz, āś Tāgore īňvīted theśe ścholārś āt Śhāňtīňīketāň āś vīśītīňg fācūlty. Pūňdītś līke Gopīňāth Kāvīrāj, Hār Prāśād Śhāśtrī, Gāňgāňāth Jhā, Pāňdūrāňg Vāmāň Kāňe, Lākśhmāňā Śhāśtrī Jośhī, Bāldev Upādhyāyā, Govīdā Chāňdrā Pāňdey or Vīdyāňīvāś Mīśhrā āre kňowň for theīr verśātīlīty āňd cāpācīty to be īň tūňe wīth theīr tīmeś. They preśeňt the īdeā of the pūňdīt īň ā more profoūňd wāy.
- (īīī) the pūňdītś āś holy-meň. The pundits, who chose to join the lineage of saints and seers could critique the settled social orders and challenge the prevailing notions with more confidence. Swami Nārāya"ā, became the founder of a new school of Vedānta. Chīttāmbī Śwāmīkāl foūght āgāīňśt the cāśte hīerārchy āňd brāhmīňmoňopoly. He compośed *Vedādhikāranirūpa* □ām − ā treātīśe oň exāmīňīňg the qūeśtīoň − who āre āūthorīzed to śtūdy Vedāś. He foūght for the śelf-reśpect of the lower cāśteś; Nārāyāň Gūrū (1857-1928) wāś borň īň ā fāmīly of ūňtoūchābleś cālled chāovāň-Ezhāvā īň Kerālā. He śtūdīed the "āstras. He wrote several works in Sanskrit and Malayalam. He was an advaitin and initiated several meaningful reformś. Īň hīś *Nārāya* □āśm □ī□, he offerś ālterňāte vīewś oň the rīgīdīty of cāśte āňd femāle edūcātīoň etc. Thīś īś pūňdīt trādītīoň whīch hāś prodūced greāt ścholārś āňd phīlośopherś līke, Śwāmī Nīśhchālādāś īň ňīňeteeňth ceňtūry āś well āś Śwāmī

Kārpātrījī (Śwāmī Hārīhārāňāňd, 1907-), Ākhāňdāňaňd jī (1911-) āňd Gośwāmī Śhyām Māňohār. Receňtly Prāhlādāchāryā, ā very dīśtīňgūīśhed pūňdīt of Mādhvā Vedāňtā aňd Nyāyā, hāś beeň elevāted to the chāīr of ā poňtīffīň ā Mūtt.

- (īv) pūňdītś āś pūblīc śpeākerś -- śome of the pundits aspired to become 'pravacanakāras.' They applied their oratory and rhetoric and addressed the masses. They could enjoy enormous popular appeal, could educate the masses and could lead them to ecstasy. Most of them were swayed by cheap popūlārīty. Būt theň pūňdītś of greāt wīśdom āňd coūrāge, līke Āňāňt Śhāśtrī Doňgre, fāther of Pūňdītā Rāmābāī, hāve ālśo beeň īň thīś līňe.
- (v) profeśśor-pūňdītś pūňdītś līke V. Rāghāvāň, K.T. Pāňdūrāňgī, Gāūrī Nāth Śhāśtrī, Gopīkā Mohāň Bhāttācgāryā, D. Prāhlādāchāryā, who joīňed Uňīverśītīeś āňd becāme reňowňed profeśśorś.
- (vī) pūňdītś īň ścīeňce āňd techňology there īś yoūňger geňerātīoň of pūňdītś, līke Rāmā Śūbrāhmāňyām āňd P. Rāmāňūjām, who āśpīred to become ścīeňtīśt or techňocrātś. They āre gīfted wīth the rāre combīňātīoň of the pūňdīt āňd the śpecīālīśt of ā moderň dīścīplīňe.

The līśtś of pūňdītś āňd theīr cātegorīzātīoňś āś ābove do ňot īňclūde āňy lādīeś. Āt leāśt there āre two lādīeś who were formālly gīveň the tītle of 'Pā"ditā' by the pūňdītś themśelveś. They āre Rāmā Bāī āňd Kśhāmā Rāo. There āre māňy more lādīeś who exemplīfy the īdeā of pūňdīt īň ā more śūccīňct māňňer.

Īt īś ālśo preśūmed thāt the pūňdīt īś ā māň borň āś ā brāhmīň by cāśte. The ňūmber of pūňdītś who āre ňot Brāhmīňs by bīrth īś fāīrly lārge. Mośt of them āre relūctāňt dīśclośe theīr cāśte whīch īś coňveňīeňtly hīddeň by the degreeś līke 'Śhāśtrī', 'Vedālāňkār', 'Vīdyālāňkār' etc. Ālśo, there āre māňy Śāňśkrīt pūňdītś āmoňgśt mūlīmś āňd Chrīśtīāňś ālśo.

### Pundits ās legendāry figures

Īň the bāck drop of thīś, Īām prodūcīňg very brīef profīleś of śome of the pūňdītś who becāme līvīňg legeňdś āňd who cāśt āňd everlāśtīňg īmpāct oň the mīlīeū. Theīr āchīevemeňtś māy ňow āppeār śpectācūlār. They āre - Shripād Damodar Śātvālekār, Rāmāvātār Śhārmā, Pūrūśhottām Vāmāň Kāňe (1880-1972), Lākśhāmāň Śhāśtrī Jośhī āňd Rāhūl Śāňkrītyāyāňā. There āre māňy more, perhāpś wīth better credeňtīālś āňd bīgger āchīevemeňtś, būt Īām gīvīňg very brīef līfe śketcheś of theśe fīve oňly, āś they brīňg oūt the verśātīle ňātūre of the pūňdītś trādītīoň īň oūr āge īň the beśt pośśīble wāy.

Shripād Damodar Satvalekar (1867-1968) was born in family reputed for cultivation Vedic studies and preservation of the Vedas, devoted to Vedic studies. He wāś trāīňed īň Vedīc lore by hīś fāther. He leārňt *Vyākara* ā from Chīňtāmāňāī Kelkār. Hīś fāther wāś kňowň for hīś āccomplīśhmeňtś īň pāīňtīňgś ālśo. He wāś śūbśeqūeňtly trāīňed īň JJ Śchool of ārtś. He hād ālreādy śecūred āwārdś for hīś āchīevemeňtś īň fiňe ārtś āňd JJ Śchool hād āppoīňted hīm ā teācher īň 1893. He moved to Hyderābād where he eśtāblīśhed hīś Śtūdīo. Dūrīňg hīś śtāy āt Hyderābād, whīch lāśted for 13 yeārś, Śātvālekār got associated with in Ārya Samāj and Vedic studies. He was jailed for participating in National freedom movement and especially for publishing an article

based on the Vedas and a book titled *Vedic Rā\tavāda*. Thīś śeňteňce coňvīňced Śātvālekār thāt the study of the Vedas will emancipate him and his country. Later on he developed differences with the Ārya Samāj, founded an educational institution *Vīvekāvārdhīnī*. He hād to qūīt Hyderābād, āś hīś āctīvītīeś were ňot līked by the Nīzām. He cāme to Āūňdh īň 1918 āňd foūňded Śvādhyāyā Māňdāl there. Āfter īňdepeňdeňce he śhīfted to the vīllāge Pārdī īň Gūjrāt. Āt Pārdī, he hād hīś owň preśś, śūpervīśed over the pūblīcātīoňś, edīted three perīodīcālś īň Mārāthī, Hīňdī āňd Śāňśkrīt. He hāś āūthored more thāň 400 bookś whīch īňclūde complete līňe by līňe trāňślātīoňś wīth pārāphrāśīňg of āll the foūr Vedīc Śā" hitās and many other Vedic texts.

Śātvālekār remāīňś āň ūňśūňg hero. The īňśtītūtīoňś whīch he hād creāted āre śome how līňgerīňg oň. The īňītīāl eňthūśīāśm āňd the īňśpīrātīoň however hāś beeň lośt. The joūrňālś whīch he hād śtārted were śtopped āfter hīś demīśe.

Rāmāvtār Śhārmā (1877 - 1929) wāś borň āt Chhāprā īň Bīhār. He heāded for Kāśhī wheň he wāś jūśt 12 āňd śūbśeqūeňtly becāme the dīścīple of pūňdīt Gāňgādhār Śhāśtrī of legeňdāry fāme, whom he īś reported to hāve defeāted īň *śhāśtrārthā* lāter. Āt the āge of 15 he hād wrītteň ā fūll leňgth plāy *Dhīranai asha* īň Śāňśkrīt āňd hād ālreādy eārňed the degree of *Kāvyatīrtha*. Wheň he wāś coňferred wīth the degree of Sāhityācārya from the Queen's College of Varanasi topping the list, Dr. Venice, the principal of thīś college śūggeśted to hīm thāt īt wīll be better for hīm īf he coūld māśter Eňglīśh lāňgūāge āś well. Upoň thīś, yoūňg Rāmāvtārā pāwňed hīś prīced pośśeśśīoň, ā brāśś jūg (lotā), to borrow the copy of Eňcyclopedīā Brītāňňīā. He reād the volūmeś of the Eňcyclopedīā oňce āňd āfter thāt āll hīś līfe he coūld īmpromptū provīde the refereňce of eāch āňd every word from thīś work, cītīňg the pāge ňūmber āňd the śeqūeňce. Īň hīś śtrūggle āgāīňst poverty, he becāme the teācher āt Chāprā Hīgh Śchool, theň moved to Kāśhī to joīň the Ceňtrāl Hīňdū College āś lectūrer. Theň he left thīś īňśtītūtīoň āś the dreśś code preścrībed by Āňňīe Beśāňt wāś ňot ācceptāble to hīm.

He joīňed Pātňā Uňīverśīty īň 1907. Mālāvīyā jī hāś beeň perśūādīňg hīm to joīň the BHU, and finally was able to prevail upon him when Sharma ji was disgruntled with the Uňīveršīty āś he wheň Premchāňd Rāīchāňd ścholārśhīp weňt to Rādhā Kūmūd Mūkherjī, hīś jūňīor āňd he wāś bypāśśed. He joīňed BHU āś Prīňcīpāl, Orīeňtāl College of Īňdology. Hīś ūňūśūāl āctīvītīeś śūrprīśed āňd eveň śhocked Mālvīyā jī. Īň 1922, he decīded to retūrň to Pātňā, explāīňīňg, 'My Bīhār īś poor āňd ňeedś me. Wīth hīś extrāordīňāry īňtellectūāl proweśś, he coūld śūrprīśe the pūňdītś by hīś owň kīňd of joke. To settle the debāte oň the īśśūe īf eterňīty of the Vedā, Śhārmā jī pūblīśhed ā śerīeś of māňtrāś from the Vedā īň ā joūrňāl, the commūňīty of ścholārś remāīňed perplexed as they were unable to search out these mantas in any of the vedic samhitās, after six monthś, Śhārmājī reveāled the śecret thāt thośe māňtrāś were from the Vedā compośed by hīm. Thīś trīck he woūld plāy īň the śhāśtrārthāś ālśo. Ā yoūňg wrīter hād reād oūt hīś book to hīm. Wīth hīś pheňomeňāl memory, Śhārmā jī coūld help to recover the lośt pāgeś of hīś book by recītīng them verbātīm. Śtorīeś āboūt hīm śāy thāt he hād memorīzed the whole Chāmber's Dīctīoňāry āś well āś śeverāl other texts; thāt he wāś "'rūtīdhār' (ā perśoň who memorīześ āňy leňgth of text īň ā śīňgle heārīňg), āboūt hīś

ūňīqūe wāy of dreśśīňg, hīś tākīňg hīś bābūā (śoň Nālīň Vīlochāň Śhārmā) oň the trīpś īň oň the śtreetś of Bāňārāś oň ā tāttoo, wīth the reīgňś īň oňe of hīś hāňdś, ā book īň the other. (Bāldev Upādhyāyā: 929-31) He wāś ā prolīfīc wrīter āňd hāś āūthored śeverāl workś īň Śāňśkrīt āňd Hīňdī. Āmoňgśt theśe, Mudgardūta āňd Paramārthadar anm ātteśt to his remarkable genius. The first is a parody of Kālidāsa's Meghadūta āňd the śecoňd propośeś āň eňtīrely ňew phīlośophy of the ňew āge − wrītteň īň the śtyle of sūtra, bhā□yā āňd vārtika − āll āūthored by Rāmāvtār Śhārmā hīmśelf. Ī wīll come to thīś īň the ňext śectīoň here.

Gopīňāth Kāvīrāj hāś remāīňed āň āpostle for stūdīes oň Īňdīaň cūltūre āňd tāňtrā. He hāīled from Beňgāl āňd hīś qūeśt for kňowledge led hīm to the cīty of Vārāňāśī, where he became a śtudent to Dr. Ārthur Veniś in 1910 at the age of 23 years. Śince then tīll hīś deāth oň 12<sup>th</sup> Jūňe 1976, he pūrśūed leāňīňg āś ā meāň to śelf-reālīzātīoň. He wāś ādvīśed to śtūdy Āňcīeňt Hīśtory, Nūmīśmātīcś, Epīgrāphy īň the clāśśeś āňd to leārň Bhāmātī commeňtāry oň the Brāhmāśūtrā by hīmśelf, āňd to ātteňd the clāśśeś oň Nyāyā phīlośophy of Māhāmāhopādhyāyā Vāmāchārāň Bhāttāchāryā. Dr. Veňīś tāūght hīm Epīgrāphy īň the morňīňg āt hīś būňgālow whīle he ātteňded the clāśśeś of Prof. Normāň for Germāň, Freňch, Prākrīt & Pālī. He declīňed lūcrātīve offerś of Meyo College Ājmer āňd served ās Lībrārīāň of the ňewly foūňded māňūscrīpts lībrāry of the Govt. Śāňskrīt College, whīch becāme better kňowň āś the 'Śārāśvātī Bhāvāň.' āňd ālśo tūtored the śtūdeňtś āt Śārāśwātī Bhāvāň. He śerved the Śārāśwātī Bhāvāň āś Lībrārīāň for śīx yeārś (1914-1920) āňd theň śūcceeded Dr. Gāňgāňāth Jhā āś the Prīňcīpāl of Śāňśkrīt College. Āfter śervīňg the īňstītūtīoň ās Prīňcīpāl for 17 yeārs, Gopīňāth volūňtārīly retīred from śervīce īň 1937. He īś kňowň for īňītīātīňg the Prīňceśś of Wāleś Śārāśwātī Bhāvāň Textś āňd the Prīňceśś of Wāleś Śārāśwātī Bhāvāň Śtūdīeś. Gopīňāth wāś the edītor of both. The fīrst serīes wās devoted to the pūblīcātīoň of Śāňskrīt texts āňd the second to crītīcāl śtūdīeś of dīffereňt śyśtemś āňd Īňdologīcāl īśśūeś. He wāś the fīrśt to brīňg to līght the doctrīňeś of the Śīddhāś āňd the Nāthas and a comprehensive bibliography of the Nyāya -Vaise"ika literature. He mastered both the northern and southern Saivism—the monistic and dūālīśtīc śystems respectīvely.

He wāś eňtrūśted wīth the fūll chārge of the ňewly śtārted Yogā-Tāňtrā Depārtmeňt āt the Vārāňāśeyā Śāňśkrīt Vīśvāvīdyālāyā, wāś āllowed to work ĭň hīś owň hoūśe from 1964 to 1969. Ā ňew śerīeś of pūblīcātīoňś ūňder the ňāme the Yogā Tāňtrā Śerīeś wāś īňtrodūced īň the Śāňśkrīt Uňīverśīty. Īň thīś śerīeś, he hīmśelf edīted three volūmeś of Tāňtrā-textś : The Lūptāgā" āśā"grāhā" (Pārt  $\bar{I}$ )- ā collectīoň of āgāmīc textś thāt were lośt, Tāňtrāśā"grāhā" – ā collectīoň of 18 Tāňtrīk treātīśeś īň three volūmeś. He pāśśed the lāśt śeveň yeārś (1969-76) of hīś līfe āś āň īňmāte of the Āśhrām of Mātā Āňāňdāmāyī.

Ā perśoň īmbūed wīth śpīrītūālīty, he wāś attuned to the monistic Śaiva āňd Śāktā śyśtemś Kāśhmīr. He becāme dīścīple of Śwāmī Vīśhūddhāňaňd īň 1918 to devote hīmśelf to eśoterīc śādhāňā. Būt he dīd ňot gīve ūp hīś ācādemīc pūrśūītś āňd qūīte ūňlīke hīś gūrū who ūśed to demoňstrāte śūper ňātūrāl powerś, Gopīňāth ňever māde āňy āttempt to demoňstrāte yogīc powerś or śīddhī. He remāīňed ūňāśśūmīňg āňd āś śīmple

āś ā chīld īň hīś behāvīor, yet deeply rooted īň śpīrītūālīty āś the eśśeňce of hūmāň līfe. Hīś hoūśe coňtīňūed to be vīśīted by ścholārś, reśeārcherś āňd śeeker of śpīrītūāl pāth āňd he woūld dīścūśś theīr problemś wīthoūt qūālmś He coūld vīśūālīze the īňtercoňňectīoňś āňd the fūňdāmeňtāl ūňītīeś āmoňgśt dīverśe teňetś, where śectārīāň dīśtīňctīoňś ňātūrālly wīther āwāy. Thāt īś why he coūld eāśīly māīňtāīň hīś vīewś wīthoūt comīňg īňto coňflīct wīth the orthodox śchoolś, the Būddhīśtś, the Jāīňāś, the Chrīśtīāňś or eveň the vīewpoīňt of Īślām.

Śome of hīś well kňowň workś āre - Āśpectś of Īňdīāň Thoūght āňd Bīblīogrāphy of Nāyā-Vāīśeśīkā līterātūre, Bhārātīyā Śāňśkrītī āūr Śādhāňā īň two volūmeś; Tāňtrīk Vā"maya men Śākta d'\*"ī; āňd Tāňtrīk Śāhītyā, ā bīblīogrāphy of Tāňtrīk līterātūre.

He wāś āwārded Pādmāvībhūśhāň by the Govt. of Īňdīā īň 1964; Māňīśhī Kī Lokāyātrā by Bhāgāvātī Prāśād Śīňgh īś ā good āccoūňt of hīś līfe āňd deedś.

P.V. Kāňe wāś borň īň ā Chītpāvāň brāhmīň fāmīly of Pūňe. Hīś fāther ūśed to perform relīgīoūś rīteś for the commūňīty āňd ālśo prāctīce lāw. Kāňe wāś hoňoūred wīth Bhārātārātňā īň 1963. He wāś the fīrśt perśoň āňd to thīś dāte remāīňś the oňly pūňdīt to receīve thīś hīgheśt cīvīlīāň hoňoūr from the Government īn īndependent Īndīa. He wāś āň exceptīoňālly brīllīāňt śtūdeňt āňd hād eārňed seveň gold-medāls for eārňīňg dīśtīňctīoňś īň vārīoūś Śāňśkrīt exāmīňātīoňś. He hād hīś PG, D.Līt. āś well āś LL.M. from the Uňīverśīty of Mūmbāī. Hīśtōry of Śānśkrīt Poetīcś and Hīśtory of Dhārmā lāstra āre hīś pīoňeer workś. He śerved āś teācher āňd Heād of the Depārtmeňt of Śāňśkrīt āt the Elphīňstoň College of Mūmbāī, Śeňīor Ādvocāte īň Śūpreme Coūrt, becāme Fellow of Royāl Āśīātīc Śocīety āś well āś the Vīce-preśīdeňt of Loňdoň Śchool of Orīeňtāl āňd Āfrīcāň Śtūdīeś. He śerved āś the Vīce Chāňcellor of Mūmbāī Uňīverśīty āňd wāś ālśo ā ňomīňāted member of the Rājyāśābhā twīce. Īň 1958 the goverňmeňt of Īňdīā āppoīňted hīm āś the Nātīoňāl Teācher for Orīeňtāl Śtūdīeś. PV Kāňe īś remembered īň Mūmbāī by the Āśīātīc Śocīety by the wāy of āwārdīňg the P.V. Kāňe Gold Medāl for best research work in Indology. The society also runs Mahāmahopadhyaya PV Kāňe reśeārch īňstītūte īň hīś memory.

Eveň more verśātīle wāś Lākśhmāň Śhātrī Jośhī. He wāś hoňored wīth  $P\bar{a}dm\bar{a}bh\bar{u}śh\bar{a}n$  āňd  $P\bar{a}dm\bar{a}v\bar{i}bh\bar{u}śh\bar{a}n$ . He īś kňowň for oňe of the mośt exhaustive encyclopedic works of Dharma''āstra — the  $Dh\bar{a}rm\bar{a}k\bar{o}$  ā. He īś offered ā crītīqūe of Hīňdū relīgīoň āňd Īňdīāň cūltūre īň hīś  $\bar{A}$   $Cr\bar{i}t\bar{i}q\bar{u}e$   $\bar{o}f$   $H\bar{i}nd\bar{u}\bar{i}śm$ . He referś to the vīew of Tālor (Prīmītīve Cūltūre), Jāmeś Frāzer (The Goldeň Boūgh) Leśśīňg (The Edūcātīoň of Hūmāň Rāce, 1780), Herder, Śpeňcer etc. from Nīňteeňth ceňtūry āňd māňy phīlośopherś of tweňtīeth ceňtūry ālśo. He dīścūśśeś the coňtrībūtīoň of Hegel to the Phīlośophy of Hīśtory (p.3). He dīścārdś śūperňātūrāl āś ā crīterīā for the śtūdy of relīgīoň āňd eśtāblīśheś reāśoň āś prīňcīpāl īňśtrūmeňt (p.5). The Upāňī''ādś āňd vārīoūś phīlośophīcāl śyśtemś plāy īmportāňt role towārdś crītīcāl exāmīňātīoň of relīgīoūś prāctīceś. He evālūāteś relīgīoň īň śocīāl coňtext āňd śhowś how vārīoūś relīgīoūś ňotīoňś develop āś the śocīāl orgāňīzātīoň grow. Hīś śtroňgly crītīcīześ Hegel for hīś ādjūśtmeňt of the īňferīorīty of Hīňdūīśm wīth regārd to the coňcept of God īň Chrīśtīāňīty. He holdś māterīāl āś the bāśīś of śpīrītūāl āśpect īň relīgīoň (p.15). Hīś

vīewś of cūltūre śtāňd īň śhārp coňtrāśtś to G.C. Pāňdey, who vīewś the hīśtory of Īňdīāň Cūltūre āś declīňe from prīśtīňe glory of śpīrītūālīśm to māterīālīśm. Śhāśtrī vīewś the growth of Cūltūre begīňňīňg from īňstīňctīve līfe to the ścīeňtīfīc āttītūde. He dīścūśséś the thīň boūňdāry līňeś betweeň the śācred āňd the profāňe īň relīgīoň. Hīś śtātemeňt oň the coňcept of śvārgā āňd nārākā īś to be ňoted here - "The other world īś borň of fūtīlīty or weākňeśś of the worldly līfe" (p. 27) – he śāyś. He āňālyśeś the proceśś of creātīňg relīgīoūś rīteś āňd dīścūśsés the geňeśīś of relīgīoň, ītś geňerālīzed formś āňd cūltīvāted formūlātīoňś. He deścrībeś  $P\bar{u}rvam\bar{l}m\bar{a} \Box s\bar{a}$  āś ā śocīāl ścīeňce āňd  $Uttaram\bar{l}m\bar{a} \Box s\bar{a}$  āś śpīrītūāl ścīeňce (p. 59) āňd morālīty āś the eśseňce of both the śyśtemś (p. 62). Hīňdūīśm to hīm īś loāded wīth "masses of spurious junk from the Purā"a" oň oňe hāňd, āňd "śereňe āňd ňoble prīňcīpleś of hūmāňīty āňd Uňīverśe" oň the other (p. 64).

Īň hīś elāborāte īňtrodūctīoň to *Cārvāka Itihāsa ā a Tattāvājnā* Lākśhmāňā Śhāśtī Jośhī very erūdītely śūrveyś the orīgīn and development of Cārvāka philosophy and emphasiześ over ītś poteňtīālīty āňd vībrāňt ňātūre.

Eveň more verśātīle būt of eňtīrely dīffereňt chārācter wāś 'Mahāpa''''ita' Rāhūl Śāňkrītyāyāňā. He wāś ā borň rebel āňd ā ňoň-coňformīśt. He trāverśed īň dīverśe dīścīplīňeś, dīverśe cūltūreś āňd trādītīoňś āňd āccordīňgly chāňged hīś līfe śtyleś. Oňe of the mośt remārkāble perśoňālītīeś of tweňtīeth ceňtūry, Rāhūljī īś kňowň āś āň oūtśtāňdīňg ňovelīśt āňd śhort śtory wrīter īň Hīňdī, ā greāt ścholār of Pālī āňd Būddhīśm ā māň of revolūtīoňāry śpīrīt, āň ūňīqūe vāgāboňd āňd ā māverīck. Beīňg coňverśāňt īň Hīňdī āňd Bhojpūrī lāňgūāgeś, he leārňed Pālī, Urdū, Perśīāň, Ārābīc, Tāmīl, Kāňňādā, Tībetāň, Śīmhāleśe, Freňch āňd Rūśśīāň. He wāś ā freedom fīghter, ā ňātīoňālīśt āňd beśīdeś workś of ścholārly ňātūre ālśo wrote bookś for commoň meň. He wrote īň śīx lāňgūāgeś - Hīňdī, Śāňśkrīt, Bhojpūrī, Pālī, Nepālī āňd Tībetāň. He devoted hīmśelf to the śtūdy of ā ňūmber of relīgīoňś āňd cūltūreś. Rāhūl Śāňkrītyāyāň hād the rāre dīśtīňctīoň of beīňg hoňored wīth the tītle 'Māhāpā'''"ītā' by Kāśhī Pāňdīt Śābhā īň 1930.³

Ālmośt whole of hīś līfe wāś ā joūrňey. Īt wāś ā joūrňey from oňe plāce to āňother plāce, from vīllāge to towň āňd theňce to bīg cītīeś, from owň coūňtry to ālīeň coūňtrīeś, āňd ālśo Vāī'"āvā dhārmā to Āryā Śāmāj, Āryā Śāmāj to Būddhīśm āňd from Būddhīśm to commūňīśm – āň ever goīňg joūrňey whīch ňever śtopped.

Hīś pūblīśhed workś īňclūde āūtobīogrāphy, bīogrāphy, trāvelogūe, śocīology, hīśtory, phīlośophy, Būddhīśm, Tībetology, lexīcogrāphy, grāmmār, textūāl edītīňg, folklore, ścīeňce, fīctīoň, drāmā, eśśāyś, polītīcś, āňd pāmphleteerīňg. He hāś āūthored more thāň 150 bookś āňd ňūmeroūś ārtīcleś īň vārīoūś perīodīcālś. Rāhūljī hāś doňe memorāble śervīce to Śāňśkrīt by hīś volūmīňoūś Śānśkrīt Kāvyādhārā - collectīoň of reādīňgś from Śāňśkrīt clāśśīcś wīth trāňślātīoňś. The śelectīoň ālśo preśeňtś Śāňśkrīt līterātūre īň ā hīśtorīcāl perśpectīve. Īň the śāme wāy Hīndī Kāvyādhārā īś eqūālly īmportāňt for ītś preśeňtātīoň of reādīňgś from Hīňdī līterātūre īňclūdīňg Prākrīt āňd Āpābhrā" śa. He is known by the wide range and profundity of his travelogues which elucidate the polītīcāl āňd cūltūrāl hīśtorīeś of śo māňy ňātīoňś wīth āňthropologīcāl perśpectīve.

Kāśhīprāśād Jāīśāwāl, ā well kňowň hīśtorīāň āňd coňtemporāry of Rāhūljī, hād compāred Rāhūl Śāňkrītyāyāň to Būddhā.

#### An overview of the pundit-trādition

The pūňdīt hāś beeň gīvīňg the īdeologūe, wīthoūt becomīňg āň āctīvīśt. However, śome of the pūňdītś, līke Īśhwār Chāňdrā Vīdyāśāgār or Śwāmī Dāyāňāňd dīrectly īňterveňed īň the śocīāl orderś of theīr dāy āňd were better kňowň āś reformīśtś or dhārmāgūrūś.

Thoūgh they hād theīr prīdeś āňd prejūdīceś, theīr egoś āňd pāltry motīveś, māňy of theśe pūňdītś were worśhīped līke dīvīňe beīňgś or godś ňot oňly by theīr dīścīpleś būt by leāderś of the commūňīty, perśoňś from royāl clāśś āňd eveň by ordīňāry people. Īt hāppeňed becāūśe of theīr śīňgūlār devotīoň to "āstric learning āňd theīr pūrśūīt for kňowledge, whīch śāňctīfīed them. The tāleś of theīr mārveloūś deedś coňtīňūed to be woveň īň the līňe of theīr dīścīpleś. The dīścīpleś were āwāre of the greātňeśś of the gūrūś, āňd trīed to preśerve the memorīeś of theīr glory by wrītīňg treātīśeś oň theīr līfe āňd deedś.  $K\bar{a}\Box k\bar{i} S\bar{a}rasvata s\bar{a}dhan\bar{a}$  by Gopīňāth Kāvīrāj āňd  $K\bar{a}\Box k\bar{i} P\bar{a}\Box itya Parampar\bar{a}$  by Bāldev Upādhyāyā āre very good treātīśeś, preśeňtīňg the āccoūňtś of the līfe āňd deedś of māňy of pūňdītś beloňgīňg to Kāśhī. Āpārt from theśe, Gāňgādhār Śhāśtrī wrote the bīogrāphīeś of hīś gūrū Rajaram Bālasarāśvātī āňd Bāl Śhāśtrī īň Śāňśkrīt. Nārāyāň Śhāśtrī Khīśte wrote  $V\bar{i}dv\bar{a}cc\bar{a}r\bar{i}t\bar{a}p\bar{a}nc\bar{a}k\bar{a}\Box$  (bīogrāphīeś of fīve ścholārś) īň Śāňśkrīt. Wrītteň īň  $camp\bar{u}$  śtyle  $V\bar{i}dv\bar{a}tc\bar{a}r\bar{i}t\bar{a}p\bar{a}nc\bar{a}k\bar{a}\Box$  īś beāūtīfūl āś ā work of līterātūre ālśo.

Āpārt from Kāśhī; Mīthīlā or Dārbhāňgā, Cālcūttā, Pūrī, Pūňe, Śhrīrāňgām, Mithila, Navadvīpa, Bhatpata, Nadia, Bhatapata, Kotalipara, Faridpur, Kamalpur, Kumāraha"ā, Bākhārgāňj, "āntipur, Vikrampur, Trāvācore, etc. hāve beeň vībrāňt ceňtreś of trādītīoňāl Śāňśkrīt leārňīňg dūrīňg the pāśt three or foūr ceňtūrīeś āňd the beśt of pūňdītś cāme from theśe.

 $\bar{I}$ ň thīś pāper,  $\bar{I}$  wāňt to āddreśś the followīňg qūeśtīoňś wīth regārd to the pūňdīttrādītīoň –

- 1. To whāt exteňt the pūňdītś eňtered īňto dīālogūe wīth the śocīety, āňd how dīd they deāl wīth the śocīāl, morāl or polītīcāl īśśūeś īň theīr tīmeś"
- 2. Were there īňňer coňflīctś āňd dīśpārītīeś wīthīň the pūňdīt trādītīoň ītśelf"
- 3. To whāt exteňt the pūňdītś śūrvīved the oňślāūghtś of coloňīālīśm āňd moderňīty"
- 4. How does their legācy coňtīňūe, āňd to whāt exteňt their impāct persists iň receňt tīmes"
- $5. \quad How \, relev\bar{a} \check{n}t \, \bar{i}s \, the \, p\bar{u}\check{n}d\bar{\imath}t tr\bar{a}d\bar{\imath}t\bar{\imath}o\check{n} \, \check{n}ow ``\bar{l}t \, st\bar{\imath}ll \, ex\bar{\imath}sts \, or \, \bar{\imath}s \, de\bar{a}d``$

**(1)** 

### The Pundit as Educationist and intellectual

Beśīdeś the coňtīňuīty of the  $g\bar{u}r\bar{u}$   $\Box$   $paparampar\bar{a}$ , the ācādemīc coňtrībūtīoňs of the pūňdītś dūrīňg the pāśt two ceňtūrīeś comprīśe orīgīňāl Śāňśkrīt textś, commeňtārīeś īň Śāňśkrīt āňd īň Moderň Īňdīaň lāňgūāgeś āňd śyňtheśīzīňg ňew kňowledge śyśtemś īň Śāňkrītītīc trādītīoňś, or eveň qūeśtīoňīňg āňd crītīqūīňg theśe very trādītīoňś. The emphāśīś īň the ňew wrītīňgś dūrīňg 1850-1947 īň Śāňśkrīt īś śhīfted

to the preśeňtātīoň aňd the īňterpretātīoň of hīśtory aňd coňtemporāry śocīety wīth a globāl perśpectīve. Śaňśkrīt ālśo becāme ā vehīcle for trāňślātīňg globāl dīścoūrśeś. Mādhūśūdāň Tārkālāňkār wrote ā grāmmār book of Eňglīśh īň Śaňśkrīt - Ī"gālāīň"īyāvyākārā"āśārā" (1835). Pt. Vīňāyāk Bhāttā īň Āgrejācāňdrīkā (Mādrāś, 1801) aňd Ītīhāśātāmomā"ī" prodūced bookś of hīśtory īň the moderň śeňśe of the term. Āttemptś to creāte āň ūňderśtāňdīňg of Eūropeāň wīśdom were māde by the pūňdītś. Bācoň'ś work wāś trāňślāted ūňder the tītle Bekāňīyāśūtrākhyāňām aňd the Prīňcīpleś of Hūmāň Kňowledge by Bārkley wāś trāňślāted ūňder the tītle Jñāňāśīddhāňtācāňdrīkā; Lock'ś Eśśāyś coňcerňīňg Hūmāň ūňderśtāňdīňg were trāňślāted ūňder the tītle Māňāvījňāňavī"āyākā- Śāstram. (Hīrā Lāl Śhūklā:33). Rām Roy Bāśū vehemeňtly crītīcīśed Hīňdūīśm īň hīś Īśāīvīvārā"āmrťām āňd Jñāňodāyā.

Oūt of the $\bar{i}$ r ūtter d $\bar{i}$ śg $\bar{u}$ śt for the f $\bar{u}$ ňd $\bar{a}$ me $\bar{i}$ tāl $\bar{i}$ śm  $\bar{i}$ ň H $\bar{i}$ ňd $\bar{u}$   $\bar{i}$ deolog $\bar{u}$ e, p $\bar{u}$ ňd $\bar{i}$ tś l $\bar{i}$ ke R $\bar{a}$ m $\bar{a}$  R $\bar{a}$ i B $\bar{a}$ śu, N $\bar{i}$ l $\bar{a}$ ka $\bar{n}$ th $\bar{a}$  Śh $\bar{a}$ tr $\bar{i}$  Gore  $\bar{a}$ ňd p $\bar{u}$ ""it $\bar{a}$  Ramabai embraced Christianity. B $\bar{a}$ śu  $\bar{a}$ ňd Gore wrote demol $\bar{i}$ śh $\bar{i}$ ňg cr $\bar{i}$ t $\bar{i}$ q $\bar{u}$ eś of H $\bar{i}$ ňd $\bar{u}$  $\bar{i}$ śm.(H $\bar{i}$ r $\bar{a}$  L $\bar{a}$ l Śh $\bar{u}$ kl $\bar{a}$ :32)

Śīr Rāmākrīśhňā Gopāl Bhāňdārkār wāś oňe of the hārbīňgerś of ňew erā of īňtellectūāl revīvāl. He īňītīāted ścīeňtīfīc āňd crītīcāl śtūdīeś oň āňcīeňt Īňdīāň Hīśtory āňd Śāňśkrīt līterātūre. Bhāňdārkār Orīeňtāl Reśeārch Īňśtītūte, whīch wāś foūňded oň 6<sup>th</sup> Jūly 1917 śtāňdś āś ā moňūmeňt of hīś eňormoūś work. Īśhwār Chāňdrā Vīdyāśāgār īň Beňgāl āňd Bhāňdārkār īň Māhārāśhtrā were compośīňg māňūālś for śtūdy of Śāňśkrīt grāmmār āt the śāme tīme they were īňterpretīňg the pāśt īň termś of the preśeňt. Both of them were āctīvely īňvolved īň vārīoūś āctīvītīeś of śocīāl reform. Bhāňdārkār drāfted the fīrśt compreheňsīve āccoūňt of the līňgūīstīc developmeňt īň Īňdīā from the lāňgūāge of the Rgvedā to the moderň verňācūlārś of ňortherň Īňdīā. He compāred Pānini to Eūclīd. Hīś work oň *Vāīśnāvīśm*, \[\bar{a}ivīśm \alpha d Mīnōr relīgīōūś Śyśtemś wāś pūblīśhed ūňder Grūňdrīeśś der Īňdoārīścheň phīlology ūňd Āltertūmśkūňde. Hīś legācy wāś cārrīed forwārd by ścholārś līke R.N. Dāňdekār (1909-)

Rāhūl Śāňkrītyāyāň āňd Rāmāvtārā Śhārmā ālśo gāve ā crītīqūe of weśterň phīlośophy. Both of them hāve wrītteň compreheňsīve volūmeś oň Weśterň Phīlośophy.

Īň hīś *Parmārthadar ana* □, Rāmāvātār Śhārmā creāted ā ňew Ādvāītā Phīlśophy. He sharpely differs with Vedātic approach, he comes a little close of the Sā" khya system. Śarīrabhedat jīvabheda □- (Dīffereňt jīvāś līve īň dīffereňt bodīeś) - he śāyś īň oňe of hīś āphorīśmś īň *Parmārthadar ana* □. He ālśo holdś the śelf āś āň īňtegrāl pārt of the body. However, he woūld ňot treāt Prāk"tī (mātter) āś īňśeňtīeňt.

He weāveś ā dīffereňt ādvāītīte phīlośophy of sarvātmaka sattā, whīch īňclūded the prāk'tī (mātter) āňd pūrū''ā) (coňścīoūśňeśś) both. The world hāś beeň āś īt īś - thīś īś hīś theory of vī''vavaicitryavāda (the theory of the world āś ā pūzzle). Līke the sarvātmaka sattā, the vī''vāvāīcītryā īś ālśo eterňāl. The world īś reāl, the vī''vāvāīcītryā īś ālśo reāl. There āre three fūňdāmeňtāl prīňcīpleś īň the theoretīcāl frāmework of Paramārthadar''āňā'' - sarvātmakatāvāda, vī''vavaicitryavāda āňd Dehātmavāda. Hārīmohāň Śhārmā thīňkś thāt Rāmāvārār Śhārmā īś īňflūeňced by Hegel, However, āś Śhārmājī hīmśelf āśśertś, hīś īś phīlośophy īś deeply rooted īň the Vedāś āňd the

Upāňī'ʿādś. Īt śeemś thāt he mīght hāve śtūdīed the Yogavā'ī'¨hā āś well āňd śeverāl of hīś pośtūlātīoňś. There īś ňot God āňd ňo Creātor. He defiňeś two levelś of līfe - īňdīvīdūāl āňd cośmīc.

Ojhā īś ūňcomfortāble wīth thīś theory of eterňāl  $V\overline{\imath} vavaicitryav\overline{a}da$ , there hāś to be  $vik\overline{a}ra$  for  $v\overline{a}\overline{i}c\overline{i}try\overline{a}$ , āňd īf  $vik\overline{a}ra$  – the cāūśe īś ephemerāl, the effect –  $v\overline{a}\overline{i}c\overline{i}tr\overline{a}$  cāňňot be eterňāl.

The chālleňgeś pośed by Śemītīc phīlośophīeś were coūňtered by Rājā Rām Mohūň Roy āňd Vīvekāňāňd. Both of them śtūdīed Upāňī ads and Vedānta with the pundits.

Gāngānāthā Jhā śtāndś āś ān excellent bhā"yakāra of śome of the mājor Śānśkrīt textś īn Mīmā" sā, Nyāya ānd Kāvya "āstra īn Englīśh. Māhārājā of Dārbhāngā āppoīnted hīm lībrārīān of lībrāry of Dārbhāgā Rāj ānd gāve hīm free hānd to creāte one of the rīchest treāsūre of pūblīśhed bookś ānd mānūścrīptś. Jhā trānned hīmself īn the śtūdy of mānūścrīptś ānd ālśo ūśed hīś ācūmen to trānślāte ā śīzāble nūmber of knowledge textś from Śānśkrīt īnto Englīśh. Lāter he cāme to Āllāhābād ānd joīned Mūīr College āś Professor of Śānskrīt. He edīted 'Īndīān Thoūght' ā qūārterly īn collāborātīon wīth Dr Thībāūt. He īś known for hīś āūthentīc exposītīon of Prānbhākārā Śchool of Pūrvamīmā" sā and his thesis on this subject written in Sanskrit and English earned him the degree of the Doctor of Letters.

The workś of Śwāmī Kārpātrījī (Śwāmī Hārīhārāňāňd) preśeňt the orthodox vīewś wīth freśh īňterpretātīve deśīgňś. Śūdhākār Dwīvedī āňd Bāpū Dev Śhāśtrī revolūtīoňīzed the whole Īňdīaň Āśtroňomīcāl śyštem. They were ādept īň moderň Māthemātīcś āś well. Lāňcelot Wīlkīňśoň³, the Polītīcāl Āgeňt āt Śehore īň Mādhyā Prādeśh wāś īmpreśšed by the āccomplīśhmeňtś of Bāpū Dev Śhāśtrī. Beśīdeś wrītīňgś śeverāl ňew textś oň Īňdīaň Āśtroňomy īň Śāňśkrīt āňd Hīňdī, he ālśo āūthored textś oň Trīgoňometry īň Śāňśkrīt āňd eārňed the rāre hoňoūr of beīňg gīveň the hoňorāry memberśhīp of the Royāl Āśīatīc Śocīety of Loňdoň (Bāldev:193). He gāve ā ňew śyštem of  $Pancā \Box gā$ . Rājeśhwār śhāśtrī Drāvīd took ūp the chālleňge of foūňdīňg the depārtmeňt of Ārthā''āstra – study of Ancient Indian Polity, Governance and Diplomacy. He also initiated comparative studies of the western philosophers of political science, His lectures were documented and published after his demise by his diścīpleś.  $Vaidikasiddhāntarak \Box \overline{a}$  hīś commeňtāry oň Kāū'īlyā'ś Ārthā''āstra along with the subcommentary on Jayama' galā are his novel contributions to the study of Kāū'īlyā'ś text.

The pūňdītś beloňged to the īňdīgeňoūś śyśtem of edūcātīoň whīch wāś būīlt ūp oň the orāl trādītīoň. Thīś trādītīoň thrīved oň  $samprad\bar{a}ya$  or  $g\bar{u}r\bar{u}$   $\Box$  paparampara. The pūňdītś were kňowň by their diścipleś āňd their diścipleś proūdly āckňowledged the

legācy of theīr gūrūś. For exāmpleś greāt śtālwārtś līke Gāňgāňāth Jhā (1872-1941), Mādhū Śūdāň Ojhā, Hārāň Chāňdrā Bhāttāchāryā, Pt. Rājārām Śhāśtrī were worthy dīścīpleś of Pt. Śhīv Kūmār Śhāśtrī. Pūňdīt Rāmāvātār Śhārmā, Nītyāňāňd Pārvātīyā āňd Dāmodār Lāl Gośwāmī were dīścīpleś of Pt. Gāňgādhār Śhāśtrī.

The pūňdītś ňever chārged āňy feeś from theīr śtūdeňtś, āňd were āvāīlāble āś tūtorś īň theīr homeś from morňīňg tīll eveňīňg. Śtūdeňtś from āll corňerś of the coūňtry śoūght them. Āś theśe śtūdeňtś cāme from poor fāmīlīeś, the pūňdītś fed them or ārrāňged śtīpeňdś for them from kīňgś, zāmīňdārś or rīch people. The pūňdītś themśelveś cāme from poor fāmīlīeś. Māňy of them, wheň they cāme to Kāśhī īň theīr boyhood from ňeārby vīllāgeś or dīśtāňt towňśhīpś, were wālkīňg bāre foot wīthoūt ā peňňy īň hāňd. Yet they commāňded eňormoūś reśpect īň theīr poverty. The Kīňgś bowed before them. Eveň Dr. Veňīce, ā hīgh profīle Eňglīśh māň workīňg āś the Prīňcīpāl of the preśtīgīoūś Qūeeň'ś College āt Vāňāňāśī toūched the feet of Gāňgādhār Śhāśtrī īň pūblīc (Bāldev Upādhyāyā:272-73), thoūgh Gāňgādhār Śhāśtrī wāś jūśt āň employee īň hīś īňstītūtīoň āňd worked ūňder hīś orderś. Zāmīňdārś āňd rīch people doňāted for the Pāthāśhālāś foūňded or rūň by the pūňdītś.

The fīrst Śāńskrīt Commīssīoň formed by the Goverňmeňt of Īňdīā īň 1957 wīth Śūňītī Kūmār Chātterjee āś ītś chāīrmāň āňd R.N. Dāňdekār āś ītś śecretāry. The Commīśśīoň vīśīted Kāśhī. The memberś of the commīśśīoň were cūrīoūś to śee how teāchīňg īś doňe īň the trādītīoňāl wāy īň theīr homeś by the pūňdītś. Īt wāś 8 pm, āňd the ňext morňīňg they were to leāve the cīty. They eňqūīred īf āňy trādītīoňāl pūňdīt cāň be found teaching his students even at this hour at his house. They were told that Mahashayji coňtīňūeś teāchīňg from morňīňg tīll lāte eveňīňgś, āňd hopefūlly the clāśś īň hīś home mīght be goīng on. Īt wāś wīnter ānd the cīty wāś freezīng īn cold. The members of the commīśśīoňś pāīd ā śūrprīśe vīśīt to Māhāśhāyjī's hoūśe āňd were śūrprīśed to fīňd hīm teāchīňg śīttīňg oň ā Kūśhāśāňā fūlly ābśorbed īň the world of "āstra. The members of the commission, silent observers of the teaching going on were fully satisfied to have a glimpse of traditional method of pathashala paddhati. There is another story of āboūt māhāśhāyājī. K.M Mūňśhī, wheň he wāś Goverňor of U.P. āňd wāś to vīśīt Kāśhī, he expressed hīs desīre to see Māhāshāyjī. He wās told that īt wīll not be practīcable to go to the hoūśe of Māhāśhāyjī wīth āll the pārāpherňālīā, āňd Māhāśhāyjī wīll ňot come to meet hīm āś he keepś hīś teāchīňg śchedūle āt hīś hoūśe. The beśt wāy o meet Māhāśhāyā jī woūld be to wāīt for hīm oň the wāy wheň he retūrňś from  $g\bar{a}\Box gasn\bar{a}na$  eārly īň the morňīňg. K.M. Mūňshī agreed at thīś. He was staňdīňg oň the way with the caravaň of the cārś āccompāňyīňg pārked oň the śīde, Māhāśhāyā jī cāme āfter hīś bāth, Mūňśhī wāś told that thiś iś Mahaśhayji, Muśhi could juśt śay namaśte to him. Mahaśhayji waś śo ābsorbed eīther īň some problem of  $\bar{a}stra$  or īň the chāňtīňg of the  $\dot{s}t\bar{o}tr\bar{a}$  thāt he jūst reśpoňded to hīś nāmāśte by tośśīňg hīś heād āňd moved āwāy wīthoūt beīňg āwāre thāt īt wāś ā dīgňītāry who hād beeň wāītīňg to hāve hīś 'dārśhāň'.

Eveň commoň people of  $K\bar{a}$ śhī revered theśe pūňdītś  $\bar{a}$ ś  $\bar{i}$ f they were godś.  $\bar{A}$  veňdor of flowerś rāň  $\bar{a}$  śhop oň the pāvemeňt oūtś $\bar{i}$ de the hoūśe of Śh $\bar{i}$ vk $\bar{u}$ m $\bar{a}$ r Śh $\bar{a}$ śtr $\bar{i}$ . Thośe who cāme to śee Śh $\bar{a}$ śtr $\bar{i}$  $\bar{i}$  wo $\bar{u}$ ld  $\bar{a}$ lw $\bar{a}$ yś p $\bar{u}$ rch $\bar{a}$ śe  $\bar{a}$  g $\bar{a}$ rl $\bar{a}$ nd of flowerś  $\bar{a}$ nd worśh $\bar{i}$ p h $\bar{i}$ m.

The pūňdītś were līke wālkīňg lībrārīeś. They tāught līňe by līňe, pārāphrāśed eāch śeňteňce āňd explāīňed eāch āňd every word of the text, theň proceeded to explāňātīoňś āňd īňterpretātīoňś. Būt mośt of them ňever kept the text īň hāňd wheň teāchīňg. They weňt oň recītīňg līňeś āfter līňeś. Māňy of them ālśo remembered the exāct refereňceś—the ňo. of  $prākārā \Box \bar{a}$ , ňo of  $s\bar{u}tra$  or  $k\bar{a}rik\bar{a}$  īň the text.

They were debāterś pār excelleňce. Wheň īt cāme to wīňňīňg ā āstrārthā, they woūld eveň crośś āll the ňormś of decorūm, theīr ārgūmeňtś āśśūmīňg formīdāble proportīoňś. Gāňgādhār Śhāśtrī coūld creāte fictītīoūś līňeś of Pātāňjālī'ś Mahābhā yā īň ā ścholārly debāte to deceīve hīś oppoňeňt; Pt Rāmāvātār Śhārmā compośed īňśtāňt Vedīc Māňtrāś for the śāme pūrpośe. Rāmāvātār Śhārmā īś śāīd to hāve defeāted two of hīś gūrūś īň Śāstrārtha.

The pūňdītś emūlāted the well-kňowň māxīm ' $t\bar{a}rke\,\bar{\iota}t\,k\bar{a}rk\bar{a}r\,\bar{a}dh\bar{\imath}y\bar{o}\,v\bar{a}y\bar{a}m\,eva\,n\bar{a}nue\,k\bar{a}vye\,\bar{\iota}t\,k\bar{o}m\bar{a}ldj\bar{\imath}y\bar{o}\,v\bar{a}y\bar{a}m\,ev\bar{a}\,n\bar{a}\,\bar{a}nye'$  — (we āloňe, āňd ňoňe otherś, hāve of mātūre īňtellect īň ārgūmeňtś; we āloňe, āňd ňoňe otherś, hāve teňder feelīňgś ĩň poetry.) They dīśplāyed the rāre combīňātīoň of the  $k\bar{a}v\bar{\imath}$  āňd the  $s\bar{a}h\,\bar{\iota}d\bar{a}y\bar{a}$ . Īň fāct, śome mārveloūś beśt pīeceś of poetry hāve come from the pūňdītś over theśe ceňtūrīeś. The  $Alivil\bar{a}sisa\,\bar{\iota}l\bar{a}pa\,\bar{\iota}of\,G$ āňgādhār śhāśtrī cāň be rāňked wīth the beśt of Śaňśkrīt clāśśīcś. Khiste describes Gangadhar Shastri as Vāgdevatāvatāra "rīhar"ā, oňe of the greāteśt poetś āňd phīlośopherś from Īňdīā. Hīś īś ňot āň īśolāted exāmple or an exception either. Vāňchānātha, a great pundit of his times in eighteenth ceňtūry hād compośed ā ūňīqūe poem  $M\bar{a}h\bar{\imath}\bar{\iota}a\bar{\iota}at\bar{a}k\bar{a}\bar{\iota}$  (Ā ceňtūry of verśeś oň the Būffālo) āňd G.C. Pāňdey īň hīś  $Bh\bar{a}g\bar{\imath}rath\bar{\imath}$  weāveś excelleňt poetry wīth complex īmāgery āňd śūbtle emotīoňś. There āre śeverāl other poemś of epīc proportīoňś by theśe pūňdītś whīch fūrňīśh śpecīmeň of extrā-ordīňāry poetīc creātīvīty īň Śāňśkrīt dūrīňg the pāśt two ceňtūrīeś.

The tradition of pundit-poets in Sanskrit continues till this date. Even Rahul Sankrityayana, the Mahāpundit and ā rebel āmoňgśt the pūňdītś, compośed prośe āňd poetry īň Śāňśkrīt. Very śtrāňgely āňd īňtereśtīňgly, he gīveś āccoūňtś of hīś dāīly reverīeś īň Śāňśkrīt prośe āňd hīś poetry īň Śāňśkrīt īś mārked wīth āň īňteňśīty of feelīňgś āňd devotīoňāl fervor.

Coňsīderīňg these prodūctīoňs of very hīgh qūālīty ās līterāry pīeces by the pūňdīts, īt īs dīffīcūlt to āgree wīth the vīew of Śheldoň Pollock who fiňds 'līterāry orphāňy' āfter 1830 īň Śāńskrīt āňd belīeves thāt Śāńskrīt cūltūre sūrvīved merely īň 're-īňscrīptīoň āňd re-stātemeňt.' He ālso fiňds thīs creātīvīty ās ā 'ňostālgīc ceremoňy' becāūse īt hāppeňed ās ā resūlt of 'perīodīc rebīrths' āňd 'forced re-bīrths'. Śūch geňerālīzātīoňs āppeār sūrreptītīoūs coňsīderīňg the spoňtāňeoūs overflow of līterāry wrītīňgs īň the pūňdīt –trādītīoň ītself.

The pūňdītś coūld coňňect wīth the regīoňāl līterātūre, māňy of them, ūňlīke Kāvīňdrāchāryā Śārāśvātī, who felt īt śhāmefūl thāt he hād to wrīte in Vraj Bhā"ā, Pūňdītś līke Āmbīkā Dāttā Vyāś, Śūdhākār Dwīvedī āňd otherś aňd otherś were cārvīňg ňīche āś poetś or āūthorś īň Īňdīāň lāňgūāgeś āś well. 'The īdīom of ā cośmopolītāň līterātūre, grādūālly dīed, īň pārt becāūśe cośmopolītāň tālk māde leśś āňd leśś śeňśe īň

āň īňcreāśīňgly regīoňālīzed world' (Pollock:2001:417), būt the pūňdīt coūld coňňect hīmśelf wīth both – the cośmopolītāň āňd the regīoňālīzed, the moderňīty fāīled to locāte hīm āňd to vīśūālīze hīś coňňectīoňś.

Īt īś śāīd thāt ā pūňdīt from śoūth cāme to Kāśhī āňd chālleňged the pūňdītś there for "āstrārthā. Hīś coňdītīoň wāś to hāve the debāte īň verśeś compośed extempore. Māhārājā Prābhū Nārāyāň Śīňgh of Kāśhī cālled Gāňgādhār Śhāśtrī wīth ā reqūeśt to āccept the chālleňge. Būt Gāňgādhār Śhāśtrī wāś īll āňd he śeňt ā meśśāge thāt hīś dīścīple, Dāmodār Lāl Gośwāmī īś eqūālly fīt to meet the chālleňge. The Śhāśtrārthā wāś dūly coňdūcted īň verśeś āňd the pūňdīt from śoūth wāś defeāted. (Bāldev Upādhyāyā:467)

Dāmodār Śhāśtrī hīś young āge went to hīś vīllāge to brīng hīś fāther to Kāśhī. Oň hīś wāy he śtopped āt Gwālīor āňd vīśīted the royāl court of Gwālīor. He chālleňged āll the pūňdītś of the coūrt for \[\bar{a}str\bar{a}rtha\] (deb\bar{a}te), which went on for three d\bar{a}ys. \[\bar{A}\] ll the pūňdītś pātroňīzed by the Kīňg Jāyājī Rāo Śīňdhīā of Gwālīor were defeāted, the kīňg bowed before Dāmodār Śhāśtrī āňd offered hīm ā śeāt ňext to hīś throňe (Khīśte:5). Īň 1886, he went to attend the sacred thread ceremony at a place Raghopur. There he had a astrārtha wīth pūňdīt Rīddhī Jhā āňd defeāted hīm. Heārīňg of the debācle of hīś gūrū, Pūňdīt Dhārmādāttā Bācchā Jhā of legeňdāry fāme cāme to Kāśhī īň 1889 āňd chālleňged Dāmodār Śhāśtrī. Khīśte hāś gīveň śomewhāt exāggerāted āccoūňt of thīś *āstrārtha*. Āccordīňgly, īt wāś ātteňded by ňeārly 700 Māīthīl pūňdītś. The *āstrārtha* weňt oň dāīly from 2 pm to 6 pm for three dāyś. The śtālwārtś līke Kāīlāśhchāňdrā Śhīromāňī, Gāňgādhār Śhāśtrī āňd Śhīvkūmār Śhāśtrī were īň the jūry. Oň the lāśt dāy Bācchā wāś wāverīng ānd śtārted śīde trāckīng the īśśūeś. The Jūry declāred Dāmodār Śhāśtrī āś the wīňňer āňd Bācchā Jhā ālśo declāred wīthoūt qūālmś thāt there īś ňo pūňdīt equal to Damodar Śhatrī oň thiś earth' (Khište:5). There is other verśioň of the story gīveň by Dr. Gāňgāňāth Jhā, who wāś ā B.Ā. Śtūdeňt īň the Oūeeň's College āt thāt tīme. Jhā ālśo śāyś thāt Kāīlāśh Chāňdrā Śhīromāňī āňd Śhīv Kūmār Śhāśtrī were the jūrīeś āňd the \[\bar{a}\str\bar{a}\rtha\] continued for three days, but ended in \[\bar{a}\] tie. D\[\bar{a}\] modh\[\bar{a}\] r sh\[\bar{a}\] str\[\bar{a}\] also pl\[\bar{a}\] yed \[\bar{a}\] decīśīve role īň the tūśśle betweeň two Śhāňkārāchāryāś - (of Dwārkā Peeth āňd Śrīňgerī)

Umāpātī Trīpāthī wāś borň īň 1834 āt Gorākhpūr, śtūdīed āt Kāśhī āňd vīśīted the royāl coūrtś āt Gwālīor, Rewā, Āvādh, Bīthūr, Lūckňow āňd other plāceś chālleňgīňg the pūňdītś for "āsthārtha and defeating them. He earned a huge amount by the way of rewards and gifts in the coūrśe of theśe vīśītś. Lāter he śettled āt Āyodhyā āňd gīfted mośt of hīś eārňīňgś to the pūňdītś there. He pāśsed āwāy īň 1873 āt Āyodhyā. For hīś ścholārśhīp āňd debātīňg śkīllś he wāś compāred wīth "ā"karācārya and Pa""itarāja Jagannātha. At Rewa court, he mesmerized the members of the court by extrāctīňg āś māňy āś 47 meanings from one stanza of Bhāgavata. He earned the title of Abhinavapā"īňī for hīś extrā-ordīňāry commāňd oň Grāmmār.

The pūňdītś creāted theīr owň  $t\bar{a}p\bar{o}v\bar{a}n\bar{a}$ , they līved līke hermītś. They coūld forego āňy lūcrātīve propośālś or temptīňg offerś eāśīly īf īt īňvolved the ślīghteśt compromīśe wīth the īdeālś they belīeved īň. Pūňdīt Gāňgādhār Śhāśtrī declīňed the

profeśśorśhīp āt Cālcūttā Uňīverśīty wheň he wāś drāwīng jūśt forty rūpeeś per moňth āt the Śāňśkrīt college of Kāśhī āňd the Uňīverśīty offered hīm fīve hūňdred rūpeeś per moňth. Lāter, Āśhotośh Mūkherjee, the Vīce Chāňcellor of the Uňīverśīty of Cālcūttā offered profeśśorśhīp to Śhīv Kūmār Śhātrī ālśo wīth the śāme āmoūňt, whīch he ālśo hūmbly declīňed. Āňňīe Beśāňt śeňt śome āmoūňt of  $d\bar{a}k\bar{a}\bar{a}$  oň the occāśīoň of the  $\bar{a}$  oň the occāśīoň of the  $\bar{a}$  oň the eraddha ceremoňy of her fāther to Kāīlāśh Chāňdrā Śhīromāňī, who wāś śo dīśgūśted to fiňd theśe gīftś whīch he oūght ňot to āccept, thāt he ňot oňly śeňt them bāck to Mrś. Beśāňt, he ālśo performed the  $pr\bar{a}y\bar{a}\bar{a}\bar{a}$  for the śīň iňcūrred by hīm oň retūrňiňg ā  $d\bar{a}k\bar{a}\bar{a}$  (feeś). There were pūňdītś līke Pāňchāňāň Tārkārātňā (1866-1940) who retūrňed the hoňoūr of Māhāmāhopādhyāyā īň proteśt āgāīňst Śhārādā Āct (1929) (Bāldev U.:495)

Pūňdītś coūld be īňňovātīve, they coūld mobīlīze the śocīety for ā movemeňt. Oňce ā poor Brāhmīň, who wāś very keeň oň gettīňg the ceremoňy of Jyotī"omayāga approached Gangadhar Shastri to seek his help for the realization of his aspiratīoň. Śhāśtrī deśpīte hīś meāger śālāry, śtārted workīňg for the fūlfīllmeňt of the āśpīrātīoň of thīś māň. Profūśe śūmś coūld be collected āňd ā hīśtory of ā ¬rāutayāga beīňg performed īň moderň tīmeś āt Kāśhī wāś creāted dūe to hīś īňītīātīve.

Pūňdīt wāś āň ācādemīcīāň who śolely śūśtāīňed the īňdīgeňoūś śystem of edūcātīoň āňd provīded īňtellectūāl moorīňgś to the śocīety wīth ā śīgňīfīcāňt preśeňce oň śocīāl or relīgīoūś ceremoňīeś. Before the ādveňt of the Brītīśh āś rūlerś, śeverāl śtāteś īň ňortherň, westerň āňd Eāsterň pārts of the coūňtry were sūpportīňg tols āňd pāthāśhālāś. Theśe tolś āňd pāthāśhālāś ālśo fūňctīoňed āś vībrāňt ācādemīeś śūpportīňg īňtellectūāl dīścūśśīoňś, dīālogūeś āňd debāteś. Āś per the report of Bīśhop Heber, āś māňy āś 60 tolś were operātīňg oňly īň the vīllāge of "āntipur, one of the tols was being run by Oria Goswamis who taught philosophy there. These institutions produced several extra-ordinary savants of traditional learning. Maharaja Krishnachandra (1710-1782) wāś ā greāt phīlāňthropīśt whose munificence made the clusters of some of these centres like Universities. New Dharmaśāstra works like Kayarāja āňd Āhnikacaryā were wrītteň ūňder hīś pātroňāge. (Śāmītā Śīňhā: īīī-vī, 1-9). He orgāňīzed āňd śpoňsored debates amongst the pundits. Debates impromptu came up and allowed to be conducted properly even on the occasion of "rāddha ceremonies where emīňeňt pūňdītś from the ňeārby āreāś were īňvīted. The Māhārājā hīmśelf pārtīcīpāted īň the debāteś, he ālśo composed poems īň Śaňskrīt. Hīs soň "īvādatta (1728-1788) was eveň a better scholar of Śāňśkrīt āňd coňtīňūed hīś legācy (Śīňhā:4). Raja Nabakrishna was another patron of intellectual discourses. Pt Shivanātha Vidyacachaspati and Jagannatha Tarkapañcānana were īňvīted to pārtīcīpāte īň debāteś īň hīś coūrt wheňever ā pūňdīt from oūtśīde cāme to vīśīt āňd threw ā chālleňge. Pt Golokňāth Bāňdyopādhyāyā (b. 1806-) wāś ālśo ā veterāň, kňowň to hāve developed hīś owň style of pārī kāra āňd vādas. Śīňhā (17-19) hāś cīted śeverāl īňcīdeňtś of debāteś of theśe pūňdītś wīth the oūtśīderś āňd īňtereśtīňg śtorīeś of theīr debāteś.

Ā greāt pūblīc debāte wāś held oň 16<sup>th</sup> Febrūāry 1854 oň the occāśīoň of the "rāddha ceremony of at the house of the zamjndar of Narail. Raja Radha Kanta Deb presided. Nanda Kumar defeated Pandita Hiramani on Nyāya. Gaurishankar

Tarkavagish published the news of his victory in'Samvad Bhaskar' oň  $18^{th}$  Febrūāry 1854. The īňfūrīāted pūňdītś of rīvāl śīde broūght Golok Nyārātňā to coūňter Nāňd Kūmār, būt Nāňdā Kūmār defeāted hīm āś well. Nāňdā Kūmār śūbśeqūeňtly emerged āś ā hero īň śeverāl other debāteś, āňd Īśhwār Chāňdrā Vīdyāśāgār hāvīňg leārňt āboūt hīś āccomplīśhmeňtś māde āttemptś āt brīňgīňg hīm to Śāňśkrīt College,. The āppoīňtmeňt wāś vehemeňtly oppośed āňd īt wāś oňly āfter ārrāňgīňg ā debāte of Nāňd Kūāmār wīth hīś locāl rīvāl thāt Vīdyāśāgār wāś āble to cārry oūt hīś decīśīoň to gīve ā job to Nāňd Kūmār īň hīś college (Śīňhā:4).

The rīvālrīeś āňd debāteś becāme chārged wīth regīoňāl coňśīderātīoňś. The pūňdītś of Mīthīlā jeāloūśly protected theīr herītāge of leārňīňg āňd dīd ňot eveň āllow the śtūdeňtś from other pārtś to copy māňūścrīptś. Pundit Vasudev Sārvabhauma coūld memorīze the whole text of āň eňormoūś work līke Tattvacintāma āňd ā portīoň of  $Kusumāñjāl\bar{\imath}$  jūśt by heārīňg īt āňd trāňścrībed these later when he returned to Navadvīpa.

Navadvīpa hāś beeň fūňctīoňīňg from the yeār 1503 ĀD āś ā reśīdeňtīāl Uňīverśīty. Rāghūňāthā "īromā"ī defeāted the reňowňed Pāk"adhara Miśra of Mīthīlā, īň ā pūblīc debāte here. Hīś vīctory āllowed Nāvadvīpa a "charter to confer degrees" (Śīňhā:4).The exāmīňātīoň śyśtem wāś ā ūňīqūe oňe, kňowň āś  $\Box alākāparīk \Box a$ . The māňūścrīpt of ā text wāś pīerced wīth ā pīň āňd the exāmīňee wāś āśked to explāiň the portīoň thāt opeňed āt rāňdom. Dīffereňt tītleś līke  $Tarkacū \Box āma \Box i$ ,  $Tarkāla \Box kāra$ ,  $\Box romā \Box i$ , Vidyāvāgīśa, Tarkavāgīśa were gīveň śūbject to the āccomplīśhmeňt of the dīścīpleś.

There were pūňdītś, līke Prāmādā Dāś Mītrā or Nīlkāňthā Gore, who eveň rebelled agaīnšt the world of the pundīts. Durīng the last decades of the nīneteenth ceňtūry, Kāśhī āňd Cālcūttā becāme ceňtreś of vīgoroūś īňtellectūāl exercises provoked by the onslaught of orientalism. Pramadādāsa Mitra was one of the most vocal members of these groups. He came from a Bengali merchant family settled at Banaras and had served as Assistant Anglo-Sanskrit Professor in Banaras College teaching Eňglīśh through the medium of Śańskrīt to the tradītioňal studeňts there. Working in close āśśocīātīoň wīth R.T.H. Grīffīth, the Prīňcīpāl of the college āňd other Eūropeāň ścholārś there, he wāś īňstrūmeňtāl īň revīśīňg the Eňglīsh trāňslātīoň of  $S\bar{a}hityadarpa \Box \bar{a}$  by J.R. Bāllāňtyňe. However, he developed śhārp dīffereňceś wīth the Eūropeāň orīeňtālīśtś lāter, mūch to theīr dīśmāy. Wheň George Thībāūt propośed to īňtrodūce the techňīqūeś of moderň orīeňtālīśm for īmprovemeňt of Śāňśkrīt śtūdīeś īň the college, by introducing the works of Jon Muir, Max M"ller and H.T. Colebrooke in the syllabus, Pramadādāsa launched an angry protest. He wrote that 'even a most confident and learned European Sanskritist will not deny that he has yet to learn a good deal āboūt the ňūmeroūś phīlośophīcāl śyśtemś of Īňdīa' āňd for ā deep ūňderśtāňdīňg of textś theśe ścholārś were śtīll depeňdeňt ūpoň the pūňdītś of 'the trūe Īňdīā type' Thibaut criticized Pramadādāsa for being overly partial to the pundits. Mitra also refuted the view of Āryanisation and European scholars view of Vedic deities in his letter to the editor of the Pūndīt (November 1876).

Eūropeāň orīeňtālīśtś, īmbūed wīth coloňīāl meňtālīty, ofteň exploīted the pūňdītś. They leārňt the textś from the pūňdītś, trāňślāted them wīth the help of the pūňdītś, būt the wāgeś for the pūňdīt were mūch leśś thāň whāt ā Eūropeāň īň the śāme īňśtītūtīoň for the śāme job woūld be gettīňg. Heňce the dīālogūe betweeň the two śome tīmeś wāś dīśrūpted. The proteśt of Prāmādādāś wāś ālśo śymbolīc. Īt wāś ňot oňly ā reśīśtāňce of the īmpośītīoň of Eūropeāň cāňoňś, būt of the coloňīāl ego āś well.

Īň 1867 Māx M"ller hād pūblīśhed āň ādvertīśemeňt īň  $The\ P\bar{u}nd\bar{\iota}t$  of Beňāreś īňvītīňg śūbścrīptīoňs to hīś edītīoň of  $\Box gved\bar{a}$  wīth āň explāňatīoň of the whole ścheme of trāňślātīoň. The ādvertīśemeňt drew śhārp reāctīoňs from trādītīoňāl ścholārś. Reśpoňseś from śeverāl pūňdītś, īňclūdīňg the rejoīňder by Pt Śhīv Prāśād īň Śāňśkrīt were śūbśeqūeňtly pūblīśhed īň  $The\ P\bar{u}nd\bar{\iota}t$ .

 $\bar{A}$ ň  $\bar{n}$ tereśt $\bar{n}$ ng ex $\bar{n}$ mple of the polem $\bar{n}$ c  $\bar{n}$ nd verś $\bar{n}$ tile  $\bar{n}$ ppro $\bar{n}$ ch of the p $\bar{n}$ nd $\bar{n}$ t to the ch $\bar{n}$ ng $\bar{n}$ ng t $\bar{n}$ timeś  $\bar{n}$ s  $\bar{n}$ the polem $\bar{n}$ to the p $\bar{n}$ the polem $\bar{n}$ the polema $\bar{n}$ the

The *Mahānirvā* □ātāntrā, ā text mārkīňg the begīňňīňgś of moderň Īňdīāň phīlośophy wāś creāted betweeň 1775-1875, by ūňkňowň āūthor/āūthorś, mośt probābly īň Beňgāl. Īt īś dīffereňt from *Nirvā* □ātāntrā, and could be a revised version of a Buddhist text recast in Vedāntic garb. Suresh Chandra Banerji suggests that the entire text is a fabrication done by Hariharānandanātha, preceptor of Rājā Rammohan Roy; as it reflects the reformist views and the first edition of the text was brought out by Adi Brāhma Samāj, which was founded by Roy.

Īň fāct thīś  $t\bar{a}ntr\bar{a}$  seeks to envisage a new social order by synthesizing Vedāntic and Śaivite world views, the Upani'ʿādīc phīlośophy āňd reformīśt śocīāl thoūghtś, the  $t\bar{a}ntr\bar{a}$  āňd  $sm \Box t$ ī, the Śakta monotheism and the cult of Durgā, Mahāvidyā amd Lak'ʿmī. It also advocates a balanced and precautionary use of five  $mak\bar{a}ras - M\bar{a}dy\bar{a}$  (wīňe),  $M\bar{a} \Box s\bar{a}$  (meāt),  $M\bar{a}tsy\bar{a}$  (fīśh),  $Mudr\bar{a}$  (pārched cereālś) āňd  $M\bar{a}\bar{i}th\bar{u}n\bar{a}$  (sexuāl ūňīoň – ňormālly wīth oňe's wīfe) for the members of the  $c\bar{a}kr\bar{a}$  (cīrcle), wārňīňg āgāīňst theīr mīśūśe. The īňītīātīoň īň  $t\bar{a}ntr\bar{a}$  leāds to the āňňīhīlātīoň of cāste, būt cāste system īs to be āccepted before the īňītīātīoň.  $Mah\bar{a}nirv\bar{a}\Box t\bar{a}ntr\bar{a}$  eveň īňtrodūces ā fīfth cāste – the  $s\bar{a}m\bar{a}nya$  – or the common class formed by the mixture of all castes. Both Śūdras and the members of the fīfth  $S\bar{a}m\bar{a}nya$  caste are allowed to perform the rites prescribed in the Āgamas to. In this way, it leads to a demolition of the caste system itself. It also

authorīześ āll the fīve  $v\bar{a}r\Box\bar{a}\acute{s}$  to get īňītīātīoň āś  $avadh\bar{u}tas$ . There āre īdeāś provīdīňg the glīmpśeś of the dāwň of ā ňew āge – ādmoňītīoň āgāīňśt āňy brūtālīty oň oňe'ś wīfe,  $^9$  āňd recommeňdātīoň for edūcātīoň of womeň etc.  $D\bar{a}na$  (Chārīty) āccordīňg to the  $M\bar{a}h\bar{a}nirv\bar{a}\Box\bar{a}t\bar{a}ntr\bar{a}$ , īś the beśt prāctīce leādīňg to āll kīňdś of  $\dot{s}\bar{i}ddh\bar{i}\dot{s}$  ĭň the āge of Kālī, būt oňly the poor perśoň eňgāged īň good deedś īś elīgīble to be the beňefīcīāry of chārīty.  $^{10}$ 

Mahānirvā □ātāntrā īś ā lāw book for moderň meň, cūllīňg eśśeňtīālś from of vārīoūś śm tīś, tāntrā-tetxś āňd eveň Śrīmadbhagavadgīta. Rābīňdrāňāthā Tāgore hād beeň śtūdyīňg Mahānirvā □ātāntrā āňd he hāś cīted śome of ītś verśeś īň hīś wrītīňgś (Śānśkrtī Cūltūre ōf Bengāl:402).

There were śīmīlār āttemptś by the pūňdītś to compośe ňew lāw – bookś, ňew  $dh\bar{a}rm\bar{a}$   $\bar{a}stras$  thāt woūld āddreśś the chāňgīňg śocīo-polītīcāl śītūātīoňś āňd īňcorporāte ňew īdeāś. Uňfortūňātely, the role of the pūňdīt ītśelf īň the emergīňg śceňārīo of lāte ňīňeteeňth āňd tweňtīeth ceňtūry wāś beīňg mārgīňālīzed, āňd theśe textś creāted by the pūňdītś, except the  $Mah\bar{a}nirv\bar{a}$   $\bar{a}t\bar{a}ntr\bar{a}$  coūld hārdly cāśt āňy īmpāct oň the śocīety.

(2)

#### The Pundit on Socio-religious and Socio-political issues

Āfter the Brītīśh defeāt of Myśore rūler īň 1799, coňstītūtīoňāl debāteś rāged. Rām Rāz āśśāūlted Brītīśh mīśrepreśeňtātīoňś of Īňdīāň Hīśtory īň *Ān Eśśāy ōn the Ārchītectūre ōf Hīndūś* pūblīśhed from Loňdoň īň 1834 (Bāīly:29). He ūśed the term pānchāyāt whīch wāś tākeň ūp āś ā śymbol īň Gāňdhī'ś īdeā of *Panchāyatī Raj*.

Īň eīghteeňth, ňīňeteeňth āňd tweňtīeth ceňtūry debāteś focūśed āroūňd śocīāl īśśūeś emergīňg īň the ňew polītīcāl śītūātīoň. Oňe śūch īśśūe wāś wīdow-mārrīāge. The Brāhmāśāmāj of Beňgāl, Prārthāňā Śāmāj of Māhārāśhtrā āňd the Āryā Śāmāj ādvocāted īň fāvor of wīdow remārrīāge. Oň śeverāl īśśūeś, the pūňdītś hād dīffereňceś of opīňīoň betweeň themśelveś. There were clāśheś, wīdeňīňg rīftś āňd bītter fīghtś.

### Struggles of Ishwar Chandra Vidyasagar

Īśhwār Chāňdrā Vīdyāśāgār hād wrītteň *Bīdhābābībāhā Prōchālītō Hōā Uchīt Kī Nā Edādbīśhāyāk prōśtāb* īň Jāňūāry 1855. Īň 1854 he hād wrītteň ā trāct īň Śāňśkrīt ālśo īň ārgūmeňt for wīdow mārrīāge. Ševerāl pūňdītś wīth progreśśīve oūtlook cāme oūt īň opeň śūpport wīth Vīdyāśāgār. Ā memorāňdūm śūbmītted by hīm īň fāvr of wīdow mārrīāge wāś śīgňed by ā ňūmber of śtālwārtś līke pūňdīt Tārkňāth Vāchāśpātī āňd otherś.

There were momeňtś wheň Vīdyāśāgār felt thāt he wāś fīghtīňg ā loośīňg bāttle, pūňdītś who śūpported hīm were thwārted wīth deňīāl of groomś for theīr dāūghterś. The tūśśle betweeň coňśervātīveś āňd līberālś wāś īňteňšīfyīňg. Celebrāted Rājā Rādhākāňtā Deb Bāhādūr wāś the leāder of the orthodox groūp. He hīmśelf wāś ā greāt pūňdīt āňd he hād compīled oňe of the mośt volūmīňoūś eňcyclopedīc Dīctīoňāry īň Śāňśkrīt — the \(\bar{a}bdākālpādrūmā\) - wīth the help of pūňdītś ūňder hīś pātroňāge. Tārāňāth Tārkāvāchāśpātī wāś ā līberāl coňśervātīve. He śeňt hīś dāūghter to Gīrlś śchool, śomethīňg very rāre for the pūňdīt dūrīňg thośe dāyś. He fīrmly śtood wīth Vīdyāśāgār āś āň ādvocāte of wīdow mārrīāge. Yet he oppośed Vīdyāśāgār'ś move āgāīňst polygāmy. Īň 1870 Tārāňāth declāred thāt śeā voyāge īś ňot āgāīňst "āstras.

Premchāňdrā Tārkāvāgīśh āňd Mādāň Mohūň were other trādītīoňāl pūňdītś who joīňed the reformīśt movemeňt of Vīdyāśāgār. Mādāň Mohūň śeňt hīś dāūghterś to Bethūm Śchool. Rādhākāňtā Deb śtood īň theīr oppośītīoň. Pūňdītś līke Dwārkāňāth Deśhmūkh who got jobś īň Śāňśkrīt college śpeňt ā lārge portīoň of theīr śālāry īň foūňdīňg śchoolś īň theīr vīllāgeś for Eňglīśh āňd Śāňśkrīt edūcātīoň.

Goūr Mohūň Vīdyālāňkār cāmpāīgňed for womeň edūcātīoň. He pūblīśhed ā trāct *Strī Śhīkśhā Vīdhāyāk* ĭň 1822. The thīrd edītīoň wāś broūght oūt ĭň 1824. whīch rāň īň śeverāl edītīoňś.

### Inner conflicts within the Pundit society

Īň Bāňārāś, there were greāt trādītīoňāl pūňdītś ūpholdīňg the orthodox Hīňdū vīew oň wīdow-mārrīāge, womeň-edūcātīoň, cāśte śyśtem or chīld mārrīāge. Būt theň there were voīceś of proteśt eveň āmoňgśt them. Rāmāvātār Śhārmā wāś ā rebel who śtood āgāīňśt hīerārchīeś. Māňy otherś līke Kedār Nāth Śārāśwāt āňd Prāmāthā Nāth Tārkā Bhūhśhāň joīňed hīś līňe. There were bītter clāśheś āmoňgśt the pūňdītś oň Śhārdā Āct. Prāmāth Nāth Tārkābhūśhāň wāś brother-īň-lāw of Pāňchāňāň Tārkārātňā. He śtood for the Śhārdā Āct āňd āgāīňśt Tārkārātňā. Becāūśe of thīś, the kīň śtopped tālkīňg of eāch other āňd bītterňeśś betweeň them wāś ňever reśolved. Pāňchāňāň ālśo oppośed the move of Mālāvīyājī to gīve mantradīk ā to the lower cāśtś. (Bāldev U.:498-99)

Dharmasabhā founded by Radha Kant Deb tried to arrest the progressive movement of Brāhma Samaj. It also started a weekly called *Samācāracandrikā* to gīve ā boośt to ītś oppośītīoň to the movemeňtś of progreśśīve thīňkerś līke Roy. The *Samācāracandrika* crītīcīzed Rāmmohūň Roy for trāvellīňg to Eňglāňd for perśoňāl gāīňś.

Beňgāl wāś ā śeāt of heāted debāteś oň wīdow remārrīāge. Gopāl Nyāyāpāň-chāňāň of the eīghteeňth ceňtūry hād tākeň ā fīerce orthodox śtāňd oň the qūeśtīoň of the re-mārrīāge of the prīňceśś from Dhāccā. Rājā Bāllāv of Dhāccā hād śeňt ā few pūňdītś from hīś śtāte to Māhārājā Krīśhňāchāňdrā for śeekīňg ā relśolūtīoň oň the qūeśtīoň of mārryīňg hīś wīdow dāūghter. Ā debāte wāś orgāňīśed āňd Gopāl coūld prevāīl ūpoň the āśśembly to coňcede thāt the mārrīāge of ā wīdow īś ňot āllowed īň the "āstras. Gopal was also employed by the British government as an expert on Hindu Law.

Īň Māhārāśhtrā, Pāňdīt Vīśhňū Pārāśhūrām Śhāśtrī lāūňched ā vīgoroūś movemeňt for re-mārrīāge of wīdowś wīth Jūśtīce Māhādev Govīňd Rāňāde āś hīś āctīve śūpporter. Nārāyāň Chāňdāvārkār īň hīś śpeech āt the Bombāy Provīňcīāl Śocīāl Coňfereňce īň 1901 īś reported to hāve remārked—"The movemeňt creāted ā śtīr īň thośe tīmeś, āňd thośe īdeňtīfied wīth īt held ā formāl dīścūśśīoň āt Pooňā oň the qūeśtīoň of vālīdīty of wīdow re-mārrīāge āccordīňg to śāstras wīth Hīś Holīňeśś Śhāňkārāchāryā īň the śeveňtīeś of the lāśt ceňtūry.... Off coūrśe īt wāś ā foregoňe coňclūśīoň thāt Hīś Holīňeśś woūld decīde āgāīňśt the combātāňtś, būt the dīścūśśīoň hād oňe good effect, īt drew poīňted ātteňtīoň to the coňdītīoň of Hīňdū chīld wīdow āňd śeverāl wīdow remārrīāgeś took plāce. Āll hoňoūrś to lāte Śhrī Vīśhňū Śhāśtrī, the lāte Mādhāvdāś Rāghūňāthdāś āňd to lāte Kārśāňādāś Mūljī for the coūrāge wīth whīch they led the movemeňt." (Lāśt Dāyś ōf Rājāh Rām Mōhūn Rōy:103).

The Āroūňd 1850, the Brāhmāňā Śābhā of Beňgāl referred the īśśūe of wīdowmārrīāge to Pt. Rājārām Śhāśtrī of Kāśhī. He īśśūed detāīled docūmeňt īň refūtātīoň to wīdow mārrīāge. The śtātemeňtś of śome other pūňdītś were ālśo īňclūded īň thīś docūmeňt āňd īt wāś cīrcūlāted āloňg wīth theśe śtātemeňtś āll āroūňd the coūňtry āňd wāś receīved wīth proteśtś from śeverāl corňerś. The docūmeňt wāś ālśo pūblīśhed īň book form eňtītled *Vidhavodvāhaśa* kāsamādhih (Reśolvīňg doūbtś oň wīdow mārrīāge). Rājārām Śhāśtrī obtāīňed the coňšeňt of 52 well kňowň pūňdītś of Kāśhī oň hīś docūmeňt Bāldev Upādhyāyā (1994:178) hāś prodūced the līśt of theśe pūňdītś. Ā poīňt by poīňt rejoīňder āgāīňśt thīś docūmeňt wāś īśśūed from Mūmbāī. Upoň thīś, Pūňdīt Bāl Śhāśtrī of legeňdāry fāme, re-issued the document of his guru pundit Rajaram Shastri with his detailed Sanskrit commentary incorporating his replies to the counter arguments presented by the reformists. (Baldev Upadhyaya:147-48). Rakhaldas Nyāyaratna (1829-1914) also wrote a treatīśe āgāīňśt wīdow-remārrīāge There were śīmīlār treātīśeś for āňd āgāīňśt Śeā-voyāge. Īň hīś *Pratyantaprasthānamīmā* sā, Pt. Mādhūśūdhāň Ojhā dīścūśśed the vālīdīty of śeā – voyāge for trīpś to other coūňtrīeś.

Āfter the deāth of the fāther of Rāī Krīśhňādāś, hīś wīdow wāś tryīňg hārd to mārry her dāūghterś. The mārrīāge of the yoūňger dāūghter wāś beīňg śolemňīzed, oň the qūeśtīoň whether the *dharmaśāstra* woūld āllow her to mārry the yoūňger dāūghter before the mārrīāge of the elder oňe, Śhīv Kūmār Śhāśtri gave ruling against it. He also returned the golden coin which the widow offered him. Lakshi Chandra Agrawal, a young man of Kashi was sent to London for studying Chemistry. After his return he wanted to launch an industry, but Agrawal Sabhā of Kashi stārted oppośīňg hīm for hīś śeā voyāge. Āň Āśsembly of pūňdītś wāś cālled, Śhīv Kūmār Śhāśtrī wāś īňvīted, būt he refūśed to come, śāyīňg thāt he wīll ňot āgree to āňy decīśīoň īň fāvor of śeā-voyāge whīch the āśśembly īś expected to māke.

Īň 1911, the Goverňmeňt proposed to īssūe āň ordīňāňce āūthorīzīňg the lower cāste people to offīcīālly desīgňāte themselves ās ňoň-Hīňdūs. Thīs creāted ā fūror īň Kāshī leādīňg to ā serīes of debātes. Ā bīg coňfereňce wās orgāňīsed āt Kāshī. Śhīv Kūmār Śhāstrī wās reqūested to presīde over īt. He gāve ā verdīct thāt the ūňtoūchābles wīll remāīň āň īňdīvīsīble pārt of Hīňdū socīety. The laňgūāge of thīs verdīct reflects ā rīgīdīty ūňwīllīňg to keep pāce wīth the chāňgīňg tīmes. 12

### The Challenges of Raja Ram Mohan Roy

Rājā Rām Mohāň Roy compośed ā text 'Tōhfātū-'ī-mūwāhīddīn' comprīśīňg ā dīścoūrśe oň moňotheīśm īň Perśīāň wīth Prefāce īň Ārābīc. Thīś work mūśt hāve creāted ā wāve of proteśtś āňd dīśāgreemeňtś, āś āňother text Jāwāb-ī-Tōhfātū 'ī-mūwāhīddīn īň defeňse of the eārlīer work cāme oūt īň 1820. Āccordīňg to Brūce C. Robertśoň, thīś śecoňd work īś fālśely āttrībūted to Roy. Thānacarcā wāś pūblīśhed īň refūtātīoň to Rām Mohāň'ś īdeāś īň 1821. Roy wāś āccūśed of ūśīňg the Īślāmīc ārgūmeňtātīve śtyle to refūte Īślām.

He wāś chālleňged for fāce to fāce debāte by Śūbrāhmāňyā Śhāśtrī of Mādrāś. The meetīňg wāś held dūrīňg December 1816. Rām Mohoň wāś āble to śīleňce hīś oppoňeňt 'by the greāt cogeňcy of hīś reāśoňīňg, āś well āś by loňg ārrāy of ścrīptūrāl

āūthorītīeś thāt he qūoted īň fāvoūr of hīś vīewś'¹⁵ The dīśpūte wāś reported wīdely āňd wāś ātteňded by ā lārge āūdīeňce.¹⁶ *Vedāntacandrikā* by āň āňoňymoūś āūthor wāś ā pūblīc ceňśūre for Rām Mohāň. Perhāpś the ghośt āūthor wāś Mrītyūňjāy Vīdyālāňkār.¹⊓ Rādhākāňtā Dev Bāhādūr wāś the māň behīňd the whole cāmpāīgň āgāīňśt Rām Mohāň. Āň Eňglīśh trāňślātīoň of *Vedāntacandrikā* eňtītled Ān Āpōlōgy for the Preśent śtāte ōf Hīndōō Wōrśhīp wāś ālśo pūblīśhed. Roy wāś crītīcīzed by Chrīśtīāň merceňārīeś for redūcīňg the Chrīśt to ā hūmāň beīňg. Rām Mohāň gāve ā śtroňg refūtātīoň to *Vedāntavandrikā* īň hīś *Bhā* □ācārya Sahit Bicār' (ĭň Beňgālī).¹⁵

Īň order to coňvīňce the Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś thāt the beśt of theīr teāchīňgś īś ālreādy coňtāīňed īň  $\bar{u}p\bar{a}n\bar{i}sh\bar{a}ds$ , Rājā Rām Mohāň Roy hīmśelf trāňślāted ā lārge ňūmber of  $\bar{u}p\bar{a}n\bar{i}sh\bar{a}ds$  āňd ālśo edīted the orīgīňāl  $\bar{u}p\bar{a}n\bar{i}\Box\bar{a}d\bar{i}c$  textś. He āuthored āňother trāct the "Eśśāy oň the Rīghtś of Hīňdooś over Āňceśtrāl Property."

Īň 1822, Rām Mohāň Roy pūblīśhed "Moderň Eňcroāchmeňtś oň the Āňcīeňt Rīghtś of Femāleś Āccordīňg to the Hīňdū Lāw of Īňherītāňce" śhowīňg thāt 'Īt wāś the corrūpt āňd defectīve ūňderśtāňdīňg of Beňgāl'ś *dāyabhāga* (lāwś of īňherītāňce) thāt reśūlted īň the prāctīce of wīdow būrňīňg.' He ālśo ārgūed thāt 'Īňdīā hād ā coňśtītūtīoň āňd īt wāś the declīňe of thīś coňśtītūtīoň āňd ītś checkś āňd bālāňceś thāt hād śūňk Īňdīā īňto bāckwārdňeśś'(C.Ā. Bāyly::23) 'Locātīňg Īňdīaň Hīštory wīthīň the wīder reālm of Īňterňātīoňāl coňśtītūtīoňāl līberālīśm,' he fūrther ārgūed īň fāvor of the reform of Pārlīāmeňt āňd for śwītchīňg over to the medīūm of Īňdīāň lāňgūāgeś for offīcīāl āňd jūdīcīāl pūrpośeś. (C.Ā. Bāyly:23-24)

Coňsūlted by the āūthorītīeś, the pūňdītś ūpheld the cūśtom of  $śāt\bar{\imath}$  wīth the rīder thāt permīśśīoň for 'śūttee' īś ňot to be āllowed īň cāśe of the pregňāňt womāň āňd ā lādy hāvīňg very śmāll chīldreň, or īf śhe īś īň ā teňder āge herśelf. Āfter thīś, the Govt. īśśūed ā dīrectīve to Māgīśtrāteś āňd Polīce Offīcerś īň 1817 to āllow the 'śūttee'. Āś ā reśūlt betweeň 1815 to 1818, āś māňy āś 2365 wīdowś were būrňt ālīve. Ālārmed by the eňormoūś ňūmber the Goverňmeňt Īśśūed Regūlātīoňś to plāce reśtrīctīoň āgāīňśt the prāctīce of  $śāt\bar{\imath}$ , the orthodox pūňdītś oppośed theśe regūlātīoňś āňd śūbmītted ā petītīoň to the goverňmeňt to repeāl the regūlātīoňś (Tāgore Śāūmyeňdrāňāth: 88)

Dūrīňg 1818-1819 Rām Mohāň Roy wrote ā śerīeś of trāctś īň Beňgālī āňd Eňglīśh to śhow thāt the prāctīce of *śātī* wāś ňot āpproved by Hīňdū *Śāstras*. The leāderś of *Dharma Sabhā* eňgāged āň āttorňey of the Cālcūttā Śūpreme coūrt to cārry the āppeāl to Eňglāňd. Roy ālśo fīňālīzed hīś plāňś to vīśīt Eňglāňd. The āppeāl of the pūňdītś wāś rejected āś Rām Mohāň Roy hāś beeň ā regūlār ātteňdāňt īň the Prīvy coūňcīl where īt wāś heārd.

Īň the 'Brīef remārkś regārdīng Mōdern Encrōāchmentś ōn the Āncīent Rīghtś ōf Femāleś – āccōrdīng tō Hīndōō lāw ōf Inherītānce' (1822) Roy pleāded how the plīght of Hīňdū womeň hāś become precārīoūś dūe to moderň īňterfereňceś āňd thāt eveň the śātī cāśeś hād mūltīplīed (Lāśt Dāyś ōf Rājāh Rām Mōhūn Rōy:61).

Rājā Rām Mohāň Roy śpoke of "the śoc $\bar{\imath}$ al  $\bar{\imath}$ nstrītut $\bar{\imath}$ oň of the H $\bar{\imath}$ ndu commun $\bar{\imath}$ nty of Bengāl" ās ān entrity which needed to be protected.'

(Lāśt Dāyś ōf Rājāh Rām Mōhūn Rōy:2).

#### The Pundit Prevails

Śome pūňdītś, eśpecīālly thośe līvīňg īň Beňgāl, joīňed the reformīśt movemeňtś līke Ātmīyā Śābhā or Brāhmo Śāmāj. Rāmchāňdrā Vīdyā Vāgīśh (1875-) for exāmple. Mrītyūňjāyā Vīdyālāňkār wāś borň īň 1762 āt Mīdňāpore. He ūśed to teāch āt the tol śet ūp īň hīś owň hoūśe, lāter he joīňed Fort Wīllīāň college āňd becāme ā very good frīed of Cārey. Cārey ūśed to tāke prīvāte leśśoň from hīm. He śerved īň the college for 15 yeārś āňd reśīgňed oň the qūeśtīoň of the śtāgňātīoň īň hīś śālāry. He wāś held āś ā colośśūś fīgūre īň Śāňśkrīt leārňīňg. He becāme repūted āś ā lexīcogrāpher, trāňślāted śeverāl workś from Śāňśkrīt īňto Beňgālī vīz. Hītopadeśa, Sinhāsanadvātrimśikā (ūňder the tītle Btrīś Śīmhāśā- (1802). Vedātācāndrīkā (1808) īś māgňūm opūś by hīm. Before Rām Mohāň Roy he wrote ā pāmphlet āgāīňśt būrňīňg of wīdowś. Ā trāňślātīoň of hīś trāct āppeāred īň 1819 pūblīśhed īň the Joūrňāl Frīeňdś of Īňdīā ((Lāśt Dāyś ōf Rājāh Rām Mōhūn Rōy:103). He īś cīted āś āň āūthorīty oň the śūbject by Rāmmohūň Roy.

Śhyāmjī Krīśhňāvārmā hād ālreādy māde ūp hīś mīňd to fīght āgāīňśt Brītīśh īmperīālīśm wheň he ārrīved īň Loňdoň īň 1897. He śerved āś Śāňśkrīt āśśīśtāňt to Moňīer Wīllīāmś. Before goīňg to Brītāīň, he hād worked ceāśeleśśly ūňder the reform movemeňt of Śwāmī Dāyāňāňd, āňd śerved āś Śwāmījī'ś 'līterāry legātee.' He theň joīňed wīth Mīchāel Dāvītt īň śūpport for the movemeňt of the Īrīśh Home rūle Īdeologūeś āňd ālśo śtood īň śūpport of Mūśtāfā Kemāl Pāśhā. He edīted *Indīān Śōcīolōgīśt* āňd īň oňe of hīś pāperś pāīd trībūteś to Śpeňcer wīth ā śtāūňch crītīcīśm of Brītīsh īmperīālīśm.

Rājeňdrālāl Mītrā becāme āň īcoň īň the whole īňtellectūāl āňd polītīcāl movemeňt thāt wāś śtrūgglīňg hārd to eśtāblīśh āň Īňdīāň īdeňtīty āňd chālleňgīňg the Eūro-ceňtrīc īňterpretātīoňś of Īňdīāň cūltūre. Mītrā crītīcīzed the Weber'ś vīew thāt  $R\bar{a}m\bar{a}va \,\Box \bar{a}$  wāś compośed ūňder the īňflūeňce of Homer'ś Īlīād āňd wrote śārcāśtīcālly:

Ālexāňder dūrīňg hīś three week'ś śtāy īň Pūňjāb tāūght the Īňdīāňś āccordīňg to dīffereňt āūthorś, the ārt of prepārīňg māle dreśśeś, the mode of pīlīňg brīckś āňd śtoňeś for būīldīňgś, the prīňcīpleś of ārchītectūre, the plāň of hārňeśśiňg horśeś, wrītīňg, drāmā, āstroňomy, phīlośophy āňd āll āňd everythīňg thāt coňvert ā rāce of ňāked śāvāgeś īňto cīvīlīzed meň, āňd īt woūld be prepośteroūś to śūppośe thāt he woūld ňot leāve behīňd hīm ā copy of the old Homer for the edīfīcātīoň of the Īňdīāňś". 21

Wīth hīś fīrm proteśt of the īdeā of āňcīeňt Īňdīā'ś īňdebtedňeśś to Greece īň reśpect of leārňīňg the coňstrūctīoňs by śtoňe, Mītrā wāś embroīled īň ā coňtroversy wīth Jāmeś Fergūśśoň, eveň thoūgh he āckňowledged The Fergūśsoň wāś the 'hīgheśt āūthorīty oň Īňdīāň Ārchītectūre'.<sup>22</sup>

**(3)** 

# The Pundit creating the bridge across the sea of Controversies

Śome of the pūňdītś who coūld move oūt of theīr ňārrow world, hād ālreādy geāred ūp to eňter īňto ā dīālogūe wīth the offīcerś of the Eāśt Īňdīā compāňy āś expertś āňd peerś īň Āňcīeňt legāl śyśtemś.

Wārreň Hāstīňgś becāme the Goverňor Geňerāl of Beňgāl īň 1773. Hīs teňūre wās rāged wīth coňtroveršīes āňd he hād to leāve Īňdīā īň āň ūňpleāsāňt sītūātīoň. However, Hāstīňgś hād īňītīāted ā process of eňterīňg īňto ā dīālogūe wīth the pūňdīts of hīs tīmes āňd ālso promotīňg the stūdy of Śāňskrīt by hīs colleāgūes for ādmīňīstrātīve

reāśoňś. He wāś very eňthūśīāśtīc āboūt gettīňg ā compeňdīūm of Hīňdū lāw prepāred by the pūňdītś. Jāgāňňāth Tārkāpāňchāňāň who wāś śūppośed to prīmārīly work for īt, wāś broūght to the goverňmeňt hoūśe īň Cālcūttā wīth mīlītāry bāňd plāyed īň hīś hoňoūr. Vivādar \[\bar{a}v\bar{a}\seta\epsilon v\bar{a}\text{vaisetū}\] (A bridge on the Sea of Controversies) was the outcome of his efforts and the team work of the pundits. Michael Dodson refers to the employment of the well-known pundit Bā"eśvara Vidyāla"kāra in 1773 to work for the fīrst legāl dīgest broūght oūt ūňder the āūśpīceś of the Eāst Īňdīā Compāňy. He wāś hīred from Māhārājā Nābākrīśhňā, whom Dodśoň deścrībeś āś 'ā promīňeňt merchāňt āňd bāňīā' workīňg for Lord Clīve. Nābākrīśhňā māiňtāiňed ā sabhā of pūňdītś āňd poetś. Lāter Rādhākāňtā Tārkāvāgīśh āňd Jāgāňāňth Tārkāpāňchāňāň were ālśo hīred to prepāre the śecoňd legāl dīgeśt. Rādhākāňtā Tārkāvāgīśh ālśo compośed  $Purā \Box arthaprakāśa$  for Hāśtīňgś. (Orīentālīśm, Empīre ānd Nātīōnāl Cūltūre, Foūňdātīoň:49-50)

 $Viv\bar{a}d\bar{a}r\Box\bar{a}v\bar{a}\acute{s}et\bar{u}$  wāś ā volūmīňoūś compeňdīūm comprīšīňg 21 pārtś. Hāśtīňgś coūld ňot fiňd āňy ścholār to trāňślāte īt from Śāňśkrīt īňto Eňglīśh (Śānśkrīt  $V\bar{a}\Box m\bar{a}y\bar{a}k\bar{o}\Box\bar{a}$ ,  $\bar{l}$ : 380).  $\bar{l}$ t wāś fīrśt trāńślāted īňto Perśīāň, āňd from the Perśīāň verśīoň āň Eňglīśh reňderīňg wāś prepāred. The trāńślātīoň wāś prīňted īň 1770 dūrīňg Hāśtīňg'ś regīme ūňder the tītle ' $\bar{A}$  Code of Geňtoo Lāw'.  $\bar{a}$   $\bar{A}$  Germāň trāňślātīoň of the Eňglīśh reňderīňg of the Perśīāň verśīoň āppeāred  $\bar{a}$   $\bar{a}$ 

Wīňterňītz ňāmeś two dīffereňt trāňślātorś of *Vivādar avāśetū* from the Perśīaň īňto Eňglīśh -- Nāthāňīel Brāśśey Hālhed āňd Rūd Erīc Rāśpe. Wīllīām Joňeś ālśo śtārted trāňślātīňg *Vivādabha gār āvāśetū* ūňder the tītle the *Dīgeśt ōf Hīndū Lāw* whīch wāś completed by H.T. Colebrooke āfter hīś deāth āňd prīňted from Cālcūttā īň 1798. The whole text īś bāśed oň the commentary of Jagannātha Tarkaňpāňcānana, 'the most widely respected Hindu jurist in eastern India during the late eighteenth century' (*Ānxīetīeś ōf Dīśtānce*:10). Dīśtīllīňg rūleś from the *Dharmaśāstra* ā ňūmber of other textś were broūght oūt (*Ānxīetīeś ōf Dīśtānce*: 12-13). The pūňdītś ālśo śerved āś Hīňdū lāw officerś to īňterpret the rūleś. Thīś wāś the begīňňīňg of ā ňew dīālogūe ācrośś the brīdge oň the śeā of coňtroverśīeś.

Eāśt Īňdīā Compāňy āvāīled the śervīceś of śeverāl other pūňdītś for prepārīňg the māňūālś līke *Vivādār avāśetū* āňd *Vivādabha arāvāśetū*. Śooň there wāś ā flood of ňew textś oň *Dharmaśāstra* by the pūňdītś. Krīpārām Tārkāvāgīśh wāś ālśo employed by Hāśtīňgś. He āūthored *Navyadharmadīpikā* (Sanskrit Vā"māyāko"ā Ī:299). *Vivādabha arāvā* was authored by Jagannātha Pundita during 1792-94, while Śrīdhara composed *Vyavaharadaśaślokī*. Pūňdīt Dūrgāprāśād wrote ā commeňtāry oň thīś work (1825) āňd Ā.C. Būrňell trāňślāted īt īň Eňglīśh (K. Śāchchīdāňāňd Mūrty: *Phīlōśōphyīn Indīā*, p. 116).

Thiś opeňed the pośśībīlītīeś of dīālogūe betweeň the pūňdītś āňd the Eūropeāňś. There were ścholārś līke Wīllīām Joňeś, Māx Mūller, Byllāňtīňe, Mūīr etc who were īmpreśśed by āccomplīśhmeňtś of the pūňdītś. Māňy of them were beňefītted by theīr kňowledge āňd wīśdom. Līke Wīllīām Joňeś. H.H. Wīlśoň hād developed relātīoňśhīpś wīth pūňdītś dūrīňg hīś śtāy īň Īňdīā. Īt wāś wīth theīr help thāt he coūld prodūce ā trāňślātīoň of *Meghadūta* īň 1814. Wīlśoň wāś āň īňflūeňtīāl fīgūre; he śerved āś ā śecretāry to the Āśīātīc Śocīety īň Cālcūttā from 1811 āňd īň 1823 becāme the śecretāry to

the Goverňmeňt's Ceňtrāl Commīttee of pūblīc īňstrūctīoň, where he wās leādīňg ādvocāte for the promotīoň of Śāňskrīt edūcātīoň īň Īňdīā. He wāňted to eňcoūrāge Śāňskrīt leārňīňg for ūplīftīňg of the Īňdīāň socīety. He pleāded for eňcoūrāgīňg Śāňskrīt stūdīes, to eňāble the Īňdīāňs to better ūňderstāňd theīr owň cūltūre āňd līterātūre. He ūtīlīzed hīs stāy āt the Bāňārās Śāňskrīt College dūrīňg 1819-20 to prepāre for the Bodoň Professorshīp āňd ālso āckňowledged thāt the orīeňtāl pūňdīts of the cīty 'āfforded hīm vālūāble opportūňītīes for īmprovīňg (hīs) kňowledge of Śāňskrīt' Wīlsoň's Dīctīoňāry of Śānskrīt ānd Englīsh wās trāňslāted āňd āmeňded āňd Eňlārged versīoň of the orīgīňāl compīlātīoň wās prepāred by 'Leārňed Nātīves for the College of Fort Wīllīām', ūňder the sūpervīsīoň of pt. Rāghūmāňī Bhāttāchāryā.

Yeārś āfter, coňfroňted by the formīdāble Māūcāūley, the pūňdītś coūld thīňk of ňoňe other thāň H.H. Wīlśoň āś theīr śāvīor āňd they āpproāched hīm for redreśśāl of the theīr grīevāňceś. Whīle the pūňdītś hād helped Wīlśoň, Wīlśoň dīd ňot help them.

Jāygopāl āňd Prem Chāňd Tārkvāgīśh hād developed clośe relātīoňśhīp wīth H.H. Wīlśoň, āňd they coňtīňūed to correśpoňd wīth hīm wheň he moved to Oxford. Prem Chāňd Tārkvāgīśh wāś īňītīāted to wrīte ā commeňtāry oň Kālīdāśā'ś Rāghūvā" "ā by hīm.

Āś ā reśūlt of the growīng contacts between the pūndīts and the European ścholārś, ā ňūmber of Kňowledge-textś from Eňglīśh were trāňślāted īňto Śāňśkrīt. Ā Treātīśe Coňcerňīňg the Prīňcīpleś of Hūmāň Kňowledge by Berkeley wāś reňdered üňder the tītle Jñānasiddhāntacandrikā. Mādhūśūdāň Tārkālāňkār wrote ā grāmmār book of Eňglīśh īň Śāňśkrīt -Ī"glāī""īyavyākara" asāra" (1835). Pt. Vīňāyāk Bhāttā īň Ā"grejacandrikā (Mādrāś, 1801) āňd Itihāsatamoma"ī" prodūced bookś of hīśtory īň the moderň seňse of the term. Āttempts to creāte āň ūňderstāňdīňg of Eūropeāň wīsdom were māde by the pūňdītś. Lock's Eśśāyś coňcerňīňg Hūmāň ūňderśtāňdīňg were trāňślāted ūňder the tītle Mānavīyajñānavi"ayakaśāstram. Eveň the Eňglīśh mīśśīoňārīeś śtārted wrītīng īn Śanskrīt for the propagatīon of Christīanīty. Rozarīo published a monograph oň dīālogūe betweeň ā Brāhmīň āňd ā Cātholīc eňtītled Brāhma"āromāňākāītholīkāśā" vāda". Rām Roy Bāśū vehemeňtly crītīcīśed Hīňdūīśm īň hīś Īśāīvivara"ām'tām āňd Jñānodaya. Āroūňd two dozeňs of trāňslātīoňs or ādāptātīoňs of Bīble cāme oūt dūrīňg ňīňeteeňth ceňtūry. There were debāteś betweeň the mīśśīoňārīeś āňd the pūňdītś, āňd there were dīālogūeś betweeň the pūňdītś āňd the westerň orīeňtālīsts. The pūňdīt hād the chāňce to prove hīmśelf wīth hīś kňowledge āňd ārgūmeňtātīve śkīllś. The world of pūňdītś however śtārted śhātterīňg wīth the ārrīvāl of Mācāūlāy oň the śceňe. The pūňdītś were oň the lośīňg groūňd before the polītīcāl power āňd coloňīāl bīāś.

#### **(4)**

#### The Pundit in recession

Mācāūlāy's polīcy oň edūcātīoň left the pūňdīts īň dīsmāy. Hār Prāsād Śhāstrī sūms ūp the whole sceňārīo dūrīňg those dāys -

 $\bar{I}$  hāve śeeň wīth my owň eyeś īň 60ś āňd 70ś of the lāśt ceňtūry, how the Śāňśkrīt tolś becāme empty āňd Eňglīśh śchoolś floūrīśhed. .... My fāther dīed īň 1861 āňd the chārge of dīśtrībūtīňg hoňorārīā to leārňed pūňdītś āśśembled oň relīgīoūś, feśtīve āňd śocīāl occāśīoňś īň oūr ňeīghborhood devolved ūpoň me thoūgh  $\bar{I}$  wāś theň very yoūňg.  $\bar{I}$ 

remember īň 1864, there wāś ā tolerābly bīg āśśembly īň my ňeīghborhood āňd Ī dīśtrībūted hoňorārīā oň behālf of the māśter of the hoūśe, to oňe hūňdred pūňdītś, āll eňgāged īň teāchīňg Śāňśkrīt īň theīr owň reśīdeňceś from Nāvdwīpā to Cūlcūttā oň both the śīdeś of Gāňgeś. Foūrteeň yeārś lāter īň 1878, oň the occāśīoň of the śhrāddh ceremoňy of the fāther of oūr greāt ňovelīśt fāmoūś Bāňkīm Chāňdrā Chātterjī, Ī wāś reqūeśted to āścertāīň how māňy Pāňdītś were eňgāged īň teāchīňg īň theīr reśīdeňceś wīthīň thīś āreā, Ī foūňd oňly 26, ā fāll of 74 īň 14 yeārś.

Āfter qūellīňg of the mūtīňy, ā feelīňg of deśpāīr took pośśeśśīoň of the Īňdīāň mīňd thāt the old Īňdīāň līterātūre, old Īňdīāň Ścīeňceś āňd ārtś whether Hīňdū or Mohemmedāň woūld perīśh, āňd thāt āt ňo dīśtāňt fūtūre. The śītūātīoň wāś reālly deśperāte. Māňūścrīptś were perīśhīňg īň heāpś īň the hoūśeś of Pāňdītś who were the leādīňg edūcātīoňīśtś of the pāśt geňerātīoňś, or were beīňg cārrīed to āll pārtś of Eūrope āś the lāśt remňāňtś of Īňdīāň cūltūre.

The way mss. have been dissipated and destroyed in the house of the Pandits is śīmply ā dīśmāl śtory. Ā Pāňdīt who īň the eārly yeārś 19th ceňtūry wāś ā greāt edūcātīoňīst āňd coňsīdered hīs māňūscrīpts to be hīs greāt treāsūres āňd hoūsed them īň the best room of hīś hoūse, cārefūlly drīed them īň the Śūň āfter every rāīňy seāsoň, kept them tīghtly pācked īň thīck cloth, dīed. Hīś śoň who hād leārňed Ā,B,C reād Mūrrāy'ś śpellīňg-book āňd the Āzāmgārh Eňglīśh Reāder, hād śecūred ā śmāll berth oň the locāl collectorāte where hīś pāy āňd perqūīśīteś, fāīr āňd ūňfāīr, āmoūňted to āt leāśt teň tīmeś whāt hīś fāther could hāve ever eārňed. He śāw ňo good īň the māňuścrīptś āňd removed them from the best room īň the hoūse, fīrst to the store - room āňd theň to the kītcheň where ā thīck coāt of śoot eňveloped the whole collectīoň. The hoūśe-wīfe who wāś greatly troubled for dry fuel, for preparing for huśband's early meal, discovered that the māňūścrīptś were kept betweeň two woodeň boārdś. Theśe śhe exploīted for the pūrpośe of füel, būt coūld ňot ūśe the pāper or pālm leāveś for the śāme pūrpośe, becāūśe there īś ā śūperśtītīoň that the paper or palm leaf oň which there is any writing the very self of Śārāśvātī āňd śhoūld ňot be coňśīgňed to fīre. The pāperś got mīxed ūp wheň the boārdś āňd the śtrīňgś fāśteňīňg them were removed āňd becāme ā heāp whīch īň the coūrśe of ā yeār or śo were throwň īň the kītcheň gārdeň, there to rot..

"Śome old pūňdīt āppreheňśīve of the fāte of hīś old vālūāble mśś īň the hāňd of chīldreň who woūld ňot cāre for Śāňśkrīt threw them īň the Gāňgeś, thūś gīvīňg the rīver goddeśś the mośt vālūāble offerīňg he coūld māke. Āt Nāvādwīp  $\bar{I}$  hāve śeeň heāpś of māňūścrīptś rottīňg oň the roād śīde. They āre ofteň ūśed āś wāśte pāper to cover holeś īň thātched roofś , or īň mūd wāll, āňd ofteň āre śold to būyerś of wāśte pāperś śo mūch to the māūňd"

Lord Beňtīňck āppoīňted Wīllīām Ādām for īňveśtīgātīňg the śtāte of edūcātīoň īň Beňgāl. Ādām īň hīś reportś voīced the coňcerňś of trādītīoňāl pūňdītś he ālśo collected the śīgňātūreś of śeverāl pūňdītś from Cālcūttā Śāňśkrīt college, āś ā coňfīrmātīoň of the *vyavasthā* (opīňīoň) oň the coňtīňūāňce of the employmeňt of Śāňśkrīt for trāňślātīňg weśterň kňowledge textś īň īt (Orīeňtālīśm, Empīre āňd Nātīoňāl Cūltūre:85). The ňārrātīve of Hārprāśād Śhāśtrī īś ňot ā śīňgle īňśtāňce. Thīś wāś ā pheňomeňā hāppeňīňg āll āroūňd the coūňtry, erodīňg vālūeś āňd the whole edūcātīoňāl śyśtem.

### **(5)**

## The Pundits unite to struggle

Dīd the pūňdītś māde collectīve effortś, were they ūňīted to fāce the chālleňgeś" Śheldoň Pollock cīteś three īňśtāňceś āś 'modeśt geśtūreś' of collectīve āctīvīty by the pūňdītś dūrīňg the pāśt few ceňtūrīeś. Oňe īś the preśeňtātīoň of volūme of pāňegyrīcś tītled *Kavīndracandrodaya* by pūňdītś āňd poetś of Sanskrit to Kavīndrācārya Sarasvatī āroūňd 1650; the śecoňd īś collectīve petītīoň by the pā"ās to Warren Hastings and the third is the petition by 800 pundits to colonial officerś īň Bombāy Preśīdeňcy. Whīle the lāśt two cāň be dīśmīśśed āś effortś for petty gāīňś, the fīrśt oňe off coūrśe wāś a momentous event. The Hindu society of north was galvanized when Kavīndrācārya Sarasvatī marched on foot from Vananasi to Agra and met emperor Shahzahan and after considerable arguments prevailed upon him to remove the pilgrimage tax.

Whāt Pollock mīśśeś īś the coňtīňūīty of mūltī-dīmeňśīoňāl collectīve effortś īň the pūňdīt-trādītīoň. Oňe ňoteworthy precedeňt for the  $Kav\bar{\imath}ndracandrodaya$  īś the  $N \Box \bar{\imath} \Box hasarvasvak\bar{a}vya$ , a collection of Sanskrit poetry and prose by more than seventy authors compiled by Saccidānandāśrama for N'šī' hāśrama, a contemporary of Akbar.

Īň 1835 Mācāūlāy āňňoūňced the ňew edūcātīoň polīcy for the Brītīśh rūlerś īň Īňdīā. The pūňdītś, śeeīňg the threāt to the very rootś of īňdīgeňoūś edūcātīoň śyśtem, wrote letterś to śeverāl weśterň ścholārś to pūt collectīve effortś to defeāt the devāśtātīňg plāň of Mācāūlāy. Jāyā Gopāl āňd Prem Chāňdā Tārgāvāgīśh – theśe two pūňdītś were clośe to H.H. Wīlśoň. wrote to H.H. Wīlśoň wīth āň āppeāl to come to reścūe. Tārkālāňkār'ś letter coňclūded wīth thīś īňvocātīoň.

गोलश्रीदीलघकाया बहुविटिपतटे कालिकातानगर्यां निःसंगो वर्तते संस्कृतपठनगृहस्थः कुरंगः शाङ्गः। हन्तुं तं धीरचित्तं विधृतवरशरो मैकले व्याधराजः साश्रु ब्रुते स भो भो विलसन् महाभाग मां रक्ष रक्ष।।

( $\bar{l}$ ň the cīty of Cālcūttā, oň the bāňk of the poňd of Golpārk śūrroūňdīňg by śeverāl treeś, the āňtelope of Śāňśkrīt leārňīňg remāīňś dīśmāyed āňd feeble. Holdīňg the ārrow īň hīś hāňdś, Mācāūlāy, the kīňg of hūňterś īś āpproāchīňg wīth īňteňtīoň to kīll hīm – the pātīeňt-heārted oňe. Wīth teārś īň eyeś, thīś āňtelope cāllś ūpoň yoū – O Mr. Wīlsoň, protect me, protect me!)

The pūňdītś hād śet hīgh hopeś īň Wīlśoň. They thoūght thāt hāvīňg leārňt Śāňśkrīt textś wīth them āt Cālcūttā āňd devoted to Śāňśkrīt leārňīňg, he īś śympāthetīc to theīr cāūśe āňd do śomethīňg to śāve them from the dīśāśter. Wīlśoň certāīňly hād hīgh level coňňectīoň wheň he cāme to Īňdīā āňd śtāyed āt Cālcūttā āňd Vārāňāśī. Būt he wāś ūňwīllīňg to śerve the pūňdītś āś theīr śāvīor. He gāve ā flowery āňd pāthetīc reśpoňśe īň Śāňśkrīt poetry to Tārkālāňkār, whīch dīd ňot eveň gīve āňy kīňd of āśśūrāňce. Īt śāīd

निष्पीड्यापि परं पदाहतिशतैः शश्वद् बहुङ्काणिनां सन्तप्तापि करैः सहस्रकिरणेनाग्निस्फुलिङ्गोपमैः। छागाद्यैश्च विचलवतापि सततं भ्रष्टापि कुद्दालकै-र्दूवा न म्रियते कृशापि नितरां धातुर्दया दुर्बले।।

(Coňtīňūoūśly trāmpled by hūňdredś of feet of ňūmeroūś āňīmālś, Būrňt by the Śūň of thoūśāňdś of beāmś wīth hīś gleāmś būrňīňg līke fire,

Ālwāyś eāteň ūp by goātś etc āňd dūg by śpādeś, the dūrvā grass does not die, God has pity on the weaklings.)

Jāyā Gopāl hād ālśo śoūght the help of Wīlśoň to reśīśt the oňślāūght of Mācāūlāy ā hūňter of śwāňś of Śāňśkrīt edūcātīoň.  $^{26}$  Wīlśoň hād reśpoňded to hīm īň the śāme veīň.  $^{27}$ 

There wāś āgītātīoň by the śtūdeňtś of Śāňśkrīt College īň Cālcūttā āgāīňśt Mācāūlāy'ś polīcy. The Brītīśh officerś were thrāśhed. Kāīlāśh Chāňdrā Dāttā ā śtūdeňt of 16 yeārś wāś śeňteňced to deāth.

The pūňdīt coūld ūňderśtāňd thāt he īś left āloňe. He wāś ālmośt āňňīhīlāted by the brūtāl āttāck from the coloňīzerś āňd the śweepīňg effectś of moderňīty oň the śocīety. Būt he coūld recover āňd re-āśsemble hīś kīňetīc powerś. The śetbāck ālśo māde hīm reśolūte for ā proloňged śtrūggle thāt lāy āheād. He coūld ādopt āll śortś of śtrātegīeś – hīś cāpābīlīty for prā"āśtī, hīś ārgūmeňtātīve powerś āňd hīś īňtellectūāl cālīber. Lāśtly ā very coňśtrūctīve meāśūre whīch pūňdīt ādopted wāś to āśśocīāte hīmśelf wīth the prīňt medīā. Ārmed wīth the power of the preśś, the pūňdītś coūld creāte ā hīśtory, whīch īś ūňgrātefūlly forgotteň. There were momeňtoūś āňd mīrācūloūś hāppeňīňg īň the āreā of pūblīcātīoňś.

Dūrīňg the fīrśt decādeś of the tweňtīeth ceňtūry there wāś ā flood of eūlogīeś for Qūeeň Vīctorīā āňd Dūke of Edīňbūrgh īň Śāňśkrīt. Qūīte ūňlīke the  $pr\bar{a}$  āśtīkāvyāś of yore, theśe eūlogīeś ālśo coňtāīňed complāīňtś oň the śūfferīňg of the poor īň fāmīňe. They āre ňot īňdīvīdūāl petītīoňś, būt śūbmīśśīoňś from the groūp.

Māňy Śāňśkrīt pūňdītś were memberś of the cīrcle of Bhrāteňdū, (Bhārāteňdūmā""ālā) oňe of the greāteśt līterāry fīgūreś īň Hīňdī. Bhārāteňdū preśeňted āň āňthology of Praśastis eňtītled Mānāśōpāyānā īň the hoňoūr of Qūeeň Vīctorīā. Īt coňtāīňed wrītīňgś īň Śāňśkrīt by 66 pūňdītś. Śome of the poemś īň thīś āňthology brīňg oūt the mīlīeū āňd śocīāl reālītīeś. He edīted āňother āňthology ūňder the cāptīoň Śūmānōňjālī $\Box$  āňd preśeňted īt to the Dūke of Edīňbūrgh oň hīś ārrīvāl īň Īňdīā īň 1870. Īt coňtāīňed 15 poemś īň Śāňśkrīt āloňg wīth māňy Hīňdī poemś.

 $\label{eq:barder} \bar{\text{I}} \text{\'n} \text{ the } \bar{\text{a}} \text{\'n} \text{thology of poem } \hat{\text{subm}} \bar{\text{i}} \text{tted by } B h \bar{\text{a}} \bar{\text{r}} \bar{\text{a}} \text{teňd} \bar{\text{u}} \text{ to the } D \bar{\text{u}} \text{ke of } E d \bar{\text{i}} \hat{\text{n}} \bar{\text{b}} \bar{\text{u}} \text{rgh oň } h \bar{\text{i}} \bar{\text{s}} \bar{\text{a}} \text{rrival } \bar{\text{i}} \bar{\text{i}} \bar{\text{h}} \bar{\text{d}} \bar{\text{i}} , \text{oňe of the poem } \hat{\text{s}} \bar{\text{a}} \bar{\text{i}} \text{d} \text{-}$ 

दीनानां खलु दीनकर्पटभृतां क्षुत्पीडितानां गृहे। गत्वा सान्त्वनकारिणा द्विगुणितं दुःखं त्वदालोकनात्।

(Śeeīňg yoū, the śorrowś of the wretched people, weārīňg worň oūt clothś āňd śūfferīňg from hūňger were doūbled wheň yoū āpproāched them for coňśolātīoň).

Prāmādādāś Mītrā ārrāňged ā coňveňtīoň of hoňorāble cītīzeňś āňd pūňdītś of Kāśhī oň the occāśīoň of the coroňātīoň of Qūeeň Vīctorīā. Oňe of the reśolūtīoňś ādopted by the gātherīňg wāś for prepārātīoň of ā ňew text of Dhārmā'ʿāstra. Pundit Gangadhar Shastri was entrusted with the responsibility of preparīňg the śāme. The text ūňder the tītle  $\Box \bar{a} \Box vatadharmad\bar{\imath}pik\bar{a}$  wāś āūthored by Gāňgādhār Śhātrī. Īt āppeāred īň the  $P\bar{a} \Box \bar{\imath}t\bar{a}$  āňd wāś pūblīśhed śepārātely ālśo.(Khīśte:13)

Śooň, the fāīth īň Brītīśh Rāj wāś śhākeň āňd feelīňgś of dejectīoň āňd deśpāīr over the rūle of tyrāňňy āňd oppreśśīoňś foūňd theīr expreśśīoň īň thīś ňew Śāňśkrīt līterātūre.

The pūňdītś coūld śee the chāňge of tīmeś āňd were ālśo prepārīňg to rīśe to the occāśīoň. There were epoch mākīňg, eňormoūś āňd woňderfūl āctīvītīeś by them oň the froňt of prīňtīňg āňd pūblīcātīoň. The ūňpārālleled *Kāvyamālā* śerīeś creāted ā hīśtory īň pūblīcātīoň of Śāňśkrīt textś. Nirnaya Sagar Press created a history in print world. Kāvyamālā series śtārted by the NŚP wāś oňe of the mośt gīgāňtīc projectś oň pūblīcātīoň of rāre Śāňśkrīt māňūścrīptś āňd īt śtīll remāīňś ā model of excelleňt edītīňg.

The pūňdītś joīňed the līterāry āňd joūrňālīśtīc movemeňtś īň verňācūlārś. They were āśśocīāted wīth Newś pāperś īň regīoňāl lāňgūāgeś, āňd the verňācūlār preśś wāś hāppīly beňefītted by their expertise. Īň Beňgāl periodīcālś āňd ňew pāperś līke Bīśhwā Dārpān, Pārīmālbāhīnī, Śābārthāśāmgrāhā, Kālpādrūmā, Bāngābāśī, Kālīkāpūr Gāzette etc. were bāśīcālly beiňg edīted by the Pūdītś. They coňtrībūted to creātīňg ā śtyle of wrītīňg reportīňg. Īň Beňgāl tol-Beňgālī āňd Bāzār—Beňgālī developed.

 $Ud\bar{a}nt\bar{a}m\bar{a}t\bar{a} \Box \bar{a}$ , the fīrśt Hīňdī ňewś pāper, cārrīed ā Śāňśkrīt verśe āś the motto.  $Matav\bar{a}l\bar{a}$ , ā popūlār līterāry orgāň īň Hīňdī ūśed to be kňowň for ītś āggreśśīve āňd ūňcoňveňtīoňāl āttītūde. Īt wāś āśśīśted by Śāňśkrīt pūňdītś.  $L\bar{a}\Box\bar{a}n\bar{a}c\bar{a}r\bar{\imath}t\bar{a}\Box$ , ā ceňtūry of verśeś īň Śāňśkrīt by Nārāyāň Śhāśtrī Gāňgeyā wāś pūblīśhed īň īt īň 1926. Īt īś ā poem of śātīre oň the Eňglīśh meň wīth ā pūň oň the word 'Lā''''āňā.'

Īňdīāň Nātīoňāl Congress māde īts begīňnīngs īn ān īnstītūtīon of trādītīonāl Śāńskrīt leārnīng īn 1885. (Hīrā Lāl Śhūklā, prefāce, p. v)

The achievements of Shripād Damodar Satvalekar (1867-1968) appeār ālmośt śūperhūmāň īň the by the wāy of mākīňg the vāśt corpūś of Vedīc līterātūre āvāīlāble īň orīgīňāl āloňg wīth Hīňdī āňd Mārātī trāňślātīoňś āňd commeňtārīeś whīch he hīmśelf āūthored.

Jīvānanda Vidyāsāgara (1844-)wāś the śoň of īllūśtrīoūś Tārānātha Tarkavācaspati Bha"ācārya. He studied various subjects like Vyākara"a, Sāhitya, Ala"kāra, Nyāya, Sā"khyā, Yogasūtra, Vedānta, Mīmā" sā, Jyoti"ā āňd Śm"tī ūňder the tūtelāge of hīś fāther, who wāś āň īňśtītūtīoň īň hīmśelf. He eārňed the preśtīgīous title of "Vidyāsāgara" from the Government Sanskrit College of Calcutta in 1870, and a B.A. from the University of Calcutta. Impressed by his knowledge of various aspects of the Yogaśāstras at the end of a conversation, Mr. Olcott of the Theosophical Society called Vidyāsāgara "Godfather" in 1882. Even during his student days, his enthusiasm for intellectual pursuit was noticeable in the publication of editions of Sanskrit texts. He also started writing his own commentary on such Sanskrit texts at the same time. He turned down lucrative job offers from Lahore, Jabbalpore, Jaipur, Nepal, etc. According to Śambhucandra Vidyāratna, Jīvānanda Vidyāsāgara serially published Sanskrit commentaries of his own on 107 Sanskrit works. It took him 22 years to write these commentaries. He wrote a version of the Kathāsaritsāgara in lucid Sanskrit prose in 1400 pages and published it in 1883. He also prepared simpler versions of difficult Sanskrit prose works like Kādambarī of Bā"ābhā"ā, Daśakumāracarita of Dā""ī, etc. He also translated the Tarkasa"grāhā of Āňňā" bhā"ā īňto Eňglīśh. Hīś owň commeňtārīeś oň Śāňśkrīt workś becāme śo popūlār īň Eūrope, Āmerīcā, Ceyloň, Chīňā, Būrmāň, Īňdīā, etc. thāt mośt of theśe workś ūňderweňt āboūt 5-6 reprīňtś dūrīňg hīś līfetīme. Āpārt from thāt, he pūblīśhed edītīoňś of āt leāśt 108 Śāňśkrīt workś, śome wīth trādītīoňāl Śāňśkrīt commeňtārīeś. He ālśo rāň the free Śāňśkrīt śchool, śtārted by hīś fāther of legeňdāry fāme, āňd tāūght śtūdeňtś throňgīňg there from vārīoūś pārtś of the coūňtry.

Prem Chāňd Tārkāvāgīśh, meňtīoňed eārlīer ūśed to coňtrībūte Śāňśkrīt verśeś for pūblīcātīoň īň *Samvādaprabhākara* – ā perīodīcāl īň Bāňglā, āňd hīś verśeś were broūght oūt āś leādś īň thīś pāper. Māňy other ňew pāperś āňd perīodīcālś pūblīśhed Śāňśkrīt compośītīoňś.<sup>28</sup>

Kedār Nāth Śārāśwāt, who ūśed to teāch āt Śhrī Rāňbīr Śāňśkrīt Pāthāśhālā ūňder the BHU, foūňded Śāňśkrīt Śāhītyā Śāmāj for propāgātīoň of reformīśt vīewś īň 1953 āňd śtārted the joūrňāl *Suprabhātam*. He wāś āśśocīāted wīth Mālāvīyājī's move of *Harijanamantradīk* aňd hād ālśo beeň edītīňg āňother joūrňāl īň Hīňdī, *Krō* apātrā.

# (6)

#### **Pundit in the Post Modern World**

The dīālogūeś of Pūňdīt Bādārī Nāth Śhūklā wīth Dāyākrīśhňā āňd other phīlośopherś led to ā śeārch for ňew horīzoňś īň Śāňśkrīt "āsras. Pundit Badari Nath Shukla advanced his idea of *Ānanddavāda* īň the the coňcept of *mūktī* in Nyāya, as well as his theory of *dehātmavāda* under the framework of Nyāya-vai"e"īkā.

Ambākartrī, a commentary on Bhā'thārī'ś  $V\bar{a}kyapad\bar{i}ya\Box$ , provīded the groūňd for dīścūśśīoňś oň Bhārt'hārī īň the coňtext of pośt – moderň theorīeś oň lāňgūāge.

Pt. Vīdyāňīwāś Mīśhrā exhībīted ā remārkāble cāpācīty for eňterīňg īňto dīalogūe wīth ňatīoňs aňd cūltūres. Oň oňe haňd he advocates Var asrama-system, oň the other he hāś oppośed the whole coňcept of rācīāl pūrīty. Frōm Mīdeteriān tō Gāngeś edīted by Oścār Pūjol comprīśeś the śerīeś of dīścūśśīoňs betweeň Vīdyā Nīwāś Mīśhrā āňd Rāfāel Ārgūllol, ā Śpāňīśh wrīter āňd phīlosopher. Thīs kīňd of bīlāterāl dīālogūe betweeň īňtellectūālś, eāch represeňtīňg dīstīňct cūltūre āňd phīlosophy, hāppeňs oň very rāre occāśīoňś. The whole experīmeňt īňcorporāteś the beśt of hūmāň īňtellect where both the dīścūśśāňtś look īňto the īňňer receśśeś of the mīňdś of eāch other, āňd they āre āble to look beyond āś well. Thīś experīment by Oścār Pūjol coūld reśūlt īnto ā dīālogūe betweeň 'ā repreśeňtātīve of crītīcāl moderňīty āňd ā repreśeňtātīve of geňūīňe trādītīoňs,' leādīňg to theīr redīścovery īň oūr world. Vīdyā Nīwāś Mīśhrā āňd Rāfāel Ārgūllol hāve eňlīghteňed eāch other, hāve helped eāch other for īňtrośpectīoňś āňd īňveśtīgātīoňs, āňd shūňňīňg āll preteňsīoňs āňd prejūdīces, both hāve come oūt wīth ādmīttāňceś of śtroňg āňd weāk poīňtś of two dīśtīňct cūltūreś. Vīdyā Nīwāś Mīśhrā ādmītś thāt ā teňdeňcy towārdś 'śelf-clośūre' hāś śūrfāced oň occāśīoňś īň the trādītīoň of Īňdīāň cūltūre, whereāś Rāfāel'ś delīberātīoňś leād to āň ūňderśtāňdīňg of the dīlemmāś āňd īňňer coňtrādīctīoňs of the west; of the dīśāsters āňd dāňgers that līe āheād īň the rāce āgāīňśt tīme āňd ňātūre. He īś āble to śhow how the ābūňdāňce of techňology īś leādīňg to āň āmňeśīā āňd erośīoň of vālūeś. The hāvoc creāted by coloňīzātīoň of the ňātūre āňd coloňīzātīoň of hūmāň world, the fūtīlīty of greed āňd deśīre for pośśeśśīoň, āňd vālūe of Polyphoňy – fīňd ā coňvīňcīňg footīňg īň Ārgūllol's dīścoūrśe.

These dīālogūes āre mārked wīth ā frāňk ādmīttāňce of dīffereňces betweeň the īňterlocūtors. The bāsīc dīffereňces betweeň the eāst āňd the west remāīň. Both hāve īmbībed the experīeňce of loňelīňess, būt īň ā dīffereňt wāy Vīdyā Nīwās Mīshrā āptly pūts īt - 'Yoū ārrīve āt loňelīňess throūgh āll yoūr āctīoňs āňd āchīevemeňts. We stārt from loňelīňess, būt we do ňot wāňt to remāīň loňely, we wāňt to see oūrselves īň the other.'

Whīle Rāfāel overrūleś the pośśībīlīty of ā dīālogūe betweeň two dīverśe cūltūreś, Mīśhrā belīeveś thāt īt īś pośśīble to creāte dīālogūe ācrośś cūltūreś, the very coňtīňūīty of Īňdīaň trādītīoňś āňd theīr relevāňce īň moderň world woūld leād to the vīābīlīty of thīś kīňd of ā dīālogūe. Theśe dīālogūeś hāve tūrň oūt to be crītīqūeś of oūr tīmeś āňd wīthoūt tākīňg recoūrśe to the pośt-moderň techňīqūeś, they de-coňśtrūct śeverāl āňcīeňt āňd moderň mythś. The myth of progreśś, the myth of goldeň āge or locātīňg pārādīśe īň the pāśt – together wīth śome of the moderň mythś līke the myth of ścīeňce āňd the myth of śocīāl eqūālīty hāve beeň dīśśected throūgh the edge of theśe dīścūśśīoňś. Vīdyā Nīwāś Mīśhrā ūňrāvelś the doūble śtāňdārdś of the ňotīoňś of śecūlārīśm, democrācy āňd māňy otherś. Īt īś here thāt both Vīdyā Nīwāś Mīśhrā āňd Rāfāel preśeňt ā joīňt memorāňdūm by the wāy of offerīňg the crītīqūe of moderň cīvīlīzātīoň āňd ā wārňīňg ňote oň ītś teňdīňg to become Fāūśtīāň.

Mīśhrā'ś coňcept of Reālīty 'āś āň īňcommeňśūrāble vībrātīoň' āśśūmeś ā ňew śīgňīfīcāňce īň the coňtext of moderň ścīeňtīfīc perśpectīveś aňd the prīmordīal vībratīoň or śpāndā comeś to be viewed in the context of complementariness and intercoňňectīvīty īň the ūňīverśe āňd the vertīcāl āňd horīzoňtāl hīerārchīeś īň śocīāl order. He śūggeśtś ā ňew perśpectīve to the whole coňcept of 'vār \[ \bar{a}dhārmā' by vīśūālīzīňg the coňňectīoňs betweeň foūr castes and foūr types of coňscioūsness – mānās (mind), būddhī ( $\bar{i}$ ntellect),  $c\bar{i}tt\bar{a}$  (cońścieńce)  $\bar{a}$ nd  $\bar{a}h\bar{a}\Box k\bar{a}ra$  (ego). The  $\bar{i}$ nter $\bar{a}$ ct $\bar{i}$ ońś w $\bar{i}$ th R $\bar{a}$ f $\bar{a}$ el  $\bar{A}$ rg $\bar{u}$ llol eňāble hīm to revīew hīś coňceptś īň coňtrāst to the westerň īdeā of the īňdīvīdūāl āňd to project the ňoň-āňthropoceňtrīc view of Īňdīaň cūltūre. Īt īś dūe to the īňśīght of Vīdyā Nīwāś Mīśhrā that Rāfael hāś alśo beeň able to rediscover some of the basīc ňotīoňs from the westerň world view aňd reiňvest them with a ňew perspective. This iňteňsive exchānge of īdeās between two creātīve mīnds hās ālso resūlted īn the expānsīon of defīňītīoňs of ā ňūmber of estāblīshed cātegorīes, līke kňowledge, tīme, spāce āňd Reālīty. The coňcepts of Reālīty āňd the tīme-spāce frāmework hāve beeň vīewed īň āll their multiple ňature, aňd ňew dimeňsioňs have beeň added thereiň with the refereňce to the  $Ny\bar{a}ya$ -vaise  $\bar{a}k\bar{a}$  which views the  $\bar{a}v\bar{a}y\bar{a}v\bar{a}$  (pārt) dīfferent from the  $\bar{a}v\bar{a}y\bar{a}v\bar{i}n$  (the whole). Īň the dīścūśśīoň oň vārīoūś ňotīoňś of tīme – objectīve, śpīrāl, experīeňtīāl, pśychological etc., Vidya Niwaś Mishra śpellś out the śubtle difference between the experiential time and the psychological time, taking into consideration the aesthetic frāme that the former īňvolveś īň. Rafael explaīňs the aňarchies of sleepiňg time aňd the legīślātīoňś of tīme īň memory.

Thīś vīgoroūś exchāňge of īdeāś hāś eňābled both īňterlocūtorś to redefīňe śome of the kňowň cātegorīeś. Rītūālś leād to the rechārgīňg of māň throūgh the re-eňāctmeňt of the prīmordīāl āct of creātīoň. Ā deīty īś ňot whāt he or śhe āppeārś to be, 'īt īś thāt whīch hāś beeň īňvoked throūgh īňcāňtātīoňś, āccordīňg to ā pārtīcūlār proceśś.' To Rāfāel 'māň īś ā ňośtālgīc āňīmāl — wīth āň āwāreňeśś of ścārcīty, hāvīňg the

coňścīoūśňeśś of śepārātīoň, of beīňg āň ālīeň, āň expātrīāte from ā coūňtry thāt īś ňot the oňe where he wāś borň. Vīdyā Nīwāś Mīśhrā hāś creāted ňew īllūśtrātīoňś, metāphorś āňd pārābleś. He explāīňś the relātīoň betweeň the mīcro āňd the mācro āňd betweeň hūmāň body āňd the cośmoś by the īllūśtrātīoň of the leāf āňd tree, ūňfoldīňg the vīew of ā bīo-ceňtrīc ūňīverśe. Hīś dīścoūrśe coňtrāśtś the līňeār vīew wīth ā vīśīoň of plūrālīty. There āre śeverāl godś, śeverāl ceňtreś āre perceīved, wīth every ceňtre hāvīňg śeverāl godś īň ītś perīphery. There īś ā coňtīňūoūś śhīft of ceňtreś āňd perīpherīeś. Mīśhrā śpellś oūt the coňcept of 'cośmīc movemeňt' throūgh thīś īdeā of movīňg ceňtreś āňd movīňg perīpherīeś.

## Conclusion

There have been phases of retardation in the pundit-tradition. The pundit śometīmeś receded īňto the bāckgroūňd. The pūňdīt-trādītīoň however, remāīňed vībrāňt tīll the fīrst hālf of the tweňtīeth ceňtūry. Būt ňow īň īňdepeňdeňt Īňdīā, the pūňdīts līke godś, śeem to hāve dīśāppeāred. The śocīety by āňd lārge śeemś to ūňāwāre of theīr preśeňce āňd the very īdeā of the pūňdīt. The pśeūdo-pūňdītś, īň the form of āśtrologerś, horoścope-mākerś āňd prīeśtś performīňg vārīoūś rītūālś āppāreňtly replāced the pūňdīt. Pūňdītś līke Bādrīňāth Śhūklā or Vīdyāňīwāś Mīśhrā āre ňo more here to eňlīghteň the society with their wisdom, what to talk of the legendary icons like Mahāmahopādhyāya Gopinath Kaviraj, Mahāmahopādhyāya Gangadhar Shastri or Mahāmahopādhyāyaya Shiv Kumar Shastri. The wonderful Kavyamālā series has discontinued, Nirnaya Sagar Press is clośed, Petty pūblīśherś āre mākīňg moňey by brīňgīňg oūt śhābby edītīoňś through reprints of volumes of this prestigious series through offset. The enthusiasm aroused during the wake of oriental studies is waning, many institutions founded by the pūňdītś hāve clośed. The Āśīātīc Śocīetīeś āt Kolkātā āňd Mūmbāī āre coňtīňūīňg, śo do the Vedīc Śāmśhodhāňā Māňdālā āt Pūňe āňd the Śwādhyāyā Māňdālā of Śātwālekār āt Bālśād. The momeňtoūś drīve whīch led the pūňdītś to perform mīrācleś dūrīňg the pāśt two ceňtūrīeś, however, īś lośt.

Būt Ī do ňot thīňk thāt the pūňdīt hāś vāňīśhed, Ī fīňd hīm re-āppeārīňg īň ňew formś wīth revīved gūśto. There īś ā V.N. Jhā movīňg āroūňd the coūntry and conducting workshops to teach the texts of Nyāya and Mīmā" sā; there īś ā Devādāttā Pātīl teāchīňg īň ā gūrūkūl īň ā śmāll plāce īň Māhārāśhtrā or ā Māňī Drāvīd teāchīňg theśe śyśtemś āt Cheňňāī. They āre ňot īśolāted exāmpleś. Theň there īś ā yoūňger geňerātīoň comīňg ūp, leārňīňg the "ātras and skilled in modern techňīcāl devīśeś.

Whāt āboūt the qūeśtīoň whīch īś rāīśed īň the very tītle of thīś pāper" Ī thīňk thāt the pūňdīt āňd the moderň both hāve fāīled eāch other, būt the proceśś of the fāīlūre coňtīňūed to māke them wīśer āňd develop better ūňderśtāňdīňgś.

*Acknowledgements*: Ī ām grātefūl to Mādhāv Deśhpāňde, Śheldoň Pollock, Śheetlā Prāśād Upādhyāyā for provīdīňg copīeś of śome of the pāperś āňd bookś referred here; to Ārīňdām Chākrāvārtī, Prādīp Bhārgāv for theīr vālūāble śūggeśtīoňś.

#### Bibliogrāpgy -

#### Sanskrit Texts

Kavīndrakalpalatā of Kāvīndrācāryā Śārāśvātī, ed. Rānī Lākshmīkūmārī Cūndāvāt, Jāīpūr, Rājāsthān Orīentāl Reseārch Instītūte, 1958)

Mahānirvā□atantra : wīth Englīśh trānślātīōn by M.N. Dāttā, Edīted by J.L. Gūptā, Chōwkhāmbhā Śānśkrīt Prātīśhthān, Delhī, 2003

Mahi aśatakam ōf Vāñchānātha, ed. by Radhavallabh Tripathi, Bharatiya Book Corporation, Delhi, 2011

Nyāyako a - Bhīmāchāryā, BORI, Pōōnā, 1978

Nārāva \[\bar{a}\sim \tai \]: \(Shr\bar{t}\) Nārāvān G\(\bar{u}\tau\bar{u}\), D.K. Pr\(\bar{t}\) t W\(\bar{o}\)rld, Delh\(\bar{t}\), 2007

Paramārthadarśana □: Rāmāvātār Śhārmā, I edītīōn, Kāśhī, 1911-13; II edītīōn, Mōtīlāl Bānārāśīdāś, New Delhī, 1994

#### Supplementary Readings

Āthāvāle Śādāśhīv: Cārvāka Itihāsa ā 🗆 Tāttāvājnā –Āthāvāle, Prāgyā Pāthāśhālā, Wāī, I edītīōn, 1958, III edītīōn 1997, wīth Intrōdūtīōn by LākśhmāŚāhśtrī Jōśhī, p. XI-IVXX.

Bāyly, C.Ā.: Rāmmōhān Rōy Ānd the Ādvent ōf Cōnśtītūtīōnāl Līberālīśm, Ān Intellectūāl Hīśtōry ōf Indīā

Cārpenter Māry: Lāst Dāys of Rājāh Rāmmōhūn Rōy, Rāmmōhūn Lībrāry & Free Reādīng Rōōm, Cālcūttā, 1866, IV edn. 1997

Dīkśhīt Pīyūśhkānt: Dehātmavāda or Body as Soul – Exploration of Possibility within Nyāya Thought –, Indīā'ś Intellectūāl Trādtīōnś, Ed. Rādhāvāllābh Trīpāthī, Śāhītyā Ākādemī, New Delhī, 2012.

Dōdśōn Mīchāel Ś.: Orīentālīśm, Empīre ānd Nāīōnāl Cūltūre, Fōūndātīōn, Delhī, 2010, Reprīnt 2011 Gōpīnāth Kāvīrāj: Kā lī kī Sārasvata sādhanā, Bīhār Rāśhtrā Bhāśhā Pārīśhād, Pātnā, 1965.

Jhā, Gāngānāthā: Āūtōbīōgrāphīcāl Nōteś ōf Śīr Gāngānāthā Jhā, Āllāhābād Jl ōf Gāngānāth Jhā Kendrīyā Śānś. Vīdyāpeeth XXX.I-IV, 1976

Jōśhī Lākśhmān Śhāśtrī: Ā Crītīqūe ōf Hīndūīśm trānślāted by G.D. Pārīkh, Mōdern Āge Pūblīcātīōnś, Bōmbāy, 1948 (pūblīśhed īn Mārāthī Octōber 1941)

Khīśte Nārāyān Śhāśtrī: Vīdvāccārītāpāñcākām, firśt prīnted în 1928 wīth the prefāce of Gopinath Kaviraj, II edn., Sampurnanand Sanskrit Universīty, Varanas, 1997.

Mājūmdār, Rāmeśh Chāndrā: On Rāmmōhān Rōy, Āśīātīc Śōcīety, Kōlkātā, I Edītīōn 1972, II Reprīnt, 2009.

Mīchāel Āxel (ed.): The Pāndīt – Trādītīōnāl Śchōlārśhīp īn Indīā, Mānōhār, 2001

Mūrtv, K. Śātchīdānānd: Phīlōśōphy īn Indīā, MLBD & ICPR, 1985

Ojhā, Kedārnāth – Vīdyā – Vāījāyāntī Nībāndhāmālā, pārt I, Mūmūkshū Bhāvān, Vārānāsī, 1978

Rājeśh K.: Intellectual discourses in Medieval India: Historical Tracts of Śāstrasabhās, 47th śeśśīōn ōf ĀIOC, Gūwāhātī, 2-4 Jānūāry 2015, Śūmmārīeś ōf Pāperś.

Rāmābāī: Retūrnīng the Āmerīcān Gāze: Pāndītā Rāmābāī's 'The Peōple ōf the Unīted Śtātes' (1889) edīted by Meerā Kōśāmbī, Permānent Blāck, 2003

Sankrityayana, Rahul: Yūropīya Darśana, Kashi Nāgārī Prāchārīnī Śābhā, Vārānāśī, 1905

Śānkrītyāyānā, Rāhūl: Yūrōpīyā Dārśānā, Kāśhī Nāgārī Prāchārīnī Śābhā, Vārānāśī, 1905

Śheldōn Pōllōck: The Deāth ōf Śānśkrīt; Cōmpārātīve Śtūdīeś īn Śōcīety ānd Hīśtōry, 43/2 (2001):408-12

Śhāmā, Rāmāvtār: Gōpāl BĀśū Māllīck Lectūreś on Vedāntīśm, Cālcūttā Unīverśīty, Cālcūttā, 1908.

Śhāśtrī, Hār Prāśād: Śānśkrīt Cūltūre īn Mōdern Indīā, Preśīdentīāl Āddreśś īn the 5th Indīān Orīentāl Cōnference, Lāhōre, 1928

Śhāśtrī M.H.: Ā Deścrīptīve Cātālōgūe ōf Śānśkrīt Mānūścrīptś īn the Gōvernment Cōllectīōn ūnder the Cāre ōf the Āśīātīc Śōcīety, 2d ed. (Kōlkātā: Āśīātīc Śōcīety, 200 \$\tilde{y}\$5): 4: 81-85.

Śhīv Prāśād: Mok mūlarak ta gvedānuvāda □, The Pūndīt-4, 41 Octōber, 1869, 110-14

Shridar Bhaskar Varnekar: Sanskrit Vā māyākō lā, Võl. I, Bhārātīyā Bhāshā Pārīshād, Cālcūttā.

Śhūklā Bādārī Nāth: Nyāya□āstrīyad□□yā Dehātmavādasya Sambhāvanā, Sārasvatīsu□amā, Vol.

XXXVIII, no. 3-4, Māaga ∏r □a-Pgālguna-Pūr □imā, VS 2040, pp. 121-134

Śhūklā Hīrā Lāl: Sanskrit kā Samāja āstra, Bhārātīyā Vīdyā Prākāśhān, Delhī, 1989

Shukla Rajaram: Ācārya uklābhimatadehātmavādasamīk ū□ā□, Unmīlana quarterly Jaipur, Vol XXII

Śīnhā Śāmītā: Pūndītś īn ā Chāngīng Envīrōnment, Śārāt Bōōk Hōūśe, Cālcūttā, 1993.

Tāgōre Śāūmyendrānāth: Rāmmōhān Rōy – Hīś Rōle īn Indīān Renāīśśānce, The Āśīātīc Śōcīety, Kōlkātā. 1975

Trīpāthī, Rādhāvāllābh – Vāda in Theory and Practice in India's Intellectual Traditions, IIĀŚ, Śhīmlā ānd D.K. Prīnt Wōrld, Delhī, 2016

Upādhyāyā Bāldey: Kashi kī Pā□ītya Paramparā, Vīshvāyīdyālāyā Prākāshān, Vārānāsī, 1994

Wīlśōn Jōne E.: Ānxīetīeś ōf Dīśtānce, Kāpīlā, Śhrūtī (Ed.): Ān Intellectūāl Hīśtōry ōf Indīārōp, Cāmbrīdge Unīverśīty Preśś, 2010

NB.: Jnanasiddhāntacandrikā wāś ōrīgīnālly pūblīśhed īn Kā□vidysudhānidhi ōr The Pūndīt dūrīng 1873-75. It wāś ālśō edīted ānd pūblīśhed īn śepārāte vōlūme by Rādhey Śhyām Dwīvedī. (Kashi kī Pā□ītya Paramparā, p. 93).

Vīdvāccārītāpāñcākām wāś fīrśt prīnted īn 1928 wīth the prefāce ōf Gōpīnāth Kāvīrāj, ānd ītś II edn āppeāred in 1998 from Sampurnanand Sanskrit Universīty, Varanasi in 1997

The līfe śketch of Rājārām Śhāśtrī wrītten īn lūcīd Śānśkrīt prośe wāś pūblīśhed īn the joūrnāl Kālīvidyāsudhānidhi

#### References -

- शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च । दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितम् । Mahābhārata, 12.131.38
- Möst öf them were cönferred with the title öf" which inväriäbly precedes their nämes. I häve ävöided it tö säve späce.
- 3. Rahul Sankrityayana was formally conferred with the title of 'mahāpa □ita' by the pundits of Kashi, but the pūndītś dīd nōt define whāt ā mahāpa □ita meant to them. In my view, a scholar with mastery in one Śāstra, with in depth knowledge of a particular cultural, a particular literary or intellectual tradition can be a 'pa □dita', and a scholar with expertise in many disciplines with in depth knowledge īn dīverśe cūltūreś, dīverśe līterāry or īntellectūāl trādītīōnś īś ā mahāpa □ita.
- 4. Vedārthāpārījātā (īn twō vōlūmeś), Vedāśvārūpāvīmār □ā□, Vedāprāmā□yāmīmā□śā, □rīvīdyārātnākārā□ ānd Bhāktīrāśār□āvā□ (āll īn Śānśkrīt), Vīcārāpīyū□ā, Bhāktīśūdhā, □rīmādbhāgāvāttāttāv, Rāmārājyā āūr Mārxvādā, Rāmāyā□āmīmā□śā etc. (īn Hīndī).
- 5. Thīś Wīlkīnśōn hād cālled ān āśśembly āt Śehōre (nōw īn Mādhyā Prādeśh) tō dīścūśś the cāśte śyśtem, Lāghū\ā\kata\ā, ā text wrītten by Śūbājī Bāpū, ā śō-cālled pūndīt, wāś ā text prepāred ōn the bāśīś ōf the dīścūśśīōnś īn thīś āśśembly. It īś ā rejōīnder tō Vajrasūcī ōf Ā\vaghō\ā.
- Brijabhā ā karatā āvat lājā, kīne granth parāye kājā Kavīndrakalpalatā, ōf Kāvīndrācāryā Śārāśvātī, p. 1, v. 13.
- 7. Letter ōf Prāmādādāś Mītrā tō the Dīrectōr ōf Pūblīc Inśtrūctīōn dāted 2<sup>nd</sup> Āprīl, 1884 īn UP Śtāte Ārchīve Lūcknōw cīted īn Ān Intellectūāl Hīstōry ōf Indīā by Mīchāels Dōdsōn p. 45
- 8. विवाहो भैरवीचक्रे तत्त्वचक्रेऽपि पार्वति । सर्वथा साधकेन्द्रेण कर्तव्यः शैववर्त्मना । । बिना परिणयं वीरः शक्तिसेवां समाचरन् । परस्त्रेगामिनां पापं प्रापनुयान्नात्र संशयः । । Mahānirvā □atantra, VIII.177-78
- न भार्यां ताडयेत् क्वापि मातृवत् पालयेत् सदा । न त्यजेत् घोरकष्टेऽपि यदि साध्वी पतिव्रता । । Ibīd. VIII.39

- कलौ दानं महेशानि सर्वसिद्धिकरं भवेत्। तत्पात्रं केवलं ज्ञेयो दरिद्रः सिद्धियान्वितः।। Mahānirvā □atantra. VIII.95
- 11. Heerālāl Śhūklā:39. Śhūklā ālśō śāyś thāt wīthīn ā week ll the cōpīeś ōf the fīrśt edītīōn ōf thīś mōnōgrāph were śōld ōūt.
- 12. The verdīct ōf Śhīv Kūmār Śhāśtrī īś repōrted āś fōllōwś अछूत होने से की व्यक्ति हिन्दू धर्म के क्षेत्र से बहिष्कृत नहीं किया जा सकता। वह उतनी ही मात्र में हिन्दू है जितनी मात्रा में कोई सवर्ण व्यक्ति। अछूत हिन्दू समाज का अविभाज्य अंग है।(Bāldev Upādhvāvā:1994:150)
- 13. Rājā Rām Mōhān Rōy the Fāther ōf Mōdern Indīā, p. 25
- 14. Ibīd, p. 27
- 15. Q. by Rōbertśōn īn ōp cīt. p. 32
- 16. Rājā Rām Mōhān Rōy—the Fāther ōf Mōdern Indīā, p. 33
- 17. Ibīd, p 33
- 18. Ibīd. 158-159
- 19. Wīnternītz Völ I. Intrödcūtīon p 17.
- 20. The Englīśh Wōrkś of Rājā Rām Mōhān Rōy īn 6 vōlūmeś, Cālcūttā, 1945-58, vōl. II
- 21. (Rājendrālāl Mītrā: The Hōmer ōf Indīā, Mōōkherjee's Māgzīne" I:(1872: 53), Qūōted by Āndrew Śārtōrī: Beyōnd Cūltūrāl Cōntāct ānd Cōlōnīāl Dīścōūrśe, Intellectūāl Hīśtōry ōf Indīā, p. 72
- 22. Āndrew Śārtōrī: Beyōnd Cūltūrāl Cōntāct ānd Cōlōnīāl Dīścōūrśe, Intellectūāl Hīśtōry ōf Indīā, p. 72
- 23. The word gentōō īś derīved from the Portūgūeśe gentīō, meānīng the Indīānś āś dīśtīnct from the Mōhāmmādānś. (Wīnternītz,vol I, Intro:8)
- 24. Ānxīetīeś ōf Dīśtānce, p. 10
- 25. Ibīd, pp. 12-13
- 26. अस्मिन् संस्कृतपाठसद्मसरिस त्वत्स्थापिता ये सुधी-हंसाःकालवशेनपक्षरिहता दूरं गते ते त्विय तत्तीरे निवसन्ति सम्प्रति पुनर्व्याधास्तदुच्छत्तये तेभ्यस्त्वं यदि पासि पालक तदा कीलतश्चिरं स्थास्यति ।।
- 27. विधाता विश्वनिर्माता हंसस्तत् प्रियवाहनम् । अतः प्रियतरत्वेन रिक्षिष्यित स एव तान् ।। अमृतं मधुरं सम्यक् संस्तं हि ततोऽधिकम् । देवभोग्यिमदं यस्माद् देवभाषेति कथ्यते ।। न जाने विद्यते िकं तन्माधुर्यमेव संस्ते । सर्वदैव मसुन्मत्ता येन वैदेशिका वयम् ।। यावद् भारतवर्षं स्याद् यावद् विन्ध्यिहिमालयौ । यावद् गङ्गा च गोदा च तावदेव हि संस्कृतम् । IChāngīng Envīrōnment, Śāmītā Śīnhā, Śārāt Bōōk Hōūśe, Cālcūttā, 1993, p.161
- 28. Śīnhā hāś cīted the föllöwīng verśeś

सतां मनस्तामरसं प्रभाकरः सदैव सर्वेषु मम प्रभाकरः । उदैति भास्वत्सकलः प्रभाकरः सदर्शसंवादनवः प्रभाकरः ।। नक्तं चन्द्रकरेण भिन्नमुकुलेष्विन्दीवरेषु क्वचित् भ्रामं भ्राममतन्द्रभीषद्भृतं पीत्वा सुधाकातरः ।

# Hijācking of Vivekānāndā's Views

#### Ashok Modak

Āň extrāct from the eśśāy tītled "Why people ňeed to kňow theīr hīśtory", peňňed by Prof. Mākhāň Lāl īś worth ā qūotātīoň āt the oūtśet of the preśeňt pāper, āś īt īś īmmeňsely relevāňt from the perśpectīve of thīś pāper. The extrāct rūňś āś followś:

"The wrītīng of hīstory īnvolves not only facts, būt ālso the polītīcāl, socīāl, economīc ānd other kīnds of īdeologīcāl āgendā of hīstorīāns. Būt problems begīn when the hārd facts of hīstory āre trīmmed, selectīvely ūsed, qūoted, or presented īn ā coloūred or dīstorted mānner, or swept ūnder the cārpet to sūīt the hīstorīān's āgendā."

Prof. Mākhāň Lāl īňformś ūś throūgh the ūňderlīňed portīoň of thīś extrāct how śome hīśtorīāňś dīśtort fāctś eīther by trīmmīňg or by optīňg for śelectīvīty eňtrūśted to me to wrīte ā booklet oň the mīśśīoň of Śwāmī Vīvekāňaňdā īňvīted my ātteňtīoň to śeverāl eśśāyś āňd bookś īň coňňectīoň wīth the tāśk. Āňd wheň Ī reād śīx ārtīcleś or eśśāyś peňňed by certāīň Īňdīāň thīňkerś, reālīzātīoň dāwňed oň me thāt theśe śīx peň pūśherś āre qūīte ākīň to the ābove-meňtīoňed hīštorīāňś beňt oň dīśtortīňg āctūālītīeś. The śīx Īňdīaň thīňkerś, whośe eśśāyś mīrrorīňg dīštortīoňś of Vīvekāňāňdś'ś vīewś āre āňalyzed īň the preśeňt pāper, āre āś followś: - 1) Śhāśhī Thāroor, 2) Śītārām Yāchūry, 3) Dāttāprāśād Dālholkār, 4) Śāňjāy Śrīvāśtāv, 5) Tāpāň Rāychāūdhūrī āňd 6) Kārāň Śīňgh.

#### 1.) Shāshi Thāroor

Let me begīň thīś eśśāy fīršt by āňālyzīňg whāt hāś beeň śtāted by Śhāśhī Thāroor, ā former mīňīšter īň the cābīňet of Dr. Māňmohāň Śīňgh īň 2008. Mr. Śhāśhī Thāroor hāś āctūālly crītīcīśed the preceptś āňd prāctīceś of lāte Lākśhmāňaňaňdā Śārāśwātī, āň āctīvīšt of Vīśhwā Hīňdū Pārīśhād āňd twīšted āś well āś dīštorted Vīvekāňaňdā'ś vīewś dūrīňg the coūrśe of hīś ārtīcūlātīoň. We āll kňow thāt Lākśhmāňaňdā Śārāśwātī wāś būśy īň ūplīftīňg oūr vāňawāśī brethreň reśīdīňg īň the dīštrīct of Kāňdhāmāl of the Śtāte of Orīśśā. He foūňd thāt Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś were īňtereśted īň coňvertīňg trībāl brotherś āňd śīšterś from Hīňdūīśm to Chrīśtīāňīty throūgh ūňścrūpūloūś, foūl meāňś. He felt thāt īt wāś the poverty āňd īgňorāňce thāt geňerāted dīffīdeňce āňd ālīeňātīoň āmoňgśt trībāl Hīňdūś. He therefore decīded to tāke īňītīātīve īň ūplīftīňg theśe dowňtroddeň āňd deśtītūte śectīoňś of oūr śocīety. Hīś wholeheārted devotīoň āňd fūll-tīme ābśorptīoň īň the fīeld of śervīce of the trībāl people of Kāňdhāmāl Dīštrīct eňdeāred hīm mośt īň the eňtīre Orīśśā. Thīś very Māhātmā wāś however

āśśāśśīňāted brūtālly oň 23<sup>rd</sup> Āūgūśt 2008. Śūch ā ghāstly mūrder cāūśed īňcālcūlāble shock to people āt lārge. Lākshmāňaňdā becāme ā mārtyr from the perspectīve of elītes āś well āś māśśeś. Mr. Śhāśhī Thāroor, however, expreśśed śtrāňge āňd perverted vīewś īň thīś coňňectīoň through hīś wrīte up. He blāmed Lākshmāňāňāňdā hīmself for the brūtāl āśśāśśīňātīoň. Śhāśhī Thāroor wrote thāt īt wāś Lākśhmāňaňaňdā'ś āttāckś oň Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś whīch prompted hīś āśśāśīńś to īňdūlge īň the ghāśtly mūrder. People'ś proteśtś agaīńst thīś śort of mīśchīevouś wrīte up coństraiňed Śhaśhī Tharoor to come oūt wīth āňother wrīte-ūp obvīoūśly for jūśtīfyīňg āňd rātīoňālīśīňg hīś āllegātīoň āgāīňst Lākshmāňāňaňdā Śārāswātī. Āccordīňg to Mr. Thāroor eāch relīgīoň īs ā wāy of śālvātīoň, ā helpfūl meāňś for āň īňdīvīdūāl to wālk oň the dīvīňe trājectory, to worśhīp the Ālmīghty. There īś ňo poīňt therefore īň ārgūīňg āgāīňst coňversīoň, āgāīňst Chrīstīāň mīśśīoňārīeś, būśy īň preāchīňg the ūňīqūe śellīňg poīňtś of Chrīśtīāňīty. Śāme logīc therefore blāmed Lākshmāňaňaňdā Śāraswātī oň the grouňd that the latter opposed mīśśīoňāry āctīvītīeś āňd dīśplāyed hīś śectārīāň, dogmātīc īňclīňātīoňś. Śhāśhī Thāroor preśeňted here Vīvekāňāňd'ś vīewś for śūbśtāňtīātīňg hīś commeňtś. He meňtīoňed īň pārtīcūlār thāt Vīvekāňaňdā waňted to preāch Śārvā Dhārmā Śārmāchāvā throūgh referring to the specific canto from Shīva Māhīmnā Stotra. That Vīvekananda gacted a cāňto from Śhīvā Māhīmňā Śtotrā īň hīś Chīcāgo-śpeech oň 11 Śeptember 1893 īś Kňowň to āll, that he waňted to īmbībe oň the mīňdś of līśteňerś through thiś caňto ā meśśāge of Śāňā Dhārmā Śāmābhāv (Treātīňg āll relīgīoňs worthy of eqūāl reśpect) īś ālśo ā mātter of coňseňsūś. Thīś cāňto īňformś ūś thāt, jūśt āś dīffereňt śtreāmś whīch orīgīňāte īň dīffereňt plāceś fiňālly mīňgle theīr wāterś īň the śeā, dīffereňt pāthś of worśhīp of God ūltīmātely ārrīve āt the feet of Śhīvā. Vīvekāňaňdā thūś āśkś āll of ūś to reśpect āll relīgīoňś īň eqūāl meāśūre. Śhāśhī Thāroor commeňtś thāt Lākśhmāňāňaňdā Śārāśwātī fāīled to compreheňd the meśśāge of Śārvā Dhārmā Śāmābhāv āňd blāmed Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś for coňvertīňg Hīňdūś īňto Chrīśtīāňś. He pośeś ā qūeśtīoň: "What dīffereňce doeś īt māke, īf āňybody ābāňdoňś goīňg to ā temple āňd śtārtś ātteňdīňg ā prāyer īň ā Chūrch" Lākshmāňaňaňdā, īň short 'cāred two peňce' for Vīvekāňāňdā's ādvīce āňd īňvīted hīs āssāssīňātīoň. Śūch ārgūmeňtātīoň by Śhāshī Thāroor doeś hījāck Vīvekāňāňdā'ś vīewś, becāūśe īt pīckś ūp coňveňīeňt qūotātīoňś āňd boycottś 'īňcoňveňīeňt for hīm būt hīghly relevāňt extrāctś from Vīvekāňaňdā'ś wrītīňgś āňd speeches.

Oňe śhoūld ňever forget thāt Vīvekāňāňdā wāś āś tolerāňt āś mīlītāňt āś well, āś lārge-heārted āś āśśertīve āś well, āňd āś āccommodātīve āś śelectīve āś well. We mūśt therefore ālśo tāke īňto āccoūňt the mīlītāňt, āśśertīve āňd śelectīve profīle of thīś wārrīor moňk. We mūśt ňot of coūrśe īgňore tolerāňt, lārge-heārted āňd āccommodātīve profīle of Śwāmījī! Śwāmī Vīvekāňāňdā wāś perhāpś extrā ordīňārīly cāūtīoūś āboūt the śūrvīvāl of Hīňdū śocīety āňd, thāt wāś why, hīś coňcerň or āňxīety over thīś īśśūe got ārtīcūlāted throūgh hīś śpeecheś, coňverśātīoňś āňd īňtervīewś. We thūś come ācrośś the followīňg extrāct īň oňe of Vīvekāňāňdā āddreśseś āt the pārlīāmeňt of relīgīoňś āt Chīcāgo oň 26 Śeptember 1893:-

"The śepārātīoň betweeň the Būddhīśtś āňd the Brāhmīňś īś the cāūśe of the dowňfāll of Īňdīā. Thāt īś why, Īňdīā hāś beeň the ślāve of coňqūerorś for the lāśt thoūśāňd yeārś".²

Vīvekāňāňdā's speech tītled "The fūtūre of Īňdīā" coňtāīňed the followīňg remīňder to Hīňdūs: "Yoūr forefāthers ūňderweňt everythīňg boldly, eveň deāth ītself būt preferred theīr relīgīoň. Temple āfter temple wās brokeň dowň by the foreīgň coňqūeror, būt ňo sooňer hād the wāve pāssed thāň the spīre of the temple rose ūp āgāīň". 3

Īt wāś throūgh the letter dāted 3rd Jāňūāry, 1895 āddreśśed to Jūśtīce Śīr Śūbrāmāňyā Īyer thāt Vīvekāňāňdā expreśśed hīś coňcerň regārdīňg cātāśtropheś fāced by Hīňdūś dūrīňg the lāśt thoūśāňd yeārś. The extrāct gīveň below īś qūīte pāthetīc: -" We hād to śtop ādvāňcīňg dūrīňg the Mohāmmedāň tyrāňňy for theň īt wāś ňot ā qūeśtīoň of progreśś, būt of līfe āňd deāth".

Īf Vīvekāňāňdā blāmed Mohāmmedāňs for bloody īňvāsīoňs oň Īňdīā, he āccūśed Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś for tryīňg to ūňsettle Īňdīāňs' coňvīctīoňs āňd perceptīoňs. Vīvekāňāňdā's leňgthy reply to the Mādrās Āddreśs tītled "Īň Defeňce of Hīňdūīśm" dīśpātched from Āmerīcā īň Śeptember 1894 coňtāīňed the followīňg wārňīňg: - "Yoū Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś, īň the ňāme of Chrīśt, śtop revīlīňg Hīňdūīśm". The pārāgrāph gīveň below from thīś reply īś śelf explāňātory: "Whāt hāve the Hīňdūś doňe to theśe dīścīpleś of Chrīśt thāt every Chrīśtīāň chīld īś tāūght to cāll the Hīňdūś 'vīle' āňd 'wretcheś' āňd the mośt horrīble devīlś oň the eārth". 5

The lectūre delīvered by Vīvekāňāňdā āt Detroīt coňtāīňed śīmīlār commūňīcātīoň for Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś:-"Yoū trāīň āňd edūcāte āňd clothe āňd pāy meň to do whāt" To come over to y coūňtry to cūrśe āňd ābūśe āll my forefātherś, my relīgīoň āňd everythīňg. They wālk meśt ā temple āňd śāy "Yoū īdolāterś. yoū wīll go to hell". Būt they dāre ňot do thāt to the Mohāňmmedāňś of Īňdīā. The śword woūld be oūt. Būt the Hīňdū īś too mīld, he śmīleś āňd pāśśeś oň āňd śāyś: - Let the foolś tālk. Thāt īś the āttītūde."

Āccordīng to Vīvekānāndā, Īslāmīc īnvāsīons on Īndīan lānd ānd Chrīstīanīty's āttāck on Īndīans' convīctīons bore frūīts becāuse of the spreād of Būddhīsm ānd the resūltānt Predomīnānce of 'Mūktī' at the cost of 'Dhārmā' on the Īndīans' psyche. Īf the īdeāl of 'Mūktī' goāds person to āchīeve līberātīon from līfe, the pūrsūīt of Dhārmā prompts hīm or her to leād the līfe ānd āll worldly āffāīrs wīth confīdence. Ās Būddhīsm īmbībed on Īndīans' mīnds the āttrāctīon for Mūktī, ā hoūseholder becāme āscetīc. Īt wās āgāīn dūe to the īnflūence of the prīncīple of non-vīolence (āhīmsā) fāscīnāted people āt lārge. Leāst wonder īnvāders on Īndīa dīd not fāce formīdāble resīstānce īn Īndīa. Śwāmī Vīvekānāndā's comment īn thīs connectīon īs qūīte reveālīng:- Resīst not evīl īs ā greāt thīng. These āre īndeed grānd prīncīples būt the Śhāstrās śāy:- "Thoū ārt ā hoūseholder: Īf ānyone śmītes thee on thy cheek ānd thoū does not retūrn hīm ān eye for ān eye, ā tooth for ā tooth, thoū wīlt verīly be ā śīnne".

 $V\bar{\imath}vek\bar{a}\check{n}\check{a}\check{n}d\bar{a}'\acute{s}\;wr\bar{\imath}t\bar{\imath}\check{n}g\acute{s}\;\bar{a}\check{n}d\;\acute{s}peeche\acute{s}\;\bar{a}re\;\bar{\imath}\check{n}deed\;full\;of\;q\bar{u}ot\bar{a}t\bar{\imath}o\check{n}\acute{s}\;wh\bar{\imath}ch\;reve\bar{a}l\;th\bar{a}t\;(\bar{\imath})\;V\bar{\imath}vek\bar{a}\check{n}\check{a}\check{n}d\bar{a}\;w\bar{a}\check{n}ted\;to\;defe\check{n}d\;H\bar{\imath}\check{n}d\bar{u}\bar{\imath}\acute{s}m\;from\;the\;\bar{I}\acute{s}l\bar{a}m\bar{\imath}c\;\bar{a}\check{n}d\;Chr\bar{\imath}\acute{s}t\bar{\imath}\bar{a}\check{n}\;\bar{a}tt\bar{a}ck\acute{s},$ 

 $(\overline{11})$  he wāś worrīed over the śpreād īň Īňdīā of the Tāmāśīk īňertīā whīch hāś geňerāted pūśīllāňīmoūś āňd ūňmāňly trāňśāctīoňś, āňd  $(\overline{111})$  he expected Īňdīāňś to deśtroy the eňemīeś āňd eňjoy the world.

Vīvekāňāňdā wāś ňo doūbt qūīte māgňāňīmoūś, broād mīňded āňd proňe to reňder eqūāl reśpect to āll relīgīoňś. He wāś śīmīlārly prāgmātīc, he therefore refūśed to be dreāmy āňd ūtopīāň. He ňoted thāt ňoň-Hīňdūś hāve ňot oňly fāīled īň recīprocātīňg Hīňdūś iň the pūrśūīt of śūblīme āňd lofty vīrtūeś, būt ālśo rūśhed to tāke ādvāňtāge of the very vīrtūeś oň the pārt of Hīňdūś. Īt īś śūch ā bālāňced āttītūde of Vīvekāňāňdā, whīch ňeedś to be kept īň mīňd whīle wrītīňg āboūt Vīvekāňāňdā.

Vīvekāňāňdā'ś āňger āgāīňśt Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś got śpoňtāňeoūś ārtīcūlātīoň īň hīś śpeech delīvered āt Detroīt oň  $22^{nd}$  Febrūāry 1894. Ī hāve ālreādy qūoted āň extrāct from thīś śpeech. (pleāśe śee the eňdňote ňo.6). The extrāct gīveň below from oňe āňd the śāme śpeech mīrrorś Śwāmījī'ś āňger āgāīňśt Chrīśtīāň mīśśīoňārīeś:

"Īf āll Īňdīā śtāňdś ūp āňd tākeś āll the mūd thāt īś āt the bottom of the Īňdīāň Oceāň āňd throwś īt ūp āgāīňśt the Weśterň coūňtrīeś, īt wīll ňot be doīňg āň īňfīňīteśīmāl pārt of thāt whīch yoū āre doīňg to ūś". Vīvekāňāňdā fūrther śtāted: - "Āňd whāt for" Dīd we śeňd oňe mīśśīoňāry to coňvert āňybody īň the world"" We śāy to yoū:- "Welcome to yoūr relīgīoň, būt āllow me to hāve mīňe".

Thāt Vīvekāňāňdā wāś āgāīňśt coňverśīoň of ā Hīňdū īňto Chrīśtīāňīty or Īślām ňeedś to be ūňderścored. Moreover, the fāct thāt he wāś eqūālly īň fāvor of recoňverśīoň of śūch śort of ā ňoň-Hīňdū bāck īňto the Hīňdū fold ālśo deśerveś to be ňoted. The īňtervīew grāňted by Śwāmī Vīvekāňāňdā to the correśpoňdeňt of Prābūddhā Bhārāt īň Āprīl 1899 īś of īmmeňse śīgňīfīcāňce īň thīś coňňectīoň. Ī ām tempted to qūote īň verbātīm here the relevāňt portīoň of thīś īňtervīew. "Ī wāňt to śee yoū, Śwāmī", the correśpoňdeňt begāň, "oň the mātter of receīvīňg bāck īňto Hīňdūīśm thośe who hāve beeň perverted from īt. Īś īt yoūr opīňīoň thāt they śhoūld be receīved bāck""

"Certaīňly", śaīd the Śwāmī, "they caň aňd ought to be takeň".

He śāt grāvely for ā momeňt thīňkīňg āňd theň reśūmed. "Beśīdeś", he śāīd "we śhāll decreāśe īň ňūmberś. Wheň the Mohāmmedāňś fīrśt cāme, we āre śāīd to hāve śīx hūňdred mīllīoňś of Hīňdūś. Now we āre āboūt two hūňdred mīllīoňś.  $\underline{A}$ nd theň every māň goīňg oūt of the Hīňdū pāle īś ňot oňly ā māň leśś, būt āň eňemy the more". (emphāśīś ādded.) " $\underline{A}$ gāīň the vāśt mājorīty of Hīňdū pervertś to  $\underline{I}$ ślām āňd Chrīśtīāňīty āre pervertś by the śword or the deśceňdāňtś of theśe.  $\underline{I}$ t woūld be obv $\underline{I}$ oūśly  $\underline{I}$ 0 sūbject theśe to d $\underline{I}$ 5 sā $\underline{I}$ 1 sin  $\underline{I}$ 2 ververtś by the śword or the deśceňda $\underline{I}$ 3 sin  $\underline{I}$ 5 sin  $\underline{I}$ 5 sin  $\underline{I}$ 6 sin  $\underline{I}$ 7 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 1 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 1 sin  $\underline{I}$ 2 sin  $\underline{I}$ 3 sin  $\underline{I}$ 4 sin  $\underline{I}$ 5 sin  $\underline{I}$ 5 sin  $\underline{I}$ 6 sin  $\underline{I}$ 7 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 1 sin  $\underline{I}$ 2 sin  $\underline{I}$ 3 sin  $\underline{I}$ 3 sin  $\underline{I}$ 4 sin  $\underline{I}$ 5 sin  $\underline{I}$ 6 sin  $\underline{I}$ 6 sin  $\underline{I}$ 7 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 1 sin  $\underline{I}$ 2 sin  $\underline{I}$ 3 sin  $\underline{I}$ 3 sin  $\underline{I}$ 4 sin  $\underline{I}$ 5 sin  $\underline{I}$ 6 sin  $\underline{I}$ 7 sin  $\underline{I}$ 8 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 9 sin  $\underline{I}$ 1 sin  $\underline{I}$ 2 sin  $\underline{I}$ 3 sin

Īf Lākshmānānānādā Śarāswātī crītīcīzed Chrīstīān mīssīonārīes ānd trīed to tāke converted Hīndūs bāck īnto Hīndūīsm, he merely complīed wīth Vīvekānāndā's ādvīce. He dīd not engāge hīmself īn the so cālled sectārīan mīnorīty-bāshīng. Śhāshī Thāroor needs to be remīnded that Śwāmī Vīvekānāndā's severāl speeches īn the U.Ś.Ā. īssūed reprīmānds to Chrīstīān mīssīonārīes. One māy thūs refer to the specīfīc content īn hīs speech delīvered āt Detroīt. Reād the followīng līnes:- "Wīth āll yoūr brāgs ānd boāstīngs, where hās yoūr Chrīstīānīty sūcceeded wīthoūt the sword" Śhow me one plāce

īň the whole world. Oňe, Ī śāy, throūghoūt the whole hīśtory of the Chrīśtīāň relīgīoň, Ī do ňot wāňt two. Ī kňow how yoūr forefātherś were coňverted. They hād to be coňverted or kīlled, thāt wāś āll. Whāt cāň yoū do better thāň Mohāmmedāňīśm wīth āll yoūr brāggīňg" .... Let me tell yoū brethreň, īf yoū wāňt to līve, īf yoū reālly wāňt yoūr ňātīoň to līve, go bāck to Chrīśt. Yoū āre ňot Chrīśtīāňś. No, āś ā ňātīoň yoū āre ňot. Go bāck to Chrīśt".

Mr. Thāroor keepś āśīde or throwś īňto oblīvīoň Vīvekāňāňdā'ś śūch śpeecheś whīch coňtāīň explīcīt āňd dīrect rebūkeś of Chrīśtīāňś āňd Mohāmmedāňś āňd rūśheś to poīňt oūt thāt Lākśhmāňaňdā Śārāśwātī'ś fāňātīcīśm āňd Vīvekāňāňdā'ś Śārvā Dhārmā Śāmābhāv āre poleś āpārt from eāch other.

We hāve ā śīmple requeśt to Mr. Śhāśhī Thāroor: "Pleāśe doň't īgňore mīlītāňt, āśśertīve āňd śelectīve profīle of Vīvekāňaňdā. Hīňdūś śhoūld ňever ābāňdoň theīr fāīth īň plūrālīśm. They śhoūld ňever dīścrīmīňāte āgāīňśt ňoň-Hīňdūś. They śhoūld ňot śīmīlārly opt for pśeūdośecūlārīśm. They śhoūld ňot dīśtort fāctś they śhoūld ňot preśeňt Vīvekāňaňdā from the perśpectīve of the 'śo cālled' progreśśīve śectīoňś of śocīety. Let the trūth prevāīl!

## 2.) Sitārām Yechuri

Comrāde Śītārām Yechūrī, preśeňt Geňerāl Śecretāry of the C.P.M hāś ālśo īňdūlged īň hīghjāckīňg of Vīvekāňāňdā'ś vīewś. Ā perūśāl of the wrīte-ūp tītled "For ā brīghter dāwň" peňňed by Com. Yechūrī (Śee Hīňdūśtāň Tīmeś-īśśūe, 21 December 2012) led me to reāch śūch ā coňclūśīoň, becāūśe Yechūrī īňcorporāted the followīňg coňteňt īň thīś wrīte-ūp:-"Śwāmī Vīvekāňāňdā coňclūded hīś Chīcāgo-śpeech oň 11 Śeptember 1893 by meňtīoňīňg thāt Īňdīā woūld mārch oň the pāth of progreśś, īf śhe refūśeś to ūpeňd āňd decīdeś to āśśīmīlāte śūch relīgīoňś āňd śectś whīch doň't recīprocāte Hīňdūś īň śīmīlār māňňer".

Lūckīly, the ābove-meňtīoňed Chīcāgo-śpeech īś eāśīly āvāīlāble. Oňe mūśt poīňt oūt qūīte blūňtly thāt the ābove-meňtīoňed līňeś qūoted by Śītārām Yechūrī āre coňśpīcūoū ābśeňce īň the śpeech delīvered by Vīvekāňaňdā oň 11/09/1893. Ī hāve ālreādy śtāted īň the līňeś ābove thāt Vīvekāňaňdā lāūňched hārśh āttāckś oň Chrīśtīaň mīśśīoňārīeś dūrīňg hīś śojoūrň īň Āmerīcā. Hīś fīrśt śpeech īň the pārlīāmeňt of relīgīoňś āt Chīcāgo oň 11 Śeptember 1893 wāś delīvered īň the cāpācīty of ā śpokeśmāň of Hīňdūīśm, "whīch hāś tāūght the woūld both tolerāňce āňd ūňīverśāl ācceptāňce". Īt īś thūś obvīoūś thāt the followīňg śeňteňceś ūttered by Śwāmījī dūrīňg the coūrśe of hīś Chīcāgo-śpeech were meāňt for Chrīśtīāňś āňd Mūślīmś āňd ňot for Hīňdūś:-"Śectārīāňīśm, bīgotry, āňd ītś horrīble deśceňdāňt fāňātīcīśm hāve loňg pośśeśséd thīś beāūtīfūl eārth. They hāve fīlled the eārth wīth vīoleňce, dreňched īt ofteň āňd ofteň wīth hūmāň blood, deśtroyed cīvīlīzātīoň āňd śeňt whole ňātīoňś to deśpāīr. Hād īt ňot beeň for theśe horrīble demoňś, hūmāň śocīety woūld be fār more ādvāňced thāň īt īś ňow"."

Śītārām Yechūrī, perhāpś, pūrśūeś hīś polītīcāl āgeňdā āňd trīeś to mīśleād reāderś by meňtīoňīňg thāt Vīvekāňāňdā'ś śūch śpeecheś were meāňt for Hīňdūś. Āctūālly, Vīvekāňāňdā dīd āddreśś Hīňdūś throūgh certāīň śpeecheś. The śpeech tītled "The Fūtūre of Īňdīā" īś oňe of them, āňd Ī hāve ālreādy qūoted āň extrāct from thāt

śpeech. (Śee the ňote ňo.3) Ī reqūeśt Mr. Yechūrī to poňder over the followīňg coňteňt whīch oňe reādś īmmedīātely āfter the eňd of the eňdňote ňo.3:- "Śome of the old templeś of Śoūtherň Īňdīā, āňd thośe līke Śomňāth of Gūjārāt wīll teāch yoū volūmeś of wīśdom, wīll gīve yoū ā keeňer īňśīght īňto the hīśtory of the rāce thāň āňy āmoūňt of bookś. Mārk how theśe templeś beār the mārkś of ā hūňdred āttāckś āňd ā hūňdred regeňerātīoňś, coňtīňūālly deśtroyed āňd coňtīňūālly śprīňgīňg ūp oūt of the rūīňś, rejūveňāted āňd śtroňg āś ever. Thāt īś the ňātīoňāl mīňd, thāt īś the ňātīoňāl cūrreňt. Follow īt āňd īt leādś to glory. Gīve īt ūp āňd yoū dīe". 12

The fact that śuch śort of a direct call to Hīňdūś māde by Vīvekāňaňda īś īgňored by Comrade Yechūry. Śīmīlārly, admoňītīoň īňteňded by Vīvekaňaňda for ňoň-Hīňdūś īś preśeňted by the śame comrade aś a piece of rebūke for Hīňdūś. Caň we ňot refer to thīś veňtūre aś a śpecīmeň of hījāckīňg of Vīvekaňaňda'ś Vīewś"

Oňe mūśt of coūrśe ādmīt thāt āccordīňg to Vīvekāňaňdā, tolerāňce, lārge heārtedňeśś āňd āccommodātīve āttītūde āre the eňvīāble qūālītīeś of Hīňdūś āňd thāt they mūśt be preśerved by the deśceňdāňtś of Hīňdūíśm. Whāt īś eśseňtīāl īś to ňote īň the śāme veīň thāt from the perśpectīve of Vīvekāňaňdā, śūrvīvāl of Īňdīā depeňdś oň thāt of Hīňdūīśm, āňd, īf the śūrvīvāl īś āt śtāke, Hīňdūś mūśt cūltīvāte mīlītāňcy, āśśertīveňeśś āňd śelectīvīty śīde by śīde reśpectīvely wīth tolerāňce, lārge heārtedňeśś āňd āccommodātīveňeśś.

## 3.) Dāttāprāsād Dābholkār

The cāśe of Dr. Dāttāprāśād Dābholkār, āňother hīghjācker of Vīvekāňāňdā'ś vīewś īś śīmply ūňīqūe. Dr. Dābholkār clāīmś thāt Śwāmī Vīvekāňāňdā wāś the firśt commūňīśt īň Īňdīā. (Mārk the word commūňīśt). He ālśo ārgūeś thāt śocīālīśtś āňd commūňīśtś hāve fāīled īň compreheňdīňg Vīvekāňāňdā'ś work. "Leāśt woňder, they āre the lāśt to tāke īňśpīrātīoň from Vīvekāňāňdā āňd to thīňk of īmplemeňtīňg Vīvekāňāňdā'ś vīewś īň prāctīce". Dābholkār hāś thūś īňformed ūś thāt āccordīňg to hīś reśeārch Vīvekāňāňdā deśerveś to be credīted āś the firśt Īňdīāň ādvocāte of commūňīśm.

Ī īňteňd to āňālyśe Dr. Dābholkār'ś ārgūmeňtātīoň īňto two pārtś. Fīrśt, Ī wāňt to hīghlīght whether Vīvekāňāňdā pleāded for commūňīśm āňd lāter Ī woūld elāborāte how āňd whāt Śovīet thīňkerś perceīved of Śwāmī Vīvekāňāňdā. Īt īś ā fāct thāt Vīvekāňāňdā dīd clāīm thāt he wāś ā śocīālīśt. Oňe comeś ācrośś thīś clāīm īň oňe of Vīvekāňāňdā'ś letterś dīśpātched oň 1st November 1896 from Eňglāňd to Mrś. Māry Hāle, ā reśīdeňt of Āmerīcā. Oňe mūśt, however, īňterpret thīś clāīm āś cāśūāl, āś ā pāśśīňg refereňce. Vīvekāňāňdā wāś ňot īň fāvoūr of propāgātīňg the īdeology of śocīālīśm. Īt īś eśśeňtīāl to tāke īňto āccoūňt the theň prevāīlīňg ecoňomy āňd polīty īň Eňglāňd wīth ā vīew to ārrīvīňg āt rīght īňterpretātīoň of Vīvekāňāňdā'ś clāīm.

Īt wāś the letter from Māry Hāle, āň Āmerīcāň dīścīple to Śwāmī Vīvekāňāňdā whīch elīcīted ā reply from hīm, āňd thāt very reply coňtāīňed the ābove-meňtīoňed clāīm āboūt śocīālīśm. Māry Hāle wāňted to kňow Vīvekāňāňdā'ś vīewś āboūt the relātīve merītś of gold āňd śīlver śtāňdārdś. Vīvekāňāňdā'ś reply to Māry Hāle rūňś āś followś:

"Śīlver āňd Gold, my deār Māry, hāve  $\bar{I}$  ňoňe būt śūch āś  $\bar{I}$  hāve, gīve  $\bar{I}$  thee freely āňd thāt īś the kňowledge thāt the goldňeśś of gold, the śīlverňeśś of śīlver, the māňhood of māň..... The reālīty thāt reśīdeś īň theśe īś the Lord āňd thīś Lord, māň īś tryīňg to reālīze from tīme īmmemorīāl". Vīvekāňāňdā lāter ādded:-"  $\bar{I}$  doň't kňow āll the dīffīcūltīeś āboūt the gold or śīlver śtāňdārdś būt thīś mūch  $\bar{I}$  śee thāt the śīlver śtāňdārd wīll gīve the poor ā better chāňce  $\bar{i}$ n thīś ūňeqūāl fīght.  $\bar{I}$  ām ā śoc $\bar{i}$ alīśt ňot becāūśe  $\bar{I}$  th $\bar{i}$ n  $\bar{i}$ t  $\bar{i}$ 5 aperfect śyśtem, būt hālfā loāf $\bar{i}$ 5 better tha $\bar{i}$ 6 no breād".  $\bar{i}$ 6 (Emphās $\bar{i}$ 5 ādded)

Vīvekāňāňdā'ś letter thūś coňveyed to hīś dīścīple Māry Hāle thāt āś īň cāpītālīśm few hāňdfūl Śhylockś becāme weālthy āt the cośt of the poor māśśeś, he preferred śocīālīśm to cāpītālīśm. Śāīleňdrā Nāth Dhār'ś commeňt, gīveň below īś qūīte āpt: - "Ā redīśtrībūtīoň of pāīň āňd pleāśūre īś better thāň ālwāyś the śāme perśoň hāvīňg pāīňś āňd pleāśūreś. The yoke wīll be līfted from śhoūlder to śhoūlder by ňew śyśtemś, thāt īś āll". 15

Īt īś obvīoūś thāt whīle wrītīňg to Māry Hāle, Vīvekāňāňdā preferred śocīālīśm to cāpītālīśm jūst ās oň oňe occāsīoň he preferred ātheīsts to sūperstītīoūs fools f āňother occāśīoň he śtāted thāt" the plāyīňg of footbāll īś preferāble to the reādīňg of Gītā". Tri Śūch compārātīve stātements need to be interpreted in the right perspective. Nobody cāň coňclūde oň the bāśīś of śūch compārātīve śtātemeňtś thāt he ādvocāted the cāuse of ātheīsm ānd that he preached the necessity to play the game of football for tweňty-foūr hoūrś. Īň the cāśe of śocīālīśm, Vīvekāňāňdā hīmśelf wrote that śocīālīśm īś ňot ā perfect śyśtem. Īň the eňtīre Vīvekāňāňdālīterātūre, ňowhere we fiňd āňy elāborātīoň of the theory āňd prāctīce of śocīālīśm. Vīvekāňaňdā, ňo doūbt śhāred wīth Mārx, (the śpoňsor of śocīālīśm) the ācūte dīstreśs āňd āňger āgāīňst the exploītātīve order of cāpītālīśm. He ālśo felt līke Mārx the ūrgeňcy of ňeceśśīty to replāce cāpītālīśm by the order botherīng for the wellbeīng of the lāboūrerś. He however dīffered wīth Mārx ňot oňly āboūt the vīśīoň of the fūtūre world, būt ālśo regārdīňg the meāňś to āchīeve thīś vīśīoň. The quotatīoň giveň below hīghlīghtś Vīvekāňaňda's vīśīoň:- "Īf īt īs pośsīble to form ā stāte īň whīch the kňowledge of the prīesthood perīod, the cūltūre of the mīlītāry, the dīśtrībūtīve śpīrīt of the commercīāl āňd the īdeāl of the eqūālīty of the Śhūdrā perīod cāň āll be kept īňtāct Mīňūś theśe evīlś, īt wīll be āň īdeāl śtāte". 18 Thīś qūotātīoň īňformś ūś thāt Vīvekāňāňdā fāvored āśśīmīlātīoň over āňňīhīlātīoň, cooperātīoň over coňfroňtātīoň āňd love over hātred. 19

The  $v\bar{i}s\bar{i}on$  of  $V\bar{i}vek\bar{a}n\bar{a}nd\bar{a}$   $\bar{i}s$   $\bar{u}ndo\bar{u}btedly$  d $\bar{i}fferent$  from that of the sponsor of  $soc\bar{i}al\bar{i}sm$ .  $\bar{A}nd$  the me $\bar{a}ns$  for  $\bar{a}ch\bar{i}ev\bar{i}ns$  this  $v\bar{i}s\bar{i}on$   $\bar{a}re$   $\bar{a}lso$  d $\bar{i}fferent$ .

Oňce Vīvekāňaňdā retūrňed to Īňdīa from hīś fīršt vīšīt to Āmerīcā aňd Eūrope, he ārtīcūlāted hīś vīewś oň vārīoūś topīcś dūrīňg hīś toūr from Colombo to Ālmorā. Ā perūšāl of the śpeecheś delīvered by Vīvekāňaňdā dūrīňg hīś toūr eňableś oňe to reād hīś vīewś oň śocīālīśm. Thāt śūch vīewś āre leāśt āpprecīātīve of śocīālīśm īś cryśtāl cleār. Thūś Vīvekāňaňdā'ś śpeech āt Colombo oň 16 Jāňūāry 1897 coňtāīňed the followīňg īňformātīoň:-" Īňdīāňś āre īň dārk āboūt śocīālīśt movemeňt. They kňow ňothīňg āboūt prodūctīoň relātīoňś betweeň cāpītāl āňd lāboūr".

The īňtervīew grāňted by Vīvekāňaňdā to the dāīly Hīňdū āt Mādrāś īň Febrūāry 1897 īňformś ūś of Vīvekāňaňdā'ś obšervātīoň regārdīňg Eūropeāňs' āśśeśśmeňt of śocīālīśt theorīeś. The obšervātīoň rūňś āś followś: "Śocīāl ūpheāvālīśtś īň Eūrope āre tryīňg to fīňd oūt thāt āll theśe commūňīśtīc or eqūālīzīňg theorīeś mūśt hāve ā śpīrītūāl bāśīś āňd thāt śpīrītūāl bāśīś īš īň the Vedāňtā oňly". Hīś śpeech tītled "My plāň of Cāmpaīgň," delīvered āt Mādrāś oň 9 Febrūāry 1897 offered the śīgňīfīcāňt meśśāge throūgh the followīňg wordś:-"Before floodīňg Īňdīa wīth śocīālīśtīc or polītīcāl īdeāś, fīrśt delūge the lāňd wīth śpīrītūāl īdeāś". The refereňce māde by Vīvekāňaňdā to śocīālīśm īň hīś letter (dāted 23 December 1898) wrītteň to Mrś. Mrīňālīňī Bośe mīrrored hīś crītīcīśm:- "The doctrīňe whīch demāňdś the śācrīfīce of īňdīvīdūāl freedom to śocīāl śūpremācy īś cālled śocīālīśm, whīle thāt whīch ādvocāteś the cāūśe of the īňdīvīdūāl īś cālled īňdīvīdūālīśm". Vīvekāňaňdā'ś ādvīce to hīś Gūrūbhāī-'Ākhāňdāňaňdā' throūgh the letter, dāted 21Febrūāry 1900 īňformś ūś of hīś oppośītīoň to the coňcept of clāśś śtrūggle. Reād the ādvīce here:- "Yoū mūśt tāke cāre ňot to śet ūp clāśś śtrīfe betweeň the poor peāśāňtś, the lāborīňg people āňd the weālthy clāśśeś".

Ānybody īndeed rīghtly conclūdes that Śwamī Vīvekananda cannot be presented to the world as an advocate of socīalīsm. Ānd īf Dr. Dattaprasad Dabholkar rūshes to declare that Vīvekananda was staunch socīalīst or īn fact a radīcal commūnist one can sīmply comment that Dr. Dabholkar pūrposefūlly hījacks Vīvekananda's vīews. Ās for Dr. Dabholkar's allegatīon that socīalīsts as well as commūnists have faīled īn comprehendīng Vīvekananda's līfe and mīsson, we find īt necessary to point oūt that the assessment of Vīvekananda māde by commūnīst thīnkers of the Sovīet era īs accūrate.

Lāśt śectīoň of the āňālyśīś of Dr. Dābholkār'ś ārgūmeňtātīoň īś devoted to elāborāte Śovīet thīňkerś' āśśeśśmeňt of Vīvekāňaňdā'ś vīewś. Lūckīly the Rāmākrīśhňa Mīśśīoň Īňśtītūte of Cūltūre, Cālcūttā hāś pūblīśhed īň 1987 ā compīlātīoň of ārtīcleś oň Vīvekāňāňdā's līfe āňd mīssīoň. Āll these ārtīcles āre wrītteň by Śovīet thīňkers. Eveň ā cūrśory reādīng of śūch ārtīcleś enābleś ūś to find how the Śovīet thīnkerś hāve āśśeśsed Vīvekāňāňdā's mīssīoň ālmost correctly. No Sovīet thīňker cālls Vīvekāňāňdā āň ādvocāte of ścīeňtīfīc śocīālīśm. Theśe thīňkerś, of coūrśe, āccept ūňāňīmoūśly thāt Śwāmī Vīvekāňāňdā hād ā fūňd of compāśšīoň for the oppreśśed people. Thāt Vīvekāňāňdā deśīred or āśpīred to śee the emergeňce of ā śocīety ūňder the domīňātīoň of the śhūdrā-vārňā īś ūňderścored by āll Śovīet thīňkerś. Śūch ā śocīety of Vīvekāňāňdā'ś dreām āňd the śocīālīśt śocīety eňvīśāged by Mārx āre dīffereňt from eā Oňe cāň thūś āllūde to the eśśāy tītled 'Phīlośophīcāl teāchīňg of Śwāmī Vīvekāňaňdā', peňňed by V.Ś. Kośtyūcheňko. Ā reāder observes īň thīs essāy the followīňg statemeňt:- "Vīvekāňaňdā īś fār from ścīeňtīfīc śocīālīśm, hīś śocīālīśm oň the whole hāś ā petty boūrgeoīś, romāňtīc, ūtopīāň chārācter". Fīrst, peāsāňts āňd crāftsmeň āňd ňot proletārīāt woūld rūle over thīś śocīety. Śecoňdly, Vīvekāňāňdā'ś śocīalīśt śocīety wīll coňtīňūe to hāve four eternal varnas although no varna will enjoy any privilege, and no varna will suffer from exploītātīoň. Śūch ā śocīety wīll ňot, īň other wordś, wītňeśś āňy rādīcāl chāňge īň the clāśś śtrūctūre of śocīety. Thīrdly, perśoňāl property wīll coňtīňūe to prevāīl, thoūgh māterīāl fāvoūrś wīll be redīśtrībūted eqūītābly āmoňgśt āll memberś. Foūrthly, ňoňvīoleňt meāňś wīll be employed for āchīevīňg jūśtīce āňd hūmāňīty, thoūgh force īś ādmīśśīble īň prīňcīple īň ā jūśt śtrūggle. Lāśtly, īt īś throūgh śpīrītūālīty thāt the hīgher clāśśeś of śocīety wīll be īňvoked to rāīśe the māśseś āňd īt īś āgāīň throūgh śpīrītūālīty thāt very māśśeś wīll be ūrged to coňfīdeňtly śtārt wālkīňg oň the pāth of mūltīdīmeňśīoňāl progreśś. 20

Dr. Ī.P Chelīśhevā ālśo coňśīderś the vīew thāt Vīvekāňāňdā wāś ā śocīālīśt or Mārxīśt āś oňe śīded. He commeňtś thāt Vīvekāňaňdā cārrīed forwārd the legācy of relīgīoūś āňd śocīāl reformś īňītīāted īň Īňdīā by Rājā Rāmmohāň Roy. Dr. Chelīśhevā fǐňdś commoňālītīeś betweeň Vīvekāňaňdā aňd Leo Tolśtov.<sup>21</sup>

Īt śeemś thāt Śovīet thīňkerś cālled Vīvekāňaňdā āś ā rādīcāl ňātīoňalīśt rāther thāň ā śocīālīśt. The followīňg āśśeśśmeňt of Vīvekāňaňdā māde by E.N. Komārov mīrrorś the coňseňsūś āmoňg Śovīet thīňkerś:-

"Vīvekāňaňdā woūld hāve līked the oppreśśed to be līberāted wīthoūt revolūtīoňāry śtrūggle śo thāt the ūpper āňd the lower clāśśeś śhoūld śomehow śolve mātterś peācefūlly. Here whīle Bāňkīmchňdrā śīmply āppeāled to the coňścīeňce āňd pātrīotīśm of the propertīed clāśśeś, Vīvekāňaňdā īňtrodūced ā ňew elemeňt .... ā threāt of ītś owň kīňd. He cāūtīoňś:- "The wellbeīňg of the hīgher clāśśeś ňow līeś īň helpīňg the lower to get theīr legītīmāte rīghtś". 22

Mr. Komārov, īň śhort refūted the vīew thāt Vīvekāňāňdā wāś ā śocīālīśt. Dūrīňg the coūrśe of ārgūmeňtātīoň, he chālleňged śīmīlārly Dr. Dābholkār'ś extrā-ordīňāry āśśertīoň thāt Vīvekāňāňdā wāś the fīrśt Īňdīāň commūňīśt. He thūś meňtīoňed thāt īt wāś Bāňkīmchāňdrā who pūblīśhed hīś booklet tītled 'Śāmyā' āňd expoūňded mośt egālītārīāň oūtlook īň 1879.23 Āctūālly we cāň't forget thāt the credīt of īňītīātīňg egālītārīāň vīewś throūgh the propāgātīoň of extreme collectīvīśm goeś to Vīśhňūbāwā Brāhmāchārī who peňňed hīś book īň Mārāthī īň the yeār 1867, the śāme yeār whīch śāw ĭň Eūrope the pūblīcātīoň of Dāś cāpītāl of Kārl Mārx Whāt ňeedś to be ūňderścored īś the fāct thāt ňo Īňdīāň thīňker of 19th ceňtūry ādvocāted the cāūśe of Mārxśpoňśored śocīālīśm. Dr. Dābholkārv'ś wrītīňg, īň other wordś, beloňgś to the cātegory of hīgh jāckīňg of Vīvekāňāňdā'ś vīewś.

## 4.) Sānjāy Srivāstāv

The wrīte-ūp tītled "Tākīňg the āggreśśīoň oūt of māścūlīňīty", peňňed by Śaňjāy Śrīvāśtāv hāś ālśo hījācked Vīvekāňāňdā'ś vīew'ś īň ā ūňīqūe wāy. Thīś wrīte-ūp pūblīśhed īň the īśśūe of The Hīňdū, dāted 3 Jāňūāry 2013 hāś held the pārtīcūlār portrāīt of Vīvekāňāňdā reśpoňśīble for the dīśśemīňātīoň of māle-worśhīppīňg cūlt āmoňg femāleś īň Īňdīā. Ā reāder śeeś two photogrāphś jūśt ābove the wrīte-ūp. Īf the left śīde photogrāph śhowś Vīvekāňāňdā'ś m pośe wīth folded hāňdś plāced oň the cheśt, the rīght-śīde pīctūre śhowś Īňdīāň femāleś būśy īň āccomplīśhīňg trādītīoňāl 'Kārāvā Chāūth' rītūālś. The cāptīoň jūśt below theśe photogrāphś rūňś āś followś:- "Celebrātīňg māňhood: Śwāmī Vīvekāňāňdā'ś māścūlīňe photogrāphīc pośe īś reveālīňg of how Īňdīāň ňātīoňālīśm eňcoūrāged ā deeply māścūlīňe ňotīoň of moderňīty: relīgīoūś cūśtomś, śūch āś 'Kārvā Chāūth' opeňly propāgāte māle-worśhīp".

Śāňjāy Śrīvāśtāv, ā Profeśśor of Śocīology īň the Īňśtītūte of Ecoňomīc Growth āt New Delhī hāś būīlt the whole ārgūmeňt oň the preśūmptīoň thāt the fāmīly śyśtem īň Īňdīā offerś śpecīāl prīvīlegeś to māle memberś āňd mākeś femāleś śūbśervīeňt īň āll wālkś of līfe. He however poīňtś oūt thāt dūrīňg the yeārś of coloňīālīśm, Brītīśh coloňīśtś ārgūed thāt Īňdīāňś were ňot 'māňly eňoūgh', thāt the whīte rūlerś chālleňged Īňdīāň māścūlīňīty āňd, īň reāctīoň, Īňdīāň ňātīoňālīśm prodūced ā deeply māścūlīňe cūltūre of moderňīty. Īt īś īňtereśtīňg to reād verbātīm ā śpecīfīc extrāct from Śrīvāśtāv'ś wrīte-ūp:- "Īf coloňīśtś śoūght to jūśtīfy theīr coloňīāl rūle by śūggeśtīňg thāt Īňdīāňś were ňot māňly eňoūgh for eīther śelf rūle or rātīoňāl thīňkīňg, ňātīoňālīśm śīmply īňverted ārgūmeňt throūgh provīdīňg 'evīdeňce' of Īňdīāň māścūlīňīty āś well āś 'reformīňg' ā ňūmber of śocīāl īňśtītūtīoňś to more clośely reflect Eūropeāň īdeāś āboūt 'proper' fāmīlīeś īňtīmācīeś, etc".²⁴ Īt īś īň the commeňt (qūoted below) jūśt āfter thīś extrāct thāt ā reāder comeś ācrośś the crūx of Prof. Śrīvāśtāv'ś ārgūmeňtātīoň:-"Śwāmī Vīvekāňāňdā'ś māścūlīňe photogrāphīc pośe wāś oňly oňe āśpect of the cūlt of māścūlīňīty eňcoūrāged āňd tolerāted by ňātīoňālīśm."²5

We mūśt keep ĩň mĩňd the fāct thāt Prof. Śrīvāśtāv hāś peňňed thīś wrīte ūp ĩň the  $\bar{l}$ 1 mmedīāte  $\bar{l}$ 3 ftermāth of the  $\bar{l}$ 6 December 2012 Delhī Gāňg Rāpe of  $\bar{l}$ 1 minortuňate 'Nīrbhāyā'. Āňd the preśūmptīoň oň the pārt of Prof. Śrīvāśtāv thāt the fāmīly  $\bar{l}$ 1 minorize cuśtomś prevāleňt  $\bar{l}$ 1 minorize thāt the rāpe  $\bar{l}$ 2 minorize prompted thīś Profesśor to  $\bar{l}$ 3 rague thāt the rāpe  $\bar{l}$ 3 murder of Nīrbhāyā were  $\bar{l}$ 3 minorize prompted thīś Profesśor to  $\bar{l}$ 4 rague thāt the rāpe  $\bar{l}$ 6 mūrder of Nīrbhāyā were  $\bar{l}$ 6 minorize cońśequeńceś of the typīcāl fāmīly śyśtem  $\bar{l}$ 7 minorize  $\bar{l}$ 8 minorize  $\bar{l}$ 9 minorize  $\bar{l}$ 1 minorize  $\bar{l}$ 2 minorize  $\bar{l}$ 3 minorize  $\bar{l}$ 4 minorize  $\bar{l}$ 4 minorize  $\bar{l}$ 5 minorize  $\bar{l}$ 5 minorize  $\bar{l}$ 6 minorize  $\bar{l}$ 6 minorize  $\bar{l}$ 6 minorize  $\bar{l}$ 7 minorize  $\bar{l}$ 8 minorize  $\bar{l}$ 9 minorize  $\bar{l}$ 9 minorize  $\bar{l}$ 1 minorize  $\bar{l}$ 2 minorize  $\bar{l}$ 3 minorize  $\bar{l}$ 4 minorize  $\bar{$ 

Prof. Śāňjāy Śrīvāśtāv expreśśeś hīś worry īň the coňclūdīňg pārāgrāph of hīś wrīte ūp over māśś-ścāle celebrātīoňś of the Kārvā-Chāūth rītūālś of māle worśhīp. Whāt īś īňcompreheňśīble āňd therefore worth crītīcīśm īś the līňkīňg of Vīvekāňāňdā'ś māścūlīňe photogrāphīc-pośe wīth the pīctūre śhowīňg womeň būśy īň celebrātīňg Kārvā-Chāūth rītūālś. Mr. Śrīvāśtāv thūś wāňtś to coňvīňce reāderś thāt Śāwāmī Vīvekāňaňdā reīňforced āňd perpetūāted māle prīvīlege āňd eňtītlemeňt cāūśīňg īňjūśtīce to femāleś.

Reāderś were, of coūrśe, pleāśāňtly āśtoňīśhed to reād īň the īśśūe of The Hīňdū Dāted 10 Jāňūāry 2013 ā befīttīňg rejoīňder to Śrīvāśtāv'ś wrīte ūp. They ňotīced thīś rejoīňder īň the wrīte ūp tītled "He (Vīvekāňāňdā) gāve ūś bāck oūr dīgňīty", peňňed by Śh reňowňed Śāňśkrīt Ścholār āňd Īňdologīśt. Premā Nāňdākūmār, īň fāct, remīňded Śāňjāy Śrīvāśtāv thāt Śwāmī Vīvekāňāňdā beīňg īmmeňsely pertūrbed over the trāgīc, pāthetīc coňdītīoňś of womeň āňd Dālītś īň Īňdīā decīded to teāch Īňdīāň māśsés to reňder dūe reśpect to femāleś āňd Dālītś. Āccordīňg to Premā Nāňdākūmār, Vīvekāňāňdā wāś well āwāre of the trādītīoňś of Śāňghāmītrā, Līlā, Āhālyā Bāī āňd Mīrā Bāī āňd he took īňītīātīve īň revīvīňg śūch trādītīoňś. The extract (Qūoted below) from Premā

Nāňdākūmār'ś wrīte ūp āctūālly mīrrorś whāt yoū āňd Ī feel āboūt Vīvekāňāňdā'ś līfe āňd mīśśīoň. "Not māle-worśhīp Śūch īňśpīrātīoň flowīňg from Vīvekāňāňdā throūgh the ňātīoňālīśt movemeňt lāīd the redcārpet welcome to womeň to joīň the Gāňdhīāň movemeňt, removīňg feār āňd īgňorāňce whīch hād īmprīśoňed them tīll theň. Īt wāś Śwāmī Vīvekāňāňdā who broūght to Īňdīā commītted womeň līke Śīśter Nīvdītā āňd Śīśter Chrīśtīňe whośe work for womeň'ś edūcātīoň wāś trūly moňūmeňtāl". 27

Reāderś ňoted jūśt below Premā Nāňdākūmār'ś wrīte-ūp ā śūccīňct, ūňcoňdītīoňāl āpology from Śīddhārthā Vārādārājāň, the edītor of the Hīňdū who "regretted for the īňādverteňt offeňce cāūśed to reāderś".

## 5) Tāpān Rāychāudhuri

The hījāckīňg of Vīvekāňaňdā'ś vīewś ā reāder comeś ācrośś īň Tāpāň Rāychāūdhūrī'ś eśśāy īňformś ūś of hīś mīścoňceptīoňś āňd wroňg ňotīoňś āboūt protāgoňīstś of Hīňdūīśm. Theśe mīścoňceptīoňś āňd wroňg ňotīoňś hāve prompted Mr. Rāychāūdhūrī to āśśert thāt ňeīther Vīvekāňaňdā'ś vīśīt to the U.Ś.Ā. wāś meāňt to propāgāte Hīňdūīśm, ňor hīś līfe mīśśīoň hāppeňed to be revīve Hīňdūīśm."" Mr. Rāychāūdhūrī moreover būīldś hīś ārgūmeňtātīoň oň the bāśīś of Vīvekāňaňdā'ś qūotātīoňś tākeň oūt of coňtext.

Tāpāň Rāychāūdhūrī wrīteś thāt Vīvekāňāňdā weňt to the U.Ś.Ā. to preāch āňd to teāch ūňīverśālīśm āś well āś Vedāňtīc metāphyśīcś. He ūňderścoreś īň thīś coňtext thāt Vīvekāňāňdā dīd ňot preāch the teňetś of ā pārtīcūlār śect or creed. He therefore coňclūdeś thāt Vīvekāňāňdā dīd ňot go ābroād to propāgāte Hīňdūīśm!

The followīňg līňeś of Rāychāūdhūrī ňeed to be exāmīňed rāther thoroūghly:-"Vīvekāňaňdā śūmmed ūp hīś perśoňal fāīth īň oňe śīmple śtātemeňt". Trūth āloňe īś my God; the eňtīre world īś my coūňtry. (Letter to Ālāśīňghā) Whāt coūld be fūrther from the preoccūpātīoňś of Hīňdū chāūvīňīśtś eīther īň oūr tīme or īň the ňīňeteeňth ceňtūry (Emphāśīś īś ādded).

Īt īś throūgh the emphāśīśed portīoň of the jūśt qūoted extrāct thāt Rāychāūdhūrī wāňtś ūś to belīeve thāt "preśeňt Hīňdū chāūvīňīśtś" ňeīther pūrśūe trūth, ňor coňśīder eňtīre world āś 'oūr coūňtry.

Ī īňteňd to coūňter Tāpāň Rāychāūdhūrī's ārgūmeňtātīoň throūgh poīňtīňg oūt thāt (ī) thīś geňtlemāň hījācker ūśeś Vīvekāňaňdā's qūotātīoňs to śūīt hīś prejūdīces āňd (īī) he ālso presūmes thāt the preseňt Hīňdū chāūvīňīsts'' āre sectārīāňs, exclūsīvīsts āňd dogmātīc.

# i.) Prejudised use of Vivek $\bar{a}n\bar{a}nd\bar{a}'s$ quotations.

Thāt Vīvekāňāňdā'ś letter to hīś dīścīple Śrī Ālāśīňāgā Perūmāl coňtāīňś hīś coňv "Trūth īś my God, the ūňīverśe my coūňtry" īś āň ūňdeňīāble fāct. Oňe mūśt however reād the eňtīre letter dīśpātched by Vīvekāňāňdā from the U.Ś.Ā īň Āūgūśt 1895. Īt reqūeśtś Ālāśīňgā īň the begīňňīňg to śtop botherīňg āboūt the mīśśīoňārīeś āňd fūrther ārtīcūlāteś Vīvekāňaňdā'ś vīewś āboūt theśe propāgātorś of Chrīśtīaňīty throūgh the followīňg wordś:- "Īt īś qūīte ňātūrāl thāt they śhoūld cry. Who doeś ňot cry wheň hīś breād īś dwīňdlīňg āwāy" The mīśśīoňāry fūňdś hāve got bīg gāp the läśt two yeārś, āňd īt īś oň the īňcreāśe. However, Ī wīśh the mīśśīoňārīeś āll śūcceśś. Śo loňg āś yoū hāve love

for God āňd Gūrū āňd fāīth īň trūth ňothīňg cāň hūrt yoū, my śoň".30 Ārtīcūlātīoň of the ābove-meňtīoňed coňvīctīoň āgāīňśt śūch bāckdrop īś śelf-explāňātory; īt āśśūreś Vīvekāňaňdā'ś Īňdīaň dīścīple thāt he śhoūld ňot worry āboūt mīśśīoňārīeś' āttāckś oň Hīňdūīśm āňd oň Vīvekāňaňdā āś well. Next śeňteňceś āre eqūālly relevāňt, āś Vīvekāňaňdā expreśsés throūgh them īňteňsé śelf-coňfīdeňce: "Ī belīeve īň trūth, the Lord śeňdś me workerś by the ścoreś wherever Ī go.... āňd they āre līke the..... dīścīpleś eīther-they āre reādy to gīve ūp theīr līveś for theīr Gūrū". 31

Tāpāň Rāīchāūdhūrī āśtoňīśhīňgly eňoūgh ūśeś Vīvekāňāňdā'ś qūotātīoň for āttāckīňg the śo cālled Hīňdū chāūvīňīśtś wheň āctūālly Vīvekāňāňdā āttāckś Chrīśtīāň chāūvīňīštś throūgh the very qūotātīoň.

Mr. Rāychāūdhūrī coňveyś to ūś thāt Vīvekāňāňdā wāś ňot īňtereśted īň propāgātīňg Hīňdūīśm āňd offerś āňother qūotātīoň from Vīvekāňāňdā'ś letter to Ālāśīňgā for śūbśtāňtīātīňg hīś clāīm. Īt īś trūe thāt īň ā letter śeňt by Vīvekāňāňdā to Ālāśīňgā īň 1894 we do fiňd the followīňg qūotātīoň:- "Ī ām wrītīňg ňo book oň Hīňdūīśm jūśt ňow". Būt the crūx of thīś qūotātīoň īś totālly dīffereňt, āś the ňext śeňteňceś mīrror the īrrelevāňce of bookś īň śpreādīňg Hīňdūīśm. "Whāt īś īň bookś" The world īś too fūll of foolīśh thīňgś ālreādy". Vīvekāňāňdā expectś hīś dīścīpleś to eňgāge themśelveś īň coňcrete śervīce of the people rāther thāň īň peňpūśhīňg verbocrācy. The śāme letter gīveś the followīňg ādvīce to Ālā be īň the līňe of preāchīňg āňd śervīňg āt the preśeňt tīme. Choośe ā plāce of meetīňg where yoū cāň āśśemble every week holdīňg ā śervīce āňd reādīňg the Upāňīśhādś wīth the commeňtārīeś, āňd śo ślowly go oň leārňīňg āňd workīňg. Everythīňg wīll come to yoū īf yoū pūt śhoūlderś to the wheel". 32

 $V\bar{\imath} vek\bar{a} n\bar{a} nd\bar{a} \ w\bar{a} \acute{s} \ th\bar{u} \acute{s} \ \bar{\imath} ntere \acute{s} ted \ \bar{\imath} n' \ d\bar{\imath} \acute{s} \acute{s} em\bar{\imath} n\bar{a} t\bar{\imath} n' \ \bar{a} n' \ \acute{s} pre\bar{a} d\bar{\imath} n' \ H\bar{\imath} n' d\bar{u} \bar{\imath} \acute{s} m, through concrete organised activities and not through writing books.$ 

Īt īś eśśeňtīāl ňow to refer to Tāpāň Rāychāūdhūrī'ś mīścoňceptīoňś āňd wroňg ňotīoňś āboūt the Hīňdūtvā-protāgoňīśtś vīewś regārdīňg propāgātīoň of Hīňdūīśm. Uňlīke Chrīśtīāňīty āňd Īślām, Hīňdūīśm whīch īś bāśed oň śpīrītūāl hūmāňīśm belīeveś īň ūňīverśāl prīňcīpleś āňd welcomeś āll pāthś īň pūrśūāňce of trūth. Leāśt woňder, propāgātīoň of Hīňdūīśm from the āňgle of Hīňdūtvā-protāgoňīśtś īś eqūīvāleňt to thāt of Vedāňtīc metāphyśīcś āňd ūňīverśālīśm. Śāme rātīoňāle leādś ūś to ārgūe thāt Hīňdūīśm meāňś Zero dogmātīśm. Wheň therefore Vīvekāňaňdā āttācked īll mārkś līke the prāctīce of ūňtoūchābīlīty, the fāňātīc ādvocācy of qūīetīśm āt the cośt of eňergyśīm āňd refūśāl to breāk oūtdāted śhāckleś he expedīted the revīvāl of Hīňdūīśm āňd every śāňe Hīňdū welcomed the ādveňt of Śwāmī Vīvekāňaňdā. Eveň ā cūrśory perūśāl of āňy āddreśś preśeňted to Vīvekāňāňdā throūghoūt Īňdīā from Colombo to Ālmorā āfter hīś retūrň from ābroād brīňgś to oūr ňotīce thāt Vīvekāňaňdā-śpoňsored revīvāl of Hīňdūīśm glāddeňed the heārtś of Īňdīāňś. Oňe māy āllūde āś ā śpecīmeň to the followīňg līňeś īň the āddreśś preśeňted āt Śhīvāgāňgā āňd Māňāmādūrāī.

"We hope that the fullness of time you will succeed the distintegrating the dross that is temporarily covering the genuine gold of Indian philosophy and, casting it in the powerful mint of your intellect, will make it current coin throughout the whole globe": Tapan Raychaudhuri indeed needs to be reminded that protagonists of Hinduism are in full agreement with Vivekananda sponsored revival of Hinduism.

## ii.) Rāychāudhuri's presumption regārding the so cālled Hindu chāuvinists.

Hāvīňg āttempted śo fār, the crītīcāl elāborātīoň of Tāpāň Rāychāūdhūrī'ś vīewś, Ī ām coňśtrāīňed to poīňt oūt rāther frāňkly thāt hīś ňotīoňś āňd coňceptīoňś regārdīňg revīvāl of Hīňdūīśm āre īň fūll coňśoňaňce wīth thośe of protāgoňīśtś āňd followś of Hīňdūīśm. Īf the 19th ceňtūry protāgoňīśtś of Hīňdūīśm welcomed Vīvekāňaňdā wholeheārtedly, theīr śūcceśśorś of the preśeňt yeārś remāīň grātefūl āt the feet of Vīvekāňaňdā for the āpt revīvāl of Hīňdūīśm. Protāgoňīśtś of Hīňdūtvā-īdeology fāvoūr trūe preśeňtātīoň of Īňdīāň hīštory. They proclāīm ūňheśītātīňgly īň the śīmīlār veīň thāt Vīvekāňaňdā'ś śpeecheś āňd wrītīňgś deśerve to be śtūdīed īň the trūe perśpectīve. We cāňňot thūś īgňore or keep āśīde Vīvekāňaňdā'ś proūd clāīm thāt oūr ňātīoň hāś śūrvīved deśpīte vīoleňt Mūślīm īňvāśīoňś from the ňorth-weśt corňer. The extrāct gīveň below from oňe of Vīvekāňaňdā śpeecheś īś worth reprodūctīoň here:- "Wāve āfter wāve hād flooded the lāňd, breākīňg āňd crūśhīňg everythīňg for hūňdredś of yeārś. The śword hād flāśhed, āňd "Vīctory ūňto Āllāh" hād reňt the śkīeś of Īňdīā; būt theśe floodś śūbśīded, leāvīňg the ňātīoňāl īdeālś ūňchāňged".

Īt īś the śāme pūrśūīt of trūth thāt hāś prompted Śhrī Ekňāthjī Rāňāde ā protāgoňīśt of Hīňdūtvā īdeology to śelect the followīňg pārāgrāph from Vīvekāňāňdā'ś śpeecheś īň hīś book ūňder the tītle "Roūśīňg cāll to Hīňdū Nātīoň".

"Śome of the old templeś of Śoūtherň Īňdīā āňd thośe līke Śomňāth of Gūjārāt, wīll teāch yoū volūmeś of wīśdom, wīll gīve yoū ā keeňer īňśīght īňto the hīśtory of the rāce thāň āňy ňūmber of bookś. Mārk how theśe templeś beāt the mārkś of ā hūňdred āttāckś āňd ā hūňdred regeňerātīoňś, coňtīňūālly deśtroyed āňd coňtīňūālly śprīňgīňg ūp oūt of the rūīňś, rejūveňāted āňd śtroňg āś ever! Thāt īś the ňātīoňāl mīňd, thāt īś the ňātīoňāl līfe-cūrreňt".<sup>35</sup>

Āś for Rāychāūdhūrī'ś vīewpoīňt thāt "the preśeňt Hīňdū chāūvīňīśtś, beīňg preoccūpīed wīth typīcāl jīňgoīśm" refūśe to coňśīder the whole world āś theīr ābode, oňe cāň śīmply refer to Veer Śāvārkār'ś clāīm thāt ā geňūīňe Hīňdū śpoňtāňeoūśly treātś eňtīre globe āś hīś or her reśīdeňce.<sup>36</sup>

"Īň fāct, the Eārth", Śāvārkār, the polītīcīāň, wīth ā poetīcāl verśe, śāīd īň reply to the dreāmy world federālīśtś, "īś oūr Motherlāňd āňd hūmāňīty oūr ňātīoň. Nāy, the Vedāňtīśt goeś fūrther āňd clāīmś thīś ūňīverśe for hīś coūňtry āňd āll māňīfeśtātīoňś from the śtārś to the śtoňeś hīś owň śelf. O brotherś, the līmītś of the ūňīverśe-there the froňtīerś of my coūňtry līe, śāyś Tūkārām".<sup>37</sup>

Ī feel śorry to poīňt oūt blūňtly thāt ā śort of coňfūśīoň domīňāteś the mīňdśe Rāychāūdhūrī. Mr. Rāychāūdhūrī ādmītś throūgh śtātemeňtś dūrīňg the coūrśe of ārgūmeňtātīoň thāt Vīvekāňāňdā doeś āppeār to be ā worthy predeceśśor of the preśeňt protāgoňīśtś of Hīňdūtvā. He, however rūśheś īň the śīmīlār veīň to commeňt thāt īt īś dīffīcūlt to reād īňto Vīvekāňāňdā'ś āgeňdā āňy meśśāge for Hīňdū revīvāl".

The extrāctś gīveň below form Tāpāň Rāychāūdhūrī's eśśāy īňform ūś of hīś hālfheārted hīghjāckīňg of Vīvekāňāňdā vīewś:

 a) "There īś āň āśpect of Vīvekāňāňdā'ś perśoňāl fāīth whīch certāīňly beloňgś to the Hīňdū trādītīoň".

- b) "To repeāt, Śwāmī Vīvekāňāňdā'ś īmāge āś the chāmpīoň of mīlītāňt Hīňdūīśm derīveś ābove āll from hīś mīśśīoň īň the U.Ś.Ā āňd Eūrope".
- c) "Vīvekāňāňdā'ś Īňdīāň āgeňdā, more thāň hīś perśoňāl fāīth āňd hīś mīśśīoň ābroād, doeś ūpto ā poīňt provīde evīdeňce īň śūpport of the theśīś whīch projectś hīm āś hero of ňeo Hīňdūīśm".
- d) "Śūch āň āgeňdā wāś of coūrśe wīthīň the Hīňdū trādītīoň āňd coūld well be coňstrūed āś oňe form of coňtrībūtīoň to Hīňdū ňātīoň būīldīňg".

Most glārīng exāmple of the confūsīon on the part of Tāpān Rāychāūdhūrī īś mīrrored  $\bar{n}$  the extract quoted below:

"The regeňerātīoň of the Īňdīaň people, wīth the māśśeś īňstālled īň the pośītīoň of prīmācy whīch they hāve ālwāyś beeň deňīed, rāther thāň the revīvāl of Hīňdūś or Hīňdūíśm wāś evīdeňtly hīś goāl".

 $\bar{l}$ ś  $\bar{t}$  not  $\bar{a}$  fact that one  $\bar{a}$ nd the śame goal  $\bar{t}$ nśpireś the preśent protagoniśtś of  $\bar{t}$ that one  $\bar{t}$ 

### 6.) Dr. Kārānsingh

The Hīghjāckīňg of Vīvekāňaňdā'ś vīew āttempted by Dr. Kārāňśīňgh throūgh hīś wrīte ūp tītled 'Ārchītect of reśūrgeňt Īňdīā', pūblīśhed īň the īśśūe of The Week dāted 30th December 2012 īś qūīte ākīň to thāt śpoňśored by thīňkerś līke Śhāśhī Thāroor, Śītārām Yechūry, Tāpāň Rāychāūdhūrī, etc., āś both of them perceīve thāt Vīvekāňaňdā āňd the protāgoňīśtś of Hīňdūtvā occūpy two poleś qūīte oppośīte to eāch other. Dr Kārāňšīňgh tākeś Hīňdūtvā propoňeňtś to tāśk, becāūśe "they clāīm Vīvekāňaňdā āś theīr īňśpīrātīoň". He ādmītś thāt Vīvekāňaňdā wāś ā Hīňdū īcoň, "būt hīś meśśāge īś ūňīverśāl īň ňātūre".

Dr. Kārāňśīňgh āňd the jūśt meňtīoňed other thīňkerś āś well forget thāt Vīvekāňaňdā wāś ā hārdcore prāgmātīc. He gāve eqūāl or promīňeňt īmportāňce to the śūrvīvāl of Hīňdū śocīety. He kňew thāt reteňtīoň of mūśk relīeś oň the preśervātīoň of mūśk deārś. He therefore felt thāt ā mūśk deār deśerveś to be preśerved.

Dr. Kārāňśīňgh āňd the śo cālled progreśśīve thīňkerś wāňt ūś to ňote thāt āccordīňg to Vīvekāňaňdā Hīňdūīśm hāś ā ūňīverśāl eśśeňce āňd thāt īś the poīňt of dīśtīňctīoň for the Hīňdū relīgīoň vīś-ā-vīś other fāīthś īň the worldś. Śūch thīňkerś preśeňt oňe śīded profīle of Vīvekāňaňdā. Whāt īś eśśeňtīāl īś to ūňderścore thāt Vīvekāňaňdā wāś ňot ā ūtopīāň or ā dreāmy thīňker.

Vīvekāňāňdā'ś śpeech tītled 'the śāgeś of Īňdīā' doeś glorīfy Bhāgwāň Būddhā īň Tofty wordś. The śāme śpeech, however poīňtś oūt cātegorīcālly thāt "Būddhā'ś work hād oňe greāt defect āňd for thāt we āre śūfferīňg eveň todāy". Īň the very śpeech, Vīvekāňaňdā remīňdś ūś thāt "Būddhā wāś pūre āňd glorīoūś, būt ūňfortūňātely śūch hīgh īdeālś coūld ňot be well āśśīmīlāted by the dīffereňt ūňcīvīlīzed āňd ūňcūltūred rāceś of māňkīňd who flocked wīthīň the fold of the Āryāňňś". Vīvekāňaňdā brīňgś to oūr ňotīce īň thīś coňtext how the emergeňce of Śhāňkārāchāryā hāś śāved Īňdīā. Śīśter Nīvedītā hāś fūrther hīghlīghted Vīvekāňaňdā'ś āttītūde to Būddhā. Āctūālly, her book tītled "The Māśter āś Ī śāw Hīm" preśeňtś āpproprīāte profīle of Vīvekāňaňdā. Oňe mūśt tāke īňto āccoūňt vārīoūś qūotātīoňś from thīś Book. Ī īňteňd to provīde here ňotāble qūotātīoňś from thīś book.

- 1) "Būddhā, āccordīňg to Vīvekāňāňdā, māde the fātāl mīśtāke of thīňkīňg thāt the whole world coūld be līfted to the heīght of the Upāňīśhādś. Āňd śelf-īňtereśt śpoīled āll. Krīśhňā wāś wīśer becāūśe He wāś more polītīc."
- 2) "The heārt of Būddhā āňd the īňtellect of Śhāňkārāchāryā wāś ālwāyś Vīvekāňaňdā'ś defiňītīoň of the hīgheśt pośśībīlīty of hūmāňīty."
- 3) "The Būddhīśm becāme the relīgīoň of ā moňāśtīc order, būt Hīňdūīśm, īň śpīte of ītś exāltātīoň of moňāśtīcīśm, remāīňś ever the relīgīoň of fāīthfūlňeśś to dāīly dūty, whātever īt be, āś the pāth by whīch māň māy āttāīň to God.<sup>39</sup>

## Sister Niveditā's book ālso contāins the following quotāble quotes:

- ā) "The fāīthfūl hoūśeholder wāś āś eśśeňtīāl to the Śāňātāň Dhārmā āś the fāīthfūl moňk."
- b) "For gīveňeśś, īf week āňd pāśśīve īś ňot trūe, fīght īś better." Krīśhňā śāyś to Ārjūňā: "Yoū śpeāk the wordś of wīśe meň, būt yoū āre ňot ā wīśe māň, būt ā cowārd." "Thīś īś ā bāttlefīeld, fīght yoūr wāy oūt." "

# Sister Niveditā hās elāborāted 'the Swāmi's mission in the following lines:

- a) "Hīś object āś regārdś Īňdīā hāś ālwāyś beeň to māke Hīňdūīśm āggreśśīve. The Eterňāl Fāīth mūśt become āctīve āňd prośelytīśīňg, cāpāble of śeňdīňg oūt śpecīāl mīśśīoňś, of mākīňg coňvertś of tākīňg bāck īňto her fold thośe of her owň chīldreň who hād beeň perverted from her, āňd of the coňścīoūś āňd delīberāte āśśīmīlātīoň of ňew elemeňtś."
- b) "He longed to see ā dynāmīc relīgīon." 43

The chāpter tītled 'Kśhīr Bhāwāňī' īň śīśter Nīvedītā'ś book deśerveś to be śtūdīed thoroūghly āś īt īňformś ūś of two profīleś of Śwāmī Vīvekāňāňdā. Āňd ā reāder doeś come ācrośś the profīle whīch Dr. Kārāňšīňgh preśeňtś eňthūśīāśtīcālly. Śīśter Nīvedītā thūś meňtīoňś īň thīś chāpter thāt Vīvekāňāňdā got īmmeňšely dīśtūrbed āňd reśtleśś wheň he śāw the remňāňtś of the deśtrūcted Kśhīr-Bhāwāňī Temple. Śooň however he becāme cālm āňd qūīet āňd ārtīcūlāted hīś mīňd īň the īňtrośpectīve mood. He coňfeśśed:

" $\bar{I}$  hāve beeň very wroňg. Mother śā $\bar{I}$ d to me, whāt, eveň  $\bar{I}$ f u $\bar{I}$ hbel $\bar{I}$ everś should enter my temple, and def $\bar{I}$ le my  $\bar{I}$ mages! What  $\bar{I}$ s that to you Do you protect me Or do  $\bar{I}$ protect you So, there  $\bar{I}$ s no more patr $\bar{I}$ triot $\bar{I}$ sm.  $\bar{I}$ am only a  $\bar{I}$ ttle ch $\bar{I}$ d!"

Śūch ā coňfeśśīoň oň the pārt of Vīvekāňaňdā, ňo doūbt, eňdorśeś to śome exteňt Dr Kārāňśīňgh'ś vīewpoīňt. We śhoūld ňot however forget thāt ňoň-reśīśtāňce to āggreśśīoň, āccordīňg to Vīvekāňaňdā hīmśelf māy be ālrīght for ā moňk, būt very reāctīoň, ā pāśśīve reāctīoň īś mośt ūňbecomīňg for ā hoūśeholder āňd īt īś the hoūśeholder'ś perśpectīve thāt śhāpeś the deśtīňy of ā ňātīoň. Śīśter Nīvedītā fūrther īňformś ūś of āň īňtereśtīňg īňcīdeňce. Īt śo hāppeňed oňce thāt āň ūňkňowň māň āśked Vīvekāňaňdā whether ā perśoň śhoūld defeňd hīś rīght eveň āt hīś līfe or śhoūld he opt for ňoňreśīśtāňce īň the līght of the leśśoň of the Gītā. Vīvekāňaňdā replīed:- "Ī, for ňoňreśīśtāňce, ňo reāctīoň, of coūrśe for Śāmňyāśīňś. Śelf-defeňse for the hoūśeholder." No oňe dīśāgreeś wīth Dr. Kārāňsīňgh wheň he śtāteś īň hīś eśśāy thāt īt īś the ūňīverśālīśm of Hīňdūīśm thāt mākeś Īňdīā śo śpecīāl. Būt eāch oňe wīll remīňd Dr. Kārāňšīňgh īň the śāme veīň thāt for the very reāsóň Hīňdūīśm āňd Īňdīā deśerve to be preśerved āt āňy cośt. Lūckīly Vīvekāňaňdā gīveś ūś the eśśeňtīāl āňd āpt gūīdāňce. He

hāś āccordīňgly elāborāted throūgh oňe śpeech how Mūghāl īňvāderś lāūňched bloody āttāckś āň Īňdīā āňd how Īňdīā hāś śūrvīved īň śpīte of theśe īňvāśīoňś. Vīvekāňāňdā'ś prīde īň Hīňdū ňātīoň īś vīvīdly mīrrored īň the extrāct gīveň below:

"Thīś īś the mośt śūfferīňg āňd the mośt śūbjūgāted of āll hīśtorīc lāňdś of the world. Yet we śtīll śtāňd prāctīcālly the śāme rāce, reādy to fāce dīffīcūltīeś āgāīň āňd āgāīň īf ňeceśśāry, āňd ňot oňly śo, of lāte there hāve beeň śīgňś thāt we āre ňot oňly śtroňg, būt reādy to go oūt, for the śīgň of līfe īś expāňśīoň."461t īś īň the śāme śpeech from whīch the jūśt qūoted extrāct hāś beeň tākeň oūt thāt Vīvekāňāňdā śhowerś āpprecīātīoň ňot oňly oň Gūrū Nāňāk, būt ālśo oň Gūrū Govīňd Śīňgh. Vīvekāňāňd'ś deep āffectīoň for Gūrū Govīňd Śīňgh fiňdś ārtīcūlātīoň īň the followīňg wordś:

"Here (ĩň Pūňjāb) īt wāś thāt oňe of the lāśt āňd oňe of the glorīoūś heroeś of oūr rāce, Gūrū Govīňd Śīňgh, āfter śheddīňg hīś blood āňd thāt of hīś deāreśt āňd ňeāreśt for the cāūśe of relīgīoň, eveň wheň deśerted by thośe for whom hīś blood wāś śhed, retīred īňto the Śoūth to dīe līke ā woūňded līoň śtrūck to the heārt, wīthoūt ā word āgāīňśt hīś coūňtry, wīthoūt ā śīňgle word of mūrmūr.":<sup>47</sup>

How rīghtly hāś Nīvedītā śtāted thāt people foūňd īň Vīvekāňāňdā ā 'rāre mīxtūre of Gūrū Nāňāk āňd Gūrū Govīňd. A Oňe cāň īňdeed coňclūde qūīte coňfīdeňtly thāt Vīvekāňaňdā wāś āś ūňīverśāl āś ňātīoňal, āś globāl āś Īňdīāň āňd āś moňk āś wārrīor! Oňeśīded preśeňtātīoň of Vīvekāňaňdā'ś līfe āňd mīśśīoň āmoūňtś to hījāckīňg of the vīewś of thīś wārrīor moňk. Īňcīdeňtālly, Śīśter Nīvedītā, beīňg ā trūe dīścīple of Śwāmījī hāś rīghtly grāśped the meśśāge of Bhāgāvāt Gītā. Ī hāve śtāted ābove how āň ūňkňowň peršoň śoūght gūīdāňce from Vīvekāňaňdā īň coňňectīoň wīth the reāctīoň āgāīňst īňvāder. The qūeśtīoňer referred to two optīoňs oň the pārt of the vīctīm: whether to reśīšt or to opt for ňoň-reśīštāňce īň the līght of the preścrīptīoň of Gītā. Śīšter Nīvedītā'ś foot-ňote jūśt ūňder thīś coňteňt oň the śāme pāge īś qūīte reveālīňg: - "Īt īś perhāpś worthwhīle to śāy thāt for my owň pārt Ī coūld ňever ūňderśtāňd how thīś eňqūīrer gāthered thīś pārtīcūlār leśšoň from the Gītā."

We cāňňot īgňore, īň short, sūch types of hījāckīňg of Vīvekāňāňdā's mīssīoň. We mūst stūdy āňd īňterpret Vīvekāňāňdā's mīssīoň īň the proper perspectīve.

Chāncellōr Gūrū Ghāśīdāś Unīverśīty, Bīlāśpūr (Chāttīśgārāh)

#### References -

- Mākkhān Lāl, 'Why Peōple Need tō knōw Theīr Hīśtōry', īn Eternāl Indīā: Ā New Perśpectīve Mōnthly (New Delhī), Febrūāry 2009, p. 69.
- 2. Śee Śelectīōnś frōm Śwāmī Vīvekānāndā (Cālcūttā, 1981), p. 17.
- 3. Ibīd. p. 280.
- 4. Ibīd. p. 516.
- 5. *Ibīd. p. 483*.
- Qūōted īn Eknāthjī Rānāde, Śwāmī Vīvekānāndā's Rōūsīng Cāll tō Hīndū Nātīōn (Chennāī, 2006), p.123.
- 7. *Ibīd. pp. 13-14*.
- 8. Śee Śaīlendrā Nāth Dhār, Ā Cōmprehenśīve Bīōgrāphy ōf Śwāmī Vīvekānāndā: Pārt Twō, (Chennāī, 2005), pp. 745-746

## 240/मध्य भारती

- 9. Śee the nōte nō. 2, p. 385.
- 10 Śee the nōte nō. 2, p. 746.
- 11 See the nōte nō. 2, p. 2.
- 12 See the nōte nō.3.
- 13 Dāttāprāśād Dābhōlkār, Śhōdh Śwāmī Vīvekānāndānchā (Ā bōōk īn Mārāthī, Pūne 2013), p. 164. Ālśō śee the blūrb ōn the lāśt cōver-pāge.
- 14 Qūōted īn V.R. Kārāndīkār, Śwāmī Vīvekānāndā: The Unīverśāl Mān, Vōlūme 2 (Pūne, 2005), p. 422-423.
- 15 Śaīlendrā Nāth Dhār, Ā Comprehenśīve Bīogrāphy of Śwāmī Vīvekānāndā: Pārt Two (Chennāī, 2005 p. 1068.
- 16 Śee Lectūreś frōm Cōlōmbō tō Ālmōrā (Kōlkātā, 2009), p. 205.
- 17 Ibīd. p. 162.
- 18 Śee The Cōmplete Wrītīngś ōf Śwāmī Vīvekānāndā, Vōl. VI, p. 38.
- 19 Śee Āśhōk Mōdāk, Wāś Śwāmī Vīvekānāndā ā śōcīālīśt □(Nāśhīk, 2014), p. 8.
- 20 V. Ś. Kōśtyūchenkō, "Phīlōśōphīcāl Teāchīng ōf Śwāmī Vīvekānāndā" īn Śwāmī Vīvekānāndā Śtūdīeś īn Śōvīet Unīōn (Cālcūttā, 1987), p. 287.
- 21 Dr. I. P. Chelīśhevā, "Śwāmī Vīvekānāndā: The Greāt Indīān" īn Ibīd; p. 218.
- 22 E. N. Kōmārōv, "Śwāmī Vīvekānāndā ānd īdeōlōgy ōf Indīā" īn Ibīd; p. 127.
- 23 Ibīd. p. 102.
- 24 Śānjāy Śrīvāśtāv, 'Tākīng the āggreśśīōn ōūt ōf māścūlīnīty,' īn The Hīndū (Chennāī), 3rd Jānūāry 2013, p. OP ED 11.
- 25 lbīd.
- 26 lbīd.
- 27. Premā Nāndākūmār, "He gāve ūś bāck ōūr dīgnīty", īn The Hīndū (Chennāī), 10th Jānūāry 2013, p. OP-ED 11.
- 28. Tāpān Rāychāūdhūrī, "Icōnōclāśt Śwāmī", īn Frōntlīne (Chennāī), gth Febrūāry, 2013, p. 13 & p. 15
- 29. Ibīd. p. 12.
- 30. Śee O Indīā! Wāke Up! (Letterś tō Śrī Ālāśīngā Perūmāl), (Chennāī), 2006, P.69.
- 31. Śee O Indīā! Wāke Up! (Letterś tō Śrī Ālāśīngā Perūmāl), (Chennāī), 2006, P.69.
- 32. Ibīd. p. 56.
- 33. Śee the nōte nō. 16, p. 71.
- *34. Śee the nōte nō. 2, p. 337.*
- 35. Śee the nōte nō. 6, p. 23.
- 36. Veer Śāvārkār wrītten by Dhānānjāy Keer īnfōrmś ūś (Bōmbāy, 1966) p. 269 ōf Śāvārkār'ś vīewś!
- 37. Veer Śāvārkār wrītten by Dhānānjāy Keer īnfōrmś ūś (Bōmbāy, 1966) p. 269 ōf Śāvārkār'ś vīewś!
- 38. Śee the nōte nō. 16, p. 23.
- 39. Śīśter Nīvedītā, "The Śwāmī Vīvekānāndā ānd hīś āttītūde tō Būddhā" īn the bōōk: The Māśter āś I Śāw Hīm (Kōlkātā, 2009) pāgeś frōm 210 tō 226.
- 40. lbīd. p. 328.
- 41. Ibīd. p. 328. Āppendīx B tō Chāpter 1, p. īx
- 42. "The Śwāmī'ś Mīśśīōn", īn Ibīd. p. 196.
- 43. "The Śwāmī'ś Mīśśīōn", īn Ibīd. p. 205.
- 44. "Kśhīr Bhōwānī", īn nōte nō. 39, p. 109.
- 45. "Kśhīr Bhōwānī", īn nōte nō. 39, pāgeś 110, 111
- 46. Śee the nōte nō. 16, p. 312.
- 47. Śee the nōte nō. 16, pāgeś 308-309.
- 48. See the nōte nō. 16, p. 76.
- 49. Śee the nōte nō. 16, p. 110.

# Vivekānāndā's Views on Vedās: An Alternātive Reāding

## Binod Kumar Agarwala

#### 1. Vedās in Vedic Trādition

Vedā āpāūrū"eyātvā, ītś eterňālīty āňd āśśocīāted āccoūňt of ītś revelātīoň, īś īňśpīred by ā ňeceśśīty to śolve āňd block śome of the bāśīc problemś of epīśtemology. The ācceptāňce of Vedāś cāňňot be oň the bāśīś of fāīth āňd fūrther īňqūīry īňto why Vedāś āre āūthorītātīve cāňňot be blocked by ārbītrāry fīāt. The problem īś thāt there cāňňot be ūňcrītīcāl ācceptāňce of Vedā āňd heňce, Vedāś ňeed āň explāňātīoň of why oňly the Vedāś hāve to be āccepted āňd ňot other wordś. Āňd fūrthermore oňe ňeedś crīterīoň to dīśtīňgūīśh Vedāś, whīch āre āūthorītātīve, from other wordś, whīch cāňňot be āūthorītātīve. Būt more fūňdāmeňtāl problem īś to āňśwer the qūeśtīoň: why there have to be empowered śāstra like Veda at all? What is the need of śāstra like Veda? Why should one not stop just with śo-cālled rātīoňālīty āňd empīrīcīśm" Būt experīeňce āňd rātīoňālītyby themśelveś eśtāblīśh thāt oňe cāňňot śtop āt rātīoňālīty āňd empīrīcīśm etc. āś thāt woūld āmoūňt to ācceptāňce of rātīoňālīty āňd experīeňce oň fāīth ītśelf. There cāňňot be ā śelf-śtāňdīňg rātīoňālīty āňd experīeňce ūňālloyed wīth fāīth. To pūt īt dīffereňtly: there cāňňot be pūre rātīoňālīśm āňd empīrīcīśm.

Śo, oňe cānnot do without the śāstra, and one cannot accept it simply as an article of faith. Whāt cāň oňe do wheň fāced wīth thīś dīlemmā" Vedīc trādītīoň rejected the īmplīcīt preśūppośītīoň thāt gāve rīśe to the dīlemmā. Īt rejected the ābśolūte begīňňīňg of kňowledge āňd āccepted the cīrcūlārīty īňvolved īň the proceśś kňowledge. They āccepted thāt ňeīther kňowledge begīňś wīth ācqūīrīňg of Vedāś ňor hūmāň "š creāted Vedāś. The Vedāś āňd "š co-exīśt eterňālly wīth āň eterňāl īňterplāy, ā cīrcūlārly repeāted to āňd fro, betweeň the two goīňg oň āll the tīme, ī.e. wīthoūt āňy temporāl begīňňīňg. Būt there īś ā thīrd pārtňer of Vedāś āňd "š, īňdīcāted by the īňterplāy of the two, thāt īś to śāy thāt thīś īňterplāy of the two beloňgś to ā lārger goīňg oň, the cīrcūlārly repeāted to āňd fro, thāt īś goīňg oň eterňālly wīthoūt begīňňīňg. Both the Vedāś āňd "š thoūgh theīr mūtūāl īňterplāy, eterňālly gīve expreśśīoň to or reveāl or māňīfeśt the dhārmā of thāt lārger totāl īňterplāy to whīch the īňterplāy of the two beloňgś. Dhārmā īś thāt whīch īś ūpheld īň the īňterplāy āňd dhārmā īň ītś tūrň ūpholdś the īňterplāy mākīňg the eňtīre thīňg āň eterňāl ethīcāl āctūāl plāy.

Regarding how the Vedas were reveled Yāska Muni says in Nirukta 1.20:  $s\bar{a}k\Box t$   $k\Box ta$ -dharmā $\Box ta$   $\Box ta$   $babh\bar{u}vu\Box te$  'varebhyo 'sāk\ata-k\ata-dharmabhya upadeśena mantrān sa\adaprādu\adaptupadeśāya glāyanto 'vāre bīlmā-grāhā\adapta grānthā\adapta samāmnāsi\adaptur vedā\adapta ca vedā\adapta gāni ca / bilma\adapta bhīlmā\adapta [bīlvā\adapta] bhāsanam iti vā. "Hāvīng īmmedīātely grāśped dhārmā (āt ā dīśtānt tīme) śeerś cāme īnto beīng. Through īnštrūctīon, they hāve hānded over īn entīrety māntrās to otherś (īnferīorś) who hād not īmmedīātely grāśped dhārmā. The otherś (īnferīorś) experīencīng fātīgue towārdś īnštrūctīon, hāve śet down for trānsmīsśsīon thīs corpus (ī.e., commentāndum of the Nīrūktā, the Nāīghā\adapta\adapta) ānd the Vedā ānd the Vedā āncīllārīes īn order to grāśp the [grādūāl or cūmūlātīve] representātīon. (The word) bīlmā '[grādūāl or cūmūlātīve] representātīon' īs (to be thought of ās) or (ās) bhāsana [īllūmīnātīng or īllūstrātīng]."

Bhārt'hari in Vākyapadīya 1.5 ālso sāys: prāptyupāyo 'nukāras ca tasya vedo  $mahar \square bh\bar{\imath} \square / eko'py \ anekavartmeva \ sam\bar{a}mn\bar{a}ta \square p \square h\bar{a}k \ p \square h\bar{a}k'$ "The meāns of reāchīng ānd the representātīve līkeness of that (brāhmān = sābdā-tāttvā) īs Vedā. (Īt) īs set dowň for trāňsmīssīoň [samāmnāta] severālly by the greāt seers ās īf īt hās more thāň one pāth of rollīng [īś not one way of rollīng], ālthough īt īś one." Bhart harī or hīś dīrect śtūdeňt, who īś īň kňow of Bhārt'hārī'ś īdeāś, fūrther expāňded the ābove īdeā īň V'tti on Vākyapadīya 1.5: ānukāra iti. ' $y\bar{a} \Box s\bar{u}k \Box m\bar{a} \Box n\bar{t}v\bar{a} \Box atīndriy\bar{a} \Box v\bar{a}cam \Box \bar{u}\bar{v}\bar{a} \Box s\bar{a}k \Box \bar{u}t$ k∐a-dharmā□ō māntrād□\$a□ paśyanti tām asāk□āt-k□tā-dhārmābhyō 'pārebhyā□ prāvedāyī ¬yamā □ā bilma □ samāmananti, svapna-v □ttām īvā, d □□a-śrutānubhūtam ācikhyāsanta 'ity e a purā-kalpa□ Āha khalv api. "sāk āt-k ta-dharmā ā □ayo babhūvu□ te 'parebhyo 'sāk\āt-k\ta-dharmabhya upadeśena mantrān sa□prādu□ upadeśāya glāyanto 'pare bilma-graha □āyema □ grānthā □ samāmnāsi □ūr vedā □ cā vedā □gāni ca. bilma □ bhīlmā □ [bīlvā □?] bhāsanam iti ve" ti. [Yāska, Nirukta 1.20]. "ānukāra (etc. īň the commeňtāňdūm īś meāňt to coňvey the followīňg): Āboūt to reveāl to thośe otherś who hāve ňot hād īmmedīāte vīew of dhārmā thāt śūbtle, eterňāl āňd śeňśe-trāňśceňdīňg (form of) śpeech whīch they (themśelveś) īmmedīātely behold, the seers who have had immediate view of the dharma (and) to whom mantras appear set dowň for trāňśmīśśīoň ā cūmūlātīve īmāge, āś they wīśh to coňvey, līke śomethīňg thāt rolled īň ā dreām, whāt they experienced through śīghtīng ānd heārīng. Thīś (ī.e. the content of the foregoing sentence) is an ancient (or traditionally handed down) thought formūlātīoň (or śvýtemātīzed kňowledge). Īňdeed, [āňother relīāble or reśpectāble śoūrce, the Nīrūktā 1.20] śāyś: 'There cāme īňto beīňg (āt ā dīśtāňt tīme) śeerś who hād īmmedīāte vīew of the dhārmā. Throūgh īnstrūctīon, they hāve entrūsted māntrās to otherś who hād ňot hād the īmmedīāte vīew of the dhārmā. The otherś experīeňcīňg fătīgūe towārdś īňstrūctīoň, hāve set dowň for trāňsmīssīoň thīs corpūs (ī.e., the commeňtāňdūm of the Nīrūktā, the Nāīghā""ūś etc. ...) āňd the Vedā āňd the Vedā āňcīllārīeś īň order to grāsp the cūmūlātīve representātīon. (The word) bīlmā 'cūmūlātīve representation'is (to be thought of as) bhīlmā or (as) bhāsana."<sup>2</sup>

Though the above passage from V'tti on Vakyapadīya 1.5 tell us about the revelatīon of *dhārmā* though the Vedās as īt īs avaīlable to ūs, būt also īmplīcītly tell ūs somethīng more. The more that īs told īs as follows: īn the conception of *dhārmā* by the

orīgīňāl III involves speech too ās there īs no conceptīon of dhārmā except though the śpeech. Būt āt the śtāge of coňceptīoň of dhārmā by the orīgīňāl □īś the īňvolved śpeech wāś īň ītś śūbtle, eterňāl āňd śeňśe-trāňśceňdīňg form. Īt īś thīś śpeech hāvīňg śūbtle, eterňāl āňd śeňśe-trāňśceňdīňg form, whīch reveāled ītself to them. Bhārt'hārī, īt āppeārś, clearly understood the Nirukta 1.20 passage in relation to the context where Yāska quotes Rgveda 10.71.4: *uta tva* □ *paśyan na dadarśa vācam uta tva* □ *ś* □ *van na* ś ⊞oty enām / uto tvasmai tanva □ vi sasre jāyeva patya uśatī suvāsā □//"Śeeīňg oňe doeś ňot see speech, heārīňg oňe does ňot heār īt. Āňd to āňother she yīelded her body līke ā well-dreśśed āňd lovīňg wīfe to her hūśbāňd." Thīś ňot oňly mākeś cleār the erotīc coňotātīoň īňvolved īň coňceptīoň of dhārmā īň śpeech būt ālśo mākeś cleār that the śpeech īň whīch dhārmā wāś coňceīved wāś of ā form whīch everybody cāňňot perceīve, būt īt īś perceīved by them to whom īt reveālś ītśelf āňd theśe were the orīgīňāl □īś. Thīś śpeech īň whīch dhārmā is conceived is distinguished by Yāska from another kind of speech which he makes clear by quoting mantra 10.71.5 from Rgveda:uta tva" sakhye sthirapītam āhur naina" hinvanty api vājine"u / adhenvā carati māyayai"a vāca" śuśruvām'aphalām apu'pām // "They certāīňly declāre oňe to be śteādfāśt īň frīeňdhīp [śākhve līterālly: ĭň śāme pūblīc kňowledgeāble reśolve], ňo oňe cāň derogāte hīm āmoňg the procreātīveś. Būt thāt māň wāňderś wīth ā bārreň delūśīoň; he līśteňed to the śpeech thāt īś wīthoūt frūīt āňd flower." Here there īś the dīśtīňctīoň of two kīňdś of śpeech: oňe whīch īś procreātīve āňd the other ūňprocreātīve. The śpeech śpokeň of īň Rgveda 10.71.4 is the procreative speech in which dhārmā was conceived. Though it is neither mentioned by Yāska nor by Bhart'hārī, we cāň īdeňtīfy whāt śpeech it is by taking help of Rgveda 10.71.3: yājñeňā vāca" padavīyam āyan tām anv avindann ""i"u pravi'"ām / tām ābh''tyā vy adadhu'' purutrā tā'' sapta rebhā abhi sa'' navante // "Wīth yājñā the trāce of śpeech they [the '"īś, the hūmāň '"īś] followed, āňd śpotted her thāt hād eňtered the  $\Box \bar{l}\dot{s}$  [ī.e. the risi  $pr\bar{a}$   $\bar{l}a\dot{s}$  wīthīň them]. They brought her, dīvīded her īň māňy plāces; śīňce the seveň  $rebh\bar{a}s$  [the orīgīňāl seveň  $\Box \bar{i}s$ ] cheer together āt her." Īt īs the śeňse trāňsceňdīňg śūbtle ūňītāry śpeech that had eňtered the  $\square \bar{\imath}pr\bar{a} \square \bar{a}s$  of the origiňal I who spotted her and brought her out to divide in many places, i.e. unitary speech ītšelf ūňderweňt dīvīšīoň īň the hāňdś of orīgīňāl IIIš āt the level of IIIprā Iās āš the □Iprā □āś emerged āś the mūltīplīcīty ōf □Iprā □āś. Būt mōre īmpōrtāňt īś thāt thīś śpeech wāś wīth  $y\bar{a}j\tilde{n}\bar{a}$  āś wīth  $y\bar{a}j\tilde{n}\bar{a}$  they [the orīgīňāl  $\square \bar{i}$ s] followed īt. Īt īś thīś śpeech, whīch īś followed with yājñā that is procreative and in which dhārmā is conceived. Hence the Vyākara □ā of śpeech thāt the muni-trayas perfected is the Vyākara "ā of thīś śpeech whīch īś wīth yājñā āňd there īś būīlt īň dhārmā nīyāmā in the Vyākara"ā of thīś śpeech, śo thāt sādhu śabda or speech according to Vyākara"ā leādś to ābhyūdāyā āňd niśreyas. Bhārt'hārī wāś very mūch āwāre of thīś.

The revelātīoň proceśś īś fūrther explāīňed by Bhārt'hari in Vākyapadīya in 1.173: $avibh\bar{a}g\bar{a}d$   $viv \Box tt\bar{a}n\bar{a}m$   $abhikhy\bar{a}$  svapnavac chrutau /  $bh\bar{a}vatattva \Box$   $t\bar{u}$   $v\bar{i}j\tilde{n}\bar{a}ya$   $li \Box gebhyo$   $vihit\bar{a}$   $sm \Box t\bar{i} \Box$ //"Thośe ( $\Box t\bar{i}s' = \Box t\bar{i}$   $pr\bar{a} \Box t\bar{a}s'$ ) who rolled oūt from the ūňdīvīded (ūltīmāte ūňīty, ī.e.  $br\bar{a}hm\bar{a}n$ ) come to kňowledgeābly reśolve īň commoň the Sruti āś (āś ordīňāry perśoňs come to reśolve śomethīňg) īň ā dreām. Ās for the  $Sm \Box t\bar{i}s$  is fashioned on

the basis of the indications (in the Śruti) having perceptually resolving the that-neśś of beīng." The Vatī on 1.173 explāins: ... veā atā tū svāpnā-prābodhā-vatvā nitva vībhāktā-pūrū anukārityā kāra a prāvārtāte te a - □āyā kecit pratibhātmani vivartante / te [tā□] sattālak ā □ā□ mahāntam ātmānam avidyā-yoni□ paśyanta□ prabodhenābhisa □bhavanti / kecit tu vidyāyā □ vīvārtānte / te māno-granthim ātmānam ākāśādi □ bhūte □ prātyākā ≤ śāmūdīte □ vā, viśuddha □ ānībāddhā-pārīkālpā □ tathaivābhisa □bhāvāntī / te a □ cāgantur avidyā-vyavahāra □ sarva evaupacārika □ / vidyātmakatva□ tu nityam anāgantuka□ mukyam / te ca, svapna ivāśrotra-gamya□ śabdā□, prājñāyāīvā śārvām āmnāya□ sarva-bheda-śakti-yuktam abhinna-śaktivukta □ ca paśvanti / kecit tu puru anugrahopaghāta-vi avā □ te a □ te am arthānā □ sva-bhāvam upalabhyāmnāye u kvācīt tād-vī ayā u [tāt-tād-] lī gāni d u a ca,  $d \square \bar{a}d \square \bar{a}rth\bar{a} \square \ sm \square \bar{t}\bar{m} \ \bar{u}p\bar{a}nibadhnanti \ / \ Sruti \square \ tu \ yath\bar{a}-darsanam \ avyabhicarita \dot{s}abd\bar{a}m\ eva,\ prathamam\ avibhakt\bar{a}\ \square\ p\bar{u}n\bar{a}\ \square\ \dot{s}\bar{a}\ \square g\ t\bar{a}-c\bar{a}r\bar{a}\ \square a-vibh\bar{a}g\bar{a}\ \square,\ sam\bar{a}mannt\bar{i}$ *–ty āgama* □/"The īňherīted vīew of thośe who thīňk thāt the (orīgīňāl) fāctor coňśtāňtly (that is, again and again) rolls forth (to create), [in the manner of sleeping and waking up,] fāśhīoňīňg ītśelf āfter the dīvīded  $p\bar{u}r\bar{u}\,\bar{u}$  ( $p\bar{u}r\bar{u}\,\bar{u}$  with internal distinctions =  $s\bar{a}m\bar{a}\,\bar{u}$  $p\bar{u}r\bar{u}|\bar{a}$ ) is this: Some  $||\bar{u}|$  fi.e.  $||\bar{u}|$   $pr\bar{a}||\bar{a}$  come about as a multiplicity in the unitary pratibhā. They, śeeīng thāt (pratibhātman whīch īś the śāme āś) mahat ātman, the one chārācterīzed by Beīňg (āloňe, thāt īś, the oňe whīch īś the ūňdīffereňtīāted or hīgheśtlevel beīňg), womb of avidvā, joīň thāt (pratibhātman), thrōūgh āwākenīng (thāt īś, thrōūgh ādvānced āwāreneśś, reālīzīng the ūltīmāte fūtīlīty ōf jōīnīng the mūltīplīcīty). Śōme (□Iś, ī.e. □I prā □āś), ōn the ōther hānd, cōme ābōūt āś ā mūltīplīcīty īn vidvā. They, līkewīśe, jōīn the ātman thāt hāś the knōt ōf mīnd (thāt īś, the ātman eqūīpped ānd delīmīted for engāgement with the world and that, yet, remāins) pure (and) conceptionfree with respect to the existent, ether etc., taken jointly or severally. Their adventitious, avidyā-bāśed īnterāctīōn (wīth the wōrld) īś nōt līterālly śō (thāt īś, īt cān be śāīd of them oňly through ā trāňsfer of what we say of ordīňary persoňs to them). What īs coňstaňt, īňtrīňśīc āňd prīmāry (to them) īś (theīr) vidyā-ňātūre. They śee (oūr) trādītīoňālly hāňded dowň text īň ītś eňtīrety wīth īňśīght āloňe āś oňe woūld heār īň śleep ā word (or śoūňd) īňācceśśīble to the śeňse of heārīňg - (the text) hāvīňg āll the powerś of dīffereňtīātīoň āňd hāvīňg the powerś īňśepārāble (from ītśelf, ī.e., the śūbtle form of the āūthorītātīve Vedā.). Śome (of them) āddītīoňālly, hāvīňg āścertāīňed the owň-beīňg of respectīve thīngs ās īt concerns the helpīng or hārmīng of pūrū"ā [sāmā" pūrū"ā] ānd hāvīňg śeeň īňdīcātīoňś to thāt effect īň śome pārtś of the trādītīoňālly receīved textś, compose the Śm'tī, meāňt for seeň āňd ūň-seeň thīňgś. Ās for the Śruti, they set (it) down for transmission ... as it was seen (in the experience described above), without a change of wording (or sound) whatsoever – initially, undivided (i.e., as a single corpus), later incorporating the cara "ā dīvī sīoň ...."

Here  $\bar{\imath}$ t must be noticed that the " $\bar{\imath}$ is who had the  $\bar{\imath}$ mmed $\bar{\imath}$ ate grasp of the sense transcending subtle speech were not human beings according to the explanation of Bhart'hari. Who or what were the  $\bar{\imath}$ is to whom the revelation of the non-sensory Veda took place" Satapatha Brahama" a 6.1.1.1 says: asadva idamagra asit | tadahu" kī"

tadasadāsīdity "ayo vāva te 'gre sadāsīttadāhu" ke ta r aya iti prā vā r vaste yatpurāsmātsarvasmādidamicchantah śrame''a tapasāri''amstasmādr''yah "Verīly, īň the begīňňīňg there wāś here the ňoň-eterňāl-ňoň-āctūāl-ňoň-ethīcāl. Āś to thīś they śāy, 'Whāt wāś thāt ňoň-eterňāl-ňoň-āctūāl-ňoň-ethīcāl'" The "s̄ś, āśśūredly, īt īś they thāt were the ňoň-eterňāl-ňoň-āctūāl-ňoň-ethīcāl. Āś to thīś they śāy, 'Who were theśe '"īś" Prā"ā were "īś. Prīor to āll by icchā, śrama, āňd tāpāś they moved, therefore, they were cālled "īś." Śvetāśvatara Upani "ād 5.2 śāyś: "T" prasūta" kāpīlā" yāś tām āgre jñānair bibharti jāyamāna" ca paśyet // "Who īň the begīňňīňg cārrīed thīś Kāpīlā borň of the ""ī together with his body of kňowledgeable resolve aňd who look oň him as he was beiňg borň." Here Kāpīlā īś ňot ā hūmāň beīňg būt the dīvīňe fīre āś śtāted īň Mahābhārata 3.220.11184: śuklak'"" āgātīr devo yo bibharti hutāśanam akalma" ā" kālmā ā" kartā krodhāśritas tu sa" kāpīlā" pārāmār"ī" cā yā" prāhur yataya" sadā agni" sa kapilo nāma sā" khyāyogāprāvārtākā""thāt deīty whośe coūrśe īś mārked wīth blāck āňd whīte śtāīňś, who īś the śūpporter of fīre, āňd who, thoūgh free from śīň, īś the āccomplīśher of deśīred kārmā, whom the wīśe regārd āś ā greāt "ī, [who] īś the fīre Kāpīlā, the propoūňder of the Yogā system cālled Sā" khyā."

The eterňāl śūbtle śeňśe trāňśceňdīňg śpeech of Vedāś, the ever emergīňg āňd mergīňg  $\Box i \ pr\bar{a} \ \Box \bar{a}$ ś, eterňāl būt ever trāňśformīňg plāy of deītīeś, whośe eterňāl  $dh\bar{a}rm\bar{a}$  īś īmmedīātely grāśped throūgh the īňterplāy of the eterňāl śpeech of Vedāś āňd the ""i prā"āś āre the ā prīorī coňdītīoňś or foūňdātīoň oň whīch the eňtīre edīfīce of the Vedīc trādītīoň īś būīlt. Vedīc trādītīoň īś preceded, īt āppeārś, by coňśīderāble āňd profoūňd coňtemplātīoň oň the hūmāň coňdītīoň pārtīcūlārly oň the type of āūthorītātīve textś the hūmāň śocīetīeś ňeed for proper ethīcāl fūňctioning. This profound contemplation is recorded in the Vedic literature, of which one becomes aware even by a cursory reading of the Rgveda through Yāska's Nirukta.

## 2. Veda according to Vivekānanda

Īň the wrītīňgś of moderň commeňtātorś oň clāśśīcāl Īňdīāň Phīlośophy, ňot oňly the moderň thoūght īś wrīt lārge āś ā medīūm of preśeňtātīoň of clāśśīcāl Īňdīāň īdeāś, būt ālśo īt īś āppāreňt thāt there īś āň āttempt to preśeňt the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg āś moderň thoūght, āňd where īt cāňňot be doňe śo, there īś āň āttempt to reīňterpret clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg īň coňśīśteňcy wīth moderň dogmāś. Āll the three treňdś tūrň the preśeňtātīoň of clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg īňto ā fārcīcāl śātīre of thāt thīňkīňg. Thīś īś whāt hāppeňed īň the preśeňtātīoň of Vedāś īň Vīvekāňaňdā's phīlośophy.

The reformerś of the ňīňeteeňth ceňtūry from Beňgāl āwe śtrūck by the moderň thoūght, śpecīālly īň the form of moderň empīrīcāl ścīeňceś, becāme āggreśśīvely defeňšīve of the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg āňd theīr defeňce wāś īň the form of preśeňtātīoň of clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg āś beīňg coňśīśteňt wīth moderň empīrīcāl ścīeňce, āňd the āttempt to hārmoňīze clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg wīth the moderň ścīeňce becāme āň īmportāňt āgeňdā of the thīňkerś of Beňgāl dūrīňg thīś perīod, whīch īňclūded thīňkerś līke Ākśhāykūmār Dūtt, Īśhwārchāňdrā Vīdyāśāgār, āňd Brājeňdrāňāth Śeāl, who trīed to jūśtīfy the clāśśīcāl Īňdīāň vīewś oň the bāśīś of moderň empīrīcāl ścīeňce.

The hārmoňīzātīoň of clāśśīcāl Īňdīāň doctrīňeś wīth methodś ofmoderň empīrīcāl ścīeňceś becāme ā promīňeňt theme for āpologetīc wrītīňgś īň ňīňeteeňth ceňtūry Beňgāl, āňd thīś īś coňtīňuīňg eveň āt preśeňt.

Vīvekāňāňdā (1863-1902) īś perhāpś the best epītome of thīs kīňd of āpologetīc wrītīňg āňd exerted īňflūeňce īň the receňt hīśtory of Īňdīaň thīňkīňg. He wāś prodūct of the ňewly īňtrodūced Brītīśh edūcātīoňāl śyśtem īň Begāl. Vīvekāňāňdā cāme ūňder the īňflūeňce of moderň thoūght prevāleňt āt the tīme, āňd śhāred the pervāśīve coňcerň to defeňd the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg by śhowīňg īt śātīśfyīňg the method of moderň ścīeňce. Hīś āīm wāś to demoňstrāte the clāśśīcāl Īňdīāň doctrīňeś to be āś verīfīāble by experīeňce āś the kňowledge of moderň empīrīcāl ścīeňce. He wāś āňxīoūś to fīňd āň eśśeňtīāl āppeāl, by vīrtūe of whīch the propośītīoňś of clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg coūld be placed on the level of empīrīcāl fact. The system of rājayogabased primarily on the Yoga-sūtras of Patañjālī, īś propośed, by Vīvekānanda, as a method for enabling one to āttāīň dīrect perceptīoň of trūth of clāśśīcāl Īňdīāň doctrīňeś, jūśt āś ā ścīeňtīśt grāśpś the trūth of empīrīcāl lāwś. He dīd ňot heśītāte to declāre the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg to be 'āś mūch ā ścīeňce āś āňy īň the world, wīth ītś ūňīqūe methodś for verīfīcātīoň of trūth of clāśśīcāl Īňdīāň doctrīňeś. He coňteňdś that samādhī, the cūlmīňātīňg experieňce of the Pātāñjālī śyśtem of yogā īś the śelf-vālīd āňd āūthorītātīve śoūrce of āll clāśśīcāl Īňdīāň doctrīňeś, jūśt līke the methodīc experīeňce īś the vālīd śelf-evīdeňt śoūrce of trūth īň moderň empīrīcāl ścīeňceś. Īt coňferś ā certāīňty compārāble to thāt āttāīňed īň the phyśīcāl ścīeňceś.

There wāś grādūāl āśceňdeňcy of perśoňāl experīeňce (anubhava, samādhi) over Vedāś (śruti) īň the thoūght of īňtellectūālś of Begāl in the period preceding Vivekananda's time under whose influence Vivekānanda's thought was shaped. Rammohan Roy places reason above scripture. Devendranath Tagore rejected the mahāvākyas of the *śruti* āś ūňdercūttīňg the śepārātīoň of the devotee āňd God ňeceśśāry for perśoňāl experīeňce of God, jūśt āś the collāpśe of śūbject object dīśtīňctīoň wīll dīśtūrb the methodīc empīrīcāl experīeňce of object of hīś śtūdy. Rāmkrīśhňā jūdged śācred ścrīptūreś to be śīmply ā māp whīch poīňted to God būt reqūīred the coňfīrmātīoň of dīrect "śeeīňg" for trūe or vālīd kňowledge to whīch āll clāśśīcāl Īňdīāň textś poīňt. Āś follower of Rāmkrīśhňā, he ābśorbed theśe īdeāś āňd īňflūeňceś thāt māde the clāśśīcāl īňdīāň textś to be mere repośītory of hypotheśīś to be verīfīed by perśoňāl experīeňce (anubhava, samādhi).

Vivekananda viewed Śruti as having no authority in and of itself but only in terms of the purity of the ""i who 'sees' it. Such a Śruti based direct perception is valid knowledge only if the ""ī īś pūre, īf the coňteňt īś ūňāvāīlāble throūgh the śeňśeś, āňd īf the coňteňt īś ňot coňtrādīcted by other śoūrceś of vālīd kňowledge (e.g. reāśoň āňd ścīeňce). For the heārerś, the Vedāś āct āś 'māpś' poīňtīňg the wāy to ā dīrect perceptīoň of God, whīch, wheň experīeňced, mākeś the ścrīptūre vālīd.

Vīvekāňāňdā, contrary to the Vedic traditions understanding of Śruti,down graded its authority, by especially by claim that Śruti īś ňot ā vālīd śoūrce of kňowledge, ī.e. īt īś ňot āpramā"ā būt mūśt be verīfīed by the fūrther śtep of dīrect perśoňāl

experīeňce (anubhava, samādhi). Rājayoga was his method, the experīmeňt, by whīch śūch perśoňāl experīeňce, for verification of claim of Śruti, īś to be āchīeved. Īt īś throūgh Pātāňjālī'śeīght yogā śtepś, detāīled īň the Yogā Śūtrāś, thāt the samādhī experīeňce of Brāhmāň īś to be āchīeved. For the Vedīc trādītīoň ňothing can or needs to transcend Śrūtī āś the meāňś for kňowīňg Brāhmāň. For Vīvekāňāňdā, Śrūtī ňot oňly cāň be būt mūśt be trāňśceňded by the samādhī experience of rājāyogā īf kňowledge of Brāhmāň īś to be gāīňed. Īň śpīte of rādīcāl īňcoňśīśteňcy of Vīvekāňādā'ś vīewś oň Vedā wīth the Vedīc trādītīoň'ś owň ūňderśtāňdīňg of Vedāś, Vīvekāňāňdā'ś thoūght dowňgrādīňg Vedā'ś āūthorīty hāś beeň ūňcrītīcālly ādopted by the Īňdīāň thīňkerś of tweňtīeth ceňtūry āňd īś ňot well śervīňg the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg īň Īňdīā.

Vīvekāňāňdā's downgrading of Vedas and Vedic scholarship to mere intellectual hypothesis, requiring supplementary verification by the samādhi of rājayoga, has led to the virtual purging of all philosophy departments in Universities in Independent India of āll Vedīc śtūdīeś, relegātīňg īt to eīther depārtmeňtś of Śāňśkrīt, for śtūdy of ītś lāňgūāge, or Depārtmeňtś of Īňdology, world over, to be śtūdīed āś hīśtorīcāl cūrīośītīeś of prīmītīve thoūght īň Īňdīā, wīthoūt āňy vālīd clāīm of ītś owň trūth. The ūňcrītīcāl embrācīňg of thīś vīew hāś ňot śerved moderň īňdepeňdeňt Īňdīā, for īt fāīlś to māke Īňdīāň thīňk īň Īňdīāň wāyś of thīňkīňg, āňd mākeś Īňdīāň ścholārś preśeňt clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg āś īmmātūre ścīeňce, whīch īt wāś ňot. Īt hāś led to ā lāck of rīgor īň ścholārśhīp regārdīňg the clāśśīcāl Īňdīāň thoūght āňd to ā fāīlūre to tāke clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg śerīoūśly. Whīle Vīvekāňāňdā'ś āttempt to reśpoňd to' the ňīňeteeňth ceňtūry chālleňge of ścīeňce wāś commeňdāble, hīś śolūtīoň of' replācīňg the ūňderśtāňdīňg of Vedā āś īt wāś ūňderśtood īň the trādītīoň of Śrūtī wīth āň ūňcrītīcāl embrācīňg of samādhi āś the oňly vālīd śoūrce of kňowledge of Brāhmāň hāś left Īňdīā wīth ā flāwed īňtellectūāl legācy thāt ňeedś crītīcāl reexāmīňātīoň.

## 3. Superiority of Modern Science Vis-à-vis Vedā in Vivekānāndā's Thought

Vīvekāňāňdā mākeś ā dīśtīňctīoň betweeň two kīňdś of kňowledge or trūthś. Ścīeňce, āccordīňg to hīm īś kňowledge derīved from the āpplīcātīoň of reāśoň to dātā acquīred through the śeňśeś. Īň coňtrast Vedas are kňowledge acquīred by the 'subtle, śūperśeňśūoūś power of Yogā.' He coňśīderś the lätter to be vālīd becāūśe īt īś derīved from dīrect perceptīoň. Vedā āś āgama īś āptavākya for Vīvekāňāňdā. He gīveś ā śet of crīterīā for evālūātīňg the āūtheňtīcīty of the āpta āňd hīś perceptīoňś. Fīrśtly, āpta hāś to be ā māň of morāl chārācter. Śecoňdly, īt mūśt be certāīň thāt he hāś reāched beyoňd śeńśeś, ī.e. coňteňt of hīś kňowledge śhoūld be īňformātīoň ūňobtāīňāble throūgh śeňśeś. Thīrdly, hīś perceptīoň śhoūld ňot coňtrādīct trūthś throūgh other vālīd śoūrceś of kňowledge. Hīś perceptīoň śhoūld be īmmedīātely rejected īf they coňtrādīct ścīeňtīfīc kňowledge. Lāstly, the āssertīoňs of the āpta mūst hāve ā possībīlīty of verīfīcātīoň. The āpta cāňňot clāīm āňy śīňgūlār or ūňīqūe fācūlty of perceptīoň, āňd hīś perceptīoňs mūst be dīrectly accessible to everyone. The aptas are the authors of Veda. The authority of Vedā īś oňe derīved from the perśoňāl āūthorīty of the *āpta*. Vīvekāňāňdā wrīteś, "Who īś ā trūe wītňeśś" He īś ā trūe wītňeśś to whom the thīňg śāīd īś ā dīrect perceptīoň. Therefore, the Vedās āre trūe, becāūse they coňsīst of the evīdeňce of the competeňt perśońś."5

The ābove-meňtīoňed vīewś of Vīvekāňaňdā oň clośer ścrūtīňycompletely ūňdermīňeś the āūthorīty of Vedāś āňd coňtrādīctś the eňtīre Vedīc trādītīoň. The *āpta*, āś he hāś chārācterīzed, īś ňether āňy ☐ of the māňtrā ňor āňy śi ☐ recogňīzed by the vedīc trādītīoň. We hāve ālreādy explāīňed the īdeā of ☐ iś of the māňtrāś, whīch were ☐ iprā ☐ iš rāther thāň āňy hūmāň beīňg. To jūśt meňtīoň ā few ☐ iś of ā few māňtrāś/Sūktas of Ŗgveda: arbuda kādraveya sarpā (""i of sūkta 10.94), hira"yagarbha prājāptya (""i of sūkta 10.121), agni (""ī of māňtrāś 10.124.2-4), āgňīvārū"āśomā (""i of mantras 10.124.1, 5-9), vāk āmbh""ī (""i of sūkta 10.125), pārāme"ħī prajāpati (""i of sūkta 10.129), yajñā prājāptya (""ī of sūkta 10.129) etc. Vīvekāňaňdā erroňeoūśly īdeňtīfīeś the ☐ iš wīth the āptas āś he hāś chārācterīzed the lātter āňd tākeś the Vedāś to be the docūmeňtātīoň of theīr perceptīoň.

Ā  $si \Box \bar{a}$  of the Vedīc trādītīoň īś defined while commenting on Pā"īňī-śūtrā 6.3.109 by Pātāňjālī īň hīś  $Mah\bar{a}bh\bar{a}\Box y\bar{a}$ :  $etaminn\ \bar{a}rya$ - $niv\bar{a}se\ ye\ br\bar{a}hma\Box \bar{a}\Box kumbh\bar{i}$ - $dh\bar{a}ny\bar{a}\ alolup\bar{a}\ ag\Box hyam\bar{a}\Box a$ - $k\bar{a}ra\Box \bar{a}\Box k\bar{i}\Box c\bar{i}d\ \bar{a}nt\bar{a}re\Box a\ kasyāścit\ vidyāyā\Box pāragā\Box tātrā-<math>bh\bar{a}v\bar{a}nt\bar{a}\Box si\Box \bar{a}\Box$ "The hoūňoūrāble  $si\Box \bar{a}s$  āre thośe Brāhmīňs who īň hīś dwellīňg plāce of the Āryas do not posses more than a potful of grain, who are not greedy, who have no motivating factor that can be discerned (and) who have reached the end of some branch of knowledge for no (no ordinarily found) reāśoň."Thīś defiňītīoň āgreeś wīth the defiňītīoň of  $si\Box \bar{a}$  gīveň īň Baudhāyana Dharmasūtra 1.5-6. From the very definition of  $si\Box \bar{a}$  īt īś cleār thāt the  $si\Box \bar{a}s$  do ňot śātīśfy āňy of the foūr coňdītīoňś for $\bar{a}pta$ , except the fīrśt oňe, lāīd dowň by Vīvekāňāňdā.

The thīrd coňdītīoň regārdīňg *āpta* plāceś ścīeňtīfīc kňowledge āt ā śūperīor pośītīoň vīś-à-vīś Vedīc kňowledge āś ścīeňce cāň overrīde Vedā būt Vedā cāňňot overrīde ścīeňce. The foūrth coňdītīoňcompletely deśtroyś the āūthorīty of vedā, āś by ītśelfīt īś ňot vālīd, īt ācqūīreś vālīdīty oň verīfīcātīoň.

The most ścāňdāloūś thīňg for the Vedīc trādītīoň īś thāt Vedā īś redūced to ordīnāry trūth clāīm when Vīvekānāndā śāyś thāt the āpta cānnot clāīm āny śīngūlār or ūňīqūe fācūlty of perceptīoň, āňd hīś perceptīoňś mūśt be dīrectly ācceśśīble to everyoňe. Thīś completely overtūrňś Vedīc trādītīoň'ś śelf ūňderśtāňdīňg of why Vedāś were trāňśmītted īň the fīśt īňśtāňce āś ārtīcūlāted by Yāskā Mūňī īň Nīrūktā 1.20 qūoted ābove, whīch Ī repeāt oňce āgāīň:sāk \atatat-k\ata-dharmā \atata \atatata babhūvu \alpha/te 'varebhyo  $'s\bar{a}k\Box\bar{a}t-k\Box ta-dharmabhya\ upadeśena\ mantrān\ sa\Box pr\bar{a}du\Box$  / "Hāvīng īmmedīātely grāśped dhārmā (āt ā dīśtāňt tīme) śeerś cāme īňto beīňg. Throūgh īňstrūctīoň, they hāve hāňded over īň eňtīrety *māntrāś* to otherś (īňferīorś) who hād ňot īmmedīātely grāśped dhārmā." Āshok Āklūjkār īňforms ūs, "Īň ā receňt Īňdologīcāl līterātūre, refereňce hās beeň māde to the āśtūte observātīoň by the lāte Freňch Īňdologīśt, Professor Loūīs Reňoū that the tradītīoňal Īňdīaň recogňītīoň of the Veda amounts to tippīng one's hat, the action oňe eňgāgeś īň wheň oňe pāśśeś śomeoňe reśpectāble or wheň oňe śeeś śomeoňe reśpectāble pāśś by. The śūggeśtīoň īś thāt the āppeāl māde to the Vedā āś āūthorīty or āś the ūltīmāte śoūrce of āll kňowledge freqūeňtly āmoūňtś to ňothīňg more thāň trādītīoňāl etīqūette. Ofteň, the perśoňś mākīňg śūch āň āppeāl or beśtowīňg prāīśe hāve ňo dīrect or logīcāl ūśe of the Vedā āňd līttle or ňo perśoňāl kňowledge of īt, eveň īf they hāppeň to be qūīte kňowledgeāble īň other āreāś āňd coūld jūśtīfīābly be veňerāble to Īňdīāňś for other reāśoňś." The truth of Renou's observation may not hold good with respect to for example Yāska, Bhart'hārī āňd otherś, būt īt certāīňly holdś good wīth reśpect to Vīvekāňāňdā.Gīveň kňowledge of ścīeňce, whīch he receīved thoūgh Brītīśh īňtrodūced edūcātīoň ĭň Beňgāl, āňd gīveň hīś āppeāl to dīrect perśoňāl samādhianubhava, whāt ūśe īś left of Vedā for hīm" He īś merely tīppīňg hīś hāt oūt of śocīāl etīqūette āňd ňot oūt of āňy reāl ācceptāňce Vedā or hāvīňg perśoňāl kňowledge of Vedā. Thīś comeś oūt cleārly īň māňy plāceś īň hīś wrītīňgś.

The analogy of the adequacy of Veda or scripture with the value or utility of a māp to ā trāveller before ā coūňtry he loňgś to śee, āś he explāīňś īt<sup>7</sup>, gīveś the clūe to hīś devālūātīoň of the āūthorīty of the Vedāś. Īň hīś explāňātīoň māp creāteś oňly ā cūrīośīty to see the place. It is not equivalent to direct perception of the reality. Implication of the āňālogy īś thāt the kňowledge, whīch māy be gāīňed from the Vedāś, īś ňot śelf-śūfficīeňt īň ītšelf. Śomethīňg more īś requīred, āňd thāt śomethīňg more hāś to be dīrect perceptīoň by oňeśelf. Īň the āňālogy the āūthorīty of the Vedāś īś ālreādy deňīed, for whāt īś destroyed īň the āňālogy īś the ethīcāl force or compūlśīoň of the dhārmā commūňīcāted īň the Vedāś. There īś ňo ethīcāl ňeceśśīty left for the dhārmā of Vedā, oňly ā cūrīośīty to dīrectly dīścover the śpīrītūāl trūth for oňeśelf īś left. Vīvekāňāňdā hāś mīśśed the eśśeňtīāl dīffereňce betweeň oňe who gīveś hīmśelf eňtīrely to the dhārmā of the oňgoīňg plāy āňd śomeoňe who merely gāpeś āt śomethīňg oūt of cūrīośīty. No doūbt īt īś ā chārācterīśtīc of cūrīośīty thāt īt too drāwś āwāy ā māň towārdś whāt he lookś āt, thāt he forgetś hīmśelf eňtīrely īň īt, āňd cāňňot teār hīmśelf āwāy from īt. Būt the īmportāňt thīng āboūt ān object of cūrīośīty īs thāt īt īs bāsīcālly of no concern to the one drāwn by īt; īt hāś ňo śīgňīfīcāňce for hīm. There īś ňothīňg īň the object of cūrīośīty, whīch he would really be able to come back to and which would focus his attention. For it is the formāl qūālīty of ňovelty—ī.e., ābstrāct dīffereňce dūe to ňewňess— thāt mākes ūp the chārm of whāt oňe lookś āt oūt of cūrīośīty. Thīś īś śeeň īň the fāct thāt cūrīośīty'ś dīālectīcāl complemeňt īś becomīňg bored āňd jāded, whereāś that dhārmāof the oňgoīňg plāy whīch preśeňtś ītśelf īň the Vedāś doeś ňot śīmply exhāuśt ītśelf īň momeňtāry trāňsport of ā persoň, būt hās ā clāīm to permāňeňce āňd the permāňeňce of ā clāīm. The clāīm of dhārmā īś śomethīňg lāśtīňg. Ītś jūśtīfīcātīoň (or preteňded jūśtīfīcātīoň) īś the eśśeňtīāl elemeňt here. Becāūśe the clāīm of dhārmā lāśtś, īt'ś ethīcāl force cāň be reālīzed āt āňy tīme. Ā clāīm of dhārmā exīsts āgāīňst someoňe āňd the ethīcāl force of the clāīm āgāīňst hīm hās to reālīzed; būt the coňcept of ā clāīm ālso īmplīeś thāt īt īś ňot ītśelf ā fīxed demāňd, the fūlfīllmeňt of whīch īś āgreed oň by both śīdeś, būt īś rāther the groūňd for śūch  $\bar{a}$  demāňd.  $\bar{A}$  clā $\bar{a}$ m  $\bar{i}$ s the leg $\bar{a}$ l or mor $\bar{a}$ l b $\bar{a}$ s $\bar{i}$ s for  $\bar{a}$ ň ūňśpecīfīed demāňd. Īf īt īś to be fūlfīlled īň śūch ā wāy āś to be śettled, theň the ethīcāl force of the clāīm to be reālīzed, the ābstrāct clāīm mūst fīrst tāke the form of ā specīfīc demāňd. Īt beloňgś to the permāňeňce of ā clāīm of dhārmā thāt īt īś coňcretīzed īň ā demāňd māde through īňterpretātīoň of Vedā by oňeśelf āňd īf oňe īś īňcāpāble theň wīth the help of others who have the skīll īň īňterpretatīoň of Vedas. Būt the aňalogy of Vīvekāňāňdā wāś ūňfortūňāte, āś īt śīmply overlooked the ethīcāl force of the clāīm īňhereňt īň the *dhārmā* aňd śūbśtītūted a mere cūrīośīty aś a śūrrogate.

The dential of the claim of dhārmā revealed in the Vedas comes out clearly in Vivekananda's writings. Vivekananda's practical Vedanta does not accept authority of any text, including Vedas, denies the validity of any one text over another, implying that Vedas do not have superior claim to vālīdīty over lāter texts, āňd refūses to coňcede thāt āňy śīňgle text līke Vedā cāň exhāūśt āll trūthś āboūt reālīty, meāňīňg thereby thāt the trūth of Vedāś īś īňcomplete, ňeed śūpplemeňtātīoň by oňe's owň dīrect perceptīoň. It becomeś obvīoūś īň hīś wrītīňgś thāt, for hīm, the Vedāś pośśeśś ňo īňtrīňśīc vālīdīty āś these hāve orīgīňāted from the persoňāl dīrect perceptīoň of some īňdīvīdūāls āňd āre founded on the four characteristics of the persons called aptas. Vedas are only a record of the dīścoverīeś of other īňdīvīdūālś āňd the method by whīch śūch dīścoverīeś āre māde by them. The clāīm of the Vedāś to be vālīd for āň īňdīvīdūāl īt mūśt be perśoňālly redīścovered by hīm. "The śāgeś of the world," he wrīteś, "hāve oňly the rīght to tell ūś thāt they hāve āňālyzed theīr mīňdś āňd hāve foūňd theśe fāctś, āňd īf we do the śāme we śhāll ālśo belīeve, āňd ňot before." Śo, Vedāś āre ňo  $pram\bar{a} \Box \bar{a}$  for hīm, the oňly  $pram\bar{a} \Box \bar{a}$ , for hīm, īś the dīrect perceptīoň (anubhava, samādhi) of the īňdīvīdūāl. The wāy ścīeňtīśt verīfīeś hypotheśīś by śeňśe obśervātīoň, we ňeed to verīfy īňdīvīdūālly hypotheśīś of Vedāś or ścrīptūreś by āňūbhāvā īň samādhi. Vīvekāňāňdā wrīteś, "The proof, therefore, of the Vedāś īś jūśt the śāme āś the proof of thīś tāble before me, prātyāk a, dīrect perśoň. Thīś Ī śee wīth śeňśeś, the trūthś of śpīrītūālīty we ālśo śee īň the śūpercoňścīoūś śtāte of the h $\bar{u}$ maň śo $\bar{u}$ l." Vedaś are aś  $\bar{u}$ śeleśś for h $\bar{u}$ m aś the eat $\bar{u}$ m by otherś  $\bar{u}$ śeleśś aś ňoūrīśhmeňt for hīm. He īś merely tīppīňg hīś hāt for Vedāś āś ā śocīāl etīqūette wīthoūt āctūālly ācceptīňg them. He ācceptś oňly the method of ścīeňce āś the method āňd tryīňg to show that Vedas too can be fitted in the method serving as mere hypothesis to be tested, he produces only a caricature of Vedas without understanding them, without grasping whāt role the Vedāś plāy īň the Īňdīāň epīśtemology āňd wīthoūt grāśpīňg the proceśś of īňterpretātīoň of Vedāś. No doūbt, Vīvekāňāňdā mīňīmīzīňg the role of ścrīptūreś līke Vedāś īň gāīňīňg of kňowledge, ňever mīśśed āň opportūňīty for deprecātīňg theīr īmportāňce āňd cāllīňg īňto qūeśtīoň theīr ūśefūlňeśś. Āccordīňg to Rāmbācāň, "Ālmośt every oňe of hīś āddreśś coňtāīňś śūch deňoūňcīātīoň."11

# 4. The Dhārmā of the Vedic Thinking and the Structure of Modern Thought

Īt īś īmpośśīble for the moderň mīňd to ūňderśtāňd the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg, eśpecīālly the thīňkīňg āś īt īś preśeňt īň the Vedāś, ūňleśś oňe leārňś to thīňk āś per the rūleś/dhārmā of clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg gīvīňg ūp the moderň wāyś of thīňkīňg, or moderň method of ścīeňce. Thīňkīňg īś āň āctīvīty, līke bodīly āctīvīty āňd āctīvīty of śpeākīňg āccordīňg to clāśśīcāl Īňdīāň textś. Īň āctūālīty thīňkīňg īň clāśśīcāl Īňdīāň textś īś movemeňt of  $pra \Box a$  ītśelf plāyed oūt āt the level of cīttā, mānāś or  $b\bar{u}ddh\bar{t}$ , āňd heňce īt hāś the śtrūctūre of līfe. Līfe īś ňothīňg būt prīmordīāl dīvīśīoň āňd dīffereňtīātīoň of ītśelf from ītśelf āňd śtīll coňtīňūīng to āśśert ītśelf āś ā ūňīty āňd coňtīňūīty īň dīvīśīoň āňd dīffereňtīātīoň. Thīś thīňkīňg īňvolveś tīme, āňd āś the thīňkīňg evolveś īň tīme, wīth īt evolve the īdeāś thāt āre īňvolved īň thīňkīňg. Heňce the dhārmā of clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg īś dīffereňt from the method of īňveśtīgātīoň āňd coňtīrmātīoň followed by moderň ścīeňce.

Whāt exāctly īś the dīffereňce betweeň the dhārmā of the clāśśīcāl Īňdīaň thīňkīňg or Vedīc thīňkīňg oň the oňe hāňd āňd the śtrūctūre of moderň thoūght oň the other All thīňkīňg īś īň bīňārīeś. Whether īt īś Vedīc thīňkīňg or the moderň thoūght both requīre bīňārīeś. The thīňkīňg īňvolved īň thīś pāper too requīreś the bīňāry of clāśśīcāl Īňdīaň thīňkīňg verśūś the moderň thoūght. Būt the bīňārīeś emerge āňd fūňctīoň dīffereňtly īň the Vedīc thīňkīňg āňd the moderň thoūght.

The dhārmā of emergeňce of bīňārīeś īň the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg wāś üňderstood by Ābhīňāvāgūptā wheň he defiňedsvātantryasakti īň Īsvara Pratyabhijñā Vimarśinī 1.1.2: svātantryam ca asya [ātmano] bhede bhedanam bhedite ca antaranusamdhānena abhedanam/"āňd the power of owň threād/wārp of īt [of the self] īs śepārātīňg the ňoň-śepārāte āňd ūňdoīňg by īňňer coňňectīoň the śepārātīoň of whāt īś śepārāted..." or to pūt dīffereňtly, "āňd ītś [ī.e., of the śelf] svātantrya [power of owň threād/wārp] īś: brīňgīňg śepārātīoň īň the ňoň-śepārāte [whīch āt the śāme tīme remāīňś fūňdāmeňtālly ňoň-sepārāte], āňd ūňdoīňg by īňňer coňňectīoň the sepārātīoň of whāt īs śepārāted [whīch īň ā śeňśe āppeārś śepārāted]."Whāt īt meāňś īś thāt bīňārīeś emerge īň the thread of thinking of the self, because the thread to be extended it has to distinguish ītšelf from ītšelf, ī.e. bīňārīeš emerge, būt īt cāňňot be brokeň āś īt īš oňe threād thāt īš exteňded āňd heňce the dīśtīňgūīśhed ītemś, the bīňārīeś āre īňterňālly coňňected or ūňśepārāted. Ītś īmplīcātīoň īś thāt īň the emergeňt bīňārīeś ňoňe of the bīňārīeś īś to be dīścārded rāther both remāīň ūňīted īň thoūght āś īt īś reqūīred for the expreśśīoň of śelf īň the form of thread of thīňkīňg, which of course further gets dīstīňguīshed and kept untited as thread of action and thread of speech. Some of the most important binaries are śāt-āśāt, vidyā-avidyā āňdpārā-āpārā(or parā-aparā) etc.

Īň coňtrāśt īň moderň thoūght the bīňārīeś āre creāted īň thoūght gūīded by deśīre to prefer oňe over the other, or to dīścārd oňe īň fāvoūr of the other, āňd exāmpleś of śome of the mośt īmportāňt bīňārīeś of moderň thoūght āre trūe/fālśe, reāl/ūňreāl, good/bād, āňd rīght/wroňg etc.

The hābīt of moderň thoūght mākeś ūś thīňk thāt the bīňārīeś fūňctīoň īň the śāme wāy īň the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg āś they do īň the moderň thoūght. Śo, wheň we śee the dīśtīňctīoň of śāt from āśāt īň clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg we jūmp to the coňclūśīoň thāt śāt īś preferred over āśāt, or vidyā preferred over avīdyā, āňd wheň we śee the dīśtīňctīoň of pārā(or parā) from āpārā(or aparā) theň we āūtomātīcālly tāke for grāňted thāt pārā (or parā) īś preferred over āpārā (or aparā). Thāt īś moderň thoūght būt thāt īś ňot how the Vedīc thīňkīňg treāted the bīňārīeś.

The īňdīcātīoň of how the bīňārīeś āre to fūňctīoň wāś īňdīcāted īň the Rgveda itself when in Nāsadīya Sūkta (Rgveda 10.129.4): śāto bāňdhūm āśātī ňīr āvīňdāň h''di pratī''yā kavayo manī''ā //''The śāgeś by theīr śemīňāl thoūghtśeārchīňg īň theīr heārt foūňd the relātīoň of the śāt wīth the āśāt." Īf we exāmīňe the fūňctīoň of thīś dīśtīňctīoň īň the Vedīc līterātūre īt becomeś cleār thāt śāt āňd āśāt āre relāted śūch thāt śāt māňīfeśtś oňly throūgh āśāt āňd āśāt hāś ňo beīňg wīthoūt māňīfeśtīňg śāt.

Śīmīlārly the Vedīc thoūght doeś ňot fāvoūr vidyāover avidyā śo āś to ādvocāte oňly the former āňd to ādvocāte the ābāňdoňmeňt of lātter. The īśśūe of how vidyā āňd avidyā were to fūňctīoň wāś dīścūśśed exteňśīvely īň the Īśa Upāňī ad. The dīścūśśīoň

begīňś wīth the clāīm:āňdhā" tāmā" praviśanti ye 'vidyām upāsate / tato bhūya iva te tamo ya uvidyāyā" ratā" // Īśopani"ādKā"vā 9; Mādhyandina 12 //"Īňto blīňd dārkňeśś do eňter who worshīp avidyā, īňto eveň greāter dārkňess thaň thīs [do eňter] who āre eňgrośśed īň vidyā." Whāt īt meāňś īś īf oňly oňe of the two – vidyā āňd avidyā-īś preferred theň oňe īś gropīng īň the dārk. Thīś clāīm wāś śo īmportānt thāt īt occūrś verbātīm īň the B'hadāra''vākā Upāňī'ad (Kā''vā 4.4.10). The ārgūmeňt īś elāborāted: anyad evāhur vidyayānyad āhur avidyayā |iti śuśruma dhīrā"ā" ye ňāś tād vīcācāk"īre ||Īśopani"ād Kā"vā 10, Mādhyandina 13 ||"[They] śpeāk by īňdeed other thāň the vidyā, [they] śpeāk by other thaň avidya. Thuś we heard from meň of holistic višioň who śpoke to ūś āboūt thīś." Whāt the "tī īś tellīng īś thāt some speāk by thāt whīch īś other thān vidyā, ī.e. they prefer avidyā. Whīle otherś śpeāk by thāt whīch īś other thāň āvidyā, ī.e. they prefer vidyā. The '"īś hāve heārd from theīr predeceśśorś, who hād the holīśtīc vīśīoň, āboūt both kīňdś of śpeākerś. Āňd the coňclūśīoň īś śtāted:vidyā" cāvidyā" cā yāś tād vedobhāyā" saha |avidyayā m'tyū" tīrtvā vidyayām'tam aśnute ||Īśopani"ād Kā"va 11, Mādhyandina 14 ||"vidyā āňd āvidyā – who hāś feelīňgly kňowledgeābly reśolved both theśe āś [beloňgīňg] together, hāvīňg crośśed deāth by āvīdyā, he eňjoyś līfe (or īmmortālīty) by vīdyā." The coňclūśīoň of "ī wāś thāt both fūňctīoň together īň tāňdem āňd ňoňe cāň be dīścārded or preferred over the other. MāītrīUpāňī"ād 7.9 ālśo āgreeś wīth īt:vidyā" cāvidyā" cā yāś tād vedobhāyā" saha |avidyayā m'tyū" tīrtvā vidyayām'tam aśnute ||avidyāyāmāňtāre ve'"yamānā" śvāyā" dhīra" pā"dita" manyamānā" / dandramyamānā" pariyanti mūdhā andhenaiya nīyamānā yathāndhā" // "vidyā āňd āvidyā – who hāś feelīňgly kňowledgeābly reśolveś both theśe āś [beloňgīňg] together, hāvīňg crośśed deāth by āvidyā, he eňjoyś līfe (or īmmortālīty) by vidyā. Thośe who dwell eňwrāpped īň the mīdát of āvidyā, būt fāňcy themselves ās wīse āňd leārňed, go roūňd āňd roūňd, hūrryīňg hīther āňd thīther delūded, āś the blīňd led by the blīňd." Śo, eveň the bīňāry of vidyāaňd āvidyā wāś āccepted īň the Vedīc līterātūre āś beloňgīňg together, we find that the advocacy was not of preference of one over the other, rather the ādvocācy wāś thāt of ācceptāňce of both āś both fūňctīoň together īň tāňdem. Būt āll moderň commeňtatorś, īňclūdīňg Vīvekāňaňdā, thīňk that the Vedaś prefer vidya over āvidyā āňd trāňślāte the two wārdś reśpectīvely āś kňowledge āňd īgňorāňce (or ňeścīeňce) īmplyīňg theīr mīśūňderstood stātūs vīs a vīs each other.

The śāme āpplīeś to bīňāry parā-aparā. Bhagavadgītā, which is a text faithfully following the Vedas, clearly makes the distinction between parā-aparā. Kṛr'ṇa says in Bhagavadgītā 7.5: apareyam itas tv anyām prakṛtim viddhi me parām / jīvabhūtām mahābāho yayedam dhāryate jagat // "Thīś īś the īňferīor (aparā Prakṛti); būt āś dīśtīnct from thīś yoū penetrātīvely kňow my śūperīor (parā) Prakṛtin līvīng exīśtentś, O mīghtyārmed, by whīch thīś world of movement īś held."Thoūgh the dīśtīnctīon of aparā ānd parāPrakṛti īś māde there īś no ādvocācy of ābāndonment of the former īn fāvoūr of the lātter, rāther whāt īś śtāted īś thāt both fūnctīon together īn tāndem ānd thereby the together hold the world of movement. Būt the modern mīnd thīnkś thāt aparā Prakṛtiīś īnferīor to parāPrakṛti ānd the śenśe thāt aparā īś to dīścārded īn fāvoūr of parācomeś oūt glārīngly when modern ścholārś heār of the bīnāry aparā vidyā ānd parā vidyā, whīch we wīll dīścūśś śhortly īn the next śectīon.

If the modern thought prefers and favours one of the binaries created in it, and the Vedīc thīňkīňg retāīňś ūňīted the bīňārīeś whīch emerge īň īt, do thīś dīffereňce creāte the āśymmetry thāt the moderň thoūght cāňňot ūňderśtāňd the vedīc thīňkīňg whīle the Vedīc thīňkīňg cāň ūňderśtāňd the moderň thoūght" The āňśwer īś īň the āffīrmātīve. Be īt ňoted thāt the Vedīc thīňkīňg āňd Moderň thoūght īś ā bīňāry thāt īś ňot oňly creāted īň the moderň thought, būt ālśo īt hād emerged īň the Vedīc thīňkīňg ītśelf. Moderň īś ňot ā hīśtorīcāl or temporāl cātegory rāther īt īś āň āňālytīc cātegory. The Vedīc "sí kňew of whāt we term āś 'moderň' wīthoūt employīňg the term; they ūśed vārīoūś other expreśśīońś to mārk the moderň thought, one of the important mārk of which is deśire and attraction as the motivator for activity. The Vedic thinking not only understood the bīňāry of the Vedīc āňd the moderň thoūght būt ālśo retāīňed the ūňīty of the two. Oňce āgain the Bhagavadgītā is the prime example of this unity. K"" ā īň the Bhāgāvādgītā 3.26 śāyś:na buddhibhedam janayed ajñānām karmasanginām / jo"ayet sarvakarmāni vidvān yuktam samācaran // "Let ňo wīśe māň creāte ā dīvīśīoň (coňfūśīoň) īň the mīňdś of the īgňorāňt ūňreśolved, who āre āttāched to āctīoň; he śhoūld māke them do āll āctīoňś, hīmśel frīghtly doīňg them beīňg hārňeśśed." Thoūgh the bīňāry of the Vedīc āňd the moderň wāś ādmītted by ūśīňg the termś vidvān āňd ājñā reśpectīvely for them, būt īt wāś ňot ādvocāted that the thought of the ājñā īś to be dīścārded or deśtroyed, rāther the īňjūňctīoň for the Vedīc thīňkīňg īś ňot to dīśtūrb thāt moderň thoūght, where īt īś there, āś that would create confusion there.

The cāpācīty of the moderň thoūght, īňhereňt īň ītś lāwś of thoūght, āre śūch thāt īt cāňňot ūňderśtāňd the Vedīc thoūght, for the moderň thoūght getś coňfūśed the momeňt īt eňcoūňterś the Vedīc thoūght, śo the bīňāry of the moderň thoūght āňd Vedīc thīňkīňg for moderň thoūght īś śūch thāt īt ňeedś to dīścārd āňd deśtroy the Vedīc thoūght to māke room for ītśelf, śo expāňśīve īt īś. Do we ňot śee thīś īň Vīvekāňaňdā wheň he śāyś thāt īň the cāśe of coňflīct the Vedīc thīňkīňg mūśt ālwāyś gīve wāy to the moderň ścīeňce" Śūch īś ītś bīňāry. Būt thāt cāňňot hāppeň īň Vedīc thīňkīňg, becāūśe the very dhārmā of the Vedīc thīňkīňg īś śūch thāt eveň thoūgh the bīňāry of the moderň thoūght āňd the Vedīc thīňkīňg emergeś īň īt, īt īś cāpāble of keepīňg the two ūňīted wīthoūt coňfūśīoň; īt ňeed ňot deśtroy the moderň thoūght āś īt īś ā modeśt hūmble thīňkīňg thāt kňowś ītś līmītś āňd kňowś how to remāīň īň ītś līmītś āňd ālśo līmītś ītśelf to let the moderň thoūght līve, būt āllowīňg thīś bīňāry to emerge īś wīthīň ītś līmītś ňot beyoňd īt.

### 5. Rejection of Vedās by Vivekānāndā

Būt ūňfortūňātely ācceptīňg the śūperīorīty of method of moderň empīrīcāl ścīeňceś Vīvekāňāňdā preveňted hīmśelf from hāvīňg ā śoūňd exegetīcāl prīňcīple for ūňderśtāňdīňg of Vedāś. Vīvekāňāňdā clāīmś to formūlāte ā ňew Vedīc exegeśīś bāśed oň hīś clāīm thāt īt īś pośśīble to trāce three dīśtīňct phāśeś īň the evolūtīoň of Vedīc thoūght āboūt the ňātūre of God. Fīrśtly, there wāś ā very perśoňāl coňcept of God āś āň extrācośmīc deīty. Thīś śooň gāve wāy to āň emphāśīś oň the īmmāňeňce of God īň the ūňīverśe āňd cūlmīňātīňg īň īdeňtīfyīňg the hūmāň śoūl wīth God. The developmeňt īś oňe from dūālīśm to qūālīfīed moňīśm, eňdīňg īň moňīśm. ¹³ He wrīteś āboūt the three phāśeś, "Oňe cāňňot exīśt wīthoūt the other; oňe īś the fūlfīllmeňt of the other; oňe īś the

būīldīňg, the other īś the top; the oňe the root, the other the frūīt, āňd śo oň." Whāt he wāňtś to śāy īś thāt the three phāśe developmeňt īň the Vedīc thoūght īś ā coňśīśteňt developmeňt āňd ňot ā replacement of one by another inconsistent with the previous phase as was understood in the disputations in traditional schools of Vedānta. Vīvekāňaňdā śeeś thīś developmeňt āś ā delīberāte method of the Vedāś to reveāl ā progreśśīve developmeňt to the ūltīmāte goāl. Vīvekāňaňdā ādoptś the dīvīśīoň of Vedā īňto karmakā" (the Vedīc Śā" hitās and Brāhma"āś repreśeňtīňg dūālīśm) āňd jñānakā" (the Upāňī"ādś, repreśeňtīňg moňīśm)drāwīňg the dīśtīňctīoň īň śeverāl wāyś. He īdeňtīfīeś the īdeāl of the karmakā" āś the āttāīňmeňt of eňjoymeňt here āňd hereāfter. He eňūmerāteś foūr dīśtīňctīve feātūreś of the jñānakā" (1) The Upāňī"ādś pośītś ā belīef īň God āňd Hīś ūňīty, (2) Ālthoūgh the Upāňī"ādś āccept the operātīoň of the lāw of kārmāň āňd māň'ś boňdāge to īt, they do ňot āccept thāt īt īś ābśolūtely īňeścāpāble, āňd śūggeśtś ā wāy oūt, (3) The Upāňī"ādś coňdemň rītūālś āňd śācrīfīce āňd poīňt oūt the līmītātīoňś of theśe, (4) Fīňālly, the Upāňī"ādś eňjoīň reňūňcīātīoň rāther thāň eňjoymeňt.

Thīś preśeňtātīoň of the developmeňt of Vedā by Vīvekāňaňdā gīveś the īmpreśśīoň that he īś ňot directly acquainted with the Vedic Śa" hitas or he did not pay śūffīcīeňt ātteňtīoň to the detāīlś of the Śā" hitās for āll the three phāśeś of śo cālled developmeňt āre preśeňt śīmūltāňeoūśly īň the Śā" hitās from the very beginning. Let me substantiate the point. Rgveda 1.164. 46:īňdrām mītrā" vārū"am agnim āhur atho divya" śā śūpār"o garutmān / eka" sad viprā bahudhā vadanty agni" yamam mātariśvānam āhu" // "They śpeāk of Īňdrā, Mītrā, Vārū"a, Fire; then he is the heavenly bird with wings. What is one etenal-actual-ethical, poets speak of in many ways; they speak of Agni, Yama, Mātarisvān." Īf īt īś ňot moňīśm whāt īś īt" Śīmīlārly coňśīder Rgveda 10.129.1-2:nāsad āsīn no sad āsīt tadānī" nāsīd rajo no vyomā paro yat / kim āvarīva" kuha kasya śarmann ambha" kim āsīd gahana" gabhīram // na m'tyur āsīd am'tā" na tarhi na rātryā ahna āsīt praketa" / ānīd avāta" svadhayā tād ekā" tasmād dhānyan na para" kī" canāsa // "There wāś ňeīther the ňoň-eterňāl-ňoň-ethīcāl-ňoňāctūāl (āśāt) ňor the eterňāl-ethīcāl-āctūāl (śāt) theň. There wāś ňo śpāce ňor śūpreme expāňse beyoňd īt. What covered all" Where" What was īts protection" Was there a fāthomleśś depth of the wāterś" Deāth wāś ňot theň, ňor wāś there līfe, ňo śīgň wāś there, the dāy's and nīght's dīvīder. That One, breathless, breathed by īts self-standīng apart from īt wāś ňothīňg whātśoever." Īf thīś īś ňot moňīśm whāt īś īt theň" Śo āll the three, ī.e. moňīśm, qūālīfied dūālīśm āňd dūālīśm īś preśeňt śīmūltāňeoūśly īň the very fīrśt or the oldest Vedīc Śā" hitā. Consider Rgveda 10.90.1-4:sahasrasīr"ā puru"ā" śāhāsrāk"ā" sahasrapāt/sa bhūmi" viśvato v"tvāty ati" had daśā" gūlām//pūrū a evedā" śārvā" yad bhūta" yac ca bhavyam / utām 'tatvasyeśāno yad annenātirohati //etāvān asya mahimāto jyāyāms ca pūru a" / pādo sya viśvā bhūtāni tripād asyām tā dīvī || trīpād ūrdhva ud ait puru"a" pādo 'syehābhayat puna"/tāto vī"vā" vy akrāmat sāśanānaśane abhi // "Pūrū"ā wīth ā thoūśāňd heādś, ā thoūśāňd eyeś, ā thoūśāňd feet, hāvīňg covered the eārth oň āll śīdeś, he śtāyed by teň fīňgerś. Pūrū"ā āloňe īś thīś āll whātever thāt wāś īň pāśt āňd thāt wīll be īň fūtūre; he īś ālśo the śovereīgň of īmmortālīty/ālīveňeśś wheň he moūňtś ābove

throūgh food. Āś mīghty āś īś hīś greātňeśś, yet greāter thāň thāt īś Pūrū"ā. Oňe- foūrth of hīm īś āll creātūreś; three-foūrthś of hīm āre īmmortāl/ālīve īň heāveň. Wīth three-foūrthś Pūrū"ā rośe ūpwārdś; oňe-foūrth of hīm wāś āgāīň here. Theňce he śtrode ācrośś īň āll dīrectīoňś ābove eāterś āňd ňoň-eāterś." Theśe foūr māňtrāś śīmūltāňeoūśly exhībīt ā very perśoňāl coňcept of God āś āň extrācośmīc deīty, wīth emphāśīś oň the īmmāňeňce of God īň the ūňīverśe āňd īdeňtīfyīňg the hūmāň śoūl wīth God īň the very fīrśt of theśe foūr māňtrāś āś the daśā"gūlām referś to the heārt of māň where the deīty reśīdeś eňcompāśśīňg everythīňg. Śo, hīś developmeňtāl model of the progreśśīoň of Vedīc līterātūre īś ā fālśe pīctūre. The progreśśīoň īś of dīfferīňg emphāśīś āňd ňot of dīffereňce of doctrīňeś āt āll, coňśīśteňt or īňcoňśīśteňt.

Śīmīlārly, the dīvīśīoň of Vedāś īňto karmakā""ā (the Vedīc Śā" hitāsāňd Brāhma"āśrepreśeňtīňg dūālīśm) āňd jñānakā""ā (the Upāňī"ādś, repreśeňtīňg moňīśm) īś ā fālśe dīśtīňctīoň. Īň āň eārlīer eśśāy "Yājñā Pūrū"a: The Uniting Thread in the Continuous Development of Ś"tī from Vedīc Śā" hitās to Upani"ādś,"¹¹ Ī deālt wīth the qūeśtīoň of developmeňt of the Vedīc līterātūre from the Śā" hitās to Upāňī"ādś. My coňclūśīoň wāś thāt thīś kīňd of vīew of developmeňt of Śrūtī līterātūre āppeārś to be grośśly erroňeoūś, āňd āppeārś to be bāśed ňot oňly oň mīśūňderśtāňdīňg of thīś līterātūre būt ālśo bāśed oň ā popūlār fālśe belīef, whīch īś commoň to both lāymeň āňd ścholārś ofphīlośophy, śūśtāīňed by eīther ābśeňce of āctūāl śtūdy of the Śrūtī or ābśeňce of ā hermeňeūtīcś śūītāble to īt. My fīňdīňg wāś thāt there īś ňo rāptūre from Śā" hitās to the Upāňī"ādś īň the Vedīc or Śrūtīlīterātūre; rāther there īś coňtīňūoūś developmeňt of the īdeāś āňd ārrāňgemeňtś bāśed oň dhārmāfrom eārly embryoňīc coňdītīoň to complete māňīfeśtātīoň of them. Īt īś beyoňd the ścope of thīś eśśāy to gīve exegetīcāl āccoūňt of the developmeňt of the vāśt Vedīc līterātūre.

Būt Ī wīll exāmīňe Vīvekāňāňdā'ś clāīm thāt the Upāňī'ʿādś coňdemň rītūālś āňd śācrīfīce āňd poīňt oūt the līmītātīoňś of theśe. Vīvekāňāňdā delīvered ā Jñāna-Yoga clāśś ĭň New York, Jāňūāry 29, 1896. Mr. Jośīāh J. Goodwīň recorded īt. Thīś recorded lectūre wāś pūblīśhed ĭň New Dīścoverīeś, vol.3, pp. 557-68. Now thīś recorded lectūre ūňder the tītle "The Mūňdākā Upāňīśhād" īś īňclūded īň theComplete Workś, vol.9 īň the pārt 'Lectūreś āňd Dīścoūrśeś'. Thīś lectūre of Vīvekāňdā oň the Mū" ākā Upāňī ād iś āň exāmple of hīś īňterpretātīoň of āň Upāňī ād, where īt comeś oūt thāt the Upāňī adś coňdemň rītūālś āňd śācrīfīce āňd poīňt oūt the līmītātīoňś of theśe. Geňerālly āccordīňg to moderň īňterpreters, "More thāň āňy other Upāňī ad, the MūU [Mū" ākā Upāňī ad] eňgāgeś īň ā dīrect āňd froňtāl āttāck āgāīňst both vedīc rītūālīśm āňd the vedīc textś thāt embody the rītūāl trādītīoň." It āppeārś īt īś Vīvekāňādā who śtārted thīś kīňd of reādīňg of the Mū" ākā Upāňī ād. He fiňdś thīś kīňd of vīew īň the śecoňd pārt of the first Mū" ākā (1.2.1-13), whīch he īňterpretś īň the followīňg wāy īň hīś lectūre:

Thīś īś the trūth — thāt for thośe who wāňt to come to śālvātīoň or āttāīň to other eňjoymeňtś, vārīoūś wāyś āre toldīň the Vedāś.

Theň īt [the Mūňdākā Upāňīśhād] goeś oň to śāy how they wīll reāch theśe bleśśīňgś. Wheň they dīe they wīll go throūgh the śūň'ś rāyś to plāceś whīch āre very beāūtīfūl, where āfter deāth they wīll go to heāveň āňd līve for śome tīme, būt from there they wīll āgāīň fāll.

Here āre two words — Īshtām āňd Pūrtām. Śācrīfīcīāl āňd other rītūāls āre cālled Īshtām, āňd Pūrtām īs mākīňg roāds, būīldīňg hospītāls āňd so oň. "Fools āre they who thīňk thāt rītūāls āňd doīňg good work āre hīgh āňd thāt there īs ňothīňg hīgher." They get whāt they desīre āňd go to heāveň, būt every eňjoymeňt āňd every sorrow mūst hāve āň eňd. Āňd so thāt eňds, āňd they fāll bāck āňd bāck āňd become meň āgāīň, or stīll lower. Those thāt gīve ūp the world āňd leārň to coňtrol the seňses līve īň ā forest. Throūgh the rāys of the sūň they reāch thāt īmmortālīty where līves He who īs the Ābsolūte.

Thūś the śāge, exāmīňīňg āll deśīreś of good or evīl workś, throwś āwāy āll dūtīeś āňd wāňtś to kňow thāt, gettīňg whīch there īś ňo more retūrň, ňo more chāňge. Āňd to kňow thāt, he goeś to the Gūrū, the teācher, wīth fūel īň hīś hāňd.

Īt āppeārś Vīvekāňdā wāś mīśled by erroňeoūś ūňderśtāňdīňg of the coňtext of theMū""ākāUpāňī'ād1.2.7: plāvā hyete ād'"'hā yajñārūpā a'"ādaśoktamavārā" ye''u karma / etaccreyo ye'bhinandanti mū"hā jarā" ''tyū" te punarevāpi yānti // "Śūrely, they āre floātīňg ūňāňchored, theśe eīghteeň formś of the yājñā, the āctīoňś wīthīň whīch āre cālled īňferīor. The foolś who hāīl thāt āś the beśt, retūrň oňce more to old āge āňd deāth."Vīvekāňaňdā wāś āllūdīňg to thīś śtāňzā wheň he qūoted "Foolś āre they who thīňk thāt rītūālś āňd doīňg good work āre hīgh āňd thāt there īś ňothīňg hīgher."

Reād īň īśolātīoň thīś śtāňzā āppeārś āś coňdemňātīoň of yājñā. Būt īt īś ňot śo, for thīś chāpter opeňś wīth the śtāňzā (1.2.1): tādetātśātyā" / māňtre"u karmā"i kavayo yānyapaśya" stāni tretāyā" bahudhā santatāni / tānyācaratha niyata" satyakāma" e"ā vā" panthā" śūk"tāśyā loke // "Thāt here īś eterňāl-āctūāl-ethīcāl: The āctīoňś thāt the wīśe poetś śāw īň the māňtrāś, āre śtretched īň māňy wāyś ācrośś the three Vedāś – Perform them ālwāyś, yoū who loňg for the eterňāl-āctūāl-ethīcāl; thāt īś yoūr pāth to the world of thośe who well-perform the āctīoňś."Thīś comeś oūt īň hīś lectūre āś: "Thīś īś the trūth — thāt for thośe who wāňt to come to śālvātīoň or āttāīň to other eňjoymeňtś, vārīoūś wāyś āre told īň the Vedāś." The mīśīňterpretātīoň hāś ālreādy occūrred, by 'the mommeňt śālvātīoň orāttāīň to other eňjoymeňtś' āś ňoňe of the wordś of the māňtrā hāve theśe meāňīňgś ňor do the wordś satyakāma" or śūk"tāśyā cāň beār theśe meāňīňgś. Īt āppeārś he īś īňveśtīňg hīś owň meāňīňg rāther thāň reādīňg or īňterpretīňg the text.

Wheň the exhortātīoň īś gīveň to perform āctīoňś āś śeeň by "iš īň māňtrāś to be oňe of the well performerś of āctīoň, īt īś the exhortātīoň for yājñā kārmā. Wheň exhortātīoň for yājñā kārmā īś gīveň to thośe who loňg for the eterňāl-āctūāl-ethīcāl āňd wheň āt the śāme tīme īt īś śpokeň thāt there āre eīghteeň formś of yājñā whīch āre floātīňg ūňāňchored āňd āctīoň wīthīň them āre īňferīor āňd foolś prāīśe them āňd perform them to retūrň to deāth āgāīň āňd āgāīň, theň the two śtāňzāś āre meāňt for creātīňg ā coňtrāśt betweeň two typeś of āctīoň āňd mode of theīr performāňce, āňd ňot meāňt for āňňūllīňg oňe śtāňzā by the other, āś īś geňerālly ūňderśtood by ścholārś. Ā cārefūl reādīňg of Prāthāmā Mū""ākā, Dvitīya Khā""ā of the Mū""ākā Upāňī'ādcoňfīrmś thīś poīňt. Īň Mū""ākā Upāňī'ād 1.2.1-5 īś deścrībed the proper performāňce of yājñā kārmā āś śeeň īň the māňtrāś by "sīś. Būt īň 1.2.6-10 īś deścrībed the īrregūlār performāňce of kārmā. Mū""ākā Upāňī'ād 1.2.11 theň deścrībeś the oňe who hāve eārňed the īmmortāl śelf āňd tellś īň 1.2.12-13 who cāň āpproāch hīm āňd īň whāt māňňer to leārň the śecret of yājñā kārmā to eārň īmmortāl śelf for oňeśelf.

Behīňd thīś Upāňī 'ādīc preśeňtātīoň of coňtrast of two kīňds of actīoňs aňd how to āpproāch whom for īňstrūctīoň īň how to well perform kārmā, līes ā pārtīcūlār model of āctīoň, whīch moderň īňterpreterś hāve fāīled to ūňderśtāňd. The model of āctīoň īś preśeňted ňot oňly īň the Mū""ākā Upāňī"ād būt ālśo īň other Upāňī adś, which the moderň mīňd fāīled to ūňderśtāňd, īňclūdīňg Vīvekāňaňdā, rāther he betrāyś hīś īgňorāňce by mākīňg ā dīśtīňctīoň betweeň the karmakā""ā āňd jñānakā""ā like all other modern scholars of Śruti. Kārmā āňd jñāna were too īňtīmātely īňtegrāted īň the eňtīre Śruti from the begīňňīňg to the eňd āňd the śepārātīoň of the two īś logīcālly īmpośśīble āś fār āś Śruti īś coňcerňed. The model of āctīoň īś gīveň īňMū""ākā Upāňī ād 2.1.1: tadetatsatyam /yathā sudīptātpāvakādvīśphūlī"gāka" sahasraśa" prabhavante sarūpā" / tathāk"arādvidhā" somya bhāvā" prajāyante tatra caivāpiyanti // "Thāt here īś the eterňāl-āctūāl-ethīcāl: Āś from ā well-śtoked fīre śpārkś fly by thoūśāňdś, āll lookīňg jūśt līke īt, śo from the īmperīśhāble īśśūe dīverśe thīňgś, āňd īňto īt, O fāīr oňe, they retūrň." Here the flyīng of the spārks īs the ānālogy of the actīon of the imperishable and the tīny śpārk īś the āňālogy of the thīňg thāt reśūltś from the āctīoň of the īmperīśhāble, thāt the spārkś have the same form as the main fire is the analogy of the things having the form (=manifestation=bhāva=being) of the imperishable in it. Returning back of the spark in the fire is the analogy of the analogy of the action of the imperishable, whereby the thīng thāt mānīfest go to the īmperīshāble īn the sense thāt īt belongs to the īmperīshāble. That this is the model of vajña karma becomes clear in Mū""aka Upani"ad 2.1.6: tasmād'cā" sāmauajū"i dīk"ā yajñāśca sarve kratavo dak'ī"āśca / sa" vatsaraśca yajamānaśca lokā" somo yatra pavate yatra sūrya" / "From Thāt [=the īmperīśhāble] (result) Rg verses, Sāman chants, Yajus formulāś, āś well āś īňītīātīoň (for yājñā), yājñā, āll āctīoňś, āňd dāk'ī'a, the yeār, the yajamāna, āňd the worldś were śomā getś pūrīfīedāňd where [there īś] śūň." Then in the last stanza of the Dvitīya Mu""ākā Prāthāmā Khā""ā (2.1.10) īt īś śtāted: pūrū"ā evedā" viśvā" karma tapo brahma parām'tām / etādyo vedā ňīhītā" guhāyā" so'vidyāgranththi" vikiratīha somya // "Āll thīś īś śīmply thāt Pūrū"ā – āctīoňś, tāpāś, brāhmāň(= māňtrā śpokeň īň wordś), the hīgheśt īmmortāl (or ālīve/ňoň-deād). Oňe who feelīňgly reśolveś thīś, hīddeň ĭň the cāve (= h"dāyā=heārt) cūtś the kňotś of avidyā here, O Fāīr oňe!"Wheň we reād the eňtīre Dvitīya Mu""ākāPrāthāmā Khā""ā keepīňg īň vīew the three śtāňzāś we trāňślāted  $\bar{a}bove, \bar{\imath}t\,become \acute{s}\,cle\bar{a}r\,th\bar{a}t\,for\,M\bar{u}""\bar{a}k\bar{a}\,Up\bar{a}\check{n}\bar{\imath}"\bar{a}d\,the\,fly\bar{\imath}\check{n}g\,\bar{a}w\bar{a}y\,of\,the\,\acute{s}p\bar{a}rk\,from\,the$ well stoked fire and returning back to it represents the to and fro of the action going on repeātedly ūňeňdīňgly, āś śāhāśrā īň the vedīc trādītīoň repreśeňtś ūňcoūňtāble ňūmber ālśo. The śpārkflyīng hāś the form of fīre, ānd hence the śpārk flyīng īś ālśo the līke the yajamāna rīdīng the rāy of śūn, the latter ālso beīng fire, ānd the spārk flyīng īs ālso cārryīňg oblātīoň of the form (rūpa) of somethīňg to the fire. The rūpa īs ňever wīthoūt ňāme (nāman), whīch is functioning as the ray here representing vāc (speech).

Here ārīśeś the pośśīble problem for the yajamāna, meňtīoňed īň Mū""ākā Upāňī'ad 1.2.6: ehyehīti tamāhutaya" śūvārcāśā" sūryasya raśmibhiryajamāna" vahanti / priyā" vācamabhivadantyo'rcayanta e"ā vā" pū"yā" śūk'to brāhmālokā" // "The oblātīoňs śhīňīňg brīght śāy 'Come! Come!', ās they cārry theīr offerer oň the śūň's rāyś of līght, they prāīśe hīm, tellīňg hīm flātterīňg thīňgś: 'Thīś īś yoūrś, thīś brāhmāň's world, būīlt by good deedś āňd āctīoňs well doňe'." The problem here īś the oblātīoň, ī.e.

form (rūpa) of thīňgś āttrāct by ňāme (nāman) the offerer āppeālīňg to hīś ahamkāra āňd mamakāra thāt śvārgā īś hīś. Īmplīcātīoň īś thāt the yajamāňā getś īňdūced to perform āctīoň ňot āś yājñā kārmā, būt āś āctīoň doňe oūt of ego to śātīśfy hīś deśīre āňd pośśeśśīveňeśś of thīňgś oūt of āttrāctīoň of them. Theň whāt īś meňtīoňed īň Mū"ākā Upāňī'ād 1.2.7 qūoted ābove tākeś plāce, ī.e. the yājñā getś deśtābīlīzed āňd āctīoň becomeś īňferīor, ī.e. āctīoň becomeś bīňdīňg āňd ňot līberātīňg. Īň the well-doňe yājñā kārmā the yājāmāna īś mere ňīmīttā āňd the āctūal āgeňt āś well āś āctīoň aňd oblātīoň īś the āk"ārā/brhāmā/āgňī expreśśīňg ītśelf. Īt īś the deśtābīlīzed yājñāś hāvīňg īňferīor āctīvītīeś, whīch āre cālled ī"äpūrta 'deśīre-fūlfīllmeňt'. Īt īś the ī"äpūrta 'deśīrefūlfīllmeňt' regārdīňg whīch īt īś śtāted īň Mū""ākā Upāňī"ād 1.2.10: ī"āpūrta manyamānā vari"ā" nānyacchreyo vedayante pramū"hā" / nākasya p""he te śūk"te'nubhūtvema" lokā" hīnatara" vā vīśāňtī // "Deemīňg deśīre fūlfīllmeňt āś the beśt, the foolś feelīňgly-kňowīňgly-reśolve ňothīňg better. Wheň they hāve experīeňced (eňjoyed) īň good workś ātop the fīrmāmeňt, they retūrň āgāīň to thīś ābāňdoňed world." Thīś doeś ňot āpply to the well-performed yājñā.

Īň the Vedīc Word oň yājñā, there īś the mājor coňtrāst īň verbāl forms betweeň the imperative and the indicative present in establishing the procedure of yajña. The īmperātīve optātīve, ī.e. vidhi vākya līke svarga kāma" yājetā 'for the deśīre of śvārgā, perform yājñā' refers to īnjūnctīons of ā pārtīcūlār kīnd. There āre three components of thīś procedūrāl commāňd. The fīrśt īś thāt the māň īś defīňed here āś ā beārer of deśīre, whīch dīffereňtīāteś hīm from the māň īň Śemītīc trādītīoňś, ofteň vīewed āś ā beārer of śīň. Śecoňdly, the object of thīś deśīre īś śvārgā. Āňd thīrdly, the verb for āctīoň, yājetā, īś īň the optātīve mood of the īmperātīve form. The māīň chārācter of the optātīve mood līeś īň ītś coňtīňgeňcy. Wheň the fūňctīoňs of the optātīve mood īs āňālysed prīmārīly wīthīň the context of yaina the imperative optative seems to imply three things. The first is that the māň performīňg the āctīoň īś āctīňg chārācterīzed wīth svātantrya śakti 'power of the Śelf āś wārp/threād'. Whāt īt meāňś wīll become cleār lāter īň the eśśāy. Śecoňdly, the optātīve mood cāň oňly be ūśed īf the āctīoň to be performed īś ňot coňtrāry to the deśīre of the māň who hāś to perform the āctīoň; āňd thīrdly īf īt īś ňot coňtrāry to the requīremeňt of the yājñā pūrū"ā who īś ālśo śeāted īň the būddhī of the māň to māke hīm ālśo ā pūrū"ā, who māy be the beňefīcīāry of the āct wīthoūt dīrectly beīňg āīmed āt, būt beīng āīmed āt the yājnā pūrū"ā, to whīch the mān āś pūrū"ā belongś. The context īn which the optātīve mood māy be ūśed īś to be coňtrāśted with the oňe where oňly the īňdīcātīve preśeňt māy be ūśed. The mośt īňtereśtīňg exāmple of the lätter īś the śyena yāga, āň yājñā performed wīth ā deśīre to hārm āň eňemy. Thīś āct īś coňśīdered to be contrāry to the yājñā pūrū'a, who īś ālśo śeāted īn the būddhī of the mān to māke hīm ālśo ā pūrū'ʿā, āňd heňce the āct īś coňtrāry to hīś beloňgīňg to the yājñā pūrū'ʿā. Therefore īt īś oňly the īňdīcātīve preśeňt āňd ňot the īmperātīve thāt māy be ūśed īň deścrībīňg thīś yājñā kārmā. The Vedāś śīmply deścrībe the procedūre for performīňg thīś āctīoň for oňewho deśīreś īt, būt there īś ňo Vedīc commāňd (vidhi vākyas) for performāňce of thīś yājñā āś īt īś for śpecīfīc deśīre, for fūlfīllmeňt of whīch Vedā lāyś dowň procedūre īň īňdīcātīve preśeňt. Īňjūňctīoň īś to perform yājñā oūt of deśīre for śvārgā oňly. Būt Śvārgā wāś ňot śome other world śīde by śīde wīth ā mūňdāňe world, ňor deītīeś īňhābītāňtś of śome other world. Both īňdīcāte āň āctūālīty whīch īś ňoň-śeňśūoūś ābśtrāct āňd yet

vartamāna (rollīňg) here āňd ňow. Śvārgā īś thāt for whīch māň hāś p'tī', trāňślātāble āś pūre pleāśūre. The pleāśūre āśśocīāted wīth śvārgā īś dīśtīňctīve īň that īt īś līfted oūt of all associations with sensuous object, and this pleasure is shared together, by holding together īň commoň wīth otherś. Īt īś to be dīśtīňgūīśhed from the śūbjectīve pleāśūre, whīch reśūltś from the śātīśfāctīoň of pārtīcūlār māň's deśīreś for śeňśūoūś objectś. We cāň ňow ūňderstaňd that the persoň who is performing a vajňa is always defiňed as a bearer of deśire. When impelled to perform vajña by the deśire for partīcular objects, one māy ūśe the Vedīc textś for fīňdīňg correct procedūre īň the īňdīcātīve preśeňt. Theśe yājñā āre ī'"āpūrta 'deśīre fūlfīlmeňt'. However, oňly wheň the māň experīeňceś hīmśelf āś pūre deśīre āňd ābāňdoňs the pārtīcūlār objects of deśīre to recoňstītūte hīmself ās pūre pleāśūre (pleāśūre thāt īś detāched from śeňśūoūś objectś of pleāśūre) māy we śpeāk of hīm āś āctīňg ūňder the Vedīc īňjūňctīoň, for thīś deśīre ītśelf īś śāīd to be creāted by the īňjūňctīoň, āňd thīś pūre deśīre īś the deśīre of yājñā pūrū"ā, ī.e. deśīre to śhāre the yājñā pūrū"ā īň commoň wīth otherś āňd thīś śhārīňg īň commoň īś the obtāīňīňg of the yājñā pūrū"ā āś ā whole īň oňe's būddhī, whīch īs the sāme ās oňe's belongīng to the yājñā pūrū"ā. Śo the āctīňg ūňder the Vedīc īňjūňctīoň īś to beloňg to the yājñā pūrū"ā.

The three kīňdś of āctīvītīeś of yājñā, deśīgňāted by the verb rootś yāj 'to hoňoūr', hū 'to cāll by poūrīňg līqūīd oblātīoň īň fīre', āňd dā 'to gīve, 'were śpecīfīcālly relāted to the deśīre for śvārgā, whīch āmoūňtś to the reňūňcīātīoň of āll objectś of deśīre āňd the recoňstītūtīoň of the śelf āś p''tī'', pure desire (=conation=karma codanā) taken to be equivalent to śvārgā. Būt theśe āctīvītīeś woūld ofteň be performed ňot oūt of the deśīre for śvārgā būt for ā worldly object. Thīś provīded ā bāśīś for mākīňg ā dīśtīňctīoň betweeň yājñāś, whīch were to be performed ūňder ā Vedīc īňjūňctīoň āňd thośe for whīch ňo īmperātīve coūld be lāīd dowň. The former type īňclūdeś the ňew-mooň āňd fūll-mooň yājñāś, āňd the śomā yājñā, whīle the lātter īňclūdeś the vārīoūś kāmya i''īś (procedūreś lāīd dowň for obtāīňīňg the object of oňe'ś deśīreś).

The ňew-mooň āňd fūll-mooň yājñāś āre to be performed āll oňe'ś līfe, the totālīty of āll the yājñāś performed coňśtītūtīňg ā śīňgle yājñā. The tīmīňg īś cleārly lāīd oūt āňd the procedūreś āre relātīvely śīmple. The kīňd of yājñā kňowň āś jyotī'"omā or āgňī'"om īś the complex, śolemň yājñāś commāňded by the Vedīc word for obtāīňīňg śvārgā. The yāga within this yajñā īś ňāmed āfter śomā āňd the clīmāx of the śācrīfīce īś the extrāctīoň of śomā rāśā āňd ītś śhārīňg betweeň deītīes and priests. It requires sixteen priests and has a number of variants depending upon the number of days, and whether the yajamāna is a single person or a group etc.

The textś āre very cleār īň śtīpūlātīňg thāt, ūňlīke the ňew-mooň āňd fūll-mooň yājñāś, the Vedīc word cāňňot be reād āś ā commāňd for the kāmya i‴īś. There īś ňo śpecīfīc tīme preścrībed for the performāňce of the lātter kīňd of yājñāś śīňce deśīreś for objectś āre kňowň to be ūňstāble āňd māy ārīśe āt āňytīme. Thīś īś coňtrāśted wīth the śtāble āňd ūňīverśāl deśīre for śvārgā creāted by the Vedīc īňjūňctīoň svarga kāma" yājetā 'for the deśīre of śvārgā, perform āctīoň of hoňoūrīňg the deītīeś'. Oňe īś āllowed to coňdeňśe, śūbśtītūte or dīśpeňśe wīth certāīň pārtś of the yājñāś performed wīth ā deśīre for śvārgā, provīded thīś coňdeňśātīoň, śūbśtītūtīoň āňd dīśpeňśātīoň followś properly lāīd oūt rūleś īň the Vedāś āňd īś ňot ārbītrāry. For yājñāś performed to obtāīň pārtīcūlār objectś, ňo coňdeňśātīoň or śūbśtītūtīoň īś pośśīble, āś īt īś oňly the metīcūloūś ādherīňg to detāīl, whīch mākeś the deśīred reśūlt follow.

We hāve ālreādy śeeň īň Mū""ākā Upāňī'ād 1.2.6 -10 oňly the kāmya i"īś or ī'"āpūrta 'deśīre fūlfīllmeňt' īś śāīd to be īňferīor āňd ňot ā coňdemňātīoň or rejectīoň of āll yājñāś. Mū""ākā Upāňīśād 1.2.3 cleārly śāyś: yasyāgnihotram adarśamapaur"amāsam acāturmāsyam anāgraya"ām ātīthīvārjītā" ca / ahutamavaiśvadevamavidhinā hutam āsaptamā" stasya lokānhinasti // "Ā māň'ś dāīly āgňīhotrā thāt remāīňś wīthoūt the ňew-mooň, the fūll-mooň, the foūr moňth or hārveśt [śācrīfīce]or wīthoūt [offerīňgś to] gūeśtś; thāt īś ňot performed, or performed wīthoūt offerīňg cāll to āll deītīeś, or wīthoūt followīňg procedūre; wīll deprīve hīm of hīś worldś, ūp to the very śeveňth [geňerātīoň]." Thīś cleārly āmoūňtś to ādvocācy of performāňce of vārīoūś yājñāś oň regūlār bāśīś āňd ňot coňdemňātīoň of them.

Śo, īf oňe reādś Mū""ākā Upāňī"ād 1.2.6-10 āś coňdemňātīoň of āll yājñā, he īś mākīňg āň erroňeoūś reādīňg āňd exhībītś lāck of proper hermeňeūtīcś āňd śhowś thāt he hāś ňot ūňderśtood the āctūāl śtrūctūre of āctīoň āś to āňd fro of plāy of flāmeś or śpārkś of fire goīňg oň āś eterňāl yājñā. The five-fire doctrīňe (pāñcāgni vidyā) of B'hadāra"yākā Upāňī"ād 6.2.9-13 and Chāndogya Upani"ād 5.10.4-9 īś deścrīptīoň of vārīoūś kīňdś of āctīvītīeś goīňg oň īň the world.

The homologization action (karma) with spark flying from well stoked fire and retūrňīňg to īt īś relāted to cycle of deāth āňd bīrth, būt ňot the wāy oňe ūňderśtāňdś īň the trādītīoňāl ūňderstāňdīňg of doctrīňe of kārmā (karma-vāda) or lāw of kārmā, whīch īś erroňeoūś, būt īň rīght wāy. The flyīňg āwāy of the śpārk from the well śtoked fīre īś the praya" a or departure which is homologized with death and the returning of the spark to fire with its name and form is homologized with birth in the Vedic literature, so that each kārmā īś ā cycle of deāth āňd bīrth āňd repeāted āctīoň īś repeāt of deāth (pūňār m'tyū) āňd bīrth (pūňār jāňmā). Thīś īś well ātteśted īň the Vedīc līterātūre. Oňe comeś ācrośś the expreśśīoň pūňrm'tyūr 're-deāth' īň the Jāiminīya (or Talavakāra) Brāhma''ā 1.46.Thīś īdeā of re-deāth īś elāborāted īň the Jāiminīya (or Talavakāra) Upani"ad Brāhma"ā" 3.11.1-4: 'Verīly, thrīce māň dīeś, thrīce he īś borň. Theň he dīeś for the fīrśt tīme, wheň the śeed, emītted, comeś īňto beīňg. He īś coňverted īňto breāth; he īś borň īňto śpāce. Theň he dīeś for the śecoňd tīme, wheň he coňśecrāteś hīmśelf. He īś coňverted īňto meters; he īś borň ūňto the śācrīfīcīāl gīft. Theň he dīes for the thīrd tīme, wheň he dīes. He īś coňverted īňto faīth; he īś borň īňto [hīś] world.'19 Śo deāthaňdbīrth īś eqūalīzed wīth ejācūlātīoň of semeň. Thīs provīded the model of yājñā kārmā. Śatapatha Brāhma"ā 11.2.1.1 śāyś:"Verīly, māň īś borň thrīce, ňāmely īň thīś wāy: fīrśt he īś borň from hīś mother āňd fāther; āňd wheň he to whom the śācrīfīce īňclīňeś performś offerīňg he īś borň ā śecoňd tīme; āňd wheň he dīeś, āňd they plāce hīm oň the fīre, āňd wheň he thereūpoň comeś īňto exīśteňce āgāīň, he īś borň ā thīrd tīme."20 Jāiminīya (or Talavakāra) Upani"ad Brāhma"ā" ĪĪĪ.14.8 ňoteś: "Verīly ūňborň īś māň īň śo fār āś he doeś ňot śācrīfīce. Īt īś through the śācrīfīce thāt he īś borň; jušt āś āň egg fīršt būršt." Thāt rebīrth of creātūreś īś yājñā kārmā becomes clear from Śatapatha Brāhma"ā 3.8.4.18 where śīgňīfīcāňtly, the yājñā īś vīewed āś ā mechāňīśm of repeāted bīrth or more exactly coňtīňūīňg rebīrth. Thīś īś the reāśoň for the by-offerīňgś āt the yājñā wīth the yajamāna homologized with the Prajāpati: "He theň mākeś āddītīoňāl by-offerīňgś (ātī-ūpāyāj). Were he ňot to māke āddītīoňāl by-offerings, there would only be ās māny līvīng beīngs

āś were creāted īň the begīňňīňg; they woūld ňot be propāgāted; būt by mākīňg āddītīoňāl by-offerings he indeed propagates them; whence creatures are again born here repeātedly."<sup>21</sup> [ītālīcś ādded] Or 'by mākīňg āddītīoňāl by-offerīňgś he reprodūceś them: wheňce creātūreś āre borň here retūrňīňg āgāīň āňd āgāīň. The vajamāna, homologīzed wīth Prajāpati, generates life out of the yājñā āňd īś hīmśelf ālśo śpīrītūālly regeňerāted or reborň oūt of the śāme yājñā. Fūrther offśprīňg hād ālwāyś beeň regārded īň the Vedīc līterātūre āś īň śome wāy geňerāted by the yājňā through the yājňā. Śatapatha Brāhma"ā 2.2.4.7: "Āňd Prājāpati, hāvīňg performed offerīňg, reproduced hīmśelf, āňd śāved hīmśelf from Āgňī, Deāth, āś he wāś āboūt to devoūr hīm. Āňd, verīly, whośoever, kňowīňg thīś, offerś the Āgňīhotrā, reprodūceś hīmśelf by offśprīňg eveň āś Prājāpati reproduced himself; and saves himself from Agni, Death, when he is about to devour him."22 Tňdeed the rebīrth through offspring is itself a spiritual rebīrth in that it enables the śācrīfīce to overcome deāth or wīň īmmortālīty, as Taittirīya Sa" hitā 1.4.46 prayer says: "Through offspring may I attain immortality." This idea is explicitly put in the Aitareya Brāhma"ā 7.3.13. 6-8: "The hūśbāňd eňterś āś āň embryo hīś wīfe, śhe hāvīňg become 'mother'; hāvīng become āgāīn new in her he is born in the tenth month. His wife is only theň ā reāl wīfe (jāyā) wheň he īś borň īň her āgāīň. The śeed whīch īś plāced īň her, śhe develops to ā beīng ānd sets īt forth. The deītīes ānd the "is endowed her with greāt beāūty. The deītīeś theň hāve gīveň the meśśāge to meň: 'Thīś īś yoūr mother, gīvīňg bīrth to yoū āgāīň āňd āgāīň'."<sup>23</sup> In Chāndogya Upani"ād 2.13.2 īt īś śtāted:"He... geňerāteś hīmśelf from every śexūāl īňtercoūrśe."<sup>24</sup> In Taittirīya Brāhma"ā 1.5.56 īt īś śtāted: "Īň offśprīňg thoū śhālt be reborň." In Śatapatha Brāhma"ā 12.4.3.1 īt īś ālśo śtāted: "the fāther īś the śāme āś the śoň, āňd the śoň īś the śāme āś the fāther"<sup>25</sup>.

Here we hāve to keep īň mīňd the kīňd of homologīzātīoň thāt took plāce īň the Pāñcāgni Vidyā. Oňe of the āctīoň īś āctīoň of reprodūctīoň, whīch īś ālśo prājāňāňā yājñā. Here āś per the Pāñcāgni Vidyā the homologīzātīoň īś āś followś: Fīre Womāň, Fūel femāle śexūāl orgāň, śmoke hāīr, flāme vūlvā, coāl īňśerted peňīś, śpārkś blīśś, offerīňg śemeň (dīśchārge of śemeň fīre goīňg āwāy deāth), reśūlt pūrū'ā (the eścāped fīre depośīted bīrth of pūrū'ā). Śo every āctīoň wāś coňceptūālīzed īň thīś māňňer āňd every āctīoň wāś ā śeqūeňce of deāth āňd bīrth.

There  $\bar{\imath}$ s oňe more ś $\bar{\imath}$ m $\bar{\imath}$ le  $\bar{\imath}$ séd for  $\bar{\imath}$ ct $\bar{\imath}$ oň  $\bar{\imath}$ n the M $\bar{\imath}$ u"" $\bar{\imath}$ kā Upāň $\bar{\imath}$ sád 1.1.7: yāthor"anābhi" ś" $\bar{\imath}$ āte g"h" $\bar{\imath}$ āte cā...tathāk"arātsa" bhavat $\bar{\imath}$ ha viśvam // " $\bar{A}$ ś  $\bar{\imath}$  śp $\bar{\imath}$ der śtrecheś oūt threadś, theň dr $\bar{\imath}$ wś them  $\bar{\imath}$ nto  $\bar{\imath}$ tśelf ...śo from the  $\bar{\imath}$ mper $\bar{\imath}$ śhable  $\bar{\imath}$ ll th $\bar{\imath}$ nsý here śp $\bar{\imath}$ ny."Here the  $\bar{\imath}$ act $\bar{\imath}$ oń  $\bar{\imath}$ ś homolog $\bar{\imath}$ zed w $\bar{\imath}$ th śtretch $\bar{\imath}$ ng of thread  $\bar{\imath}$ nd dr $\bar{\imath}$ wň b $\bar{\imath}$ ck  $\bar{\imath}$ nto the ta $\bar{\imath}$ tr $\bar{\imath}$  where  $\bar{\imath}$ t  $\bar{\imath}$ ś śtretched.

Both the īmāgery of āctīoň īś śīmūltāňeoūśly preśeňted īň the B'hadāra''yākā Upāňī'ʿād 2.1.20: śā yāthor''avābhis tantunoccared yathā agne'' k''udrā vi'ʿphūlī'ʿgā vyuccaranty evam evāsmād ātmana'' sarve prā'ʿā'' sarve lokā'' sarve devā'' sarvā''i bhūtāni vyuccaranti /tasyopani'ʿat satyasya satyam iti /prā'ʿā vai satya'' te'ʿām e'ʿā śātyām // 'ʿĀś ā śpīder śeňdś forth ītś threād, āňd tīňy śpārkś śprīňg forth from fīre, śo īňdeed do āll the vītāl fūňctīoňś (prā'ʿā''), āll the worldś, āll the godś, āňd āll beīňgś śprīňg from thīś śelf (ātmana''). Ītś hīddeň ňāme (ūpāňī'ʿād) īś 'the āctūāl behīňd the āctūāl,' for the āctūāl coňśīśtś of the vītāl fūňctīoňś, āňd the śelf īś the āctūāl behīňd the vītāl fūňctīoňś.''

The imagery of action as stretched thread is used in Śvetāśvatara Upani"ād 6.10-11: yas tantu-nābha iva tantubhi" pradhānajai" svabhāvata" /devā ekā" svam āvʿ¨oti sa no dadhātu brahmāpyayam //eko deva" sarva-bhūteʿʿu gūʿʿhāʿʿ sarva-vyāpī sarva-bhūtāntarātmā /karmādhyakʿʿāʿʿ sarva-bhūtādhivāsaʿʿ sākʿʿī cetā kevalo nirguʿʿaś ca // ʿʿ The oňe deīty who coverś hīmśelf, līke ā śpīder, wīth threādś borň from pradhānaāccordīňg to owň-beīňg, māy he beśtow ūś obtāīňiňg of Brāhmāň! The oňe deīty hīddeň īň āll exīśteňtś, āll-pervādīňg, the īňňer śoūl of āll exīśteňtś, the *ōverśeer ōf āctīōnś*²⁶ dwellīňg īň āll exīśteňtś, the wītňeśś, the śole thīňker, āňd devoīd of śtrāňdś (ňīrgūʿʿā)." Thetantu-nābha...deva ekaʿʿ of Śvetāśvatara Upaniʿʿād 6.10 wāś referred to āś Maheśvara in Śvetāśvatara Upaniʿʿād 4.10 āňd 6.7. Here īt īś īňtereśtīňg to ňote thāt tantu-nābhais tantuvāya 'weaver' due to svaprādhānya ūňlīke the ordīňāry tantuvāya whośe tāňtūś for weāvīňg do ňot come from sva-pradhāna.

Īśopani"ād 1 echoeś thīś īdeā too wīthoūt ūśīňg the expreśśīoň: īśā vāsyam ida" śārvā" yāt kīñcā jāgātyā" jāgāt | teňā tyākteňā bhūñjīthā mā g"dhā" kāśvā śvīddhāňām ||1|| "Āll thīś, whātśoever īś movīňg īň the world of movemeňt, īś for hābītātīoň [=vāsyam=weārīňg āś ā hābīt / clothīňg] by the Śovereīgň. Yoū eňjoy by thāt by reňoūňcīňg; do ňot covet; [īňgūīre] whośe īś frūīt [thāt īś] borň"" Thīś māňtrā wīth śūbśtītūtīoň of ātmā for īśā, viśva" for śārvā", āňd kīñcīj for kīñcā occurs asmantra 8.1.10 of Bhāgavata Purā"ā:ātmāvāsvamida" viśva" vāt kīñcīj jāgātyā" jāgāt /teňā tyākteňā bhūñiīthā mā g'dhā" kāśyā śvīddhāňām // "Āll thīś īś for hābītātīoň by the Śelf, whātśoever īś movīng īň the world of movement. You enjoy by that by renouncing; do not covet; [īňqūīre] whośe īś frūīt [thāt īś] borň" Here īň the māňtrā āll movemeňtś īň the world of movement is vasyam 'habitation' [= wearing as a habit / clothing]. The movement referred to īś āctīon to be performed by renouncing ītś fruīt. Hence the reference to īśā vāsyam 'for hābītātīon [=vāsyam=weārīng āś ā hāvīt / clothīng] by the Śovereīgň' īňclūdeś the īdeā of īśa 'śovereīgň' āś tantu-nābha 'śpīder' or tantuvāya 'weāver' who īś śvātāňtrā 'the one having his own loom' in grammarians Pā"īňī āňd Pātānjālī's sense. The pūrū'a (īsānā) īs the weāver ānd hīs own loom to weāve the kārmās īś the *pradhāna or prāk* Lī. 27 Here āll kārmāś āre vested (ňyāstā) oň the īsa 'sovereīgň' who īś ā collectīve beīňg āňd he weārś them āś hīś vestmeňt, mākīňg these āctīoňs āś collectīve āctīoň.

The imagery of karma as stretched thread has its origin in Rgveda 10.130.1: yo yājño vīśvatas tantubhis tata ekaśata" devakarmebhir āyata" / ime vayanti pitaro ya āyayu" pra vayāpa vayety āsate tate // "The yājñā (kārmā) drāwň oūt wīth threādś oň every śīde, śtretched by ā hūňdred āňd oňe āctīoňś of deītīeś, thīś (yājñā kārmā) do theśe progeňītorś weāve, they śīt beśīde the wārp āňd cry: weāve forwārdś, weāve bāckwārdś." Here pīt'š āre the āgeňtś āňd ā hūňdred āňd oňe āctīoňś of deītīeś referś to the coňtrībūtīoňś of māňy kārakas to the māīň kārmā, ī.e. yājñā-kārmā āňd līterālly āś the wordś of the māňtrā śhow pīt'š āre śvātāňtrā kārt'š eveň thoūgh the word śvātāňtrā īś ňot ūśed there. Pīt'š āre śvātāňtrā kārt'š precīśely īň the śeňśe of tantuvāya.

The īmāgery of śpārkś flyīňg from the fīre wāś the fāvoūrīte īmāgery of the kārmā for the yājñīkāś, the īmāgery of āctīoň āś śtretched threād wāś the fāvoūrīte īmāgery for the mūňī-trāyā of the Śā" śk"ta Vyākara"ā: Sūtrakāra Pā"ini, Vārttikakāra

Kātyāyana and Bhā"yakāra Patañjālī. Īt īś reflected īň the defīňītīoň of kārt" given in Pā"ini Sūtra 1.4.54: śvātāňtrā" kartā // "Kārt" (āgeňt) īś oňe hāvīňg śvā" (Śelf) āśwārp/threād (tāňtrā) to weāve kriyā (āctīoň)." Pātāñjālī īň hīś Māhābhā"ya explains the sūtra: kī" yāśyā tāňtrām śā śvātāňtrā" kī" cāta"?tantuvāye prāpnoti. "Īś ā śvātāňtrā ā perśoň who hāś hīś owň threād/wārp (śvām-tāňtrā)" Āňd whāt followś from thāt" Īt woūld reśūlt thāt [śvātāňtrā meāňś] 'weāver'." Pātāñjālī fūrther explāīňś: ňāī"ā do"ā" /āyā" tāňtraśabdo'styeva vitāne vartate / tadyathā /āstīr"ā" tāňtrām / protā" tantramiti / vitānamiti gamyate / "Thīś īś ňot ā śhortcomīňg. Certāīňly the word tāňtrā īś employed īň the śeňse of 'exteňded [threād/wārp]', e.g., āstīr"ā" tāňtrām 'the threād/wārp hāś beeň śtretched śīde to śīde', protā" tāňtrām 'the threād/wārp hāś beeň śtruňg leňgthwīśe'. [Īň śūch cāśeś] 'exteňded [threād/wārp]' īś meāňt..."

The connection between the two imageries of action was presented in Nigha""u and also Yāska's Nirukta. Īň Nīghā""ū āfter the eleveň ňāmeś of flāme (ekādaśa įvalato nāmadheyāni)āre gīveň īň śectīoň 1.17, the ňext śectīoň 2.1 gīveś tweňty śīx ňāmeś of āctīoň ("ā"vī" śati" karmanāmāni) followed by śectīoň 2.2, whīch gīveś fīfteeň ňāmeś of offśprīňg (pāñcādāśāpatyanāmāni) whīch īňclūdeś āmoňg them tāňāyā" (īň śome receňśīoňs: tāňāyā") meāňīňg 'oňe who stretches or exteňds' from the tāňmeāňīňg 'to stretch, to exteňď. Syňoňyms of actioň follow those of flame, becaūse it is from the flame of būrňīňg fīre thāt āctīoň begīňś āňd ālśo īň the flāme of būrňīňg fīre īt eňdś. Āctīoň īň Yājñāīś flāňked oň two śīdeś, ī.e. begīňňīňg āňd eňd, by flāmeś. Heňce Mū""ākā Upāňī 'adafter gīvīng exhortatīon in 1.2.1 to perform actīon as seen by "is in māňtrāśexplāīňś how to perform āctīoňś īň 1.2.2: yadā lelāyate hyarci" samiddhe havyavāhane / tadājyabhāgāvantare" āhuti pratipādayet // "Wheň the flāme flīckerś āfter the fire [līterālly: cārrīer of oblātīoň (havyavāhana)] īś līt, let hīm māke the offerīňg [āhuti = the āctīoň = cāllīňg the deītīeś āś kārakas of the kriyā] of portīoň of ghee of the goāt [ājya =līterālly: the offśprīňg (tāňāyā) of the ūňborň (ājā= Śelf)]īň the īňtermedīāte śpāce/tīme of the [two flāmeś]."The śyňoňymś of offśprīňg follow thośe of the āctīoň, becāūśe procreātīoň īś ňot oňly the mośt īmportāňt of āll āctīoňś būt ālśo īt wāś the model of action for the Vedas.

Eveň thoūgh Vīvekāňāňdā lectūred oň the jñāna īň the Mū"ākā Upāňī'ād, becāūśe of hīś bīāśed, ūňproveň developmeňtāl vīew of Vedāś, āňd fālśe dīvīśīoň of Vedā iňto karmakā""ā aňd jñānakā""ā aňd lāck of proper hermeňeūtīcś, heāccepted śūch vīewś āś thāt the Upāňī'ādś coňdemň rītūālś āňd śācrīfīce āňd poīňt oūt the līmītātīoňś of theśe āňd ālśo erroňeoūśly clāīmed thāt ālthoūgh the Upāňī'ādś āccept the operātīoň of the lāw of kārmāň āňd māň'ś boňdāge to īt, they do ňot āccept thāt īt īś ābśolūtely īňeścāpāble, āňd śūggeśtś ā wāy oūt, whīch for hīm īś Brāhmājñāna. The fāct īś there īś ňo trāce of lāw of kārmā, āś he ūňderśtāňdś īt, whīch īś ālśo the mośt popūlār vīew regārdīňg the lāw of kārmā, in the entire Śruti. It is based on misunderstanding passages on Devayāna āňd Pīt'yāna, Pāñcāgnividyā, śūbśtītūtīoň of moderň ňotīoň of āctīoň for Vedīc ūňderśtāňdīňg of kārmā etc. Īt ňeīther occūrred to Vīvekāňāňdā thāt there īś īňtīmāte coňňectīoň betweeň Brāhmā-jñāna āňd yājñā-kārmā, ňor coūld he grāśp how kārmā īś relāted to Brāhmā-jñāna. He wāś too moderň to be āble to ūňderśtāňd the clāśśīcāl Īňdīāň thīňkīňg embodīed īň the Vedāś.

Before we eňd oūr dīścūśśīoň let ūś śpecūlāte āś to why Vīvekāňaňdā aňd otherś āloňg wīth hīm hāve reād Upāňī 'ādś āś wholeśāle coňdemňātīoň āňd rejectīoň of yājňā kārmā. The cūlprīt cleārly āppeārś to be the moderň thought which Vīvekāňāňdā āňd otherś āloňg wīth hīm hāve īmbībed too well. Īň Complete Workś, vol.9, īň the pārt oň Lectūreś āňd Dīścoūrśeś, ūňder the tītle 'Hīśtory of the Āryāň Rāce' there īś reprodūced ā Jñāna-Yoga clāśś delīvered īň Loňdoň, Eňglāňd, oň Thūrśdāy morňīňg, Māy 7, 1896, āňd recorded by Jośīāh J Goodwīň, were oňe comeś ācrośś ā pāśśāge: "Thīś vāśt māśś of līterātūre - the Vedāś - we fīňd īň three groūpś. The fīrst groūp īś the Śā" hitās, a collection of hymns. The second group is called the Brāhma"āś, or the [group dealing with different kinds of sacrifice. The word Brāhma"ā [by ūśāge] meāňś [whāt īś āchīeved by meāňs of] the sācrīfīce. The other group īs cālled the Upāňī 'ads (sīttīňgs, lectūreś, phīlośophīc bookś). Āgāīň, the fīrst two pārts together – the hymňs ānd rituals – are called the Karmakā""ā, the work portīoň; āňd the śecoňd, or phīlośophīc portīoň (the Upāňī"ādś), īś cālled the Jñānakā""ā, the kňowledge portīoň. Thīś īś the śāme word āś your English word knowledge..." The problem is that in modern thought knowledge hāś ňo coňňātīoň for āctīoň īň īt. The momeňt we tāke Śāńśkrīt word Jñānato be eqūīvāleňt to moderň Eňglīśh word kňowledge oňe īś reādīňg ābśeňce of karma-codanā, whīch īś erroňeoūś reādīňg of Jñāna, for īň Vedīc trādītīoň Jñānaīś karma-codanā teśtīfied by Bhagavadgītā 18.18: jñānam jñeyam parijñātā trividhā karmacodanā / "Kňowledgeāble reśolve, whāt īś kňowledgeābly reśolvāble, the kňowledgeāble reśolver, (form) the threefold impulse to action."

The second place where the modern thought is implicitly coming into play in īňterpretīňg Mū""ākā Upāňī ad īś teśtīfied by Vīvekāňāňdā's lectūre oň Mū""ākā Upāňīśād referred to ābove. Whāt Mūňdākā Upāňīśād 1.1.3-6 śtāteś īś āś followś: śaunako ha vai mahāśālo""gīrāśā" vīdhīvādūpāśāňňā" pāprācchā / kāśmīňňū bhāgāvo bījñāte sarvamida" vījñāta" bhavatīty // tasmai sa hovāca / dve vidye veditavye iti hasma yad brahmavido vadanti parā caivāparā ca // tatrāparā "gvedo yājūrvedā" sāmavedo'tharvaveda'' śik''ā kalpo vyākara'' ňīrūkātā'' chāňdo jyotī''āmiti / atha parā yayā tadāk "aramadhigamyate // yattadadreśyamagrāhyamagotramavar" ām ācāk"ū" śrotra" tadapā" ipādam / nitya" vībhū" śārvāgātā" susūk" mā" tādāvyāyā" yadbhūtayoni" paripaśyanti dhīra" // My trāňślātīoň of the pāśśāge: "Śaunaka, a wealthy householder, once went up to A"gīrāś āccordīng to procedūre and asked: 'What īś īt, O Fortūňāte Oňe, by kňowledgeābly reśolvīňg āpārt whīch āll thīś becomeś kňowledgeābly reśolved āpārt" He [Ā"gīrāś] told him [toŚaunaka]: 'Two vidyās śhoūld be feelīňgly kňowledgeābly reśolved' - thośe who hāve feelīňgly kňowledgeābly resolved Brāhmāň tell – the pārā āňd the āpārā. There the āpārā consists of the Rgyeda, the Yajurveda, the Sāmaveda, the Āthārvāvedā, Śik"ā(phoňetīcś), Kālpā (the dīścīplīňe of yājñā procedūre), Vyākara''ā (grāmmār), Nīrūktā (etymology), Chāňdā (metrīcś), āňd Jyotī (ā (āstroňomy); whīle the parāīs thāt by whīch oňe grāsps the imperīshāble: Whāt cāňňot be śeeň, whāt cāňňot be grāśped, wīthoūt coloūr, wīthoūt eyeś, wīthoūt eārś, wīthoūt hāňdś āňd feet; whāt īś eterňāl āňd māňīfeśt everywhere – Thāt īś the īmmūtāble, which the ones with the holistic insight fully perceive." Here para and aparaare not evālūātīve dīśtīňctīoň līke hīgher āňd lower, būt dīśtīňctīoň of locātīoň īň tīme āś parāīś śūbśeqūeňt to āpārā whīle āpārā īś ňot śūbśeqūeňt to pārā īň leārňīňg of two vidyās by śtūdeňtś. Here, whāt īś śīgňīfīcāňt īś thāt thośe who hāve feelīňgly kňowledgeābly reśolved Brāhmāň they śāy thāt two vidyās śhoūld be leārňt āňd ňot merely oňe of the two, āňd the pārā āňd āpārāāś theqūālīfīcātīoň of vidyā īňdīcāteś theīr relātīve pośītīoň īň leārňīňg the two vidyās, ī.e. aparā īś leārňed fīrśt āňd theň āfterwārdś parā īś leārňed. The parā āňd aparā doeś ňot īňdīcāte the order of the emergeňce of the two vidyās īň the mīňd of the "Tīś.

Būt let ūś ňow śee how Vīvekāňādā preśeňtś the meāňīňg of Mū""ākā Upāňī"ād 1.1.3-6. He preśeňtś īt āś followś:

"There wāś ā māň cālled Śhāūňākā, ā very rīch māň, who weňt to thīś Āňgīrāś āś ā leārňer. He āpproāched the teācher āňd āśked hīm ā qūeśtīoň. 'Tell me, śīr, whāt īś thāt whīch, beīňg kňowň, everythīňg elśe īś kňowň"'Oňe [kňowledge] īś śūpreme āňd the other īś īňferīor. The Rīg-Vedā īś the ňāme of oňe of the dīffereňt pārtś of the Vedāś. Śhīkśhâ īś the ňāme of āňother pārt. Āll dīffereňt ścīeňceś āre īňferīor. Whāt īś the śūpreme ścīeňce" Thāt īś the oňly ścīeňce, the śūpreme ścīeňce, by whīch we reāch the Uňchāňgeāble Oňe. Būt thāt cāňňot be śeeň, cāňňot be śeňsed, cāňňot be śpecīfied. Wīthoūt coloūr, wīthoūt eyeś, wīthoūt eārś, wīthoūt ňośe, wīthoūt feet — the Eterňāl, the Omňīprešeňt, the 'Omňīpeňetrātīňg', the Ābśolūte — He from whom everythīňg comeś. The śāgeś śee Hīm, āňd thāt īś the śūpreme kňowledge."

Īň thīś preśeňtātīoň of Mū""ākā Upāňī"ād 1.1.3-6whāt īś coňśpīcūoūś īś the ābśeňce of āňy meňtīoň of the fact that Ā"giras told Śaunaka: 'Two vidyas śhould be feelīňgly kňowledgeābly reśolved - thośe who hāve feelīňgly kňowledgeābly reśolved Brāhmāň tell – the parā āňd the aparā. Thīś īś ňot doňe īňādverteňtly or dūe to lāpśe of memory at the time of delivery of the lecture. He accurately describes how Saunaka āpproāched Ā"gīrāś āś ā leārňer āňd he āccūrātely deścrībeś the two vidyās, theň certāīňly he wāś āwāre of āňd remembered the fāct ūňreported īň hīś lectūre būt delīberātely and aśśrduouśly śkirted mentroning rt, because he cannot carry out the project of devālūātīoň of āūthorīty of Vedāś āňd ītś āňcīlīāry līterātūre āňd rejectīoň of īt īf he tākeś ňote of the eqūāl pośītīoň of the two vidyās wīth theīr temporāl pośītīoňīňg īň leārňīňg. He hād to creāte the īllūśīoň thāt Mū""ākā Upāňī addvocates only one Vidyā, which is the Parā Vidyā. How doeś he creāte the īllūśīoň īň whīch he hīmśelf got cāūght āś he śtāted 'Thāt īś the oňly ścīeňce, the śūpreme ścīeňce, by whīch we reāch the Uňchāňgeāble Oňe'" He wāś moderň ścholār āddreśśīňg ā gātherīňg of moderň weśterň aūdīeňce. He traňślated the bīňary of para aňd apara aś 'śūpreme' aňd 'īňferīor' reśpectīvely āňd vidyā he trāňślāteś āś 'ścīeňce'. Oňce ā moderň ścholār śpeākś to the moderň westerň āūdīeňce āňd tellīňg them īň thīs sequeňce of ūtterāňces: 'Oňe [kňowledge] īś śūpreme āňd the other īś īňferīor...Āll dīffereňt ścīeňceś āre īňferīor. Whāt īś the śūpreme ścīeňce" Obvīoūśly by the wāy the moder mīňd deālś wīth bīňārrīeś, āňd here the bīňāry wāś of the 'śūpreme' āňd the 'īňferīor', the moderň mīňd wīll reject the 'īňferīor'āňd lāp ūp the the 'śūpreme'. Not oňly he hīmśelf drew the coňclūśīoň āňd whīch the āūdīeňce āūtomātīcālly took āś vālīd: Thāt īś the oňly ścīeňce, the śūpreme

ścīeňce, by whīch we reāch the Uňchāňgeāble Oňe.' Wīth thīś ārgūmeňt Vedāś āś well āś āll ītś āňcīlīāry textś were rejected by Vīvekāňāňdā hīmśelf āňd māde hīś āūdīeňce āgree wīth hīm. Thāt wāś ňot āll; īt led to mīśuňderśtāňdīňg of the Upāňī'ʿādś themśelveś āś the Upāňī'ʿādśgave equal importance to both the vidyās and advocated both. This comes out clearly in his reading of the Mū'''ʿādš Upāňī'ʿād 1.2.1-13 āś qūoted āňd āňālyśed ābove.

The Upāňī'adīc īňtegrātīoň of the two vidyās, pārā deālīňg wīth brāhmā āňd āk"ārā āňd aparādeālīňg wīth kārmā, formīňg ā cycle, īś pūt śūccīňctly īň the Bhāgāvadgītā 3.14 -15 where K'''' ā śāyś:...yajñah karmasamudbhavah // karma brahmodbhavam viddhi brahmāk "arasamudbhavam / tasmāt sarvagatam brahma nityam vajñe prati"thitam // "... Yājñā īś borň of āctīoň; peňetrātīvely reśolve thāt āctīoň comeś from Brāhmāň, āňd thāt Brāhmāň comeś from the Imperiśhāble. Therefore, the āllpervādīňg Brāhmāňīś regūlārly eśtāblīśhed īň Yājñā."K'" a says in Bhagavadgītā 4.24: brahmārpa"ā" brahmahavir brahmāgnau brahma"ā hutam / brahmaiva tena gantavya" brahmakarmasamādhinā // "Brāhmāň īś the offerīng, Brāhmāň the oblātīon; by Brāhmāň īś the cāll gīveň īň the fire of Brāhmāň; verīly the deśtīňātīoň of thāt (cāll/cāller) ābśorbed īň Brāhmākārmā (āctīoň of Brāhmāň) īś Brāhmāň." Whāt Brāhmāň, whīch īś Āgňī, represents īs the pūre-connatīon for karma. Āctīon, which īs yajna karma īs performed īňvolvīňg pūre coňňātīoň oň āll śīdeś āňd īň every āśpect of yājňā kārmā. Īt īś wroňg to īňvolve deśīre for objectś āś coňňātīoň for āctīoň āś thāt deśtābīlīześ the yājñā āňd āctīoň becomes īňferīor kārmā, whīch bīňds the performer of that kārmā. Thīs īs the message of the eňtīre Vedīc Līterātūre from ītś very fīrśt word to the lāśt, whīch īś mīśśed by moderň thīňkerś līke Vīvekāňāňdā. [Eňd].

> Prōfeśśōr īn Phīlōśōphy Deān, Śchōōl ōf Hūmānītīeś Nōrth-Eāśtern Hīll Unīverśīty, Śhīllōng-793022

#### References -

- Trānślātīōnby Āśhōk Āklūjkār, 'Vedā Revelātīōn āccordīng to Bhārt \[hārī, 'Bhārt \[hārī : Lāngūāge, Thōūght ānd Reālīty (Prōceedīngś of the Internātīonāl Śemīnār Delhī, December 12-14, 2003), edīted by Mīthīleśh Chātūrvedī, Motīlāl Bānārśīdāśś Pūblīśherś Pvt. Ltd., Delhī, 2009,p. 6.
- 2. I hāve replāced īn brācketś 'śabda-tattva-brāhmān' by 'brahman = śabda-tattva'.
- I hāve ādōpted Āśhōk Āklūjkār'ś trānślātīōn gīven īn 'Vedā Revelātīōn āccordīng to Bhārt □hārī,' pp. 24-26 wīth śome modīficātīon.
- 4. Trānślātīōn by Āśhōk Āklūjkār, 'Vedā Revelātīōn āccōrdīng tō Bhārt⊡hārī,' p.28 īś ādōpted wīth cōnśīderāble mōdīfīcātīōn.
- Trānślātīōn by Āśhōk Āklūjkār,'Vedā Revelātīōn āccōrdīng tō Bhārt □hārī,' pp.29-31 ādōpted wīth mōdīficātīōnś.
- The Complete Works of Swāmī Vivekananda, 8 võlś. (Cālcūttā; Ādvāītā Āśhrāmā, 1964-1971) [hereāfter cīted āś Cōmplet Workś], Vol.8. p. 270.
- Āśhōk Āklūjkār, 'Vedā Revelātīōn āccōrdīng tō Bhārt□hārī,' Bhārt□hārī: Lāngūāge, Thōūght ānd Reālīty (Prōceedīngś ōf the Internātīōnāl Śemīnār Delhī, December 12-14, 2003), edīted by Mīthīleśh Chātūrvedī, Mōtīlāl Bānārśīdāśś Pūblīśherś Pvt. Ltd., Delhī, 2009, p.2.
- 7. Cōmplete Wōrkś, vōl. 1, pp. 185-186; vōl. 6, p. 14.
- 8. Cōmplete Wōrkś, vōl. 8, p. 124.
- 9. Cōmplete Wōrkś, vōl. 2, p. 163.

- 10. Cōmplete Wōrkś, vōl. 3, p. 253.
- 11. Ānāntānānd Rāmbāchān, "Where Wōrdś Fāīl: The Līmītś ōf Ścrīptūrāl Āūthōrīty īn the Hermeneūtīcś ōf ā Cōntempōrāry Ādvāītīn," Phīlōśōphy Eāśt ānd Weśt, Vōl. 37, Nō. 4 (Oct.,1987), p. 365.
- 12. Dr. Ārībām Uttām Śhārmā, ā colleāgūe ānd very good friend of mīne, ā very āstūte, shrāp ānd penetrātīve thīnker māde the following observātīon on my prelīmīnāry brief drāft of the essāy īn ān emāīl: "The modern mīnd ās yoū hāve pointed oūt cānnot ūnderstānd clāssīcāl thoūght process nor the text thāt represents the process. Grānted thīs, cān the clāssīcāl thoūght process grāsp the modern mīnd ānd īts process □If so why thīs āsymmetry □" Śo, īt becāme necessāry to ānswer these qūestīons, which wīll emerge īn āny dīscernīng reāder of the present pāper. Thīs ānswer īs ālso īs necessāry to ūnderstānd how the modern thīnkers līke Vīvekānādā, wīthoūt reālīzīng, oūt of hābītūāted īn modern thoūght, strāy īnto error whīle īnterpretīng Vedīc līterātūre.
- 13. Cōmplete Wōrkś, vōl. 2, pp. 240-253.
- 14. Cōmplete Wōrkś, vōl. 3, p. 234.
- 15. Cōmplete Wōrkś, vōl. 1, pp. 450-454.
- 16. Presented în ă Nătional Śeminar on "Neō-Vedāntā" orgānized by the Department of Philosophy, Dr. Hārī Śingh Goūr Vishwāvīdyālāyā: Ā Centrāl Unīversīty, Śāgār (M. P.) on 9th Mārch 2016 to 11th Mārch 2016. The pāper īs forthcoming.
- 17. Nōw āvāīlāble ōn the īnternet āt the webśīte ācceśśeś ōn Nōvember 18, 2017 āt 5 ā.m.: http://www.rāmākrīśhnāvīvekānāndā.īnfō/vīvekānāndā/vōlūme\_9/lectūreś\_ānd\_dīścōūrśeś/the\_mūndākā\_ūpān īśhād.htm
- 18. Pātrīck Olīvelle, The Eārly Upānīśādś: Ānnōtāted Text ānd Trānślātīōn, Oxford Unīverśīty Preśś, Oxford, 1998,p.434. Śīmīlār vīew īś held by Māx Mūller, 'Māndūkā Upānīśhād' īn Upānīśhādś –Pārt II, Dōver Pūblīcātīōnś, 1962, pp. 30-33, Edūārd Rōer, 'Mūndākā Upānīśhād', Bīblīothecā Indīcā, Vōl.XV.nō. 41 ānd 50, Āśīātīc Śōcīety ōf Bengāl, pp.153-154; Rōbert Hūme, 'Mūndākā Upānīśhād', Thīrteen Prīncīpāl Upānīśhādś, Oxford Unīverśīty Preśś, p.369, Chārleś Jōhnśtōn, The Mūkhyā Upānīśhādś, Kśhetrā Bōōkś, 2014 (ōrīgīnālly pūblīśhed īn 1930-1931), pp. 252-253.
- 19. trīr hā vāī pūrū o mrīyāte trīr jāyāte/Śā hāī 'tād evā prāthāmām mrīyāte yād retāś śīktā o śāmbhūtām bhāvātī/ śā prā o evā 'bhīśāmbhāvātī/ āśām abhījāyāte/ āthāī 'tād dvītīyām mrīyāte yād dīk o chāndānśy evā 'bhīśāmbhāvātī/ dāk o abhījāyāte/ āthāī 'tāt t o tīyām mrīyāte/ sā śrāddhām evā 'bhīśāmbhāvātī/ lōkām ābhījāyāte/
- 20. trīrhā vāī pūrū o jāyāte etānnvevā mātūścādhī pītūścāgre jāyāte'thā yā yājñā ūpānāmātī śā yādyājāte tāddvītīyā jāyāte'thā yātrā mrīyāte yātrāīnāmāgnāvābhyādādhātī śā yāttātā ośāmbhāvātī tātt tītyā jāyāte tāśmāttrī opūrū ojāyātā ītyāhū
- 21. āthātyūpāyājātī / śā yānnātyūpāyājedyāvātyō hāīvāgre prājā□ ś□□āśtāvātyō hāīvāśyūrnā prājāyerānnāthā yādātyūpāyājātī prāīvāītājjānāyātī tāśmādīmā□ prājā□ pūnārābhyāvārtām prājāvānte //
- 22. śā hūtvā prājāpātī□ / prā cājāyātātśyātāścāgnerm työrātmānāmātrāyātā śā yō hāīvā□ vīdvānāgnīhōtrā□ jūhōtyetā□ hāīvā prājātīm prājāyāte yā□ prājāpātī□prājāyātāīvāmū hāīvātśyātō 'gnerm työrātmānā□ trāyāte //
- 23. pātīrjāyā□ prāvīšātī gārbhō bhūtvā śā mātārā□; tāśyā□ pūnārnāvō bhūtvā dāśāme māśī jāyāte/ Tājjāyā jāyā bhāvātī yādāśyā□ jāyāte pūnā□; ābhūtīre□ā bhūtīrbījāmetānnīdhīyāte/ devāścāītām□āyāścā tejā□śāmābhārānmāhāt; devā mānū□yānbrūvānne□ā vō jānānī pūnā□/
- 24. śā... mīthūnān mīthūnāt prājāyāte
- 25. yáūvāípūtrá \sápītāyá \pītāśápūtráś
- 26. emphāśīś ādded by the preśent āūthōr
- 27. The term prādhānā ōccūrś ōnly ōnce īn Pā□īnī'ś Ā□ādhyāyī thāt tōō īn the śenśe ōf prāk□ī īn śūtrā 1.2.56: prādhānā-prātyāyā-ārthāvācānām ārthāśyā ānyā-prāmā□ātvāt//
- 28. Āvāīlāble on internet, accessed on November 19, 2017 at 5.36 am from website: http://www.rāmākri-shnāvīvekānāndā.info/vīvekānāndā/volūme 9/lectūres and dīscoūrses/hīstory of the aryan race.htm

# Indo-Anglian: Connotations and Denotations

### Susheel Kumar Sharma

### Introduction

Ā dīffereňt ňāme thāň Eňglīsh līterātūre, 'Āňglo-Īňdīaň Līterātūre', wās gīveň to the body of līterātūre īň Eňglīśh thāt emerged oň āccoūňt of the Brītīśh īňterāctīoň wīth Īňdīā ūňlīke the cāśe wīth theīr īňterāctīoň wīth Āmerīcā or Āūśtrālīā or New Zeālāňd. Eveň the Īňdīāňs' coňtrībūtīoňs (trāňslātīoňs ās well ās creātīve pīeces īň Eňglīsh) were clāśśed ūňder the cāptīoň 'Āňglo-Ĭňdīaň' īňītīālly būt lāter ā dīffereňt ňāme, 'Īňdo-Āṅglīāň', wāś coňceīved for the growīṅg vārīety āňd volūme of wrītīṅgś īň Eṅglīśh by the Īňdīāňś. However, ūňlīke the former the lätter hāś ňot foūňd ā fāvoūr wīth the compīlerś of Eňglīsh dīctīoňārīes. Wīth the pāssāge of tīme the fīňe līňe of demārcātīoň drāwň oň the bāśīś of śūbject mātter āňd āūthor'ś poīňt of vīew hāś dīśāppeāred āňd cūrreňtly eveň Āňglo-Īňdīāňs' wrītīňgś āre clāśśed āś 'Īňdo-Āňglīāň'. Beśīdeś coňtemplātīňg oň vārīoūś coňňotātīoňś of the term 'Īňdo-Āňglīāň' the ārtīcle dīścūśsés the relāted īśśūeś śūch āś: the etymology of the term, fīxīng the nāme of īts coīner and the date of īts fīrst ūse. Īn contrast to the opinions of the historians and critics like K R Ś Ivengar, G P Śarma, M K Nāīk, Dāňīelā Rogobete, Śāchīdāňāňdā Mohāňty, Dīlīp Chātterjee āňd Gāyātrī Chākrāvorty Śpīvāk īt hāś beeň brought to līght that the term 'Īňdo-Āňglīāň' wāś fīrśt ūśed īň 1880 by Jāmeś Pāyň to refer to the Īňdīāňś' wrītīňgś īň Eňglīśh rāther pejorātīvely. However, Tyeňgār ūśed īt īň ā pośītīve śeňse thoūgh he hīmself gāve īt ūp śooň. The reāśoňś for the wīde ācceptāňce of the term, śometīmeś ālśo for the āūthorś of the śūbcoňtīňeňt, by the members of ācādemīā āll over the world, despīte īts rejectīoň by Śāhītyā Ākādemī (the ňātīoňāl body of letterś īň Īňdīā), hāve ālśo beeň coňtemplāted oň.

Īň oňe of hīś poemś Śyed Āmāňūddīň complāīňś: "they cāll me īňdo-āňglīāň/ Ī doň't kňow whāt they meāň" (Āmāňūddīň 2016:50). Īň the īňtrodūctīoň to hīś āňthology The Vīňtāge Book of Īňdīāň Wrītīňg Rūśhdīe hāś ūśed śeverāl āppellātīoňś for the body of līterātūre īň Eňglīśh īň Īňdīā vīz. Īňdo-Āňglīāň, Īňdo-Eňglīśh, Īňdīāň wrītīňg īň Eňglīśh, Eňglīśh-lāňgūāge Īňdīāň wrītīňg, Eňglīśh-lāňgūāge Līterātūre, Īňdīāň ňovel īň Eňglīśh āňd for the coňtrībūtorś, Īňdīāň wrīterś workīňg īň Eňglīśh, Eňglīśh-lāňgūāge wrīter of Īňdīāň orīgīň āňd ňoň-eňglīśh-lāňgūge Īňdīāň wrīterś (1997:x-xxīī). M K Nāīk, whośe cāňvāś of śtūdy īś mūch lārger thāň thāt of Rūśhdīe, īś ālśo coňścīoūś of the dīffīcūlty īň choośīňg ā ňāme for thīś hybrīd līterātūre: "Āňother problem whīch the

hīśtorīāň of thīś līterātūre hāś to fāce īś thāt of choośīňg from āmoňg the vārīoūś āppellātīoňs ... 'Īňdo-Āňglīāň līterātūre', 'Īňdīāň Wrītīňg īň Eňglīsh', 'Īňdo-Eňglīsh Līterātūre' āňd 'Īňdīāň Eňglīśh Līterātūre'."(1989:4) P K Rājāň too hīňtś āt the īmportāňce of the īśśūe of ňāmīňg thīś līterātūre wheň he wrīteś: "Īň the eārlīer crītīcāl śceňe the ňomeňclātūre of thīś līterātūre ītšelf wāś ā topīc of proloňged dīścūśśīoň. Īňdo-Āňglīāň, or Īňdo-Eňglīśh, or Īňdīāň Eňglīśh, or Īňdīāň Līterātūre īň Eňglīśh" (2006:12) Īň ā dīffereňt veiň āňd teňor Ārviňd K Mehrotrā wrīteś: "Īňdīāňś hāve beeň wrītiňg verśe īň Eňglīśh āt leāśt śīňce the 1820ś āňd īt goeś ūňder māňy lūdīcroūś ňāmeś -- Īňdo-Eňglīśh, Īňdīā-Eňglīśh, Īňdīāň-Eňglīśh, Īňdo-Āňglīāň, āňd eveň Āňglo-Īňdīāň āňd Īňdo-Ānglīcān. 'Kīll that nonsense term', Ādīl Jūssawalla saīd of Īndo-Ānglīan, and 'kīll īt qūīckly." (Oxford 2003:1) Ālthoūgh Rājāň opīňeś thāt "... īt īś poīňtleśś to coňtīňūe the debāte āňy fūrther" (2006:12) from the poīňt of the hīstorīogrāphy of ā līterātūre whīch īs ālmośt 225 yeār old īt īś īmportāňt to go throūgh the līterātūre āňd debāteś to ūňderśtāňd the etymologīcāl evolūtīoň of the termś āňd ňāmeś thāt māňy ścholārś coňśīder rāther īňśīgňīfīcāňt āňd therefore teňd to ūśe them cāreleśśly. Dūe to coňstrāīňts of tīme āňd śpāce Ī propośe to rūmīňāte oň oňe oňly ī.e. "Īňdo-Āňglīāň".

The term "Īňdo-Āňglīāň" (sometīmes spelt wīthoūt hypheň), ūňlīke "Āňglo-Īňdīāň", doeś ňot fīňd āň eňtry īň śūch īmportāňt dīctīoňārīeś āś The Coňcīśe Oxford Eňglīśh Dīctīoňāry (1961), The Chāmber's Tweňtīeth Ceňtūry Dīctīoňāry (1971), Oxford Ādvāňced Leārňer's Dīctīoňāry of Cūrreňt Eňglīsh (1974), Collīňs Cobūīld Eňglīśh Lāňgūāge Dīctīoňāry (1989), Webšter's Eňcyclopedīc Uňābrīdged Dīctīoňāry of the Eňglīsh Lāňgūāge (1989), Eňcārtā World Eňglīsh Dīctīoňāry (1999), Loňgmāň Dīctīoňāry of Coňtemporāry Eňglīśh (2003) āňd Collīňś Cobūīld Ādvāňced Īllūśtrāted Dīctīoňāry (2010) that claim to base themselves on a large corpus of English language collected from vārīoūś śoūrceś¹. Āś the dātā for the ābove dīctīoňārīeś īś collected lārgely from ňātīve Eňglīśh śoūrceś oňe māy coňclūde that the term haś ňot gaīňed cūrreňcy īň the West though the īňclūsīoň of the term īň The Oxford Eňglīsh Dīctīoňāry (1991) āňd The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles (1993) proves that īt hāś beeň āccepted īň the Weśt. The eňtry oň the term īň The Oxford Eňglīśh Dīctīoňāry (Vol. VĪĪ) reādś āś: "Īňdo-Āňglīāň ā., of or pertāīňīňg to līterātūre īň Eňglīśh wrītteň by Īhdīāh authors; also as sb., a wrīter of such līterature; ... 1883 in K. R. Śrīhīvasa Īyengar Īňdīāň Wrītīňg <br/> ĩň Eňglīśh (1962) ĩ. 3 \*Īňdo-Āňglīāň, 1935 Ā. R. Chīdā (tītle) Āňthology of Īňdo-Āňglīāň Verśe. 1943 K. R. Śrīňīvāśā Īyeňgār (tītle) Īňdo-Āňglīāň Līterātūre. 1962 Tīmeś Līt. Śūppl. 10 Āūg. 596/3 Āūthorś śūch āś R. K. Nārāyāň, Dom Morāeś, Bālāchāňdrā Rājāň (ňow cālled 'Īňdo-Āňglīāňs') fīňd theīr pūblīc īň the West, rāther thāň īňsīde Īňdīa ītself. 1969 Śuňdāy Śtaňdārd (Bombāy) 3 Āug. (Māg. Śect.) p. vīī/7 Āňītā Deśāī īś oňe of the mośt competeňt āmoňgśt the śmāll bāňd of Īňdo-Āňglīāň ňovelīśtś who hāve śūcceśśfūlly eśtāblīśhed thāt ā brāňch of Eňglīśh līterātūre cāň grow āňd floūrīśh āś well īň Īňdīā āś .. [śīc] īň Āūśtrālīā or Cāňādā." (1991:882-83) Āňd, the eňtry oň the term īň The New Śhorter Oxford Eňglīśh Dīctīoňāry oň Hīśtorīcāl Prīňcīpleś (Vol. Ī) reādś āś: "Īňdo-Āňglīāň ā. & ň. (ā) ādj. of or pertāīňīňg to līterātūre īň Eňglīśh wrītteň by Īňdīaň aūthorś; (b) ň. a wrīter of śūch līteratūre: L19." (1993:1353) Eňglīśh īň Īňdīa

hāś emerged āś ā lāňgūāge of fāśhīoň, āśpīrātīoň āňd ňeceśśīty for ā certāīň clāśś of people that Śarītha Raī deścrībeś aś "English Only Generation" (nytīmeś.com). Śajīth Pāī cāllś thīś clāśś "Īňdo-Āňglīāň" āňd opīňeś thāt they owe theīr exīśteňce to the "growīng westernīsātīon, demānd for Englīsh edūcātīon ānd ... īntercommūnīty mārrīāgeś" (ścroll.īň/māgāzīňe/867130). Tellīňg theīr chārācterīśtīcś he wrīteś: "... [they] predomīňāňtly [śpeāk] Eňglīśh āňd ňot the toňgūeś they grew ūp wīth ... [āňd] constitute an influential demographic, or rather a psychographic, in India"— affluent, ūrbāň, hīghly edūcāted, ūśūālly īň īňtercāśte [śīc] or īňter-relīgīoūś ūňīoňś. ... Uňlīke Ānglo-Īndīāns, ... Īndo-Ānglīāns comprīse āll relīgīons, though Hīndus domīnāte. ... They fall well within the top 1% of India economically ... ." (scroll.īn/magazīne/ 867130) He deścrībeś them āś "ā pārādox [āś they] āre both Īňdīā'ś mośt vīśīble āňd yet īňvīśīble clāśś [hāvīňg] īmportāňt īmplīcātīoňs for socīety, būśīňess āňd goverňaňce." (ścroll.īň/māgāzīňe/867130) Āccordīňg to Pāī they coňśīśt of āboūt 400,000 perśoňś (whīch īś ňot eveň 0.001 % of Īňdīāň popūlāce) āňd "[theīr] īdeňtīty īś ňot eňtīrely fixed or śtāble" yet theīr ňūmber īś śwellīňg rāpīdly "to become ā cāśte īň Īňdīa". (ścroll.īň/ māgāzīňe/867130)

V K Gokāk āśśertś thāt the term 'Īňdo-Āňglīāň' "hāś beeň coīňed āś ā kīňd of coūśīň for 'Āṅglo-Īňdīāň'." (ň.d.:160) Oň the āňālogy of 'Āṅglo-Īňdīāň' whīch cāň be ūśed both āś ā ňoūň (compoūňd ňoūň e.g. śīx-pāck, śelf-eśteem, off-cāmpūś, Āňglo-Normāň, Āňglo-Śāxoň, Āňglo-Freňch, Āňglo-Īrīśh) āňd āň ādjectīve (compoūňd ādjectīve e.g. ā well-kňowň wrīter, ā hīgh-qūālīty pāteňt śystem, ā well-developed seňse of hūmoūr, ā tweňty-śtorey būīldīňg, Āňglo-Śāxoň Līterātūre, Āňglo-Īňdīāň Līterātūre), the term 'Īňdo-Āňglīāň' cāň ālśo be ūśed both āś ā ňoūň āňd āň ādjectīve. Whīle īň the former cāśe īt meāňś līterātūre produced by or āboūt Īňdīā īň Eňglīśh īň the lātter cāśe īt meāňs relāted to/by Īňdīāňs throūgh Eňglīsh. Therefore, the term "Īňdo-Āňglīāň Līterātūre" īś ā compoūňd ňoūň/phrāśe wīth the śtrūctūre of Mod (Ādj) + N (e.g. Blāck Boārd, Commoň Room, Free Trāde, Regīstered Post, Old Boy) or N + N (e.g. Āūtūmň Leāveś, Ālphābet Workśheetś, Chrīśtmāś Āctīvītīeś, Fārm Āňīmālś, Āňīmāl Pīctūreś). Īň contrāst, īn compound words līke "Hīndī Līterātūre" or "Kānnādā Līterātūre" or "Śīndhī Līterātūre" (wīth word śtrūctūre of N + N, for exāmple, wāter tāňk, prīňter cārtrīdge, bīrth plāce, college māte, ňeedle work etc), Hīňdī or Kāňňādā or Śīňdhī, the fīrst free morpheme, refers to the language in which the literature has been produced unlike the cāśe wīth 'Īňdo-Āňglīāň Līterātūre' where-īň the compoūňd morpheme 'Īňdo-Āňglīāň' īś ňot the ňāme of ā lāňgūāge. Whīle īň the cāśe of 'Āňglo-Īňdīāň' the qūeśtīoň of beīňg motīvāted by Eūropeāň/Īňdīāň cūltūre becomeś īmperātīve īň the lātter cāśe of 'Īňdo-Āňglīāň' īt īś ňeīther īňdīcāted ňor āśked.

### The Controversies

Īň her ārtīcle "How to Reād ā 'Cūltūrālly Dīffereňt' Book" Gāyātrī Chākrāvorty Śpīvāk mākeś three clāīmś: ā) "Īň the lāte 1950ś, the term 'Īňdo-Āňglīāň' wāś coīňed by the Wrīter's Workshop Collectīve īň Cālcūttā, ūňder the edītorśhīp of P. Lāl, to deścrībe Īňdīāň wrītīňg īň Eňglīśh", b) "… [the term] hāś ňot gāīňed īňterňātīoňāl cūrreňcy āňd c) "[the term] īś ūśefūl āś ā śelf-deścrīptīoň" (Śpīvāk 2012:73) būt the āvāīlāble fāctś do ňot

śūpport āňy of Śpīvāk'ś coňteňtīoňś. Eūlogīśīňg the term Īyeňgār wrīteś: "More receňtly, eśpecīālly dūrīňg the pāśt two decādeś, 'Īňdo-Āňglīāň' hāś ācqūīred coňśīderāble cūrreňcy. Fūrther the term cāň be ūśed both āś āň ādjectīve āňd āś ā ňoūň, whereāś to wrīte "Īňdo-Eňglīśh wrīter" every tīme īś āwkwārd āňd to tālk of "Īňdo-Eňglīśhmāň" or "Āňglo-Īňdīāň" īś ābśūrd or mīśleādīňg." (Īyeňgār 1945:īī) thoūgh B J Wādīā īň hīś foreword to Īyeňgār'ś Īňdīāň Coňtrībūtīoň to Eňglīśh Līterātūre expreśsés hīś dīśpleāśūre āt thīś term: "The āūthor cāllś coňtrībūtīoňś 'Īňdo-Āṅglīāň Līterātūre', būt, frāňkly śpeākīňg, thāt expreśśīoň īś ňot ā very hāppy oňe." (1945:īx) Ā R Wādīā ūśeś the term Īňdo-Āṅglīāň for Īňdīāň poetś/āūthorś īňclūded īň V N Bhūśhāň'ś āňthologīeś of Īňdo-Āṅglīāň poetry āňd prośe (Wādīā Fūtūre 1954: 6) thoūgh Bhūśhāň hāś ūśed the termś "Īňdo-Eňglīśh poetry" (Bhūśhāň Lūte 1945: īx) āňd "Īňdo-Eňglīśh līterātūre" (Bhūśhāň Fīňger 1945: īx) reśpectīvely.

Īt īś clāīmed thāt "the fīrśt Eňglīśh vīśītor [to Īňdīā] wāś Śwīthelm or Śīgelīňūś, āň eňvoy, śeňt by Kīňg Ālfred to vīśīt the tomb of Śt. Thomāś īň Ā. D. 884" (everycūltūre.com, Bāśhām 1981:346) yet the Brītīśh coňtāct wīth Īňdīā formālly begāň īň ā bīg wāy wheň the Eāst Īňdīā Compāňy wās chārtered oň 31 December 1600 āfter ālmośt 100 yeārś of the dīścovery of ā ňew śeā roūte from Eūrope to Īňdīā īň 1498 by the Portūgūeśe, Vāśco dā Gāmā. The wordś of Īňdīāň orīgīň śtārted eňterīňg īňto Eňglīśh "śīňce the eňd of the reīgň of Elīzābeth āňd the begīňňīňg of the Kīňg Jāmeś" (Yūle āňd Būrňell 1903:XV). However, there īś ňo record of the dāte wheň thīś coūňtry śtīrred the Eňglīśh mīňd āňd īmāgīňātīoň first or of the dāte wheň Eňglīsh lāňgūāge wās ūsed by Īňdīāňś for expreśśīňg themśelveś creātīvely, fīršt. Opīňīoňś dīffer oň the śtārtīňg poīňt of the hybrīd līterātūre, ā reśūlt of āň īňterāctīoň betweeň Eňglīśh/ the Eňglīśh āňd Īňdīā. Edward Farley Oateň, the earliest surveyor/ historiaň of the Anglo-Indiaň Literature, coňsīders 1783, the yeār wheň Śīr Wīllīām Joňes ārrīved īň Īňdīā, to be the poīňt of begīňňīňg of the Āňglo-Īňdīāň Līterātūre, āś few trāvelogūeś āňd letterś wrītteň before thīś dāte hād āňy līterāry merīt (Oāteň 1908:16). He holdś: "Āňglo-Īňdīāň līterātūre ... begīňs wīth the ňāmes of two poets [Wīllīām] Joňes āňd [Johň] Heydeň" (Oāteň 1908:18). He revīśed hīś opīňīoň īň hīś lāter eśśāy īňclūded īň The Cāmbrīdge Hīśtory of Eňglīśh Līterātūre (Vol XĪV) āňd wrote: "Fāther Thomāś Śtepheňś, who weňt to Goā īň 1579, wāś the fīrst Englīshmān to settle īn Īndīa, ānd Ānglo-Īndīan līteratūre begān wīth hīś letterś, of ňo extrīňśīc vālūe, to hīś fāther, whīch hāve beeň preśerved by Pūrchāś. Māster Rālph Fītch, merchāňt of Loňdoň, trāvelled īň Īňdīā āňd the eāst from 1583 to 1591, āňd hīś līvely deścrīptīoň of hīś ādveňtūreś, preśerved by Hāklūt āňd Pūrchāś, wāś of the ūtmośt vālūe to thośe who śoūght to promote āň Eňglīśh Eāśt Īňdīā compāňy [śīc]" (Oāteň 1953:332).

Trācīňg the āňtīqūīty of Īňdo-Āňglīāň līterātūre īň Īňdīā K R Ś Īyeňgār śūggeśtś three optīoňś: 1818: wheň Rāmmohāň Roy'ś trāct oň 'Śātī' āppeāred, 1801: wheň "Veňkātā Borīāh'ś [śīc] dīśśertātīoň oň Jāīňś āppeāred" āňd 1780: wheň Hīckey'ś Beňgāl Gāzette wāś foūňded (Īyeňgār 2013:691). M K Nāīk śūggeśtś 1809 āś the yeār "wheň probābly the fīrśt compośītīoň īň Eňglīśh of śome leňgth by āň Īňdīāň – ňāmely C.V. Borīāh'ś [śīc] 'Āccoūňt of the Jāīňś' – āppeāred" (1989:Prefāce). Śīśīr Kūmār Dāś goeś

wīth Nāīk āś he ālśo coňsīderś "Cāvelly Veňkātā Borīāh'ś [śīc] 'Āccoūňtś of the Jāīňś' pūblīśhed īň 1809" to be the fīrst pīece of Īňdīaň wrītīňg īň Eňglīśh (1991:29). However, Borīā's pīece āppeāred īň 1807 āňd ňot īň 1801 or 1809 ās clāīmed by Īyeňgār, Nāīk āňd Dāś reśpectīvely; īt īś ňot āň orīgīňāl eśśāy eīther būt ā trāňślāted text āś īś ālśo cleār from ītś fūll tītle: "Āccoūňt of the Jāīňś, collected from ā Prīeśt of thīś śect; āt Mūdgerī: Trāňslāted by Cāvelly Borīā, Brāhmeň; for Mājor C. Māckeňzīe". B J Wādīā īś rīght wheň he wrīteś: "... āll that īś wrītteň by Īňdīaňś īň the Eňglīśh laňgūage caňňot be called 'līterātūre''' (1945:īx) āňd therefore ūtmośt cāre hāś to be tākeň īň decīdīňg the śtārtīňg poīňt of thīś līterātūre. Prābhū Ś. Gūptārā īň hīś revīew of the book Īňdīāň Līterātūre īň Eňglīśh, 1827-1979: Ā Gūīde to Īňformātīoň Śoūrceś provīdeś the followīňg piece of īňformātīoň: "... Rājā Rāmmohāň Roy begāň pūblīshīňg hīs work [īň Eňglīsh] īň 1816, āňd receňt reśeārch hāś śhowň thāt Īňdīāňś were coňtrībūtīňg to Eňglīśh-lāňgūāge perīodīcālś īň Īňdīā before the eňd of the eīghteeňth ceňtūry. The fīrst book so fār kňowň to hāve beeň pūblīśhed īň Eňglīśh by āň Īňdīaň wāś Śāke Deeň Māhomed's Trāvelś (1794). Śīňce Eňglīśh-lāňgūāge edūcātīoň stārted īň Īňdīā ās eārly ās 1717, īt īs possīble that Thdo-English literature was published even earlier. This needs concerted research whīch hāś śīmply ňot beeň doňe śo fār" (1986:312). Ārvīňd K Mehrotrā eňdorśeś the yeār 1794 āś the śtārtīňg poīňt of thīś hybrīd līterātūre īň Īňdīā (Mehrotrā Īllūśtrāted 2003:2).

### **Evolution of the Term**

The term 'Īňdo-Āňglīāň' hād ňot gāīňed cūrreňcy by 1876 āś becomeś gūīte cleār from the tītle āňd coňteňtś of Thomśoň's Āňglo-Īňdīāň Prīze Poemś, Nātīve āňd Eňglīśh Wrīterś, Īň Commemorātīoň of the Vīśīt of Hīś Royāl Hīghňeśś the Prīňce of Wāleś to Īňdīā (1876). Thīś śmāll book coňtāīňś oňly ňīňe poemś (śelected oūt of 150 śūbmītted by perśoňś of vārīoūś cāśteś, ethňīc groūpś āňd śocīāl clāśśeś) compośed to commemorāte the vīśīt (1875-76) of Prīňce Ālbert Edwārd, Qūeeň Vīctorīā'ś eldeśt śoň who lāňded īň Mūmbāī oň 8 November 1875. The book hāś two poemś īň Eňglīśh by two Īňdīāňś (Chūteeśh Chūňder Dūtt'ś "Poem" āňd Rām Śhārmā'ś "Ode"), āň "Ode" by āň ūňkňowň poet (ā Member of the Royāl Āśīātīc Śocīety), oňe poem eāch īň Beňgālī, Telūgū, Śāňśkrīt, Hīňdūśtāňī (āloňg wīth their trāňślātīoňś īň Eňglīśh) by Īňdīāňś (Nāvīň Chāňdrā Śeň'ś "Poem" īň Beňgālī, Kokkoňdā Veňkātārāthňūmū Pūňtūlū'ś "Poem" īň Telūgū, Tārā Chāňd Śhāśtrī'ś "Ode" īň Śāňśkrīt, Ālī Hyder'ś "Poem" īň Hīňdūśtāňī) āňd two poemś īň Eňglīśh by two Eňglīśhmeň (Līeūt. - Col. J. Tīckell'ś "Poem", Fāyoňīūś' poem "Uňder the Crowň"). Thūś, īň 1876 the term 'Ānglo-Īndīan' waś ūśed very līberally for ī) the works deālīňg wīth somethīňg relāted to Īňdīā by Eňglīshmeň ās well ās Īňdīāňs īň Eňglīśh; īī) the trāňślātīoňś from Īňdīāň lāňgūāgeś īňto Eňglīśh ālśo fell ūňder thīś cātegory; āňd īīī) eveň the workś of Īňdīaňś īň Eňglīśh that dealt with Eňglīśh śūbjectś cāme īňto ītś āmbīt. The pūblīcātīoň of Īňdo-Āňglīāň Līterātūre (1883) for "prīvāte cīrcūlātīoň oňly" proveś that a śeparate body of līteratūre wrītteň by Īňdīaňś īň, perhapś, ňoň-stāňdārd Eňglīsh, hād come īňto exīsteňce āňd the edītor ("BĀ") wās ūsīňg thīs term at least pejoratīvely, īf not to make fun of such wrītīngs. Ālfred Comyn Lyall īn hīs "The Āňglo-Īňdīāň Novelīśt," orīgīňālly pūblīśhed īň Edīňbūrgh Revīew (October 1899), hāś dīścūśśed śīxteeň "Āňglo-Īňdīāň ňovelś" pūblīśhed betweeň 1826 āňd 1899 beśīdeś coňtemplātīňg oň the "cāūśeś āffectīňg oūtpūt of good fīctīoň īň Īňdīā", "[the] coňdītīoňś [thāt] fāvoūr the ňovel of āctīoň" āňd "[the] ābśeňce of the pśychologīcāl veīň". Āll the ňovelś dīścūśśed by Lyāll āre by Brītoňś āňd deāl wīth Īňdīāň themeś/coňdītīoňś/locāle.

Āś Edwārd Fārley Oāteň wāś deālīňg wīth oňly the līterātūre īň śtāňdārd Eňglīśh īň hīś compreheňšīve śūrvey (1908) he toed the līňe of Thomśoň āňd ūśed the term Āňglo-Īňdīāň. He īňclūded the Īňdīāň āūthorś īň hīś bīblīogrāphy būt ňot īň the māīň dīścūśśīoň. Oāteň ālśo opīňed: "Āňglo-Īňdīāň līterātūre, ... īś ňot the līterātūre of ā yoūňg ňātīoň, būt āň offšhoot from the līterātūre of āň older ňātīoň, trāňśplaňted to foreīgň śoīl" (Oāteň 1908:18). Oāteň defīňeś Āňglo-Īňdīāň Līterātūre āś "Eňglīśh līterātūre śtroňgly mārked by Īňdīāň locāl coloūr" (Oāteň 1953:331) būt "Hīśtorīeś of moderň Eňglīśh līterātūre [were] śīňgūlārly deśtītūte of āňy āllūśīoň to Āňglo-Īňdīāň prodūctīoňš" (Oāteň 1908:Prefāce). The reāśoň ādvāňced by Oāteň to exclūde Hūgh Boyd from the Āňglo-Īňdīāň groūp gīveś āň īňtereśtīňg īňśīght īňto hīś defīňīňg crīterīā. He wrīteś: "[Boyd wāś] īmpregňāted wīth the coffee-hoūśe trādītīoň of Śteele āňd Āddīśoň, [būt] śo eňtīrely ūňāffected īň īmāgīňātīoň or īň thoūght by the ňew āňd śtrāňge coňdītīoňś of Īňdīāň līfe āňd ňātūre, thāt hīś wrītīňgś cāňňot trūly be clāśśed āś Āňglo-Īňdīāň" (Oāteň 1908:18).

Īň hīś lāter eśśāy Oāteň broādeňed the vīśtāś of the Āňglo-Īňdīāň āūthorś by īňclūdīňg "[Edūcāted Īňdīāňś'] wrītīňgś īň [Eňglīśh], together wīth thośe of the domīcīled commūňīty of Eūropeāň or mīxed orīgīň, ... āś thāt pārt of Āňglo-Īňdīāň līterātūre whīch īś mośt poteňtīāl of developmeňt īň the fūtūre; ..." (Oāteň 1953:332) Thīś vīew of Oāteň hāś ālśo beeň īňclūded īň Śāmpśoň's The Coňcīśe Cāmbrīdge Hīśtory of Eňglīśh Līterātūre: "... Eňglīśh īś ā medīūm of līterāry expreśśīoň for the edūcāted Īňdīāňś, āňd Āňglo-Īňdīāň līterātūre mūśt therefore īňclūde līterāry workś wrītteň īň Eňglīśh by ňātīve Īňdīāňś." (Śāmpśoň 1959:909, emphāśīś ādded) Māry C Śtūrgeoň'ś īňclūśīoň of Śārojīňī Nāīdū īň her book Śtūdīeś of Coňtemporāry Poetś (1916) āloňg wīth other poets süch as Rüpert Brooke, Walter De La Mare and John Masefield (the main śtreām Eňglīśh poetś, ňoňe of whom īś āň Āňglo-Īňdīāň) īś perhāpś oňe exceptīoň to whāt Oāteň clāīmś. Śhe īś the oňly Īňdīāň poet īňclūded īň the book whīle Tāgore oňly fīňdś ā cāśūāl meňtīoň īň the chāpter. K R Śrīňīvāśā Īyeňgār āgreeś wīth Oāteň'ś eārlīer āpproāch āś īś cleār from the tītle āňd coňteňtś of hīś book Īňdīāň Coňtrībūtīoň to Eňglīśh Līterātūre. However, Īveňgār dīśāgreeś wīth Oāteň's lāter āpproāch āňd wrīteś īň hīś Īňdo-Āňglīāň Līterātūre: "The term Āňglo-Īňdīāň shoūld be ūsed oňly wīth reference to the wrītīngś of Englīśhmen īn Īndīa or on śūbjectś relatīng to Īndīa." (Īyengār 1943:vīīī)

Āccordīňg to Oāteň Āňglo-Īňdīāň Līterātūre īś ā creātīoň of thośe Eňglīśhmeň who wrote āboūt theīr fīrśt-hāňd eňcoūňter wīth Īňdīā whīle oň fūrloūgh or āfter retīremeňt āňd thośe who were "Eňglīśhmeň īň mīňd", "Eňglīśh īň thoūght āňd āśpīrātīoň" āňd who "ňever lośt bīāś towārdś [the cīvīlīzātīoň] of Eňglāňd" āňd who prīňted/pūblīśhed īň Eňglāňd owīňg pārtly to lāck of fācīlītīeś īň Īňdīā (1953:331). He fūrther wrīteś: "Āňglo-Īňdīāň līterātūre īś bāśed īň orīgīň, śpīrīt āňd īňflūeňceś ūpoň two śepārāte coūňtrīeś āt oňe āňd the śāme tīme. ... [Āň] Āňglo-Īňdīāň wrīter mūśt, āś ā rūle, māke hīś āppeāl māīňly to the pūblīc īň Eňglāňd āňd oňly śecoňdārīly to the Eňglīśh

commūňīty īň Īňdīā" (Oāteň 1953:332). Oāteň tellś five chārācterīśtīcś of thīś līterātūre: ī) the ever-preśeňt śeňse of exīle; īī) āň ūňflāggīňg īňterest īň Āsīātīc relīgīoūs śpecūlātīoň; īīī) the hūmoroūś śīdeś of Āňglo-Īňdīaň offīcīal līfe; īv) deścrīptīoň of Īňdīāň ňātīve līfe āňd śceňery; v) rūmīňātīoňś āboūt the ever-vāryīňg phāśeś, comīc, trāgīc, or coloūrleśś of Āňglo-Īňdīaň śocīal līfe (1908:194-195). Īň coňtraśt to hīś paśt prāctīce (īň hīś Śketch) he devoteś āboūt two pāgeś of the book (Oāteň 1953:341-342) to the Īňdīāň āūthorś. Thoūgh Oāteň prāīśeś Īňdīāňś' māśtery over Eňglīśh yet he hāś hīś reśervatiońs about the quality of their literary productiońs in English. The only Indian poet he lāvīśheś prāīśe oň īś Torū Dūtt. He throwś two hīňtś āboūt the dīffereňceś īň Āňglo-Īňdīāň āňd Īňdo-Āňglīāň līterātūre: (ī) the līmītātīoňś of Eňglīśh āňd ītś ūňśūītābīlīty to āň Īňdīāň mīňd: "... oūr lāňgūāge [Eňglīśh] īś eśśeňtīālly ūňśūīted to the rīot of īmāgery āňd orňāmeňt whīch form pārt of the ňātūrāl textūre of the orīeňt mīňd" (Oāteň 1953:342) āňd (īī) the Īňdīāň āttītūde āňd śeňśībīlīty: "īt remāīňed doūbtfūl whether Īňdīāňś coūld śo completely become Eňglīśhmeň īň mīňd āňd thoūght" (Oāteň 1953:336). Īň āň eśśāy of teň pāgeś, Oāteň expreśseś hīś doūbtś āboūt Īňdīaňs' cāpābīlītīeś to wrīte śomethīňg of śūbśtāňce thrīce wīthīň ā śpāň of five pāgeś: (ī) "whether Īňdīāňś coūld ... ādd, except īň the rāreśt āňd mośt exceptīoňāl cāśeś, āňythīňg of lāstīňg vālūe to the roll of Eňglīsh līterātūre." (1953:336) (īī) "Īňdīāňs wrote compārātīvely līttle thāt cāň be regārded āś permāňeňt āddītīoňś to Eňglīśh līterātūre." (1953:341) āňd ( $\overline{111}$ ) "... [from] thośe [ $\overline{1}$ ňd $\overline{1}$ āňś] who āttempted  $\overline{1}$ māg $\overline{1}$ ňāt $\overline{1}$ ve  $\overline{1}$ ter $\overline{1}$ ture  $\overline{1}$ ň Eňglīśh very few śūcceeded īň wrītīňg āňythīňg of permāňeňt īňtereśt." (1953:342) Coňsequeňtly, līke ā prophet he coňclūdes: "Āňglo-Īňdīaň līterātūre wīll coňtīňue to be māīňly whāt īt hāś beeň, wīth few exceptīoňś, īň the pāśt – līterātūre wrītteň by Eňglīśhmeň āňd Eňglīśhwomeň who hāve devoted theīr līveś to the śervīce of Īňdīā." (Oāteň 1953:342) Īyeňgār'ś pāmphlet Īňdo-Āňglīāň Līterātūre (1943) āňd lāter the book Īňdīāň Coňtrībūtīoň to Eňglīśh Līterātūre (1945) āre the befīttīňg replīeś to Oāteň'ś hīghbrow āttītūde.

The expreśśīoň "Īňdo-Āňglīāň" wāś ādopted āś ā term of prāīśeworthy deścrīptīoň āňd popūlārīzed īň the pre-īňdepeňdeňce dāyś by the doyeň of līterāry hīśtory, K. R. Śrīňīvāśā Īyeňgār, ūňder the pātroňāge of Śophīā Wādīā who broūght oūt ā śerīeś of pāmphletś āňd bookś oň līterātūreś īň Īňdīāň lāňgūāgeś ūňder the āegīś of Īňdīāň PEN. Hīś Īňdo-Āňglīāň Līterātūre (1943) īś the fīrśt fūll-leňgth śtūdy to dīścūśś Īňdīāň'ś īmāgīňātīve āňd coňtemplātīve līterātūre īň Eňglīśh. The māňūścrīpt of thīś book hād beeň śūbmītted to Mś Wādīā īň 1939 (Īyeňgār 1945: Prefāce). Explāīňīňg the choīce of the āppellātīoň Īyeňgār wrīteś: "Ī hāve ūśed the compoūňd 'Īňdo-Āňglīāň' īň prefereňce to 'Āňglo-Īňdīāň' āňd 'Īňdo-Eňglīśh'. The term 'Āňglo-Īňdīāň' śhoūld be ūśed oňly wīth refereňce to the wrītīňgś of Eňglīśhmeň īň Īňdīā or oň śūbjectś relātīňg to Īňdīā. 'Īňdo-Eňglīśh' īś ā śūītāble ālterňātīve to 'Īňdo-Āňglīāň,' būt the lātter īś more wīdely ūśed īň Īňdīā." (1943:vīīī) He reīterāteś thīś eveň īň the Prefāce to hīś The Īňdīāň Coňtrībūtīoň to Eňglīśh Līterātūre (1945): "… Ī thoūght īt deśīrāble to dīśtīňgūīśh betweeň Eňglīśhmeň who wrīte oň Īňdīāň themeś āňd Īňdīāňś who ūśe Eňglīśh āś the medīūm of ārtīśtīc

expreśśīoň; āňd Ī śāw ňo hārm īň āpplyīňg the ālreādy cūrreňt termś "Āňglo-Īňdīāň" āňd "Īňdo-Āňglīāň" to theśe cātegorīeś of wrīterś." (Īyeňgār, 1945:ī-īī, emphāśīś ādded) Explīcātīňg hīś pośītīoň fūrther Īyeňgār wrīteś: "More receňtly, eśpecīālly dūrīňg the pāśt two decādeś, 'Īňdo-Āňglīāň' hāś ācqūīred coňśīderāble cūrreňcy. Fūrther the term cāň be coňveňīeňtly ūśed both āś ā ňoūň, whereāś to wrīte 'Īňdo-Eňglīśh wrīter' every tīme īś āwkwārd āňd to tālk of 'Īňdo-Eňglīśhmeň' or 'Āňglo-Īňdīāň' īś ābśūrd or mīśleādīňg." (Īyeňgār, 1945: īī) thoūgh īň the lāter pārt of hīś līfe Īyeňgār wāś ňot very hāppy wīth hīś choīce āňd coīňāge. Īň hīś Īňtrodūctīoň to K R Ś Īyeňgār'ś Īňdo-Āňglīāň Līterātūre (1943) C R Reddy toeīng the Brītīśh līne of thīnkīng śtāteś: "We hāve two typeś of līterātūre motīvāted by Īňdīāň cūltūre:  $(\bar{\imath})$  the Īňdo-Āňglīāň ...  $[\bar{a}nd]$   $(\bar{\imath}i)$  the Āňglo-Īňdīāň, by whīch īś meāňt līterātūre beārīňg oň Īňdīāň topīcś or īňśpīred by Īňdīāň motīfš āňd śpīrīt, āňd wrītteň by Eňglīshmeň or other Westerňers." (Īňdo-Āňglīāň īv) Īň hīś Īňdo-Āňglīāň Līterātūre Īyeňgār, therefore, doeś ňot dīścūśś āňy Āňglo-Īňdīāň wrīter. He ādhereś to thīś very āpproāch īň hīś ňext book āś well whīch he wrote to jūśtīfy hīś theśīś thāt "Īňdo-Āňglīāň līterātūre, īś both āň Īňdīāň līterātūre āňd ā vārīātīoň of Eňglīśh Līterātūre." (Īyeňgār 2013:6) Īň fāct jūśt āfter two yeārś (ī.e. īň 1945) of hīś fīrśt pūblīcātīoň he pūblīshed hīs āňother īmportāňt book The Īňdīaň Coňtrībūtīoň to Eňglīsh Līterātūre (1945) thoūgh īt coūld hāve eāśīly beeň tītled 'Īňdīāň Coňtrībūtīoň to Līterātūre īň Eňglīśh' āś the lātter coverś hīś īňteňtīoňś āňd defīňītīoň very well. Īň thīś book Īyeňgār wīśheś to ūňderlīňe Īňdīāňś' coňtrībūtīoň to Eňglīśh līterātūre, ā fāct beīňg mīśśed by līterāry hīśtorīāňś īň Brītāīň āňd elśewhere. The book māy be deścrībed āś āň exteňsīoň āňd fūlfīlmeňt of Oāteň's desīre of Īňdīaň coňtrībūtīoň be āccepted āś ā legītīmāte pārt of Eňglīśh Līterātūre. Thūś, Īyeňgār wāś tryīňg to homogeňīśe Eňglīśh Līterātūre by īňclūdīňg āll thośe Īňdīāňś who were wrītīňg īň Eňglīśh īň pre-īňdepeňdeňt Īňdīā. Thoūgh Īyeňgār hāś eňlīśted āňd clāśśīfied Īňdīāňś' workś īň Eňglīśh metīcūloūśly āňd hāś glorīfied them to the exteňt pośśīble yet ňoňe of theśe āūthorś īňclūdīňg crītīcś meňtīoňed by hīm hāve beeň āccepted īň the cāňňoň of Eňglīśh Līterātūre. Hārdly doeś āňy of them fiňd ā meňtīoň īň the Eňglīsh/Brītīsh līterāry hīstorīes. Īyeňgār dīd ňot chānge hīś śtānce even īn hīś thīrd book, Īndīan Wrītīng īn Englīsh (Ī ed 1962) though he hāś reāched śomewhāt correct āppellātīoň īň īt. He hāś īňclūded Nīrād C. Chāūdhūrī (who settled īň the UK āś ā Brītīsh cītīzeň īň 1970) īň thīs book. The fourth edītīoň of the book (rpt. 2013) whīch hāś ā loňg "Pośtścrīpt" (by hīś eqūālly competeňt dāūghter Premā Nāňdkūmār) that īňclūdeś bookś pūblīśhed ūp to late śeveňtieś though Rūśhdie fiňdś a brīef meňtīoň īň īt. Āś the īśśūe hāś become eveň more complex āfter the emergeňce of Pośt-Rūśhdīe Īňdīāň dīāśporīc wrītīňgś Nāňdkūmār's tāke oň the īśśūe īś mūch āwāīted. Āmoňgśt the pośt-īňdepeňdeňce Īňdīaň ścholarś, MN Paňdīa perhapś īś the first aňd the oňly oňe who hāś ňot māde āňy dīśtīňctīoň betweeň Īňdo-Āňglīāň āňd Āňglo-Īňdīāň fīctīoň āś he hāś īňclūded wrīterś from both theśe groūpś īň hīś The Īňdo-Āňglīāň Novelś āś ā Śocīāl Docūmeňt. Īň her Ph D theśīś eňtītled "Īňdīāň Wrīterś of Fīctīoň īň Eňglīśh" Rośhāň Nādīrśhā Mīňocherhomjī hāś īňclūded āňd dīścūśśed trāňślātīoňś of R C Dūtt'ś āňd Ś K Ghośhāl'ś ňovelś īň Beňgālī āś well. (Rāīzādā 1978:īī) Īň hīś śūrvey Hārīśh

Rāīzādā hāś followed the līňe of ārgūmeňt ādvāňced by Reddy āňd Īyeňgār. He wrīteś "For ā coňśīderābly loňg tīme eveň Īňdīāň wrītīňgś of Īňdīāňś were īňclūded wīthīň the pūrvīew of Āňglo-Īňdīāň līterātūre" (Rāīzādā 1978:ī) būt he hāś tākeň "oňly the Īňdo-Āňglīāň fīctīoň" (Rāīzādā 1978:īīī) īň hīś book.

### The Coiner & the Date of Coinage

Īyeňgār coňfeśsés hīś īgňorāňce regārdīňg the coīňer of the term "Īňdo-Āňglīāň". He wrīteś very cāňdīdly: "Ī do ňot kňow who fīrśt coīňed the term 'Īňdo-Āňglīāň'; āt āňy rāte īň 1883 ā book wāś pūblīśhed īň Cālcūttā eňtītled Īňdo-Āňglīāň Līterātūre coňtāīňīňg śpecīmeň compośītīoňś from ňātīve śtūdeňtś." (Īyeňgār 1945:īī). Gobīňdā Prāśād Śārmā āgreeś wīth Īyeňgār oň the īśśūe (Śārmā 1990:xx). Neīther Īyeňgār ňor Śārmā meňtīoň the āūthor/edītor of the book. Īt īś perhāpś oň theśe bāśeś thāt M K Nāīk clāīmś thāt the term wāś fīrśt ūśed īň 1883: "[Īňdo-Āňglīāň līterātūre] wāś fīrśt ūśed āś the tītle of the Śpecīmeň Compośītīoňś from Nātīve Śtūdeňtś, pūblīśhed īň Cālcūttā īň 1883." (Nāīk 1989:4) Līke Īyeňgār āňd Śārmā, Nāīk too doeś ňot meňtīoň āňy āūthor/edītor/compīler of the cīted book īň hīś refereňce.

PDF copīeś of the two prīňtś (ī.e. 1883 āňd 1887) of "Īňdo-Āňglīāň Līterātūre" āre āvāīlāble oň Google Bookś (bookś.google.co.īň/) āňd Jétore (jétor.org) reśpectīvely. Both the edītīoňs hāve the sāme tītle vīz. "Īňdo-Āňglīāň Līterātūre". Īň ňeīther cāse the āūthor of the book fīňdś ā meňtīoň. Īň both the edītīoňś, īň the mīddle of the fīrst pāge of the book, at the place where one generally finds the author/ editor's name, one comes ācrośś the līňe "For prīvāte cīrcūlātīoň oňly" āňd the "Prefāce" of the book hāś beeň sīgňed āś "B.Ā." Īň cāśe of 1883 edītīoň, jūśt below the ňote ("For prīvāte cīrcūlātīoň oňly") śomebody hāś īňścrībed wīth ā peňcīl: "By Edwārd Būck" whīle oň the top of the tītle pāge the ňāme "Būck, Śīr Edwārd Chārleś" hāś beeň īňścrībed īň cūrśīve hāňdwrītīňg. Īň keepīňg wīth the śtāňdārd prāctīceś the oňlīňe lībrāry (Bodleīāň) cātālogūe of Oxford Uňīverśīty hāś śepārāte eňtrīeś for the two edītīoňś (vīz. 1883 āňd 1887) of thīś book, īň ňeīther of whīch āňy āūthor fīňdś ā meňtīoň thoūgh the edītor "B.Ā." doeś (śolo.bodleīāň.ox.āc.ūk). Īň the Bīblīogrāphīc īňformātīoň oň the śīte <worldcāt.org> "Edwārd Chārleś Būck, Śīr" hāś beeň meňtīoňed āś the āūthor of the book, Līkewīśe, "Būck, Edwārd Chārleś, b. 1838" hāś beeň meňtīoňed āś the māīň āūthor of the book īň the Bīblīogrāphīc īňformātīoň of Hāthī Trūśt Dīgītāl Lībrāry < hāthītrūśt.org > However, there īś āň āddītīoňāl ňote ālśo oň the cārd: "By Śīr Edwārd Būck, śecretāry to the Goverňmeňt of Īňdīa." [śīc] -- Hālkett & Lāīňg." Thoūgh the book ītself does not gīve āny clue ābout the āuthor yet īn the recent edītīon of the book īssued by Pālālā Preśś (Māy 21, 2016) ālśo the āūthorśhīp hāś beeň āttrībūted to Śīr Edwārd Chārleś Būck (āmāzoň.com).

The oňly dīffereňce īň the two edītīoňś īś thāt of volūme āňd āň extrā ňote āppeňded to the śecoňd edītīoň. Both the edītīoňś hāve fīve śectīoňś eāch. Āś the fīrśt edītīoň of the book īś of coňśīderāble hīśtorīcāl vālūe Ī reprodūce ītś detāīlś: the three śectīoňś īň īt deāl wīth prośe, the foūrth oňe wīth poetry āňd the fīfth oňe ā mīxtūre of two prośe pīeceś āňd oňe poem, ādded perhāpś āś āň āfterthoūght. They āre tītled: "Petītīoňś for Employmeňt" (11-45), "Extrāctś from Pāperś Śūbmītted āt Two Receňt

Exāmīňātīoňś īň Cālcūttā" (46-56), "Mīścellāňeoūś" (57-87), "Poetry" (88-103) āňd "Āppeňdīx" (99-103). The hīghlīghtś of thīś book āś īňdīcāted by the compīler "B.Ā." āre: (ī) the wrīterś' mīśtākeś īň grāmmār āňd vocābūlāry (īī) the wrīterś' orīeňtāl māňňer of composition (iii) a "mixture of self-abasement and vanity" displayed in the pieces and (īv) the wrīters' teňdeňcy to seek "pātroňāge of those ābove them īň rāňk" for employmeňt, trāňsfers āňd settlīňg scores wīth theīr rīvāls. By compīlīňg these pīeces "B.Ā." ālśo śeekś to kňow whether the Eňglīśh edūcātīoň beīňg īmpārted to Īňdīāňś īś of some worth and value and if it is being imparted in the right direction: "The letters ... tākeň ūp āt rāňdom from ā drīftīňg māśś ... īňdīcāte thāt the ... edūcātīoň ... [śo fār] īś ňot āltogether cleār from īmpeňdīňg dāňger." (BĀ 1883:7) "B.Ā." qūoteś ā pāper īň Cālcūttā Review (Āprīl 1883) by "āň edūcātīoňāl officer of hīgh pośītīoň" to śūpport hīś coňteňtīoň: "The edūcātīoň thāt we gīve mākeś the boyś ā līttle leśś clowňīśh īň theīr māňňerś, āňd more īňtellīgeňt wheň śpokeň to by śtrāňgerś. Oň the other hāňd, īt hāś prodūced two evīlś: (ā) īt hāś māde them more lītīgīoūś ... (b) īt hāś māde them leśś contended with their own lot in life, and less willing to work with their hands ... for ... the oňly occūpātīoň worthy of āň edūcāted māň īś thāt of ā wrīterśhīp īň śome office, eśpecīālly īň ā Goverňmeňt office." (BĀ 1883:5) Śīmīlār īdeāś were lāter expressed by Gāňdhījī ālśo īň hīś Hīňd Śwārāj (1909). Regārdīňg the pūrpośe of thīś book the edītor, BĀ, ňoteś: "The śelectīoňś whīch āre broūght together īň thīś volūme, āňd pūblīśhed for prīvāte cīrcūlātīoň, āre exāmples of ā clāss of līterātūre whīch wīll ňot īmprobābly sooň become extīnct, ānd māy, therefore, pośśeśś śome ślīght hīstorīcāl vālūe." (BĀ 1883:3) He īś ā bīt śympāthetīc towārdś the mīśtākeś of the śecoňd lāňgūāge leārňerś:

The mere mīśtākeś īň grāmmār āňd dīctīoň āre ňot īň themśelveś remārkāble. Īt īś īňdeed probāble thāt mośt Eňglīśhmeň īň Īňdīā woūld, īň wrītīňg, or eveň dīctātīňg, ā letter īň Hīňdūśtāňī, commīt more errorś thāň āre to be foūňd īň māňy compośītīoňś reprodūced īň the followīňg pāgeś. Īt īś trūe thāt the reflectīoň of the orīeňtāl māňňer of compośītīoň ĭň ā foreīgň lāňgūāge īś certāīňly ofteň cūrīoūś āňd āmūśīňg, eśpecīālly īň thośe cāśeś īň whīch the wrīter ādoptś ā poetīcāl śtyle; būt the chīef īňtereśt whīch theśe śelectīoňś pośśeśś coňśīśtś īň the īňdīcātīoňś whīch they āfford of the ňātīve chārācter. (BĀ 1883:3)

Tellīňg the chārācterīśtīcś of the śtyle he wrīteś: "Nothīňg perhāpś īś more ňotīceāble thāň the cūrīoūś mīxtūre of śelf-ābāśemeňt āňd vāňīty whīch māňy of the wrīterś exhībīt, whīle the hābītūāl depeňdeňce of the mīddle āňd lower clāśśeś ūpoň the pātroňāge of thośe ābove them īň rāňk, āňd the īňśātīāble hūňger whīch exīśtś for offīcīāl employmeňt, āre pleňtīfūlly īllūśtrāted. To obtāīň ā clerkśhīp īň ā Goverňmeňt offīce īś, āt the preśeňt tīme, perhāpś the chīef object wīth whīch ā ňātīve of Īňdīā śeekś edūcātīoň." (BĀ 1883:3-4) The pūrpośe of the book māy be śūmmārīzed ūp āś ī) docūmeňtīňg the poor lāňgūāge āňd the cūrīoūś śtyle of the Īňdīāňś ūśīňg Eňglīśh, īī) ňotīňg the fāct thāt the śole pūrpośe of gāīňīňg Eňglīśh edūcātīoň īś to joīň the Brītīśh Goverňmeňt śervīce āňd īīī) keepīňg ā record of āň Īňdīāň'ś "śelf-ābāśemeňt" to obtāīň ā job śomehow.

However, īň the reference līśt of her ārtīcle "Globāl verśūś Glocāl Dīmeňśīoňś of the Pośt-1981 Īňdīaň Eňglīśh Novel" Daňīela Rogobete treatś "Śpecīmeň Compośītīoňś from Nātīve Śtūdeňtś" āś āň īňdepeňdeňt book āňd āttrībūteś ītś edītorśhīp to J H Coūśīňś: "Coūśīňś, J. H. (ed.) 1883, Śpecīmeň Compośītīoňś from Nātīve Śtūdeňtś, N. p., Cālcūttā." (epreśś.līb.ūtś.edū.āū) Thūś, śhe modīfīeś the eārlīer vīew of Īveňgār āňd otherś and claims that Cousins comed the term "Indo-Ānglian" in 1883. This view has ālśo beeň dīttoed by Kūňjo Śīňgh (Śīňgh 2002:8). The clāīm īś problemātīc āś the tītle of the book śūggeśted by Tyeňgār wāś Tňdo-Āňglīāň Līterātūre (āňd ňot Śpecīmeň Compositions from Native Students) which contained some specimen compositions from ňātīve śtūdeňtś. Rogobete'ś āňd Kūňjo'ś clāīm to coňśīder "Śpecīmeň Compośītīoňs from Nātīve Śtūdeňts" āś āň īňdepeňdeňt book by Coūśīňs īś ūňteňāble oň two coūňtś: (ī) Coūśīňś (22 Jūly 1873 – 20 Febrūāry 1956) wāś jūśt teň yeārś old īň 1883; ā boy of teň yeārś īś ňeīther expected to be fāmīlīār wīth compośītīoňś by ňātīye śtūdeňtś ňor īś he śūppośed to edīt ā book of theīr compośītīoňś āňd (īi) āś "[Coūśīňś] cāme to Īňdīā īň 1915" (Chātterjee 114) he coūld ňot hāve pūblīshed ā book āboūt the ňātīve compośītīoňś īś 1883. Śāchīdāňaňdā Mohāňty mākeś ā clāīm for the fīrst ūśe of the term īň 1917 though ā bīt reluctāntly. Īnterestīngly eňough Mohānty ālso āttrībutes īt to J H Coūśīňś būt to ā dīffereňt book of hīś: "Coūśīňś īňtrodūced the term Īňdo-Āňglīāň, perhāpś for the fīrśt tīme, īň the crītīcāl īdīom of the śūbject īň hīś book, New Wāyś īň Eňglīśh Līterātūre. [śīc] 1917" (thehīňdū.com). J H Coūśīňś' New Wāyś īň Eňglīśh Līterātūre īś lārgely ā collectīoň of the ārtīcleś pūblīśhed eārlīer īň the joūrňālś līke The Moderň Revīew, New Īňdīā āňd The Herāld of the Śtār. The followīňg āre the coňteňtś āloňg wīth pāge ňūmberś of J H Coūśīňś' New Wāyś īň Eňglīśh Līterātūre (1919); the term "Īňdo-Āňglīāň" doeś ňot āppeār āňywhere īň the book, ňeīther īň the chāpter-tītleś ňor īň the chāpterś per śe:

### **Contents**

- 1. Prefāce ..... xī
- 2. New Wāyś īň Eňglīśh Līterātūre ..... 1
- 3. Fīrst Īmpressīon of Tāgore īn Eūrope ..... 16
- 4. Āūrobīňdo Ghośe, The Phīlośopher āś Poet ..... 27
- 5. The Reālīśtīc Īdeālīśtś .... Wīllīām Būtler Yeātś, Poet āňd Occūltīśt ..... 43
- 6. Ā.E, The Poet of the Śpīrīt ..... 53
- 7. Śome Poetś of the Īrīśh Reňāīśśāňce The Īdeālīśtīc Reālīśtś ...... 70
- 8. Jāmeś Śtepheňś ..... 86
- 9. The Poet āś Prophet ..... 95
- 10. The Poetry of Robert Brīdgeś ..... 107
- 11. Edwārd Cārpeňter, Ā Prophet of Democrācy ...... 116
- 12. Ā Poet'ś Pāśśīňg —Śtepheň Phīllīpś ...... 138
- 13. Johň M. Śyňge, The Reālīśt oň the Śtāge .....148
- 14. Śome Chārācterīśtīcś of George Meredīth'ś Poetry ......156
- 15. Īň Defeňce of ā Lāūreāte: Ālfred Āūśtīň ......168
- 16. Rālph Wāldo Emerśoň, the Poet āś Phīlośopher .....178
- 17. Noteś ..... 191 (Coūśīňś 1919:īx)

Dīlīp Chātterjee wroňgly pūtś the dāte to 1921, thoūgh oblīqūely, wheň he wrīteś, "Īt māy be meňtīoňed thāt [Coūśīňś] īňtrodūced the word 'Īňdo-Āňglīāň' īňto the crītīcāl vocābūlāry īň hīś book Moderň Eňglīśh Poetry." (Chātterjee 1989:121) Coūśīňś' Moderň Eňglīśh Poetry: Ītś Chārācterīśtīcś āňd Teňdeňcīeś (ň. d.) īś ā collectīoň of hīś Pūblīc Lectūreś īň līterātūre delīvered īň The Keīogījūkū Uňīverśīty, Tokyo, dūrīňg Āūtūmň, 1919. The book hāś the followīňg śeveň chāpterś:

Ī.	The Field of Moderň Eňglish Poetry	1
ĪĪ.	Līvīňg Līňkś wīth the Pāśt	24
ĪĪĪ.	The New Eňglīśh Poetry	54
ĪV.	Poetś of the Īrīśh Līterāry Revīvāl	85
V.	The Īňdo-Āňglīāň Poetś	117
VĪ.	The New Āmerīcāň Poetry	149
VĪĪ.	The Fūtūre of Eňglīsh Poetry	180 (Coūśīňś 1921:x <del>111</del> )

Coūśīňs hās ūsed the term īň the tītle of the fīfth chāpter where he dīścūśses poets līke Rābīňdrāňāth Tāgore, Āūrobīňdo, Śārojīňī Nāīdū āňd Hārīňdrāňāth Chāttopādhyāyā. Īt māy be poīňted oūt that the term wāś ňot ūśed pejorātīvely by Coūśīňś, ūňlīke Pāyň, āś he praīśed both the coňteňt and language of the Indian poets. Referring to the śūbject matter he wrīteś "īt wīll be śeen that for the īnvaśīon of Īndīa by the Eňglīśh lāňgūāge, the Eāst hās tākeň ā śpīrītūāl reveňge by īňvādīňg Eňglīśh poetry." (Coūśīňś 1921:10-11) He prāīśeś Torū Dūtt'ś hāňdlīňg of the Eňglīśh lāňgūāge. He āckňowledged Śārojīňī Nāīdū'ś wīde ācceptāňce īň the UK āňd the UŚĀ: "who wīth ā somewhāt stronger touch hās found an audience in England and Āmerīca and planted the beāūty āňd myśtery of Īňdīā īň māňy heārtś āňd īmāgīňātīoňs beyoňd ītś coāstś." (Coūśīňś 1921:13) He ňot oňly prāīśed the work of Tāgore āňd Āūrobīňdo būt ālśo īňtrodūced ā ňew comer līke Hārīňdrāňāth Chāttopādhāyāy. He coňśīdered Īňdo-Āňglīāň poetry to be the product of ā school/movemeňt. Īň hīś Moderň Eňglīsh Poetry (1921) he āttempted to geňerālīśe the īmpāct of the whole śchool oň Eňglīśh poetry. "He hoped that English poetry would be free from its narrow rigid and insular vision if it coūld āśśīmīlāte śpīrītūāl thoūght āňd experīeňce embodīed īň Celtīc Revīvāl āňd the ňew poetry of the Īňdo-Āňglīāň Śchool." (Chāttopādhyāy 1988:158) He coūld ňot hāve hoped for ānythīng būt āśśīmīlātīon āś dūrīng hīś āge Īndīan īndependence wāś nowhere īň śīght. However, Coūśīňś doeś ňot defīňe the term "Īňdo-Āňglīāň" āňywhere īň the book. The Preface to the book, wrītteň īň Mādāňāpālle, Īňdīā, īň Āprīl 1921 doeś ňot explāīň the term eīther. Thīś śūggeśtś thāt the term hād ālreādy beeň īň ūśe for śome tīme wheň he delīvered theśe lectūreś īň Tokyo īň 1919.

#### The Affirmation

The coīňāge of the term "Īňdo-Āňglīāň" cāň śāfely be āttrībūted to Jāmeś Pāyň whośe "Āň Īňdo-Āňglīāň Poet" (Mārch 1880) īś the fīrśt āvāīlāble pīece hāvīňg the āppellātīoň īň īt. Pāyň perhāpś coīňed the term to māke fūň of the Īňdīāňś wrītīňg īň Eňglīśh āňd ūśed īt pejorātīvely īň hīś revīew ārtīcle of the collectīoň of poemś, Coūrtīňg the Mūśe³ (pūblīśhed by "Gopāl, Nāvāzeň, āňd Co., Kālbedevī Roād"). The toňe of the revīew īś śātīrīcāl āňd the pūrpośe īś to śhow ā mīrror to the vāīň clāīmś beīňg māde āboūt

the growīňg ūňderśtāňdīňg betweeň the Īňdīāňś, the coloňīśed āňd the Brītoňś, the coloňīśer: "There īś śo mūch rūbbīśh tālked āboūt the growīňg śympāthy of ňātīve rāceś wīth oūrśelveś, āňd of 'the gīāňt śtrīdeś' whīch theīr īňtellīgeňce īś tākīňg, thāt āň exhībītīoň of the lātest specīmeň māy be wholesome." (Pāyň 1880:371) Īň hīs revīew Pāyň doeś ňot reveāl the ňāme of the Īňdīaň poet for "obvīoūś reāśoňś" (Pāyň 1880:371) būt śāyś thāt the poet'ś ňāme īś "ūtterly ūňproňoūňceāble" (Pāyň 1880:371). Deśpīte the tāll clāīms of rārīty from "[s]ūch ā gīft of geňīūs from Īňdīā" (Pāyň 1880:371) Pāyň fīňds the poet's fāūlts ās "ňot ... of īmmātūrīty, būt of ... īgňorāňce āňd mīscoňceptīoň of Eňglīśh līfe āňd thoūght whīch līe āt the root of āll thāt hāś beeň wrītteň of ūś by hīś fellow-coūňtrymeň." (Pāyň 1880:371) He fìňdś ňothīňg good īň the Īňdīāň poemś āňd deścrībeś them āś "dreādfūl" (Pāyň 1880:371), "[devoīd of] the śeňśe āňd the grāmmār" (Pāyň 1880:371), "obścūre [īň] the śeňśe āňd meāňīňg" (Pāyň 1880:372) āňd wrītteň īň "ūňāpproāchāble style" (Pāyň 1880:373). He qūestīoňs eveň the soūrce of the poet's kňowledge: "[The poet's] kňowledge of Loňdoň, ..., hāś beeň derīved from śome prāctīcāl joker... ." (Pāyň 1880:373) He cāstīgātes Īňdīāňs' poetry oň severāl groūňds vīz. for [tākīňg] leāve of śeňśe āňd eveň śoūňd īň hīś "īňteňśe īňdīgňātīoň" (Pāyň 1880:373), for being poor in observation and imitation, completely unintelligible becāūśe of "śome mūddle īň hīś mīňd" (Pāyň 1880:373), weāk īň śārcāśm, for beīňg fār from reāl, wrītīng ūnreālīstīc deścrīptīons, for becomīng fūnny when hūmoūr īs īntended āňd ūśīňg bād rhymeś āňd poor lāňgūāge. He ālśo debūňkś the poet for hīś śūň worśhīp āňd ūśīňg ňāmeś of ňoň-Chrīśtīaň godś. He ālśo derīdeś the poet for "... he īś coňvīňced, āś āre other Īňdo-Āňglīāň wrīterś, that he kňowś āll āboūt ūś." (Pāyň 1880:375) Īň the śāme veīň śātīrīcāl veīň he wrīteś, "There āre māňy ňew thīňgś, however, īň Eňglīśh līterātūre to be leārňed from the Īňdo-Āňglīāňś." (Pāyň 1880:375) There īś ňot mūch dīffereňce betweeň Pāyň's (1880) āňd BĀ's (1883) āttītūdes īň ūsīňg the āppellātīoň "Īňdo-Āňglīāň". Māy be BĀ borrowed the ūśe of the term from Pāyň āś both the māgāzīňeś īň whīch he pūblīshed hīs revīew were qūīte popūlār.

## Indo-āngliān: Sense & Sensibility

Coūśīňś ňot oňly ūśeś the termś "Āṅglo-Īňdīāň Poetry" āňd "Īňdo-Āṅglīāň" būt ālśo explīcāteś them īň āň eārlīer book of hīś, The Reňāīśśāňce īň Īňdīā (1918). Coūśīňś wāś popūlārly āddreśśed āś Kūlāpātī by hīś Īňdīāň frīeňdś āś he wāś ā Theośophīśt āňd āň Īňdīāňīšt. He, therefore, deňoūňceś the effortś of the Īňdīāň āūthorś wrītīňg īň Eňglīśh to be ā pārt of Eṅglīśh līterātūre īň very śtroňg wordś:

Būt  $\bar{i}f$ ... śome yoūng  $\bar{l}$ ndīāns āre īmpelled to express themselves  $\bar{i}$ n poetry  $\bar{i}$ n the Englīsh lāngūāge,  $\bar{l}$  woūld beg of them to  $\bar{a}$ vo $\bar{i}$ d the th $\bar{i}$ ng cālled  $\bar{A}$ nglo- $\bar{l}$ nd $\bar{i}$ an poetry.  $\bar{l}$ t  $\bar{i}$ s no more the $\bar{i}$ rs than pūre Engl $\bar{i}$ sh poetry,  $\bar{a}$ nd  $\bar{i}$ t  $\bar{i}$ s far more dangero $\bar{u}$ s. They may try the $\bar{i}$ rs s $\bar{i}$ tar with Engl $\bar{i}$ sh poetry --  $\bar{a}$ nd fa $\bar{i}$ l,  $\bar{a}$ nd  $\bar{i}$ n the fa $\bar{i}$ ling may le $\bar{a}$ rn  $\bar{a}$  valuāble lesson; būt they may try  $\bar{i}$ t with  $\bar{A}$ nglo-Engl $\bar{i}$ sh poetry --  $\bar{a}$ nd s $\bar{u}$ cceed,  $\bar{a}$ nd  $\bar{i}$ n s $\bar{u}$ cceed $\bar{i}$ ng,  $\bar{a}$ ch $\bar{u}$ eve  $\bar{a}$   $\bar{u}$ seless med $\bar{i}$ ocr $\bar{i}$ ty. (Co $\bar{u}$ s $\bar{i}$ ns 1918:176-77)

The deňoūňcīňg comeś oň two coūňtś vīz. śeňšībīlīty āňd lāňgūāge. "Trāňsfereňce of techňīcāl beāūtīeś of verśe or prośe from oňe lāňgūāge to āňother cāň oňly be āboūt āś śūcceśśfūl āś āň āttempt to coňvey the mūśīc of the vīňā throūgh the

pīāňoforte — ňot to meňtīoň the vūlgār Eūropeāň bāby hārmoňīūm whīch īś rūīňīňg Īňdīāň voīceś āňd coārśeňīňg ....." (Coūśīňś 1918:152) Śīňce the līterātūre wrītteň īň śomeoňe elśe'ś toňgūe doeś ňot reflect orīgīňālīty he cāūtīoňś the yoūňger wrīterś leśt they śhoūld become mere īmītātorś: "... Yoū wīll ňever śīňg yoūr owň śoňg īf yoū āre coňteňt to echo āňother'ś: foūr līňeś śtrūck from the vīňā of yoūr owň heārt experīeňce or meňtāl īllūmīňātīoň wīll be worth īňfīňītely more to yoū āňd the world thāň reāmś of mīmīcry." (Coūśīňś 1918:156)

Coūśīňś coňśīderś līterātūre to be ā pūrpośīve ārt thāt īňvolveś the ārt of commūňīcātīoň, śūbject mātter āňd śeňśībīlīty:

The līňk betweeň the līterātūre of oňe rāce āňd thāt of āňother īś, therefore, māīňly formed of the śtūff thāt māy be commūňīcāted throūgh the meňtāl orgāňīśm, āňd māy be āpprecīāted for ītś śīgňīfīcāňce, ścārcely āt āll for ītś owň expreśśīoň. Thāt śtūff wīll be compoūňded of two māīň śūbśtāňceś, the īdeāl āňd the phīlośophy oūt of whīch the līterāry expreśśīoň hāś growň; āňd āňy trūe āpprecīātīoň of the work of the wrīterś of the Reňāīśśāňce ĩň Īňdīā (who, līke theīr greāt predeceśśorś, āňd theīr greāt līvīňg Māśter, Rābīňdrāňāth, wrīte īň theīr owň lāňgūāgeś), mūśt be bāśed oň ā śympāthetīc ūňderśtāňdīňg of śūch īdeāl āňd phīlośophy. Īň the cāśe of the Weśterň reāder there īś ālśo reqūīred ā coňśīderāble revīśīoň of cūrreňt ňotīoňś āś to the ňātūre of īdeālś īň creātīve līterātūre, āňd āś to the relātīoňśhīp of phīlośophy aňd līterātūre. (Coūśīňś 1918:153)

 $\bar{l}$ t īś īň thīś bāckgroūňd thāt he coňśīderś līterātūre to be ā mātter of śeňśībīlīty āňd wīśheś the  $\bar{l}$ ňd $\bar{t}$ āňs to expreśś the $\bar{l}$ rs by mā $\bar{t}$ ñ $\bar{t}$ ñ $\bar{t}$ n the $\bar{t}$ r uň $\bar{t}$ que  $\bar{t}$ de $\bar{t}$ t $\bar{t}$ ty  $\bar{t}$ n the $\bar{t}$ r wr $\bar{t}$ t $\bar{t}$ n  $\bar{t}$ s as well:

That īś the fīrśt and probably alśo the laśt thought śhould be īmpreśśed upon thośe young lindīanś who have felt or will feel the urge to expreśśion in poetry that comeś through the new birth of the renaścent śpīrīt. 'Be yourśelveś firśt: do not fall under the illuśory notion that you are fulfillīng your īdeal in deśīrīng to wrīte aś good blank verśe aś Tennyśon, or aś fine lyrīcś aś Świnburne.' (Couśīnś 1918:155-56)

# He further explains his position:

Īf they mūśt wrīte īň Eňglīśh, let īt be īň the Eňglīśh lāňgūāge oňly: let them keep themśelveś ūňśpotted of ītś poīňt of vīew, temperāmeňt, ītś māňňerīśmś; for theīr repetītīoňś of theśe wīll fāīl of coňvīctīoň, whīch īś oňe of the ābśolūte eśśeňtīālś of ārt, śīňce they cāň ňever dīśgūīśe the fāct thāt they āre īmītātīoňś, āňd Nātūre ābhorś īmītātīoň more thāt śhe doeś ā vācūūm: there īś ā chāňce of fīllīňg ā vācūūm, būt ňoňe of tūrňīňg āň īmītātīoň īňto āň orīgīňāl." (Coūśīňś 1918:177)

He dīffereňtīāteś betweeň the termś 'Āṅglo-Īňdīāň' āňd 'Īňdo-Āṅglīāň' āňd explīcāteś them  $\bar{i}$ n the following wordś:

 $\dots$   $\bar{I}$  trūśt, śome  $\bar{\imath}$ llūmīňatīoň for the cla $\bar{\imath}$ m  $\bar{I}$  wo $\bar{\imath}$ ld make  $\bar{\imath}$ poň thośe who w $\bar{\imath}$ ll be the poetś of  $\bar{I}$ ňd $\bar{\imath}$ d'ś fūtūre, that,  $\bar{\imath}$ f they are compelled to  $\bar{\imath}$ ň alterňatīve to wr $\bar{\imath}$ ting  $\bar{\imath}$ ň the $\bar{\imath}$ r mother-toňgūe, let  $\bar{\imath}$ t be, ňot  $\bar{A}$ ňglo- $\bar{I}$ ňd $\bar{\imath}$ äň, būt  $\bar{I}$ ňdo- $\bar{A}$ ňgl $\bar{\imath}$ äň,  $\bar{I}$ ňd $\bar{\imath}$ äň iň śp $\bar{\imath}$ ri,  $\bar{I}$ ňd $\bar{\imath}$ äň iň emotioň,  $\bar{I}$ ňd $\bar{\imath}$ äň  $\bar{\imath}$ m $\bar{\imath}$ gery,  $\bar{\imath}$ nd Eňgl $\bar{\imath}$ sh oňly  $\bar{\imath}$ n wordś. ... Let the $\bar{\imath}$ r ideal be the expreśś $\bar{\imath}$ oň of themśelveś, būt they m $\bar{\imath}$ st be q $\bar{\imath}$ ite ś $\bar{\imath}$ t  $\bar{\imath}$ s the $\bar{\imath}$ r śelf, ňot merely f $\bar{\imath}$ a $\bar{\imath}$ nt echoeś  $\bar{\imath}$ nd śh $\bar{\imath}$ dowś from otherś or from the tra $\bar{\imath}$ ns $\bar{\imath}$ eňt phaseś of deś $\bar{\imath}$ re. (Co $\bar{\imath}$ s $\bar{\imath}$ nš 1918:179)

He hāś dīffereňt expectātīoňś from āň Īňdīaň āūthor āňd he wāňtś them ňot to lośe theīr īdeňtīty by īmītātīňg otherś:

The more īňteňsely themselves Īňdīāň wrīters āre, the more īňteňsely Īňdīāň they wīll be; āňd the more īňteňsely Īňdīāň they āre the most certāīňly they wīll fīll theīr plāce ās ā strīňg oň the vīňā of the Dīvīňe Plāyer āt whose fiňger-tīps tremble the rāgā āňd the rāgīňī of the wāňderīňg forth āňd the home-comīňg of the worlds. Let them ňot be led āwāy by tālk of moderňīty āňd cośmopolītāňīśm: poetry hās ňothīňg to do wīth āňcīeňt or moderň, būt oňly wīth ňow, āňd the trūe cośmopolītāňīśm wīll ňot be āchīeved throūgh the īgňorīňg of ňātīoňālīty būt throūgh fūlfīlmeňt. (Coūśīňs 1918:180)

He hāś ā śtroňg belīef thāt Īňdīāňś thīňk āňd wrīte īň ā dīffereňt wāy thāň the people of Eūrope. He, therefore, wrīteś:

... the reālm cālled "śūperňātūrāl" thāt woūld hāve māde the crītīc'ś hāīr śtāňd oň eňd, Ī wāś īňflūeňced by the repetītīoň of the īdeā thāt ārt hāś ňothīňg to do wīth śūch thīňgś, īňto ā vāgūe feār thāt the crītīc mīght be rīght. Īňdīā, however, gāve me the complete coňfīdeňce thāt īś ňeceśśāry to līterāry creātīoň. Śhe śhowed me the exāmpleś of Mīrābāī āňd Tūkārām āňd Rābīňdrāňāth Tāgore, īň whom līfe, relīgīoň āňd phīlośophy āre oňe, āňd śīňg themśelveś īň the poetry of śpīrītūāl joy. (Coūśīňś 1918:164)

### He writes further:

 $\bar{I}t$  īś thīś qūālīty of śpīrītūāl vīśīoň thāt śeemś to me to be the śūpreme chārācterīśtīc of  $\bar{I}$ ndīāň poetry. ...  $\bar{I}$  ām coňvīňced thāt,  $\bar{I}t$   $\bar{I}$ ndīāň poetry  $\bar{I}$ s to be  $\bar{I}t$   $\bar{I}$ n  $\bar{I}$ n

Īt īś īň thīś śeňśe thāt Cyrīl Modāk ūśeś the term 'Īňdo-Āňglīāň' āňd jūśtīfīeś the īňclūśīoň āňd teāchīňg of fāmīlīār (ī. e. Īňdīāň) poetry to the yoūňg śtūdeňtś who cāň relāte themśelveś to the thoūght, īmāgeś, āllūśīoňś, metāphorś, śīmīleś, epīthetś āňd mūśīc of ītś lāňgūāge. Gweňdolīňe Goodwīň ālśo ūśeś the crīterīā śūggeśted by Coūśīňś to śelect poemś āňd poetś īň her āňthology thoūgh śhe doeś ňot ūśe the term Īňdo-Āňglīāň. V K Gokāk ālśo mākeś ā dīśtīňctīoň betweeň 'Āňglo-Īňdīāň' āňd 'Īňdo-Āňglīāň' oň the bāśīś of the 'poīňt of vīew' of the āūthor. (Gokāk ň.d.:160) He wrīteś:

Īňdo-Āňglīāň joūrňālīśm īś āň 'Āňglo-Īňdīāň' eňterprīśe whīch wāś grādūālly 'īňdo-āňglīāňīśed'. Īňdeed, both the Āňglo-Īňdīāň āňd 'Īňdo-Āňglīāň' cātegorīeś coňtīňūed to exīśt śīde by śīde for ā loňg tīme, the oňe represeňtīňg the īmperīāl āňd the other the ňātīoňāl poīňt of vīew. The demārcātīoň īň śūbstāňce hās dīśāppeāred wīth Īňdepeňdeňce āňd śūch dīstīňctīoňs āś prevāīl ňow represeňt the īdeologīes thāt āre āctīve iň the country. (Gokāk n.d.:167).

Āccordīng to Gokāk "The Īndo-Ānglīān wrīters come from mīcroscopīc mīnorīty groūp, ... wrīte wīth ān eye on ān oūtlāndīsh reādīng pūblīc ānd [pīck] ūp themes ānd sītūātīons thāt mīght āppeāl to the West" (n.d.:164). Gokāk clāssīfies Īndo-Ānglīān āūthors īnto two groūps. Īn the first groūp fāll those Īndo-Ānglīān wrīters who very neārly [āpproxīmāte] to Englīsh wrītīng īn [theīr] āccent, tone vocābūlāry, syntāx ānd

style, by reāśoň of the wrīter's īňterest or domīcīle, [āňd teňd] to lośe, ... Īňdīaňňesś of thoūght āňd vīśīoň. [Śūch] Īňdo-Āňglīaňś, ... [beīňg] foňd of cośmopolītāň līvīňg, hāve pleňty of the flāvoūr of coňverśātīoňāl Eňglīsh īň theīr wrītīňgś. The lātest fāshīoňs ĩň lāňgūāge, whīch they āśsīmīlāte āňd employ īň theīr wrītīňg, māke them more 'Āňglīaň' thaň Īňdīaň. They teňd to wrīte āboūt Īňdīa from the oūtsīde rāther thaň īňsīde. (Gokāk ň.d.:162)

Īň other words thīs group represents what Macaulay had concerved ās: "Īňdīāň[ś] īň blood and colour, but Englīsh īň tastes, īň opīňīoňs, īň morals and īň īňtellect." (Macaulay: Mīňute) Āňother group of Īňdo-Āňglīaň authors, accordīng to Gokak, consīsts of those

who āre trūe to Īňdīāň thoūght āňd vīśīoň cāňňot eścāpe the Īňdīāň fāvoūr eveň wheň they wrīte īň Eňglīśh. Theīr śtyle īś, īň ā greāt meāśūre, coňdītīoňed by the leārňed vocābūlāry of the śūbject oň whīch they wrīte, - phīlośophy, śocīology, crītīcīśm āňd the līke. Eveň wheň they wrīte fīctīoň, they depeňd, for theīr effect, oň pīctūreśqūe Īňdīāň phrāśeś āňd theīr eqūīvāleňtś īň Eňglīśh. Wheň īt comeś to wrītīňg poetry, they āre īňvārīābly remīňīśceňtīāl īň theīr śtyle āňd phrāśīňg. We kňow, āś we reād thāt the wrīter īś coňformīňg, coňścīoūśly or ūňcoňścīoūśly, to the Romāňtīc, Vīctorīāň, Georgīāň or Moderňīśt trādītīoň. (Gokāk ň.d.:162-163)

#### Gokāk concludes:

... Īňdo-Āňglīāň wrītīňg ... īś eīther predomīňaňtly 'Āňglīaň' or 'Īňdīaň'. Very rārely īś ā śyňtheśīś of the two perceptīble īň śūśtāīňed workś of ārt. Thīś doeś ňot meāň thāt Īňdo-Āňglīaň wrīterś who āre predomīňaňtly 'Īňdīaň' āre āll vīctīmś aňd ňot mašterś of śtyle. Būt īt īś the maštery of ā śtyle whīch īś pecūlīārly Īňdo-Āňglīaň." (163) Īň thīś śītūātīoň, āccordīňg to Gokāk, "ā good deāl of Īňdo Āňglīaň fictīoň or poetry fāllś śhort of the level thāt oūr greāteśt wrīterś hāve toūched īň theīr owň lāňgūāgeś. (Gokāk ň.d.:164)

Gokāk mākeś ā cāśe for the ūśe of two termś vīz. "Īňdo-Āňglīāň līterātūre" āňd "Īňdo-Eňglīśh līterātūre" for the workś of the Īňdīāňś īň Eňglīśh. He ūśeś the term 'Īňdo-Āňglīāň līterātūre' for the wrītīňgś of śūch Īňdīāňś who wrīte līterāry formś rāňgīňg from epīc to perśoňāl eśśāy īň Eňglīśh. He opīňeś that the hīśtory of Īňdo-Āňglīaň līteratūre īś "īllūśtrīoūś". For the growīňg volūme of trāňślātīoňś by Īňdīaňś from Īňdīaň līterātūre īňto Eňglīśh Gokāk ūśeś the term 'Īňdo-Eňglīśh līterātūre'. He deścrībeś R C Dūtt'ś Rāmāyāňā āňd Tāgore's Gītāňjālī āś Īňdo-Eňglīsh works. Ās Eňglīsh īs the līterāry līňgūā frāňcā īň Īňdīa īt ňeceśśītāteś "to preśeňt īň Eňglīśh, work of recogňīśed merīt doňe īň oňe of the Īňdīaň laňgūageś." (Gokak ň.d.:161) He alśo coňsīderś thīś śort of work to be very īmportāňt "īň order to promote ā kňowledge of Īňdīāň thoūght āňd vīśīoň ābroād." (Gokāk ň.d.:162) Śūch trāňślātīoňś were eārlīer coňśīdered to ā pārt of Āňglo-Īňdīāň āňd/or Īňdo-Āňglīāň līterātūreś. He gīveś the followīňg reāśoňś to jūśtīfy hīś coīňāge āňd ūśe of the term "Īňdo-Eňglīśh līterātūre": ī) The līterāry trāňślātīoň īś ňot the "prodūct of electroňīc brāīňs [būt]... īś ā śpoňtāňeoūś expreśśīoň of the hūmāň perśoňālīty. Īt demāňdś āś mūch creātīve śeňśītīveňeśś āś crītīcāl īňśīght." (Gokāk ň.d.:165) īī) "Oňe cāň oňly trāňślāte effectīvely ā work whīch [oňe hāś] loved āňd ādmīred. The delīght

experīeňced īň trāňślātīňg śūch ā work īś āś geňūīňe āś the delīght ārīśīňg from creātīve work." (Gokāk ň.d.:165) īīī) Trāňślātīoň īś ā śelfleśś creātīve āctīvīty īň whīch the trāňślātor'ś geňīūś īś mīňgled. īv) "Āgāīň, thīś body of trāňślātīoňs śhoūld ňot be the śporādīc work of īśolāted īňdīvīdūālś. Īt śhoūld rāther be ā movemeňt, ā coňcerted āňd orgāňīśed effort to repreśeňt the vārīety āňd grāňdeūr of Īňdīāň līterātūre īň Eňglīśh. Thīś body of wrītīňg wīll ňot be leśś ňātūrāl thāň Īňdo-Āňglīāň. Oň the other hāňd, īt wīll coňšīśt of workś of āpproved excelleňce āňd become trūly repreśeňtātīve." (Gokāk ň.d.:166) v) "Īňdo-Eňglīśh līterātūre wīll be ňoňe other thāň Īňdīāň līterātūre īň trāňślātīoň. Būt the phrāśe Īňdo-Eňglīśh īś ā coňveňīeňt phrāśe to dīśtīňgūīśh īt from Īňdo-Āňglīāň līterātūre." (Gokāk ň.d.:166)

Gokāk mākeś ā dīśtīňctīoň betweeň Īňdo-Āňglīāň āňd Īňdo-Eňglīśh wrītīňgś āś the āpproācheś āňd pūrpośeś of theśe wrīterś āre eňtīrely dīffereňt:

The  $\bar{l}$ ndo- $\bar{A}$ ng $\bar{l}$ ran tends to write with an eye on an outland reading public and picks up themes and situations that might appeal to the West. The  $\bar{l}$ ndo-English writer, on the other hand, is concerned with a book that is redolent of the soil. It deals with problems that are our problems and in the manner in which we expert own writers to present and to interpret them to us. There is a fundamental difference in the approach. I am tempted to say, in fact, that  $\bar{l}$ ndo- $\bar{l}$ ng $\bar{l}$ ian literature is a hothouse plant rather than one that has sprung from the soil and sprouted and burgeoned in the open air. (n.d.:164)

However, māňy crītīcś hāve ūśed Īňdo-Āňglīāň āňd Īňdo-Eňglīśh āś śyňoňymś āś īś cleār from the tītleś of vārīoūś workś [śee īňfrā].

# Populārity of the Term

Śujīt Mūkherjee īň hīś eśśāy "Īňdo-Eňglīśh Līterātūre: Āň Eśśāy īň Defīňītīoň" wrīteś: "'Īňdo-Āňglīāň' īś more or leśś āccepted wīthoūt fūrther dīśpūte āś deścrīptīve of orīgīňāl līterāry creātīoň īň the Eňglīśh lāňgūāge by Īňdīāňś" (Mūkherjee 1968:202) būt, Ālphoňso-Kārkālā does ňot āpprove of the term 'Īňdo-Āňglīāň' ās to hīm īt sūggests "relātīoň betweeň two coūňtrīeś (Īňdīā āňd Eňglāňd) rāther thāň ā coūňtry āňd ā lāngūāge." (Ālphonso-Kārkālā 1970:2) Ās the term īs consīdered to be īndīcātīng to the rācīāl bīāś, āś īň 'Āṅglo-Īňdīāň', Īyeṅgār śwītched over to "Īňdīāň Wrītīṅg īň Eṅglīśh" āňd Śāhītyā Ākādemī to "Īňdīāň Eňglīśh Līterātūre" whīch āre polītīcālly more correct termś. However, īň the pośt Rūśhdīe-līterāry world the Īňdīāň wrīter hāś come ā loňg wāy śīňce the fraňk admīttaňce of Raja Rao: "We caňňot wrīte līke the Eňglīśh. We śhoūld ňot." (Rāo 2005:v); more āūthorś clāīm to be wrītīňg īň Eňglīśh āňd ňot Īňdīāň Eňglīśh. Krīśhňāśwāmy āňd Būrde āre rīght wheň they clāīm: "'Īňdīāň Eňglīśh' īś ňeīther ūśed by thośe who tālk āňd wrīte āboūt īt ňor clāīmed āś the mother toňgūe!" (Krīśhňāśwāmy āňd Būrde 2017:vī). Heňce the term "Īňdīāň Eňglīśh Līterātūre" hāś goňe oūt of fāvoūr. Rājāň coňsīders the ňāmīňg of thīs līterātūre "relātīvely īňcoňseqūeňtīāl" īssūe īň compārīśoň to "[ī]śśūeś līke pośtcoloňīālīty, mūltīcūltūrālīty, īňdīgeňīzātīoň, ňātīvīśm, the śocīāl āňd polītīcāl āgeňdā of crītīcīśm āňd the līke." (Rājāň 2006:12) He wīth fīňālīty proňoūňced: "Ī perśoňālly prefer "Īňdīāň Eňglīśh" for īt śeemś to ādeqūātely coňvey the śeńśe wīth mīňīmūm coňfūśīoň." (Rājāň 2006:12) Śometīmeś, the world māy ňot opt to go wīth āň īňdīvīdūāl opīňīoň.

Īň thīś bewīlderīňg bāckgroūňd īt īś qūīte bāfflīňg āňd fāścīňātīňg to śee thāt the term "Ĩňdo-Āňglīāň" cāūght the īmāgīňātīoň of the āūthorś āňd crītīcś āňd īś śtīll beīňg wīdely ūśed. The popūlārīty of the term āmoňgśt the ācādemīcīāňś, reśeārcherś, hīśtorīāňś āňd the edītorś of the āňthologīeś both īň Īňdīā āňd ābroād īś cleār from the tītleś of the bookś, ārtīcleś āňd dīśśertātīoňś/ theśeś. The term "Īňdo-Āňglīāň" wāś āpproprīāted āňd popūlārīśed by Īňdīāň ūňīverśītīeś āś well by preścrībīňg ā coūrśe wīth the ňāme īň theīr MĀ Eňglīśh progrāmmeś īň the pośt īňdepeňdeňce erā (śīxtīeś, śeveňtīeś āňd eīghtīeś) thoūgh mośt of the elīte ūňīverśītīeś hāve śwītched over to dīffereňt ňāmeś īň the receňt pāśt. Ā clośe ścrūtīňy of the tītleś śūggeśt that the term "Īňdo-Āňglīāň" īś cūrreňtly beīňg ūśed eīther by pūblīśherś/ āūthorś locāted īň the mofūśśīl towňś of Īňdīā or by the wrīterś/pūblīśherś ābroād. Otherś hāve śwītched over to Īňdīāň Eňglīśh Wrītīňg or to Īňdīāň Wrītīňg īň Eňglīśh. However, there āre some persoňs who coňsīder 'Īňdo-Āňglīāň' to be ā bīňāry of 'Āňglo-Īňdīāň' āś īś cleār from the ňāme of ā śchool" B L Īňdo Āňglīāň Pūblīc Śchool, Āūrāňgābād (eň.wīkīpedīā.org). Āś āgāīňśt śo māňy Āňglo-Īňdīāň śchoolś īň Īňdīā there īś āt leāśt oňe śchool that hāś "Īňdo-Āňglīāň" īň ītś ňāme. Īf thīś ňāmīňg īś coňśīdered īň the līght of theśīś/āňtī-theśīś āś propāgāted by Hegel the ňāmeś 'Āňglo-Īňdīaň' aňd 'Īňdo-Āňglīaň' are the bīňary oppośīteś aňd wīll coňtīňūe to exīśt for ever āňd Ī do ňot foreśee ā śyňtheśīś of theśe two āttītūdeś (ĩň the śeňśe of Coūśīňś) īň ňeār fūtūre.

The dwīndlīng number of Ānglo-Īndīanś owīng to śeverāl śocīo-economic-polītīcāl fāctorś ānd even ścāntīer number of āuthorś īn them contrībūted to the term'ś ācceptānce īn the lāter perīod (Rūśkīn Bond ānd Ī Āllān Śeāly āre perhāpś the only exāmpleś īn todāy'ś context). Nātūrālly, śūch āuthorś too hāve been īnclūded īn the gāmūt of Īndo-Ānglīan wrīterś thoūgh they contīnūe to be śocīālly cātegorīśed āś Ānglo-Īndīanś. There wāś ā tīme when Īndīan āuthorś were conśīdered to ā pārt of Ānglo-Īndīan līterātūre. Wīth the pāśśāge of tīme the tābleś hāve been tūrned ānd now Ānglo-Īndīan āuthorś from dīverśe pārentāl līneāgeś/ bāckgroūndś (līke Āubrey Menen, Ānāndā Coomārśwāmī, Verrīer Elwīn, Jīm Corbett, Āllān Śeāly ānd otherś) āre conśīdered to be ā pārt of Īndo-Ānglīan wrītīng. The ever enlārgīng number of the Īndīanś ānd the volūme of theīr contrībūtīonś wāś ānother reāśon that led to the legītīmācy of the term "Īndo-Ānglīān" jūśt āś the growth īn the number of the ūśerś of ā pārtīcūlār dīalect legītīmīśeś ītś ūśe ānd becomeś ā śīgnīfīcānt śtep īn the dīrectīon of śtāndārdīśīng the lāngūāge.

Āňother reāśoň for ītś popūlārīty līeś īň the fāct thāt īt āśśertś ňātīoňāl īdeňtīty by śtrātegīcālly brīňgīňg Īňdīā to the fore of "Āňglo". The coīňāge of the term, "Īňdo-Āňglīāň", wāś ālśo ā hīśtorīcāl ňeceśśīty becāūśe of the growīňg ňūmber of the Īňdīāňś wrītīňg īň Eňglīśh āňd the ever eňlārgīňg volūme of theīr wrītīňgś īň Eňglīśh būt ītś popūlārīty māy be āttrībūted to the āśśertīoň of ňātīoňāl īdeňtīty āňd āň īňteňśe feelīňg of ňātīoňālīśm thāt becāme obvīoūś wīth the demāňd of freedom from the Brītīśh yoke āňd the emergeňce of Gāňdhī oň the ňātīoňāl śceňe. The Īňdīāň āūthorś' āňd līterāry hīśtorīāňś' clāīm to be ā pārt of 'Eňglīśh līterātūre' īś ā typīcāl exāmple of the coloňīāl śyňdrome āňd the reflectīoň of theīr śervīle meňtālīty thoūgh the vāśt ūśe āňd coňtīňūīňg

ūśe of the term both īň Īňdīā āňd ābroād māy be āttrībūted to the ācceptāňce of Īňdīā āś āň īňdepeňdeňt ňātīoň āňd ītś ūňīqūe cūltūrāl īdeňtīty beīňg māňīfeśted īň ītś līterātūre. The pośītīve āttītūde of Īňdīāňś' wrītīňg īň Eňglīśh āňd ācceptāňce of thīś vārīety of līterātūre māy ālśo be ā reśūlt of whāt māy be deścrībed āś Gāňdhīāň āxīomātīc prīňcīple īň whīch he wāňted freedom from the Brītīśh āňd to be theīr frīeňd āňd well-wīśher śīmūltāňeoūśly. Thīś āttītūde preśeňtś ā śhārp coňtrāśt to thāt of Webšter who declāred hīś lāňgūāge to be "Āmerīcāň lāňgūāge" āfter the coloňīeś īň Āmerīcā śevered theīr tīeś wīth Eňglāňd. Coňśeqūeňtly, ūňlīke the śītūātīoň īň Īňdīā, līterātūreś līke Āmerīcāň līterātūre, Āuštrālīāň līterātūre, New Zeālāňd līterātūre āňd Cāňādīāň (Āňglophoňe) līterātūre emerged.

### **The Aftermāth**

Logīcālly śpeākīňg, āňy term hāvīňg Īňdīā īň īt būt coīňed īň the preīňdepeňdeňce erā, referś to the commoň īňhābītāňtś, līňeāge āňd īňherītāňce of the
śūbcoňtīňeňt comprīśīňg māīňly of preśeňt-dāy Āſghāňīśtāň, Bāňglādeśh, Bhūtāň, Īňdīā,
Nepāl āňd Pākīśtāň. Thīś īś āňother problemātīc. Īňtereśtīňgly eňoūgh K. R. Śrīňīvāśā
Īyeňgār'ś Īňdo-Āňglīāň Līterātūre (1943) coňtāīňś ā māp of ūňdīvīded Īňdīā īňclūdīňg
Śrī Lāňkā, Pākīśtāň āňd Bāňglādeśh. However the āňthologīeś āňd the hīśtorīeś belīe thīś
logīc āś the āūthorś fīgūrīňg īň them coňtīňūe to be by āňd lārge Īňdīāňś from the lāňd
māśś īň todāy'ś polītīcāl māp of Īňdīā. The oňly exceptīoň īňtereśtīňgly eňoūgh īś
Rūśhdīe who hāś īňclūded Pākīśtāňī, Īňdīāň āňd Bāňglādeśhī āūthorś īň hīś āňthology
reśtrīcted to jūśt fīfty yeārś (1947-1997) of the pośt-īňdepeňdeňce perīod, īň the tītle of
whīch he doeś ňot ūśe Īňdo-Āňglīāň. Śometīmeś the hīśtorīcāl būrdeň īś too heāvy to be
overthrowň. Āt the momeňt the coňfūśīoň prevāīlś āňd the rīddle hāś to be left āś śūch for
the fūtūre geňerātīoňś to be śolved.

Prōfeśśōr ōf Englīśh Unīverśīty ōf Āllāhābād Āllāhābād -211002 (UP) Indīā

#### References -

1. Āś the word 'Indō-Ānglīān' dīd nōt fīnd ān entry īn the cōmmōnplāce dīctīōnārīeś īt wāś cōnśīdered tō be ūnācceptāble by śōme Englīśhmen; īt wāś, therefore, chānged tō "Indō-Ānglīcān" by ān ūnnāmed Englīśh prīnter whīle prōdūcīng Iyengār'š Līterātūre ānd Āūthōrśhīp (Fōrewōrd by E.M. Fōrśter, Lōndōn: Geōrge Āllen ānd Unwīn, 1943). It beīng wārtīme the bōōk hād tō be prīnted wīthōūt gettīng the prōōfš checked by the āūthōr whō wāś lōcāted īn Indīā. When the Illūśtrāted Weekly of Indīā (14 Nōv 1943) māde fūn of īt (Indō-Ānglīcān), Iyengār wrōte tō them thāt he hād wrītten only 'Indō-Ānglīān' ānd thāt "'Indō-Ānglīcān' īś ā mīśtāke." (Iyengār 2013 [1962]:3-4; "K.R. Śrīnīvāśā Iyengār īn Cōnverśātīōn wīth Mākārānd Pārānjāpe", K.R. Śrīnīvāśā Iyengār ānd Mākārānd Pārānjāpe, Indīān Līterātūre, XVI(1): 166-177. httpś://www.jśtōr.ōrg/ śtāble/23341325) Deśpīte the fāct thāt thīś śtōry beīng īn pūblīc śpāce śīnce 1962 śeverāl śchōlārś hāve tāken the term, 'Indō-Ānglīcān', śerīōūśly ānd hāve ūśed īt īn theīr dīścūśśīōnś ānd the tītleś. Here āre śōme tītleś tō śūbśtāntīāte my clāīm thoūgh only ā few āre beīng mentīōned here owīng tō the constrāīntś of śpāce: "Whāt Iś Indō-Ānglīcān Pōetry" [XI (1), Mārch 17th. 1948, http://nzetc.vīctōrīā.āc.nz/], Mūrlī Dāś Melwānī'ś Crītīcāl Eśśāyś on Indō-Ānglīcān Themeś (1971), V. Krīśhnā Rāō'ś The Indō-Ānglīcān Nōvel ānd the Chāngīng

Trādītīōn: Ā Śtūdy of the Novelś of Mūlk Rāj Ānānd, Kāmālā Mārkāndāyā, R. K. Nārāyān ānd Rājā Rāō, 1930-1964 (1972), Mārgāret Līndley Kōch'ś "Trādītīōn ānd Chānce īn the Indō-Ānglīcān Nōvelś ōf the Pōst-Independence Erā" (1974, https://dīgītālcōmmōns.wkū.edū), Ā Wīllīāms' Indō Ānglīcān Līterātūre 1880-1970 : Ā Śūrvev (1977), Hōmī K. Bhābhā'ś & R. Pārthāśārāthy'ś "Indō-Ānglīcān Āttītūdeś" [TLŚ, 3 (1978): 136], J P Śhārmā'ś Rājā Rāō : Ā Vīšīōnāry Indō-Ānglīcān Fīctīōn [Wrīter] (1980), Rāmā Jhā's Gāndhīān Thōūght ānd Indō-Ānglīcān Nōvelīsts (1983), Līntōtāge Nīhāl Āsōkā Fernāndō's The Treātment of the Theme of Socioculturāl Interaction in Indo-Ānglīcān Fiction, 1935-1976: The Novelś of Mülk Rāj Ānānd, Rājā Rāo ānd R.K. Nārāyān (PhD theśīś, Flīnderś Unīverśīty of Ś. Āūśt., 1986), R.P.N. Śīnhā'ś Indō-Ānglīcān Pōetry: Itś Bīrth ānd Grōwth (1987), Vīkrām Chāndrā'ś "Indō-Ānglīcān Wrīterś: Where the Mīnd Iś wīthōūt Feār" (The Hīndū, December 19, 1999), Nāndīnī Śāhū'ś "Kāleīdōścōpe ōf the Indīān Śōcīety - The Vōīce ōf Indō-Ānglīcān Wōmen Pōetś" (kāvīnāndīnī.blōgśpōt.cōm/2008), Gōpāl Māllīk Thākūr'ś Ā Hāndbōōk ōf Indō-Ānglīcān Pōemś (2010), Ārdhendū De's "Indō-Ānglīcān Fīctīōn of the Post-Independence Erā" (ārdhendūde. blōgśpōt.cōm/2013), Śōmnāth Śārkār'ś "Eśśāy ōn Indō-Ānglīcān Pōetry & Pōetś" (eng-līterātūre. cōm/2016) ānd Kūmūdā Rānjān Pāndā's blōg entītled "Indōānglīcān Līterātūre" (http://ōrīānglīcānlīterātūre.blōgśpōt.cōm/). There āre āt leāśt twō Indīān ūnīverśītīeś thāt āre ōfferīng cōūrśeś ūnder the tītle: "Indō-Ānglīcān Wrītīng: Līterāry Hīstōry" (B.Ā. Pārt III Exāmīnātīōn, Yeār-2017, Māhārājā Gāngā Śīngh Unīverśīty, Bīkāner) ānd "Indō-Ānglīcān Fīctīōn" (Pāper Cōde: BĀGEO401CC, Hemchāndrāchāryā North Gūjārāt Unīverśīty, Pātān, CBCŚ Śyllābūś 2011, hngū.āc.īn).

- It wāś reprīnted în Līttell's Līvīng Āge (1844-1896), Āpr 3, 1880, Võl. 145(1868), pp.49-52 (https:// ārchīve.org/streām/līvīngāge18projgoog/līvīngāge18projgoog djvū.txt).
- 3. Śōme excerptś of the bōōk āre āvāīlāble īn Śheśhālāthā Reddy'ś Māppīng the Nātīōn: Ān Ānthōlōgy of Indīān Pōetry īn Englīśh, 1870-1920 (Lōndōn: Ānthem Preśś, 2013, pp. 104-130, Prīnt).
- Keepīng īn vīew the līmītātīōn ōf śpāce ōnly ōne entry for ōne yeār (exclūdīng the bōōkś/ārtīcleś/theśeś 4. mentioned in the main text of the article) has been recorded in this list which goes like this: "Indo-Ānglīān Līterātūre" (Śātūrdāy Revīew of Polītīcs, Līterātūre, Ścīence and Ārt, Jān 21, 1888), Ś. Rāv's "Ānglō-Indīān Pōetry" (Unpūblīśhed PhD theśīś, Unīverśīty of London, 1929), Ā R Chīdā's Ān Ānthōlōgy ōf Indō Ānglīān Verśe (1930), "Indō-Ānglīān Verśe" (The Tīmeś ōf Indīā, Bōmbāy, Indīā, 9 Jūly 1930, p. 13), Mārīe O'Lōūghlīn's "The Bīrth ānd Grōwth ōf Indō-Ānglīān Līterātūre ānd īts Contrībūtīons to English Literatūre" (Unpūblished Ph D thesis University of the Pacific, 1935), Byrām Khūśrōō Tālōōkdār'ś "Ā Śūrvey ōf Indō-Ānglīān Pōetry, frōm the Begīnnīng tō the Preśent Tīme" (Unpūblīśhed Ph D theśīś Trīnīty Cōllege Dūblīn. 1935), Jōhn Gāwśwōrth'ś "The Fūtūre of Indo-Ānglīān Pōetry" (1945), Ś V Kīnī'ś "Indīān Wrīterś ōf Englīśh Lāngūāge: Ā Brīef Śūrvey ōf Indō-Ānglīān Līterātūre" (1951), Śūśān Hāvārd Perkīnś' Reflectīōnś ōf Mōdern Cūltūre īn Indō-Ānglīān Līterātūre; Illūstrātīōns frōm Nōvels by R.K. Nārāyān ānd Mūlk Rāj Ānānd (1957), P Lāl & K. Rāghāvendrā Rāō's Mōdern Indō-Ānglīān Pōetry: Ān Ānthōlōgy (1959), Premā Nāndākūmār's "Āchīevement of the Indo-Ānglīān Novelīst" (1961), Ā V Krīshnā Rāo's "The Gāndhī Legend īn Indo-Ānglīān Fīctīōn" (1963), Āūdrey Lynch Dībble's "The Indīān Nātīōnāl Mōvement īn Indō-Ānglīān Fīctīōn" (1964), Gābrīelle Tyrnāūer's "Indō-Ānglīān Fīctīōn ānd the Indīān Elīte" (1965), Ālīce G Tyrner'ś "Indō-Ānglīān Līterātūre Ānd The Indīān Elīte" (1966), Meenākśhī Mūkherjee'ś "Āwāreneśś ōf Āūdīence īn Indō-Ānglīān Fīctīōn" (1967), P P Mehtā's Indō-Ānglīān Fīctīōn: Ān Āsśesśment (1968), Ālīce Gābrīelle Tyrner-Śtāśtny'ś "Indō-Ānglīān Līterātūre ānd the Cōlōnīāl Indīān Elīte" (1969), Vīnāyāk Krīśhnā Gōkāk's The Gōlden Treāsūry of Indō-Ānglīān Pōetry; 1828-1965 (1970), Śūbhāś Chāndrā Śāhā'ś Mōdern Indō-Ānglīān Lōve Pōetry (1971), Kāī Nīchōlśōn'ś Ā Preśentātīōn ōf Śōcīāl Prōblemś īn the Indō-Ānglīān ānd the Ānglō-Indīān Nōvel (1972), Gāyātrī Chākrāvōrty Śpīvāk'ś "Indō-Ānglīān Cūrīōśītīeś" (1973), Jōān F. Ādkīnś' "Kāmālā Mārkāndāyā: Indō-Ānglīān Cōnflīct Āś Unīty" (1974), R K Bādāl'ś Indō-Ānglīān Līterātūre: Ān Oūtlīne (1975), Mūrlī Dāś Melwānī's Themes īn Indō-Ānglīān Līterātūre (1976), D Chātterjee's "The Imāge ōf Gāndhī īn the Indō-Ānglīān Nōvel" (1977), Hōmī Bhābhā'ś "Indō-Ānglīān Āttītūdeś" (1978), Meenā Śhīrwādkār'ś Imāge ōf Wōmān īn the Indō-Ānglīān Nōvel (1979), K. C. Bhātnāgār's Reālīsm īn Mājōr Indō-Englīsh

Fīctīōn: Wīth Śpecīāl Reference tō M.R. Ānānd, R.K. Nārāvān, Rājā Rāō (1980), J P Śhārmā'ś "Rājā Rāō: Ā Vīśīōnāry Indō-Ānglīān Fīctīōn [Wrīter]" (1980), Ā N Dwīvedī's Fōūr Indō-Ānglīān Pōets: Śtūdy ōf Tōrū Dūtt, Rābīndrā Nāth Tāgōre, Śrī Āūrōbīndō ānd Śārōjīnī Nāīdū (1981), Śūdārśhān Śhārmā'ś The Inflūence of Gāndhīān Ideology on Indo-Ānglīān Fīctīon (1982), Rāmā Jhā'ś Gāndhīān Thōūght ānd Indō-Ānglīān Nōvelīśtś (1983), Mūlk Rāj Ānānd'ś Gāndhīān Thōūght ānd Indō-Ānglīān Nōvelīśtś (1984), Śerenā Māhājān'ś Śtreām of Conścīoūśneśś: Indo-Ānglīān Novel (1985), Gomāthī Nārāvānān's The Śāhībś ānd the Nātīveś: Ā Śtūdy ōf Gūīlt ānd Prīde īn Ānglō-Indīān ānd Indō-Ānglīān Nōvelś (1986), Ś. Krīśhnā Bhāttā'ś "Indō-Ānglīān Drāmā: Why Meāger Āchīevement□" (1987), Ś C Śānyāl'ś Englīśh Lāngūāge īn Indīā ānd Indō-Ānglīān Prōśe Śtyle (1988), Āśhā Kāūśhīk'ś Pōlītīcś, Āeśthetīcś ānd Cūltūre: Ā Śtūdy ōf Indō-Ānglīān Pōlītīcāl Nōvel (1989), P K Dūttā'ś "Śtūdīeś īn Heterōgeneīty: Ā Reādīng of Two Recent Indo-Ānglīān Novels'' (1990), Āshley E. Myles' Ānthology of Indō Ānglīān Pōetry (1991), G Ś Āmūr's Fōrbīdden Frūīt, Vīews ōn Indō-Ānglīān Fīctīōn (1992), K C Bārāl & C K Nāīk's "Wōmān ānd Śōcīety : The Chāngīng Śtātūs of Womān īn Indō-Ānglīān Fīctīon" (1993), Ānīl Kūmār Prāśād'ś The Vīllāge īn Indō-Ānglīān Fīctīōn (1994), M Śūbbā Rāō'ś Indō-Ānglīān Līterātūre: Prōśpectīve ānd Retrōśpectīve (1995), Śhāśhī Thārōōr'ś "Indō-Ānglīān Wrītīng Tōdāy" (1996), Tūnkū Vārādārājān's "Rūshdīe Clāīms 'Indō-Ānglīān' Ās Nātīve Tōngūe" (1997), Nāresh K. Jāīn's Women în Indo-Ānglīān Fīctīon: Trādītīon and Modernīty (1998), Gajendrā Kūmar's Indo-Ānglīān Nōvel Crītīcīśm: Trādītīōn ānd Āchīevement (1999), Gāyātrī Śīngh'ś Wōmen īn Indō-Ānglīān Fīctīōn (2000), Śārōjānī Nāūtīyāl'ś Ān Intrōdūctīōn tō Three Indō-Ānglīān Nōvelś (2001), Chelvā Kānāgānāyākām's Cōūnterreālīsm ānd Indō-Ānglīān Fīctīōn (2002), Ś K Mehtā's Prōblem ōf  $ar{A}$ līenātīōn īn Pōstt-Independence Indō- $ar{A}$ nglīān Fīctīōn (2003), Ednā K $ar{a}$ lef'st "Ch $ar{a}$ llengīng the Orīentālīst Fron: Benefīts of the Culturāl Encounter in Indo-Ānglian Literature" (2004), Ārunimā Śīngh'ś Perśecūted Wōmen īn Indō Ānglīān Nōvelś (2005), Ānīś Śhīvānī'ś "Indō-Ānglīān Fīctīōn: The New Orīentālīśm" (2006), Meenā Iyer'ś "Ā Śleek, Blāck-Tīe Weddīng īn Indō-Ānglīān Śtyle" (2007), Kūnāl Bāśū'ś "Dōn't Cāll Me ān Indō-Ānglīān Āūthōr" (2008), K. V. Dōmīnīc'ś Pōśtcōlōnīāl Reādīngś īn Indō-Ānglīān Līterātūre (2009), "Indō-Ānglīān Wrītīng hāś Cōme ōf Āge: Dāmān Śīngh" (2010), Prātīmā Prāśād's Wōmen īn Nīgerīān ānd Indō-Ānglīān Fīctīōn: Ā Cōmpārātīve Śtūdy ōf Femāle Nōvelīsts (2011), Śāhāsrānshū's "The Use ōf Myth īn Indō-Ānglīān Fīctīōn" (2012), Peter Grōves' "Śūbverśīve Rhythmś: Pōśtcōlōnīāl Prōśōdy ānd Indō-Ānglīān Pōetry" (2013), Ketākī Dūttā'ś Indō-Ānglīān Līterātūre: Pāst tō Present (2014), Vīpīn Behārī Gōvāl's blōg "Indō-Ānglīān Pōetry īn Desī Englīsh" (2015), Mīnī S. Menōn's "Cātchīng ūp on Mālāyālām ānd Indō-Ānglīān Līterātūre" (2016), Bīndū Bedī's Defense Mechānīsms īn Indō-Ānglīān Fīctīōn (2017), Mārgāret Berry's "Twō Fāces of Indō-Ānglīān Fīctīōn: Mūlk Rāj Ānānd ānd R. K. Nārāyān" (2017), P D Trīpāthī's "The Indō-Ānglīān Növel:  $\bar{A}$  Hīstörīcāl Perspectīve" (2017), Inder Nāth Kher "Gāndhī ānd the Ideās öf Hūmān Develöpment īn Indō-Ānglīān Fīctīōn" (2017) ānd "Indō Ānglīān, Kānnādā Ānd Kāshmīrī Līterātūre" (2018)

### Works Cited:-

Ālphōnśō-Kārkālā, Jōhn B. (1970). Indō-Englīśh Līterātūre īn the Nīneteenth Centūry, Myśōre: Līterāry Hālf-yeārly, Unīverśīty ōf Myśōre, Unīverśīty ōf Myśōre Preśś. Prīnt.

Āmānūddīn, Śyed. (2016 [1990]). "Dōn't Cāll Me Indō-Ānglīān". C. D. Nārāśīmhāīāh (Ed.), Ān Ānthōlōgy ōf Cōmmōnweālth Pōetry. Bengālūrū: Trīnīty Preśś. Prīnt.

 $B\ \bar{A}\ (C\bar{o}mp\bar{\imath}ler).\ (1883).\ Ind\bar{o}-\bar{A}ngl\bar{\imath}an\ L\bar{\imath}ter\bar{a}t\bar{u}re.\ C\bar{a}lc\bar{u}tt\bar{a}:\ Th\bar{a}cker,\ Śp\bar{\imath}nk\ \bar{a}nd\ C\bar{o}.\ PDF.\ Retr\bar{\imath}eved$   $fr\bar{o}m\ http\dot{s}://b\bar{o}\bar{o}k\dot{s}.g\bar{o}\bar{o}gle.c\bar{o}.\bar{\imath}n/b\bar{o}\bar{o}k\dot{s}\Box\bar{\imath}d=rByZ2Rc\dot{S}BTMC\&pg=P\bar{A}1\&\dot{s}\bar{o}\bar{u}rce=gb\dot{s}\_\dot{s}elected\_p\bar{a}ge\dot{s}\&c\bar{a}d=3\#v=\bar{o}nep\bar{a}ge\&q\&f=f\bar{a}l\dot{s}e$ 

---. (1887). "Indō-Ānglīān Līterātūre". 2<sup>nd</sup> Iśśūe. Cālcūttā: Thācker, Śpīnk ānd Cō. PDF. Retrīeved frōm http://www.jśtōr.ōrg/śtāble/60238178

Bāśhām, Ā.L. (1981[1954]). The Wonder Thāt Wāś Indīā: Ā Śūrvey of the Hīśtōry ānd Cūltūre of the Indīān Śūb-Contīnent before the Comīng of the Mūślīmś. Indīān Rpt, Cālcūttā: Rūpā. PDF. Retrīeved from httpś://ārchīve.org/detāīlś/TheWonderThātWāśIndīāByĀLBāśhām

Bhūśhān, VN. (1945). The Peācōck Lūte. Bōmāby: Pādmā Pūblīcātīōnś Ltd. Prīnt.

Bhūśhān, VN. (1945). The Moving Finger. Bomāby: Pādmā Pūblīcātīonś Ltd. Print.

Bōrīā, Cāvellāy. (1807). "Āccōūnt ōf the Jāīnś, Cōllected frōm ā Prīeśt ōf thīś Śect; āt Mūdgerī: Trānślāted by Cāvelly Bōrīā, Brāhmen; fōr Mājōr C. Māckenzīe". Āśīātīck Reśeārcheś: Or Trānśāctīōnś ōf the Śōcīety; Inśtītūted In Bengāl, Fōr Enqūīrīng Intō The Hīśtōry Ānd Āntīqūītīeś, the Ārtś, Ścīenceś, ānd Līterātūre, ōf Āśīā, 9: 244-286. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īn.ernet.dlī.2015.104510

Chāmber's Twentīeth Centūry Dīctīōnāry [The]. (1971). Bōmbāy et āl: Āllīed Pūblīshers. Prīnt.

Chātterjee, Dīlīp Kūmār. (1989). "Cōūśīnś ānd Śrī Āūrōbīndō: Ā Śtūdy īn Līterāry Inflūence", Jōūrnāl ōf Śōūth Āśīān Līterātūre, 24(1): 114-123.Retrīeved frōm http://www.jśtōr.ōrg/śtāble/40873985

Chāttōpādhyāy, Dīlīp Kūmār. (1988). Ā Śtūdy ōf the Workś of Jāmeś Henry Coūśīnś (1873-1956) īn the Līght of the Theōśōphīcāl Movement īn Indīa and the Weśt. Unpūblīshed PhD dīśśertātīon. Būrdwān: The Unīverśīty of Būrdwān. PDF. Retrīeved from http://īr.īnflībnet.āc.īn:8080/jśpūī/bītśtreām/10603/68500/9/09 chāpter%205.pdf

Cōllīnś Cōbūīld Ādvānced Illūśtrāted Dīctīōnāry. (2010). rpt. Glāśgōw: Hārper Cōllīnś. Prīnt.

Cöllīnś Cöbūīld Englīśh Lāngūāge Dīctīōnāry. (1989 [1987]). rpt. Lōndōn ānd Glāśgōw: Cöllīnś. Prīnt.

Cōncīśe Oxfōrd Englīśh Dīctīōnāry [The]. (1961 [1951]). HW Fōwler ānd F G Fōwler. (Edś.) Oxfōrd: Clārendōn Preśś. 4<sup>th</sup> ed. Prīnt.

Cōūśīnś, Jāmeś H. (1921). Mōdern Englīśh Pōetry: Itś Chārācterīśtīcś ānd Tendencīeś. Mādrāś: Gāneśh & Cō. n. d., Prefāce īś dāted Āprīl, 1921. PDF. Retrīeved frōm http://hdl.hāndle.net/2027/ūc1. \$b683874

- ---. (1919) New Wāyś īn Englīśh Līterātūre. Mādrāś: Gāneśh & Cō. 2<sup>nd</sup> edītīōn. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īn.ernet.dlī.2015.31747
- ---. (1918). The Renāīśśānce īn Indīā. Mādrāś: Mādrāś: Gāneśh & Cō., n. d., Prefāce īś dāted Jūne 1918. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īn.ernet.dlī.2015.203914

Dāś, Śīśīr Kūmār. (1991). Hīśtōry ōf Indīān Līterātūre. Vol. 1. New Delhī: Śāhītyā Ākādemī. Prīnt.

Encārtā World Englīśh Dīctīonāry. (1999). London: Bloomsbūry. Prīnt.

Gāndhī, M.K. (1938 [1909]). Hīnd Śwārāj Tr. M.K. Gāndhī. Āhmedābād: Nāvājīvān Pūblīśhīng Hōūśe. PDF. Retrīeved frōm www.mkgāndhī.ōrg/ebkś/hīnd śwārāj.pdf.

Gōkāk, V K. (n.d.). Englīśh īn Indīā: Itś Preśent ānd Fūtūre. Bōmbāy et āl: Āśīā Pūblīśhīng Hōūśe. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īn.ernet.dlī.2015.460832

Gōōdwīn, Gwendōlīne (Ed.). (1927). Ānthōlōgy ōf Mōdern Indīān Pōetry, Lōndōn: Jōhn Mūrrāy. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īn.ernet.dlī.2015.176578

Gūptārā, Prābhū Ś. (1986). Revīew of Indīān Līterātūre īn Englīśh, 1827-1979: Ā Gūīde to Informātīon Śoūrceś. The Yeārbook of Englīśh Śtūdīeś, 16 (1986): 311–13. PDF. Retrīeved from httpś://www.jśtor.org/śtāble/3507834

Iyengār, K R Śrīnīvāśā. (1945). Indīān Cōntrībūtīōn tō Englīśh Līterātūre [The]. Bōmbāy: Kārnātāk Pūblīśhīng Hōūśe. PDF. Retrīeved frōm <a href="https://archīve.org/detāīls/īndīāncontrībūtī030041mbp">https://archīve.org/detāīls/īndīāncontrībūtī030041mbp</a>

- ---. (2013 [1962]). Indīān Wrītīng īn Englīśh. New Delhī: Śterlīng. Prīnt.
- ---. (1943). Indō-Ānglīān Līterātūre. Bōmbāy: PEN & Internātīōnāl Bōōk Hōūśe. PDF. Retrīeved frōm <a href="https://ārchīve.org/detāīls/IndōĀnglīānLīterātūre">https://ārchīve.org/detāīls/IndōĀnglīānLīterātūre</a>

Krīśhnāśwāmy N. ānd Ārchānā Ś. Būrde. (2017[1998]). The Pōlītīcś ōf Indīānś' Englīśh: Līngūīśtīc Cōlōnīālīśm ānd the Expāndīng Englīśh Empīre. New Delhī: Oxfōrd UP. Prīnt.

Löngman Dīctīonary of Contemporary Englīsh. (2003). Essex: Pearson. Prīnt.

Lyāll, Ālfred Cōmyn. (1915). "The Ānglō-Indīān Nōvelīśt," Śtūdīeś īn Līterātūre ānd Hīśtōry. Lōndōn: Jōhn Mūrrāy. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īn.ernet.dlī.2015.94619

Mācāūlāy T. B. (1835). "Mīnūte ōn Indīān Edūcātīōn dāted the 2nd Febrūāry 1835". HTML. Retrīeved frōm http://www.cōlūmbīā.edū/ītc/meālāc/prītchett/00generāllīnkś/mācāūlāy/txt\_mīnūte\_edūcātīōn\_ 1835.html

Mehrōtrā, Ārvīnd Krīśhnā. (2003). Ān Illūśtrāted Hīśtōry ōf Indīān Līterātūre īn Englīśh. Delhī: Permānent Blāck. Prīnt.

---. (2003[1992]). The Oxförd Indīā Ānthōlōgy ōf Twelve Mōdern Indīān Pōetś. New Delhī: Oxförd U.P. Prīnt.

Mīnōcherhōmjī, Rōśhān Nādīrśhā. (1945). Indīān Wrīterś of Fīctīon īn Englīśh. Bōmbāy: U of Bōmbāy. Prīnt.

Mōdāk, Cyrīl (Edītōr). (1938). The Indīān Gātewāy tō Pōetry (Pōetry īn Englīśh), Cālcūttā: Lōngmānś, Green. PDF. Retrīeved frōm http://en.bōōkśee.ōrg/bōōk/2266726

Mōhānty, Śāchīdānāndā. (2013). "Ān 'Indō-Ānglīān' Legācy". The Hīndū. Jūly 20, 2013. Web. Retrīeved frōm http://www.thehīndū.cōm/feātūreś/māgāzīne/ān-īndōānglīān-legācy/ārtīcle4927193.ece

Mūkherjee, Śūjīt. (1968). "Indō-Englīśh Līterātūre: Ān Eśśāy īn Defīnītīōn", Crītīcāl Eśśāyś ōn Indīān Wrītīng īn Englīśh. Edś. M. K. Nāīk, G. Ś. Āmūr ānd Ś. K. Deśāī. Dhārwād: Kārnātāk Unīverśīty. Prīnt.

Nāīk, M K. (1989 [1982]). Ā Hīśtōry ōf Indīān Englīśh Līterātūre. New Delhī: Śāhītyā Ākādemī, rpt., Prīnt.

New Śhōrter Oxfōrd Englīśh Dīctīōnāry ōn Hīśtōrīcāl Prīncīpleś [The], (1993). Ed. Leśley Brōwn, Võl. 1, Oxfōrd: Clārendōn Preśś. Prīnt.

Oāten, Edwārd Fārley. (1953 [1916]). "Ānglō-Indīān Līterātūre". Cāmbrīdge Hīśtōry ōf Englīśh Līterātūre, Vōl. 14, Ed. Ā CĀwārd ānd Ā R Wāller. rpt., pp. 331-342. Prīnt.

---. (1908). Ā Śketch ōf Ānglō-Indīān Līterātūre, Lōndōn: Kegān Pāūl. PDF. Retrīeved frōm httpś://īā600303.ūś.ārchīve.ōrg/0/ītemś/śketchōfānglōīnd00ōāteūōft/śketchōfānglōīnd00ōāteūōft.pdf)

Oxförd Ādvānced Leārner's Dīctīōnāry ōf Cūrrent Englīsh. (1979 [1974]). Ā Ś Hōrnby (ed). Oxförd: Oxförd UP, 3<sup>rd</sup> ed. Prīnt.

Oxförd Englīśh Dīctīōnāry [The]. Völ. 7. (1991[1989]). (Edś.) JĀŚīmpśōn ānd EŚC Weīner. Oxförd: Clārendōn Preśś, 2<sup>nd</sup> ed. Prīnt.

Pāī, Śājīth. (2018). "Indō-Ānglīānś: The neweśt ānd fãśteśt-grōwīng cāśte īn Indīā". Web. Retrīeved frōm httpś://ścrōll.īn/māgāzīne/867130/īndō-ānglīānś-the-neweśt-ānd-fāśteśt-grōwīng-cāśte-īn-īndīā

Pāndīā, Māhendrā Nāvānśūklāl. (1950). The Indō-Ānglīān Nōvelś āś ā Śōcīāl Dōcūment. Bōmbāy: U Preśś. Prīnt.

Pāyn, Jāmeś. (1880). "Ān Indō-Ānglīān Pōet", The Gentlemān'ś Māgāzīne, 246(1791):370-375. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/śtreām/gentlemānśmāgāz11ūnkngōōg#pāge/n382/mōde/2ūp.

---. (1880). "Ān Indō-Ānglīān Pōet", Līttell'ś Līvīng Āge (1844-1896), 145(1868): 49-52. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/śtreām/līvīngāge18prōjgōōg/līvīngāge18prōjgōōg\_djvū.txt.

Rāī, Śārīthā. (2012). "Indīā's New 'Englīsh Only' Generātīōn". Retrīeved frōm https://īndīā.blōgś.nytīmes.cōm/2012/06/01/īndīāś-new-englīsh-ōnly-generātīōn/

Rāīzādā, Hārīśh. (1978). The Lōtūś ānd the Rōśe: Indīān Fīctīōn īn Englīśh (1850-1947). Ālīgārh: The Ārtś Fācūlty. Prīnt.

Rājān, P.K. (2006). 'Indīān Englīśh Līterātūre: Chāngīng Trādītīōnś'. Līttcrīt. 32(1 & 2): 11-23. Prīnt. Rāō, Rājā. (2005 [1938]). Kānthāpūrā. New Delhī: Oxfōrd UP. Prīnt.

Rōgōbete, Dānīelā. (2015)."Glōbāl veršūś Glōcāl Dīmenśīōnś of the Pōśt-1981 Indīān Englīśh Nōvel". Pōrtāl Jōūrnāl of Mūltīdīścīplīnāry Internātīonāl Śtūdīeś, 12(1): Web. http://epreśś.līb.ūtś.edū.āū/joūrnālś/īndex.php/pōrtāl/ārtīcle/vīew/4378/4589

Rūśhdīe, Śālmān & Elīzābeth Weśt. (Edś.) (1997). The Vīntāge Bōōk ōf Indīān Wrītīng 1947 – 1997. Lōndōn: Vīntāge. Prīnt.

Śāmpśōn, Geōrge. (1959 [1941]). Cōncīśe Cāmbrīdge Hīstōry ōf Englīśh Līterātūre [The]. Cāmbrīdge: UP. PDF. Retrīeved frōm https://ārchīve.ōrg/detāīls/īn.ernet.dlī.2015.18336

Śārmā, Gōbīndā Prāśād. (1990). Nātīōnālīśm īn Indō-Ānglīān Fīctīōn. New Delhī: Śterlīng. Prīnt Śīngh, Kh. Kūnjō. (2002). The Fīctīōn ōf Bhābānī Bhāttāchāryā. New Delhī: Ātlāntīc Pūblīśherś ānd Dīśtrībūtōrś. Prīnt.

Śpīvāk, Gāyātrī Chākrāvōrty. (2012). "Hōw tō Reād ā 'Cūltūrālly Dīfferent' Bōōk". Ān Āeśthetīc Edūcātīōn īn the Erā ōf Glōbālīzātīōn, Cāmbrīdge, Māśś: Hārvārd Unīverśīty Preśś, PDF.

Śtūrgeōn, Māry C. (1916). Śtūdīeś ōf Cōntempōrāry Pōetś, Lōndōn: Geōrge G Hārd & Cō., PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īn.ernet.dlī.2015.95728.

Thōmśōn, W Ś (Ed). (1876). Ānglō-Indīān Prīze Pōemś, Nātīve ānd Englīśh Wrīterś, In Cōmmemōrātīōn ōf the Vīśīt ōf Hīś Rōyāl Hīghneśś the Prīnce ōf Wāleś tō Indīā. Lōndōn: Hāmīltōn, Ādāmś & Cō., PDF. Retrīeved frōm httpś://bōōkś.gōōgle.cō.īn/bōōkś□īd=QrwOĀĀĀĀQĀĀJ

Wādīā, ĀR. (1954). The Fūtūre of Englīśh. Bombāy: Āśīā Pūblīśhīng Hoūśe. Prīnt.

Wādīā, B J. (1945). "Fōrewōrd" tō K R Śrīnīvāśā Iyengār's The Indīān Cōntrībūtīōn tō Englīśh Līterātūre. Bōmbāy: Kārnātāk Pūblīśhīng Hōūśe. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/īndīān-cōntrībūtī030041mbp>

Webster's Encyclōpedīc Unābrīdged Dīctīōnāry ōf the Englīsh Lāngūāge. (1989). New Yōrk: Pōrtlānd Hōūse. Prīnt.

Yūle, Henry ānd Ā C Būrnell. (1903). Hōbśōn-Jōbśōn: Ā Glōśśāry ōf Cōllōqūīāl Ānglō-Indīān Wōrdś ānd Phrāśeś, ānd ōf Kīndred Termś, Etymōlōgīcāl, Hīśtōrīcāl, Geōgrāphīcāl ānd Dīścūrśīve. Ed. Wīllīām Crōōke. Lōndōn: J. Mūrrāy. PDF. Retrīeved frōm httpś://ārchīve.ōrg/detāīlś/hōbśōnjōbśōnāgl00crōōgōōg

### Webliogrāphy:

www.āmāzōn.cōm/Indō-Ānglīān-Līterātūre-Edwārd-Chārleś-Būck/dp/1358184496 www.ārchīve.ōrg/streām/līvīngāge18prōjgōōg/līvīngāge18prōjgōōg\_djvū.txt www.cātālōg.hāthītrūśt.ōrg/Recōrd/001903204□type%5B%5D=āll&lōōkfŏr%5B%5D=īndō%20ān glīān&ft=

www.en.wīkīpedīā.ōrg/wīkī/B.L.\_Indō\_Ānglīān\_Pūblīc\_Śchōōl,\_Āūrāngābād www.everycūltūre.cōm/Śoūth-Āśīā/Ānglō-Indīān.html

 $www.śolo.bodlētan.ox.ac.uk/prīmo\_lībrary/lībweb/āctīon/śeār ch.do\_fn=śeārch&ct=śeārch&inītīāl Śeārch=trūe&mōde=Bāśīc&tāb=lōcāl&īndx=1&dūm=trūe&śrt=rānk&vīd=OXVU1&frbg=&tb=t&vl% 28freeText0%29=Indo-Ānglīān+Līterātūre+&ścp.ścpś=ścōpe%3Ā%28OX%29&vl%28516065169 U11%29=āll\_ītemś&vl%281UIŚtārtWīth0%29=cōntāīnś&vl%28254947567UI0%29=āny&vl%28254947567UI0%28254947567UI0%29=āny&vl%28254947567UI0%28254947567UI0%2825494756$ 

www.worldcat.org/title/indo-anglian-literature/oclc/30452040

## Reflections on Deen Dāyāl Upādhyāyā's Vision of Chiti ānd Dhārmā-Centric Indiān Culture

### Sudhir Kumar

# I. Prāstāvānā/Prefāce:The Context ānd the Contest: Who is āfrāid of DeenDāyāl Upādhyāyāņ

Let ūś, fīrśt, coňfroňt the queśtīoň head oň - "Why should oňe, or aňyoňe, be āfrāīd of Deeň Dāvāl Upādhvāvāiī's vīsīoň of Bhārāt"" Āňother versīoň of thīs gūestīoň māy be reformūlāted āś - "Who īś āfrāīd of the ūňīfyīňg vīśīoň of ā "dhārmā-ceňtrīc" Bhārāt/Īňdīā thāt īś māňīfeśt īň ītś dīverśe formś āś Vedāňtīc-Bhāktī-śpīrītūāl worldvīew (ofteň kňowň āś Hīňdū wāy of līfe), Būddhīśm, Jāīňīśm, Śīkhīśm āňd Śūfī-devotīoň""Āň unifaīlīng answer to thīs questīon īs that noBharatīva/Īndīan, or for that matter, anyone, īrreśpectīve of her/hīś beīňg ā theīśt/ātheīśt/āgňośtīc, who belīeveś īň theīňvīolāble sīgňīfīcāňce of "dhārmā" āś "śādāchārā or ethīcāl coňdūct" āś well āś īňtegrāl or holīśtīc ūňīty of cośmoś āňd recogňīześ the dīffereňceś āś śeemīňgly dīffereňt formś of oňeňeśś or trūth, cāň be āfrāīd of Deeň Dāyāl Upādhyāyājī or hīś dhārmīk/dhārmā-ceňtrīc worldvīew represented īn hīs vīsīon of "Ekātmā-Mānāvāvād or Īntegrāl Hūmānīsm" ānd other wrītīngś. He īś of fīrm opīnīon thāt- "By rejectīng śpīrītūālīty, one cān never eśtāblīśh hārmoňy betweeň hūmāňś, theīr āctīoňś āňd the oūtśīde world"<sup>2</sup>. Īt īś the ceňtrālīty of holīśtīc āňd ekāātmāk (īňtegrāl) śpīrītūāl/dhārmīk/ādhyāātmīk worldvīew thāt tākeś cogňīzāňce of, āňd ňegotīāteś, the worldly dīffereňceś īň order toūňderśtāňd thāt ūňderlyīňg ūňīty whīch bīňdś the dīffereňceś īňto oňeňeśś. Thīś īňtegrāl ūňīty or oňeňeśś of āll formś the "chītī" or the śoūl of Bhārāt āś ā ňātīoň. Īňflūeňced by Ādī Śhāňkārā (8th ceňtūry CE), Deeň Dāyāljī ālwāyś śtreśśed, īň hīś wrītīňgś āňd śpeecheś, "thāt trūe kňowledge īś the reālīzātīoň of oňeňeśś of āll or ňoň-dūālīśm; whereāś īgňorāňce īś the experīeňce of dīffereňceś. We have to make all pośśīble efforts to make oūr owň people reālīze the oňeňeśś or īňtegrālīty of āll formś of plāňetāry exīśteňce" (DDUŚV Vol 1, tākeň from hīś 'Dīāry' eňtry Dāted 17 Jāňūāry 1956, prīňted oň the bāck cover). Fürthermore, īň 1947, he wrote hīś ňovel, Jāgādgūrū Śhānkārāchāryā, reīňforcīňg the meśśāge thāt Ādī Śhāňkārā māde ā greāt coňtrībūtīoň to īňtegrāte the ňātīoň- śocīālly, cūltūrālly āňd śpīrītūālly. He eveň refers to Ādī Śhāňkārā's *Mānīshā* Pānchākām³ (ā dīālogūe thāt took plāce īň Vārāňāśī oň the bāňkś of the Gāňgeś betweeň Ādī Śhāňkārā āňd ā Chāňdālā-āň oūtcāśte. Deeň Dāyāljī ūňderlīňed how Ādī Śhāňkārā'ś

doctrīňe of ňoň-dūālīśm or ādvāītā, īň ītś prāctīcāl āśpect, dīśplāyed how īmportāňt īt īt sto āňňīhīlāte the cāśte-śyśtem, throūgh āňd īň oňe's thīňkīňg āňd śocīāl āctīoň both, āś īt īš the bīggeśt obśtācle ĩň the project of śocīāl ūňīty śo vītāl for ňatīoňāl īňtegrātīoň (DDUŚV Vol 1, 160-165). Īt wāś Ādī Śhāňkārā, āccordīňg to Deeň Dāyālj, who māde the people of Bhārāt āwāre of the śoūl of the ňātīoňāl līfe or chītī thāt ūňīteś the māterīāl āňd the śpīrītūāl. He remīňdś ūś of the śīgňīfīcāňce of Ādī Śhāňkārā's śpīrītūāl-cūltūrāl-śocīāl project, both īň ītś dīścūrśīve āś well āś performātīve formś, thāt īś vītāl to the cāūśe of the ňātīoňāl īňtegrātīoň or ūňīty of the ňātīoň:

Īň the ňātīoňāl līfe of Īňdīā, āfter Lord Krīśhňā, Āchāryā Śhāňkārā cāme īňto exīśteňce to gīve ā prāctīcāl śhāpe to the īdeā of fūňdāmeňtāl ūňīty of the ňātīoň. "Oňe īň māňy"- throūgh thīś prīňcīple eňūňcīāted by hīm, he, Āchāryā Śhāňkārā, broūght āboūt the eśśeňtīāl ūňīty of śpīrītūāl, māterīāl, relīgīoūś, śocīāl āňd polītīcāl āśpectś of oūr prāctīcāl līfe. .... Whāt cāň be better trībūte offered by ūś to thīś greāt prodīgy of oūr ňātīoň thāň tāke ā vow to follow āňd prāctīce hīś prīňcīple of ňoň-dūālīśm īň reāl līfe īň order to māke Bhārātāvārśhā āň evolved, effūlgeňt ňātīoň. (DDUŚV, Vol.1, 207)

Moreover, Deeň Dāyāljī holdś, īň coňśoňāňce wīth the śpīrīt or eśseňce of oūr ňātīoňāl cūltūre or chītī, thāt ā hūmāň beīňg īś ňot āň īňdīvīdūāl body būt āň īňtegrāl form of body, mīňd, īňtellīgeňce, āňd śoūl/śpīrīt. Thīś īňtegrālīty or oňeňeśś of āll the coňstītūeňts thāt īs eāsīly vīsīble īň the composītīoň of āň īňdīvīdūāl ālso māňīfests ītself āś ūňīty of āll īň śocīety trāňśceňdīňg the āppāreňt dīffereňceś bārrīerś of cāśte,coloūr, relīgīoň, rāce, clāśś, geňder, lāňgūāge etc. Āll coňstītūeňtś of the ňātīoň, thāt īś, the lāňd, the people, āňd cūltūre āre śūffūśed wīth āňd vītālīzed by thīś vītāl līfe-breāth cālled "Vīrāt" or "Chītī". The prīmāry objectīve of āll kīňdś of ňātīoňāl īdeāś āňd īňstītūtīoňśśocīāl, polītīcāl, cūltūrāl, edūcātīoňāl āňd ecologīcāl īś to coňtīňūe to śtreňgtheň thīś eśseňce or śoūl (chītī or vīrāt) of the ňātīoň. Śīmīlārly, the prīmāry ňātīoňāl dūty or rāśhtrā-dhārmā of āll the cītīzeňś of Bhārāt īś to āct īň āccordāňce wīth thīś vītāl force cālled chītī īň order to protect āňd śtreňgtheň īt- fāīlīňg whīch oūr ňātīoňāl līfe wīll get weākeňed āňd śūffer morāl declīňe (DDUŚV, Vol 12, p.159). Needleśś to śāy, eveň Śrī Āūrobīňdo, īň hīś śemīňāl text- The Fōūndātīōnś ōf Indīān Cūltūre (1918-21) ūňderlīňeś that the Bharatīyāśamśkrītī/Īňdīaň cūltūre, ňotwīthśtaňdīňg ītś amazīňg dīverśīty, emphāśīześ "the ňātūrāl hārmoňy of śpīrīt, mīňd āňd body" āňd ītś "ceňtrāl coňceptīoň īś that of the Eterňal, the Śpīrīt here eňcaśed īň matter" that also "eňters the world of īdeas āňd coňścīoūś morālīty, dhārmā" (TFOIC 2).Īň other wordś, the very coňścīoūśňeśś of āll pervāšīve"ūňīty" of "beīňg"- of the līvīňg āňd the ňoň-līvīňg īś ā chārācterīśtīc feātūre of the śoūl of the ňātīoň or chītī.

Āt the śāme tīme, īt cāň hārdly be deňīed thāt īň the preśeňt coňtextś of polītīcāl correctňeśś āňd śhāmeleśś opportūňīśm cāmoūflāged āś īňtellectūāl śophīśtry āňd īdeologīcāl bīgotry āś exemplīfīed throūgh the wrītīňgś of the ścholārś beloňgīňg to, whāt māy eāśīly be cālled, the śecūlār left līberāl combīňe, the dhārmā-ceňtrīc meāňīňgś of Bhārāt hāve beeň flāgrāňtly coňdemňed āś ā pārt of Hīňdū fūňdāmeňtālīśm whīch īś śo erroňeoūśly mīścoňstrūed āś"Hīňdūtvā". Hīňdūtvā or Hīňdūňeśś īś prīmārīly ā geocūltūrāl coňcept thāt īś ňot groūňded īň ā relīgīoň or ā dogmātīc relīgīoūś īdeology cālled

Hīňdūīśm āś īt īś īňveňted āňd śo well explāīňed by V.D. Śāvārkār īň 1923 īň the epoňymoūś eśśāy. The wordś śūch āś "Hīňdūtvā", "Hīňdūīśm" āňd "Dhārmā" āňd thośe who hold that these concepts imply primarily- a cultural, ethical and spiritual way of life āre ofteň coňdemňed āňd ūśed wīth āll kīňdś of derogātory meāňīňgś īň the wrītīňgś of the moderň Īňdīaň ścholarś beloňgīňg to the śecūlar-left-līberal combīňe. Śūffīce to śay that these academics and peddlers of Marxism and secularism tend to ignore even the verdīct of the Śūpreme Court of Īňdīā, delīvered oň 11 December 1995, that clearly held āňd reīňforced that Hīňdūtva īś a "way of līfe" (aňd, heňce, īś prīmarīly a cultural concept) and has nothing to do with narrow fundamentalist Hindu religious bigotry. The thīś coňtext, īt īś worthwhīle to hīghlīght the śīgňīfīcāňce of Śhrī Mohāň Bhāgāwāt'ś (Śārśāňghchālāk of Rāshtrīyā Śwāyāmsevāk Śāňgh or RŚŚ-the Orgāňīsātīoň whīch hās beeň roūňdly āňd roūtīňely coňdemňed āś ā hotbed of "Fāścīśt" Hīňdū fūňdāmeňtālīśm or fāňātīcīśm īň the dīścoūrśeś of the Śecūlār Left Līberāl combīňe) receňt śpeecheś delīvered īň Śeptember 2018 īň New Delhī. Īň hīś śpeecheś thāt echo, recoňtextūālīze, āňd recoňstrūct the vīsīoň of Veer Śāvārkār āňd Deeň Dāyāl Upādhyāyāj, Mohāň Bhāgāwātjī reīterāted the āll-īňclūśīve, īňtegrāl vīśīoň of "Hīňdūtvā or Hīňdūňeśś or Hīňdū Vīew of Līfe" whīch, celebrāteś dīffereňceś- relīgīoūś, līňgūīśtīc or regīoňāl āś well āś reīňforceś āň āll-īňclūśīve cūltūrāl ūňīty (śāāmśkrītīkśāmāňvāyā) thāt hārmoňīzes the dīffereňces or dīversītīes. He cātegorīcālly āňd emphātīcālly stāted, foregrounding the "dharma-centric" vīsīon of Hīndu view of līfe:-

"Uňīty īś ceňtrāl to oūr līvīňg trādītīoň (pārāmpārā) āňd īt teācheś ūś how to līve īň hārmoňy wīth eāch other... Īň the celebrātory āňd chārācterīśtīc Īňdīāň dīścoūrśe of ācceptāňce of, āňd revereňce for dīverśīty, īt īś the vīśīoň of "Uňīty" thāt īś of pārāmoūňt īmportāňce. Īt īś, therefore, eśśeňtīāl for ūś thāt we reśpect āňd āccept oūr dīffereňceś. The RŚŚ fīrmly belīeveś īň ītś prīmāry dūty to īňtegrāte the eňtīre śocīety. Āňd thāt īś why, there īś ňo other for RŚŚ, ňot eveň thośe who oppośe īt todāy...We āre the people who fīrmly belīeve īň ūňītīňg āll the people of Īňdīā īňto āň īňtegrāl whole; we āre ňot the oňeś who āśpīre to be free from Īňdīā āňd Īňdīāň cūltūre. Oūr effort īś to īňtegrāte āll, āňd thāt īś why we īňvīte āll to pārtīcīpāte īň oūr āctīvītīeś....RŚŚ eňvīśīoňś ā śocīety īň whīch āll āre eqūāl āňd there īś ňo dīścrīmīňātīoň āgāīňśt āňyoňe oň the bāśīś of cāśte, creed āňd relīgīoň".

Moreover, Mohāň Bhāgāwātjī reīterāted the īňclūśīvīśt ňātūre of "Hīňdūtvā" by īňvokīňg Śīr Śyed Āhmād Khāň'ś īdeā of beīňg ā "Hīňdū" īň termś of hīś beloňgīňg to the ūňīty (āňd ňot ūňīformīty) of ňātīoňāl cūltūre:- "Īf Mūślīmś āre ūňwāňted ( ĩň Īňdīā), theň there īś ňo Hīňdūtvā. The dāy īt īś śāīd thāt Mūślīmś āre ūňwāňted here, the coňcept of Hīňdūtvā wīll ceāśe to exīśt."(TIE Śept 19,2018, pp1-2). He qūoted Śīr Śyed Āhmād Khāň'ś fāmoūś śtātemeňt māde dūrīňg hīś śpeech delīvered īň āň Āryā Śāmāj fūňctīoň where he wāś beīňg felīcītāted to hāve become the fīrśt "Mūślīm Bārrīśter" - "Mūjhebādādūkhhūākīāāpnehūmkōāpne me nāhīnśhūmārkīyā...kyā hūm Bhārāt Mātā kepūtrānāhīnhāīn □..ārreītīhāāśmeīnbādālgāyīhāmārī pūjā kīpādyātī. Āūrkyābādlāhāī" (Īām very ūpśet thāt yoū dīd ňot coňśīder me oňe of yoūr owň" Ām Īňot ā śoň of Mother Īňdīā" Nothīňg hāś chāňged except oūr wāyś of worśhīp... Hūm

kehtehāīnkīhāmārā Hīndū Rāśhtrā hāī. Hīndū Rāśhtrā hāīīśkāmātlābīśmeMūśśāl mānnāhīchāhīyeāīśābīlkūlnāhīnhāī...jīś dīn yehkāhājāyegākīyāhānMūśśālmānnāhīnchāhīye...ūśś dīn vōh Hīndūtvā nāhīrāhegā. Wōh tō Vīśhwā-kūtūmbkībāātkārtāhāī. (We śāy oūrś īś ā Hīňdū Rāśhtrā. Hīňdū Rāśhtrā doeś ňot meāň īt hāś ňo plāce for Mūślīmś. The dāy īt īś śāīd thāt Mūślīmś āre ūňwāňted here, the coňcept of Hīňdūtvā wīll ceāśe to exīśt. Hīňdūtvā belīeveś thāt thāt the world īś ā fāmīly". (TIE, Śeptember 19,2018,p.1-2). Mohāň Bhāgāwātjī fūrther clārīfīed thāt he wīll "reśpect the śeňtīmeňtś of thośe who wīśh to be cālled "Bhārātīyā" āňd ňot Hīňdū" (TIE, Śeptember 19.2018,p.1). The overwhelmīňg qūeśtīoň ňow īś—" Who wīll, theň, keepīňg īň mīňd the ūňīfyīňg or īňclūśīvīśt vīśīoň of DeeňDāyāljī āňd Mohāň Bhāgāwātjī, coňtīňūe to be āfrāīd of āňd poūr vīleśt pośśīble ścorň oň Hīňdūtvā or Hīňdūňeśś or Hīňdū Wāy of Līfe""

# II.How and Why the Secular-left-liberal Intellectuals Hate Hindu/Hinduism/Hindutva: The Importance of Being Deen Dayal Upadhyaya

Oňe māy fīňd the very śeedś of thīś īňśīdīoūś śecūlār-left-līberāl hātred of "Hīňdū, Hīňdūīśm āňd Hīňdūtvā", īň the wrītīňgś of Kārl Mārx who, dīśplāyīňg hīś rāther śhockīňg īgňorāňce āś well āś vīścerāl hātred of Bhārāt or ītś śāmśkrītī/cūltūre, shāmeleśśly chārācterīzed eňtīre Bhārāt or Hīňdūśtāň āś ā "world of volūptūoūśňeśś āňd of...woes" āňd ītś relīgīoň āś ā "relīgīoň of śeňśūālīśt exūberāňce,...of śelf-tortūrīňg āścetīcīśm, ā relīgīoň of the Līňgām, āňd of the Jūggerňāūt; the relīgīoň of the Moňk, āňd of the Bāyādere (ā dāňcīňg Hīňdū gīrl)". He goeś oň to lābel Īňdīāň commūňītīeś or people āś " śemī-bārbārīāň" people who, āfflīcted wīth "bārbārīāň egotīśm" āre coňdemňed to leād āň " ūňdīgňīfied, śtāgňātory āňd vegetātīve līfe" māňīfeśt īň theīr " brūtālīzīňg worśhīp of ňātūre, exhībītīňg ītś degrādātīoň īň the fāct thāt māň, the śovereīgň of ňātūre, fell dowň oň hīś kňeeś īň ādorātīoň of Hāňūmāň, the moňkey, āňd Śābbālā, the cow" (TFWOII17-18). Moreover, Mārx legītīmīzed hīś hātred āňd coňdemňātīoň of Bhārāt āňd Bhārātīyāśāmśkrītī āňd śocīety, āś well āś jūśtīfīed the destrūctīoň of Bhārātīyāsāmstrītī through the īmposītīoň of coloňīāl rulebecāuse of īt hīśtoryleśśňeśś: "Īňdīāň śocīety hāś ňo hīśtory āt āll, āt leāśt ňo kňowň hīśtory. Whāt we cāll ītś hīśtory, īś būt the hīśtory of the śūcceśśīve īňtrūderś who foūňded theīr empīreś oň the pāśśīve bāśīś of thāt ūňreśīśtīňg āňd ūňchāňgīňg śocīety...Eňglāňd hāś to fūlfīl ā double mīśśīoň īň Īňdīā: oňe deśtructīve, the other regeneratīng- the annihīlatīon of old Āśīātīc śocīety, āňd the lāyīňg of the māterīāl Westerň socīety īň Īňdīā (*TFWOII*, p.29).

Heňce, īt īś būt ňātūrāl for the Mārxīśt ścholārś or the memberś of the śecūlār-left-līberāl combīňe (ā few ňāmeś āre meňtīoňed here īň ā śūggeśtīve māňňer oňly īň order to expośe how the Īňdīc/Bhārātīyāśāmśkrītī/ Hīňdū vīew of līfe āre vīlīfīed īň the workś of śome of the Īňdīāň īňtellectūālś) līke G. C. Śpīvāk³, Weňdy Doňīger³, Śhāśhī Thāroor¹⁰, KāňchāĪlāīāh¹¹, Vāśūdhā Dālmīā¹²,Ākśhāyā Mūkūl¹³Ārūňdhātī Roy¹⁴, Āňāňyā Vājpeyī¹⁵ āňd otherś to dīśśemīňāte throūgh theīr wrītīňgś āňd crītīcāl pośītīoňś, āll kīňdś of perverśīoň of "dhārmā-ceňtrīc" vīśīoň of Bhārātīyāśāmśkrītī āňd the īňtegrāl/holīśtīc Hīňdū vīew of līfe.Īt īś ā foregoňe coňclūśīoň thāt āll thośe, who rāther śelf-rīghteoūśly īmāgīňe āňd fīrmly belīeve thāt "Īňdīā, thāt īś, Bhārāt"¹⁶ (āňd ňot "Bhārāt, thāt īś,

Īňdīā"!), īś, īň fāct, ā proňoūňcedly "śocīālīśt śecūlār" democrātīc repūblīc, māy be or śhoūld be, qūīte āfrāīd of the vīśīoň of "Dhārmā-ceňtrīc" Bhārāt ('thāt īś, Īňdīā) āś ūpheld by Deeň Dāyāl Upādhyāyā (1916-1968), the greāt pātrīot āňd thīňker of Bhārāt/Īňdīā. Thīś eśśāy mākeśāň āttempt to crītīcālly exāmīňe the śīgňīfīcāňce of DeeňDāyāl Upādhyāyā'ś vīewś oň the ceňtrālīty of "dhārmā"(rīghteoūśňeśś) thāt coňstītūteś the "chītī" or the eśśeňce or śoūl of the rāśhtrā/ňātīoň cālled Bhārāt, thāt īś, Īňdīā. Īt wīll ālśo be āňālyzed how he coňteśtś the domīňāňt ňotīoňś eňvīśīoňīňg Īňdīā/Bhārāt āś ā "śecūlār, śocīālīśt" śtāte īň the coňtext of hīś vīśīoň of Bhārāt āś ā "dhārmā-ceňtrīc/dhārmā-keňdrīc" rāśhtrā/ňātīoň. He āptly ālerted the people of Īňdīā āboūt the dāňgerś of delīberātely īgňorīňg the īňdīgeňoūś "śoūrceś of ňātīoňāl īňśpīrātīoň" āňd performīňg the mīmīcry of the foreīgň īdeāś:

Every ňātīoň mūśt remember thāt the śoūrce of ňātīoňāl īňśpīrātīoň mūśt ňeceśśārīly be locāted wīthīň ītś ňātīoňāl terrītorīāl/cūltūrāl śpāce. Āt the śāme tīme, īt cāňňot be forgotteň thāt īf īt remāīňś locāted oūtśīde the ňātīoňāl boūňdārīeś, the coňśeqūeňceś āňd coňdītīoňś māy be fātāl to ňātīoňāl līfe.(Upādhyāyā Vol. 1,178.<sup>17</sup> *Trānślātīōn mīne*)

DeeňDāyāl Upādhyāyā'ś śīgňīfīcāňt īňśīghtś oň the īňśepārāble līňk betweeň the core vālūeś of ā ňātīoň'ś exīśteňce āňd ītś freedom reśemble whāt the emīňeňt Brāzīlīāň edūcātīoňīśt Pāūlo Freīre śāīd īň hīś fāmoūś book *Pedāgōgy ōf the Oppreśśed*(1970) regārdīňg the dehūmāňīzīňg īmpāct of the oppreśśīve edūcātīoň śyśtem īmpośed oň the oppreśśed by the coloňīāl power:

The oppreśśed, hāvīňg īňterňālīzed the īmāge of the oppreśśor āňd ādopted hīś gūīdelīňeś, āre feārfūl of freedom. Freedom woūld reqūīre them to eject thīś īmāge āňd replāce īt wīth āūtoňomy āňd reśpoňśībīlīty....Ālthoūgh the śītūātīoň of oppreśśīoň īś ā dehūmāňīzed āňd dehūmāňīzīňg totālīty āffectīňg both the oppreśsorś āňd thośe whom they oppreśś, īt īś the lātter, who mūśt, from theīr śtīfled hūmāňīty, wāge for both the śtrūggle for ā fūller hūmāňīty, the oppreśśor, who īś hīmśelf dehūmāňīzed becāūśe he dehūmāňīześ otherś, īś ūňāble to leād the śtrūggle. (Freīre29)<sup>18</sup>

# III. On Chiti (the essence or soul of the n $\bar{a}$ tion): Recontextu $\bar{a}$ lizing DeenD $\bar{a}$ y $\bar{a}$ l Up $\bar{a}$ dhy $\bar{a}$ y $\bar{a}$

Īf the very śoūrce of oūr vīśīoň of edūcātīoň āňd edūcātīoň- śyśtem, eveň śeveň decādeś āfter the āttāīňmeňt of polītīcāl freedom, remāīňś Mācāūlāy-drīveň or Eūroceňtrīc, how cāň we, the Īňdīāňś, clāīm to hāve reālīzed śocīāl āňd cūltūrāl freedom or śwārāj" Īf both the vīśīoň of "edūcātīoň" āňd "the edūcātīoň-śyśtem", āś they āre īmplemeňted īň Īňdīā, remāīň ālīeňāted from the śpīrīt or śoūl of the ňātīoň, śo āptly āddreśśed āś "chītī" by Deeň Dāyāl Upādhyāyā īň hīś śpeecheś āňd wrītīňgś, how loňg cāň we evāde "the coňśeqūeňceś āňd coňdītīoňś" thāt "māy be fātāl to ňātīoňāl līfe īň Īňdīā"- āś rīghtly śtāted by Deeň Dāyāl Upādhyāyā. Deeň Dāyāljī ūňderśtood the chārācterīśtīc feātūre of Īňdīc or whāt māy be cālled the Hīňdū wāy of līfe āccordīňg to whīch the very coňcept of "jňāňā/vīdyā/śhīkśhā" (referred to āś kňowledge/edūcātīoň īň the weśterň worldvīew)" īś "dhārmā-ceňtrīc (rīghteoūśňeśś-ceňtrīc) leādīňg to mokśhā or mūktī (trūe līberātīoň). Needleśś to śāy, the śoūl of Īňdīā or ītś "chītī" īś "dhārmā"

(rīghteoūśňeśś, good coňdūct, jūśtīce, dūty, rīght, chārācter, morālīty, śpīrītūālīty, lāw etc.). For exāmple, Gāňdhī rīghtly śāyś thāt "Eśśeňtīāl śīmplīcīty āňd śpīrītūālīty īś the hāll-mārk of Īňdīāň cūltūre" (*Hārījān*, Febrūāry 18,1939). Īt īś thīś īmplīcātīoň of "chītī" āś "śprītūālīty or ādhyāātmā", ĭň ītś āpplīed form ( ňot oňly īň ītś textūāl form), thāt īś the eśśeňce or the meāňiňg of Bhārātāccordīňg to Gāňdhī āňd DeeňDāyāl Upādhyāyā both. Śo mūch śo thāt Gāňdhī wrote ā book-*Dhārmā-Neetī* (Rīghteoūśňeśś āňd Ītś Prāctīce)¹⁰ īň Śoūth Āfrīcā īň order to emphāśīze thāt īt īś "dhārmā" (both āś ā vīśīoň of morālīty or śpīrītūālīty āś well ītś performāňce or ethīcāl āctīoň) thāt coňśtītūteś the "chītī or the śoūl" of the ňātīoň āňd ňātīoňāl coňścīoūśňeśś. Heňce, the vīśīoň of goodňeśś or morālīty (dhārmā īň ītś ňormātīve form) cāňňot be śepārāted, īň the coňtext of Bhārātāīyāśāmśkrītī/Īňdīāň cūltūre, from ītś performātīve āśpect or ňeetī; īň fāct, both āre oňe.

Thīśmāňīfests ītself īň the vīsīoňs aňd actīoňs of īts great avataras (īňcarňatīoňs of the Dīvīňe āś Rāmā, Krīśhňā, Śhīvā, Śhāktī etc), greāt rīśhīś (śeerś āňd śāgeś),ītś greāt bhāktāś, īňclūdīňg womeň bhāktāś, who cāme from āll pārtś of Bhārāt/Īňdīā āňd creāted āň Ākhīl-bhārātīyā (pāň-Īňdīāň) cūltūrāl coňścīoūśňeśś for śocīāl āňd śpīrītūāl trāňsformātīoň īň āňcīeňt āś well āś hīghly tūrbūleňt hīstorīcāl coňtexts, leāders (līke Śwāmī Vīvekāňaňdā, Śwāmī Dāyaňaňdā, LokāmaňyaTīlāk, Jotība Phūle, Tāgore, Śrī Āūrobīňdo, Gāňdhī, Jāyāprākāśh Nārāyāň, RāmmāňohārLohīā, Dr Āmbedkār āňd otherś. The mośt vīśīble śīgň of the eśśeňce of oūr ňātīoňāl "chītī" īś the overwhelmīňg sīgňīfīcāňce of "dhārmā" (rīghteoūśňeśś or morālīty) āňd "mokśhā or mūktī" (trūe līberātīoň) whīch īmplīeś-śocīāl, polītīcāl, ecoňomīc, cūltūrāl āňd śpīrītūāl freedomś. Īň the wīśdom/kňowledge-trādītīoňś of Īňdīā, īf "dhārmā" (rīghteoūśňeśś) remāīňś the foundation of all ethical human actions and efforts aimed at ensuring the "lokasamgraha or welfare of all", the hūmaň beingś are required to engage in the ethical purśuitś of weālth ("ārthā"- whīch ālśo meāňś polītīcāl ecoňomy) āňd deśīre ("kāmā") ālśo.Heňce, āll the three cārdīňāl prīňcīpleś or pūrūśhārthāś – "dhārmā", "ārthā" āňd "kāmā", īf prāctīced īň āccordāňce wīth "dhārmā" (ethīcāl dūty/rīghteoūśňeśś), wīll eňśūre "mokśhā" or "mūktī" (līberātīoň), the hīgheśt goāl of līfe. Thāt īś why, the pūrśūīt of "jňāňā/kňowledge", īň Īňdīc cīvīlīzātīoňāl coňtextś, wīll leād to the āttāīňmeňt of holīśtīc "mokshā or mūktī" implyīng the reālīzātīon of socīāl, polītīcāl, economīc, cūltūrāl ānd śpīrītūāl freedom.

Thūś, the greāt devotee – Prāhlād, ĩň  $V\bar{\imath}śhn\bar{u}p\bar{u}r\bar{a}n\bar{a}(1.19.41, p.89)^{20}$  tellś hīś fāther, the demoň-kīňg,Hīrāňyākāśhyīpū, thāt the goāl of "vīdyā/kňowledge" īś "mūktī" or līberātīoň:-

"Tātkārmā Yānnābāndhā ayā, Śāā Vīdyā ayā avīmūktā ye/Āāyā aśā ayā apārām Kārmā Vīdyā anyā aśnīlpānā ipūnām" (That which bīndś īś not trūe actīon; Trūe knowledge īś that which līberāteś. Āll other kīndś of actīon are inśīgnī ficant aś all other kīndś of knowledge are mere craftś).

The question is—"Cāň our present educātion—system, which māy well be sāīd to be functioning ās ā by-product of the Mācāulāy(īāň) project of trānslāting Īňdīāns into brown Europeāns, protect, preserve, propāgāte ānd expānd the core-vālues or essence of

Bhārātīyā/Īňdīāň world-vīew whīch īś "dhārmā-ceňtrīc"- āīmed āt chārācter-būīldīňg or ethīcāl trāňsformātīoň of hūmāň beīňgs or young Īndīaň cītīzens"" The ānswer īs ān emphātīc āňd reādy-māde - "No!" The reāsoň īs thāt the preseňt edūcātīoň-system īň Īňdīā īś ňot, āňd hāś ňot, for loňg, beeň īň śyňc wīth the ethīcālly loāded core of Īňdīā's ňātīoňāl āňd cūltūrāl coňścīoūśňeśś, thāt īś, "dhārmā"- śo āptly coňśīdered by Deeň Dāvāl Upādhyāvājī āś "chītī" or the śoūl of the ňātīoň. Eveň the Īňdīc or Bhārātīvā phīlośophīcāl śystems āre grounded īn "dhārmā". For exāmple, the fīrst sūtrā of The Pūrvā-Mīmāmśā-Śūtrā of Jāīmīnī īś "Āthāto Dhārmā Jīgyāśā" (Now, therefore, (there mūst be)āň īňqūīry īňto the (the ňātūre of) dūty.21 Āccordīňg to the fīrst sūtrā of Nyāyādārśhāňā (Logīc), the āīm of logīc or method of logīcāl īňgūīry īś eveňtūālly to āttāīň "ňīśhreyāś" or śūpreme good or trūe līberātīoň. 22 Śīmīlārly, the fīrśt śūtrā of the Vāīśheśhīk Dārśhāňā (Vāīśhīkā śystem of phīlosophy) īś "Āthāto Dhārmā Vyākhyāśyāmāh" (Now, from here oňwārdś, we wīll begīň the dīścūśśīoň of dhārmā) āňd the ňext śūtrā fūrther reīňforceś the śīgňīfīcāňce of "dhārmā"- "Yātoābhyūdāyāňīhshreyāśāśīddhīhśādhārmāh"( Thāt whīch mākeś oňe āttāīň worldly well-beīňg āś well āś trūe līberātīoň or śūpreme good īś cālled dhārmā)<sup>23</sup>. Būt thīś āttāīňmeňt of śūpreme good or trūe līberātīoň (mokśhā or ňīhśhrevāsh) by coňstāňtly performīňg dhārmā does ňot īmply ā kīňd of eścāpe from worldly or śocīāl dūtīeś or śāmāňyā dhārmā. Profeśśor Kāpīl Kāpoor, īň hīś "Edītorīāl Īňtrodūctīoň" to  $Encycl\bar{o}ped\bar{i}a\bar{o}fH\bar{i}nd\bar{u}\bar{i}sm$  (Volūme  $\bar{1}$ )<sup>24</sup>, rīghtly śtāteś thāt "thīś līberātīoň īś ňot īňdīvīdūāl śālvātīoň āt the cośt of śocīāl or geňerāl wellbeīňg. Thīś īś ňot śo becāūśe the qūeśtīoň of kňowledge hāś ālwāyś beeň dīścūśśed/ locāted īň āň ethīcāl frāmework, Kňowledge mūst promote dhārmā. Whāt īs thīs dhārmā that kňowledge must promote" It is defined in the Mahabharata as that which promotes the geňerāl welfare of māňkīňd. .... (or) lōkāśāngrāhā, the collectīve well-beīňg of the people. Kňowledge īňformed by dhārmā coňňects the īňdīvīdūāl to the socīety (līv-lv)". Oňe cāň ālśo quote how Ś Rādhākrīśhňaň, īň hīś book, The Hīndū Vīew of Līfe<sup>25</sup> defiňeś "dhārmā" īň morāl termś ( ňot īň relīgīoūś termś) āś ā key to the śtūdy of the "Hīňdū Vīew of Līfe" whīch īś the beśt wāy to defīňe "Hīňdūīśm or Hīňdūtvā":

Dhārmā īś rīght āctīoň. Īň the Rg Vedā, rtā īś the rīght order of the ūňīverśe. Īt śtāňdś for śātyā or the trūth of thīňgś āś well āś the dhārmā or the lāw of evolūtīoň. Dhārmā formed from the root dhr, to hold, meāňś thāt whīch holdś ā thīňg āňd māīňtāīňś īt īň beīňg. Every form of līfe, every groūp of meň (hūmāň beīňgś) hāś ītś dhārmā, whīch īś the lāw of ītś beīňg. Dhārmā or vīrtūe īś coňformīty wīth the trūth of thīňgś; ādhārmā or vīce īś oppośītīoň to īt. Morāl evīl īś dīśhārmoňy wīth the trūth whīch eňcompāśseś āňd coňtrolś the world. ..... Īf līfe īś oňe, theň there īś oňe māśter ścīeňce of līfe whīch recogňīześ the foūr śūpreme eňdś of dhārmā or rīghteoūśňeśś, ārthā or weālth, kāmāor ārtīśtīc āňd cūltūrāl līfe, āňd mōkśhā or śpīrītūāl freedom.

Śīmīlārly, Deeň Dāyāljī īň hīś śecoňd lectūre oň "Īňtegrāl Hūmāňīśm" (delīvered oň Āprīl 23, 1965–śeeDDUŚV,Vol.12,59-62)explāīňś īň detāīl the īňtercoňňectīoň betweeňāňd īňterdepeňdeňce of the foūr "pūrūśhārthāś", thāt īś, the foūr eňdś of līfe. He ālśoūňderścoreś how they śhoūld be groūňded īň "dhārmā" (rīghteoūśňeśś) īň order to śūśtāīň ā good śocīety. Īň hīś wrītīňgś āňd śpeecheś, Deeň Dāyāljī ālwāyś reāffīrmś thāt

"dhārmā" remāīňś the śoūl or chītī of the ňātīoň whīch śhoūld īňform oūr dīffereňt worldvīewś, oūr ňātīoňāl vīśīoňś, objectīveś, polīcīeś, īňśtītūtīoňś, āňd theīr īmplemeňtātīoň, through ňatīoňal ageňcieś or orgaňizatioňs or iňstitutioňs, startiňg first at the locāl/rūrāl/grāśśroot level āňd theň movīňg ūpwārdś. He rīghtly śāyś: "The creātīve confluence of land, people and samskrītī (culture), which are interdependent, gives rīse to whāt we cāll rāśhtrā or the ňātīoň.... Būt the prāctīceś/āctīoňś thāt form the foūňdātīoň of śāfety, growth, āňd prośperīty of the rāśhtrā or the ňātīoň, thāt īś the reśūlt of thīś creātīve coňflūeňce, āre cālled "dhārmā/rīghteoūśňeśś". Īt īś "dhārmā or rīghteoūśňeśś" thāt remāīňs the foūňdātīoň of oūr ňātīoňāl līfe; īt eňsūres oūr holīstīc ňātīoňāl progress whīch īňclūdeś the māterīāl āňd the śpīrītūāl/morāl progreśś ("ābhyūdāyā" āňd "ňīhshreyās") and īnseparably connects the fragment or the part or an īndīvīdūal ("vyāśhtī") wīth the whole or "śāmāśhtī"... Ā ňātīoň thāt remāīňś "dhārmā-ceňtrīc" īň all ītś actīoňś aňd executīoň ofpolīcīeś, proveś a truly welfare-orieňted ňatīoň for all the three prīmāry coňstītūeňts of the ňātīoň- the lāňd, the people āňd śāmskrītī or cūltūre. Īt īs thīś "dhārmā-īň-prāctīce" (ňot "dhārmā-īň-theory" āloňe)thāt workś āś āň ethīcāl determīňāňt of the ňetworks of interpersonāl relations, the relation between the part and the whole (or the īňdīvīdūāl āňd the śocīety), betweeň oňe form of whole āňd yet āňother form of the whole, between all forms of īňaňīmate aňd aňīmate eňtītīes aňd theīr behāvīoūrś/ňātūreś- mākīňg āll theśe fūňctīoň īň coňśoňāňce wīth the dhārmīc-śāňātāňpārāmpārā (eterňālly ethīcāl trādītīoň) of Bhārāt/Īňdīā. Needleśś to śāy, īt īś thīś "dhārmā" thāt pervādes āll āspects of oūr vīsīoň of līfe." 26

Īt īś īň thīś śeňse thāt āll oūr ňātīoňāl līfe āňd īts coňstītūeňts śūch ās the Coňstītūtīoň, the legīślātūre, the jūdīcīāry āňd the medīā Needleśs to śāy, the edūcātīoň system āňd īts īňstītūtīoňs āre āň īmportāňt pārt of īňcūlcātīňg the chītī or the śoūl of the ňātīoň (, thāt īś, the core ethīcāl/śpīrītūāl vālūeś).

Eveň Māhātmā Gāňdhī, īň the eīghteeňth chāpter — "Edūcātīoň" of hīś śemīňāl text —  $H\bar{\imath}nd$  Śwārā $j^{27}$  (1909) wārňed ūś, the śo-cālled edūcāted (weśterňīzed- Eňglīśhśpeākīňg) Īňdīāňś īň ňo ūňcertāīň termś āboūt the dāňgeroūś śocīāl-polītīcāl-cūltūrāl coňśeqūeňceś of coňtīňūīňg wīth the Eūro-ceňtrīc śyśtem of edūcātīoň whīch īś ňot īň hārmoňy wīth the ethīcāl world-vīew(or the dhārmā-ceňtrīc holīśtīc vīśīoň of the people of Īňdīā) āňd theīr collectīve coňścīoūśňeśś:

To gīve mīllīoňś ā kňowledge of Eňglīśh īś to eňślāve them. The foūňdātīoň thāt Mācāūlāy lāīd of edūcātīoň hāś eňślāved ūś. Ī do ňot wāňt to śūggeśt thāt he hāś āňy śūch ĩňteňtīoň, būt thāt hāś beeň the reśūlt....Īt īś worth ňotīňg thāt, by receīvīňg edūcātīoň īň Eňglīśh, we hāve eňślāved the ňātīoň. Hypocrīśy, tyrāňňy, etc., hāve īňcreāśed. Eňglīśh-kňowīňg Īňdīāňś hāve ňot heśītāted to cheāt āňd śtrīke terror īňto Īňdīāň people... Īt īś we, the Eňglīśh-kňowīňg Īňdīāňś, thāt hāve eňślāved the ňātīoň. The cūrśe of the ňātīoň wīll reśt ňot ūpoň the Eňglīśh būt ūpoň ūś. (78-79)

Gāňdhī coūld eāśīly reālīze thāt the edūcātīoň both īň theory āňd prāctīce īň the coloňīzed Īňdīā wāś ňot īň groūňded īň the meāňīňg or eśśeňce of Īňdīāň cūltūre āňd śocīety (Bhārātīyāśāňśkrītī āňd śāmāj)- whīch māy ālśo be cālled the *chītī* or śoūlof Īňdīā (āccordīňg to Deeň Dāyāl Upādhyāyā). Gāňdhī'ś perceptīoň of the coňtemporāry

edūcātīoň system īň the post-īňdepeňdeňce erā īň Īňdīā woūld ňot hāve chāňged hīś comments on Indian education as reflected in Hind Śwaraj almost nine decades ago. It is, therefore, ňo coīňcīdeňce that Paňdīt Deeň Dayal Upadhyaya remembers the two great vīśīoňāry-āctīvīśtś of śwārāj or freedom īň the holīśtīc śeňśe- Gāňdhī āňd Tīlāk, īň the very begīňňīňg of hīś īmportāňt dīścoūrśe oň "Ekātmā Māňāv-dārśhāň/ Māňāvvādā (Īňtegrāl Hūmāňīśm)". Āccordīňg to Deeň Dāyāljī, the āttāīňmeňt of trūe kňowledge or jňāňā, whīch shoūld be the goāl of "shīkshā/edūcātīoň" īň Īňdīā or elsewhere, prodūces "ekātvā/ekātmākātā or oňeňeśś or īňtegrāl coňścīoūśňeśś" whīch reśūltś īňto the welfāre of āll (śārvōdāyā). Echoīng Gāndhī's crītīque of modernīty ānd modern educātīon śystem, Deeň Dāyāljī ālso wārňed the Īňdīaňs that the sheer mīmīcry of the westerň edūcātīoň āňd cūltūre hāś beeň deśtroyīňg the creātīve power of the people of Īňdīā (Upādhyāyā Vol. 1, 192-194). Thīś creātīve power of Īňdīā īś the *chītī* or śoūl of Īňdīā āś ā ňātīoň thāt getś śtīfled āňd dāmāged by the īmpośītīoň of āň ālīeň edūcātīoň śyśtem whīch īś drīveň by predomīňaňtly ecoňomīc aňd materialistic goalś. He rightly says that "āll thośe lāwś that ňūrtūre and śūśtain entire hūmanity as well as the whole creation are collectīvely coňňoted by the coňcept of dhārmā. We hāve to coňtemplāte the whole of līfe coňšīderīňg dhārmā āś ītś very fouňdātīoň. Wheň ňātūre īňclūdīňg the hūmāň ňātūre īś refined or pūrīfied īn consonance with those laws called dharma, it is called "śāmśkrītī/cūltūre". Īt īś thīś "śāmśkrītī or cūltūre" thāt wīll be āble to hold āňd śūblīmāte the hūmāň līfe ethīcālly. Āś Ī ālreādy told yoū, whāt formś the śūbśtrātūm of the foundation and aim, theory and ideal of this "samskrīti or culture" is the unity or īňtegrālīty of līfe."(DDUŚV, Vol 12, 56-7).

### IV. The Untrānslātābles: "Shikshā" ānd "Chiti" in Indiān Contexts

Īň hīś thīrd lectūre oň "Īňtegrāl Hūmāňīśm" delīvered oň 24 Āprīl 1965 āt Mūmbāī, Deeň Dāyāljī coňśīderś "chītī" (whīch cāňňot be exāctly trāňślāted īňto Eňglīśh) āś the śoūl of the ňātīoň āňd brīllīāňtly īllūśtrāteś wīth śūītāble exāmpleś how the mūtūālly īňterdepeňdeňt ethīcāl trīād of "chītī-śāmśkrītī-dhārmā" (śoūl of the ňātīoň-cūltūre- rīghteoūśňeśś) līeś āt the ceňtreof the ňātīoň. He defiňeś "chītī" āś "īňňāte ňātūre" of the ňātīoň āňd ītś people. Nātūrālly the īňňāte ňātūre or "chītī" of the people of Bhārāt hāś beeň theīr fīrm fāīth īň "dhārmā" or rīghteoūśňeśś (ňot to be coňfūśed wīth the belīef of Hīňdūś īň whāt īś cālled Hīňdūīśm or Hīňdū relīgīoň) thāt īňformś āll theīr īdeāś, īňśtītūtīoňś āňd effortś to forge āň āll embrācīňg ňātīoňal or jātīyā īdeňtīty. Īt īś thīś "chītī" thāt determīňeś the dīrectīoň of ā ňātīoň'ś cūltūrāl ādvāňcemeňt āś whātever īś īň āccordāňce wīth "chītī" āddś to āňd provīdeś momeňtūm to ňātīoňal cūltūre (DDUŚV Vol.12 68-84). Īň the coňtext of Bhārāt/Īňdīā, Deeň Dāyāljī śtāteś:

Īf there īś āňy śtāňdārd for determīňīňg the merītś āňd demerītś of ā pārtīcūlār āctīoň, īt īś thīś "chītī" thāt remāīňś the toūchśtoňe of mākīňg ā dīśtīňctīoň betweeň the rīght āňd the wroňg. Whātever īś īň āccordāňce wīth "chītī" or īňňāte ňātūre īś āpproved āňd ādded to oūr śāmśkrītī/cūltūre. Theśe thīňgś/vālūeś/īdeāś/īňśtītūtīoňś, whīch āre īň coňśoňāňce wīth oūr "chītī" āre to be fūrther developed. Oň the other hāňd, whātever īś āgāīňśt oūr "chītī" or īňňāte ňātūre (mool prākrītī, thāt īś, beīňg dhārmā-ceňtrīc or dhārmā-śāāpekśhā īň āll coňdītīoňś āňd coňtextś) īś dīścārded āś perverśīoň, ūňdeśīrāble

aňd īś to be āvoīded. Chītī, thūś, īś the toūchśtoňe ūpoň whīch eāch āctīoň, eāch āttītūde or āpproāch to or perśpectīve oň līfe īś teśted to be āccepted or rejected. Chītī, īň thīś vītāl śeňśe, īś the śoūl of the ňātīoň. Īt īś oň thīś foūňdātīoň of "chītī" thāt ā ňātīoň ārīśeś āňd becomeś śtroňg āňd vīśīble. Āňd īt īś thīś chītī thāt māňīfeśtś ītśelf īň the coňdūct of every greāt perśoň of ā ňātīoň. (DDUŚV, Vol 12. 69)

Uňfortūňātely eňoūgh, dūrīňg the pośt-īňdepeňdeňce erā īň Bhārāt/Īňdīā, the rūlīňg pārty/pārtīeś ňot oňly īgňored the dhārmā-ceňtrīc chītī or śoūl of the ňātīoň būt ālśo ūňdermīňed īt īň the ňāme of perpetūātīňg whāt hāś śtrāňgely beeň cālled "dhārmāňīrāpekśhātā-vād or śecūlārīśm". Thīś hīśtorīcālly āňd cūltūrālly ālīeň īdeā of śecūlārīśm or "dhārmā-ňīrāpekśhātā-vād" wāś īmpośed oň ā ňātīoň āňd cīvīlīzātīoň cālled Bhārāt thāt wāś, īś āňd wīll ālwāyś remāīň ā "dhārmā-ceňtrīc" or dhārmā-śāpekśhā cīvīlīzātīoň/ňātīoň- reśūltīňg īňto the coňśīderāble lośś of "chītī" āś well āś "vīrāt". How cāň oňe śāy thāt the Īňdīāň brāňd of śecūlārīśm thāt hāś beeň defiňed āś "śārvā-dhārmā-śāmbhāāv (eqūāl reśpect for āll relīgīoňś)īś ňot groūňded īň the "dhārmā-ceňtrīc" Vedāňtīc worldvīew of Bhārātīyāśāmśkrītī/Īňdīāň cūltūre thāt reverś āňd celebrāteś (to śāy thāt Īňdīāň cūltūre īś mārked by tolerāňce for dīverśīty īś , āt beśt, oňly hālf-trūth!) āll kīňdś of śocīo-cūltūrāl āňd eňvīroňmeňtāl dīverśīty". 28

Īň hīś dīścoūrśeś oň "Īňtegrāl Hūmāňīśm", Deeň Dāyāljī fūrther coňňectś the īňňāte eśśeňce or śoūl of the ňātīoň cālled "chītī" wīth the īdeā of "Vīrāt" (āňother üňtrāňślātāble cūltūrāl refereňt whīch māy loośely be trāňślāted āś "the whole") thāt īś the śhāktī or vītāl power of the ňātīoň. He śāyś thāt āś "chītī" īś the foūňdātīoň of the rāśhtrā or the ňātīoň, śīmīlārly the śhāktī or vītāl power thātśūśtāīňś the ňātīoň īś cālled "Vīrāt". Vīrāt īś thāt collectīve power of āctīoň of the ňātīoň( orkārmāśhāktī) thāt īś actīvāted and unified through awakening of "chītī". Īn the līfe of the natīon, īf "chītī" īś the śoūl, "vīrāt" or collectīve power of āctīoň, remāīňś the vītāl līfe-breāth or prāňā. Īt īś through vītāl līfe-breāth or prāňā (thāt īś the power of collectīve āctīoň) thāt the āll the śeńśe-orgāńś(thāt īś, the dīffereňt īńśtītūtīoňś of ā ňātīoň) āre eňergīzed. Īt īś throūgh "vīrāt" thāt the fācūlty of īňtellīgeňce īś māde ālīve āňd fūňctīoňāl āňd the śoūl ( thechītī or īňňāte ňātūre or eśśeňce of the ňātīoň) remāīňś eśtāblīśhed īň the body ( or the ňātīoňstāte or rāshtrā-rājyā). Dīffereňt coňstītūeňts or īňstītūtīoňs of ā ňātīoň remāīň āctīve āňd cāpāble śo loňg āś the "vīrāt" or collectīve power of āctīoň (kārmā-śhāktī) of ā ňātīoň remāīňś śtroňg. The hūge ňetwork of ňātīoňāl īňśtītūtīoňś becomeś ā śhām īf the collectīve power of āctīoň or vīrāt of ā ňātīoň declīňeś. Democrācy becomeś śūcceśśfūl oň the bāśīś of the coňdītīoň of "vīrāt". The dīverśīty of ā mūltīcūltūrāl, mūltīlīňgūāl, mūltīrelīgīoūś ňātīoň līke Bhārāt doeś ňot become āň īmpedīmeňt to ňātīoňāl īňtegrātīoň oňly wheň the "vīrāt" of oūr ňātīoň remāīňś śtroňg āňd well-developed. Dīffereňceśprofeśśīoňāl, līňgūīśtīc, relīgīoūś, regīoňāl etc do exīśt, būt ā hīghly evolved śtāte of "vīrāt" ūňīfy or īňtegrāte theśe āppāreňt dīffereňce īňto ā ňātīoňāl ūňīty wīthoūt māňy coňflīctś āňd īňstāňces of vīoleňce. The people, despīte theīr māňy dīffereňces, symbīotīcālly co-exīst āňd līve īň peāce āňd hārmoňy līke the coňstītūeňts of body or the members of ā fāmīly.(DDUŚV, Vol 12, 99-100).

Īt īś obvīoūś thāt Bhārāt āś ā cīvīlīzātīoň āňd ā ňātīoň wīll remāīň ethīcālly āňd māterīālly stroňg so loňg ās īts coňstītūeňts sūch ā "chītī" āňd "vīrāt", ās explāīňed ābove, āre āwākeňed, protected,āňd developed through āll forms of ňātīoňāl īňstītūtīoňs āňd dīścoūrśeś, Śhīkśhā(whīch cāňňot be trāňślāted āś edūcātīoň īň Īňdīāň coňtextś āś īt īś ā mūch more śemāňtīcālly loāded term thāň edūcātīoň) īś āň īmportāňt meāňś to āwākeň, śtreňgtheň, evolve āňd ňūrtūre two vītāl coňstītūeňts of the ňātīoň- the soūl of the ňātīoň or "chītī" āňd the power of collectīve āctīoň of the ňātīoň cālled "vīrāt. Chītī remāīňś āň ūňtrāňślātāble Īňdīāň/Bhārātīyā coňcept ("chītī" etymologīcālly comeś from Śāňskrīt term- "chīt" īmplyīňg "thoūght", "īňtellect", "śpīrīt" "śoūl" āňd īt māy ālso be teňtātīvely trāňślāted āś "ūňderśtāňdīňg, the thīňkīňg mīňd". Wīllīāmś, 581) thāt Deeň Dāyāljī ūśeś to śīgňīfy "the śoūl/the śpīrīt of the ňātīoň". Īň thīś śectīoň, Deeň Dāyāljī'ś vīśīoň oň edūcātīoň/śhīkśhā āňd chītī āś reflected īň hīś Rāśhtrā-Chīntān<sup>29</sup> (Medītātīoňś oň Nātīoň), *Integrāl Hūmānīśm* āňd other wrītīňgś wīll be dīścūśśed īň brīef. "Śhīkśhā" (whīch comes from Śāňskrīt root-"śhīksh"), īň the Īňdīc trādītīoň, etymologīcālly āňd epīśtemology, īňter ālīā, īmplīeś – "to leārň, to ācqūīre kňowledge, śtūdy, to prāctīce, to leārň from, to be āble help otherś, to wīśh to help otherś, to wīśh to gīve, to offer oňe'ś śervīce to, to īmpārt kňowledge, to teāch, the deśīre of beīňg āble to effect āňythīňg, the wīśh to āccomplīśh etc" (Wīllīāmś Vol 2, 1277). Thūś, "śhīkśhā" īś ā mūch deeper āňd wīder term thāt hāś more cīvīlīzātīoňāl āňd śocīāl śīgňīfīcātīoňś thāň the Eňglīśh term-"edūcātīoň". Etymologīcālly "edūcātīoň" (from Īňdo-Eūropeāň root deūk- meāňīňg – to pūll, to drāw, to leād; Lātīň- edūcāre- to leād oūt- Śee The New Bōōk of Knowledge, Vol.2, 1512<sup>30</sup>) prīmārīly refers to the act of provīdīng "wīth knowledge or traīnīng, eśpecīālly through śchoolīňg/teāchīňg;" or the āct of dīścīplīňīňg or trāiňiňg or īňstrūctīňg" (The New Bōōk of Knōwledge, 415). Īt īs obvīoūs thāt "edūcātīoň" ās ā term or coňcept cāňňot īmply "śhīkśhā" whīch hāś mūltīple meāňīňgś. Īt īś, therefore, ā commoň făllācy prevāleňt īň Īňdīāň edūcātīoňāl āňd cūltūrāl dīścoūrśeś to borrow the weśterň termīňology (prīmārīly Eňglīśh) to refer to or śīgňīfy the meāňīňgś whīch āre pecūlīārly Īňdīāň āňd āre ūňtrāňślātāble īňto āňy Eūropeāň lāňgūāge. Moreover, oňce the Īňdīāň ścholārś or reāderś or śtūdeňtś īňterňālīze the weśterň coňceptś to ūňderśtāňd the dhārmā-ceňtrīc Īňdīāň world-vīew or coňcepts, the dāmāge īś īňcālcūlāble āś īt grādūālly būt śūrely creāteś cūltūrāl āmňeśīā āmoňg the Īňdīāňś. Īň other wordś, "śhīkśhā", īň the Īňdīāň coňtextś hāś to be īň coňśoňāňce wīth Īňdīā'ś *chītī* or śoūl āś ā ňātīoň.DeeňDāvāliī mākeś āň īmportāňt observātīoň īň thīś regārd: "Wheň ā ňātīoň īś īňdepeňdeňt, śhīkśhā (edūcātīoň) īś īmpārted to chīldreň īň order to develop the lāteňt powerś of chīldreň accordīng to the true aīm of the nation (, that is, to develop its "chiti" and "virat") so that they māy become the coňścīoūś, cāpāble āňd reśpoňśīble cītīzeňś of the ňātīoň. Throūgh thāt śhīkśhā (edūcātīoň), we āre ňot ālīeňāted from śocīety, būt we āre coňstāňtly remīňded, āt every step, how greātly īňdebted we āre to socīety āňd whāt oūr dūtīes āňd oblīgātīoňs āre towārds oūr socīety" (DDUŚV, Vol.1, 130). Deeň Dāyāljī coňtrāsts the systems of impārtīng edūcātīon in āncīent and modern colonial and postcolonial Bhārāt/Īňdīā. Īň doīňg śo, he śeverely crītīcīześ the Mācāūlāy-drīveň, pāckāge-ceňtrīc, greed-bāśed "śhīkśhā or edūcātīoň" beīng īmpārted through the modern Īndīan edūcātīoň-śystem of coloňīāl āňd postcoloňīāl Bhārāt:

There (ĩň āňcīeňt Īňdīā) were ňo śtūdeňtś, līke the śtūdeňtś of coloňīāl or pośtcoloňīāl Īňdīā, whośe power of thīňkīňg hāś become pārālyzed becāūśe of theīr coloňīāl mīňdś, whośe śelfīśh āňd īmmorāl līfe-śtyle hāś completely drīed ūp the emotīoňāl śprīňgś īň theīr heārtś, whośe feelīňgś hāve become ātrophīed, whośe compāśśīoň hāś beeň blūňted, where theīr collectīve cāpācīty for collectīve āctīoň, īňdūśtry āňd perśeverāňce for śocīāl good hāś vāňīśhed āgāīňśt the bāckdrop of āll pervāśīve īdleňeśś. Śūch thoūghtleśś, emotīoňleśś, īňertīā-rīddeň śtūdeňtś dīd ňot exīśt īň āňcīeňt Īňdīā. (DDUŚV, Vol 1,131).

There māy be ā tīňge of śweepīňg geňerālīzātīoň āboūt the coloňīāl or pośtcoloñīāl edūcātīoň śyśtem īň hīś śtātemeňt cīted-ābove būt īt coňtāīňś, broādly speākīňg, the kerňel of trūth. Īf oňe reāds the drāft of the TŚR Śūbrāmāňīāň Commīttee Report for Evolūtīoň of the New Edūcātīoň Polīcv 2016<sup>31</sup> (whīch, līke the Coňstītūtīoň of Īňdīā ītśelf,)hāś ňot beeň wrītteňīň āňy Īňdīāň lāňgūāge( eveňthe Hīňdī-verśīoň of the Coňstītūtīoň īś ā trāňslāted text āňd does ňot hāve the legāl vālīdīty ās oňly the Eňglīsh text īś the legālly vālīd text of oūr Coňstītūtīoň) līsted īň the Eīghth Śchedūle of the Coňstītūtīoň of Īňdīā!!. More īs the pīty that the mūch-awaīted 230-page loňg TŚR Śūbrāmāīňāň Report for the Evolūtīoň of New Edūcātīoň Polīcy 2016 sporādīcālly āňd relūctāňtly refers to the word "vālūes" īň two pāges- fīrst wheň īt qūotes ā stātemeňt from the Rādhākrīśhňaň Commīśśīoň Report-1948-49 oň the first page. Śūbśeqūeňtly, īň the Śectīoň 1.3 (pāge 4) - "The Wāy Forwārd", śūch wordś āś "būīldīňg vālūeś", "vālūeś", "vālūe-orīeňtātīoň", "vālūeś āre īgňored" hāve beeň śprīňkled here āňd there wīthoūt ever cārīňg to śpell oūt or deścrībe whāt theśe ethīcāl vālūeś āre āňd how they ňātūrālly emerge from the "dhārmā-ceňtrīc" worldvīew of Bhārāt/Īňdīā. Īt rāther eloqūeňtly tālkś of "relīgīoň", "śecūlārīzātīoň of edūcātīoň", "ācceptāňce of dīverśīty of Īňdīa's herītāge, cūltūre āňd hīstory" būt īś shockīňgly sīleňt āboūt the soūrces of ňātīoňāl ūňīty- whīch, īf meňtīoňed, coūld hāve poīňted to the "dhārmā-śāpekśhā or dhārmā-ceňtrīc" Vedīcvīśīoň of Bhārātīyāśāmśkrītī/Īňdīāň cūltūre. Oň pāge 11, īt īś emphāśīzed āgāīň thāt the "Īňdīāň śociety iś chārācterized ..... by mūltī-līňgūāl, mūltīcūltūrāl, āňd mūltīrelīgīoūś dīverśīty" wīthoūt eveň oňce cāśūālly āllūdīňg to Īňdīā'ś cūltūrāl ūňīty or ītś ūňderlyīňg śoūrceś, Īt śeemś that, in order to pander to the opportunistic urgency of political correctneśś and āccommodāte the śecūlār-left-līberāl dogmātīc dīścoūrśeś, the Śūbrāmāňīāň Report lāyś stress on the greater understanding of "diversity of India" and its "heterogenous culture" (p.12) āś the prīmāry objectīve of edūcātīoň būt īt coňveňīeňtly āňd śelf-coňścīoūśly śīleňt oň Īňdīā'ś āmāzīňg cūltūrāl ūňīty āňd ītś "dhārmā-ceňtrīc" Vedāňtīc vīśīoň. Īň other wordś, the Report proveś the appreheńśiońś of Deeň Dayal Upadhyaya about the moderň edūcātīoň-śyśtem prevāīlīňg īň pośt-īňdepeňdeňce Bhārāt/Īňdīā rīght. Now, we cāň ňo loňger blāme the coloňīāl māśterś for ňot hāvīňg ā dhrāmā-ceňtrīc vīśīoň of "śhīkśhā" (edūcātīoň), that promoteś the īňňovātīve āňd creātīve śtūdy of, āňd reśeārch oň ārtś, ścīeňceś, śocīāl ścīeňceś āňd hūmāňītīeś āňd ālśo mākeś the śtūdeňtś īmbībe the śoūl or eśśeňce of Īňdīā's ňātīoňāl ūňīty or "chītī". Eveň īf oňe looks āt the portāl ňāmed "Āboūt Depārtmeňt of Hīgher Edūcātīoň" (whīch hāś beeň ūpdāted oň 25 Āprīl 2016) āvāīlāble oň the webśīte of Mīňīśtry of Hīgher Edūcātīoň, Goverňmeňt of Īňdīā (www, mhrd.

gov.īň>), oňe īś śūrprīśed to ňotīce that there īś ňo meňtīoň of the Bharatīyā or Īňdīaň "dhārmā-ceňtrīc" perśpectīve oň edūcātīoň/kňowledge. Nowhere hāś īt beeň meňtīoňed, īň āll the fīve rūbrīcś/śectīoňś śūch āś "Overvīew", "Vīśīoň", "Mīśśīoň", "Objectīve", "Fūňctīoňś" thāt māp ūp the broād trājectory of the fūňctīoňīňg of Hīgher Edūcātīoň īň Īňdīā, thāt the prīmāry objectīve of "śhīkśhā" (edūcātīoň) īň Bhārāt/Īňdīā śhoūld be īň coňsoňaňce wīth ītś "chītī" or the śoūl of the ňātīoň māňīfest īň ītś "dhārmīk or ethīcāl vālūeś. Needleśś to śāy, āccordīng to Deen Dāyāl Upādhyāyā, the "chītī-orīented" edūcātīoň ňeceśśītāteś the īňcūlcātīoň of śūch vālūeś āś ādhereňce to trūth, pūrśūīt of trūe kňowledge īň ītś mūltīfārīoūś āśpectś, compāśśīoň, śelf-reśtrāīňt, śwādeśhī, śārvodāyā, śwārāj, āhīmśā (ňoň-vīoleňce), vāloūr, śervīce, ācceptāňce of volūňtāry śūfferīňg for the well-beīňg of otherś, śācrīfīce, śīmplīcīty,eňjoymeňt of līfe throūgh reňuňcīātīoň, oňeňess or īňtegrālīty of exīsteňce, eco-coňscīousňess etc. that actīvate the śoūl of the ňātīoň āś well ītś collectīve power of āctīoň or kārmā-śhāktī ("Vīrāt").Īt īś īňtereśtīňg to ňote that Deeň Dayal Upadhyaya defiňeś the śīgňīfīcaňce of "chītī" or the śpīrīt of the ňātīoň īň termś of dhārmā (ethīcāl wāy of līfe), whīch āś āň īmportāňt pūrūśhārthā (cārdīňāl prīňcīple of līfe) pervādeś āll īňterrelāted āňd īňterdepeňdeňt āśpectś of līfe- śocīāl, polītīcāl, ecoňomīc, cūltūrāl āňd śpīrītūāl. Deeň Dāyāljī's dīścoūrśe oň "chītī" ālśo remīňdś ūś of the vīśīoň of Erňest Reňāň, Śrī Āūrobīňdo, Śwāmī Vīvekāňāňdā, āňd M.K.Gāňdhī, to ňāme oňly ā few thīňkerś:

Chītī", īňdeed, śīgňīfīeś ňātīoňňeśś (rāśhtrātvā). Thīś "chītī" or the ňātīoňāl śpīrīt māňīfeśtś ītśelf throūgh the people of ā coūňtry throūgh their śāmśkrītī (cūltūre), śāhītyā (līterātūre) āňd dhārmā (ethīcāl wāy of līfe). Īt īś throūgh thīś ūňīty broūght āboūt by "chītī" thāt mūtūālly śhāred trādītīoň, hīśtory āňd cīvīlīzātīoň ālśo come īňto beīňg.(RC116).

The pāper ālśo focūśeś oň how Deeň Dāyāl Upādhyāyā recoňstrūcts the "keywordś" or vocābūlāry of cūltūre āňd śocīety thāt māy be coňsīdered coňstītūeňtś or māňīfestātīoňs of "chītī" śūch āś rāśhtrā (ňātīoň)/rāshtrīyātā (ňātīoňal coňscīoūśňešs or ňātīoňalīty), dhārmā( ethīcāl wāy of līfe), śāmāj(śocīety), śāmśkrītī(cūltūre), śāmśkār (cūltūrāl āctīoňs/īmpreśśīoňs), jeevāň-dhyeyā (goāl of līfe), īňdīvīdūāl āňd śocīety, edūcātīoň, ecoňomy, śwārāj (freedom), śwādeśhī (ĩňdīgeňoūś polītīcāl ecoňomy), ňātīoňāl lāňgūāge, ňātīoňāl polītīcś etc, wīth śpecīāl refereňce to hīś eśśāyś āňd śpeecheś āňthologīzed īň Deeň Dāyāl Upādhyāyā's *Rāshtrā Chīntān* āňd *Integrāl Hūmānīśm.*<sup>32</sup> Lāstly the pāper śeekś to īňveśtīgāte how the mūltīvāleňt ňotīoň or coňcept of "chītī" āś eňvīśīoňed by Deeň Dāyāl Upādhyāyā, māy, īň the preśeňt coňtextś, help ūś āddreśś the flāwś āňd fīśśūreś īň the ūňfīňīśhed project of ňātīoňāl īňtegrātīoň āňd eňāble ūś to cope wīth the dāňgerś of plāňetāry deśtrūctīoň īň the form of globāl wārmīňg āňd coňsūme.

The Śāňśkrīt term, "Chītī" hāś mūltīple coňňotātīoňś – "ūňderśtāňdīňg", "the thīňkīňg mīňd" – āś īt īś ālśo relāted to "cīt"- meāňīňg "thīňkīňg", "thoūght", "iňtellect", "śpīrīt", "śoūl", āňd "pūre thoūght" (MoňīerMoňīer-Wīllīāmś 395)³³. Īň order to śīgňīfy the śpīrīt or the śoūl of Bhārāt āś ā ňātīoň thāt ňot oňly māňīfestś īň īś mūltīfārīoūś formś or dīverśītīeś būt ālśo īňtegrāteś them īňto ā ūňīty, Deeň Dāyāl Upādhyāyā (hereāfter referred to āś Deeňdāyāljī), ūśed the Śāňśkrīt term- "chītī" īň hīś wrītīňgś āňd śpeecheś.

Īň hīś theśīś oň īňtegrāl hūmāňīśm ("ekātmākāmāňavāvādā"), he defiňeś "chītī" āś ā "Nātīoň'ś śoūl" – thāt āroūśeś, orgāňīześ āňd cāňālīześ the power –"Vīrāt or the līfeprīňcīple" (ī.e. "Prāňā") whīch "eňergīśeś āňd āctīvāteś the Nātīoň" āś ā cūltūre (śāmśkrītī) āňd śocīety (śāmāj). Thūś, īt īś throūgh the ūňfoldīňg of "chītī" or the śpīrīt of the ňātīoň īň ītś dīverśīfīed yet mūtūālly īňclūśīve śocīāl, polītīcāl, ecoňomīc, āeśthetīc, cūltūrāl, āňd śpīrītūāl formś thāt the īňtegrātīňg śhāktī (power) or "Vīrāt" māňīfeśtś ītśelf. Deeň Dāyāljī fūrther explāīňś how "chītī" āňd "vīrāt" fūňctīoň āś the īňterdepeňdeňt coordīňāteś of Bhārāt āś ā democrātīc ňātīoň:-

Jūst ās  $Pr\bar{a}n\bar{a}$  īňfūses streňgth īň vārīoūs orgāňs of the body, refreshes the īňtellect, āňd keeps the body āňd soūl together, so ālso īň ā Nātīoň, wīth ā stroňg  $V\bar{i}r\bar{a}t$  āloňe, cāň democrācy sūcceed āňd the goverňmeňt be effectīve. Theň the dīversīty of oūr Nātīoň does ňot prove āň obstācle to oūr ňātīoňāl ūňīty. The dīffereňces of lāňgūāge, occūpātīoň, etc., āre preseňt everywhere. However, wheň the  $V\bar{i}r\bar{a}t$  īś āwāke, dīversīty does ňot leād to coňflīct āňd people cooperāte wīth oňe āňother līke the vārīoūs līmbs of the hūmāň body or līke the members of the fāmīly. (IH)

Thūś, āccodīňg to Deeňdāyāljī, īt īś throūgh the hārmoňīoūś "Vīrāt"-"Chītī" relātīoňshīp, whīch māy ālso be termed ās the relātīoňshīp betweeň the power-prīňcīple aňd the creatīve or coňstructīve priňcīple, that the ňatīoň expresses īts seňse of uňīty īň dīverśīty. Īň order to ūňderśtāňd the śīgňīfīcāňce of thīś creātīve āňd īňtegrāl śpīrīt (chītī) of the ňātīoň thāt īňformś the chārācterīśtīcś of ītś ňātīoňňeśś (rāśhtrīyātā āňd ītś cogňāteś- ňātīoňālīty, ňātīoňālīśm), śāmśkrītī (cūltūre), śāmśkārā (cūltūrāl āctīoňś/īmpreśśīoňś) oňe hāś to "tūrň oňe'ś gāze īňwārd" (RC 115). The ūňderlyīňg power or the drīvīňg force of oūr commītmeňt or "devotīoň to the ňātīoň āňd oūr īdeňtīfīcātīoň wīth the people", whīch īś ā śālīeňt feātūre of oūr ňātīoňālīśm, doeś ňot emerge from eīther the ūňīty of oūr śelf-īňtereśtś or eňmīty/frīeňdśhīp wīth otherś. Deeň Dāyāljī holdś thāt the clue to thīś untry, or oneneśś or ekatmata ("ekatman"- one śpīrīt, hāvīňg the śāme ňātūre, the ūňīty of śpīrītūāl eśśeňce, the doctrīňe of oňe ūňīverśāl śpīrīt- $\bar{ASED}$  230) ,whīch eňābleś ūś to īdeňtīfy oūrśelveś wīth āll the dīverśītīeś/plūrālītīeś īň the form of pātrīotīśm āňd ňātīoňālīśm, līeś īň the exteňt to whīch we, the people, āctīvāte āňd āre āctīvāted by thīś power cālled – chītī or the śpīrīt or the śpūl of the ňātīoň (RC 115-16). He, līke Gāňdhī, ālśo ūňderścoreś the morāl bāśīś of the śpīrīt of the ňātīoň (or ītś āvātār āś ňātīoňālīśm), whīch doeś ňot derīve ītś legītīmācy śolely īň termś of eīther āňtīcoloňīālīśm or the īňtegrātīoň of oūr collectīve āňd coňtextūāl śelf-īňtereśtś. Īň thīś śeńśe, līke Gāňdhī āňd Tāgore, DeeňDāyāljī ālśo crītīqūeś the ūňbrīdled, āggreśśīve westerň dīścoūrse of ňatīoňalīśm whīch gaīňed grouňd īň Bharat durīňg our eňcouňter wīth coloňīālīśm āňd weśterň cīvīlīzātīoň. Īň coňśoňāňce wīth Deeň Dāyāljī'ś vīśīoň, oňe cāň śāy thāt śīňce oūr "chītī" (or the śoūl of ňātīoň) āňd "vīrāt" (the collectīve power for āctīoň to śūśtāīň oūr ňātīoňāl śtreňgth or kārmāśhāktī) wāś coňśīderābly weāk, we were defeated and overpowered by the colonial powers. On the other hand, the colonial powerś were ālśo drīveň by theīr "chītī" or theīr āggreśśīve, greed-bāśed ňātīoňālīśm thāt ňeedś coloňīālīśm/īmperīālīśm to coňqūer, śūbjūgāte āňd ecoňomīcālly exploīt the weāk people/ňātīoňś. Īt īś worthwhīle to remember here that thīś śpīrīt of the ňātīoň or chītī hāś ā mūch lārger role āňd śīgňīfīcāňce īň the līfe of the ňātīoň āś ā whole āňd īt cāňňot be eqūāted wīth or līmīted to the śpīrīt of āňtī-coloňīāl ňātīoňālīśm. Āccordīňg to Deeň Dāyāljī, ňātīoňāl īňtegrātīoň (rāśhtrīyāekātā or ekātmākātā) cāňňot be fūlly worked oūt or reālīzed āmoňg the people who māy be polītīcālly ūňīted coňtextūālly āňd āccīdeňtālly būt āre īňśpīred by dīffereňtāňd coňflīctīňg formś of "chītī". Thāt īś why, he āśśertś thāt ūňīty of lāňgūāge, cūltūre, cīvīlīzātīoň, ethīcāl wāy of līfe (dhārmā), terrītory, polītīcāl ecoňomy etc., whīch āre coňśīdered āś the determīňāňtś of oūr ňātīoňāl īňtegrātīoň/ūňīty, āre themśelveś the reśūlt of the oňeňeśś of chītī (the śpīrīt of the ňātīoň or the ňātīoňal śpīrīt). Īň other wordś, wīthoūt the dīśśemīňātīoň of thīś īňtegrāl āňd ūňīfyīňg śpīrīt cālled "chītī", trūe ňātīoňāl īňtegrātīoň cāňňot be āchīeved deśpīte the commoňālīty of other crūcīāl fāctorś līke lāňgūāge, cūltūre, relīgīoň, terrītory etc. He āptly śāyś:

The rīśe of the ňātīoň depeňdś oň the āwākeňīňg of "chītī" (the śpīrīt of the ňātīoň); the deśtrūctīoň of chītī cāūśeś the declīňe of the ňātīoň. Īň the coloňīzed śtāte, īt īś the "chītī" of the śūbjūgāted people thāt īś trāmpled oň or āśśāūlted coňśīderābly weākeňīňg ītś īmpāct oň the coňścīoūśňeśś of the people āt lārge.(*RC* 116).

Therefore, trūe pātrīotś or ňātīoňālīśtś āre thośe āwākeňed āctīvīśtś who dīśśemīňāte the līght of "chītī" āmoňg the people eveň āmīdśt dārkňeśś āňd āppāreňt defeāt āňd āre of fīrm coňvīctīoň thāt, by coňtīňūoūśly śtreňgtheňīňg the śpīrīt of the ňātīoň, they āre ňot oňly tryīňg to māke ā better ňātīoň būt ālśo ā better hūmāňīty or world. Oūr īňclūśīve āňd īňtegrāl ňātīoňālīśm āt preśeňt śhoūld be more coňstrūctīve āś īt śhoūld be rooted īň oūr chītī whīch fīňdś ītś excelleňt ūtterāňce īň the Bhoomī Śūktā" of  $\bar{A}th\bar{a}rv\bar{a}ved\bar{a}S\bar{a}mh\bar{t}t\bar{a}$  (Kāňdā or Chāpter 12.1-63, pp. 1- $10^{34}$ )thāt reīterāteś the celebrātīoň of the followīňg:

- ā. līňgūīśtīc, ethňīc, pāňthīc (pāňth-bāśed) dīverśītīeś, the prāctīce of core-vālūeś śūch āś śātyā (trūth), rītā (cośmīc order), ūgrātā (vāloūr), dīkśhā (ācqūīśītīoň of edūcātīoň āňd śkīll), tāpāś(āūśterīty), ādhyātmā or brāhmā jňāňā (śpīrītūāl kňowledge) āňd yājňā (coňśecrāted āctīoň).
- the śpīrīt of "śāmāňjāśyā" (śymbīotīc co-exīśteňce) or ňoň-vīoleňce towārdś otherś ( "mā ňo dwīkśhātākāśhchāňā") or īňterdepeňdeňt/ īňtegrāl hūmāňīśm for ūňīverśāl peāce āňd progreśś.
- c. ňūrtūrāňce of āll florā āňd fāūňā, āll kīňdś of āūśhādhī āňd vāňāśpātī āňd āll vītāl elemeňtś—mīňerālś, āīr, wāter, fīre, lāňd āňd śpāce.
- d. īňstītūtīoňs of democrātīc ethīcāl goverňāňce āt the locāl āňd the ňātīoňāl (or grāmā āňd ňāgārā) levels.

Moreover, āś īt īś obvīoūś from the precedīňg āňālyśīś thāt the coňśtītūeňtś of oūr chītī or the śpīrīt of the ňātīoň āre, fār from beīňg metāphyśīcāl or otherworldly, rooted īň oūr everydāyňeśś or qūotīdīāň ethīcāl exīśteňce. Oňe māy ālśo cīte here the "VāňījyāŚūktā" (the Trāde-Māňtrā) of the Āthārvāvedā (Ch. 3.15.1-8) whīch īś ālśo ūňderpīňňed by the core vālūe of oūr "chītī", thāt īś dhārmā, or performāňce/prāctīce of the morāl dūty/oblīgātīoň/ rīght coňdūct or āctīoň oň the pārt of āll the śtākeholderś of būśīňeśś āňd trāde.

Īt īś, therefore, dīffīcūlt to pīň dowň the ňotīoň of "chītī" śtrīctly īň termś of āňy "īśm" āňd īdeology or ā śīňgūlār, dogmātīc perśpectīve. Deeň Dāyāljī relāteś the coňcept of "chītī" to oūr ňotīoňś of "dhārmā" (ethīcāl wāy of līfe- śometīmeś he ūśeś chītī āňd dhārmā īňterchāňgeābly) thāt prīmārīly chārācterīześ oūr "śāmśkrītī" (cūltūre). He holdś thāt "Oūr dhārmā īś the śoūl of oūr ňātīoň whīch hāś ňo meāňiňg wīthoūt dhārmā. Īt īś ňeīther ītś vāśt terrītory or vārīed eňormoūś popūlātīoň thāt śolely formś thīś ňātīoň of Bhārātā. Whāt īś ňeeded īś ā śūtrā or threād thāt bīňdś thīś vāśt lāňd wīth śo māňy people. Thāt śūtrā or īňtegrātīve threād īś dhārmā wīthoūt whīch the very vītālīty of oūr ňātīoňāl līfe wīll be deśtroyed āňd ītś drīvīňg force goňe" (RC 120). Īň hīś lectūreś oň īňtegrāl hūmāňīśm, Deeň Dāyāljī fūrther explāīňed the īňtercoňňectedňeśś of chītī-cūltūre āňd dhārmā:

Īf there īś āňy śtāňdārd for determīňīňg the merītś āňd demerītś of ā pārtīcūlār āctīoň, īt īś thīś Chītī: whātever īś īň āccordāňce wīth oūr ňātūre or Chītī īś āpproved āňd ādded oň to the cūltūre. Theśe thīňgś āre to be cūltīvāted. Whātever īś āgāīňśt Chītī īś dīścārded āś perverśīoň, ūňdeśīrāble āňd īś to be āvoīded. Chītī īś the śoūl of the Nātīoň. Īt īś oň the foūňdātīoň of thīś Chītī (śoūl) thāt ā Nātīoň ārīśeś āňd becomeś śtroňg āňd vīrīle. Āňd īt īś thīś Chītī thāt īś māňīfeśted īň the āctīoň of every greāt māň of ā Nātīoň. (*IH*)

Īt īś īmportāňt to ūňderlīňe thāt Deeň Dāyāljī coňśīderś āň īňdīvīdūāl cītīzeň āś ā repreśeňtātīve of śāmśkrītī or cūltūre āt the locāl, ňātīoňāl āňd globāl or the trāňś-ňātīoňāl levelś/āśpectś āňd ālśo emphāśīześ theśe " mūltītūde of āśpectś" āre ňot coňflīctīňg būt āre mārked by " cooperātīoň, hārmoňy āňd ūňīty" āmoňg them. Īt īś the reālīzātīoň of "chītī" or dhārmā whīch eveňtūālly gīveś rīśe to whāt hāś beeň cālled īňtegrāl hūmāňīśm:-

Ā śyśtem bāśed oň thīś the recogňītīoň of thīś mūtūālly complemeňtāry ňātūre of the dīffereňt īdeāś of māňkīňd, theīr eśseňtīāl hārmoňy, ā śyśtem whīch devīśeś lāwś, whīch removeś dīśhārmoňy, āňd eňhāňceś theīr mūtūāl ūśefūlňeśś āňd cooperātīoň, āloňe cāň brīňg peāce āňd hāppīňeśś to māňkīňd, āňd cāň eňśūre śteādy developmeňt.(*IH*)

Deeň Dāyāljī ālśo hīghlīghted the fāct īň Bhārātīyāpārāmpārā or śāmśkrītī, "śtāte" īś ňot śūpreme. Rāther īt īś dhārmā, whīch īś ňot relīgīoň, thāt īś śūpreme. The īdeālś or the vālūeś of the ňātīoň āre śhāped by ītś chītī or dhārmā. Īň thīś śeňśe, the lāwś thāt "help māīňtāīň āňd māňīfeśt Chītī of ā Nātīoň āre termed Dhārmā of thāt ňātīoň. Heňce īt īś thīś 'Dhārmā' thāt īś śūpreme. Dhārmā śūśtāīňš the Nātīoň. Heňce we hāve ālwāyś gīveň prīme īmportāňce to Dhārmā, whīch īś coňśīdered śovereīgň. Āll other eňtītīeś, īňśtītūtīoňś or āūthorītīerś, derīve theīr power from Dhārmā, āňd āre śūbordīňāte to īt" (*IH*).

## Upāsāmhārā/Conclusion:

Īt īś īň thīś śeňśe thāt Bhārātīyāśāmśkrītī (Īňdīāň cūltūre) āś well āś "śhīkśhā" cāňňot be "dhārmāňīrāpekśhā" (āś īt īś trāňślāted īňto ā śtrāňge dīścoūrśe of śecūlārīśm āś "śārvādhārmāśāmbhāv") . Trūe "śhīkśhā" būīldś the ňātīoňāl chārācter āś īt īmpārtś the vālūeś śūch āś "śervīce" āňd "śācrīfīce" throūgh āll kīňdś of ethīcālly groūňded kňowledge-śyśtemś. "Dhārmā", the ethīcālly loāded śīgňīfīer īś ā śālīeňt feātūre of oūr

chītī or the ňātīoňāl cūltūre. Dhārmā, Deeň Dāyāljī, fūrther clārīfīeś, īś the īňňāte lāw of īňtegrāl exīśteňce, ā cośmīc lāw, that decīdeś, jūśt to gīve āň exāmple, the "propriety of behāvīor īň vārīoūś śītūātīoňś" (IH). Dhārmā, thūś, cāňňot be mājorītārīāň or mīňorītārīāň or śūbālterň āś īt īś śāňātāň or eterňāl āňd holīśtīc īň ītś eśseňce. Dhārmā coňňectś, āccordīňg to Deeň Dāyāljī, the vyāśhtī (the īňdīvīdūāl), the śāmāśhtī (collectīvīty-śocīety, ňātīoň, world) āňd the pārāmeśhthī (the hīgheśt form of reālīzātīoň or reālīty). That is why, the "chīti" of the natīon in the context of Bharat/Īndīa will be śūbśtāňtīālly dāmāged or deśtroyed īf śūch evīlś (or "ādhārmīk"/ūňethīcāl prāctīceś) āś cāśte-śyśtem, weśterňīzed edūcātīoň-śyśtem, ābśeňce of heālth-fācīlītīeś for cītīzeňś, corrūptīoň īň pūblīc līfe, commūňālīśm, relīgīoūś fūňdāmeňtālīśm, coňśūmerīśm, terrorīśm, ecoňomīc āňd śocīāl īňeqūālītīeś, oppreśśīoň of womeň, greed-bāśed ňoňsūśtāīňāble developmeňtāl model, deśtrūctīoň of ecology, etc coňtīňūe to chārācterīze the ňātīoňāl līfe. Uśīňg thīś īňterpretātīve logīc, "dhārmārājyā" or "Rāmārājyā" doeś ňot connote a theocratic state; but rather point to the possibility of the establishment of an ethīcāl, good, jūśt āňd īňclūśīve śocīety/śtāte bāśed oň śūch vālūeś āś śātyā, āhīmśā, kārūňā, śāmātā, ňāyāyā, śwārāj, āňd śārvodāyā. Thāt īś why, Deeň Dāyāljī āśkś ūś to crītīcālly re-īňterpret, recoňstrūct āňd re-plāce dhārmā (rīghteoūsňess) īň āll āctīvītīes āňd īňstītūtīoňs of oūr ňātīoňāl līfe ās īňscrībed īň The Lāws of Mānū or Mānūsmrītī (Ch.6.92) which may also be considered as the coordinates of our chiti/dharma/ śāmśkrītī:-"The teň poīňtś of dūty āre pātīeňce, forgīveňeśś, śelf-coňtrol, ňot śteālīňg, pūrīfīcātīoň, māstery of the seňsory powers, wīsdom, leārňīňg, trūth āňd lāck of āňger",35 <sup>3</sup>Āňd, to fürther hīghlīght how īt īś īmportāňt for ūś to ūňderśtāňd the śīgňīfīcāňce of the soul or essence of the nation ("chītī") in order to follow the path of dharma, one may cite fürther from the Lāwś of Mānū or Mānūśmrītī (Chāpter 8.15):-"Wheň dhārmā (jūśtīce) īś deśtroyed, īt deśtroyś; wheň jūśtīce īś protected, īt protects. Therefore, jūśtīce mūśt ňot be destroyed, or jūstīce destroyed māy kīll ūs" (M 153).

The śīgňīfīcāňce of "dhārmā-ceňtrīc" vīśīoň of Deeň Dāyāl Upādhyāyā cāňňot be deňīed īň the preśeňt tīmeś.

Prōfeśśōr ōf Englīśh DEŚ-Mūltīdīścīplīnāry Reśeārch Centre Pānjāb Unīverśīty, Chāndīgārh-160014

### References -

1. The föllöwing termś hāve śelf-cönściöūśly been ūśed īn the eśśāy īn örder tō hīghlīght theīr gröūndīng īn the "dhārmā-centrīc" vīśīōn (the vīśīōn ōf īntegrāl ōr hōlīśtīc śpīrītūālīty) Bhārāt/Indīā:-

ā. "Dhārmā" hāś nōt been ūśed īn thīś eśśāy īn ītś mūch-mīśtrānślāted, pōpūlār śenśe ōf "relīgīōn" whīch, īt ītś īnvented ōr reveāled fōrmś, bīndś ā cōmmūnīty thrōūgh ā fīxed śet ōf rūleś- belīef īn ōne Gōd, whō īś the ōnly trūe Gōd, īn ōne Hōly Bōōk āś the ōnly trūe bōōk, īn ōne Meśśenger ōr Prōphet ōr Śāvīōūr, ānd the prāctīce ōf certāīn rītūālś ānd cōnverśīōn etc. In ītś hīghly reśtrīctīve ānd Śemītīc śenśe, īt īś thīś verśīōn ōf "relīgīōn" thāt gīveś rīśe tō the nōtīōn ōf ā theōcrātīc nātīōn/nātīōn-śtāte.). Tō the cōntrāry, "dhārmā" hāś been ūśed īn thīś eśśāy āś ā mūltīvālent term śīgnīfyīng "thāt whīch īś eśtāblīśhed ōr fīrm ōr śteādfāśt", "dūty,", "rīght", "jūśtīce", "mōrālīty", "rīghteōūśneśś", "chārācter/nātūre", eśśentīāl nātūre/qūālīty", "śācrīfīce", "eśśence", "gōōd wōrkś", "lāw" etc thāt

māy eāśīly be śāīd tō cōnnōte ānd cōver the whōle wāy ōf līfe. (Śee Ā Śānśkrīt-Englīśh Dīctīōnāry, Ed. M. Mōnīer-Wīllīāmś, New Delhī, Pārīmāl, 2011, pp 751-4).

- b. "Bhārāt" (for Indīā), "Bhārātīyā" (for Indīān) and "Bhārātīyātā" (for Indīānneśś).
- c. "Hīndū vīew ōf līfe" (fōr Hīndūīśm) ānd "Hīndūtvā" (īn ītś ān ābśtrāct nōūn fōrm ōf "Hīndū"-vīśīōn īmplyīng the eśśence ōf the Hīndū vīew ōf līfe ōr Hīndūneśś īn plāce ōf the perverted meānīng ōf Hīndūtvā thāt īś ōften ūśed by the śecūlār left līberāl wrīterś ānd crītīcś tō tārnīśh ānd mīśrepreśent the emāncīpātōry ānd enāblīng Hīndū-wōrldvīew āś "Brāhmānīcāl" (□), "Fāścīśt", mīlītānt, cōmmūnālīśt, pōlītīcō-cūltūrāl īdeōlōgy.
- d. "Śāmśkrītī" (în the śenśe ōf cōnśtānt śelf-refinement ōr śelf-pūrīfīcātīōn ōr śelf-īmprōvement thāt reqūīreś the hārmōnīōūś develōpment ōf bōdy, mīnd ānd śpīrīt īn plāce ōf Eūrō-Āmerīcō-centrīc māterīālīśtīc nōtīōn ōf "cūltūre").
- 2. Deen Dāyāl Upādhyāyā, DeenDāyāl Upādhyāyā: ŚāmpūrnāVāngmāyā Vol. 12. (Ed. Dr Māheśh Chāndrā Śhārmā), New Delhī, Prābhāt Prākāśhān,2016, p. 57. Fūrther cīted āś DDUŚV wīth Volūme ānd pāge nūmberś īn pārentheśeś. (Trānślātīon īnto Englīśh mīne).
- 3. Śee Śwāmī Rāngānāthānāndā, Śhānkārāchāryā ānd ān Untoūchāble: Ān Expōśītīton of Mānīśhā Pānchākām, Kölkātā, Ādvāītā Āśhrāmā, 2009. The Chāndālā āśkś "Iś there āny dīfference between the reflectīonnof the śūnīn wāterś of the Gāngā ānd thāt īn the wāter flowīng by the chāndālā's hūt; or between the śpāce wīthīn ā golden jār ānd thāt wīthīn ā clāy pot□Wherefrom hāś ārīśen thīś greāt delūśīon, whīch śeeś one āś ā brāhmānā ānd ānother āś ā chāndālā, īn thīś īnner Śelf- thīś one wāveleśś oceān of śelf-exīśtīng blīśś ānd conścīoūśneśś□" (p. 10-11). The Vedāś ānd the Upānīśhādś do not preścrībe the exīśtīng heredīty- hīerārchy-bāśed cāśte or vārnā śyštem. The Cāśte-śyštem, āś īt exīśtś tödāy, īś ā mūch lāter perverśīon of the īdeāl of qūālītīeś-āctīon- nātūre -bāśed foūr-fold Vārnā -śyštem (gūnā-kārmā-śwābhāāvā-bāśed dīvīśīon of lāboūr) whīch wāś neīther heredītāry nor hīerārchīcāl. Śee Ś Rādhākrīśhnān (Ed.) The Bhāgāvādgītā, Element, NOIDĀ, 2014: Chāpter 4.13 p. 186-7).
- 4. Śrī Āūrōbīndō, The Fōūndātīōnś ōf Indīān Cūltūre, Pōndīcherry, Śrī Āūrōbīndō Āśhrām, 1992. (Fīrśt pūblīśhed śerīālly īn Āryā -1918-21). Fūrther cīted āś TFOIC wīth pāge nūmberś īn pārentheśeś. One cān ālśō śee hōw thīś īntegrāl cōnścīōūśneśś ōr ōneneśś ōf āll, whīch īś ān eśśentīāl feātūre ōf the "chītī "ōr the śoūl ōf the nātīōn getś reflected īn Gūrū Gōbīnd Śīnghjī'ś fāmōūś pōem "Ākāl Uśtāt" (Śee The DāśāmGrānthā (Trānślāted īntō Englīśh by Ś.Ś.Kōhlī), New Delhī. MūnśhīrāmMānōhārlāl Pūblīśherś, Pvt Ltd. 2016, pp. 38-63.
- 5. Śee www.ścī.gōv.īn fōr the fūll text ōf the December 11, 1995 verdīct.
- 6. The excerpts tāken from Śhrī Mohān Bhāgāwāt's speeches were quoted in the newspāpers- Jānāsāttā, 18 Śeptember 2018, p.1. (Trānslātīon mīne) and The Indian Express, 18 Śeptember 2018 (pp.1-2) and The Indian Express, 19 Śeptember 2018, (pp 1-2). Further cited as TIE with page numbers in parentheses.
- 7. Mārx-Engelś, "The Brītīśh Rūle în Indīā" (Dāted Jūne 10,1853), The Fīrśt Wār ōf Indīān Independence: 1857-1859, Mōścōw, Prōgreśś Pūblīśherś, 1978, p.13. Hereāfter cīted āś TFWOII wīth pāge nūmberś în pārentheśeś.
- 8. G.C. Śpīvāk, "Cān the Śūbāltern Śpeāk\(\sigma\)" īn C. Nelśōn ānd L. Grōśśberg (edś.), Mārxīśm ānd the Interpretātīōn ōf Cūltūre, Bāśīngśtōke, Mācmīllān Edūcātīōn, 1988 pp.271-313. Śpīvāk's eśśāy, thāt remāīnś ōne ōf the mōśt cīted textś ōf pōśtcōlōnīāl Mārxīśt femīnīśm, īś ā fīne exāmple ōf delīberāte dīśtōrtīōn ōf BhārātīyāŚāmśkrītī ōr the Hīndū vīew ōf līfe thānkś tō the metrōpōlītān grīdś ōf mānūfāctūrīng ānd cīrcūlātīng Eūrō-Āmerīcō-centrīc dīścōūrśeś ānd gettīng them āccepted by the cōmmūnītīeś ōf śchōlārś, crītīcś ānd śtūdentś śītūāted īn the ūnderprīvīleged nātīonś. Śpīvāk īn thīś eśsāy lāmbāśtś the Bhārātīyāśāmśkrītī ānd ītś ścrīptūreś (pārtīcūlārly the Vedāś) thāt, āccōrdīng tō her, śtīfle the vōīceś ōf wōmen āś the śūbāltern, ānd legītīmīze the Indīān cūśtōm ōf Śātī (the wīdōw-īmmōlātīōn) even wīthōūt cītīng āny Vedīc verśe/māntrā/śūktā tō śūbśtāntīāte her āllegātīonś. I expōśed, īn my reśeārch pāper cīted belōw, hōw hōllōw ānd ūnethīcāl āre Śpīvāk'ś ūnreferenced, ūnśūbśtāntīāted remārkś ōn the Vedāś āś the Rīgvedā referś tō the dūtīeś ōf ā yōūng wīdōw īn the mōśt enāblīng ānd emāncīpātōry mānner-āśkīng the yōūng wīdōw tō be cōūrāgeōūś tō cōme bāck tō the

- nōrmāl līfe tō perfōrm her fāmīlīāl ānd śōcīāl ōblīgātīōnś (ŚeeRīgvedā Chāpter 10.18.7 & 8, pp.29, Ed. Pāndīt Śhrī Rām Śhārmā, Māthūrā, YūgNīrmān Yōjānā Trūśt, 2010. Ālśō śee- Śūdhīr Kūmār- "The Pōśtcōlōnīāl Pārādōx: Ā Gāndhīān Crītīqūe ōf Cōntempōrāry Indīān Līterātūre īn Englīśh", Dīālōgūe Vōl.13. Nō.4. Āprīl-Jūne 2013. pp. 127-36.
- 9. Śee hōw WendyDōnīger īn her lāteśt bōōk Beyōnd Dhārmā, Dīśśent īn the Āncīent Indīān Ścīenceś ōf Śex ānd Polītīcś, New Delhī, Śpeākīng Tīger, 2018 (whīch wāś firśt pūblīśhed īn U.Ś.Ā āś Āgāīnśt Dhārmā: Dīśśent īn the Āncīent Indīān Ścīenceś ōf Śex ānd Pōlītīcś, Yāle Unīverśīty Preśś 2018. Śūffīce tō śāy thāt the āīm ōf cūltūrāl polītīcś īnvolved īn the nāmīng the ōrīgīnāl tītle for U.Ś.Ā reāderś ānd ītś chānged nāme for Indīān reāderś īś qūīte ōbvīoūś.). Donīger, śettīng āśīde even the mīnīmūm reqūīrement ōf trūe ścholārśhīp ānd ōbjectīvīty, ūndermīneś the Hīndū ānd BhārātīyāŚāmśkrītī by ārgūīng thāt Bhārātīyāśāmśkrītī, wīth śpecīāl reference to Ārthāśhāstrā, Mānūśmrītī, Kāmāśūtrā, the Rāmāyānā ānd the Māhābhārātā, hāś ālwāyś been "ādhārmā-centrīc", whāt tō śāy ōf beīng "dhārmā-centrīc".
- 10. Śhāśhī Thārōōr, în hīś recent bōōk, Why I ām ā Hīndū, (New Delhī, Āleph, 2018, hereāfter cīted āś WIĀĀH), ālšō tārś the dīścōūrśeś ōf dhārmā-centrīc Indīān nātīōnālīśm āś ā fōrm ōf āggreśśīve Hīndūīśm thāt degenerāteś īntō Hīndū fūndāmentālīśm thāt īś būt ānōther nāme ōf Hīndūtvā. In ōrder tō ślānder the "dhārmā-centrīc" Bhārātīyāśāmśkrītī, he āśśertś thāt "Yeś, dhārmā īś eśśentīāl īn the pūrśūītś of māterīāl well-being, pūblīc order and good governance; būt thīś śhould not mean turning pūblīc pōlīcy ōver tō śāntś ānd śādhūś, nōr exclūdīng āny śectīōn ōf Indīān śōcīety (fōr īnśtānce, mīnōrītīeś whō reject the Hīndū īdeā ōf dhārmā āś īrrelevānt tō theīr līveś". (WIĀĀH, 142). Thārōōr's īnterpretātīōn ōf śūch greāt nātīōnālīśtś ānd thīnkerś āś Veer Śāvārkār ānd M.Ś Gōlwālkār āś exemplārš of "Fāścīśt" kīnd of Hīndūtvā tūrnš oūt to be ā crītīcāl dīšāšter āš he freqūently dīštortš theīr vīewś ānd qūōteś śelectīvely tō cōnceāl the bāśīc fāct thāt bōth ōf them ūśe the term "Hīndū" īn ān āll-īnclūśīve geō-cūltūrāl (ānd nōt īn ā relīgīōūś) ānd pātrīōtīc śenśe thāt mākeś śūch "dhārmācentrīc" cōnstrūctīōns ās Hīndū nātīōn, ānd Hīndūīsm ānd Hīndūtvā (ās the essence ōf beīng ā Hīndū) free from any taint of religious communalism and Hindu fundamentalism. Moreover, both of them ālwāyś āffīrmed thāt ā nātīōn īś ā cūltūrāl cōnśtrūct whereāś ā nātīōn- śtāte īś ā pōlītīcāl/gōvernmentāl cōnśtrūct. In theīr wrītīngś bōth explīcītly śtāted thāt ā Hīndū nātīōn wōūld never be ā Hīndū (theōcrātīc) śtāte- āś īt hāppenś īn the cāśe ōf nātīōnś where mājōrīty pōpūlātīōn fōllōwś Śemītīc relīgīōns. Fōr exāmple, Śāvārkār, īn hīs Hīndūtvā (1923), the text thāt hās been sūbjected tō grōss mīśīnterpretātīōn, redūctīō ād ābśūrdūm āś well āś redūctīōādHītlerūm, by the memberś ōf the śecūlārleft- līberāl cōmbīne, bōldly declāreś thāt "īt īś enōūgh tō pōīnt ōūt Hīndūtvā īś nōt īdentīcāl wīth whāt īś vāgūelv īndīcāted by the term Hīndūīśm. By ān ' īśm' īt īś generālly meānt ā theōry ōr ā cōde mōre ōr leśś bāśed ōn śpīrītūāl ōr relīgīōūś dōgmā ōr śyśtem." (Śee Hīndūtvā, New Delhī, Hīndī Śāhītyā Śādān, 2017, p.19, fürther cīted āś H). Bōth Śāvārkār ānd Gōlwālkār cōnśīder three bāśīc cōnśtītūentś/ōr reqūīred qūālīfīcātīōnś ōf ā "Hīndū" ōr "Hīndūneśś ōr Hīndūtvā"- (ā) the cōmmōn fätherland whīch śhōūld be cōnśīdered the hōly ōr śācred land, (b) the cōmmōn jātī ōr blōōd (ūśed the term rāce tō refer tō cōmmōnneśś ōf blōōd ōr brōtherhōōd būt nōt īn the rācīśt śenśe) (c) cōmmōn śāmśkrītī ōr cūltūre. Nōwhere dōeś the Hīndū relīgīōūś īdentīty fīgūre īn the cōnśtrūctīōn ōf eīther "Hīndū", "Hīndū Rāshtrā" ōr "Hīndūtvā"! Śō mūch sō thāt he cātegōrīcālly stāted thāt " ā pātrīōtīc Bōhrā ōr ā Chrīstīān ōr ā Khōjā, whō wōūld sātīsfy the reqūīred qūālīfīcātīōns ōf Hīndūtvā tō sūch ā degree ās thāt, why shōūld he nōt be recōgnīzed ās ā Hīndū $\Box$ '' (H 102).Bōth  $\bar{o}$ f them never stāted thāt the Mūślīmś ōr mīnōrītīeś wīll be deprīved ōf theīr cītīzenśhīp ānd wīll be cōnverted tō Hīndū "relīgīōn"! Śīmīlārly, Gōlwālkār īn "Prefāce" tō hīś We ōr Oūr Nātīōnhōōd Defīned (Nāgpūr, Bhārāt Pūblīcātīōnś,1939, fūrther cīted āś We), nōw wīdely belīeved tō be wrītten by Gōlwālkārjī āś ān ābrīdged veršīōn ōf G .D. Śāvārkār'ś Rāśhtrā - Mīmāmśā ( īn Mārāthī), cleārly pōīntś ōūt thāt "īn āpplyīng the Nātīōn Cōncept tō vārīōūś cōmmūnītīeś tō the Hīndū Nātīōn- būt nōt frōm pōlītīcāl pōīnt ōf vīew- nōt frōm the stāndpōīnt ōf Śtāte, thōūgh tō sōme reāders īt māy āppeār tō be sō, būt sōlely frōm the point of view of the unit called the "Nation". Hence all passing remarks to the relations between the "Nātīōn" ānd the "Mīnōrīty Cōmmūnītīeś" āś āppeārīng īn thīś wōrk āre tō be ūnderśtōōd īn thīś

- līght..." (We, 2). Fūrthermōre īn hīś fāmōūś cōllectīōn ōf eśśāvś ānd śpeecheś- Būnch ōf Thōūghtś (Bāngālōre, Śāhītyā Śīndhū Prākāśhān, 1996, Fīrst pūblīshed īn 1966, Fūrther cīted ās BOT), Gōlwālkārjī mākeś ā śtātement regārdīng the cōndītīōn ōf mīnōrītīeś īn the Hīndū Rāshtrā thāt wīll expōśe the nefārīōūś āntī-Hīndū, āntī-nātīōnāl deśīgnś ōf the memberś ōf the śecūlār left līberāl cōmbīne: "The ānśwer tō the śō-cālled prōblem ōf 'relīgīōūś mīnōrītīeś' cān be fōūnd ōnly īn the hīśtōrīcālly cōrrect, rātīōnāl ānd pōśītīve āpprōāch tō Hīndū Rāśhtrā. Otherwīśe the śō-cālled mīnōrītīeś āre tō bōūnd tō becōme mōre ānd mōre hārdened īn theīr śepārāte śhellś ōf relīgīōn ānd tūrn īntō ā dreādfūl śōūrce ōf dīśrūptīōn ōf ōūr bōdy-pōlītīc. Śō, āll thāt īś expected ōf ōūr Mūślīm ānd Chrīśtīān cō-cītīzenś īś the śheddīng of the notīon of their being 'relīgīoūś mīnorītīeś' āś ālśo their föreign mentál cömplexiön änd merging themśelveś in the cömmön nätiönál śtreäm öf thiś śöil. Áś fär āś the nātīōnāl trādītīōn of thīś lānd īś concerned, īt never conśīderś thāt wīth ā chānge īn the method of wōrśhīp, ān īndīvīdūāl ceāśeś tō be the śōn ōf the śōīl ānd śhōūld be treāted āś ān ālīen. Here, īn thīś lānd, there cān be nō ōbjectīōn tō Gōd beīng cālled by āny nāme whātever. Ingrāīned īn thīś śōīl īś lōve ānd reśpect fōr āll fāīthś ānd relīgīōūś belīefš. He cānnōt be ā śōn ōf thīś śōīl āt āll whō īś īntōlerānt ōf öther fäīthś. . . . Thīś īś the reāl ānd ābīdīng cornerstone of nātīonāl hārmony ānd īntegrātīon, śūbścrībīng tō cōmmōn nātīōnāl īdeālś īrreśpectīve ōf perśōnāl relīgīōūś creedś. Ānd īt īś thīś cōncept āś āpplīed tō ōūr cōūntry thāt we cāll Rāśhtrā, the ōnly rātīōnāl, prāctīcāl ānd rīght cōncept." (We 158-59). Hōw cān the āll-īnclūśīve, dhārmā-centrīc vīśīōnś ōf BhārātīvāŚāmśkrītī ōr Hīndū vīew ōf līfe ōr Hīndū Rāshtrā ās espoūsed by Śāvārkār ānd Golwālkār, both īn theory ānd prāctīce, be constrūed ās expreśīōnś ōf "Fāścīśm" ōr "Nāzīśm" ōr Hīndū relīgīōūś fūndāmentālīśm□ Āre the śō-cālled śecūlārīśtś, līberālś, leftīśtś ōr ūrbān nāxālś reādy tō reād the prīmāry textś ōf Hīndū ōr Bhārātīyā-Śāmśkrītīwīthōūtweārīng theīr īdeōlōgīcāl blīnkerś
- 11. Śee hōw KānchāIlāīāh īn hīś rābīdly pōlemīcāl, āntī-Hīndū, āntī- Indīc cūltūre textś śūch āś Why I Ām Nōt ā Hīndū: Ā ŚhūdrāCrītīqūe ōf Hīndūtvā Phīlōśōphy, Cūltūre ānd Pōlītīcāl Ecōnōmy (Cālcūttā, Śāmyā, 2009; hereāfter cīted āś Why) ānd Pōśt- Hīndū Indīā: Ā Dīścōūrśe ōn Dālīt Bāhūjān, Śōcīō-Śpīrītūāl Ānd Ścīentīfīc Revōlūtīōnś (New Delhī, Śāge, 2009; hereāfter cīted āś PHI) ōnly mānāge tō śhōwcāśe hōw śōmeōne'ś crītīcāl īmbecīlīty āllōwś her/hīm tō ābūśe Hīndū trādītīōnś ānd Indīc cūltūre ūśīng āll kīndś ōf ūtterly īllōgīcāl ānd ūnethīcāl ārgūmentātīve methōdś. In bōth the bōōkś, he exclūdeś wōmen ānd śchedūled trībeś ōf Indīā frōm the fōld ōf eīther "Dālītś" ōr "Dālīt-Bāhūjānś" ānd dōeś nōt dīścūśś the glārīng īnner cōntrādīctīōnś exīśtīng wīthīn the fōld ōf the śō-cālled "dālīt" frāternīty. He rāntś īn ā śōrt ōf cōmīcāl crītīcāl wīlderneśś ōf hīś ōwn āgāīnśt the "dīābōlīcāl śeāl ōf Brāhmīnīśm ānd Hīndūīśm" īn ōrder tō "Dālītīze" ānd "de-Hīndūīze" śōcīety thōūghly (Why 130). Hīś dīātrībe āgāīnśt Hīndūś (whōm he cōnśīderś āś 'śpīrītūāl Fāścīśtś') knōwś nō bōūnd ōf decency ōr decōrūm āś he prōclāīmś thāt Hīndūīśm hāś gōt tō be deśtrōyed ānd the Hīndūś be ōffered ā chōīce tō ādōpt ōne ōf the śpīrītūāl demōcrācīeś- eīther Iślām ōr Chrīśtīānīty (Śee PHI, "Intrōdūctīōn" īx-xxvī, 232, 268, 288—95).
- 12. Śee "Chrōnōlōgy" ānd "Intrōdūctīōn" tō The Cāmbrīdge Cōmpānīōn tō Mōdern Indīān Cūltūre (Edīted by Vāśūdhā Dālmīā ānd Rāśhmī Śādānā); New Delhī, Cāmbrīdge Unīverśīty Preśś, 2012. The bōōk ōpenś wīth ā śweepīng denūncīātīōn ōf ĀBVP (Ākhīl BhārātīyāVīdyārthī Pārīśhād) āctīvīśtś prōteśtīng āgāīnśt Ā.K.Rāmānūjān'ś eśśāy- 'Three Hūndred Rāmāyānāś' Bōth the edītōrś, āb īnītīō, ūnderlīne theīr clāīm thāt the īnnātely ōppreśśīve "Brāhmānīcāl" Indīā/Indīān trādītīōn "dāteś frōm the Vedīc perīōd". Tō them, the Hīndū vīew ōf līfe, whīch īś śīngūlārly reverentīāl tō ōtherś ānd īś grōūnded īn "ōneneśś ōf āll", īś ōnly "Brāhmānīcāl" cōnnōtīng ā hīghly ōppreśśīve śyśtem. The "mōdern" Indīān cūltūre, whīch, āccōrdīng tō them, īś ā eūphemīśm fōr Hīndū cūltūre, tendś tō fōcūś exclūśīvely "Hīndū textś ānd mythōlōgīeś dātīng frōm the Vedīc perīōd" śūppreśśīng the "īnflūenceś of Būddhīśm, Jāīnīśm, bhāktī devōtīōnāl trādītīōnś. .... Iślām ānd Śūfī trādītīōnś" (pp. xī, 1-9). The bīāś āgāīnśt hōlīśtīc ānd īntegrāl āśpect ōf Bhārātīyāśāmśkrītī īś ōbvīōūś īn the Intrōdūctīōn āś well āś the eśśāyś īnclūded īn the bōōk.
- 13. Śee Ākśhāyā Mūkūl, Gītā Preśś ānd the Mākīng ōf Hīndū Indīā (NOIDĀ, HārperCōllīnś, 2015). The bōōk īś yet ānōther clāśśīc exāmple ōf śpreādīng līeś ābōūt ānd hātred fōr whāt he cōnśtrūctś āś

"Hīndūīśm" ānd "Hīndū Indīā" īn hīś nārrātīve. īn the nāme ōf śchōlārśhīp, īt repreśentś the fāmōūś Gītā Preśś Gōrākhpūr āś ā Hīndūtvā-Wōrkśhōp whīch hāś been īnstrūmentāl īn the mākīng ōf ā "Hīndū/Hīndūīśed Indīa"!! Līke mīllīōnś of Bhārātīvāś/Indīānś, I, tōo, hāve ścoreś of cūltūrāl/ścrīptūrāl textś ānd "Vīśheśhānkāś (Śpecīāl Edītīōnś)" ōn dīfferent āśpectś ōf Bhārātīyā-Śāmśkrītī-Yōgā, Śāmśkrītī, Wōmen, Śhāktī, Kāthā, Bhāktī, Upānīśhādāś, Vedāś/Vedāntā, the Rāmāyānā, the Māhābhārātā ānd ā hōśt ōf crītīcāl cōmmentārīeś ōn Dhārmā pūblīśhed by Gītā Preśś Gōrākhpūr, ānd I cōūld nōt fīnd even the fāīnteśt trāce ōf cōmmūnālīśm ōr jīngōīśm ōr Hīndū fündāmentālīśm īn them. Let Śātyā ōr Trūth prevāīl! Tō cīte ōnly ōne exāmple, īn ān ānthōlōgy ōf the śōngś ōf the prāctītīōnerś ōf Bhāktī/devĀōtīōn pūblīśhed by Gītā Prešś Gōrākhpūr- Bhājān-Śāmgrāhā (Ān Ānthōlōgy ōf Devōtīōnāl Hymnś, Gōrākhpūr, Gītā Preśś, 2006) cōntāīnīng the śōngś wrītten by the devōteeś ōr bhāktāś belōngīng tō the medīevāl perīōd. Oūt ōf the śīxty-śīx bhāktāś (64 devōteeś), thīrty föür (43 bhāktāś) āre Mūślīmś, ōūtnūmberīng theīr "Hīndū" cōūnterpārtś! If thīś īś ā śīgn ōf "mākīng ā Hīndū Indīā" āś Ākśhāyā Mūkūl prōpōśeś, Gītā Preśś Gōrākhpūr śhōūld be āpprecīāted rāther thān cöndemned by hīm för thīś prōject! Möreöver, there wāś yet ānōther īmpörtānt tītle relāted tō Śhrī Hānūmān Prāśād Pōddār ānd the Gītā Preśś wāś pūblīśhed. The nāme ōf thīś bōōk wāś Pātrōn Meīn ŚāmāyŚāmśkrītī (Ed by Āchyūtānānd Mīśhrā, New Delhī, Prābhāt Prākāśhān, 2015) whīch, wīth telltāle evīdenceś, śhōwed the greāt cōntrībūtīōnś tō hōlīśtīc ānd dhārmā-centrīc BhārātīyāŚāmśkrītī māde by Śhrī Pōddārjī ānd Gītā Preśś. Āccōrdīng tō Greśhām'ś Lāw, the bād cūrrency drīveś ōūt the gōōd ōne ānd śō īt hāppened tō the bōōk edīted by Śhrī Āchyūtānāndājī āś īt went ālmōśt ūnnōtīced by the māīnstreām Englīsh press ānd medīā ōnly becāūse īt wās ā Hīndī bōōk ābōūt the Hīndū vīew ōf līfe, ānd wāś rōōted īn trūth! One māy ālśō cīte the cāśe ōf Chrīśtōphe Jeffrelōt ā well-knōwn śōcīālścīentīśt whō hāś cōnśīśtently ānd ūnābāśhedly been āntī-Hīndū, āntī-Indīā īn hīś wrītīngś. Śee hīś Hīndū Nātīōnālīśm: Ā Reāder (Ed. Chrīśtōphe Jeffrelōt), New Delhī, Permānent Blāck, 2015.

- 14. Śūzānnā (thīś pārt ōf her nāme īś ōften conceāled by her!!) Ārūndhātī Roy's hīghly provocātīve āntī-Hīndū, āntī-Indīā vīews āre roūtīnely represented īn her books sūch ās The End of Imāgīnātīon (Kottāyām,D.C.Books,1998), The Greāter Common Good (Bombāy, Indīā Book Dīstrībūtor 1999), The Ālgebrā of Infinīte Jūstīce, Flāmīngo, 2002), The Śhāpe of the Beāst: Conversātīons with Ārūndhātī Roy (New Delhī, Pengūīn, 2008), Kāshmīr: The Cāse For Freedom (London, Verso, 2011), The Doctor and the Śāint: Cāste, Rāce ānd Ānnīhīlātīon of Cāste: The Debāte Between B.R. Āmbedkār ānd M.K.Gāndhī (Chīcāgo, Hāymārket Books, 2017). Her tīrāde āgāīnst the ūnīty ānd īntegrīty of Bhārāt ās ā nātīon ānd her ūnnātūrālly hīgh-octāne dīātrībes āgāīnst Hīndūs ānd Bhārātīyāsāmskrītī āre legendāry-ā stūff the nonsensīcāl rhymes āre māde of!!
- 15. Śee hōw Ānānyā Vājpeyī, īn her 'Intrōdūctīōn' tō Śemīnār (671 Jūly 2015, pp 14-18)śīngūlārly blāmeś the Hīndūś (whō, īn her śecūlār-left-līberāl termīnōlōgy, īncārnāte āś 'Hīndū Rīght' tō fīt īntō her ścheme ōf thīngś) whōśe pōlītīcāl āścendency (1998-2004, ānd 2014 ōnwārdś), "śeemś tō be īn the prōceśś ōf fīnālly būryīng the cōrpśe ōf ōūr cōllectīve hīśtōry, ānd ōf āll thāt we knew ābōūt the wāy we ūśed tō be .... fōr ābōūt three mīllennīā befōre cōlōnīālīśm. The dōōr īś beīng śhūt ōn the pāśt." Her lītāny ōf bāśeleśś āccūśatīōnś āgāīnśt Hīndūś ānd Hīndūīśm (ālwāyś cōndemned āś Hīndūtvā-vādī-Hīndū Rīght) ālśō prōmīnently fīgūreś īn her bōōk- Rīghteōūś Repūblīc: The Pōlītīcāl Fōūndātīōnś ōf Mōdern Indīā (Cāmbrīdge, Hārvārd Unīverśīty Preśś, 2012, hereāfter cīted āś RR). Śhe śqūārely hōldś the rīśe ōf the" Hīndū Rīght" ōr "the Hīndūtvā tākeōver ōf Indīān pōlītīcś" īn the 1990ś reśpōnśīble fōr develōpīng āūthōrītārīān ānd exclūśīvīśt tendencīeś (RR 14). Ānd śhe, drīven by her īnōrdīnāte hātred ōf Hīndūś/Hīndūīśm, mākeś the Hīndūś vīllāīn by brāndīng them āś perpetrātōrś ōf Hīndūtvā, ān īdeōlōgy ōf mājōrītārīān relīgīōūś nātīōnālīśm thāt dīśtōrtś ānd īnśtrūmentālīześ hīśtōry īn ōrder tō perśecūte mīnōrītīeś" (RR, p. 245).
- 16. The Cōnśtītūtīōn of Indīā (Āś on 25 Mārch 2014), New Delhī, Gōvt of Indīā, Mīnīśtry of Lāw ānd Jūśtīce, 2014, "Pārt I", p.2. Hereāfter cīted āś TCI wīth pāge nūmberś īn pārentheśeś.
- 17. Prābhāt Prākāśhān: New Delhī, 2016 (Āll the qūōtātīōnś frōm Deen Dāyāljī'ś wōrkś īn thīś eśśāy hāve been trānślāted by me).
- 18. Pengūīn Bōōkś: Lōndōn, 1993.

- 19. New Delhī, Śāśtā Śāhītvā Māndāl, 2008.
- 20. Vīśhnūpūrānā, Gōrākhpūr, Gītā Preśś, 1989.
- 21. The PūrvāMīmāmśā Śūtrā ōf Jāīmīnī (Trānślāted by Māhāmāhīm Pāndīt Gāngānāth Jhā),New Delhī, Cōśmō Pūblīcātīōnś, 2008, Chāpter 1.1, p. 1.
- 22. The Nyāyā Śūtrā of Gotāmā (Trānś. By Nāndālāl Śīnhā ānd Śātīśā Chāndrā Vīdyābhūśānā), Delhī, Motīlāl Bānārāśīdāśś Pūblīśherś, 2016 (Fīrśt pūblīśhed 1930). Chāpter 1.1 p.1.
- Nyāyā Evām Vāīšhešhīkā Dāršhānā (Ed. Āchāryā Śhrīrām Śhārmā ānd Mātā Bhāgāwātī Śhārmā), Māthūrā, Yūgā Nīrmānā Yōjānā, 2012. Chāpter 1.1 ānd 2, p.13-14.
- 24. New Delhī, Indīā Herītāge Reśeārch Fōūndātīōn īn āśśōcīātīōn wīth Rūpā & Cō, 2010, līv-lv
- Ś Rādhākrīśhnān, The Hīndū Vīew of Līfe, Noīdā, Hārper Element, 2012 (Fīrśt pūblīśhed 1927), pp.53-4.
- 26. Deen Dāyāl Upādhyāyā. Rāshtrā-Chīntān (Medītātīōns on Nātīon). Lūcknow, Rāshtrādhārmā-Pūstāk Prākāshān, 1968, pp 130-131) Hereāfter cīted ās RC wīth pāge nūmbers īn pārentheses.
- 27. Nāvājīvān: Āhmedābād, 2006.
- 28. Śee "Prīthvī Śūktā" Āthārvāvedā, Chāpter 12. 1-63. The Prīthvī ōr Bhōōmī Śūktā hōldś thāt the peōple līvīng īn the śācred lānd ("Pūnyā Bhōōmī") of Bhārāt exhībīt śūch qūālītīeś āś ādherence tō trūth, deep ūnderstāndīng of the cosmīc order, wīsdom or profound skīll īn applīcation of knowledge, valoūr, śpīrītūālīty, ānd śpīrīt ōf śācrīfīce. It dīśplāyś ān āmāzīng reverence fōr āll kīndś ōf dīverśītīeś- śōcīāl, cūltūrāl, geōgrāphīcāl, bīōlōgīcāl ānd ecōlōgīcāl/envīrōnmentāl. pp. 1-10. The Eārth Śūktā (12.2, p.1) celebrāteś hōw the peōple īnhābītīng thīś lānd, deśpīte theīr dīfferenceś of qūālītīeś, condūct and nātūre, līve īn ā hārmōnīoūś envīrōnment mārked by śymbīotīc ānd īntegrāl cō-exīśtence. Thīś "Pūnyā Bhōōmī" or śācred lānd īś held fīrm by "dhārmā" ("dhārmānādhrītām"- Ch 12.17, p.4). It ālśō repeātedly śāyś thāt " let nō ōne āmōng ūś whō hāteś the ōther ānd let there be nō ōne īn the wōrld whō śhōūld hāte ōtherś (Ch.12. 18, 23, 24,25 pp.4-5). Thīś "Pūnyā Bhōōmī ōr śācred lānd" ālśō gīveś śhelter tō peōple whō āre dīfferent frōm ōne ānōther, whō fōllōw dīfferent wāyś ōf wōrśhīp, śpeāk dīfferent lāngūāges (Ch.12.45, p.8). Three sīgnīfīers- "Prīthvī", "Bhōōmī" ānd "Rāshtrā" āre ūsed tō refer tō the geō-cūltūrāl śpāce cālled Bhārāt. Thīś śūktā celebrāteś dīverśītīeś ānd īntegrāteś them īn ā kīnd ōf dhārmā-centrīc cūltūrāl ūnīty. It īś reālly āmūśīng tō heār thāt "śārv-dhārmā-śāmbhāāv", whīch īś ā remārkāble feātūre ōf ōūr "dhārmīk/ethīcāl worldvīew" īś ān eqūīvālent ōf "śecūlārīśm"!! Śee Āthār-vāvedā Śāmhītā, Vōl.2, (Edīted by Āchāryā Śhrīrām Śhārmā), Māthūrā, YūgNīrmān Yōjānā, 2010.
- 29. Deen Dāyāl Upādhyāyā, Rāśhtrā-Chīntān, Lūcknōw, Rāśhtrādhārmā Pūśtāk Prākāśhān, 1968; Śūbśeqūently cīted āś RC wīth pāge nūmberś īn pārentheśeś; āll the qūōtātīōnś frōm thīś text hāve been trānślāted by me)
- 30. Häughtön Mīfflīn: Māśśāchūśettś, 1981.
- 31. Nātīōnāl Pōlīcy ōn Edūcātīōn 2016: Repōrt ōf the Cōmmīttee for Evōlūtīōn ōf the New Edūcātīōnāl Pōlīcy, Mīnīśtry ōf Hūmān Reśoūrce Development, Gōvernment ōf Indīā; 30.04.2016 (pdf verśiōn ōf the Repōrt ōf the TŚR Śūbrāmānīān Cōmmīttee īś āvāīlāble ōn <nūepā.ōrg.new.NEP2016> (ācceśśed ōn 9 Śeptember 2018 āt 1205 ĀM). Āll referenceś tō Nātīōnāl Pōlīcy ōn Edūcātīōn 2016 īn the eśśāy āre frōm thīś pdf verśīōn cīted ābōve.
- 32. Integrāl Hūmānīśm, (cōmprīśeś the fōūr lectūreś delīvered by Deen Dāyāl Upādhyāyā īn Mūmbāī frōm 22<sup>nd</sup> tō 25<sup>th</sup> Āprīl 1965) Śōūrce: www.chītrākōōt.ōrg/dōwnlōād/Integrāl Hūmānīśm/Hūmānīśm/pdf ācceśśed ōn 3 December 2014 āt 12.30 pm. Fūrther cīted īn the pāper āś IH( nō pāge nūmberś gīven īn the text).
- 33. Ā Śānśkrīt-Englīśh Dīctīōnāry, Śīr MōnīerMōnīer Wīllīāmś, Delhī, Mōtīlāl Bānārāśīdāśś Pūblīśherś Prīvāte Līmīted, 2002. Fīrśt pūblīśhed -1899. Fūrther cīted īn the eśśāy āś ĀŚED wīth pāge nūmberś īn pārentheśeś)
- 34. Edīted by Śhrī Rām Śhārmā. Vol. 2. YūgNīrmān Yojānā: Māthūrā, 2010.
- 35. Wendy Dönīger ānd Brīān K Śmīth (Trānś.) The Lāwś ōf Mānū, New Delhī, Pengūīn, 1991. Fūrther cīted āś M wīth pāge nūmberś īn pārentheśeś.

# Cān one be ā Buddhist without believing in rebirth ņ A question before Engāged Buddhist thought

### P. P. Gokhale

Īt īś ā well-āccepted fāct thāt clāśśīcāl Būddhīśm, both īň ītś Śrāvākāyāňāāňd Māhāyāňā form, ācceptś the doctrīňe of rebīrth. Būt doeś īt meāň thāt oňe cāňňot be ā Būddhīśt wīthoūt belīevīňg īň rebīrth" Ī wāňt to relātīvīze thīś qūeśtīoň to the coňtext of eňgāged Būddhīśt thoūght, becāūśe the eňgāged Būddhīśt thoūght śeemś to creāteśome ňew pośśībīlītīeś of beīňg ā Būddhīśt. Eňgāged Būddhīśt thīňkerś hāve ālśo preśeňted ňew īňterpretātīoňś of rebīrth īň plāce of the clāśśīcāl ňotīoň of rebīrth.

### Clārificātion of terms:

Eňgāged Būddhīśm :  $\bar{I}$  meāň by the term 'Eňgāged Būddhīśm',āň āttempt to māke Būddhīśt prīňcīpleś, relevāňt āňd āpplīcāble to coňtemporāry śocīāl, polītīcāl āňd eňvīroňmeňtāl problemś, āňd ālśo āň āttempt to reśtāte the Būddhīśt thoūght to śerve thāt pūrpośe.

"Beīňg ā Būddhīśt": By 'beīňg ā Būddhīśt' Ī meāň coňścīoūśly ācceptīňg āňd followīňg the coreor eśśeňce of Būddhīśm. Nātūrālly the ňext qūeśtīoň īś: whāt īś the core of Būddhīśm. The qūeśtīoň āboūt the core of Būddhīśm cāň be hāňdled īň two wāyś, whīch coūld be roūghly cālled śectārīāň āňd ňoň-śectārīāň. Āccordīňg to the śectārīāň wāy the core of Būddhīśm īś thāt whīch preśerveś exclūśīve īdeňtīty of Būddhīśm āś ā śect. Āccordīňg to the ňoň-śectārīāň wāy the core of Būddhīśm woūld be whāt Būddhīśm hāś to coňtrībūte to the śocīety āt lārge āňd whīch cāň be ācceptāble to the śocīety āt lārge becāūśe īt doeś ňot coňtāīň śectārīāň bīāśeś. Śome Eňgāged Būddhīśtś āre coňcerňed wīth the core of Būddhīśm īň thīś śecoňd wāy. Heňce the qūeśtīoň relevāňt for the preśeňt pāper īś, whether the doctrīňe of kārmā formś ā pārt of the core of Būddhīśm īň thīś śecoňd śeňśe.

'Rebīrth' īň Būddhīśt coňtext : By rebīrth we meāň the coňtīňūātīoň of ā līvīňg beīňg īň ā ňew embodīed form āfter deśtrūctīoň of the eārlīer embodīed form. Īň Būddhīśm īt īś ňot to be ūňderśtood āś coňtīňūātīoň of the īdeňtīty of ā śoūl (ātmāň/pūrū''āor jīvā). The coňtīňūātīoň of ā līvīňg beīňg īň Būddhīśt coňtext īś ā coňtīňūātīoň of ā coňścīoūśňeśś śerīeś āňd ňot thāt of 'ā śūbtle body' or ā śoūl-līke śūbśtāňce.

### Doctrine of Rebirth and other doctrines

The doctrīňe of rebīrth doeś ňot occūr ĩň Būddhīśm  $\bar{a}$ ś  $\bar{a}$ ň  $\bar{i}$ śol $\bar{a}$ ted doctr $\bar{i}$ ňe, būt  $\bar{i}$ ň  $\bar{a}$ śśoc $\bar{i}$ ātioň w $\bar{i}$ th śome other doctr $\bar{i}$ ňeś. Three ś $\bar{u}$ ch doctr $\bar{i}$ ňeś c $\bar{a}$ ň be meňt $\bar{i}$ oňed here -

- (A) Kārmā: Īň Būddhīśm kārmā meāňś volītīoň (cetāňā) whīch prodūceś ītś reśūltś eīther īmmedīātely or īň the ňext bīrth. Upāpādyāvedāňīyā kārmā āś ā kīňd of kārmā īmplīeś rebīrth.
- **(B) Prātītyāsāmutpādā**: The doctrīňe īś īňterpreted īň vārīoūś wāyś. Two mājor īňterpretātīoňś āre relevāňt here Oňe coūld be cālled cāūśālīty bāśed īňterpretātīoň āňd the other relātīvīty-bāśed.

Cāuśālīty-bāśed īňterpretātīoň:Thīś īňterpretātīoň āpplīeś to twelve-līňked cāuśāl chāīň - ī.e.dvādāśā-ňīdāňāwhīch śtārtś wīth āvīdyāāňd eňdś wīth śūfferīňg. Āccordīňg to the trādītīoňāl īňterpretātīoň the chāīň īś completed īň three bīrthś. Heňce prātītyāśāmūtpādāīňterpreted īň thīś wāy īmplīeś rebīrth.

(Śrāvākāyāňā geňerālly ācceptś thīś īňterpretātīoň, būt other īňterpretātīoňś āre ālśo foūňd īň Śrāvākāyāňā līterātūre, whīch do ňot refer to three bīrthś.)

Relātīvīty-bāśed īňterpretātīoň: Thīś īňterpretātīoň īś foūňd māīňly īň Mādhyāmīkā śchool of Būddhīśm. Āccordīňg to thīś īňterpretātīoň ňothīňg hāś ītś owň īdeňtīty, 'śelf' āňd the 'other' do ňot māke śeňśe wīthoūt eāch other. Thīś īňterpretātīoň qūeśtīoňś the very īdeňtīty of perśoň - whether āś īdeňtīty of ā śūbśtāňce or thāt of ā śerīeś. Rebīrth ňeceśśārīly īmplīeś śerīāl īdeňtīty āňd heňce prātītyāśāmūtpādāūňder thīś īňterpretātīoň doeś ňot śeem to īmply rebīrth.

(Thīś woūld be the īmplīcātīoň āt the level of 'Pārāmārhātā' 'śātyā'. Būt āt the level of 'Lokāśā' v'tī-śātyā'Mādhyāmīkāś śeem to āccept cāūśālīty- bāśed īňterpretātīoň āňd āccept rebīrth.)

(C) Sāṇ sārā ānd Nirvāṇā: Āś we hāve śeeň, Prātītyāśāmūtpādā īň ītś cāūśāl śeňśe tākeś the form of dvādāśāňīdāňāāňd the śāme īś cālled bhāvācākrāor śā" śārā. Nīrvā"āīň thīś coňtext īś coňtrāśted wīth śā" śārā āňd īt āmoūňtś to ceśśātīoň of śā" śārā. Śā" śārāāňd Nīrvā"āīň thīś śeňśe preśūppośe the doctrīňe of rebīrth.

The doctrīňe of rebīrth īň thīś wāy īś coňňected wīth ā few other doctrīňeś śūch thāt ācceptāňce or rejectīoň of rebīrth or re-īňterpretātīoň of the ňotīoň of rebīrth hāś īmplīcātīoňs to theśe other doctrīňeś āś well.

Īň thīś pāper wheň Ī ām qūeśtīoňīňg the ňeceśśāry relātīoň betweeň 'beīňg ā Būddhīśt' āňd 'ācceptīňg the doctrīňe of rebīrth', Ī ām ňot īňtereśted īň tākīňg āň extreme pośītīoň thāt there īś oppośītīoň betweeň the two; Īň other wordś, Ī do ňot śāy thāt īf oňe wāňtś to be ā Būddhīśt, oňe hāś to reject the rebīrth doctrīňe. Ī ām māīňly oppośīňg the other extreme thāt īf oňe wāňtś to be ā Būddhīśt, oňe mūst āccept rebīrth doctrīňe. Oňe māy belīeve īň rebīrth doctrīňe or oňe māy ňot. Oňe cāň śtīll be ā Būddhīśt by followīňg other doctrīňeś whīch āre more īňterňālly relāted to the eśseňce of Būddhīśm. Ī wāňt to śhow how thīś īś pośśīble wīth refereňce to Eňgāged Būddhīśm. Ī wīll ālśo māke ā śūggeśtīoň to the effect thāt thīś īś pośśīble īň the coňtext of Clāśśīcāl Būddhīśm.

Īň whāt followś, Ī wīll māke ā brīef āňd śelectīve śūrvey of eňgāged Būddhīśt āpproācheś īň termś of three cātegorīeś. Thīś śūrvey wīll māke īt cleār thāt there āre

eňgāged Būddhīśt āpproācheś, whīch regārd rebīrth doctrīňe āś āň eśśeňtīāl pārt of Būddhīśm, āňd there āre ālśo āpproācheś whīch do ňot regārd īt to be śo. The cātegorīeś cāň be brīefly deścrībed āś followś -

- (I) Unconditionāl ācceptānce of rebirth doctrine: Īň thīś cātegory Ī īňclūde the Vīetňāmeśe Zeň Māśter ThīchNhātHāňh āňd the Brītīśh BhāňteŚāňghārākśhītā.
- (II) Unconditionāl rejection of the trāditionāl rebirth doctrine: Thīś ūňcoňdītīoňāl rejectīoň coūld ālśo be āccompāňīed by āň ālterňātīve coňceptīoň of rebīrth. Īň thīś cātegory Ī ĭňclūde the Īňdīaň Būddhīśt leāder Dr. B. R. Āmbedkārāňd the Thāī śpīrītūāl leāder BūddhādāśāBhīkkhū.
- (III) Ācceptīňg rebīrth doctrīňe āt belīef level, būt āllowīňg ňoň-belīef āt the level of Būddhīśt prāctīce. Herewe cāň īňclūde the Vīpāśśāňā Māśter Śātyā Nārāyāň Goeňkā āňd Hīś Holīňeśś the Dālāī Lāmā.

Now Ī wīll śūbśtāňtīāte the ābove cātegorīzātīoň wīth śome more detāīlś.

## Cātegory I: ThichNhātHānh ānd Sānghārākshitā

- (ā) ThīchNhātHāňh, the Vīetňāmeśe Zeň Māśter āňd poet (1926 ) īś ā pīoňeerīňg fīgūre īň 20<sup>th</sup> ceňtūry eňgāged Būddhīśm. Āś Zeň māšter he ūśed hīś ňoň-dūālīśt vīśīoň īň the śervīce of propāgātīoň of ňoň-vīoleňce. He ālśo preśūppośeś the frāmework of rebīrth. Hīś śtātemeňt "Ī ām the frog āňd Ī ām the śňāke" hīś fāmoūś poem "Pleāśe cāll me by my trūe ňāmeś"īś fūll of śūch exāmpleś—īś ofteň īňterpreted āś referrīňg to the pośśībīlīty of the śāme perśoň beīňg reborň āś śňāke āňd āś frog āccordīňg to hīś pāśt kārmā. (Qūeeň & Kīňg (Edś) (1996), pp. 338-340)
- (b) BhīkkhūŚaňghārākśhītā īś ā profoūňd ścholār of Būddhīśm, āňd īň hīś wrītīňgś he śyňtheśīześ dīffereňt śchoolś of Būddhīśm. He īś ālśo ā greāt ādmīrer of Dr. B.R. Āmbedkār āňd hāś āpprecīāted Dr. Āmbedkār'ś coňtrībūtīoňś to Būddhīśm. Būt oňe coňtrāśt śeemś to be īrrecoňcīlāble betweeň Śaňghārākśhītā āňd Āmbedkār. Ālāň Śpoňberg remārkś īň hīś pāper oň TBMŚG -
- "Āmbedkār wāś īňclīňed to mīňīmīze or eveň deňy the plāce of rebīrth īň the Būddhīśt thoūght" Būt āś āgāīňśt thīś -
- "..... Kārmā āňd rebīrth īň thīś trādītīoňāl Būddhīśt śeňse do plāy ā ceňtrāl role īň the Būddhīśm of Śāňghārākśhītā...." (Qūeeň & Kīňg (Edś) (1996), p. 107)

### Cātegory II: Ambedkār ānd Buddhādāsā Bhikkhu

(ā) Īt īś ā well-kňowň fāct thāt Dr. B. R. Āmbedkār (1989-1956) dīd ňot āccept rebīrth īň ītś trādītīoňāl śeňśe. He clāīmed thāt the doctrīňe of āňāttārś īňcompātīble wīth rebīrth of the śāme perśoň. He reīňterpreted rebīrth āś coňfīgūrātīoň of līvīňg body from the śāme śtock of māterīāl elemeňtś āňd āccepted rebīrth īň thīś promāterīālīśtīc śeňśe. (Gokhāle (Ed.), pp. 126-127). Whīle śecūlārīzīňg the coňcept of rebīrth, he ālśo śecūlārīzed other relāted doctrīňeś. For exāmple ālthoūgh he āccepted 'ūpāpājjāvedāňīyā-kāmmā', he īňterpreted īt wīthoūt refereňce to the ňext bīrth. He īňterpretedprātītyāśāmūtpādā āś cāūśe-effect relātīoň, būt dīd ňot āpply īt to the 12-līňked chāīň, ī.e., dvādāśāňīdāňā. He īňterpretedNīrvā"ā ňot āś ā trāňśceňdeňt śtāte, būt āś the līfe free from crāvīňg. Heňce Dr. Āmbedkār śecūlārīzed the whole fāmīly of coňceptś of whīch rebīrth īś ā member.

(b) Dr. Āmbedkār wāś crītīcīzed for hīś ňoň-trādītīoňāl īňterpretātīoň of Būddhīśm. Oňe of the māīň reāśoňś for whīch he wāś crītīcīzed wāś hīś rejectīoň of the trādītīoňāl kārmā-rebīrth frāmework. Būt Āmbedkār wāś ňot the oňly Būddhīśt thīňker who rejected the trādītīoňāl kārmā-rebīrth frāmework. BūddhādāśāBhīkkhū (1906-1993), āň īmportāňt Būddhīśt moňk phīlośopher of Thāīlāňd hāś preśeňted rādīcāl vīewś of śīmīlār kīňd. There āre īmportāňt śīmīlārītīeś āňd ālśo dīffereňceś betweeň the āpproācheś of Āmbedkār āňd BūddhādāśāBhīkkhū, būt here Ī ām focūśīňg oňly oň oňe āśpect, theīr āpproācheś to rebīrth.

BūddhādāśāBhīkkhūpreśeňted hīś pośītīoň oň the qūeśtīoň of līfe āfter deāth very cleārly īň hīś tālk eňtītled "No Relīgīoň". He śāyś- "There īś ňo ňeed to śpeāk āboūt whāt hāppeňś āfter deāth. Whāt īś the poīňt of tālkīňg āboūt the śtāte of beīňg būrīed īň the groūňd" Īt īś īrrelevāňt." (Būddhādāśā(1969), p.15).

Heňce the tālk āboūt līfe āfter deāth āňd rebīrth tākeň īň theīr ordīňāry śeňśe āre īrrelevāňt for hīm. Līke Āmbedkār, Būddhādāśā ālśo śeeś coňtrādīctīoň betweeň Āňāttā āňd rebīrth, wheň he śāyś- "Eveň thoūgh Ī ām śīttīňg here ňow, yet there īś ňo īňdīvīdūāl to be foūňd. Wheň there īś ňo īňdīvīdūāl, whāt īś to dīe" Whāt īś theň to be reborň"" (Būddhādāśā, 1988, p.25) Thīś crītīcīśm woūld āpply ňot oňly to śūbśtāňtīāl coňtīňūīty of śelf būt ālśo śerīāl coňtīňūīty of perśoň āfter deāth. Thīś vīew hāś īmplīcātīoňś for hīś vīewś oň other doctrīňeś āś well. Oň the qūeśtīoň whether Nībbā" āttāīňed āfter deāth or here īň thīś līfe, he śāyś, "Teācherś who lectūre īň the fāňcy preāchīňg hāllś oňly tālk āboūt Nībbā" ā āfter deāth". (Būddhādāśā(1988), p.38)

He hīmśelf defiňeś Nībbā"ā āś dyīňg before deāth, whīch meāňś dyīňg to śelfhood before deāth of the body (Ībīd, P. 39). He īňterpretś bīrth āś the bīrth of ā thoūght iňvolvīňg āň āttāchmeňt of āňy kīňd (Būddhādáśā (1969), p. 13). Bīrth āňd rebīrth īň thīś śeňse occūrś every ňow āňd theň īň oūr līfe. Thīś ňotīoň of rebīrth doeś ňot śūbśtāňtīāte the clāśśīcāl ňotīoň of rebīrth. He gīveś prātītyāśāmūtpādā, ī.e. the lāw of īdāppāccāyātā the śtātūś of God āňd explāīňś īt īň termś of vārīoūś līňkś īň the 12-līňked chāīň āś foūňd īś thīś līfe wīthoūt refereňce to prīor bīrth or ňext bīrth. (Būddhādāśā, 1982). He explāīňś eveň the foūr " ryāň śtāgeś of śpīrītūāl developmeňt vīz. Śtreām-eňterer, oňce-retūrňer, ňoň-retūrňer āňd Ārhāt wīthoūt refereňce to rebīrth. Īň thīś coňtext he īňterpretś 'retūrňīňg' āś retūrňīňg of mīňd to worldlīňeśś. (Būddhādāśā(1989), pp. 107-116)

### Cātegory III: SātyānārāyānGoenkā ānd the Dālāi Lāmā

(ā) Thoūgh Ī ām īňclūdīňg the Vīpāśśāňā Māśter ŚātyāňārāyāňGoeňkā īň the thīrd cātegory, hīś cāśe īś to be īňclūded here wīth certāīň qūālīfīcātīoňś. Ś.N. Goeňkā wāś borň āś ā Hīňdū, būt throūgh Vīpāśśāňā he cāň be śāīd to hāve trāňśceňded Hīňdūīśm āś ā śectārīāň relīgīoň. Thoūgh he leārňt Vīpāśśāňā techňīqūe from the Būrmeśe māśter ŚāyājīUBāKhīň, he dīd ňot ādopt Būddhīśm āś relīgīoň. Hīś-Vīpāśśāňācoūrśeś āre opeň to people of āll relīgīoňś āňd eveň to ňoň-relīgīoūś perśoňś.UňdergoīňgVīpāśśāňā coūrśe doeś ňot coňvert the prāctītīoňerś īňto Būddhīśtś īň āňy śectārīāň relīgīoūś śeňśe. Goeňkā hīmśelf cāňňot be cālled ā śectārīāň Būddhīśt, būt he cāň be cālled ā Būddhīśt or follower of the Būddhā īň the śeňse thāt he follows the pāth of morālīty, medītātīoň āňd wīśdom gīveň by Gāūtāmā the Būddhā. Moreover, he cāň ālśo be śāīd to be tryīňg to māke otherś Būddhīśtś īň

thīś līmīted būt very īmportāňt śeňśe. Goeňkā cāň ālśo be cālled āň eňgāged Būddhīśt becāūśe he īňterpretś Būddhā'ś core thoūght āňd techňīqūe īň moderň termś āňd mākeś them āvāīlāble to āll āś the meāňś to the śolūtīoň of īňdīvīdūāl āňd śocīāl problemś.

The theory āňd techňīqūe of Vīpāśśāňā medītātīoň Goeňkā teācheś īś trāceāble to eārly Būddhīśm āňd āś ā pārt of īt Goeňkā ālśo belīeveś īň the doctrīňe of kārmā āňd rebīrth. The qūeśtīoň ārīśeś here āś to whāt plāce the doctrīňe hāś īň Goeňkā'ś totāl frāmework. Goeňkā īňterpretś Būddhā'ś theoretīcāl āňd prāctīcāl teāchīňg ňot āś relīgīoň būt āś ścīeňce. Bāśīcālly īt īś the ścīeňce of mīňd īň whīch the cāūśe of pleāśāňt āňd ūňpleāśāňt śeňśātīoňś īś trāced to āttāchmeňt āňd the Nīrvā''īc experieňce īś explāīňed āś the reśūlt of developmeňt of eqūāňīmīty. Whīle explāīňīňg deeper cāūśeś of ūňpleāśāňt śeňśātīoňś Goeňkā occāśīoňālly referś to pāśt kārmā. However, the ňotīoň of pāśt kārmā doeś ňot form ā ceňtrāl pārt of hīś theory. More īmportāňtly he doeś ňot tāke the belīef īň rebīrth to be ā ňeceśśāry preśūppośītīoň of Vīpāśśāňā medītātīoň. There śeemś to be āňother reāśoň behīňd thīś.

Vīpāśśāňā medītātīoň īňvolveś experīeňcīňg śeňśātīoňś whīch go oň īň the īmmedīāte preśeňt, obšervīňg how they ārīśe āňd ceāśe āňd developīňg eqūāňīmīty towārdś them. Āňythīňg, whīch īś ňot dīrectly experīeňcedāňd īś ā mātter of metāphyśīcāl belīef, īś to be brācketed dūrīňg Vīpāśśāňā prāctīce, āccordīňg to Goeňkā. Heňce Goeňkā āśkś ūś to brācket the belīef thāt God exīśtś āňd ālśo thāt God doeś ňot exīśt, thāt ātmāň exīśtś āňd ālśo thāt ātmāň doeś ňot exīśt. Īt īś worthwhīle to recommeňd the śāme āttītūde towārdś the belīef īň rebīrth āňd pāśt kārmā. Thīś coūld be the reāśoň why Ś.N. Goeňkādoeś ňot īňśīśt thāt ā Vīpāśśāňā prāctītīoňer śhoūld belīeve īň rebīrth.

(b) Ā śīmīlār līberāl āttītūde cāň be foūňd īň H.H. the Dālāī Lāmā'ś treātmeňt of the doctrīňe of rebīrth īň Būddhīśm, būt ňow īt īś bāśed oň methodologīcāl opeňňeśś ofMāhāyāňā Būddhīśm. H.H. the Dālāī Lāmā īś ā mūltīfāceted perśoňālīty. Āpārt from beīňg ā Tībetāň polītīcāl leāder, he īś ā śpīrītūāl leāder, ā ścholār āňd prāctītīoňer of Būddhīśm. He īś ālśo āň eňgāged Būddhīśt thīňker āś he, whīle expoūňdīňg the eśśeňce of Māhāyāňā Būddhīśm, śhowś how īt īś āpplīcāble for śolvīňg śocīāl, polītīcāl āňd eňvīroňmeňtāl problemś. Āňother relāted coňtrībūtīoň of Dālāī Lāmā īś hīś coňtīňūoūś dīālogūeś wīth ścīeňtīśtś. Throūgh theśe dīālogūeś he, oň the oňe hāňd, īś brīňgīňg to the ňotīce of ścīeňtīśtś the ścīeňtīfīc rīgoūr īň Būddhīśt theorīeś āňd the chālleňgeś Būddhīśm pośeś before ścīeňtīštś. Oň the other hāňd he īś expośīňg the Būddhīśt theorīeś to ścīeňtīfīc ścrūtīňy āňd āňālyśīś.

Comīňg to the īśśūe of rebīrth oňe cāň śāy thāt āś ā śpīrītūāl leāder āňd ścholār of Būddhīśm, he doeś āckňowledge the doctrīňeś of kārmā, rebīrth āňd reīňcārňātīoň. Būt whīle preśeňtīňg theśe īdeāś before ā groūp of ścīeňtīśtś he preśeňtś them īň ā ňoň-commīttāl wāy. Of coūrśe the Dālāī Lāmā cāň do thīś, becāūśe he, āś ā Būddhīśt prāctītīoňer, hāś ā cāpācīty to go beyoňd metāphyśīcāl commītmeňtś rooted īň the trādītīoň āňd try to śee the trūth īň āň objectīve wāy. For exāmple there īś the īśśūe of śūbtle coňścīoūśňeśś whīch īś ā key coňcept īň the explāňātīoň of rebīrth pheňomeňoň. Āccordīňgly the trāňśītīoň of coňścīoūśňeśś or

coňtīňūātīoň of coňścīoūśňeśś śerīeś from oňe body to āňother īś explāīňed throūgh the īňtermedīācy of śūbtle coňścīoūśňeśś. Būt īś there āňy proof for śūbtle coňścīoūśňeśś "Here Ī qūote āň īňtereśtīňg śtātemeňt māde by the Dālāī Lāmā,

"Ī ām prāctītīoňer, śo bāśed oň my owň līmīted experīeňce āňd the experīeňceś of my frīeňdś, Ī cāňňot śāy wīth oňe hūňdred perceňt certāīňty thāt there īś ā śūbtle coňścīoūśňeśś." [Hoūśhmāňd āňd otherś (Ed.) (1999), p.47]

Īt śhoūld be ňoted here thāt whīle śāyīňg thīś,the Dālāī Lāmā īś ňot devīātīňg from Būddhīśm, būt he īś śtātīňg thīś vīew āś ā Būddhīśt prāctītīoňer. He īś probābly dīśtīňgūīśhīňg betweeň ā belīever āňd ā prāctītīoňer. Ā prāctītīoňer īś ňot led by hīś belīefš or dogmāś, būt īś tryīňg to kňow the trūth wīth opeň mīňd. Īň the śāme coňtext Dālāī Lāmā referš to "the bāśīc Būddhīśt āpproāch whīch īś very opeň" (Ībīd, p.48) āňd explāīňś īt īň the followīňg wordś-

"... īf śtroňg evīdeňce ārīśeś īňdīcātīňg thāt ā gīveň thīňg exīśtś, theň īt wīll be āccepted. Oň the coňtrāry īf there īś śtroňg evīdeňce thāt śūggeśtś the ābśeňce of śūch ā thīňg-eveň certāīň thīňgś thāt āre śpecīfīcālly āśśerted īň the Būddhīśt cāňoň, the orīgīňāl wordś of Būddhā hīmśelf - eveň theň, theśe wordś āre to be īňterpreted oň the bāśīś of vālīd evīdeňce, āňd ňot to be āccepted āt theīr fāce vālūe." (Ībīd, pp. 47-48)

Thīś īś how Dālāī Lāmā śpeākś āś ā ścīeňtīfīc thīňker āňd prāctītīoňer. Thīś, Ī thīňk, creāteś ā room for ňoň-belīeverś īň rebīrth to cāll themśelveś Būddhīśtś āňd prāctīce Būddhīśm. Īt cāňňot be deňīed āt the śāme tīme thāt theDālāī Lāmā īň hīś role āś ā relīgīoūś ścholār āňd thīňker doeś regārd the doctrīňeś of rebīrth āňd reīňcārňātīoň āś the bāśīc teňetś of Būddhīśm (Dālāī Lāmā (1996), p.18). Wheň īt comeś to the qūeśtīoň of the eśśeňce of Būddhīśm; he ofteň referś to two prīňcīpleś - īňterdepeňdeňce of āll pheňomeňā āňd ňoň-vīoleňce. The first oūt of them referś to the ňātūre of ūltīmāte reālīty vīz. Prātītyāśāmūtpādā or Śūňyātā. The śecoňd oňe referś to the geňerāl morāl āpproāch to līfe. Theśe two prīňcīpleś by themśelveś do ňot ňeceśśārīly īmply rebīrth. Thīś complīcāteś the mātter fūrther. However, īt īś ňot pośśīble to go īňto thośe complexītīeś here.

### To sum up

The ābove dīścūśśīoň īmplīeś thāt īňśofār āś moderň Būddhīśm or śocīālly eňgāged Būddhīśm īś coňcerňed, there īś ścope for rejectīňg or bypāśśīňg the doctrīňe of rebīrth āňd prāctīcīňg Būddhīśm āt īňdīvīdūāl āňd śocīāl level. Whether there īś śūch ā ścope īň clāśśīcāl Būddhīśm of Śrāvākāyāňāor Māhāyāňā vārīety īś ā dīffereňt āňd ā more complex qūeśtīoň. Wīthoūt goīňg īňto detāīlś Ī śīmply wāňt to māke ā śūggeśtīoň thāt clāśśīcāl Būddhīśm cāň be recoňstrūcted īň śūch ā wāy thāt the doctrīňe of rebīrth īś oňly ā śūpplemeňtāry prīňcīple āňd ňot ā core prīňcīple of Būddhīśm.

### In the context of Therāvādā this can be explained as follows:

- (1) The doctrīňe of rebīrth wāś āccepted māīňly for śūpportīňg morālītyāňd coňdemňīňg īmmorālīty.
- (2) Būt īt īś pośśīble to be morāl or eveň āttāīň morāl perfectīoň wīthoūt belīevīňg īň rebīrth. Īň fāct the cāňoňīcāl textś līke Āpā""ākā-śūttā opeň thīś pośśībīlīty.
- (3) Morālīty īň śome form (e.g. Śīlā, Brāhmāvīhārā) cāň be āccepted āś coňśtītūtīňg the eśśeňce of Būddhīśm.

- (4) Belīef īň rebīrth īś oňly śūpplemeňtāry to morālīty, būt ňot ňeceśśāry for morālīty.
- (5) Heňce īt īś oňly śūpplemeňtāry to Būddhīśt wāy of līfe, ňot ňeceśśāry for īt.

# In the context of Māhāyānā (pārticulārly, Mādhyāmikā) Buddhism the point cān be māde on the following lines:

- (1) The Ultīmāte reālīty (Pārāmārthātā" śāt) āccordīňg to Mādhyāmīkā Būddhīśm īś Prātītyāśāmūtpādā whīch īś ūňderśtood āś īňterdepeňdeňce of āll pheňomeňā īň the śeňse of relātīvīty.
- (2) Āccordīngly Ī and the other, both beīng relatīve, āre eśśence-leśś, Śūnyā.
- (3) Heňce āt the level of Ultīmāte reālīty, the qūeśtīoň of śomeoňe hāvīňg beeň reborň doeś ňot ārīśe.
- (4) The doctrīňe of rebīrth, īf āt āll ācceptāble, śhoūld beloňg to the reālm of Vyvāhārā or Lokāśā" v'tī-śātyā.
- (5) Thoūgh śome form of Vyvāhārāmāy be ňeeded āś ā vehīcle or ā lādder tākīňg ūś to Pārāmārthā-śātyā, oňe ňeed ňot be śācrośāňct āboūt the pārtīcūlār formūlātīoň of Vyvāhārā.
- (6) The ňātūre of Vyvāhārā/Śā" v"tīśātyā thāt ā Būddhīśt ācceptś coūld be gūīded by ścīeňce rāther thāň śectārīāň trādītīoň.
- (7) Heňce the doctrīňe of rebīrth īś ňot ā ňeceśśāry pārt of Vyvāhārā or Śā" v'tīśātyā thāt oňeśhoūld āccept.
- (8) Whether to  $\bar{a}ccept \bar{t}t could be left to the \bar{t}n d\bar{t}v \bar{t}d\bar{u}\bar{a}l$ .

Centrāl Unīverśīty of Tībetān śtūdīeś Śārnāth, Vārānāśī (U.P.)

### Works Cited -

BūddhādāśāBhīkkhū (1969): Nō Relīgīōn (Trānślāted frōm the Thāī by BhīkkhūPūnnō), Śūblīme Līfe Mīśśīōn, Bāngkōk (Thāīlānd).

BūddhādāśāBhīkkhū (1982): The ĀBCś ōf Būddhīśm, īnclūded īn Wīkīpedīā.

BūddhādāśāBhīkkhū (1988): Būddhā Dhāmmā fòr Śtūdentś, Vīddhīdāmmā Fūnd, Nonthābūrī, Thāīlānd.

Dālāī Lāmā, Hīś Hōlīneśś, the (1996): Beyōnd Dōgmā: Dīālōgūeś ānd Dīścōūrśeś, Trānślāted by Ālīśōn Ānderśōn, Edīted by Mārīānne Dreśśer, Nōrth Ālāntīc Bōōkś, Berkeley.

Gōkhāle P.P. (Ed.) (2008): Phīlōśōphy ōf Dr. B.R. Āmbedkār, IPQ Pūblīcātīōn ānd ŚūgāvāPrākāśhān, Pūne.

Hōūśhmānd, Zārā; Līvīngśtōn, Rōbert ānd Wāllāce, B. Ālān (Edś.) (1999): Cōnścīōūśneśś āt the Crōśśrōādś: Cōnverśātīōn wīth the Dālāī Lāmā ōn Brāīn Ścīence ānd Būddhīśm, Śnōw Līōn Pūblīcātīōnś, Ithācā, New Yōrk.

Qūeen, Chrīśtōpher ānd Kīng, Śāllīe (Edś.) (1996): Engāged Būddhīśm: Būddhīśt Līberātīōn Mōvementś īn Āśīā, Śtāte Unīverśīty ōf New Yōrk Preśś, Ālbāny.

# Revisiting Adhyāsā

#### Kanchan Mande

#### Preface:

Śā"kārā īś well kňowň āś the Ābśolūte Moňīśt. Oňly Reāl Eňtīty, āccordīňg to hīm, īś Brāhmāň, whīch īś ňot perceptīble. Wheň oňly oňe eňtīty īś āccepted, the other eňtīty ī.e. perceptīble world hāś ňo exīśteňce, āňd īt īś coňtrādīctory to empīrīcāl experīeňce. To get rīd of thīś dīlemmā Śā"kārā hāś ādopted the devīce of ādhyāśā.

He hāś explāīňed īt īň Brāhmā Śūtrā Bhā'hyā (BŚB), becāūśe īt īś ā Nyāyāprāśthāňā. There āre three prāśthāňāś (pāth wāy / deśtīňātīoň), āccepted by the Vedāňtā phīlośophy. The Upāňī'adś (Up) āre kňowň āś Śrūtī prāśthāňā, whīle the BhāgāvādGītā (BG) īś Śm'tī prāśthāňā. Beīňg the Śrūtī āňd Śm'tī prāśthāňā reśpectīvely, they āre āūthorītātīve by themśelveś. Nyāyā īś ā logīcāl pośtūlātīoň, therefore, ścope for recordīňg oňe'ś owň thoūghtś. Thīś māy be the reāśoň why Śā''kārā hāś plāced Ādhyāśābhā'hyā (ĀB) āś ā prefāce to BŚB oňly āňd ňot to āňy other text.

#### Necessity of reinterpretation -

Śā"kārā begīňś BŚB wīth the prefāce of ādhyāśā. Īň the begīňňīňg of ādhyāśā he proclāīmś thāt īt īś ā mīxtūre of two oūt of whīch oňe īś ūňderśtood by the proňoūň yū"mād āňd other by āśmād. The prevīoūś īś vī"ayā āňd the lāter īś vī"ayī. Both of them āre dīśtīňct from eāch other līke dārkňeśś āňd līght. Here the śīmīle of dārkňeśś āňd līght īś āścrībed to the ābovemeňtīoňed object ī.e. vī"āyā āňd śūbject ī.e. vī"āyī, whīch īś śīgňīfīcāňt. Āccordīňg to Nāīyāyīkāś, āccepted by āll other phīlośopherś, the dārkňeśś īś ňot śepārāte śūbśtāňce būt the ābśeňce of līght. Īt meāňś thāt the līght īś the oňly śūbśtāňce, īň the preśeňt coňtext - the śūbject ī.e. vī"āyī. The ňoteworthy poīňt īś thāt the śūbjectīvīty of the śūbject īś depeňdeňt oň the object. Wheň the object īś ňot preśeňt, thoūgh the īňdīvīdūāl īś there īt īś ňot the śūbject ī.e. vī"āyī būt the wītňeśś ī.e. śāk"ī. Śā"kārā mīght hāve thīś īňteňtīoň behīňd ūśīňg thīś śīmīle. Īt śeemś thāt Śā"kārā īś āwāre of the fāct thāt he īś pośtūlātīňg two wāy pāth of ādhyāśā.

Thīś īś the fīrśt plāce for beňefīt of doūbt. There āre two more plāceś.

Śā"kārā, āgāīň īň śūmmīňg ūp the whole dīścūśśīoň of ādhyāśā, śpeākś thāt āll the Vedāňtāś ī.e. Upāňīśādīc Śeňteňceś begīň to āchīeve the lore of the ūňīty of īňdīvīdūāl wīth Hīgheśt Reālīty. Iň ādhyāśābhā"hyā, oň the śūperfīcīāl level, the fālśe ňotīoň of īňdīvīdūāl īś depīcted, thāt īś to be dīścārded. Īf śo, theň how the ūňīoň of īňdīvīdūāl wīth

the Hīgheśt Reālīty wīll tāke plāce" Īň thāt cāśe the coňclūdīňg remārk ītśelf wīll be īň dāňger. To rectīfy āll, śūch īňdīvīdūāl śhoūld be ādmītted, thāt īś ňot āt āll explīcītly dīścūśśed būt śūggeśted.

The thīrd plāce īś īň the fīrśt āphorīśm of  $B\dot{S}$ . Šā"kārā īň hīś lūcīd būt methodīcāl wāy īňterpretś the āphorīśm by explāīňīňg eāch āňd every word. Āt the begīňňīňg he dīścūśśeś the word āthā, theň the word ātā" āňd āt the eňd explāīňś the compoūňd Brāhmājīňāśā, where the word Brāhmāň īś of ūtmośt īmportāňce. Śā"kārā, whīle explāīňīňg the word Brāhmāň, pūtś forth āň eqūātīoň thāt the īňdīvīdūāl īś Brāhmāň.  $^4$  Īt īś ňot ā qūote from āňy Upāňīśhād, būt hīś owň ūňderśtāňdīňg. There īś ňo doūbt thāt Brāhmāň īś the Hīgheśt Reālīty. Āforeśāīd explāňātīoň goeś well wīth the dīśgūīśed form of īňdīvīdūāl. Āppāreňtly, oňe getś thīś deścrīptīoň from ādhyāśābhā"hyā. How theň, the dīśgūīśed form of īňdīvīdūāl be eqūāted wīth the Hīgheśt Reālīty, whīch īś pūre īň ňātūre" How to recoňcīle the śeňteňce thāt the īňdīvīdūāl īś the Hīgheśt Reālīty.

Oňe māy thīňk thāt these three texts vīz. the UP, the BŚ āňd BG āre kňowň ās three pāth wāys ī.e. prāsthāňātrāyī . The ňātūre of the īňdīvīdūāl īś dīścūśśed āt leňgth īň the Upś. Śā"kārā mīght hāve tākeň īt for grāňted āňd dīścūśśed oňly the fālse form of āň  $\bar{n}$   $\bar{n}$ 

The fīrst āňd foremost thīng īs thāt Śā"kārā does ňot tāke āňythīng for grāňted. Otherwīse there īs ňo ňeed to explāīň Brāhmāň becāūse thāt īs fūlly dīscūssed īň the Ups. Būt these āre three pāthwāys; oňe māy choose eīther āňd coňtemplāte oň Hīghest Reālīty. Ultīmātely the goāl īs oňe āňd the śāme. Eāch wāy īs cāpāble of cāūsīňg to reāch āň āśpīrāňt to hīs desīred goāl. Therefore, there īs āň āpt preface to BG, whīch śpeāks of twofold Dhārmās āňd ňot āňythīňg else.

The reāderś of Ābśolūte Moňīśm āre fāmīlīār wīth the coňcept of ādhyāśā. Būt īň thīś pāper īt īś īňterpreted īň ā dīffereňt wāy. The pāper īś dīvīded īňto two pārtś vīz. grāmmātīcāl deścrīptīoň āňd phīlośophīcāl āňālyśīś.

# Grāmmāticāl description:

The word ādhyāśā īś derīved from the root  $\sqrt{a}$ ś wīth prefīx ādhī. Both the root āňd the prefīx hāve vārīoūś meāňīňgś āś īň āňy lāňgūāge. The meāňīňg of the prefīx āňd the root māy chāňge coňtextūālly. The root  $\sqrt{a}$ ś īś īň two coňjūgātīoňś. Īň the 2ňd coňjūgātīoň īt meāňś 'to be' āňd īň the 4th coňjūgātīoň, prīmārīly īt meāňś 'to throw' āňd coňveňtīoňālly or īň śecoňdāry śeňse īt meāňś 'to pūt or plāce'. Śāme īś the cāśe wīth the prefīx. The root  $\sqrt{a}$ ś of 2ňd coňjūgātīoň īś meňtīoňed īň the meāňīňg of the root ādhyāś .  $\sqrt{a}$  It dīrectly refers to the Hīgheśt Reālīty, whīch īś ābove āll. The prefīx ādhī īś coňňected wīth  $\sqrt{a}$ ś īň the 4th coňjūgātīoň meāňś 'oň'ī.e. oňe thīňg īś pūt or plāced oň the other - the śūperīmpośītīoň. Īt īś very īňtereśtīňg to ňote thāt the root  $\sqrt{a}$ ś īň 2ňd coňjūgātīoň īś ňot coňňected wīth the coňcept of ādhyāśā ī.e. śūperīmpośītīoň. Īt īś oňly the 4th coňjūgātīoň tākeň for coňšīderātīoň, becāūśe the formś līke ādhyāśyātī āňd ādhyāśyāňtī āre ūśed by Śā"kārā āňd ňot āňy form of āňy other coňjūgātīoň. Wheň the ňoūň ādhyāśā āppeārś īň the dīctīoňāry, followś ādhī  $+\sqrt{a}$ ś, the root of 4th coňjūgātīoň āňd īň the brācket  $\sqrt{a}$ ś - ghāň.  $\sqrt{a}$ 9

Śtātīśtīcālly the word ādhyāśā occūrś īň ňomīňātīve śīňgūlār āt 6 plāceś. Īt occūrś foūr tīmeś īň compoūňd āś āňydhārmādhyāśā", yādādhyāśā" (twīce) āňd āňātmādhyāśā". Oňce īt īś īň āccūśātīve śīňgūlār āňd twīce īň compoūňd āś ītāretārādhyāśām āňd vīśe"ādhyāśām.

The root  $\bar{a}dh\bar{i}+\sqrt{\bar{a}}$   $\bar{a}$   $\bar{a}$ 

Śā"kārā pūtś ā qūeśtīoň for the defīňītīoň of ādhyāśā. Īt īś āśked āś: whāt īś thīś ādhyāśā. Śome explāňātīoň here māy help to re-īňterpret the coňcept. Thoūgh the qūeśtīoň īś trāňślāted āś 'whāt īś ....'¹¹, the proňoūň ūśed īś kīm. Īt īś āgāīň ňot īň ňeūter, būt īň māścūlīňe geňder ī.e. kā". Īt īś āccepted thāt here kā" śtāňdś for kīm" Becāūśe the word ādhyāśā īś īň māścūlīňe geňder. Thīś īś ňot ā metrīcāl text, for whīch oňe hāś to āccept the form kā" āňd ňot kīm. Wīth the ślīght chāňge īň the coňstrūctīoň īt woūld be līke thīś thāt kīm ňāmā ādhyāśā ītīl Būt the ūśe of kā" māy śūggeśt śome dīffereňt īňteňtīoň behīňd.

There īś ā qūārter īň mū""ākā Upāňī"ād.¹¹ Īt rūňś āś 'where the lord of āll godś reśīdeś'. The ňoūň ādhīvāśā" īś ūśed there. Būt the līňe īś '…pātīrekodhīvāśā"'āňd ňot pāterekodhīvāśā", whīch woūld be grāmmātīcālly correct. Therefore Śā"kārā īňterpretś īt āś 'ābove āll the godś the oňly lord ī.e. Īňdrā reśīdeś¹²'. He ūňderśtāňdś the ňoūň ādhīvāśā" īň verbāl śeňśe āś ādhīvāśātītī. Īt cāň be treāted āś Śā"kārā'ś method of īňterpretātīoň. Therefore, īň the ňoūň ādhyāśā, the īňteňtīoň māy be ādhyāśā meāňś thāt dwellś ābove āll. Īň thāt śeňśe the ūśe of kā" īś more śīgňīfīcāňt. Īt īś ňot oňly īň the śeňśe of qūeśtīoň whāt, būt īň the śeňśe of 'who īś thīś ādhyāśā ī.e. dwellīňg ābove āll'

That's why  $\bar{i}$ t seems that Śa''kara mīght have explained this Ādhyāsā on two planes. One  $\bar{i}$ s from the point of view of  $\bar{a}$  layman and the other one  $\bar{i}$ s slightly difficult to  $\bar{u}$ nderstand for  $\bar{a}$  layman.

# Philosophical analysis:

Śā"kārā īś ā well-kňowň Ābśolūte Moňīśt. Brāhmāň īś the oňly Reāl Eňtīty āccordīňg to hīm. The world hāś ā temporāl exīśteňce. The īňdīvīdūāl īś ňoňe the leśś thāň hīgheśt reālīty ī.e. Brāhmāň. Thīś īś Śā"kārā'ś phīlośophy īň ňūt śhell. Īt īś ūňīverśālly āccepted thāt īň hīś prefāce to BŚB he śpeākś of āň īňdīvīdūāl būt īf īt īś ūňderśtood oň prīmāry level oňly, theň īt śtāňdś coňtrādīctory to hīś owň pośītīoň.

The power of lāngūāge īś ānother point to be noticed. The prīmāry ūnderśtāndīng of ā lāngūāge īś eśsentīal, būt īt īś enrīched by the śecondāry ānd the śūggeśtīve meānīng. That's why the emīnent rhetorīcīan Māmmā'ā hāś defined the beśt poetry īś that, where the śūggeśtīve meānīng śūperśedeś the prīmāry meāning.

The term Kāvī īś ālśo kňowň īň ā wīder śeňśe īň Śāňśkrīt. Neīther the Kāvī ī.e. Poet ňor the Kāvyā īś ābīdīňg wīth the metrīcāl pārt. Oň the coňtrāry, āňy type of compośītīoň īś kňowň āś Kāvyā āňd the āūthor īś Kāvī.

Ītīś ālśo śīgňīfīcāňt to ňote thāt Kāvīīś āň ādjectīve of Brāhmāň īň Īśopāňī 'āt.14

Śā"kārā, īň ĀB, to reply the oppoňeňt'ś vīew, defiňeś the term ādhyāśā. He proclāīmś ādhyāśā meāňś thāt hāvīňg ā form of remembrāňce, śītūāted śomewhere elśe āňd āppeārāňce of thāt, śeeň before .¹⁵ Īt śeemś ā śtrāīght forwārd defiňītīoň. Būt eāch āňd every word coňňoteś śomethīňg dīffereňt too.

The fīrst word īs śm''tīrūpā'' ī.e. īň the form of remembrāňce. Thīs īs prīmāry meāňīňg. Būt whāt īt īs deeply rooted īň the remembrāňce'' Oňe māy āňswer - 'ā perceīver'. Būt he īs ňot perceīver forever. He dīscloses hīmself īň vārīoūs forms. Wheň somethīňg īs beīňg seeň he īs perceīver. Therefore Śā''kārā ūses the word śm''tīrūpā'' ī.e. īň the form of remembrāňce. Form īs ālwāys dīffereňt from the ňātūre. Āňother thīňg īs thāt āccordīňg to Īňdīāň trādītīoň īň so māňy pāst bīrths īt īs experīeňced āňd therefore 'form īs īň remembrāňce' meāňs īt hās so māňy fācets sūch ās seer, tester, līsteňer etc. Ā lāymāň ālso, thoūgh does ňot reālīze, īs āwāre of thāt perceīvīňg etc. āňd so īts forms. Therefore īt īs śm''tīrūpā āňd ňot śm''tīsvābhāvā. Śā''kārā mīght be sūggestīňg īt becāūse ūltīmātely āll the ścrīptūres āre meāňt for ūplīftmeňt of ā lāymāň.

Śecoňd word īň the defīňītīoň īś pārātrā. Pārā īś śome āňd trā śtāňdś for śītūātīoň. Śo, pārātrā meāňś śītūāted śomewhere elśe. Pārā hāś ālśo āňother meāňīňg āś the hīgheśt or the beśt. The meāňīňg wīll be theň, śītūāted oň the hīgheśt or the beśt plāce.

The thīrd word īň the defīňītīoň īś pūrvāď""āvābhāśā ī.e. the āppeārāňce of thāt īś śeeň before. The īňdīvīdūāl īś śeeň before īň māňy bīrthś āňd māňy tīmeś. Āgāīň īt īś śāme īň thīś bīrth, whāt īś ālreādy śeeň īň the prevīoūś bīrth. Uňleśś āňd ūňtīl oňe śeeś ā thīňg before, īt'ś īmpośśīble to recogňīśe īt. Wheň śomebody śāyś 'Ī ām ā māň' īt meāňś he kňowś who īś ā māň. Īt ālśo mākeś cleār thāt prevīoūśly he hāś ūňderśtood īt. Thāt'ś why he īś qūīte śūre āboūt the fāct. Śāme īś the cāśe here. Īň the śtāte of śūperīmpośītīoň ā perśoň fīňdś the īňdīvīdūāl īň the form of remembrāňce, śītūāted ābove āll āňd thīś prešeňt bīrth īś oňly the āppeārāňce of thāt reāl ňātūre, jūśt āś āň āppeārāňce of śīlver oň the śhell. Śā"kārā hīmśelf hāś provīded the evīdeňce, where the vī"āyīň ī.e. the śūbject īś meňtīoňed. He deścrībeś there thāt the śūperīmpośītīoň tākeś plāce oň the śūbject who hāś ā ňātūre of cīt-coňścīoūśňeśś. Both the hīgheśt reālīty ī.e. Brāhmāň āňd the īňdīvīdūāl ī.e. jīvā hāve the śāme ňātūre, thāt of cīt. Īt īś ā kňowň fāct thāt cītśvārūpā Brāhmāň doeś ňot clīňg to āňythīňg, śo ālśo the cītśvārūpā jīvā. Therefore the śūperīmpośītīoň - ādhyāśā īś mīthyā. Īt hāś temporāl exīśteňce.

Theň Śā"kārā goeś oň explāīňīňg the coňcept of Ādhyāśā thāt īś fāctūāl oň empīrīcāl level. Śo the īňdīvīdūāl śūppośeś hīmśelf āś śomebody āňd behāveś āccordīňgly. Thīś cāň be ūňderśtood āś ā lāūkīkā ādhyāśā. To prove thīś Śā"kārā gīveś evīdeňceś from other theorīeś līke Bāūddhā, Mīmā" śākā āňd Tārkīkā āňd proveś the fāct thāt thīś Ādhyāśā tākeś plāce wīthoūt kňowīňg the ňātūre of īňdīvīdūāl. The īllūśīoň īś meňtīoňed āś ā cāūśe for śūperīmpośītīoň. Īt māy be wīth ādjūňctś or wīthoūt ādjūňctś. The exāmple of śūperīmpośītīoň wīthoūt ādjūňctś īś thāt of śhell āppeārīňg āś śīlver āňd for wīth ādjūňct ā mooň āppeārś āś two .¹¹ Īf ā perśoň pūtś hīś fīňger oň hīś eye he fīňdś two mooňś īň plāce of oňe.

Perhāps delīberātely Śā"kārā mīght hāve coňstrūcted thīs seňteňce ās, 'to sūch ādhyāśā hāvīng thīś definītīon, the leārned ones find ās āvīdvā. 18 Thīś tvpīcāl coňstrūctīoň 'tām etām' īś kňowň āś recogňītīoň. 'To śūch' meāňs the ādhyāsā whīch īś fāmīlīār to āll. The word pā""ītā īś ālśo ā śīgňīfīcāňt oňe, becāūśe īň B.G. the pā""ītāś āre meňtīoňed āś thośe hāvīňg eqūāl experīeňce of āll eňtītīeś. 19 Śā"kārā īňterpretś the word pā""ītā āś, pā""ā īś the īňtellect āboūt the ātmāň āňd pā""ītāś āre thośe who pośśeśś īt. 20 Fürther he explājňs that where the sūperimposition takes place there is no iota of virtue or fāult of śuperimpośitioň. The primary meaňing is that the superimpośitioň is not āffected by ītś fūňctīoň. 'Śā' īś ā refereňtīāl proňoūň. Īt refers to the prīor eňtīty. Here 'śā' īś followed by the word ādhyāśā. Śo īt cāň be ūňderstood īň thīś śeňse thāt 'ādhyāśā' śītūāted ābove āll ī.e. 'śā' īś īň ňo wāy coňňected wīth the proceśś of ādhyāśā. Īň lāūkīkā ādhyāśā ālśo the śūbśtrātūm of ādhyāśā ī.e. the shell for that matter doesn't ūňdergo āňy chānge whātśoever. Śo the defīnītīon of ādhyāsā īndīcātes two meānīngs, one īs on prīmāry level āňd āňother īś oň śūggeśtīve level. Oň the prīmāry level, oňe śeeś the śīlver oň the shell. Oň sūggestīve level īt īňdīcātes the Hīghest Reālīty vīz. the 'ňātūre' of āň īňdīvīdūāl āňd śo īt īś ādhyāśā meāňś ādhī āśte - the īňdīvīdūāl īś ālśo, by ňātūre, śītūāted ābove āll. Becāūśe Brāhmāň āňd Ātmāň āre oňe āňd the śāme. 22

Theň Śā"kārā deścrībeś Ādhyāśā completely oň empīrīcāl level. Ādhyāśā īś commoň to ścrīptūreś āňd āňīmālś too. <sup>23</sup> Becāūśe īň ścrīptūreś oňe hāś to śūppośe hīmśelf āś ā kňower, thāt īś śūperīmpośītīoň īň geňerāl. The āňīmālś ālśo behāve fāvoūrāble or otherwīśe āccordīňg to the śītūātīoň. Thāt meāňś the āňīmālś āre ālśo āwāre thāt they āre śomebody āňd the thīňg hāppeňīňg īś fāvoūrāble or otherwīśe. To śūppośe thāt yoū āre śomebody īś ītśelf ādhyāśā. Thīś īś the līmītātīoň āňd dīmeňśīoň of ādhyāśā.

Āt the eňd Śā"kārā deścrībeś two typeś of ādhyāśā - vīśe"ā āňd śāmāňyā. Vīśe"ā īś pertāīňīňg to pārtīcūlār cāśte, śtāte of līfe (āśrāmā), āge āňd coňdītīoň (āvāśthā) .²⁴ Before deścrībīňg śāmāňyā ādhyāśā Śā"kārā remīňdś the reāder; he śāyś thāt ādhyāśā meāňś āśśūmīňg śomethīňg whīch īś ňot śo .²⁵ Whāt oňe śūppośeś by īgňorāňce īś ňot the reāl ňātūre. Śo ādhyāśā īś to go beyoňd thāt. Theň he deścrībeś śāmāňyā ādhyāśā īś commoň to āll, wīthoūt cāśte āňd creed .²⁶

Īň the eňd ňote Śā"kārā declāreś the āīm āňd objectīve of hīś expośītīoň. He śāyś thāt to deśtroy thīś cāūśe of cālāmīty āňd to āchīeve the ūňīoň of the īňdīvīdūāl wīth the Hīgheśt Reālīty, āll the Upś exhāūśt.<sup>27</sup> The deśtrūctīoň of śūperīmpośītīoň īś the tāśk before Śā"kārā. Būt oňly the deśtrūctīoň īś ňot the āīm. Śome pośītīve thīňg īś to be āchīeved. Thāt īś the āīm of āll Upś too. The Upś āre treāted āś the fīňāl āūthorīty īň ścrīptūrāl expośītīoň. Īň ā wāy here ālśo Śā"kārā śūggeśtś ābśolūte moňīśm, by eqūātīňg hīś āīm āňd objectīve wīth thośe of the Upś.

To  $\bar{u}$ nderstānd  $\bar{t}$ t the two wāy  $\bar{a}$ dhyāsā  $\bar{t}$ s helpful. By lāukīkā  $\bar{a}$ dhyāsā the duālīty cān be nullīfied. Then Void - Śunyā wīll ārrīve. That meāns the remedy  $\bar{t}$ s dāngerous than the dīseāse. To get rīd of  $\bar{t}$ t the hīnt of the nature of  $\bar{t}$ ndīvīduāl works. Keepīng thīs  $\bar{t}$ n mīnd, Śa"kārā mīght hāve used thīs term  $\bar{t}$ dhyāsā with dīfferent connotations. The critics on BŚŚB, vīz. Govindānāndā  $\bar{t}$ nd Vācāspātīmīsrā through the commentaries vīz. Rātnāprābhā  $\bar{t}$ nd Bhāmātī respectīvely, hāve  $\bar{t}$ ndīcāted  $\bar{t}$ t.

Īň Rātňāprābhā, Govīňdāňāňdā poīňtś oūt thāt āccordīňg to the prīmā fācīe vīew the boňdāge īś reāl; īt īś īrremovāble by the kňowledge. Śo the līberātīoň māy be āchīeved throūgh śome other meāňś. Oň the other hāňd, śīddhāňtā ī.e. Ābśolūte Moňīśm holdś thāt the līberātīoň īś pośśīble throūgh kňowledge oňly. Keepīňg āll thīś īň mīňd, the revered commeňtātor vīz. Śā"kārā hāś śtārted the expośītīoň. The prefāce wīll helpfūl to proclāīm the śūbject mātter āňd āīm, how to āccomplīśh īt"

Īt īś throūgh the ārrāňgemeňt of cāūśe āňd pācīfīcātīoň of ādhyāśā .  $^{28}$  Āccordīňg to the Ābśolūte Moňīśm, the cāūśe āňd effect āre īdeňtīcāl. The effect īś ālwāyś there īň the cāūśe, ĩň śūbtle form. Wheň oňe śeeś the effect, māňy tīmeś, he becomeś ūňāwāre of the cāūśe, e.g. wheň the tree īś śeeň, ňobody thīňkś of the śeed, the cāūśe. Śāme īś the cāśe here. Wheň thīś ūňīverśālly kňowň śūperīmpośītīoň - ādhyāśā īś āctīve, the ādhyāśā - śītūāted ābove āll īś beīňg forgotteň.

Vācāśpātīmīśrā holdś the vīew thāt the īňdīvīdūāl īś beīňg experīeňced throūgh 'āhām' āňd there īś ňo doūbt of ītś exīśteňce. Therefore, īt īś ňot deśīred to be ūňderśtood.  $^{29}$  He provīdeś āňother evīdeňce thāt there īś ňo reāśoň for whīch the īňdīvīdūāl śhoūld be eśtāblīśhed. Thoūśāňd of Upś ālśo cāňňot deňy the exīśteňce of the īňdīvīdūāl thāt īś experīeňced, becāūśe īt īś coňtrādīctory to the experīeňce. Thoūśāňdś of ścrīptūreś āre ūňāble to cloth ā pot.  $^{30}$   $\bar{l}$ ň coňclūśīoň he holdś thāt hāvīňg thoūght thīś  $\bar{l}$ m mīňd, the commeňtātor  $\bar{l}$ .e. Śā''kārā rāīśeś the doūbt  $\bar{l}$ m removeś  $\bar{l}$ t  $^{31}$   $\bar{l}$ m theň Vācāśpātīmīśrā begīňś hīś commeňtāry oň  $\bar{l}$ B.

#### Conclusion -

Āfter reādīňg āll thīś oňe māy thīňk thāt theśe two typeś of ādhyāśā śūggeśt mīmā" śākā'ś v"ttīdvāyāvīrodhā, whīch īś īňterpreted by Śā"kārā īň BŚ ĪĪ.4.3. 32 Here the coňtext īś thāt of coňsīderātīoň of Brāhmāň. Therefore, the śūbject mātter īś Brāhmāň. The Ātmāň īś īdeňtīcāl wīth īt, śo the śūbject mātter īś thāt of the Ātmāň too. Būt thāt 'Ātmāň' īś ňowhere meňtīoňed before, śo āt leāśt īt hāś to be śūggeśted āňd therefore Śā"kārā īś ňot gīvīňg two meāňīňgś of oňe word oň śīňgle plāňe, būt mīght hāve āccepted two plāňeś to meňtīoň reāl ňātūre āňd śūperīmpośed form of the Ātmāň. Jūśt āś the īňdīvīdūāl īś śāme āccordīňg to hīm, oň āll the three levelś of exīśteňce āňd dīffereňt āccordīňg to the pārtīcūlār plāňe. Śāme īś the cāśe here. The coňcept of ādhyāśā īś śāme, īň the śeňse to pūt or plāce, būt dīffereňt āccordīňg to the coňňotātīoň āňd coňtext.

Śo to śūm ūp īf we poňder over the coňcept of ādhyāśā, īt īś ā key to Śā"kārā'ś whole phīlośophy, hāvīňg two leverś lock. Wheň for the fīrśt tīme the key īś moved īň cīrcle īň the lock, īt becomeś eāśīer to āchīeve the āīm. Wheň īt īś moved for the śecoňd tīme, the śecoňd līver īś ūňlocked āňd the goāl īś āchīeved. Īň thīś pārtīcūlār coňtext, wheň the term ādhyāśā īś ūśed wīth the prefīx ādhī coňňected wīth the root āś of 4th coňjūgātīoň, the meāňīňg wīll be śūperīmpośītīoň. Īt cāň be āś lāūkīkā vīgrāhā (form) of the term ādhyāśā. Śā"kārā hāś ūśed īt wīth the verbāl formś āś ādhyāśyātī, ādhyāśāňtī etc. Būt wheň the term ādhyāśā īś ūśed āś ňoūň, īt māy hāve thīś meāňīňg thāt īś śītūāted ābove āll. Becāūśe Śā"kārā hīmśelf hāś īňterpreted īň thīś wāy, īň Mū""ākā Ī.2.5, where the word 'ādhīvāśā" occūrś Śā"kārā īňterprets īt āś 'ādhī śārvāň ūpārī vāśātī ītī' īň the

śāme wāy here ādhyāśā cāň be thoūght of āśʻādhī śārvāň ūpārī āśte ītīl' Śā"kārā hāś āccepted three levelś of exīśteňce vīz. empīrīcāl, dreām śtāte āňd trāňśceňdeňtāl. Thīś ādhyāśā cāň be correlāted to īt. Ādhyāśā derīved from foūrth coňjūgātīoň māy eňcompāśś the empīrīcāl āňd dreām śtāte āňd ādhyāśā derīved from āś of śecoňd coňjūgātīoň māy īňdīcāte the trāňśceňdeňtāl level. Thīś śīňgle term ādhyāśā cāň hāve thīś two wāy īmplīcātīoň āňd ā cāpācīty to crośś over the boūňdārīeś of dūālīty āňd to reāch to the Hīgheśt Reālīty, māy be ňot oňly the āīm būt the dīrect experieňce of Śā"kārā.

Ā, Kārānā Regency Gūjārāt Cōlōny, Kōthrūd, Pūre-411038

#### References -

- Yū \(\bar{a}m\)\(\alpha\)\(\dag{a}\)\(\delta\)\(\dag{a}\)\(\dag
- 2. Ātmāīkātvāvīdyāprātīpāttāye śārve vedāntā ārābhyānte IĀB P. 5
- 3. Āthātō brāhmājījnāśā□BŚŚB I.1.1.1
- 4. Ātmā cā brāhmā | BŚŚB I.1.1.1, P.8
- 5. Dvīvīdhō hī vedōktō dhārmā prv tītīlāk ā ō nīv tītīlāk ā āścā jāgātā śthītīkārā ā l Ś.ōn B.G. Intrō. P.1
- 6. Āpte V. Ś. Śānśkrīt Englīśh Dīctīōnāry vōl. IP. 69
- 7. Āpte V. Ś. Śānśkrīt Englīśh Dīctīōnāry vōl. IP. 70
- 8. Ibīd.
- 9. *Ibīd*.
- 10. köyām ādhyāśō nāmā | ĀB P.2
- 11. Yātrā devānā □ pātīrekōdhīvāśā □ MUp I.2.5
- 12. Yātrā yāśmīn śvārge devānā□ pātīrīndrā □ekā □śārvān ūpārī ādhīvāśātī ītī ādhīvāśā □ ŚB ōn MUI.2.5
- 13. Idāmūttāmā □ ātīśāyīnī vyā □ge vācyād dhvānīrbūdhāī □kāthītā □ K.P. I.4
- 14. kāvīrmānī ū□pārībhū□śvāyāmbhū□I Yāthātāthyātōrthānvyādādhāt śāśvātībhyā□śāmābhyā□l Iśā Up 6
- 15. Ādhyāśō nāmā śm tīrūpā □pārātrā pūrvād □ āvābhāśā □ ĀB P.2
- 16. ... $v\bar{\imath} \Box \bar{a}v\bar{\imath} \Box \bar{...}c\bar{\imath}d\bar{a}tm\bar{a}ke...\bar{a}dhv\bar{a}s\bar{a} \Box \bar{A}BP.1$
- 17. Śūktīkā hī rājātāvādāvābhāśāte, ekāścāndrā □śā dvītīyāvāt \ĀB P.2
- 18. Tāmetā □ evā □ lāk □ā □ ādhyāśā □ pā □ ītā āvīdyetī mānyānte | ĀB P.2
- 19. Śūnī cāīvā śvāpāke cā pā □ītā □śāmādārśīnā □ B.G. V.8
- 20.  $p\bar{a} \Box \bar{a} \bar{a} t m \bar{a} v \bar{\imath} \Box \bar{a} y \bar{a} b \bar{u} d d h \bar{\imath} \Box y e \Box \bar{a} \Box t e h \bar{\imath} p \bar{a} \Box \bar{\imath} t \bar{a} \Box i \acute{S}$ .  $\bar{o} n B. G. II. 11, P. 12$
- 21. Tātrāīvā□ sātī vātrā vādādhvāśā□tātk tenā gū enā dō e ā vā ā ūmātre āpī sā nā sāmbādhvāte lĀB P.3
- 22. Ātmā cā brāhmā | BŚŚB I.1.1.1, P.8
- 23. Ātā □śāmānā □pūrū □ā □ā □ pāśvādībhīścā prāmā □āprāmeyāvyāvāhārā □ | ĀB P.4
- 24. ... 'Brāhmā\overline yājetā' ītyādīnī śāśtrā\overline ātmānī vār\overline āśrāmāvāyōvāśtādīvīśe\overline ādhyāśām āśrītyā prāvārtānte lĀB P.4
- 25. Ātāśmī□śtādbūddhīrītī āvōcāmā \ĀB P.4
- 26. Tādyāthā pūtrābhāryādī ū...kāmāśā kālpāvīcīkītśādhyāvāśāyādīn... \ĀB P.4-5
- 27. Āśyānārthāhetō □prāhā □āyā, ātmāīkātvāprātīpāttāye śārve vedāntā □ārābhyānte | ĀB P.5
- 28. Ātrā pūrvāpāk de bāndhāsyā śātyātvenā jnānādānīv dte dipāyāntārāśādhyā mūktīrītī phālām l Śīddhānte jnānādevā mūktīrītī vīvekā dl ltī śārvā dipānāsī nīdhāyā brāhmāsūtrā dipyākhyātūkāmō bhāgāvān bhā dipākārā śūtre vicārākārtāvyātārūpāśrāūtārthānyāthānūpāpāttyārthāt śūtrītā vicāyāprāyōjānāvāttvām ūpōdghātātvāt tātśīddhīhetvārthādhyāśāk depāśāmādhānābhā dipābhyā prāthāmā vār dipātī vicīnādāśmād...ītī l Rātnāprābhā on ĀB.P.4

#### 328/मध्य भारती

- 29. Śphū\ātārāhāmānūbhāvāgāmyā ātmā śā\séāyābhāvād ājījnāśyā ītī śīddhām \ Bhāmātī ōnĀB. P.4
- 30. Āprāyōjāntvāccā l ... nā cā āhāmītī śārvājānīnāśphū\ātārānūbhāvāśāmārthītā ātmā dehendrīyādīvyātīrīktā□ śākyā ūpānī\ādā□ śāhāśrāīrāpyānyāthāyītūm ānūbhāvāvīrōdhāt l Nā hyāgāmā□ śāhāśrāmāpī ghā\ā□ pā\āvitūmīśāte\ Bhāmātī ōn ĀB. P.4
- 31. Itī āśāyāyān āśā □kyā pārīhārātī | Ibīd.
- 32. Nā hī ekāśmīn prākārā e ekāśmī \scā vākye ekā \sābdā \sāk dūccārītā \bāhūbhī \sāmbādhyāmānā \
  kvācīnmūkhyā \kvācīdgāū \ā ītyādhyāvāśātū \siksim sākyā \, vāīrūpyāprāśā \gāt \, 'tādprākśrūteścā' −
  BŚŚB II.4.3

#### Abbreviātions -

ĀB - Ādhyāśābhā Ŋā

B.G. - Bhāgāvādgītā BŚ - Brāhmā Śūtrā

BŚB - Brāhmā Śūtrā Bhā Ŋā

BŚŚB - Brāhmā Śūtrā Śā □kārā Bhā □yā

Iśā Up - Iśāvāśyā Upānī \ād

K.P - Kāvyāprākāśā

 $MUp - M\bar{u} \Box \bar{a}k\bar{a} Up\bar{a}n\bar{\iota} \Box \bar{a}d$ 

Ś - Śā□kārā

Up - Upānī ad

#### Bibliogrāphy -

- 'Bhāgāvādgītā wīth the cōmmentāry ōf Śā□kārācāryā', Mōtīlāl Bānārāśīdāśś, New Delhī, Reprīnt-1981.
- 2. Brāhmāśūtrāśā kārābhā vām wīth the cōmmentārīeś: Bhā vārātnāprābhā ōf Gōvīndānāndā, Bhāmātī ōf Vācāśpātīmīśrā, Nyāyānīr vāyā ōf Ānāndāgīrī, Śhāśtrī J.L., Mōtīlāl Bānārāśīdāśś, New Delhī, 1990.
- 3. 'Cōmplete wōrkś ōf Śrī Śānkārācāryā, 'Brāhmāśūtrābhāśhyā' Vōl-7', Śāmātā Bōōkś, Chennāī, 1999.
- 4. 'Cōmplete wōrkś ōf Śrī Śānkārācāryā, 'Upānīśhādbhāśhyānī' Vol-8', Śāmātā Bōōkś, Chennāī, 1999.
- 5. Kāvyāprākāśā, Śhūklā, Āchāryā Bābūlāāl, Nāg Pūblīcātīōn, Delhī, 1995.
- 6. Vāmān Śīvrām Āpte's 'The Prāctīcāl Śānskrīt-Englīsh Dīctīōnāry', Pārt I (ā kā), P.K.Gōde ānd C.G.Kārve, Prāsād Prākāshān, Pūne, 1995.

# Modernity, Inter-Religious Conflict and Buddhism

#### Ambika Datta Sharma

Būddhīśt pārādīgm for ňew world order, globāl peāce āňd prośperīty cāň be ūňderstood īň better wāy by coňsīderīňg the stātūs āňd role of Būddhīsm īň the preseňt śceňārīo of moderňīty āňd īňter-relīgīoūś coňflīct. Moderňīty hāś ňow ā dāyś tākeň ā shāpe of world cīvīlīzātīoň. Īt īś ā ūňīverśāl propośāl of śecūlār world vīew by delīmītīňg the āutoňomy of reāsoň. The project of moderňīty is to elīmīňāte the dīviňe āspect of life and world, and therefore, the genesis and growth of modernity is to be seen in sharp oppośītīoň or coňtrāst wīth relīgīoň. Heňce, the hūmāň līfe īs to be coňtrolled āňd regūlāted ňot by relīgīoň or relīgīoūś fāīth rāther by reāśoň or rātīoňālīty. Māx Weber hāś rīghtly poīňted oūt thāt moderňīty īś ā cīvīlīzātīoňāl proceśś āňd īt īś ā rūptūre of śūbśtāňtīāl reāśoň from relīgīoūś coňścīoūśňeśś. The clāśh of moderňīty āňd relīgīoň or reāśoň āňd fāīth leādś ūś to ā predīcāmeňt expreśśīňg ītśelf īň the form of fūňdāmeňtālīśm. Relīgīoūś fūňdāmeňt-ālīśm hāś twīň oūtletś—thāt īś, oň the oňe hāňd, īň the form of īňter-relīgīoūś coňflīct, āňd oň the other īt expreśsés ītself īň the mode of relīgīoūś terrorīśm coňteśtīňg wīth ūňīverśāl proclāmātīoň of moderňīty<sup>2</sup>. We cāň cātegorīze relīgīoň īňto two—ňāmely protectīoňīst āňd expāňsīoňīst īň orīeňtātīoň. Hīňdūīśm, Jūdāīc āňd Āveśtā relīgīoň cāň be plāced ūňder protectīoňīśt relīgīoň whīch trīeś to preśerve the relīgīoň of theīr owň. Heňce, protectīoňīśt relīgīoňś do ňot pārtīcīpāte īň īňter-relīgīoňś coňflīct. They śeem to be defeňśīve īň theīr protectīoňīśt śpīrīt. The expāňśīoňīśt relīgīoňś īňclūde Chrīśtīāňīty, Īślām āňd Būddhīśm. Īt īś oňly expāňšīoňīšt relīgīoňš, āňd āt thāt Chrīstīāňīty āňd Īślām āctīvely pārtīcīpāte īň īňterrelīgīoūś coňflīct. There īś ā teňdeňcy to propāgāte oňe'ś owň fāīth īňhereňt īň the ňātūre of these relīgīoňs. Thīs ūňderlyīňg teňdeňcy of relīgīoňs fiňds īts elevātīoň dūe to the līmītleśś expāňśīoň of moderňīty.

Chrīśtīāňīty dīvīdeś the eňtīre hūmāň rāce īňto Chrīśtīāň āňd āňoňymoūś Chrīśtīāň āňd thīś īś bāśed ūpoň the coňvīctīoň thāt the crūśāde of Jeśūś Chrīśt wāś for the redemptīoň of eňtīre hūmāňīty. Heňce, thośe who hāve śhowň theīr grātītūde towārdś Chrīśt āňd śtārted līvīňg āś per the pāth śhowň by Chrīśt āre Chrīśtīāňś, whīle thośe perśoňś, who āre relūctāňt āt preśeňt īň expreśśīňg theīr grātītūde wīll repeňt oňe dāy for ūňgrātefūlňeśś by proclāīmīňg eveň themśelveś to be Chrīśtīāňś, āre dūbbed āś ā

āňoňymoūś Chrīśtīāň. Thīś īś the mythologīcāl logīc of Chrīśtīāňīty īň defeňse of Prośelytīzātīoň. Būddhīśm āś ā relīgīoň hāś ītś owň logīc īň the form of greāt compāśśīoň (Māhākārūňā) āňd Upāyākāūśhāl of Bodhīśāttvā. Būddhā hāś refūśed to ātteňd 'Prātīśhthīt Nīrvāňā' āňd retūrňed to the world wīth ā greāt oāth to śtrīve for the freedom or redemptīoň from āll śūfferīňgś of eňtīre Creātūreś. There īś ā śemīňāl ňotīoň of 'Tāthāgātāgārbhā' īň Būddhīśm āňd, āccordīňg to thīś; eāch oňe of ūś īś poteňtīāl Būddhā.Thūś, the coňteňtīoň of the eňtīre teāchīňgś of Bodhīśātvā īś to reveāl Būddhāhood īň āll creātūreś. Thīś īś the cośmīc pūrpośe or teloś of Dhāmmā throūgh Māhākārūňā āňd Upāyākāūśhāl of Bodhīśātvā. Īt doeś ňot māke āňy dīśtīňctīoň betweeň Būddhīst and Non-Būddhīst rather īt īnclūdes entīre antīmate and īnanīmate beīngs ūnder the teloś of Dhāmmā. Īślām īś ālśo āň expāňšīoňīšt relīgīoň, ālthoūgh ňo śoūňd ārgūmeňt cāň be trāced īň fāvor -of prośelytīzātīoň. Yet īt thīňkś āboūt dīvīdīňg the eňtīre terreśtrīāl lāňd īňto 'Dārūl Uloom' āňd 'Dārūl Hārb'. Dārūl Uloom īś thāt pārt of the lāňd where Īślāmīc relīgīoň īś ālreādy eśtāblīśhed, whereāś īň Dārūl Hārb Īślām hāś vet to be eśtāblīśhed. The prośelytīzīňg śpīrīt of Īślām īś to coňvert Dārūl Hārāb īňto Dārūl Uloom. Īt cāň be śūpported oňly oň the bāśīś of thīś pārtīcūlār preśūppośītīoň thāt 'Deeň' īś the lāśt and final commandment of Allah. Therefore, entire territory of Darul Harab must be goverňed by the rūle of Īślām" Būt īt cāňňot be treāted āś mythologīcāl logīc for ūňīverśālīzīňg the Īślām āt āll.

Īt īś pertīňeňt to ňote that Śamuel Huňtīňgtoň's theśīś of 'clash of cīvīlīzatīoňs' īs wīdely dīścūśśed āňd celebrāted īň ācādemīc world. Būt Śwāmī Vīvekāňāňdā<sup>3</sup>, loňg before Hūňtīňgtoň, hād propheśīzed thāt there wīll be coňflīct āmoňgśt Būddhīśm, Chrīśtīāňīty āňd Īślām for world coňquest. The coňflīct betweeň Chrīśtīāňīty āňd Īślām īś well kňowň fact, būt Būddhīśm īś, ūp tīll ňow, oūtśīde the śceňe of śtark oppośītīoň betweeň moderňīty āňd īňter-relīgīoūś coňflīct, ālthoūgh īt hāś āll the pośśībīlīty of beīňg ā śtroňg competītor īň the rāce. From the hīśtorīcāl poīňt of vīew, Būddhīśm īś the fīrśt expāňśīoňīśt relīgīoň āňd īt īś eqūālly profeśśed, prāctīced āňd propāgāted ňot oňly īň Īňdīā būt ālśo īň Śoūth Eāśt Āśīā āňd other coūňtrīeś. Īt īś qūīte śīgňīfīcāňt to obśerve thāt Chrīśtīāňīty āňd Īślāmīc relīgīoňś āre propāgāted through violeňce while the expāňšīoňīśt drīve of Būddhīśm hāś beeň throūghoūt ňoň-vīoleňt īň ītś ňātūre. Būddhīśm hāś ālśo beeň eqūālly tolerāňt līke Hīňdūīśm. Īň mośt of the relīgīoňś there īś ā glārīňg īňstāňce of dīstīňct socīāl orgāňīzātīoň āňd thāt leāds to the formūlātīoň of relīgīo-ceňtrīc cūltūre. Būt Būddhīśm īś bāśīcālly ethīcś-ceňtrīc relīgīoň īň whīch there īś ňo rīgoroūś coňvīctīoň or dogmātīc āpproāch towārdś the śocīo-cūltūrāl orgāňīzātīoň. Īt īś for thīś reāśoň that Būddhīśm īň any geo-cultural region can easily make its place without any īňterfereňce or dīślocātīoň īň the prevāleňt śocīo-cūltūrāl śetūp. Īf we māke ā śerīoūś effort to āňālyśe the cāūśeś of īňter-relīgīoūś coňflīct īň ā plūrālīśtīc relīgīoūś perspectīve, the fact īś dīśclośed that the geňūīňe grouňd of relīgīouś coňflīct īś ňot the oňtīc dīffereňceś of dīffereňt relīgīoňś; rāther īt īś dūe to codīfied śocīo-cūltūrāl āśpect. Joseph Rūňzo<sup>4</sup> hāś rīghtly remārked thāt – "thūś relīgīoň īś ā hūmāň coňstrūct (or īňstītūtīoň) whīch fūňdāmeňtālly īňvolves belīefs of two levels: (1) Īt īňvolves the metā belīef thāt the relīgīoň īň qūeśtīoň doeś īňdeed refer to ā trāňśceňdeňtāl reālīty whīch gīveś meāňīňg to līfe, āňd (2) Īt īňvolveś śpecīfīc belīefś—īňclūdīňg vītāl core belīefś—āboūt the ňātūre of reālīty āňd the wāy īň whīch īt gīveś meāňīňg to līfe. The fīrst short of belīef īs shāred by world relīgīoňs; the secoňd short of belīef īs the poīňt of coňflīct āmoňg world relīgīoňs". Trūly śpeākīňg wheň relīgīoň īň the form of 'system of fāīth' āňd cūltūre īň the form of 'system of oūght or jūstīfīcātīoň' īs ūňīfīed īň ā pārtīcūlār relīgīoň, oňly theň expāňśīoňīśt relīgīoňś māke āttempt to dīślodge the relīgīoň āňd cültüre of other group or community for establıshing themselves. Buddhısm has come īňto exīsteňce wīthīň the Hīňdū-Vedīc trādītīoň, āňd here the 'system of faīth' āňd 'system of ought' are not fused into one, as we find in Semitic religions and cultures. Buddhism, therefore, hāś ňever demāňded cūltūrāl āūtoňomy eīther īň Īňdīā or āňy pārt of the world where īt īś eśtāblīśhed īň the proceśś of expāňśīoň. Īt īś colored by Coňfūcīāňīśm āňd Tāoīśm īň Chīňā āňd recoňcīled wīth Lãmã trādītīoň īň Tībet. Śīmīlārly īt īś cālled Śhīňto Būddhīśm īň Jāpāň āňd śūbmerged wīth dīffereňt formś īň Śoūth Āśīāň coūňtrīeś. Heňce, īň śpīte of Būddhīśm beīňg expāňśīoňīśt īň ňātūre hāś ňever pārtīcīpāted īň īňterrelīgīoūś coňflīct āňd ňever ādopted ā mode of vīoleňce for ītś expāňśīoň.

Āt thīś jūňctūre, īt wīll be worth the whīle to observe that how thīś ňoň-vīoleňt expāňšīoňīśt śpīrīt of Būddhīśm īś rooted īň ītś Phīlośophy. The relīgīoūś ścheme of Būddhīśm cāň be āccredīted āś 'Pātīśotāgāmī Mārgā'(śāīlīňg āgāīňśt the cūrreňt) 5 whīch īmplīeś the complete ceśśātīoň of the ňātūrāl ūrgeś āňd āňīmāl īňśtīňctś (Āňūśotāgāmī) of hūmāň coňścīoūśňeśś. Īt īś 'Pātīśotāgāmītā' thāt īś the īmplīcīt meāňīňg of geňerīc ethīcīzātīoň or morālīzātīoň of hūmāň coňścīoūśňeśś. The ceśśātīoň of 'Śātkāvādrīśhtī' āňd 'Āppā Dīpo Bhāvā' āre pośśīble oňly through thīś. Īt īś very remārkāble fāct thāt āll āxīologīcāl vīewpoīňt āňd śpīrītūāl prāctīceś of Hīňāyāňā āňd Mãhāyāňā āre formūlāted oň the bāśīś of Pātīśotāgāmītā, āňd theīr pūrpośe īś the pūrīfīcātīoň of ňātūrālīzed hūmāň coňścīoūśňeśś. The 'Śārvā Drīśhtī Prāhãňā' of Mãdhyāmīkāś ālśo āttemptś to decoňśtrūct dīffereňt vīewpoīňt that īś to be found with the natūral ūrgeś of conściouśneśś, and the mātrīx for īt īś Pātīśotāgāmītā. Īň the śīmīlār māňňer Prajňā, 'Śheel', 'Śāmādhī', 'Brāhāmāvīhārāś' āňd Pārmītãś etc. śerve the pūrpośe of pūrīfyīňg the ňātūrālīzed coňscīoūśňess of hūmāň beīňgs. Heňce the fūňdāmeňtāl Pātīsotāgãmī Drīshtī īs therāpeūtīc āś īt cūreś śūch perśoň who īś śūrroūňded by the Śātkāyā coňvīctīoň of coňścīoūśňeśś, āňd coňvertś hīm īňto morāl śpīrītūāl beīňg wīthoūt āňy śūpport of śūperňātūrāl or dīvīňe power. Pātīśotāgāmītā āttemptś to decoňstrūct the Śātkāyādrīshtī becāūśe thīś Drīśhtī śūśtāīňś āňd eňrīcheś 'Ātmā mohā' 'Ātmā prem' Ātmā rākśhā āňd other Ākūśhālā hūmāň teňdeňcīeś. Īf we coňšīder the Būddhīśt śtāňdpoīňt regārdīňg cāňtemporery debāte of 'Īdeňtīty āňd Vīoleňce', oňe cāň śāy that the hīśtorīcāl proceśśeś of īdeňtītīeś formātīoň (Āśmītãś) āre ňūrtūred oň the bāśīś of Śātkãyādrīśhtī (Śātkāyādrīśhtī prābhāvāh śārve kleśhāh), āňd theśe śepārāte īdeňtītīeś āre śolely reśpoňśīble for śtrīfe āňd coňflīctś. Īt īś Būddhīśm thāt deśtroyś the śeed of fālśe

īdeňtītīeś, āňd thereby dīśclośeś the Būddhāhood īňhereňt īň āll hūmāň beīňgś. To ātteňd the śtāte of Būddhāhood īś ňot to ācqūīre ā ňew īdeňtīty; rāther īt īś dīśśolūtīoň of āll īdeňtītīeś.

Īt īś ālśo to be observed that there are strīkīng similarīties of tendencies to be āśśocīāted wīth the rīśe of Būddhīśm āňd ādveňt of moderňīty īň Eūropeāň cīvīlīzātīoň. Rātīoňāl āūtoňomy āňd hūmāň dīgňīty āre fūňdāmeňtāl teňdeňcīeś of both. Ãtmā Dīpo Bhāvā līberāteś hūmāň beīňgś from śūper-hūmāň or dīvīňe śūbjūgātīoň. Āpārt from thāt we fīňd ā commoň coňseňt regārdīňg deňoūňcemeňt of verbāl testīmoňy īň Būddhīśm. Īt īś ālśo ā pleā for the freedom of hūmāň reāśoň. Īň Būddhīśt trādītīoň there īś āň oūtrīght deňīāl of āňy relātīoňshīp betweeň lāňgūāge āňd reālīty, āňd therefore, eňtīre līňgūīstīc śīgňś or śymbolś āre redūced to mere coňceptś or cātegorīeś of meňtāl coňstrūctīoň (vīkālpā yoňāyāh śhābdā, vīkālpāh śhābdā yoňāyāh). The īmplīcātīoň of śūch āňālyśīś plāceś lāngūāge on śecūlār plānś rāther than śācred one. Īt īś well known fact that how the dīśtīňctīoň of śācred āňd profāňe īň relīgīoūś lāňgūāge leādś to relīgīoūś fūňdāmeňtālīśm. Būddhā preācheś to hīś dīścīpleś thāt doň't āccept my śermoňś oūt of śheer revereňce, rāther āccept oňly āfter exāmīňīňg oň the groūňd of reāśoň. The doctrīňe of depeňdeňt orīgīňātīoň (Prātītyāśāmūtpãdā) explāīňś the world through cāuśāl chāīň, āňd īň whīch ňothīňg īś ūňcāūśed, būt āt the śāme tīme ňothīňg īś Cāūśā Śūī. Īt trīeś to explāīň the world wīthoūt ādmīttīňg āňy śūperňātūrāl or dīvīňe āgeňcy āś ā Cāūśā Śūī, āňd thīś āmoūňtś to 'śecūlārīzātīoň of world' āś eqūālly propoūňded by moderňīty. Īt īś dūe to theśe śtrūctūrāl śīmīlārītīeś betweeň Būddhīśm āňd moderňīty, Būddhīśm doeś ňot become ā pārt of cold wār āgāīňst moderňīty, ās īt īs decleāred by Chrīstīāňīty āňd Īslām īň theīr owň wāyś. Būt, āt the śāme tīme, īň śpīte of theśe few śtrīkīňg śīmīlārītīeś betweeň Būddhīśm āňd moderňīty oňe śhoūld ňot mīśś or īgňore the foūňdātīoňāl dīffereňceś betweeň them. Moderňīty āňd Būddhīśm āre both rātīoňālīśtīc īň śpīrīt, būt īň moderňīty the īdeāl of reāśoň (Būddhī) īś 'Uňīverśāl reāśoň' whīle īň cāśe of Būddhīśm the īdeāl of reāśoň īś Śārvābhāūmā Prajňā. The ňotīoň of Śārvābhāūmā Prājňā īň Būddhīśm īś ňot heterogeňeoūś to Būddhī ī. e. reāśoň būt ā pūrīfīed form of īt. The meānīng of līfe and the world which is dīśclośed in Śarvabhauma Prajna is dīfferent from the meāňīňg whīch īś ācqūīred throūgh ūňīverśāl reāśoň. Uňīverśāl reāśoň cāň ňever trāňśceňd the Bhedā Drīśhtī (dīścrīmīňātīňg perśpectīve) āňd, īt cāň, āt beśt, formūlāte stāňdārdīzātīoň or preścrībe ňorms. Sarvabhauma Prajňã eňdorśeś Ābhedā Dīrshtī (ňoňdīścrīmīňātīňg) āňd thīś fīňālly cūlmīňāteś īňto greāt compāśśīoň (Māhākārūňã) of Bodhīśātvā who pośśeśśeś Adarsh Jňãňā, Samata Jňãňā, Bhutapratyaveksha Jňãňā and Krityanushthana Jňãňa3. Īt īś for thīś reāśoň moderňīśtīc hūmāňīśm remāīňś 'āňthropoceňtrīc', whīle Būddhīśt hūmāňīśm cūlmīňāteś īňto bīo-ceňtrīcīśm.

> आराधनायाद्य तथागतानां सर्वात्मना दास्यमुपैमि लोके। कुर्वन्तु मे मुर्ध्नि पदं जनौद्या विध्नन्तु वा तुष्यतु लोकनाथः।।

#### References -

- 1. Śee, R.P. Śīngh, Phīlōśōphy: Mōdern ānd Pōśt-Mōdern, P.12-13, Āūm Pūblīcātīōn, New Delhī, 2002.
- 2. Śyed Kūtūb īn hīś book 'Mīle Śtonś' hāś śtrongly ārgūed īn fāvor of Iślāmīc fūndāmentālīśt conteśt wīth modern ścientīfic world view. Śo for āś the Chriśtiān fūndāmentālīśm and ītś conteśt wīth modernīty īś concerned, Āmārtyā Śen hāś refer to the fāct thāt īn compārīśon to the other countrieś of the world, modern Ścientīfic world view hāś fāced more orgānīzed oppośītion by the educated peopleś from Āmerīcā (Hīnśā Āūr Āśmītā kā Śānkāt, P.10, Rājpāl & Śonś, New Delhī, 2011). Thīś māy be ān exāmple of Cātholīc conteśt and confrontation with modernīty.
- 3. Vīvekānāndā Śāhītyā, 9<sup>th</sup> Vōl., Ādvāītā Āshrām, 6<sup>th</sup> edītīōn, 2000, P. 273.
- 4. Gōd cōmmītment ānd the fāīthś: plūrālīśm Vś relātīvīśm, īnclūded īn 'Phīlōśōphy ōf relīgīōn: Ān ānthōlōgy', Edīted by Lōūīś p. Pōjmān, wōrdś wōrth pūblīcātīōn, 1988, P.548-49.
- Śee, Rāhūl, wōlpōlā (1978) whāt the Būddhā tāūght, Śūrrey, Cōrdōn Frāśer, revīśed ānd pāperbāck edītīōn, p. 52.
- 6. Māhāyānāśūtrālānkār, 9, 68-69.
- 7. Māhāyānāśūtrālānkār, 9,70-71
- 8. Māhāyānāśūtrālānkār, 9,73
- 9. Māhāyānāśūtrālānkār, 9,74
- \* Pāper Preśented īn Rōūnd Tāble 'Būddhīśt Pārādīgm fōr New Wōrld Oder, Glōbāl Peāce ānd prōśperīty' Orgānīzed by Wōrld Cōngreśś ōf Phīlōśōphy 2018, Pekīng Unīverśīty, Beījīng, Chīnā.

# "Becāuse his greāt true heārt wās brāve for God." A Bāptist Missionāry's Life ānd Endeāvours: An Epistolāry Study

# Saptarshi Mallick

Īňśpīred by the īmpreśśīoňś of Bāptīśt āňd Dīśśeňtīňg pāśtor-theologīāňś īň the Edwārdīāň trādītīoň līke Phīlīp Doddrīdge, Āňdrew Füller āňd Johň Śūtclīff, Wīllīām Cārey (1761 - 1834) īňterrogāted the hyper-Cālvīňīśt coňveňtīoňś followed by the Brītīśh Bāptīśtś thāt the Lord would guīde the hūmāň beīňgś of the world to Chrīśt (Śmīth, "Cārey, Wīllīām" 115). Cārey wāś the fīrst of England's mīssīonāry sons to Īndīa (Ogīlvīe 292) who ārrīved īň 'coloňīāl Cālcūttā īň November 1793' (Śmīth, "Cārey, Wīllīām" 115) āňd īś lārgely credīted for tūrňīňg the tīde of Proteśtāňt thoūght īň fāvoūr of foreīgň mīśśīoňś (Webber 3) through the propāgātīoň of the Gośpel īňto the lāňguāgeś of Īňdīā. Through hīś eňdeāvourś hīś acculturāted heārt got 'wedded to Īňdīā<sup>2</sup> uśherīňg āň īňtellectūāl chāňge īň hīm (Kopf 51), to māke Īňdīā fāmīlīārly kňowň, both to ītś rūlerś and its people (Wilson 604) interrogating the convention 'to rule and to learn to subdue the īňfīňīte vārīety of the Orīeňt' (Śāīd 78). Hāvīňg ā hīgh regārd for the Īňdīāň cūltūre, Cārey through hīś eňdeāvourś fośtered through 'hīś zeāl for world mīśśīoňś whīch provīded the īmpetūś for ā remārkāble ūpśūrge īň mīśśīoňāry vīśīoň' (Reāpśome 163), ňot oňly īň Īňdīā būt ālśo īň the world. Cārey's ūňderstaňdīňg of Beňgāl dūrīňg hīś fortyoňe yeārś of śtāy wāś 'śtroňg āňd cleār' (Wāylāňd xīv) throūgh 'hīś work īň the lāňgūāgeś, phīlology āňd ścīeňce, āňd ābove āll for hīś īňdomītāble fāīth āňd eňergy āś ā pīoňeer' (Īňdīā Office Records, "The Īňspīred Cobbler") āloňg wīth hīs hūmāňītārīāň ūňdertākīňgś. Īt hāś permāňeňtly āśśocīāted hīm wīth the Brītīśh Orīeňtālīśtś īň Cālcūttā, wīth the Beňgālīś āňd īň the āňňālś of the Beňgāl Reňāīśśāňce (Āwākenīng 67). Cārey remāīňś āś ā clāśśīc exāmple of ā foreīgňer from the coloňīśer'ś coūňtry who trīed to āppreheňd āňd īňtegrāte wīthīň hīś owň śelf the śpīrīt āňd the mīňd of Īňdīā āňd thīś īś well evīdeňt through hīś hūmāňītārīāň āctīvītīeś for the welfare āňd developmeňt of the Īňdīāňś. Thīś eśśāy āīmś to explore Wīllīām Cārey's perspectīves āňd prīňcīples īň hīs līfe through some of his letters.

Throūgh theīr vārīoūś phīlāňthropīc eňdeāvoūrś, the āīm of the Bāptīśt Mīśśīoňāry Śocīety [B.M.Ś.] wāś to śpreād the 'Gośpel' (*The Līfe ānd Tīmeś* Ī: 52) followīňg God'ś commāňd to Hīś āpośtleś to śpreād the 'Word' īň the world. Cārey opeňed

ňew doorś, employed ňew śtrātegīeś āňd methodś through hīś boldňeśś āňd faīth upoň the Lord to spread the 'Word' among the people of Bengal following the principles of 'bīvocātīoňālīśm, edūcātīoň, trāňślātīoň, pūblīcātīoň āňd mīśśīoňś śūpport' (Cārter īx) which became a source of inspiration for the future generations to come through 'many good āňd eśśeňtīāl qūālītīeś' ("Chrīśtīāň Mīśśīoňārīeś āňd Reňāīśśāňce īň Beňgāl" 2). Līke hīś bīogrāphīeś, the letterś of Wīllīām Cārey exhībīt perśpectīveś of hīś līfe, thoughts, works ānd struggles for āttāīnīng hīs ām of not only spreādīng the 'Word' ( $\bar{A}n$ Enqūīry 35), būt ālśo eňśūrīňg ā compreheňśīve developmeňt (Wīllīām Cārey 8th 65). The continuous correspondence through letters with his contemporaries in England like, Rylāňd, Śūtclīffe, Fūller, the B.M.Ś., Śīśterś et āl. eňāble ūś to hāve āň īňśīght of Cārey, the māň āňd hīś fīrm fāīth ūpoň the Lord, īdeāl of the mīśśīoň, repreśeňtātīoň of Beňgāl before hīś coūňtrymeň, obšervātīoňś oň the mīśśīoňś' štrātegy āňd śūpport. Hīś broād mīňded ňātūre āňd hīś ūrge to completely dedīcāte hīś līfe for the prośperīty of the māśśeś are vīňdīcāted through hīś phīlāňthropīc eňdeāvourś. Īň śpīte of theīr 'blīňd faīth īň the exclūśīve trūth of theīr owň relīgīoň āňd theīr āctīvītīeś to whīch īt led' ("Chrīśtīāň Mīśśīoňārīeś āňd Reňāīśśāňce īň Beňgāl" 2), Wīllīām Cārey āt oňce āccepted Īňdīā āś hīś 'owň' coūňtry wīth whom hīś śoūl got wedded (Memōīr 561) - ā proceśś of cūltūrāl, hīśtorīcāl āňd śocīāl āccūltūrātīoň īň Beňgāl throūgh ā hārmoňīoūś āśśīmīlātīoň āňd īňtegrātīoň wīthīň hīś heārt whīch dāwňed īň the ňew coňścīoūśňeśś of the Reňāīśśāňce īň Beňgāl (*Āwākenīng* 70).

Oň ārrīvīňg īň Beňgāl, Cārey coūld āśśeśś the deārth of śpīrītūāl vītālīty āňd felt the dīre ňeceśśīty to śpreād the 'Word'. He wāś āble to ūňderśtāňd the ňegātīve īmpāct of the cāśte śyśtem, īdolātry, Śātī, rītūāl īňfāňtīcīde āňd the 'ghāt kīllīňgś' whīch beīňg bārbārīc āňd pāgāň wrecked hāvoc īň the līfe of the people (Cārter 63). Śome of Cārey'ś letterś āūtheňtīcāte hīś dedīcātīoň āňd commītmeňt to hīś work towārdś the vālūe of Mīśśīoňś wīth ā fīrm fāīth ūpoň the Lord āmīdśt fālśehood, śpīrītūāl deprīvātīoň āňd īgňorāňce corroborātīňg the ňeed for mīśśīoňāry āctīoň. From Bāňdel, Cārey wrote to hīś Śīśterś oň December 4, 1793 thāt

... Ī hāve greāt hope of śūcceśś, būt theīr Śūperśtītīoňś āre very ňūmeroūś āňd theīr āttāchmeňt to theīr Cāśte śo śtroňg thāt they woūld rāther dīe thāň lośe īt ūpoň my āccoūňt. Thīś īś oňe of the śtroňgeśt Boňdś thāt ever the Devīl ūśed to bīňd the Śoūlś of Meň, āňd dreādfūlly effectūāl īt īś īňdeed. Māy God pūt oň hīś greāt Power, āňd ātteňd hīś Word wīth greāt Śūcceśś... (Āňgūś Boūňd Volūme F. P. C. E20).

Cārey'ś letter to Fūller from Mūdňābātī oň Mārch 23, 1797, vīňdīcāteś hīś belīef thāt 'work [Mīśśīoň work] īś God'ś āňd wīll therefore coňtīňūe to go īň the śtreňgth of the Lord' (Cārter 64). He ālwāyś vālūed hīgh the pūrpośe of the Mīśśīoň āňd hīś commītmeňt towārdś the Mīśśīoň āňd ītś prīňcīpleś āś coňśpīcūoūś from hīś letter wrītteň to Rylāňd oň December 26, 1793, from Bāňdel, where he śtāted,

 $\bar{I}$  cāňňot śāy āňythīňg of śūcceśś more thāt  $\bar{I}$  dīd īň my lāśt – ňot qūīte śo mūch...  $\bar{I}$  ām ňotwīthśtāňdīňg the līttle śūcceśś we hāve hād, fār from beīňg dīścoūrāged; āňd śhoūld  $\bar{I}$  ňever śūcceed, yet  $\bar{I}$  ām reśolved  $\bar{I}$ n the śtreňgth of the Lord Jeśūś to līve āňd Dīe perśīśtīňg  $\bar{I}$ n thīś work, - āňd ňever to gīve  $\bar{I}$ t ūp būt w $\bar{I}$ th my L $\bar{I}$ berty or L $\bar{I}$ fe. The worth of

Śoūlś, the pleāśūre of the Work ītśelf, āňd ābove āll the īňcreāśe of the redeemer's Kīňgdom āre wīth me motīveś śūffīcīeňt, āňd more thāň śūffīcīeňt to determīňe me to dīe  $\bar{i}$ n the Work, thāt  $\bar{l}$  hāve  $\bar{u}$ n dertākeň ( $\bar{A}$ n  $\bar{g}$ u  $\bar{s}$  Box  $\bar{l}$ N 152 of 6).

Hīś obśervātīoňś āňd hīgh regārd for the Mīśśīoňś īś ālśo evīdeňt from hīś letter wrītteň from Mūdňābātī to Fūller oň Mārch 23, 1797,

 $\bar{I}$  hāve thot īt my dūty to coňśīder the Mīśśīoňś āś fār śūperīor to prīvāte frīeňdśhīp, āňd āś thāt to whīch māňy thīňgś whīch otherwīśe prīvāte frīeňdśhīp woūld reqūīre, mūśt āňd oūght to gīve āwāy (Āňgūś Box  $\bar{I}N$  13 1 of 2).

Cārey'ś motīvātīoň āňd eňcoūrāgemeňt towārdś hīś fellow mīśśīoňārīeś āňd to otherś īś worth ňotīňg īň the perśpectīve of hīś vīśīoň āňd dyňāmīśm āś māňīfeśted from hīś letter [to hīś Fāther] oň Jāňūāry 12, 1788,

Deār Fāther, to ňegotīāte betweeň God āňd meň īś ā Weīghty īmportāňt Work. Īňdeed, let me hāve ā Śhāre īň yoūr Prīvāte āddreśś to the Greāt Eterňāl āňd ňever let Yoū, or Ī Ceāśe to āct for God īň oūr Śphereś, wīth īňdefātīgāble īňdūśtry, tīll we cāň't fĩňd ā Śoūl thāt'ś Deśtītūte of Chrīśt īň āll the World. The thot of ā Fellow Creātūre Perīśhīňg for Ever śhoūld roūśe āll oūr Āctīvīty āňd eňgāge āll oūr Powerś. The God we śerve deśerveś āll oūr Heārtś āňd Śoūlś. Tīś ever Śordīd āňd Bāňe to cāre for ňoňe būt oūrśelveś. Tīś oūr Dīvīňe Jehovāh thāt īś Dīśhoňoūred by Śīň. The Eňemy of God Prevāīlś āňd Reīgňś wīth īmperīoūś Rāge, āňd Śoūlś āre Perīśhīňg. The mātter īś deśperāte. Īt Cāllś for ūś to līve āňd Āct āloňe for God (Āňgūś Boūňd Volūme F. P. C. E20).

Āfter Cārey'ś ārrīvāl to Beňgāl he wāś ňot oňly eňāmoūred by the ňātūrāl pheňomeňā būt ālśo hād to eňcoūňter wīth śeverāl oddītīeś īň līfe śome of whīch he āccepted wīth ādmīrātīoň whīle he wāś dīlīgeňt eňoūgh to chāňge otherś. Cārey'ś mośt īňtereśtīňg letterś āre the oňeś whīch report hīś āctīvītīeś — mīśśīoň work, trāňślātīoň, edūcātīoňāl eňdeāvoūrś etc. He hād ā śtroňg fāīth ūpoň the ňātīveś āňd śtūdīed theīr līfe āňd got fāścīňāted by ītś īňtrīcāte detāīlś; however śīmūltāňeoūśly he pośśeśséd śtroňg opīňīoňś of oppośītīoň towārdś the orthodox prīňcīpleś of cāśte śystem, Śātī, īdol worśhīp āňd īňhūmāň śācrīfīceś; wāgīňg ā crūśāde āgāīňśt theśe prāctīceś śūbśtāňtīāted throūgh hīś letterś to hīś frīeňdś āňd to the B.M.Ś. Cārey reported āňd crītīqūed the īňhūmāň prāctīce of Śātī throūgh ā vīvīd deścrīptīoň īň hīś letter to Rylāňd from Mūdňābātī wrītteň oň Āprīl 1, 1799,

Āś Ī wāś retūrňīňg from Cālcūttā Ī śāw the Śāhāmoroň ('Śātī'), or ā Womāň būrňīňg herśelf wīth the corpśe of her hūśbāňd, for the fīrśt tīme īň my līfe. We were ňeār the vīllāge of Noyā Śerāī, or āś Reňňel cāllś īt īň hīś chārt of the Hooghly Rīver, Nīāśerāī. Beīňg Eveňīňg we got oūt of the Boāt to wālk, wheň we śāw ā ňūmber of people āśśembled oň the Rīver Śīde. Ī āśked them whāt they were met for. They told to būrň the body of ā deād māň. Ī īňqūīred īf hīś Wīfe woūld dīe wīth hīm, they āňśwered yeś, āňd poīňted to the Womāň. Śhe wāś śtāňdīňg by the pīle whīch wāś māde of lārge Bīlletś of Wood, āboūt 2 feet hīgh, 4 feet loňg āňd two wīde, oň the top of whīch lāy the deād Body of her hūśbāňd. Her ňeāreśt relātīoňś śtood by her, āňd ňeār her wāś ā śmāll bāśket of śweetmeātś, cālled Kīvy. Ī āśked them īf thīś wāś the womāň'ś choīce, or īf śhe were broūght to īt by āň īmproper īňflūeňce" They āňśwered thāt īt wāś perfectly volūňtāry. Ī

tālked tīll reāśoňīňg wāś of ňo ūśe, āňd theň begāň to explāīň wīth āll my mīght āgāīňśt whāt they were doīng, tellīng them thāt īt wāś ā śhockīng Mūrder. They told me īt wāś ā greāt āct of Holīňeśś; āňd ādded īň ā very śūrly māňňer thāt īf Ī dīd ňot līke to śee īt, Ī mīght go fürther off āňd deśīred me to go. Ī told them thāt Ī woūld ňot go – thāt Ī wāś determīňed to stāy āňd see the Mūrder, āňd thāt Ī shoūld certaīňly bear wītňess of īt at the trībūňāl of God. Ī exhorted the womāň ňot to throw āwāy her līfe – to feār ňothīňg for ňo evīl woūld follow her refūśīng to būrň. Būt śhe īň the mośt cālm māňner moūnted the Pīle, āňd dāňced oň īt wīth her hāňdś exteňded āś īf īň the ūtmośt trāňgūīlīty of śpīrīt. Prevīoūś to her moūňtīňg the Pīle the relātīoň whośe office īt wāś to śet fire to the Pīle, led her śīx tīmeś roūňd the Pīle, āt two īňtervālś, thāt īś thrīce āt eāch cīrcūmāmbūlātīoň. Āś she went round she scattered the sweetmeats above mentioned among the People, who pīcked īt ūp āňd eāt īt āś ā very holy thīňg. Thīś beīňg eňded āňd śhe hāvīňg moūňted the Pīle āňd dāňced āś ābove meňtīoňed (the dāňcīňg oňly āppeāred to hāve beeň to śhew ūś her contempt of death, and prove to us that her dying was voluntary) she lay down by the corpse and put one arm under its neck and the other over it. When a quantity of dry Cocoa Leāveś, āňd other śūbśtāňceś were heāped over them to ā coňśīderāble heīght, āňd theň Ghee – melted preserved būtter – poūred oň the top. Two Bāmboos were theň pūt over them āňd held fãst dowň, āňd fīre pūt to the Pīle blāzed whīch īmmedīātely very fīercely owīng to the dry ānd combūśtīble māterīālś of whīch īt wāś composed. No sooner wās the fīre kīňdled thāň āll the people set ūp ā greāt shoūt, "Hūrree Bol, Hūrree Bol" – whīch īś ā commoň shoūt of joy, āňd īňvocātīoň of Hūrree the wīfe of Hūr or Śeeb (Śhīvā). Īt wās īmpośśīble to hāve heārd the Womāň hād śhe groāňed, or eveň crīed āloūd oň āccoūňt of the Bāmbooś whīch were held dowň oň them līke the leverś of ā preśś. We māde mūch objectīoň to theīr ūśīňg theśe Bāmbooś āňd īňśīśted thāt īt wāś ūśīňg force to preveňt the womāň gettīňg ūp wheň the fire būrňt her. Būt they declāred thāt īt wāś oňly doňe to keep the pīle from fāllīňg dowň. We coūld ňot beār to śee more būt left them exclāīmīňg loūdly āgāīňst the Mūrder āňd fūll horror āt whāt we hād seeň (Āňgūs Box ĪN 152 of 6).

Thīś letter evokeś Cārey'ś śympāthy towārdś the wīdow āňd hīś ūtter dīśgūśt āgāīňśt śūch āň īňhūmāň prāctīce, whīch he hād erādīcāted āloňg wīth the other pīoňeerś of the Beňgāl Reňāīśśāňce ("Ā Bāptīśt Mīśśīoňāry'ś Īňterrogātīoň" 84 – 90). Hīś letterś vālīdāte hīś beňīgň āttītūde towārdś Īňdīā whīch he cālled āś hīś 'owň coūňtry' āňd īňītīāted meāśūreś for ītś īmprovemeňt. Throūgh hīś letterś Cārey deścrībed hīś regūlār workś āś ā mīśśīoňāry līke preāchīňg, teāchīňg, orgāňīzīňg, eňcoūrāgīňg, trāňślātīoň āňd leādīňg the mīśśīoň project āheād. Hīś dāīly śchedūle īś well evīdeňt throūgh hīś letterś to the B.M.Ś., Fūller, Rylāň, āś for exāmple, the letter wrītteň by Cārey to J. D. Moxoň oň Jāňūāry 3, 1816,

To thīś māy be ādded thāt my tīme īś clośely occūpīed from eārly īň the morňīňg tīll teň āt Nīght wīthoūt īňterrūptīoň īň the lāboūrś of trāňślātīňg the Ścrīptūreś āňd śūperīňteňdīňg the preśś, vīz. correctīňg the proof śheetś.  $\bar{I}$  ām freqūeňtly śo worň oūt thāt  $\bar{I}$  ām tempted rāther to īňdūlge myśelf wīth āň hoūrś relāxātīoň thāň to śīt dowň to wrīte ā Letter (Cārter 89).

Śome of Cārey'ś letterś wrītteň to Fūller, Rylāňd āňd Śūtclīffe dāted Āūgūśt 26, 1806; November 11, 1806; Śeptember 16, 1807 (Cārter 92, 93) reśpectīvely vālīdāte the complex śītūātīoň the Brītīśh Eāśt Īňdīā Compāňy hād creāted for the Mīśśīoňārīeś āňd theīr rīght to exīśt īň Īňdīā. Theśe letterś ālśo reveāl hīś śtroňg fāīth ūpoň the Lord īň śpīte of śūch ā tūmūltūoūś śītūātīoň īň Beňgāl. Cārey'ś śpīrītūālīty wāś ā reśūlt of ā perśoňāl relātīoňśhīp wīth God īň hīś līfe (Joňeś 47) frāmīňg hīś perśoňāl īdeāś⁴ regārdīňg theologīcāl āśpectś of līfe. Hīś letterś⁵ to hīś fāmīly memberś līke śīśterś, fāther āňd Jābez, īllūmīňāte ā pārtīcūlār śectīoň of hīś heārt āňd āūtheňtīcāte the ňeceśśīty 'to wālk clośely wīth the Lord' (Cārter 247). Hīś letterś, to hīś fāther oň Āūgūśt 8, 1794 (Āňgūś Box F. P. C. E19), to Rylāňd oň Jūly 17, 1806 (Āňgūś Box ĪN 15 2 of 6), to Śūtclīffe oň Māy 4, 1808 (Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2), to Jābez oň Febrūāry 3, 1817 (Āňgūś Box F. P. C. E19) provīde āň āccoūňt of the āfflīctīoňś he āňd hīś āśśocīāteś hād to fāce īň Beňgāl. However, he ňever śhūňňed from hīś fāīth āňd depeňdeňce ūpoň God āňd Hīś power, āś eňdorśed from hīś letter to Fūller oň Jāňūāry 30, 1795, where he wrote,

Through the Mercy of God we are all well, except my eldest Son; tho we have hād ā coňsīderāble shāre of āfflīctīoň īň every Brāňch of the Fāmīly; āňd hāve lost ā fīňe līttle Boy of fīve yeārś of āge. The Deālīňgś of God āre myśterīoūś, būt ālwāyś eňd well, āňd ofteňtīmeś īň oūr greāter temporāl felīcīty, āňd hāppīňeśś [ādvāňtāge]. Thīś Ī trūśt īt īś wīth me, both īň Body āňd Śoūl - Dūrīňg the tīme īň whīch Ī coūld śee very līttle elśe būt śorrow, Ī wāś powerfūlly śūpported by the reflectīoňś Ī ofteň hād ūpoň the goodňeśś of the Cāūśe ūpoň whīch Ī [cāme] hād ūňdertākeň; āňd by thośe Wordś [of Peter, "The God of āll grāce who hāth cālled ūś ūňto hīś eterňāl glory by Chrīśt Jeśūś."] "Now the Lord, āfter ve hāve śūffered āwhīle, [Comfort], śtāblīśh, [āňd] śtreňgtheň, śettle yoū." Ī śāw thāt īt wāś God'ś method, ofteňtīmeś, to leād hīś people through trībulātīoň before he āppeāred for theīr Delīverāňce, āňd wāś eňābled to rely ūpoň hīś goodňeśś, āňd trūśt īň hīś grāce. Āňd ňow Ī hāve Līght ārīśeň oūt of Dārkňeśś, āňd ā Wīde field for ūśefūlňeśś [āňd] Ī prāy thāt God māy gīve me āň heārt to express thāňkfūlňess by ā coňstāňt devotedňess to hīs work [āňd servīce] āňd ās Ī ām devoted to hīs servīce māy he preserve me from embezzlīňg that property with which he has entrusted me, and which is properly hīś (Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2).

Prāyer, śtūdy āňd trāňślātīoň of the  $B\bar{\imath}ble$ , evāňgelīśm, medītātīoň āňd īňītīātīňg meāśūreś for the welfāre of the māśśeś becāme śome regūlār āctīvītīeś of hīś līfe āś evīdeňt from hīś letterś to hīś śīśterś āňd Jābez ( $\bar{A}ng\bar{u}\dot{s}~B\bar{o}x~IN~13~1~\bar{o}f~2;~\bar{A}ng\bar{u}\dot{s}~B\bar{o}\bar{u}nd~V\bar{o}l\bar{u}me~F.~P.~C.~E20;~\bar{A}ng\bar{u}\dot{s}~JC$ ).

Cārey'ś letterś vālīdāte hīś śoūňd plāň for fūrtherīňg the mīśśīoňāry progrāmme to be śūcceśśfūl, throūgh hīś īdeāś oň the śelf āś well āś of the āctīvītīeś of the mīśśīoňāry. He māde īt very cleār throūgh hīś thoūghtś thāt ā perfect, dedīcāted līfe of ā mīśśīoňāry for ā ňoble cāūśe īś ā ňeceśśīty for the śūcceśś of mīśśīoňāry āctīvīty. Cārey'ś letter to hīś śoň Jābez oň Jāňūāry 24, 1814 īś more thāň āň ādvīce from ā fāther to hīś śoň (Āňgūś JC). Īt īś perhāpś ā model coūňsel from āň elder mīśśīoňāry to the yoūňg mīśsīoňārīeś before they ūňdertāke theīr joūrňey to śerve God throūgh theīr phīlāňthropīc śervīce to

māňkīňd. For the proper execūtīoň of ňoble eňdeāvoūrś, Cārey belīeved thāt īt īś ālwāyś eśśeňtīāl thāt the perśoň coordīňātīňg the eňtīre mīśśīoňāry progrāmme śhoūld be āň īňdīvīdūāl of good morālś āňd be reādy to fāce the ūňfāvoūrāble ātmośphere īň Īňdīā wīth eāśe āňd śelfleśśly for the śūcceśś of ā hīgher cāūśe, āś ātteśted throūgh Cārey'ś letterś wrītteň to Rylāňd oň December 26, 1793 (Āňgūś Box ĪN 15 2 of 6), Fūller, Śūtclīffe, Jābez āňd to the B.M.Ś.

For śpreādīňg the 'Word' āmoňg the māśśeś, Cārey ūňdertook ā deep understanding of the situation in India - her ancient tradition, culture and religion which ňot oňly eňāmoūred hīm regārdīňg the coūňtry's dyňāmīc herītāge būt ālso māde hīm vehemeňt to ūśe dīālogūeś āňd ārgūmeňtś to remove the orthodoxy, evīlś whīch were vālīdāted īň the ňāme of relīgīoň by ā pārtīcūlār clāśś of people. Hīś letterś (Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2) to hīś coňtemporārīeś āt Eňglāňd exhībīt hīś polīcīeś of śpreādīňg the Gośpel through dialogue, tranślationś and publicationś where he implied the neceśsity of edūcātīoň throūgh ścīeňce, māthemātīcś āňd lāňgūāgeś for the developmeňt of the māśśeś whīch īrrevocābly becāme āś ā meāňś to śpreād the 'Gośpel' āmoňg the ňātīveś eňhāňcīňg the growth āňd developmeňt of āň īňdīgeňoūś Īňdīāň chūrch. Īň āll hīś actīvītīes, Carev had a firm faith upon the Lord and this faith was the source of selfdebāśemeňt, hūmīlīty īň hīm whīch wāś the śoūrce of hīś śtreňgth. Dūe to hīś āffīňīty to Cālvīň's theorīes, he wās hūmble āňd meek (Myers 156) by ňātūre āňd vehemeňtly referred to hīś owň śīňś āňd mīśtākeś īň cārryīňg oūt the work of God. Oňe of the śeverāl letterś whīch prove hīś meekňeśś wāś ā letter wrītteň to Śūtclīffe from Cālcūttā oň Mārch 17, 1802,

...Ā yeār or more āgo, Yoū, or some other of my Deār Frīeňds meňtīoňed āň īňteňtīoň of pūblīśhīňg ā Volūme of Śermoňś āś ā teśtīmoňy of mūtūāl Chrīśtīāň Love āňd wīśhed me to śeňd ā śermoň or two for that pūrpośe. Ī hāve śerīoūśly īňteňded īt, āňd more than once set down to accomplish it, but have as constantly been broken off from it. Īňdoleňce īś my prevāīlīňg Śīň, āňd to thāt āre ňow ādded ā ňūmber of āvocātīoňś whīch Ī ňever thought of. Ī hāve ālśo śo coňtīňuāl ā feār thāt Ī māy āt lāśt fāll śome wāy or other śo āś to dīśhoňor the Gośpel thāt Ī hāve ofteň deśīred thāt my ňāme māy be būrīed īň oblīvīoň, āňd īňdeed Ī hāve reāsoň for those feārs. For Ī ām so proňe to sīň, thāt Ī woňder every ňīght that Ī have beeň preserved from foul crīmes thro the day. Āňd wheň Ī escape a temptātīoň, Ī eśteem īt to be ā mīrācle of grāce whīch hāś preśerved me. Ī ňever wāś śo fülly perśuāded āś Ī ām ňow thāt ňo hābīt of relīgīoň īś ā śecūrīty from fāllīňg īňto the foūlest crīmes, āňd Ī ňeed the īmmedīāte help of God every momeňt. Thīs seňse of my continual danger has I confess operated strongly upon me to induce me to desire that no pūblīcātīoň of ā relīgīoūś ňātūre śhoūld be pūblīśhed āś mīňe whīlśt Ī ām ālīve. Āňother reāśoň īś my śeňśe of my īňcāpācīty to do jūśtīce to āňy śūbject or eveň to wrīte ā good seňse. Ī hāve īt īs trūe, beeň oblīged to pūblīsh to āňy sūbject or eveň to wrīte ā good seňse. Ī hāve, īt īs trūe, beeň oblīged to pūblīsh severāl thīňgs āňd Ī cāň sāy thāt ňothīňg būt ňeceśśīty coūld hāve īňdūced me to do īt. They āre, however, oňly Grāmmātīcāl Workś, āňd certāīňly the very lāśt thīňgś whīch Ī śhoūld hāve wrītteň īf Ī coūld hāve chośeň for myśelf... (Cārter 263).

Mōśt ōf hīś bīōgrāpherś belīeve Cārey tō be cōnśīśtently kīnd ānd cheerfūl. Hīś wāś ā chīldlīke śīmplīcīty ōf chārācter, wīth ā śtern ānd ūncōmprōmīśīng mōrāl īntegrīty (Wāylānd xv) whīch hāś śecūred hīm ā gōlden plāce īn the hīśtōry ōf Bengāl mākīng hīm the mūśe ōf mīllīōnś. Cārey'ś letter tō the B.M.Ś. wrītten ōn Āūgūśt 5, 1794 (Memōīr 189, 190) eňāble ūś to dīścover hīś ārdeňt fāīth, deep ānd lāśtīng cōmmītment to God āś reśūlt of hīś āśśocīātīoň wīth Johň Wārr whīch īgňīted iň hīś heārt the ňeed to develop the māśsés of the world who āre īň dārkňeśś. Hīś letterś to hīś frīeňdś āňd āśśocīāteś āt Eňglāňd reflect the pīctūre of the śocīety of the theň Beňgāl where cāśte, īdolātry, śūperśtītīoňś, fālśe prāctīceś rūled āt the helm āňd he pledged to śpreād the 'Word' āś ā śervāňt of God āmoňg the māśśeś. Īň the ābove meňtīoňed letter to the B.M.Ś. he wrote, '...the work wāś begūň by God āňd Ī doūbt ňot būt He wīll cārry īt oň' (Memōīr 190, 624, 625), āffīrmīng hīś fāīth ūpōn the Lōrd.

Cārey'ś letterś to hīś frīeňdś āt Eňglāňd ňot oňly deālt wīth the śītūātīoň āt Beňgāl būt ālśo bore ā pośītīve ňote āś hīś wāś ā greāt trūe heārt brāve for God (Fārňīňghām 607). Hīś letterś vālīdāte hīś detāīled āccoūňt of the progreśś of the 'Word' āmoňg the people of the lāňd, the oppośītīoň from the orthodox śectīoňś of the śocīety āňd oň the vārīoūś hūmāňe āctīvītīeś ūňdertākeň by hīm āňd hīś āśśocīāteś for the welfāre āňd developmeňt throūgh the reśoūrceś āvāīlāble āt hāňd. Āň īňstāňce of hīś hope to work for the cāūśe of the Lord māy be obšerved īň hīś letter to the B.M.Ś. from Mūdňābūtty oň Āūgūśt 5, 1794,

...Ā lārge door īś opeňed, āňd Ī hāve greāt hopeś. Ī cāňňot śpeāk the lāňgūāge śo well āś to coňverśe mūch, būt begīň ā līttle. Mooňśhī īś ňot yet bāptīzed. Mohūň Chūňd īś eīther ā Chrīśtīāň or ā greāt īmpośtor. Pārbotee Ī hāve ňot yet śeeň: he īś āt ā greāt dīśtāňce from ūś. We āre ūpoň the poīňt of formīňg ā chūrch; būt oūr begīňňīňg wīll be būt śmāll, fīve or śīx perśoňś. Mr. Udňey īś, Ī thīňk, ā trūly pīoūś māň, āňd hīś mother ā śerīoūś womāň; būt they āre ňot Bāptīśtś. We hāve ā pretty coňgregātīoň āt hīś hoūśe, perhāpś 20 perśoňś, who līve īň the compāśś of 80 or 100 mīleś, coňšeqūeňtly āre āll there together būt śeldom. Ī hāve hopeś of āboūt hālf of them: they āre prāyīňg people. The obštācleś īň the wāy of the gośpel āre very greāt, āňd were īt ňot thāt God īś ālmīghty āňd trūe, woūld be īňśūrmoūňtāble. The cāśte īś śūch ā śūperśtītīoň āś ňo Eūropeāň cāň coňceīve, āňd more teňācīoūśly regārded thāň līfe. Īt wāś, Ī thīňk, orīgīňālly, polītīcāl, būt īś ňow īňterwoveň wīth every cīrcūmśtāňce of theīr līveś; āňd theīr deceīt āňd āvārīce āre ūňpārālleled. Būt the work wāś begūň by God, āňd Ī doūbt ňot būt He wīll cārry īt oň (*Memōīr* 191, 192).

Wīllīām Cārey wāś well āwāre of the ňeed for ā hārmoňīoūś exīśteňce wīth the goverňmeňt āňd wīth other mīśśīoňś āś īt wāś ňeceśśāry for the mīśśīoň'ś śūcceśś. The cooperātīve effort reāpś beňefīt for ecūmeňīśm to exīśt īň ā greāter degree īň ā ňew lāňd thāň āt home āňd Cārey āňd hīś āśśocīāteś āt Śerāmpore left ňo śtoňe ūňtūrňed to tāke ādvāňtāge of every pośśīble opportūňīty āt hāňd. Cārey'ś letterś vālīdāte hīś wīśe śtrātegīeś of peācefūl exīśteňce for the reālīśātīoň of the greāter cāūśe of the Lord (Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2). Hīś letter to Rylāňd wrītteň oň Jūly 4, 1822 reflect hīś totāl śīňcerīty

āňd dedīcātīoň for the cāūśe of the mīśśīoň āňd for the śūcceśś of śpreādīňg the 'Word' āmoňg the māśśeś (Āňgūś Box ĪN 15 2 of 6). Īň śome of hīś letterś wrītteň to the BMŚ, Śūtclīffe āňd Fūller (Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2) we get to kňow Cārey, the hūmāňe mīśśīoňāry who fācīlītāted meāśūreś for the welfāre of the māśśeś. Īt wāś līke 'eňterīňg ā coūňtry āś āň eňgīňeer, Eňglīśh teācher, śocīāl worker, or other profeśśīoňāl āňd theň performīňg the work of ā mīśśīoňāry īň coňjūňctīoň wīth thāt prīmāry job' (Cārter 189).

The Śerāmpore Mīśśīoňārīeś emphāśīzed the ňeceśśīty of beīňg īňdepeňdeňt. Beśīdeś prāyer, Cārey āctīvely eňgāged hīmśelf āś ā teācher, Īňdīgo-plāňter āňd pūblīśher śo thāt the prīmāry āīm of śpreādīňg the 'Word' īś ňot ňeglected by āňy meāňś. Hīś letterś (Āňgūś Box ĪN 15 2 of 6) to the B.M.Ś., Fūller, āňd Śūtclīffe vīňdīcāte the ňeceśśīty of fīňaňcīāl āňd morāl śūpport for fūrtherīňg the cāūśe of the mīśśīoň where beśīdeś fīňaňceś, śelf-śūpport, prāyer, morāl āňd perśoňāl śūpport ālśo plāyed āň īmportāňt role. Cārey śpecīfīcālly lāīd dowň the māňňerś of leādīňg āň ecoňomīc līfe śtyle for the mīśśīoňārīeś āňd āś the wīśe ūśe of fūňdś proved to be beňefīcīāl wheň the Śerāmpore Mīśśīoňārīeś were āble to gārňer īň śūbścrīptīoňs from the College of Fort Wīllīām, the Āśīātīc Śocīety āňd the Bīble Śocīety for theīr edūcātīoňāl īňītīātīveś āňd vārīoūś līterāry āňd līňgūīśtīc eňdeāvoūrś. Thīś īś coňśpīcūoūś from Cārey'ś letter wrītteň to Fūller oň December 10, 1805,

The College āňd the Āśīātīc Śocīety hāve āgreed to āllow ūś three hūňdred Rūpeeś ā moňth to trāňślāte āňd pūblīśh the Śāňśkrīt Wrītīňgś of the Hīňdūś. The profītś of the śāle to be oūrś.

Āňother propītīoūś cīrcūmśtāňce wīll, Ī trūśt, eňāble ūś to do more. The Brītīśh āňd Foreīgň Bīble Śocīety śeňt ā letter to Mr Udňey wīśhīňg hīm, Rev. Mr Browň, āňd Būchāňaň, Bro. Mārśhmaň, Wārd, āňd myśelf to form ā commīttee to co-operāte wīth them īň thīś coūňtry. Īň coňśeqūeňce of thīś Bro. Mārśhmaň drew ūp ā memorīal, whīch wāś mūch āpproved, śhowīňg the prāctīcābīlīty of trāňślātīňg āňd pūblīśhīňg the Bīble here for ā compārātīvely śmāll śūm. From thīś Mr Būchāňaň drew ūp āň āddreśś whīch wāś īmmedīātely forwārded to the Goverňor Geňerāl, āňd īś īňteňded to be cīrcūlāted āll over Īňdīā to get śūbścrīptīoňś for thīś work, āňd Ī doūbt ňot of ītś śūcceśś. Thīś wīll, īf śūcceśśfūl tāke off the heāvy expeňse of trāňślātīňg āňd prīňtīňg āňd eňāble ūś to employ the moňey īň śpreādīňg the word wheň prīňted (Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2).

Ā śegmeňt of Cārey'ś letterś īf śtūdīed deāl oň hīś relātīoňshīp wīth the B.M.Ś. āt Loňdoň, deālīňg wīth the commūňīcātīoňs, mīśūśe of commūňīcātīoňs, crītīcīśm of Cārey'ś plāňs by the yoūňger members of the B.M.Ś. āňd Cārey's reply to āll the crītīcīśm. Īň mośt of the letterś (Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2; Āňgūś Box ĪN 15 2 of 6) we āre āble to dīścover the lāck of wārmth betweeň the Śerāmpore Mīśśīoňārīeś āňd the B.M.Ś. The regūlār commūňīcātīoň whīch wāś preśeňt śooň fāded wīth the pāśśāge of tīme āňd the wārmth chāňged īňto āň opeň coňfroňtātīoň cāūśīňg ā deep emotīoňāl pāīň īň Cārey, Mārśhmāň āňd Wārd who hād developed the Śerāmpore Mīśśīoň wīth āll theīr ūtmośt cāre, love āňd āffectīoň evīdeňt throūgh hīś letterś to Fūller, Rylāňd āňd Śūtclīffe. Cārey'ś letterś oň hīś fāmīly līfe whīle oň mīśśīoň āre worth explorīňg āś they reveāl the

mīśśīoňāry'ś joy āś well āś āňgūīśh, the beśt āňd worśt āśpectś of hīś līfe wīth deep śātīśfāctīoň āňd ūtter dīśāppoīňtmeňt. Oňe of the bleśśīňgś for whīch Cārey loňged āňd ňeeded wāś Chrīśtīāň fellowśhīp. Thoūgh he wāś śīňcerely dedīcāted īň hīś work īň Īňdīā būt he ňever forgot hīś exteňded fāmīly āt Eňglāňd whīch īś well reflected throūgh hīś letterś to hīś Śīśterś, Fāther, Brother āňd Jābez (Āňgūś Box. F. P. C. E19; Āňgūś Box ĪN 13 1 of 2; Āňgūś JC).

Though Wīllīām Cārey'ś letterś were wrītteň īň the coňfīdeňce of frīeňdśhīp deścrībīňg 'the vīvīd īmpreśśīoň māde oň theīr mīňdś' (The Śtory of Cārey, Mārśhmāň āňd Wārd 135), yet we cāň ňever deňy thāt edītorīāl īňterveňtīoň īś ňeceśśāry whīle śtūdyīňg them. Cārey'ś letterś āňd joūrňāl eňtrīeś were more of śpoňtāňeoūś doodlīňg of hīś thoūghtś thāt cāme īňto hīś mīňd trāňśfīgūred īňto wordś over the pāper, where he hād gīveň īmportāňce īň teňderīňg hīś thoūghtś over certāīň grāmmātīcāl śyňtāx, leśt he overlookś āňd forgetś them. Thoūgh the śyňtāctīcāl errorś pośe ňo bīg threāt for the proper preśeňtātīoň āňd compreheňśīoň of the śūbject mātter, yet Terry G. Cārter īś of the opīňīoň thāt the letterś requīre edītorīāl īňterveňtīoň. Hīś letterś were exclūśīvely perśoňāl, Wīllīām Cārey'ś letterś, līke hīś joūrňāl eňtrīeś eśtāblīśh the ārt of letter wrītīňg where the reāder feelś the vīvīd preśeňce of the wrīter īň hīś ābśeňce.

Bānśberīā Dākśhīn Pārā Māīn Rōād Dīśt : Hōōghly, P.O. : Bānśberīā-712502 (Weśt Bengāl)

#### References -

- 1. The cōnclūdīng śentence ōf "The Śhōemāker Mīśśīōnāry", ā pōem by Mārīānne Fārnīnghām.
- 2. Cārey'ś letter tō Mr Dyer frōm Śerāmpōre, December 9, 1825 (Memōīr 560 562).
- 3. On Āūgūśt 26, 1806, Cārey wrōte tō Fūller frōm Cālcūttā,

...meśśāge tō cōmmūnīcāte tō me frōm Śīr G. Bārlōw tō expreśś hīś wīśh thāt we wōūld nōt īnterfere wīth the prejūdīceś ōf the nātīveś by preāchīng, dīśpenśīng bōōkś ōr pāmphletś, ōr āny ōther mōde ōf īnśtrūctīōn nōr permīt cōnverted nātīveś tō gō īntō the cōūntry tō preāch. I tōld hīm I thōūght īt very hārd thāt ā prīvīlege śhōūld be denīed tō ā bōdy ōf Prōteśtāntś well knōwn tō gōvernment whīch hād been ālwāyś āllōwed tō Rōmān Cāthōlīcś. I tōld hīm ālśō thāt we wōūld cōnfōrm tō the wīśheś ōf gōvernment āś mūch āś we cōnścīentīōūśly cōūld dō; ānd thāt my būśīneśś wāś nōt wīth Śīr. G. Bārlōw hīmśelf.

Thīś mōrnīng I went tō śee Mr. Udney ānd tōld hīm āll the whōle āffāir āśkīng hīś ādvīce. He tōld me thāt he hād nōt heārd ā śyllāble ōf the mātter, būt śūppōśed īt tō hāve been ōccāśīōned by ā cīrcūmśtānce whīch lātely tōōk plāce ōn the cōāśt. Ā nātīve regīment there mūtinīed ānd ōne nīght mūrdered āll theīr ōffīcerś. It īś līkely thāt thīś ārōśe frōm ān āttempt māde tō ōblīge them tō weār ā pīece ōf leāther āś ā cāp ōr īn the tūrbān. They śūśpectīng īt tō hāve been mānūfāctūred frōm cōw hīdeś ōppōśed īt. Men whō hāte the Word ōf Gōd wīll śāy ānythīng, ānd māny āre weāk enōūgh tō belīeve whāt they śāy ... I tōld hīm [Mr. Udney] thāt we were exāctly īn the śītūātīōn thāt the āpōśtleś were īn when they were cōmmānded nōt tō preāch āny mōre īn hīś nāme ānd thāt we mūśt reply āś they dīd, "whether īt be rīght īn the śīght ōf Gōd ... jūdge ye". He ādvīśed me tō be āś cōōl āś pōśśīble śāyīng ... īt woūld īn āll līkelīhōōd blōw ōver ... (Āngūś Bōx IN 13 1 ōf 2).

On November 11, 1806, Carey wrote to Ryland,

I wrōte ā līttle tīme āgō īn ā mōūrnfūl strāīn tō gīve ān āccōūnt ōf the ōbstrūctīōn īn ōūr wōrk whīch we met wīth frōm Gōvernment. The ārrīvāl ōf ōūr Brethren Chāter & Rōbīnson hās cāūsed ūs greāt jōy, ānd hās been āttended wīth some dīffīcūlty. The G.G. īn Cōūncīl pāssed ān ōrder for them tō retūrn by

the śāme śhīp, ānd the Cāptāīn wāś īnfōrmed thāt ā cleārānce wōūld be refūśed hīm ūnleśś he tōōk them bāck. Oūr Frīend (Rev. Mr. Brōwn) īntereśted hīmśelf mūch ōn ōūr āccōūnt ānd Mr. Udney prōmīśed me tō dō hīś ūtmōśt tō prevent ūltīmāte evīl cōnśeqūence: we represented tō Gōvernment thāt the Cāpt. cleāred ōūt frōm Rōtterdām fōr Śerāmpōre, ānd thāt hīś cleārīng ōūt frōm Englānd fōr Śerāmpōre wāś nō mōre thān ā neceśśāry śtep tō āccōmplīśh the fīrśt īntended vōyāge: thāt Brethren C. Ānd R. were then ät Śerāmpōre ānd hād jōīned the Mīśśīōn ūnder ōūr dīrectīōn ānd the prōtectīōn ōf the Kīng ōf Denmärk. Thīś prōdūced ān engūīry whether we līved āt Śerāmpōre becāūśe īt wāś ōūr chōīce āś ā śūītāble reśīdence, ōr becāūśe we were āctūālly ūnder the prōtectīōn ōf the Dānīśh Gōvernment. Thīś engūīry wāś dīrected tō Rev. Mr. Brōwn, whō referred them tō the Gōvernōr ōf Śerāmpōre fōr ān änśwer. Hīś ānśwer wāś very fūll ānd explīcīt, śtātīng thāt ōn ōūr fīrśt cōmīng tō reśīde āt Śerāmpōre the läte Gövernör öf that Settlement represented the mätter tö the Cöürt öf Cöpenhägen, stäting that ōūr cōndūct wāś śūch āś he hīghly āpprōved, ānd thāt ōūr reśīdence mīght be ūśefūl tō the Śettlement: tō whīch an answer had been sent by the Court of Denmark, approving of our settling there and reqūīrīng hīm tō extend hīś prōtectīōn tō the Mīśśīōn; thāt īn cōnśeqūence ōf thīś hīgh āūthōrīty he hād tāken the Brethren Chāter ānd Rōbīnśōn ūnder the protectīon of hīś Dānīśh Mājeśty, ānd thāt the Mīśśīōnārīeś were nōt tō be cōnśīdered perśōnś īn debt whō were bārely prōtected, būt āś perśōnś ūnder the pātrōnāge ōf the Dānīśh Gōvernment.

We thought this would have ended the būśīneśś, būt when the Cāpt. āpplīed for ā cleārānce he wāś treāted rāther cāvālīerly by the Jūśtīce of Peāce, ānd īnformed thāt the former śentence hād been confirmed. Ā līttle tīme āfterwārdś, hōwever, he wāś śent for to the Polīce office ānd āfter he hād represented thāt we hād reśolved not to oppośe Gövernment būt śend bāck oūr brethren īf āll fāīr meānś proved īneffectūāl, ānd thāt thoūgh īt mīght be māde ā śerīoūś āffāīr both wīth Āmerīcā ānd Denmārk īf he ānd we were determīned to be obśtīnāte. Yet we conśīdered the peāce ānd good ūnderśtāndīng off nātīons to be ā mātter of śūch īmportānce thāt both he ānd we woūld gīve ūp ānythīng rāther thān occāsīon ānythīng dīśāgreeāble. Jūśt āt thāt tīme Mr. Brown entered the office. When the Māgīśtrāte cālled them both āśīde ānd gāve hīm the neceśśāry pāperś for hīś depārtūre; I śūppośe thāt he īś by thīś tīme oūt of the rīver. Thīś wāś, ānd īś, mātter of prāīśe to ūś āll. Ā Letter from the Polīce of Cālcūttā, however, wāś śent to oūr Brethren īnformīng them thāt the Śentence reśpectīng them wāś confirmed, ānd deśīrīng them to īnform the Māgīśtrāte on whāt śhīp they īntend to retūrn to Eūrope. To thīś they cānnot reply wīthoūt ācknowledgīng the Jūrīśdīctīon of the Englīśh coūrt āt Śerāmpore, ā śtep whīch mūśt be hīghly offenśīve to the Dānīśh Gövernment; We hāve, therefore, chośen to māke no reply ānd wāīt conśeqūenceś.

Āll theśe dīśtreśśīng cīrcūmśtānceś hāve māde ūś thīnk ōf extendīng the Mīśśīōn īn ānōther dīrectīōn; The Būrmān Empīre līeś cōntīgūōūś tō Bengāl ōn the Eāśt, ānd īś ān īndependent Empīre. We hāve, therefōre, thōūght ōf begīnnīng ā Mīśśīōn tō thāt Cōūntry [Āvā] ānd hāve fīxed ūpōn Rāngōōn āś the plāce tō māke ā begīnnīng. Brethren Chāter ānd Mārdōn āre cōnśīdered āś the fītteśt perśōnś tō māke the fīrśt āttempt. We, therefōre, prōpōśed īt tō them ānd they cheerfūlly āgreed theretō: I heār thāt ā Śhīp īś tō śāīl thīther śōōn, ānd we hōpe tō śend them īn her. They wīll gō, āt fīrśt wīthōūt theīr wīveś, ānd, hāvīng gāīned prōper īnfōrmātīōn, retūrn, tāke theīr wīveś wīth them ānd śīt dōwn tō the wōrk there. There īś ā cōnśtānt īntercōūrśe between the pōrt ōf Cālcūttā ānd Rāngōōn, ānd by ā pūblīck Āct ōf the Emperōr, Brītīśh Śūbjectś hāve fūll līberty ōf īngreśś ānd egreśś tō ānd frōm āny pārt ōf the Empīre. Rāngōōn īś ābōūt ten dāyś śāīl frōm Cālcūttā, ānd āll theīr wāntś māy be śūpplīed frōm ūś: Thīś īś īndeed ā pārt ōf the ōrīgīnāl plān detāīled īn ōūr pūblīck letter lātely śent tō yōū (Āngūś Bōx IN 15 2 ōf 6).

On September 16, 1807, Cārey wrōte tō Śūtclīffe,

...On that day I reed, a note from the chief Secretary to C-t requesting me to go to the Government House. I, therefore, went immediately, and in the Chief Secretary's office had a conversation with the Chief Secretary, and the Secretary of Gt. The latter informed me that a Persian pamphlet published at our press had excited the attention of G-t, and enquired if I knew anything of it. I had not heard of it, and therefore said, no. He then produced the pamphlet, and read me the translation of an appendix to it, in

whīch were śōme epīthetś āpplīed tō Mōhāmed whīch īt wāś feāred wōūld excīte cōmmōtīōn āmōngśt the Mūśśūlmen. Āfter ā lōng cōnverśātīōn I cāme āwāy ānd wrōte ān āccōūnt ōf whāt hād ōccūrred tō Śerāmpōre: In reply I wāś īnfōrmed thāt ā letter frōm G. Genl. īn Cōūncīl hād been śent tō the G. ōf Śerāmpōre reqūeśtīng the Śūppreśśīōn ōf the pāmphlet. Thīś āppendīx wāś ōrīgīnālly wrītten īn Bengālī by Brō. Wārd, ānd prīnted āt the end ōf Peārce'ś āddreśś tō the Lāścārś. It wāś extrācted frōm the prelīmīnāry dīścōūrśe ōf Śāle'ś Kōrān, gīvīng ā śhōrt āccōūnt ōf the līfe ōf Mōhāmed, tō whīch wāś ādded ā few reāśōnś why we cōūld nōt belīeve the Kōrān tō be the wōrk ōf Gōd.

Āboūt three monthś āgo Bro. W. Gāve īt to Hedūt-ūllā who hād left Mūśśūlmānīśm ānd been bāptīśed, thāt he mīght trānślāte īt īnto Perśīān. He foolīśhly ādded the epīthet Tyrānt to Mohāmed'ś nāme whenever īt occūrred, ānd māde śeverāl ālterātīonś īn the reāśonś gīven why we do not belīeve the Korān to be of dīvīne orīgīn. Bro. W. not śūśpectīng thīś hād prīnted īt, ānd ā few copīeś hād been dīśperśed īn the neīghborhōod of Cālcūttā, one of theśe fell īnto the hāndś of ā Mūnśhī belongīng to the Śec. to Gov., he śhewed īt to hīś māśter who, beīng ā greāt ālārmīśt, śhewed īt to G-t. We replied to the Dānīśh Government ānd cheerfūlly gāve ūp the pāmphlet, ācknowledgīng oūr fāūlt īn not exāmīnīng the copy, ānd he māde the report to the Eng. Govt.

Lāst Frīdāy, the dāy īn whīch the Dānīsh Gōvernōr's letter wās sent, I reed, ān ōffīcīāl letter dāted severāl dāys prīōr tō thāt dāy, reqūīrīng me tō cōmmūnīcāte īts cōntents tō the Śōcīety ōf Mīsśiōnārīes āt Śerāmpōre. In thīs we āre reqūīred tō remōve the press tō Cālcūttā: ānd nōt tō prīnt ānythīng whīch hās ā tendency tō cōnvert the nātīve, ālsō tō ceāse frōm preāchīng āt ā hōūse īn Cālcūttā, āt whīch we āre chārged wīth ūtterīng īnflāmmātōry expressīons. Ā chārge ūtterly ūnfoūnded ānd ābsolūtely īncāpāble ōf proōf, ās nō persōn belōngīng tō Gōvernment ever āttended there. It īs ā hōūse belōngīng tō ān Ārmenīān, whō āpproprīāted īt tō the pūrpōse ōf preāchīng, for the benefīt ōf ā few Ārmenīans, ānd Pōrtūgūese Prōtestānts, whō cānnōt ūnderstānd Englīsh sūffīcīently tō receīve benefīt frōm preāchīng īn īt, ānd āre therefore nōw destītūte ōf relīgīoūs īnstrūctīon. I yesterdāy sīmply replīed tō G-t thāt āgreeābly tō theīr reqūest I hād cōmmūnīcāted the cōntents of the Letter.

Beīng ūnder the prōtectīōn ōf the Dānīśh flāg, we thōūght īt ōūr dūty tō śhew thīś letter tō the Gōvernōr ōf Śerāmpōre, eśpecīālly āś he hād been ōffīcīālly āpplīed tō befōre - he deśīred ūś nōt tō reply tō īt tīll he receīved ā reply tō hīś ōffīcīāl cōmmūnīcātīōn.

We āre prepārīng ā memōīr īn whīch we īntend tō gīve ā brīef hīstōry ōf the Mīsśīōn ānd īts śūcceśś: tō śhew the īmprōbābīlīty ōf dīstūrbānce beīng excīted by āttemptś tō cōnvert the nātīveś, Tō śhew thāt īt īś cōnśōnānt tō the śpīrīt ōf the Chātter, whīch reqūīreś the "Chāplāīn tō leārn the Pōrtūgūeśe ānd Hīndū lāngūāge fōr the pūrpōśe ōf īnśtrūctīng the Gentōōś &ct. īn the "Chrīstīān relīgīōn" ānd tō embrāce śōme ōther pōīntś. It īś deśīgned thāt I śhāll reqūeśt ā prīvāte āūdīence wīth Lōrd Mīntō, ānd then preśentś īt. I hāve nō dōūbt būt ōūr trōūbleś wīll tend tō the fūrtherānce ōf the Gōśpel: būt tō whāt extent they māy be cārrīed īt īś īmpōśśīble tō śāy. We meān tō īnfōrm hīś Lōrdśhīp thāt we āre prepāred tō śūffer īn thīś cāūśe, rāther thān tō gīve ūp ōūr wōrk: būt we hōpe tō dō āll īn the mōśt reśpectfūl mānner we cān.

Śūch ā Letter wāś never wrītten by ā Chrīśtīān Gövernment beföre. Rōmān Cāthōlīcś hāve perśecūted ōther Chrīśtīānś ūnder the nāme ōf Heretīcś, būt śīnce the dāyś ōf Heāthen Rōme: nō Chrīśtīān Gövernment, hōwever cōrrūpt hāś, thāt I knōw, prōhībīted āttemptś tō śpreād Chrīśtīānīty āmōng the Heāthenś.

We hope to send you the whole of this corresponding by this Shīp, and a copy of the intended memoir: It will be your duty to stir in England. I think a respectful application to H.M. in Parliament, backed with respectful addresses signed by as many names as could be procured, (which I suppose might amount to near a Million if pains were taken to procure them) would be likely to do the business and get us full liberty to preach the Gospel. You will judge what is best. We are all in mourning trembling for the Ark, and trust are willing and ready to suffer for the cause.

I dō nōt knōw thāt ānythīng ever āffected me śō śenśībly āś the preśent āffāīr -my mīnd īś fūll ōf tūmūltūōūś cōgītātīōnś: I trūśt the Lōrd wīll āppeār fōr ūś.

I förgöt tö mentiön thät Religiön is pröscribed älsö in the Fört. We häve twö members there, whö with a few others frequently met för präyer, and Mr. Edmönd sömetimes went döwn and gäve an exhörtatiön: Ārööm wäs till lätely ällöwed them by the cömmänding öfficer för thät pürpöse.

One evenīng ān Irīśhmān whō hād ōbtāīned leāve tō āttend, īnśteād ōf jōīnīng them tōōk the ōppōrtūnīty ōf śecretly cōnveyīng śpīrītūōūś līqūōrś īntō the fort. One ōf ōūr Brethren dīścovered ānd gāve īnformātīon ōf īt. In cōnśeqūence Śīr. E. Bāyley śtōpped āll relīgīōūś meetīngś ānd ā prōclāmātīon īś pōśted ūp forbīddīng āll ūnlīcenced preācherś from entering the Fort.

Idōlātry īś śūppōrted āt ā vāśt expense by the Brītīsh Gōvernment ānd Chrīstīānīty sūppressed - I tremble fōr my cōūntry, fōr the Lōrd īś ā Gōd ōf Jūdgment (Cārter 92, 93).

- 4. Evīdent frōm hīś letterś, wrītten tō Māry Cārey, hīś śīśter ōn December 14, 1789 (Āngūś Bōx IN 3 ōf 6); tō hīś Fāther frōm Cālcūttā ōn Śeptember 11, 1804 (Āngūś Bōx F. P. C. E19); tō hīś Śīśterś frōm Mūdnābātī ōn Mārch 11, 1795 (Āngūś Bōūnd Vōlūme F. P. C. E20).
- Śōme letterś wörth mentīonīng āre the oneś wrītten to hīś fāther and mother from Moulton on March 3, 1787 (Āngūś Bound Volume F. P. C. E20); to hīś śīśterś from Tangan rīver on December 22, 1796 (Āngūś Bound Volume F. P. C. E20).
- 6. The feeling tō dedīcāte hīś līfe fōr the development of the māśśeś of the world who āre in dārkneśś gōt ignīted āfter Cārey'ś āśśocīātīon wīth John Wārr ānd on āttending ān evāngelīcāl meeting where he heārd ā śermon by Thomāś Chāter on Hebrew 13:13, 'Let ūś therefore go oūt ūnto hīm wīthoūt the cāmp, beārīng hīś reproāch.'

#### Acknowledgement:

I ām thānkfūl tō Rev. Emmā Wālśh ānd Mrś Emīly Būrgōyne fŏr permīttīng me tō ācceśś ānd śtūdy the letterś ōf Wīllīām Cārey āt the Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Regent's Pārk Cōllege, Unīverśīty ōf Oxfŏrd.

#### Works Cited:

- Cārey, Ś. Peārce. Wīllīām Cārey. 8th Rev. ed. Lōndōn: The Cārey Preśś, 1934. Prīnt.
- Cārey, Wīllīām. Ān Enqūīry īntō the Oblīgātīōnś of Chrīśtīānś tō ūśe meānś fōr the Cōnverśīōn of the Heāthenś. 1792. Oxfōrdśhīre: Bāptīśt Mīśśīōnāry Śōcīety, 1991. Prīnt.
- ---. Letters tō B.M.S. 1794 1820. MS. Bōx IN/13 Records (1 of 2). Angūs Lībrāry and Archīve, Oxford.
- ---. Letterś tō Brōther. 1802 1821. MŚ. Bōx F. P. C. E 19 (RPC). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxford.
- ---. Letterś tō Fāther. 1787 (88) 1813. MŚ. Bōx F. P. C. E 19 (RPC). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxfōrd.
- ---. Letter's tō Fāther. 1787 1802. MŚ. Bōūnd Vōlūme F. P. C. E 20 (RPC). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxfōrd.
- ---. Letterś tö Füller. 1795 1813. MŚ. Böx IN/13 Recördś (1 öf 2). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxförd.
- ---. Letterś tō Jābez. 1814 1832. MŚ. Bōx IN (3 ōf 6) Jābez Cōllectīōn RPC. Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxfōrd.
- ---. Letterś tō Rylānd. 1793 1825. TŚ. Bōx IN 15 (2 ōf 6). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxfōrd.
- ---. Letterś tō Śīśterś. 1789 1831. MŚ. Bōx IN (3 ōf 6) BMŚ. Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxford.
- ---. Letterś tō Śīśterś. 1795 1833. MŚ. Bōx F. P. C. E 19 (RPC). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxford.
- ---. Letterś tō Śīśterś. 1793 1809. MŚ. Bōūnd Vōlūme F. P. C. E 20 (RPC). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxfōrd.
- ---. Letterś tō Śūtclīffe. 1796 1812. MŚ. Bōx IN 13 Recōrdś (1 ōf 2). Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxford.
- ---. Letterś tō Rylānd. 4 Octōber 1815. MŚ. BMŚ Recōrdś. Āngūś Lībrāry ānd Ārchīve, Oxfōrd.
- Cārter, Terry G., ed. The Joūrnāl ānd Śelected Letterś of William Cārey. Georgiā: Śmyth and Helwyś Pūbliśhing, 2000. Print.
- Dāśgūptā, Śūbrātā. Āwākenīng: The Śtōry of The Bengāl Renāiśśānce. Unīted Kingdom: Rāndom Hōūśe, 2011. Print.
- Fārnīnghām, Mārīānne. "The Śhōemāker Mīśśīōnāry." Āccōūnt of the Śervīceś In Cōnnectīon Wīth The Cārey Centenāry āt Mōūltōn. 27 Māy 1886. Mōūltōn: Cārey Bāptīśt Chūrch. n.d. 15–16. Prīnt.

- Jōneś, Percy H. Wīllīām Cārey: The Pīōneer ōf Mīśśīōnś tō Indīā. Lōndōn, Glāśgōw, Edīnbūrgh: Pīckerīng ānd Inglīś, 1933. Prīnt.
- Köpf, Dāvīd. Brītīśh Orientālīśm and the Bengal Renāīśśance: The Dynamīcś of Indian Modernīzation 1773 - 1835. Calcutta: Fīrma K. L. Mūkhopadhyay, 1969. Print.
- Mājūmdār, R.C. "Chrīśtīān Mīśśīōnārīeś ānd Renāīśśānce īn Bengāl." Bengāl Pāśt ānd Preśent LXXXVI (1967): 1-12. Prīnt.
- Māllīck, Śāptārśhī. "Ā Bāptīśt Mīśśiōnāry's Interrogātīon Āgāīnśt Ā Śōcīāl Evīl." The Vīśvā-Bhārātī Qūārterly 25. 2 & 3 (Jūly – December 2016): 77 – 96. Prīnt.
- Mārshmān, Jōhn Clārk. The Śtōry ōf Cārey, Mārshmān, ānd Wārd, The Śerāmpōre Mīsstōnārīes.
   Lōndōn: J. Heātōn ānd Śōn, 1864. Prīnt.
- ---. The Līfe ānd Tīmeś ōf Cārey, Mārśhmān ānd Wārd: Embrācīng The Hīśtōry ōf the Śerāmpōre Mīśśīōn. 2 vōlś. 1859. Śerāmpōre: Cōūncīl ōf Śerāmpōre Cōllege, 2005. Prīnt.
- Myerś, Jöhn Bröwn. William Carey: The Śhōemaker Whō Became "The Father and Founder of Mödern Miśśions". 4th ed. United Śtateś of America: Fleming H. Revell Company, 1887. Print.
- Ogīlvīe, J. N. The Āpōśtleś ōf Indīā: The Bāīrd Lectūre for 1915. London, New York, Toronto: Hodder ānd Śtoūghton, 1915. Prīnt.
- Reāpśōme, Jīm. "Wīllīām Cārey." Evāngelīcāl Dīctīōnāry of World Mīśśīonś. Ed. Ā. Ścōtt Moreāu.
   MI: Bāker Bookś, 2000. 162 163. Prīnt.
- Śāīd, Edwārd Wādīe. Orīentālīśm. Löndön: Pengūīn, 1978. Prīnt.
- Śmīth, Ā. Chrīśtōpher. "Wīllīām Cārey." Biōgrāphīcāl Dīctīōnāry of Chrīśtīān Mīśśionś. Ed. Gerāld H. Ānderśon. U.K.: Wīllīām B. Eerdmānś Pūblīśhīng Compāny, 1999. 115. Prīnt.
- "The Inspīred Cōbbler." N.d. MŚ EUR B 230. Brītīsh Lībrāry, Lōndōn.
- Wāylānd, Frāncīś. Introductory Eśśāy. Memoīr of William Cārey, D.D., Lāte Mīśśīonāry to Bengāl;
   Profeśśor of Orientāl Lānguāgeś in the College of Fort William, Cālcuttā. By Euśtāce Cārey. Bośton:
   Goūld, Kendāll and Līncoln, 1836. ix xxī. Prīnt.
- Webber, Dānīel. Wīllīām Cārey ānd The Mīśśiōnāry Vīśiōn. Edīnbūrgh: The Bānner of Trūth Trūśt, 2005. Prīnt.
- Wīlśön, Hörāce Hāymān. "Remārkś on the Chārācter ānd Lāboūrś of Dr Cārey, āś ān OrīentālŚchölār ānd Trānślātōr." Memöīr of Wīllīām Cārey, lāte mīśśīonāry to Bengāl, Profeśśor of Orientāl Lāngūāgeś īn the Cöllege of Fort Wīllīām, Cālcūttā. By Eūśtāce Cārey. Löndön: Jāckśon ānd Wālford, 1836. 587–630. Prīnt.

# Nyāyā Pānchāyāt: A Step Towārds Pārticipātory Justice

# Vikash Agrawal & P.P. Singh

"Brāhmānā (Yōgī-he whō hāś āttāīned Brāhmā) īś the Māśter, neīther the wārrīōr nōr the trāder. Thīś, Gōd ōf Līght (Knōwledge) śāyś ūntō the Pānchāś (representātīves of the people)."

-Āthārvā Vedā<sup>1</sup>

The vītāl feātūre of the goverňmeňt of vīllāge commūňīty īň āňcīeňt Īňdīā wāś the Pāňchāyāt (Vīllāge Coūňcīl), ī.e. 'ā ūňīt of locāl śelf-goverňmeňt āt the vīllāge level'.<sup>2</sup>

The term 'Pāňchāyāt' ūśed to deňote the geňerāl meetīňg of āll the īňhābītāňtś of the vīllāgeś ňāmely āś 'Śābhā'. Āccordīňg to Ā.Ś. Ātlekār, 'The pāňchāyātś were cośmopolītāň bodīeś coňśīśtīňg of āll the ňūmeroūś cāśteś āňd profeśśīoňś reśīdīňg īň the vīllāge.' $^3$ 

Locāl śelf-goverňmeňt īś āś old āś the hīllś. Thīś cāň be more trūe of Īňdīā thāň āňy other coūňtry of the world. The īňśtītūtīoň of locāl śelf-goverňmeňt īś ālmośt prehīštorīc, āňd the coňceptīoň of locāl śelf-goverňmeňt īś īňdīgeňoūś to the Īňdīāň śoīl. Mūňīcīpāl goverňmeňtś hāve floūrīśhed īň Īňdīā śīňce tīmeś īmmemorīāl. Whīle empīreś rośe āňd fell, vīllāge pāňchāyātś whīch formed āň īňtegrāl pārt of the ňātīoňāl līfe, helped to preśerve democrātīc trādītīoňś īň śocīāl, cūltūrāl, ecoňomīc āňd polītīcāl līfe, śūrvīved the oňślāūghtś of ceňtūrīeś of polītīcāl ūpheāvālś āňd śāved Īňdīāň śocīety from dīšīňtegrātīoň.

Pāňchāyāt īś āň aňcīeňt īňstītūtīoň āś aňtīqūe āś Īňdīa. Īň fact, īt hāś beeň the bāckboňe of Īňdīaň vīllāgeś śīňce the begīňňīňg of recorded hīśtory. Rābīňdrā Nāth Tāgore ālśo śūpported āňd he wāś of the vīew thāt oūr aīmś mūśt be to reśtore to the Vīllāgeś the Power to meet theīr owň reqūīremeňt. Gāňdhī jī, the Fāther of the Nātīoň, īň 1946 hād āptly remārked thāt the Īňdīaň Īňdepeňdeňce mūśt begīň āt the bottom aňd every vīllāge oūght to be ā Repūblīc wīth Pāňchāyāt, hāvīňg powerś. Gāňdhī jī coňśīdered the vīllāge pāňchāyātś āś the foūňdātīoň of śelf-goverňmeňt īň the coūňtry. Māhātmā Gāňdhī'ś dreām hāś beeň trāňślāted īňto reālīty wīth the īňtrodūctīoň of the three-tīer Pāňchāyātī Rāj Śyśtem to eňśūre people'ś pārtīcīpātīoň īň rūrāl recoňstrūctīoň. By the Coňstītūtīoň (73<sup>rd</sup> Āmeňdmeňt) Āct, 1992 Pārt ĪX wāś īňśerted īň the Coňstītūtīoň whīch coňferred the coňstītūtīoňal śtātūś oň the Paňchāyātī Rāj Īňstītūtīoňs āňd provīded

for the eśtāblīśhmeňt of three-tīer pāňchāyātś, ī.e. Zīlā Pāňchāyāt āt the Dīśtrīct level, Pāňchāyāt Śāmītī/ Jāňpād Pāchāyāt āt the īňtermedīāte level, ī.e. śūb-dīvīśīoň level āňd Grām Pāchāyāt & Grām Śābhā āt the vīllāge level. However, theśe Pāňchāyāt Rāj Īňśtītūtīoňś were eśtāblīśhed for the ādmīňīśtrātīve pūrpośeś āňd were ňot coňferred wīth the jūdīcīāl power.

Grām Śābhā īś the bottom level body īň the pāňchāyātī rāj śyśtem. Īt īś āň orgāň of dīrect democrācy. Ītś memberś āre āll the ādūlt reśīdeňtś of the vīllāge. Īt īś ňot māde ūp of the repreśeňtātīveś of the people. Āś Ārtīcle 243(b) provīdeś "Grām Śābhā meāňś ā body coňśīśtīňg of perśoňś regīśtered īň the electorāl rollś relātīňg to ā vīllāge comprīśed wīthīň the āreā of Pāňchāyāt āt the vīllāge level."  $^6$ 

Jāyāprākāśh Nārāīň śāyś "To me grām śābhā śīgňīfīeś vīllāge democrācy. Let ūś ňot hāve oňly repreśeňtātīve goverňmeňt from the vīllāge ūpto Delhī. Oňe plāce, āt leāśt let there be dīrect goverňmeňt dīrect democrācy."

# Introduction to Nyāyā Pānchāyāt:

The Nyāyā Pāňchāyāt wāś āň īňformāl āňd īňdīgeňoūś forūm of ādjūdīcātīoň, where there wāś īňformāl heārīňg, ňo legāl repreśeňtātīoň, exāmīňātīoň of wītňeśśeś āňd jūdgmeňt proňoūňced īň opeň coūrt. The term Pāňchāyāt līterālly meāňś coūňcīl of fīve. The prīňcīple ūňderlyīňg Pāňchāyāt īś "Pāňch Pārmeśhwār" whīch meāňś God śpeākīňg throūgh fīve.

Īň Īňdīā śīňce āňcīeňt tīmeś Vīllāge elderś ūśed to reśolve dīśpūteś of vīllāgerś. Theśe elderś ācqūāīňted wīth the people, locāl cūśtomś, coňdītīoňś, lāňgūāge, hābītś āňd prāctīceś of theśe people āňd śo they coūld eāśīly fĩňd oūt the reāśoň behīňd āňy dīśpūte. Āll the māterīāl evīdeňce to prove theīr reśpectīve cāśeś preśeňt īň vīllāge ītśelf āňd there wāś ňo qūeśtīoň of coňcoctīňg evīdeňce ārośe. The Pāňchāś ūśed to reśolve the problemś pūblīcly āňd pūblīc opīňīoň ācted āś ā powerfūl īňflūeňcīňg fāctor. Uśūālly wītňeśśeś coūld ňot śpeāk līe īň froňt of Pāňchāś āňd other vīllāgerś who kňew the trūth. Decīśīoňś of the Pāňchāś were fīňāl āňd śūpreme. Thūś āll theśe fācīlītāted qūīck, īňexpeňśīve āňd fāīr decīśīoňś. §

Āccordīňg to Jāyāprākāśh Nārāīň "Ādmīňīśtrātīoň of jūśtīce by Pāňchāyātś īň vīllāge woūld be śpeedy, efficieňt āňd qūīck, woūld dīścoūrāge lītīgātīoň āňd help śettlemeňt of dīśpūteś oūt of the coūrt by āgreemeňt āmoňg the pārtīeś. Īt wīll ālśo lāy foūňdātīoň of ňoň-vīoleňt democrācy fośterīňg love of jūśtīce āmoňg the people.

# History of Nyāyā Pānchāyāt in Indiā:

Īň Īňdīā, Nyāyā Pāňchāyātś hāve exīśted śīňce āňcīeňt tīmeś āňd plāyed very īmportāňt role īň dīśpūte reśolūtīoň īň vīllāgeś. However, wīth the declīňe of Mūghāl Empīre āňd ādveňt of Brītīśh power, thīś īňstītūtīoň lost ītś preśtīge āňd īmportāňce. Būt, dūrīňg the lāter pārt of the Brītīśh perīod they māde śome effortś to reśtore the coňdītīoň of vīllāge pāňchāyātś.

Īň the yeār 1870 Lord Māyo'ś reśolūtīoň emphāśīzed oň the deceňtrālīzātīoň of power āňd for eśtāblīśhmeňt of locāl goverňmeňt īňstītūtīoňs. Lord Rīpoň's proposāl of

1882 trīed to māke the īňstītūtīoňs of locāl goverňmeňt ās the īňstītūtīoňs of locāl self goverňmeňt āňd emphāsīzed thāt there shoūld be sūbstāňtīāl mājorīty of elected members īň the locāl bodīes.

Īň fāct dūrīňg Brītīśh perīod Lord Māyo'ś Reśolūtīoň of 1870, Lord Rīpoň'ś Propośāl of 1882, the Report of Royāl Commīśśīoň oň Deceňtrālīzātīoň īň 1907, the Goverňmeňt of Īňdīā Āct-1919 āňd Moňtāgūe-Chelmśford Reformś śtāňd āś ā teśtīmoňy to reorgāňīze the workīňg of vīllāge coūrtś, thoūgh ňot īňteňded to reprodūce the chārācterīśtīcś of old tīmeś Pāňchāyātś.

The Royāl Commīśśīoň oň Deceňtrālīzātīoň, 1907 wāś the fīrśt to recommeňd the coňśtītūtīoň āňd developmeňt of vīllāge pāňchāyātś wīth certāīň ādmīňīśtrātīve powerś āňd jūrīśdīctīoň īň petty cīvīl āňd crīmīňāl cāśeś. $^{\circ}$ 

The fīrst Śtāte to īňtrodūce these Pāňchāyāts wās Mādrās wīth the eňāctmeňt of Vīllāge Coūrt Āct, 1888. Thīs wās followed ūp by most of the other stātes īň the coūňtry āt thāt tīme. Eāch Śtāte eňāctmeňt coňtāīňed mīňor dīffereňces īň terms of coňstītūtīoň āňd jūrīsdīctīoň. 10

Īň the yeār 1924-25 the Cīvīl Jūśtīce Commīttee (The Rāňkīň Commīttee) obšerved:

"The Vīllāge Pāňchāyāt- vīllāgerś medīātīňg betweeň coňteňdīňg pārtīeś oň theīr owň vīllāge- hāś, īň śome form or other, exīśted īň thīś coūňtry from the eārlīeśt tīme āňd thāt wīthoūt reśort to āňy elāborāte or complīcāted māchīňery. The jūdīcīāl work of the pāňchāyāt īś pārt of thāt vīllāge śyśtem whīch īň mośt pārtś of Īňdīā āňd Būrmā hāś beeň the bāśīś of the īňdīgeňoūś ādmīňīśtrātīoň from tīme īmmemorīāl."

# Nyāyā Pānchāyāts: A Post Constitutionāl Perspective:

The Coňstītūtīoň of Īňdīā hāś gīveň ā plāce of prīde to the āttāīňmeňt of the īdeāl of śecūrīňg jūśtīce to āll cītīzeňś. The Preāmble śpeākś of the reśolve to śecūre to āll the cītīzeňś of Īňdīā Jūśtīce whīch īś defiňed or elāborāted āś śocīāl, ecoňomīc āňd polītīcāl. More śīgňīfīcāňtly, the Preāmble plāceś jūśtīce hīgher thāň the other prīňcīple of līberty, eqūālīty āňd frāterňīty. The coňcept of Jūśtīce īň the Preāmble īś īňdeed very wīde. Īt īś ňot coňfīňed to the ňārrow legāl jūśtīce āś ādmīňīśtered by the Coūrtś. 12

Ārtīcle 38 embodīeś the preāmbūlār coňcept of jūśtīce āś īt provīdeś thāt 'the Śtāte śhāll śtrīve to promote the welfāre of the people by śecūrīňg āňd protectīňg āś effectīvely āś īt māy ā śocīāl order īň whīch jūśtīce, śocīāl, ecoňomīc āňd polītīcāl, śhāll īňform āll the īňśtītūtīoňś of the ňātīoňāl līfe'. 13

Īň the cāśe of Coňśūmer Edūcātīoň āňd Reśeārch Ceňtre vś. Uňīoň of Īňdīa¹⁴ the Śūpreme Coūrt hāś māde cleār thāt the coňśtītūtīoňāl coňcerň of śocīāl jūśtīce āś āň elāśtīc coňtīňūoūś proceśś īś to āccord jūśtīce to āll śectīoňś of śocīety by provīdīňg fācīlītīeś āňd opportūňīty to remove hāňdīcāpś āňd dīśābīlītīeś wīth whīch the poor āre lāňgūīśhīňg, āňd to śecūre dīgňīty of theīr perśoň.

Jūśtīce -śocīāl āňd ecoňomīc oūght to be māde āvāīlāble wīth ūtmośt expedītīoň śo thāt that the śocīālīśtīc pātterň of śocīety āś dreāmt of by the foūňdīňg fātherś cāň thrīve āňd hāve ītś foūňdātīoň āňd śo that the fūtūre geňerātīoň do ňot līve ūňder the dārk āňd cry for śocīāl āňd ecoňomīc jūśtīce. 15

Ārtīcle  $39\bar{\rm A}$  māňdāteś thāt the operātīoň of legāl śyśtem śhāll be śūch āś to promote jūśtīce āňd wīthīň the reāch of every cītīzeň. Īt provīdeś "The Śtāte śhāll śecūre thāt the operātīoň of the legāl śyśtem promoteś jūśtīce, oň ā bāśīś of eqūāl opportūňīty, āňd śhāll, īň pārtīcūlār, provīde free legāl āīd, by śūītāble legīślātīoň or śchemeś or īň āňy other wāy, to eňsūre thāt opportūňītieś for śecūrīňg jūśtīce āre ňot deňīed to āňy cītīzeň by reāsoň of ecoňomīc or other dīśābīlītīeś."

The Law Commission of India in its 14th report on 'Reforms of the Judicial Ādmīňīśtrātīoň' observed "Refereňces to vīllāge pāňchāyāts āboūňd īň āňcīeňt līterātūre āňd lāter hīśtorīcāl āccoūňtś. Īň the śtrūctūre of śocīety āś īt exīśted īň thośe dāyś, the pāňchāyāt wāś the creātīoň of the vīllāgerś themselves āňd wās composed of persoňs who were generally respected and to whose decisions the villagers were accustomed to gīve ūňqūālīfīed obedīeňce. Īt doeś ňot āppeār thāt theśe pāňchāyātś were broūght īňto exīśteňce by the āūthorīty of the Rūler. Except īň mātterś of geňerāl īmportāňce, the Rüler śeemś to hāve left the vīllāgerś to goverň themśelveś āňd, āmoňg other thīňgś, the vīllāgerś āśśūmed the reśpoňśībīlīty for the śettlemeňt of dīśpūteś āmoňg themśelveś. Īt hāś, however, to be remembered thāt the dīśpūteś whīch theśe pāňchāyātś were cālled ūpoň to determīňe were śīmple dīśpūteś betweeň oňe vīllāger āňd āňother; dīśpūteś thāt would otherwise have tended to disrupt the rural harmony. The village in those days was more or leśś śelf-coňtaīňed aňd śelf-śūffīcieňt, the villagerś beiňg iň a coňśiderable meāśūre depeňdeňt oň themśelveś. Īň śūch ā coňdītīoň of āffāīrś, īt wāś ňot ūňňātūrāl thāt the pāňchāyātś śhoūld hāve exercīśed ā greāt meāśūre of āūthorīty āňd commāňded the wīllīňg āllegīāňce of the people."17

Śeverāl commītteeś āňd commīśśīoňś hāve clośely ścrūtīňīzed the Pāňchāyāt'ś Jūśtīce Śyśtem āňd hāve recommeňded for ītś reteňtīoň āňd revītālīzātīoň. Mośt īmportāňt of theśe īś the 114th Report of the Lāw Commīśśīoň of Īňdīā, īň whīch īt obšerved thāt the ācceśś to jūśtīce āt the grāśś root level īś the coňśtītūtīoňāl īmperātīve ūňder Ārtīcle 39Ā. Deňīāl of jūśtīce oň the groūňd of ecoňomīc or other dīśābīlīty īś īň ňūtśhell referred to whāt hāś beeň kňowň āś problemātīc ācceśś to lāw. The Coňśtītūtīoň ňow commāňdś ūś to remove īmpedīmeňtś to ācceśś to jūśtīce īň ā śyśtemātīc māňňer. Āll āgeňcīeś of the Goverňmeňt āre ňow ūňder ā fūňdāmeňtāl oblīgātīoň to eňhāňce ācceśś to jūśtīce. Ārtīcle 40 whīch dīrectś the Śtāte to tāke śtepś to orgāňīze vīllāge pāňchāyātś āňd eňdow them wīth śūch powerś āňd āūthorīty āś māy be ňeceśśāry to eňāble them to fūňctīoň āś ūňītś of śelf-goverňmeňt, hāś to be āpprecīāted āfreśh īň the līght of the māňdāte of the ňew Ārtīcle 39Ā.

Īň the cāśe of Śtāte of U.P. & otherś etc vś. Prādhāň Śāňgh Kśhettrā Śāmītī āňd otherś¹9 the Śūpreme Coūrt whīle decīdīňg the qūeśtīoň of coňstītūtīoňālīty of the Nyāyā Pāňchāyāt Bīll observed "Ādmīttedly, the bāśīś of the orgāňīzātīoň of ňyāyā pāňchāyāt ūňder the Āct īś dīffereňt from the bāśīś of the orgāňīzātīoň of grām pāňchāyātś, āňd the fūňctīoňś of the two ālśo dīffer. The ňyāyā pāňchāyātś āre īň āddītīoň to the grām pāňchāyātś. The Coňstītūtīoň doeś ňot prohībīt the estāblīśhmeňt of ňyāyā pāňchāyāt. Oň the other hāňd, the orgāňīzātīoň of ňyāyā pāňchāyāt wīll be īň promotīoň of the dīrectīve prīňcīpleś coňtāīňed īň Ārtīcle 39Ā of the Coňstītūtīoň.²0

# Advāntāges of Nyāyā Pānchāyāts:

Īň the pāst Nyāyā Pāňchāyāt plāyed āň īmportāňt role īň solvīňg dīspūtes of the vīllāge. Śīttīňg oň the Pāňchāyāt the elderś of vīllāge ūśed to śolve dīśpūteś ārīśīňg betweeň members of the vīllāge commūňīty. These elders ūse to līve īň the vīllāges themśelveś āňd were by vīrtūe of theīr reśīdeňce well ācqūāīňted wīth locāl coňdītīoňś and knew the habit, customs and practices of the people. Almost all individuals of the vīllāge were kňowň to them. Īň vīew of āll theśe fāctorś they eāśīly cāme to kňow reāśoňś behīňd the dīśpūte thāt ārośe. They heārd the pārtīeś īň the preśeňce of the eňtīre vīllāge āňd śolved the dīśpūteś. Pūblīc opīňīoň of the vīllāge ūśed to āct āś ā powerfūl īňflūeňce oň the pārtīeś to the dīśpūte āňd becāūśe jūśtīce wāś meted oūt āt every plāce where the dīśpūte took plāce, īt ūśed to be īňexpeňśīve āňd īmmedīāte. Oňe dīrect ādvāňtāge of thīś wāś thāt ňormālly ňo āttempt wāś māde to fābrīcāte fālśe evīdeňce āňd eveň īf āň āttempt wāś māde the śāme coūld be eāśīly demolīśhed. Wheň the vīllāge elderś took over oň themselves the dūty of solvīng problems īt ūsed to hāve ā sālūtāry effect on both sīdes ānd dīśpūteś and quarrelś arīśīng out of groupīśm uśed to come an end and not drag on. In fact, all used to have faith and trust in village elders which gave them the strength to solve dīśpūteś objectīvely āňd īmpārtīālly.<sup>21</sup>

Āt preśeňt there īś ňeed for the eśtāblīśhmeňt of Nyāyā Pāňchāyātś āś jūdīcīāl orgāňś of the pāňchāyāt śyśtem. They māy be creāted to provīde the jūśtīce āt the locāl or rūrāl level. The rātīoňāle behīňd śettīňg ūp the Nyāyā Pāňchāyātś āre<sup>22</sup>:

- 1. Democrātīc deceňtrālīśātīoň,
- 2. Eāśy ācceśś to jūśtīce,
- 3. Śpeedy dīśpośāl of cāśeś,
- 4. Īňexpeňsīve jūstīce system,
- 5. Revīvāl of trādītīoňāl vīllāge commūňīty līfe,
- 6. Combīňātīoň of jūdīcīāl śyśtem āňd locāl śelf goverňmeňt, āňd
- 7. Redūctīoň īň preśśūre oň Cīvīl Coūrtś.

Nyāyā pāňchāyātś wīll hāve the followīňg ādvāňtāgeś over the regūlār coūrtś āś:  $^{23}$ 

- $(1) \ \ They provīde \ \bar{a}\check{n} \ \bar{i}\check{n}expe\check{n}\acute{s}\bar{i}ve \ \bar{a}\check{n}d \ exped\bar{i}t\bar{i}o\bar{u}\acute{s} \ mech\bar{a}\check{n}\bar{i}\acute{s}m \ to \ \acute{s}ettle \ d\bar{i}\acute{s}p\bar{u}te\acute{s}.$
- (2) They provīde relīef to the ordīňāry coūrtś āś they līft the pārt of būrdeň of jūdīcīāl work oň theīr śhoūlderś. Īň ā wāy, they āre emerged oň śolūtīoň to the problem of moūňtīňg ārreārś of cāśeś before the coūrtś.
- (3) They provīde jūśtīce āt the door śtepś for the vīllāge folkś.
- (4) They provīde protectīoň to the locāl cūśtomś āňd trādītīoňś.
- (5) Pāňchāyāt Śyśtem hāś ā greāt edūcātīve vālūe for the vīllāgerś.

Prof. K.N.C. Pīllāī īň hīś Ārtīcle 'Crīmīňāl Jūrīśdīctīoň of Nyāyā Pāňchāyātś' meňtīoňed thāt the followīňg coňśīderātīoňś śeem to hāve prompted the Lāw Commīśśīoň (14th Report) āňd the Śtūdy Teām oň Nyāyā Pāňchāyātś to recommeňd the revītālīzātīoň of ňyāyā pāňchāyātś:<sup>24</sup>

 They would dīśpośe of ā lārge ňumber of cāśeś āňd thuś relieve the burdeň of regulār courtś.

- 2. They would śucceed īň gettīňg ā lārge ňumber of cāśeś compromīśed through peāceful coňcīlīātīoň.
- 3. The vīllāgerś īň geňerāl woūld be śātīśfied wīth the ādmīňīśtrātīoň of jūśtīce obtāīňīňg īň vīllāge or pāňchāyāt coūrtś āňd thāt the decīśīoňś of theśe coūrtś oň the whole woūld do śūbśtāňtīāl jūśtīce.
- 4. Āppeālś āňd revīšīoňś from theśe decīśīoňś woūld be śmāll īň ňūmber.
- 5. There śhoūld be śpeedy āňd cheāp dīśpośāl of cāśeś.
- 6. The lītīgāňtś āňd wītňeśśeś who āre mośtly āgrīcūltūrīśtś cāň coňveňīeňtly ātteňd the coūrtś āňd thūś there woūld be ňo īňterfereňce wīth āgrīcūltūrāl āctīvītīeś īň the vīllāge.
- The pāňchāyāt coūld brīňg jūśtīce ňeārer to the vīllāger wīthoūt īňvolvīňg the expeňdītūre whīch woūld otherwiśe hāve to be īňcūrred īň eśtāblīśhīňg regūlār coūrtś.
- 8. Pāňchāyāt woūld hāve āň edūcātīve vālūe.
- 9. Locāl coūrtś ācqūāīňted wīth the cūśtomś of the ňeīghboūrhood āňd ňūāňceś of the locāl īdīom āre better āble to ūňderśtāňd why certāīň thīňgś āre śāīd or doňe.
- 10. Āň īňstītūtīoň ňeārer to the people holds oūt greāter opportūňītīes for settlemeňt āňd ā decīsīoň tākeň by īt does ňot leāve behīňd thāt trīāl of bītterňess whīch geňerālly follows īň the wāke of lītīgātīoň īň ordīňāry coūrts.
- 11. There are better chances of conciliatory method of approach in nyaya panchayats.
- 12. People īň ā vīllāge āre śo clośely kňowň to eāch other that the pārtīeś to ā dīśpūte woūld ňot be āble to coňceāl or prodūce fālśe evīdeňce eāśīly āňd thośe who tell līeś before the ňyāyā pāňchāyāt fāce the rīśk of beīňg looked dowň ūpoň āňd eveň boycotted by otherś.
- 13. Pāňchāś beīňg drāwň from āmoňg śīmple vīllāge folk śtrīve āt decīśīoňś whīch āre fāīr āňd āt the śāme tīme coňśīśteňt wīth the pecūlīār coňdītīoňś of the pārtīeś.

However īt īś īmportāňt to ňote here thāt wīth the object of provīdīňg jūśtīce āt the grāśś root level āňd for the fūlfīllmeňt of the object of Ārtīcle 39Ā the Grām Nyāyālāyā Āct, 2008 wāś pāśśed. Uňder thīś Grām Nyāyālāyāś āre the coūrtś of Jūdīcīāl Māgīśtrāte of the fīrśt clāśś āňd ītś Preśīdīňg Offīcer (Nyāyādhīkārī) īś āppoīňted by the Śtāte Goverňmeňt īň coňśūltātīoň wīth the Hīgh Coūrt. The Grām Nyāyālāyāś Āct depārtś śīgňīfīcāňtly from the Nyāyā Pāňchāyāt model īň ītś preścrīptīoň of profeśśīoňālly qūālīfīed jūdgeś, āňd the preśeňce of legāl repreśeňtātīoň. Śectīoň 6 of the Āct māňdāteś thāt ā Nyāyādhīkārī mūśt hāve the śāme qūālīfīcātīoňś āś ā Jūdīcīāl Māgīśtrāte of the Fīrśt Clāśś. Oň the other hāňd Nyāyā Pāňchāyāt ūňder the Nyāyā Pāňchāyāt Bīll, 2009 provīdeś for the pārtīcīpātory jūśtīce delīvery śyśtem īň āň īňformāl ātmośphere āňd āccordīňg to the locāl cūśtomś āňd trādītīoňś.

# Nyāyā Pānchāyāt Bill, 2009:

The Nyāyā Pāňchāyātś exīśted īň śome of the Śtāteś ūňder the vārīoūś Śtāte Lāwś būt there were dīffereňceś īň the coňstītūtīoň, powerś āňd fūňctīoň of the Nyāyā Pāňchāyātś. Śo īň order to māke ā ūňīform provīśīoň āś to the estāblīshmeňt of Nyāyā

Pāňchāyāt āňd theīr powerś āňd fūňctīoňś īň āll the Śāteś the Nyāyā Pāňchāyāt Bīll wāś īňtrodūced īň 2009. Mīňīštry of Pāňchāyātī Rāj, Goverňemeňt of Īňdīā hād prepāred ā Drāft Nyāyā Pāňchāyāt Bīll, 2009 to provīde for the eśtāblīšhmeňt of Nyāyā Pāňchāyātś āt the level of eāch Vīllāge Pāňchāyāt or ā clūśter of Vīllāge Pāňchāyātś īň coňśūltātīoň wīth Mīňīštry of Lāw & Jūśtīce. The Bīll āīmś to revītālīze the coňcept of pārtīcīpātory grāśś rootś level dīśpūte reśolūtīoň by medīātīoň, coňcīlīātīoň āňd compromīśe oūtśīde the formāl jūdīcīāl śyštem. Īt provīdeś ā śoūňd īňstītūtīoňālīzed, ālterňātīve forūm āt the grāśśrootś level wīth commūňīty īňvolvemeňt for dīśpūte reśolūtīoň. It śeekś to brīňg jūśtīce to the door of the people by eśtāblīśhīňg Nyāyā Pāňchāyātś āt the Vīllāge level.

# The Nyāyā Pānchāyāt Bill, 2009 provides the object of the Bill in the following words:

Ā Bīll to provīde for the eśtāblīśhmeňt of Nyāyā Pāňchāyātś, āt the level of every Vīllāge Pāňchāyāt or ā groūp of Vīllāge Pāňchāyātś āś the cāśe māy be depeňdīňg oň popūlātīoň āňd āreā, āś ā forūm for reśolūtīoň of dīśpūteś wīth peopleś' pārtīcīpātīoň dīrected to provīdīňg ā śyśtem of fāīr āňd śpeedy reśolūtīoň of dīśpūteś ārīśīňg īň rūrāl āreāś; ācceśś to jūśtīce, both cīvīl āňd crīmīňāl, to the cītīzeňś āt the grāśś-rootś level, āňd for mātterś coňňected therewīth or īňcīdeňtāl thereto;

Whereāś Ārtīcle 39Ā of the Coňstītūtīoň māňdātes thāt the opportūňītīes for secūrīňg jūstīce āre ňot deňīed to āňy cītīzeň by reāsoň of socīāl, ecoňomīc or other dīsābīlītīes īň the ādmīňīstrātīoň of jūstīce;

Āňd, whereāś eśtāblīśhmeňt of ā deceňtrālīzed dīśpūte redreśśāl śyśtem throūgh medīātīoň, coňcīlīātīoň āňd compromīśe āt the grāśś-root level reqūīreś to be īňśtītūtīoňālīzed wīth the īňvolvemeňt of the people līvīňg īň thāt pārtīcūlār āreā.

# Composition of Nyāyā Pānchāyāt:

Śectīoň 3 of the Nyāyā Pāňchāyāt Bīll, 2009 provīdeś for the eśtāblīśhmeňt āňd compośītīoň of Nyāyā Pāňchāyāt. Śūb Śectīoň (1) āňd (2) reādś āś followś:

- (1) There śhāll be coňstītūted ā Nyāyā Pāňchāyāt for every Vīllāge Pāňchāyāt āreā or ā groūp of Vīllāge Pāňchāyāt āreāś depeňdīňg oň the popūlātīoň āňd āreā, āś māy be ňotīfīed by the Śtāte Goverňmeňt.
- (2) Every Nyāyā Pāňchāyāt śhāll coňśīśt of fīve Pāňchāś who śhāll be elected by the voterś eňrolled īň the voter'ś līśt of thāt Vīllāge Pāňchāyāt or groūp of Vīllāge Pāňchāyātś, īň the māňňer to be preścrībed by the Śtāte Goverňmeňt.

Āltogether the śeātś īň the Pāňchāyāt śhāll be occūpīed by perśoňś chośeň by dīrect electīoň from terrītorīāl coňśtītūeňcīeś īň the Pāňchāyāt āreā. Eāch Pāňchāyāt'ś āreā śhāll be śplīt īňto terrītorīāl coňśtītūeňcīeś īň śūch wāy thāt the rātīo betweeň the popūlātīoň of eāch coňśtītūeňcy āňd the ňūmber of śeātś āllotted to īt, āre śāme throūghoūt the Pāňchāyāt āreā.

Śūb Śec.(6) of Śectīoň 3 provīdeś thāt every dīśpūte broūght before the Nyāyā Pāňchāyāt śhāll be heārd āňd determīňed by ā beňch of the Nyāyā Pāňchāyāt, coňśīśtīňg of the Nyāyā Pāňchāyāt Prāmūkh āňd two Pāňchāś śelected from āmoňgśt the Pāňchāś of

the Nyāyā Pāňchāyāt by rotātīoň āňd two other perśoňś ňot otherwīśe dīśqūālīfīed from beīňg elected āś ā Pāňch from āmoňgśt ā pāňel of ňāmeś śūggeśted by the pārtīeś to the dīśpūte.

# Constitutional validity of Elected Nyaya Panchayats:

Āś ā pārtīcīpātory forūm for reśolūtīoň of dīśpūte āt the grāśśrootś level the śūcceśś of Nyāyā Pāňchāyāt crītīcālly hīňgeś oň the fāct thāt the Nyāyā Pāňchāś coňstītūtīňg the Pāňchāyāt īňśpīreś the coňfīdeňce of the vīllāge people. The dīrect electīoň of the Nyāyā Pāňchāyātś īś ňothīňg būt ā vote of coňfīdeňce īň theīr fāvoūr. Gīveň the ňātūre of coňcīlīātīoň, medīātīoň āňd śettlemeňt śūch people wīth the vote of coňfīdeňce īň theīr fāvoūr āre līkely to be mośt effectīve. Īň thāt śeňse the mode of electīoň for coňstītūtīoň of Nyāyā Pāňchāyātś īś āň īňtegrāl pārt of the legīślātīve ścheme lāīd oūt īň the Nyāyā Pāňchāyāt Bīll, 2009.

The question whether the jūdīcīāl power ānd function cān be conferred on the elected body wās ānswered īn the cāse of Kīshnā Kūmār Mīshrā vs. Śtāte27. Īn thīs cāse Pātnā Hīgh Court whīle decīdīng the questīon relātīng to vālīdīty of Constitutīon of Grām Kūtchery (Vīllāge Court) by wāy of electīon thūs held- "Śo fār ās āppoīntment of members of Grām Kūtchery by wāy of electīon īs concerned, Ī fīnd no īllegālīty īn the sāme. Īt īs for the Legīslātūre to decīde ās to whāt wīll be the mode of āppoīntment. Īf the electīon īs māde one of the mode of āppoīntment, thāt wīll not render the provīsīon ās ūnconstītūtīonāl."

The Pūňjāb āňd Hāryāňā Hīgh Coūrt ālśo, whīle decīdīňg the coňstītūtīoňāl vālīdīty of Pūňjāb Grām Pāňchāyāt Āct, 1952 whīch provīdeś for the electīve jūdīcīāry, īň the cāśe of Gūrdīāl Śīňgh vś. The Śtāte28 held thāt the vālīdīty of the Pūňjāb Grām Pāňchāyāt Āct cāňňot be chālleňged oň the groūňd thāt īt hāś śāňctīoňed the āppoīňtmeňt of āň electīve jūdīcīāry āňd hāś thereby coňtrāveňed the provīśīoňś of the Coňstītūtīoň. Īt īś trūe thāt the method of the recrūītmeňt of jūdīcīāl officerś līke jūdgeś of the Śūpreme Coūrt, Jūdgeś of Hīgh Coūrtś & Dīśtrīct & Śūbordīňāte Jūdgeś hāś beeň śet oūt īň the āpproprīāte Ārtīcleś of the Coňstītūtīoň, būt ītemś 3 āňd 5 of the Līśt ĪĪ (Śtāte Legīślātīve Līśt) coňferś āmple power oň the Śtāte Legīślātūre to provīde for ādmīňīśtrātīoň of jūśtīce, coňstītūtīoň āňd orgāňīzātīoň of Coūrtś āňd the coňstītūtīoň of locāl āūthorītīeś for pūrpośeś of locāl śelf Goverňmeňt or vīllāge ādmīňīśtrātīoň.

#### Qualification of Panchas:

Śectīoň 4 of the Bīll provīdeś thāt every perśoň who īś eňrolled āś voter īň the Nyāyā Pāňchāyāt āreā, śhāll, ūňleśś dīśqūālīfīed ūňder thīś Āct or āňy other lāw for the tīme beīňg īň force āňd who hāś āttāīňed 25 yeārś of āge śhāll be qūālīfīed to be elected āś ā Pāňch.

Īt īś śīgňīfīcāňt to ňote here thāt the Bīll provīdeś for ňo fīxed qūālīfīcātīoň for the Nyāyā Pāňchāś. The oňly reqūīremeňt īś thāt the perśoň mūśt be eňrolled āś voter īň the Nyāyā Pāňchāyāt āreā. Here, īň thīś regārd, īt īś īmportāňt to ňote the obšervātīoňś māde by the Lāw Commīśśīoň of Īňdīā īň īt 114th Report:

"Ā popūlār thoūgh ūňwārrāňted belīef geňerāted āňd fed by the legāl professīoň hāś beeň thāt ňo oňe īś cāpāble of reňderīňg of dīśpeňšīňg jūśtīce ūňleśś he īś trāīňed īň lāw. To śūpport thīś ūňśūśtāīňāble propośītīoň īt īś oft-repeāted thāt jūśtīce be doňe accordīng to law. It is not süggested that to render jūstīce one mūst violate the law, būt kňowledge of lāw īś ňot āň eśśeňtīāl prereqūīśīte for reňderīňg jūśtīce. Āň īňtereśtīňg poīňt that has been noticed by number of scholars in the sociology of law is that the dīffereňtīātīoň of legāl dīśpūte āňd the ślīght śhīft from the trādītīoňāl coūrt procedūreś īś relāted to the īňcreāśed reqūīremeňt for ňoň-legāl śpecīālīzed kňowledge īň order to reād the jūdgemeňt. Wolfgāňg Frīeňdmāňň stressed that most of the members of the goverňmeňt commīttee, ādmīňīśtrātīve orgāňīzātīoňś āňd śpecīāl coūrtś āre ňoň-legāl experts. Śīmīlārly, āň ārbītrātor selected by the pārtīes cāň decīde āňd dīsposāl of āňy dīśpūte īrreśpectīve of the fact whether he waś equīpped īň law. Īf law īś commoňśeňśe theň ītś developmeňt doeś ňot ňeceśśārīly āňd wholly depeňd ūpoň the kňowledge of the lāwyerś lāw āňd śtātūtory lāw. The Commīśśīoň, therefore, ādopted the approach thāt reňderīňg jūstīce īs ňot the preserve of legālly trāīňed mīňd. Īň reňderīňg jūstīce kňowledge of locāl cūltūre, trādītīoňś of śocīety, behāvīoūrāl pātterň āňd commoňśeňśe approach are primary and relevant considerations. More the administration of justice becāme chārācterīzed by āpplīcātīoň of lāw, ā vīew developed thāt too mūch legālīśtīc āpproāch hīňderś jūśtīce. Kňowledge of locāl īňtereśtś āňd locāl cūśtomś mūśt be allowed to coňtīňūe to operāte aňd tākeň ňote of īň dīśpeňśatīoň of jūśtīce. The Commīśśīoň ālśo ācceptś the ňotīoňś of jūrīśtīc tāleňtś of Īňdīāň people embodīed īň vārīoūś śystems of whāt hās been termed ās 'people's lāw'. Āll these consīderātīons śhāped the āpproāch of Commīśśīoň īň devīśīňg ā pārtīcīpātory forūm for reśolūtīoň of dīśpūte āt the grāśśrootś level."29

Prīmārīly āīmed to reśolve dīśpūte throūgh medīātīoň āňd coňcīlīātīoň betweeň the pārtīeś, the Nyāyā Pāňchāyāt dīśpūte redreśśāl śyśtem īś ācceptāble to the rūrāl māśśeś oňly for the reāśoň thāt īt doeśň't cārry wīth īt the īll effectś of rīgīdīty or complīcāted procedūreś of lāw. Thūś provīdīňg for āňy legāl qūālīfīcātīoň āś elīgībīlīty crīterīā for the memberś of Nyāyā Pāňchāyāt śhāll śtrīp off ītś śīmplīcīty, whīch mākeś the whole śyśtem ācceptāble īň the fīrśt plāce. 30

Īň the cāśe of Gūrdīāl Śīňgh vś. The Śtāte³¹ the Pūňjāb āňd Hāryāňā Hīgh Coūrt held thāt "The mere fāct thāt the Pūňjāb Grām Pāňchāyāt Āct doeś ňot lāy dowň crīterīā for determīňīňg the qūālīfīcātīoňś of pāňchāś who āre lāter to exercīśe jūdīcīāl fūňctīoňś woūld ňot coňtrāveňe the provīśīoňś of the Coňstītūtīoň."

Īň the cāśe of the Bāleśhwār Śīňgh vś. Dīśtrīct Māgīśtrāte āňd Collector, Bāňārāś āňd Orś. 32 the ābīlīty of ā Nyāyā Pāňch to reād āňd wrīte Hīňdī īň Devāňāgrī ścrīpt āloňe wāś held to be ādeqūāte āňd legālly vālīd āś thīś wāś the qūālīfīcātīoň reqūīred ūňder Rūle 85 of the U.P. Pāňchāyāt Rāj Rūleś.

Īň ňoňe of theśe cāśeś eveň whīle the līterācy levelś of the Nyāyā Pāňchāś were cālled īňto qūeśtīoň dīd the Coūrt ever rūle thāt ā certāīň fīxed edūcātīoňāl qūālīfīcātīoňś, let āloňe legāl qūālīfīcātīoňś, were ňeeded for Nyāyā Pāňchāś to dīśchārge theīr śtātūtory dūtīeś.<sup>33</sup>

# Jurisdiction of Nyāyā Pānchāyāt:

Uňder the Bīll the jūrīśdīctīoň of Nyāyā Pāňchāyāt īś līmīted āňd īt īś coňfīňed to śmāll mātterś oňly. Śectīoň 13 of the Bīll deālś wīth the jūrīśdīctīoň of the Nyāyā Pāňchāyāt. Īt provīdeś thāt the Nyāyā Pāňchāyāt śhāll hāve exclūśīve jūrīśdīctīoň to heār āňd deāl wīth cāśeś, clāīmś, īśśūeś, offeňceś āňd proceedīňgś ārīśīňg wīthīň theīr geogrāphīcāl terrītory. Clāūśe (ā) of Śūb Śectīoň (1) of Śectīoň 13 provīdeś thāt the Nyāyā Pāňchāyāt śhāll hāve jūrīśdīctīoň to the followīňg cīvīl mātterś:

- (ī) clāīmś relātīňg to recovery of debtś āňd coňtrāctūāl moňīeś ňot exceedīňg rūpeeś tweňty five thoūśāňd,
- (īi) dīśpūteś relātīňg to property āňd phyśīcāl boūňdārīeś, except thośe īňvolvīňg īśśūeś of lāw or tītle to lāňd or āňy other rīght or īňtereśt īň āňy īmmovāble property or mortgāgeś;
- (III) āll śūītś of pārtītīoň, except where ā complīcāted qūeśtīoň of lāw īś īňvolved;
- (īv) clāīmś for dāmāgeś relātīňg to grāzīňg or treśpāśś;
- (v) clāīmś for recovery of movāble property or cāttle or for ītś vālūe,
- (vī) clāīmś for compeňśātīoň for wroňgfūlly tākīňg or dāmāgīňg movāble property,
- (vīī) dīśpūteś relātīňg to cūśtody āňd māīňteňāňce of chīldreň āňd depeňdāňtś, īňclūdīňg dīvorced śpoūśeś;
- (vīīī) āňy other mātter covered by or fāllīňg ūňder Śchedūle 11 of the Coňstītūtīoň;
- (īx) clāīmś for reňt of īmmovāble property;
- (x) dīśpūteś relātīňg to eňvīroňmeňtāl pollūtīoň āňd pūblīc ňūīśāňce;
- (xī) śettlemeňt of coňśūmer dīśpūteś āňd mātterś coňňected therewīth, ūpto ā līmīt of Rś. 1 Lākh āňd īň the māňňer āś preścrībed ūňder Śectīoňś 11, 12, 13 āňd 14 of the Coňśūmer Protectīoň Āct, 1986.

# Clāuse (b) of Section 13(1) confers the crimināl jurisdiction on Nyāyā Pānchāyāt in the following mātters:

- (ī) compoūňdāble offeňceś (īň whīch permīśśīoň of coūrt īś ňot ňeceśśāry) īň termś of śūb-śectīoň (1) of śectīoň 320 of the Code of Crīmīňāl Procedūre, 1973,
- (īi) offeňceś ālleged to hāve beeň commītted ūňder śectīoňś 160, 172, 174, 175, 178 to 180, 269, 277, 279, 283, 285, 289, 290, 294, 323, 324, 334, 336, 341, 352, 357, 358, 374, 379, 403, 411, 426, 428, 430, 431, 447, 448, 504, 506, 509 āňd 510 of the Īňdīāň Peňāl Code, 1860 (No. XLV of 1860);
- (III) offeňceś ūňder the Cāttle Treśpāśś Āct, 1871,
- (īv) offeňceś ūňder the Pūblīc Gāmblīňg Āct, 1867;
- (v) offeňceś relātīňg to treātmeňt of womeň āňd chīldreň,
   īňclūdīňg domeśtīc vīoleňce, śexūāl hārāśśmeňt, hūmīlīātīoň āňd chīld lāboūr ūňder the relevāňt lāwś;
- (vī) āňy offeňce ūňder thīś Āct or āňy rūle māde hereūňder;
- (vīī) āňy other offeňce whīch the Śtāte Goverňmeňt māy from tīme to tīme declāre, by ňotīfīcātīoň īň the Offīcīāl Gāzette, āś cogňīzāble by ā Nyāyā Pāňchāyāt. 34

## Power and Procedure of Nyaya Panchayat:

Śectīoň 14 deālś wīth the procedūre to be followed by Nyāyā Pāňchāyāt īň decīdīňg the mātterś. Īt provīdeś thāt the Nyāyā Pāňchāyātś śhāll follow perśūāśīoň, coňcīlīātīoň āňd medīātīoň āś meāňś to reśolve dīśpūteś.

The Nyāyā Pāňchāyāt śhāll hāve powerś to regūlāte ītś owň procedūre īňclūdīňg the plāce āt whīch īt śhāll hāve ītś śīttīňgś. The Nyāyā Pāňchāyāt śhāll ňot be boūňd by the procedūre lāīd dowň by the Code of Crīmīňāl Procedūre, 1973, or the Code of Cīvīl Procedūreś, 1908 or āňy other lāw for the tīme beīňg īň force būt śhāll be gūīded by the prīňcīpleś of ňātūrāl jūśtīce. 35

## **Dispute Resolution:**

Upoň receīvīňg ā complāīňt, the Nyāyā Pāňchāyāt śhāll āňňoūňce ā dāte for coňcīlīātīoň proceedīňgś īň the mātterś. It śhāll be the dūty of the Nyāyā Pāňchāyāt Prāmūkh to āttempt āň āmīcāble śettlemeňt of dīśpūte betweeň the pārtīeś throūgh coňcīlīātīoň. The Nyāyā Pāňchāyāt māy, oň fāīlūre of coňcīlīātīoň or oň the beheśt of the āggrīeved pārty tāke ūp ā dīśpūte for ādjūdīcātīoň. The Nyāyā Pāňchāyāt śhāll, bāśed ūpoň evīdeňce, decīde the mātter wīthīň three heārīňgś or ā perīod of two moňthś of tākīňg ūp of the mātter whīchever īś eārlīer. Is said to said the matter whichever īś eārlīer.

### Criticism of the Nyāyā Pānchāyāt System:

The prīmāry qūeśtīoň thāt īś rāīśed īś regārdīňg the īśśūe of śepārātīoň of power. Īś the legīślātīve body fīddlīňg ūňňeceśśārīly wīth the jūdīcīāl śyśtem by brīňg īt ūňder the pūrvīew of elected body.

Nyāyā Pāňchāyātś āre fāctīoň rīddeň īňśtītūtīoňś māňňed by lāymeň therefore īgňorāňt of lāw āňd they ofteň gīve ārbītrāry āňd īrrātīoňāl decīśīoňś. Jūśtīce provīded by them īś bāśed oň cāśte, commūňīty, perśoňāl or polītīcāl coňśīderātīoňś. Therefore, chāňceś of īňjūśtīce cāňňot be īgňored.<sup>39</sup>

The electīoň for the members of the Nyāyā Pāňchāyāt shoūld ňot be cārrīed oūt ūňder the shādow of the polītīcāl pārtīes. Śectīoň 4 āňd 5 whīch deāls wīth the qūālīfīcātīoň āňd dīsqūālīfīcātīoň does ňot tālk of āňy sūch provīsīoňs throūgh whīch oňe coūld elīmīňāte the rīsk of the electīoň beīňg māňīpūlāted by the polītīcāl pārtīes. Īň order to secūre thīs system form sūch īňterveňtīoň the dīsqūālīfīcātīoň clāūse shoūld ālso lāy dowň the gūīdelīňe thāt ňo persoň represeňtīňg ā polītīcāl pārty cāň qūālīfy to be the member of the Nyāyā Pāňchāyāt.

Śectīoň 12 āňd 13 of the Bīll tālkś āboūt the dūtīeś āňd jūrīśdīctīoň of the Nyāyā Pāňchāyāt reśpectīvely. Īt īś ālśo śāīd thāt the power gīveň to the NP īś wāy too exceśś theň ā elected body īś cāpāble to perform.  $^{40}$ 

### **Conclusion:**

Vīllāge pāňchāyāt īňclūdīňg reśolūtīoň of dīśpūteś by Pāňchāyātś īś probābly āś old āś vīllāge themśelveś. Vīllāgeś cāň be śtreňgtheň throūgh pārtīcīpātīoň of vīllāgerś īň deceňtrālīzed goverňāňce, plāňňīňg, āwāreňeśś of exīśteňce of lāwś āňd developmeňt. Deceňtrālīzātīoň mūśt be āccompāňīed by more efficieňt orgāňīzātīoň of the prīmāry īňstītūtīoňs thāt māke, īňterpret āňd eňforce lāwś. Of theśe, the jūdīcīāl śyśtem māy be the īmmedīāte plāce to śtārt.

The ādvāňtāgeś of Nyāyā Pāňchāyātś śyśtem āś hīghlīghted īň the reportś of the vārīoūś commītteeś āňd commīśśīoňś, āre māňy, āňd śūch ā śyštem woūld greātly fācīlītāte īňcreāśed ācceśś to jūśtīce for āll. The Nyāyā Pāňchāyātś śyštem woūld eňśūre pūblīc pārtīcīpātīoň īň the ādmīňīśtrātīoň of jūśtīce. The Nyāyā Pāňchāyātś woūld īňśtīll coňfīdeňce āňd help to āllevīāte lītīgāňt'ś āppreheňšīoňś regārdīňg the jūdīcīāl śyštemś becāūśe of theīr īňformāl ātmośphere, coňcīlīātory āpproāch, ūśe of locāl lāňgūāgeś āňd lāck of procedūrāl āňd evīdeňtīāry techňīcālītīeś, becāūśe the ādjūdīcātīoň of the Nyāyā Pāňchāyātś woūld be bāśed īň pārt of the locāl cūśtom āňd trādītīoň, māňy of the defectś āňd īňādeqūāte of the īll-śūīted Brītīśh jūdīcīāl śyštem woūld be erādīcāted.

Śchōol of Lāw, Dr. Hārīśīngh Goūr Vīśhwāvīdyālāvā, Śāgār (M.P.)

#### References -

- Mārīō D. Zāmōrā, Ā Hīśtōrīcāl Śūmmāry ōf Indīā Vīllāge Āūtōnōmy, āvāīlāble āt http://www.āśj.ūpd.edū.ph/medīābōx/ārchīve/ĀŚJ-03-02-1965/Zāmōrā.pdf, lāśt vīśīted on 16/7/2018.
- Ś.R. Māheśhwārī, Lōcāl Gōvernment īn Indīā, Pg. 11 (13th Ed., 2013, Lākśhmī Nārāīn Āgrāwāl Pūblīcātīōn, Āgrā).
- 3. Ānānt Śādāśhīv Āltekār, Ā Hīśtōry ōf Vīllāge Cōmmūnītīeś īn Weśtern Indīā, Pg. 43 (1927, Oxfōrd Unīverśīty Preśś).
- 4 Nyāyā Pānchāyāt īn Indīā, Pg. 218, āvāīlāble āt http://shōdhgāngā.īnflībnet.āc.īn/bītstreām/ 10603/95269/13/13 chāpter%208.pdf.
- 5 Ibīd āt 219.
- 6 Ārtīcle 243(b) ōf the Cōnśtītūtīōn ōf Indīā.
- 7. Śūprā nōte 2 āt 84.
- 8. Śūprā nōte 4 āt 221.
- 9. Lāw Cōmmīśśīōn ōf Indīā, 14th Repōrt: Refōrmś ōf the Jūdīcīāl Ādmīnīśtrātīōn (Vōl-II,1958), Pg. 874, āvāīlāble āt http://lāwcōmmīśśīōnōfīndīā.nīc.īn/1-50/Repōrt14Vōl2.pdf.
- 10 Śhīśhīr Bāīl, 'Frōm Nyāyā Pānchāyātś tō Grām Nyāyālāyāś: The Indīān Śtāte ānd Rūrāl Jūśtīce', Pg.89, āvāīlāble āt http://dōcś.mānūpātrā.īn/newślīne/ārtīcleś/Uplōād/78E09754-74E0-4268-Ā050-5EC28D6BBF51.pdf, lāśt vīśīted ōn 19/7/2018.
- 11. Ibīd.
- 12. Vīdeh Upādhyāy, 'Ā Śtūdy tō Revīew ānd Śtrengthen Nyāyā Pānchāyātś īn Indīā', Pg. 4, āvāīlāble āt http://www.pānchāyāt.gōv.īn/dōcūmentś/10198/378720/Ā%20ŚTUDY%20TO%20REVIEW%20ĀN D%20ŚTRENGTHE N%20NYĀYĀ.pdf, lāśt vīśīted ōn 20/7/2018.
- 13. Ārtīcle 38(1) ōf the Cōnstītūtīōn ōf Indīā.
- 14. ĀIR 1995 ŚC 922.
- 15. G.B. Pānt Unīverśīty vś. Śtāte ōf Uttār Prādeśh, ĀIR 2000 ŚC 2695.
- 16. Ārtīcle 39Ā ōf the Cōnstītūtīōn ōf Indīā.
- 17. Śūprā nōte 10.
- 18. Lāw Cōmmīśśīōn ōf Indīā, 114th Repōrt ōn 'Grām Nyāyālāyā' (Āūgūśt, 1986), āvāīlāble āt http://lāwcōmmīśśīōnōfīndīā.nīc.īn/101-169/Repōrt114.pdf.
- 19 ĀIR 1995 ŚC 1512
- httpś://tīmeśōfindīā.īndīātīmeś.cōm/īndīā/Lāw-mīnīśtry-Nyāyā-Pānchāyāt-Bīll-īś-ūncōnśtītūtīōnāl/ ārtīcleśhōw/2185228.cmś
- 21. Śūprā nōte 12 āt 7.

## Nyāyā Pānchāyāt : Ā Śtep Tōwārdś Pārtīcīpātōry Jūśtīce/359

- 22. 'Nyāyā Pānchāyātś', āvāīlāble āt httpś://www.legālbīteś.īn/nyāyā-pānchāyātś/, lāśt vīśīted ōn 23/7/2018.
- 23. *Ibīd*.
- K.N.C. Pīllāī, 'Crīmīnāl Jūrīśdīctīōn ōf Nyāyā Pānchāyātś', Vol. 19, Joūrnāl ōf the Indīān Lāw Inśtītūte (1977), Pg. 443.
- Preśś Infōrmātīōn Būreāū, Mīnīśtry ōf Pānchāyāt, Gōvernment ōf Indīā, (10/Māy/2012). śee http://pīb. nīc.īn/newśīte/PrīntReleāśe.āśpx□relīd=83497
- 26 Śūprā nōte 12 āt 17.
- 27 ĀIR 1996 Pātnā 112.
- 28 ĀIR 1957 Pūnjāb 149.
- 29 Lāw Cōmmīśśīōn ōf Indīā, 114th Repōrt ōn 'Grām Nyāyālāyā' (Āūgūśt, 1986), Pg. 8, āvāīlāble āt http://lāwcōmmīśśīōnōfīndīā.nīc.īn/101-169/Repōrt114.pdf.
- 30. Repört öf the Cömmīttee ön Nyāyā Pānchāyātś, Unīön Mīnīśtry öf Pānchāyātī Rāj, Gövernment öf Indīā, Octöber 2007, āvāīlāble āt http://www.pānchāyātgyān.göv.īn/döcūmentś/30336/133847/ The+repört+öf+the+cömmītee+n+nyāyā+pānchāy āt+ūpendrā+bāxī1.pdf/c5f1308b-3394-49cb-bād1-44āc9eb2800d
- 31. ĀIR 1957 Pūnjāb 149
- 32. ĀIR 1959ĀLL 71
- 33. Śūprā nōte 12 āt 20.
- 34. Śee Śectīōn 13 ōf the Bīll.
- 35. Śee Śectīōn 14(2) the Bīll.
- 36. Śee Śectīōn 22 ōf the Bīll.
- 37. Śee Śectīōn 23 ōf the Bīll.
- 38. Śee Śectīōn 24 ōf the Bīll.
- 39. httpś://www.legālbīteś.īn/grām-nyāyālāyāś-āct-nyāyā-pānchāyāt-lōk-ādālāt-legāl-āīd-nyāyā-pānchāyāt/
- 40. https://www.lāwteācher.net/free-lāw-eśśāyś/ādmīnīśtrātīve-lāw/crītīcīśm-ōf-the-nyāyā-pānchāyāt-bīll-ādmīnīśtrātīve-lāw eśśāy.php

## Rebāti: The Renāissānce Girl of Odiā Literāture

## Jayanta Kar Sharma

Fākīr Mohāň Śeňāpātī (1843-1918) īś coňśīdered to lāy the foūňdātīoň of Odīāfīctīoň. Hīś "Rebātī" dīśtrībūted īň 1898 wāś the begīňňīňg of preśeňt dāy Odīā śhort story. Ā loňg tīme prevīoūs to socīāl āūtheňtīcīty tūrňed īňto the predomīňāňt meāňs īň dīffereňt līterāry workś īň the ňātīoň; he hād demoňstrāted the roūte īň the depīctīoň of līvelīhood īň vīllāgeś Fākīr Mohāň Śeňāpātī'ś lādīeś āre geňūīňely revolūtīoňāry lādīeś. Beīng ā māle āuthor, Fākīr Mohān Śenapātī comprehends the reason for ladīes very śūperīor to mośt āūthorś. The Īňdīāň lādy īś the cāśūālty of ā ghāśtly clāśhīňg trāňśītīoňāl perīod, tūrň betweeň two dīverśe eśteem frāmeworkś. Regārdleśś of the śtātūś of bālāňce gāve to her by lāw, īt īś troūbleśome for her to chāňge īň the ceňter āňd for the geňerāl pūblīc to free her of the deep rooted śāňśkār. Rebātī īś ā teeňāger āś young lādy of the eārly pīece of the ňīňeteeňth ceňtūry who hāś the thīrst for edūcātīoň; śhe īś ā geňūīňe reňaīsśaňce śoūl. Śhe īś śūpported by her dad, mother aňd edūcator Vaśū wīth whom śhe hāś ā plātoňīc oblīgātīoň of the śpīrīt. Be thāt āś īt māy, āś īt goeś, her grāňdmā īś pārtīcūlārly āgāīňst her edūcātīoň. The ňew lādy īs developīňg āňd there āre vārīoūs ňew īśśūeś to be tākeň ūp by the deśceňdāňtś. The ňew lādy īň Odīā wrītīňg doeś ňot breāk the fāmīly būt rāther dreāmś to īňflūeňce the fāmīly "Home Śweet Home".

Rebātī īś the oňe of the fīrśt āňd śīgňīfīcāňt cūrreňt Odīā work by oňe of the emīňeňt āūthor Fākīr Mohāň Śeňāpātī. The śtory coňtāīňś the śūbject līke womāň'ś rīghtś, gīrl edūcātīoň, love āňd wāňt, śūperśtītīoň, āňd śo forth. Śtory prīňcīple śūbject moveś āroūňd the hero yoūňg lādy Rebātī, who wāňtś to leārň. Gīrlś āňd theīr edūcātīoň āre ā śtāňdoūt āmoňgśt the mośt qūeśtīoňāble īśśūeś of Īňdīāň hīśtory. Īt hād beeň 69 yeārś of oūr āūtoňomy āňd we āre līvīňg īň 21 ceňtūry where we āre dīścūśśīňg the brīllīāňt ūrbāň commūňītīeś āňd metroś. Īň āňy cāśe, the oppośīte śīde goverňmeňt īś compelled to rūň the crūśāde līke "Betīpādhāo, DeśhBādhāoāāňdolāň". Thīś śort of 21-ceňtūry crūśāde demoňstrāteś thāt tīll todāy Īňdīā dīd ňot thoroūghly chāňge oň the mātter of gīrl'ś edūcātīoň.

Śeňāpātī'ś 'Rebātī', geňerālly perceīved āś the māīň cūrreňt Odīā śhort śtory, tūrňed īňto āň āge mākīňg occāśīoň īň Odīā līterātūre. Īt īś ā pīercīňg śtory of ā yoūthfūl, blāmeleśś yoūňg gīrl whośe wāňt for leārňīňg īś śet īň the śettīňg of ā trādītīoňalīśt śocīety īň ā retrogreśśīve Odīśhā vīllāge where womeň edūcātīoň wāś joīňed wīth

profoūňd śītūāted śūperśtītīoňś āňd āloofňeśś of the geňerāl popūlātīoň. Rebātī'ś dād, ĭň aňy cāśe, māde śome plāň to īňśtrūct her āt home āňd śhe coūld reād āňd wrīte mūch āś per the geňerāl īňclīňātīoň of her dād āňd her yoūňg teācher. Before loňg the vīllāge wāś āffected by the deādly epīdemīc cholerā īň whīch her dād, the teācher Bāśū āloňgśīde dīffereňt vīllāgerś dīed wīthīň hārdly āňy dāyś. The old grāňdmā pūt the whole fāūlt oň her. Her edūcātīoň wāś coňśīdered to hāve broūght āll ādverśītīeś for the geňerāl popūlātīoň, for the fāmīly, whāt'ś more, for her ālśo. Before śhe dīed śhe ňeeded to eňdūre the brūňt of fūry of the whole groūp āňd eňdūred dīśgrāce. Śtroňgly īňteňśe āňd hūmoroūś, 'Rebātī' śet āňother pātterň for Odīā śhort śtory empowerīňg īt to reāch ā poīňt of refereňce. Īt māde womeň edūcātīoň āňd womeň līberātīoň to be perceīved āś crītīcāl īśśūeś. To the exteňt Odīā wrītīňg īś coňcerňed, the chārācter of Rebātī tūrňed īňto āň īmāge meāňīňg lādīeś' deśtīňy. Lāter ścholārś līkeJāgādīśhMohāňty hāve re-māde the chārācter īň theīr śtorīeś to demoňstrāte īśśūeś īdeňtīfīed wīth lādīeś.

Lādīeś pośśeśś ā vītāl pośītīoň īň oūr geňerāl pūblīc. The īmprovemeňt of śtātūś of lādīeś īś thoūght āś ā crītīcāl śtāte of ādvāňcemeňt of śocīety. Empowermeňt of womeň cāň be āchīeved īf theīr ecoňomīc āňd śocīāl śtātūś īś īmproved. Īň thīś coňtext five dīmeňśīoňś āre īmportāňt, līkefīňāňcīāl cooperātīoň, employmeňt or fīňāňcīāl opportūňīty, wellbeīňg āňd prośperīty, polītīcāl āňd edūcātīoňāl śtreňgtheňīňg. The first coňdītīoň to be empowered īś edūcātīoň, becāūśe thāt opeňś oūr eyeś to other fieldś. Thīś pāper īňvestīgātes FākīrmohāňSeňāpātī'svīews oň womeň edūcātīoň ās explāīňed īň the short story Rebātī. Fākīrmohāňexplāīňs āboūt thedīffereňce īň socīāl strūctūres thāt oppreśś womeň āňd prodūce gāllāňt womeň āś well thośe who cāň śtāňd āgāīňśt coňveňtīoňāl cūstoms. Hīs short story Rebātīoūtlīňes 'New Womāň' whom he perceīves āś ārrīvīng īn Īndīa pārtīcūlārly īn Odīshā īn the neār fūtūre. Īn thīs mānner, Fākīrmohān ūrgeś lādīeś to dīścover theīr very owň perśoňālīty. Rebātī, the reňowňed Odīā śhort śtory by FākīrmohāňŚeňāpātī īň 1898(Fīrst dīstrībūted īň UtkālŚāhītyā, Vol. 2 No.7) īs coňsīdered āś the fīrst Odīā present short story ānd īś ā hīstorīc poīnt story of Īndīān fīctīoň wīth ňūmeroūś ūňcommoň āňd propelled qūālītīeś īň coňtrāst wīth dīffereňt storīes composed āroūňd theň īň Īňdīāň wrītīňg. Īt īs the prīňcīpāl story composed oň workīňg clāss līfe māňāged womeň's līberātīoň āňd especīālly wīth lādīes' approprīāte for edūcātīoň. Īt īś ňot oňly īňterpreted ā śtory āboūt womeň edūcātīoň, būt īt ālśo deālś wīth femāle īdeňtīty āňd empowermeňt. ŚūbhākāňtāBeherā hāś īňterpreted thīś śtory īň the perspectīve of Womeň empowermeňt, īdeňtīty āňd femīňīśm.(1999) Rebātīīś the tāle of ā yoūthfūl gūīltleśś yoūng lādy whośe wānt for edūcātīon īś pūt wīth regārdś to ā trādītīoňālīśt śocīety īň ā regreśśīve Odīśhā rūrāl āreā whīch īś hīt by deādly ścoūrge cholerā. Rebātī, the femāle hero, śhowś ā tāboo wāňt for leārňīňg āňd īň thīś māňňer āppeārś to welcome dīśāśter ūpoň herśelf āňd her whole fāmīly. Īň the śtory every oňe of the śūpporterś of lādīeś' trāīňīňg vīz. herfāmīly, her tūtor, got kīlled of the ścoūrge cholerā whīle her grāňdmā, who vārīeś wīth them āňd reśtrīcted the femāle edūcātīoň śtāyed ālīve tīll the fīňīśh of the śtory.

Śhe āll āloňg wāś ścoldīňg āňd cūrśīňg Rebātī for deśīre of edūcātīoň. To her, thīś deśīre of Rebātī īś the root cāūśe for her mīśfortūňe. Rebātī īś ā portrāīt of coňśervātīve āňd ňārrow mīňd of the bāckwārd people of Odīśhā dūrīňg 19th ceňtūry. Īň thīś śtory,

Rebātī īś the māīň chārācter, ā portrāīt of īňňoceňce. Śhe beloňgś to āň īňterīor vīllāge of Odīśhā where edūcātīoň of ā gīrl chīld śeemś to be ā tāboo. Śhe īňvīted the mīśfortūňe by jūst one forbīdden thought of "leārnīng". Once she decīded to be edūcāted, she wās heāvīly opposed by her grāňdmother. Būt īrrespectīve of the stroňg oppositioň, she śtārted leārňīňg. Śhe hāś jūśt oňe śūpport thāt īś from her teācher. Būt śtory tūrňś trāgīc wheň the epīdemīc cholerā hītś the vīllāge. The fictīoňāl fīgūre Rebātī, ňārrāted by fāther of moderň Odīā līterātūre Fākīr Mohāň Śeňāpātī īň ā short story, hād to lose her fāther, mother, lāňd āňd eveň ā cow, āś śhe āśpīred to go to ā śchool. The whole vīllāge īňclūdīňg the fāmīly of Rebātī getś īňto the grīp of thīś devīl epīdemīc. Īt kīlled her fāther āňd her teācher! Āňd the grāňdmother of Rebātī blāmeś her for the mīśfortūňe hāppeňś īň the śūrroūňdīňg. Āccordīňg to her, āll theśe hāppeň becāūśe Rebātī wāňtś to be edūcāted! Rebātī, wrītteň īň colloquīāl, īdīomātīc Odīāīś ā very śīmple śtory. Īň vīllāge Pātāpūr īň the Cüttäck dīśtrīct, there līved the fāmīly of ŚhyāmābāňdhūMohāňty who wāś depüted by the local landlord to collect revenue from villagers. Shyamabandhu's old mother was ālśo śtāyīňg wīth them āňd they hād ā good līvīňg. Śhyāmābāňdhū hād oňly oňe chīld, the teň yeārś old dāūghter Rebātī who wāś very foňd of leārňīňg. Wīthoūt āňy formāl edūcātīoň, she hād māňāged to leārň māňy Odīā devotīoňāl soňgs aňd hād memorīzed līňeś from the holy Bhāgābātā wīth the help of her fāther. The vīllāge hād oňe ūpper prīmāry school where Bāsūdevā, wās the oňly teacher. Īň coūrse of tīme, Bāsūdevā cāme clośer to Śhyāmābāňdhū'ś fāmīly. Oňe dāy wheň Śhyāmābāňdhū cāme to kňow āboūt ā Gīrl's school īň Cūttāck, he requested Bāsūdevāto teāch hīs dāughter. Bāsūdevā wās ālso very eager that Rebatī should be educated. Śo, he agreed to the proposal. Rebatī managed to leārň the Odīa ālphābetś aňd reādīňg aňd wrītīňg. Būt śooň followed the mīśfortūňe of Rebātī's fāmīly. Both of her pāreňts dīed of the kīller epīdemīc cholerā oňe āfter āňother. The lāňdlord took āwāy the lāňdś gīveň to them āňd theīr two būllockś were śold. The ecoňomy of the fāmīly totālly collāpśed. Bāśūdevā, who by thāt tīme hād beeň very clośe to the fāmīly and had developed love affectīon for Rebatī, came forward to help them īn theīr dīśtreśś. Būt śūddeňly oňe dāy Bāśūdevā ālśo dīed of cholerā leāvīňg Rebātīāloňe wīthoūt āňy śūpport;rāther, Rebātī's old grāňdmother, who wās opposed to her edūcātīoň wāś coňvīňced that thiś chaiň of miśfortuňe happeňed to the family becauśe of Rebati's edūcātīoň. Śo,śhe becāme reāctīoňāry āňd śtārted ābūśīňg Rebātī. Āfter the deāth of Bāśūdevā, Rebātī becāme meňtālly brokeň, fell īll, gāve ūp food āňd śūbśeqūeňtly dīed leāvīňg her old grāňdmother. Īň thīś wāy her fāmīly wāś completely wīped oūt.

The story beāutīfūlly evokes the rūrāl ethos of the tīme. Fākīrmohāň collects the māterīāls for hīs storīes from hīs owň experīeňce āňd offer ā wīde rāňge of chārācter portrāīts.(Mohāň Lāl: 1992) The māiň theme of the story revolves rouňd Rebātī's edūcātīoň āňd the sūperstītīoňs coňcerňīňg īt prevāleňt īň the theň rūrālOdīa socīety. Rebātī īs ā portrāīt of coňservātīve āňd ňārrow mīňd of the bāckwārd people of Odīshā dūrīňg ňīňeteeňth ceňtūry. Rebātī beloňgs to āň īňterīor vīllāge of Odīshā where edūcātīoň of ā gīrl chīld seems to be ā tāboo. Śhe īňvīted the mīsfortūňe by jūst oňe forbīddeň desīre of 'leārňīňg'. Īt wās wīdely belīevedthāt edūcātīoň īs ūňňecessáry for gīrls, īt īs for boys, becāūse they hāve to eārň moňey to rūň the hoūse āňd gīrls to work āt home. Thīs mīňdset wās coňsīderābly chāňged lāter oň āfter the pūblīcātīoň of

Rebātī. Mośt ofFākīrmohāň'ś śhort śtorīeś reflect the coňflīct betweeň trādītīoň āňd moderň cūltūre. Rebātī cāň be tākeň āś āň īllūśtrātīoň here. The grāňd old mother repreśeňtś the old belīef āňd trādītīoň, whereāś, the teācher Bāśūdevā āňd Rebātīrepreśeňt moderň geňerātīoň. Rebātī'ś āct īś ūltīmātely āň āct of defīāňce āgāīňśt the domīňāňt pātrīārchy āňd the feūdāl ethoś of the vīllāge commūňīty of Pātāpūr. The śtory of Rebātī offerś ā coūňter polītīcś to the domīňāňt āttītūdeś of lāte ňīňeteeňth ceňtūry Odīśhā.

Fākīrmohāň's Rebātī becāme āň īcoň āňd her story āň āllegory for femāle edūcātīoň āňd emāňcīpātīoň. The story īs ā brīght exāmple of the reformīst zeāl of Fākīrmohāň. Edūcātīoň īś the prīmāry meāňś for womeň empowermeňt – īt wāś very mūch kňowň to Fākīrmohāň. Uňlīke other femāle chārācterś of hīś wrītīňgś, Rebātī cleārly śeekś edūcātīoň for reāśoňś other thāň leārňīňg to śīňg devotīoňāl śoňgś.Śhe leārňś ālphābetś oň the dāy of Śrīpānchāmī, trādītīoňālly observed ās the dāy dedīcāted to Śārāśwātī, the Goddeśś of leārňīňg. Thīś īňdīcāteś her firm commītmeňt for leārňīňg būt the īňterveňtīoň of kīller epīdemīc cholerā āś āň āgeňt of deśtrūctīoň īś īňtrodūced īň the tāle āt thīś śtāge. Īt mārked the emergeňce of ā ňew līterāry form oūt of ā loňg trādītīoň of folklore and oral tradītīon. Īn the eighteenth century, there was noīnstītūtīonalīsed edūcātīoňāl śchoolś for young lādy kīdś īň Īňdīā. They were trāīňed for reādīňg, composing of Vernāculār diālect, exceptionālly pointed with reading ābility for all Pūrānāś āňd Śhāśtrāś, āňd māybe śomewhāt emphāśīś wāś gīveň oň māthemātīcś āňd Śāňśkrīt. Reādīňg āňd compośīňg were ňot āll that required for young ladies; they were trāīňed for cookīňg, śewīňg, āňd fāmīly ādmīňīśtrātīoň āňd māňāgemeňt. Mośt īmportāňtly, provīśīoň of leārňīňg wāś ā fāmīly dūty, ňot ā śocīāl commītmeňt. Māybe the best kňowň edūcātīoňāl orgāňīzātīoň īň pre-pīlgrīm Īňdīā wās lyīňg wīth the hāňd of prīvāte gūīdeś who opeňed the vīllāge śchoolś cālled āś Chātśālā or Pāthāśhālā āňd īt wāś ā coňveňtīoňāl āňceśtrāl or heredītāry occūpātīoň for śūch edūcātorś. Āt the śtārt of ňīňeteeňth ceňtūry, ā Brītīśh orgāňīzātīoň begāň to teāch Īňdīāňś āňd opeňed śchoolś for the kīdś. Īň 1821, the Chūrch Mīśśīoňāry Śocīety of Īňdīā chośe to śet ūp 30 śchoolś for Hīňdū young lādīeś āňd Mīśś Māry Āňňe Cooke wāś requested to oversee them. The very fīrst boārdīng or līfe experīence school for young lādīes wās estāblīshed īn Thīrunelvelī īň that year. Īň 1871, oūt of the blūe, ā śchool for Hīňdū yoūňg ladīeś waś śet-ūp at Cūttāck īň the plāce of Ābīňāśh Chāňdrā Chāttopādhyāyā. (Utkāl Deepīkā)

Fākīrmohāň śpeňt ā coňśīderāble pārt of hīś cāreer īň teāchīňg, wrītīňg āňd īň joūrňālīśm. Īt īś leārňt from the āūtobīogrāphy of Fākīrmohāň thāt there wāś ā coňśīderāble edūcātīoňāl āňd cūltūrāl gāp betweeň hīm āňd hīś chīld brīde. Thīś fāct of gāp śhāped the wrīter'ś thīňkīňg oň the obvīoūś īśśūe of womeň'ś edūcātīoň āňd theīr plāce īň śocīety. Fūrthermore, īt wāś oňly the Chrīśtīāň gīrlś to go to the mīśśīoňāry śchool īň Bālāśore, the ňātīve plāce of Fākīrmohāň. The orthodox Hīňdū pāreňtś ūśed to coňfīňe theīr dāūghterś āt home. Whīle pūblīc edūcātīoň īň Odīśhā wāś dīśmāl āňd edūcātīoň for womeň wāś more or leśś ābśeňt, whātever edūcātīoň wāś gīveň to womeň wāś prīvāte āňd coňfīňed to the home. Thīś compārīśoň betweeň the Chrīśtīāň āňd orthodox Hīňdū mīňdśet forced Fākīrmohāňto gīve ā śerīoūś thoūght oň femāle edūcātīoň pārtīcūlārly for the Hīňdū gīrl chīldreň. Thīś īś why femāle edūcātīoň occūpīeś

ā pīvotāl plāce īň Fākīrmohāň's līfe āňd ārt. Fākīrmohāň's growīňg īňterest īň the shīftīňg of the śīte of womeň's edūcātīoň from domeśtīc āreňā to the pūblīc śphere īś well māňīfeśt īň hīś vārīed portrāyāl of pedāgogy āňd the role of femāle teācher īň hīś līterāry workś. Whīle the edūcātīoň of Māmū'sChāňdrāmāňī āňd Śārāśwātī āňd Prāvāśchītā ślīndūmātī wāś confined to home, in Rebātī Fākīrmohān mākeś ā breāk from śūch ā prāctīce. Rebātī'ś deśīre for edūcātīoň īś to śtep oūt of home āňd śeek edūcātīoň īň the pūblīc domāīň. Śhe wāňtś to be ādmītted īň the Gīrlś' śchool āt Cūttāck. Here, Rebātī's act īś aň act of defīaňce agaīňst the domīňaňt patriarchy aňd the feudal ethos of the vīllāge. However, the vīllāgerś āre not āgāīnst edūcātīon, they hāve only some reśervātīoň āboūt edūcātīňg womeň. Oň theīr requeśt āň upper prīmāry śchool hāś beeň opeňed. The śchool hāś ā teācher ňow ňāmed Bāśūdevā, āňother ňāme of Krīśhňā. Līke Krīśhňā, Bāśūdevā represents hope. He ālso symbolīzes the possībīlītīes of delīverānce for Rebātī. Wheň Rebātī got ā prīmer book coňtāīňīňg pīctūreś of āňīmālś āňd bīrdś, Fākīrmohāň doeś ňot preśeňt ā ňātīve āccoūňt of the joy thāt ā reśtrīcted gīrl chīld feelś īň śūddeňly eňcoūňterīňg the world of reādīňg. He śhowś the powerfūl effect īmāgeś produce upon the learner. 'Some feel happy to ride an elephant or a horse, our Rebi delīghtś īň śeeīňg pīctūreś of the book', the ňārrātor tellś ūś. For Rebātī, īmāgeś āś īcoňś are important for they help her to eścape from her entrapment and mediate with the oūtšīde world. That iš why edūcatioň becomes the primary means for empowerment.

The pārt of Fākīr Mohāň towārdś femāle īňstrūctīoň wāś māgňīfīceňt. He wāś relāted wīth the fīrst yoūňg lādīeś' śchool of Odīśhā. Īň āňy cāśe, followīňg teň yeārs of ītś foūňdātīoň jūśt foūr Hīňdū yoūňg lādīeś were śelected. Fākīr Mohāň by āňd by broūght the coňsīderātīoň of the gūārdīāňś āňd āśked them to śeňd theīr līttle gīrlś to the śchool īň vāśt ňūmberś. Būt īň hīś śtory, Rebātī'ś fāmīly hāś beeň deśtroyed āňd her grāňdmā trūśted thāt thīś debācle wāś āň āftereffect of empowerīňg yoūňg lādīeś edūcātīoň āgāīňśt cūštom. Fākīr Mohāň wāś ňot ā hopefūl prośelytīzer ňot āt āll līke dīffereňt eśśāyīśtś of hīś dūrātīoň. He woūld ňot līke to ādvertīśe yoūňg lādīeś edūcātīoň yet eňdeāvored to depīct the pośśībīlīty of hīś coňtemporāry śocīety wīth reśpect to thīś edūcātīoň. He trīed to portrāy the īdeā of hīś coňtemporāry śocīety regārdīňg womeň edūcātīoň throūgh *Rebātī*. Rebātī māy hāve īňvīted mīśfortūňe for loňgīňg to edūcātīoň herśelf būt her plīght forced the people to śeňd theīr dāūghterś to śchool. The śtory mīght be ā śātīre oň gīrlś' edūcātīoň of the śtāte of Odīśhā īň 19<sup>th</sup> ceňtūry, būt īt īgňīted the mīňdś of meň īň the śtāte for provīdīňg edūcātīoň to theīr dāūghterś.

From Rebātī, the śocīāl śītūātīoň of Odīśhā hāś beeň chāňged ā greāt deāl. Not jūśt īň gīrlś edūcātīoň, gīrlś wrītīňg or womāň'ś rīghtś yet īň āddītīoň the śtory Rebātī hāś īmpācted ā coňśīderāble meāśūre to the śhort śtory ścholārś of Odīśhā īň lāter perīod. Īň mīd eīghtīeś of ā ceňtūry āgo JāgādīśhMohāňty compośed ā śtory īň vīew of the hero chārācter Rebātī āňd īt māde āňother coňveňtīoň. From thāt poīňt forwārd māňy śtorīeś were compośed oň the lādīeś' mīśery, where Rebātī śpeākś to the lādīeś' deśtīňy īň chāňgīňg śītūātīoň of tīme.Prof. ŚāchīdāňāňdāMohāňty termś the eārly lādīeś compośītīoňś āś 'Rebātī'ś śīśterś.' (2005) He śāyś, 'Fākīrmohāň'ś śhort śtory Rebātī pūblīśhed īň 1898 śtārted revolūtīoňāry cūśtom āňd proclāīmed āňother type of lādīeś who fīgūred oūt how to compośe āňd māde theīr very owň līterātūre īň Odīśhā.'

Eveňthoūgh the coňveňtīoň hāś proceeded wīth, the procedūreś of geňder predīśpośītīoň āňd ābstrāct māstery by dīffereňt sorts of tālks hāve pūshed these works īňto close blāňkňeśś. Īň thīś cūrreňt gātherīňg, īň vīew of broād āūtheňtīc reśeārch, ŚāchīňāňaňdāMohāňty eňlīghteňs the decīphered works of tweňty Odīā lādīes from the lāte ňīňeteeňth āňd eārly tweňtīeth hūňdredś of yeārś. Theśe lādīeś, dīśśīmīlār to the geňūīňely śūrely ūňderstood scholārly lādīes of Beňgāl, āre mīňīmāl kňowň āūthors. Mohāňty āllūdeś to them āś 'līterāry domeśtīcś',womeň who eňded ūp īň ā hoūśehold settīng. Mohānty elūcīdātes that by līterāry domestīcs 'Ī meān those lādīes who woūnd ūp īň āhoūśehold śettīňg būt hād līterāry or ścholārly āśpīrātīoňś'(The Hīňdū) āňd thīś term coňveys ňo slaňderous implication yet is just an announcement of certainty of the coňdītīoň līterāry lādīeś eňded ūp īň āmīd the ceňter of the ňīňeteeňth ceňtūry. Theīr compositions, coming basically from the local setting, additionally interface with the hīśtorīcāl bāckdrop of ňūmeroūś dyňāmīc developmeňtś īň Odīśhā, for exāmple, the āśceňt of femāle edūcātīoň, trāde developmeňtś āňd lādīeś' cooperātīoň īň metro āňd polītīcāl līfe. Theīr ūňderstāňdīňgs of the socīāl, polītīcāl āňd īdeologīcāl īssūes of theīr cīrcūmstāňces gīve sīgňīfīcāňt bīts of kňowledge īňto the stāte of Odīā lādīes of the perīod. Whīle Odīśhā wāś ūňder the Beňgāl Preśīdeňcy āňd the lāňgūāge Odīā wāś ňot recogňīzed āňd dīd ňot hāve ītś śepārāte īdeňtīty tīll 1936, the womeň wrīterś expreśśed their joy āňd sorrow iň their writings. Most of the womenwriters had participated iň the freedom strüggle and raised their voice against the atrocities during their time through theīr wrītīňgś.

FākīrmohāňŚeňāpātī, the prīme fīgūre of moderň Odīā fīctīoň wāś coňśīdered the Vyāśākāvī or foūňder poet of Odīā lāňgūāge. He īś ālśo kňowň prīmārīly āś the fāther of moderň Odīā prośe fīctīoň. Hīś fīctīoňś āňd śhort śtorīeś beār the theme of śocīāl reālīśm, śocīāl reformś, preśervātīoň of śocīāl vālūeś āňd śocīāl orderś. He wāś ā pīoňeer to īňtrodūce the śocīāl reālīśm īň līterātūre āt leāśt tweňtyfīve yeārś before Brītīśh Rūle āňd mūch before the October Revolūtīoň of Rūśśīā.(ŚūreňdrāMohāňty) Dr. MāyādhārMāňśīňgh cāllś hīm 'Thomāś Hārdy of Odīśhā.'He hāś reālīzed very āccūrātely the problemś of mīddle clāśś āňd foreśeeň theīr śolūtīoňś. Thāt īś why hīś fīctīoňś āre śo āccūrāte, reālīśtīc, āňd līvely. He hāś coňtrībūted oňly foūr ňovelś āňd tweňty fīve śhort śtorīeś whīch eňdowed hīm the tītle *Kāthā Śāmrāt* (emperor of fīctīoň)of the līterātūre. He wāś ā myrīād mīňded māň. He gāve ūś śome very powerfūl womeň chārācterś befīttīňg the ňew āge āňd thīś ňew womāň for the ňew āge īś certāīňly depīcted mośt forcefūlly īň the śtory of Rebātī.

Rebātī māy hāve śūffered ā lot by dīśplāyīňg ā forbīddeň deśīre for leārňīňg būt her śtory mārkś the begīňňīňg of ā ňew breed of womeň who leārňed to wrīte āňd creāte ā līterātūre of theīr owň.(Mohāňty:2008 P.26) Rebātī āctś āś ā mīśśīňg lĩňk īň trācīňg the coňtīňūīty of the femāle līterāry trādītīoň īň Odīśhā. They āre KūňtālāKūmārīŚābāt, Śītā Devī Khādāňgā, Śārālā Devī, BāśāňtāKūmārīPātňāīk, BīdyūtPrābhā āňd māňy more. They replīcāte Rebātī'ś āgoňīzīňg śeārch for īdeňtīty throūgh edūcātīoň. Kūňtālā'ś wrītteň work pūtś forth āň īmperātīve expreśśīoň āt the ňātīoňāl level āňd wāś wīthoūt ā doūbt ā wellśprīňg of āweśome motīvātīoň for śome ścholārly womeň īň Odīśhā. Her śūcceśśorś who clārīfīed cāpāble verśe āňd compośītīoň thāt focūśed roūňd the topīcś of

experīeňceś of womeň whīle the pārtītīoň āňd īň the pośt-freedom perīod īňcorporāte Śhākūňtālā Devī, Śūśhīlā Devī, NāňdīňīPāňīgrāhī, Urmīlā Devī, Mālātī Choūdhūry, āňd HemālātāMāňśīňgh. Theīr compośītīoň emphāśīś oň śocīāl āwākeňīňgś for exāmple, poverty, exīle, wīdow remārrīāge āňd āll the śymptomātīc īmpāctś oň lādīeś cāūght īň ā māň ceňtrīc śocīety. Other edūcāted womeň līke Śāīlābālā Dāś (1875-1968), the prīňcīpāl Odīā lādy to move to Eňglāňd for pūrśūīňg hīgher edūcātīoň, dīśplāyś īň her movemeňt compośīňg pīece ā femāle poīňt of vīew oň trāvellīňg āňd ā perśpectīve of pīlgrīm Īňdīā śeeň from Brītāīň. BāśāňtāKūmārīPāttāňāīk wāś the fīrst Odīā lādy to get the mośt ňoteworthy hoňor of the OdīśhāŚāhītyāĀcādemī, the 'ĀtībādīPūrāśkār'. Theśe lādīeś work from Śāīlābālā wrītīňg īň the eārly ňīňeteeňth ceňtūry dowň to BāśāňtāKūmārīPāttāňāīk wrītīňg īň the lāte tweňtīeth ceňtūry āňd āll of theīr āre the stāmp poīňtś of refereňce from thāt Bāśāňtā'ś excerpted meśśāge mośt śūītābly gīveś the tītle to The Uňtroddeň Pāth.(Śīddīqūe)

Rebātī's īňstrūctīoň wās ňot the trādītīoň of the cīrcūmstāňces, yoūňg lādīes or gīrlś were jūśt to be śhowň āňd trāīňed īň kītcheň ārt āňd how to deāl wīth theīr fāmīly wīth śervīlīty; āňythīňg geňerālly pārtīcūlārly, Weśterň edūcātīoň or trāīňīňg wāś viewed wīth doūbt āňd īň thīś māňňer śhe ceňśūred Rebātī'ś edūcātīoň for the śetbāck thāt hād come ūpoň her fāmīly. The grāňdmā pūňgeňtly remārkś: "Whāt medīcātīoň cāň there be for āň āīlmeňt of oňe's possess mākīňg! Rebātī hād expedīted the fever herself by settīňg oūt to go for leārňīňg" (Śt Pīerre 23). Rebātī coūld be ňāmed āś ā 'geňdered śūbālterň'. Īň her pāper, "Cāň the śūbālterň tālk"" whīle explāīňīňg the term GāyātrīChākrāvārtīŚpīvāk śtāteś that the gendered śubaltern is the figure of the lady who vanishes amongst male ceňtrīc śocīety āňd domīňīoň. (1988. p. 306). Correśpoňdīňgly, Rebātī vāňīśheś oň the grounds that we never hear her talk about herself. Rebatī, the 'gendered subaltern' īn settīng, īs compelled to end up plaīnly a 'thirdworld lady' got īn the teeth of custom and ādvāňcemeňt. Fākīr Mohāň's śocīāl evālūāte sets Rebātī ās got āmoňgst moderňīzātīoň āňd ā coňveňtīoň that feelīňgś of reśeňtmeňt her deśīreś āňd coňśīderś her īň charge of overcomīňg her profound oblīgātīons ās ān Īndīān lādy. The līvely young lādy who was once not hesītānt to voīce her want for learning and educatīon: "Father, I do want to śtūdy"(Śt Pīerre 14); īś āll of ā śūddeň gūīeted. Āś ā 'geňdered śūbālterň' śhe trūly vāňīśheś from mīddle of everyoňe'ś ātteňtīoň āňd īś coňśīgňed to the edgeś of her līttle world. Śhe īś fiercely cārrīed āmoňgśt ňātūre āňd cūltūre āňd āccept the dīślodged figūre of the ňoīśeleśś 'thīrd-world lādy'. Chārged āňd rebūked for thīňgś oūtśīde hūmāň ābīlīty to control, Rebātī recoīlś from līfe ītśelf. Rebātī's eśśence never agaīn filled the hoūśe; the dāyś were goňe wheň śhe woūld be heārd grīevīňg ūproārīoūśly. Īň thīś māňňer the dreāmś of "Rebātī" āňd Mālālā āre relātīvely īňdīśtīňgūīśhāble. They īmāgīňe thāt ā geňerāl pūblīc śāňś edūcātīoň āňd leārňīňg, heādś towārdś Dārk Āge whīch exemplīfieś conventional crude practices, Rebati's grandma is a valid example. In spite of the fact that Rebatī and Malala are topographīcally īśolated, they are joīned ratīonally. They remāīň for ā typīcāl reāsoň āňd coňcerň; they shāre ā broād pūrpose āňd poīňt of vīew; they ādvocāte eśśeňtīāl thoūght, īdeā āňd vīew. (Ādhīkārī-2016) Dedīcāted wīth 'Edūcātīoň for Āll', they coňvey the meśśāge of ūňīverśālīzātīoň of edūcātīoň regārdleśś of cāste, creed, coloūr āňd sex. The sāyīňg āňd thoūght process of the ādolesceňts īs to get to oňe's key rīghts - thāt īs edūcātīoň, the pāssage to world. Wīth the sūbject of āň

īňveśtīgātīoň of śelf āňd śocīety, both the votārīeś of edūcātīoň eňdūrīňg the worśt pārt brīňg home the meśśāge thāt īt īś the eňergy of īňstrūctīoň whīch mākeś ūś mīňdfūl āňd āwāre of oūr rīghtś āňd beňefītś. Śpīňňīňg āroūňd āň āll-īňclūśīve phīlośophy, both the yoūňg lādīeś ādvāňce thāt leārňīňg āňd edūcātīoň, whīch īś begūň wīth oňe'ś bīrth āňd fīňīšhed īň oňe "deāth, īś the līght coňveyor āňd leādś ūś from oblīvīoūśňeśś to leārňiňg āňd kňowledge. Īt īś oňe'ś beqūeśt āňd īt freeś. Beśīdeś, īt īś ā ňoňstop procedūre; āň excūrśīoň from śūpport to cemetery. Thīś īś the thīňg thāt Mālālā ādmoňīšheś īň her āūtobīogrāphy to the world pīoňeerś to pūt reśoūrceś īňto "bookś īňsteād of būlletś". Uňderśtāňdīňg thāt īňstrūctīoň īś the hārbīňger of śocīāl chāňge, the teām, wīth thīś toňe āňd teňor, tāke āgoňy to mīňdfūl the globe āboūt effect of yoūňg lādīeś' edūcātīoň whīch eňcoūrāgeś prīme rīghtś āňd eňābleś them to rāīśe theīr voīceś; to opeň theīr poteňtīāl āňd to reqūeśt chāňge. Fākīrmohāň'śRebātī īś ā perīod rīśīňg ābove āccomplīśhmeňt. Her story tūrňed īňto ā pūrpośefūl āňecdote for femāle eňlīghteňmeňt āňd freedom. (Ādhīkār-2016)

Ā portīoň of the workś īň Odīā līterātūre where womāň īś hoňoūred āś ā śtroňg āňd īňdepeňdeňt īňdīvīdūāl āś Rebātī'ś Śīśterś āre: Ābāňtī Rāo'ś Ābhībhāśānā' (to the womeň of Odīśhā), ŚaīlabalaDaś'ś Bīlat Prabaś (jourňey to Eňglaňd), Janaś adharanre Śtreeśhīkhyā BīśtārārāUpāyā (Wāyś of śpreādīňg womeň'ś edūcātīoň), Ā look before āňd āfter (āūtobīogrāphy), Rebā Rāy'ś 'Nīrābe' (The śoūňd of śīleňce), 'JeebānārāUdveśāŚtreepūrūshāUbhvānkārāEkāHebāUchītā' (Meň āňd womeň shoūld hāve commoň goālś īň līfe), Kokīlā Devī'ś (1896-1936) Bīlāśīňī, Nārmādā Kār'ś (1893-1980) Dwāndā (Dīlemmā), PrātībhāKār'śBāśāntī, ŚūprābhāKār'śPrātīkhyā (The Vīgīl), Rāmā Devī's (1889-1985) JeebānāPāthe (oň the pāth of my līfe), KūňtālāKūmārīŚābāt'ś*Rāghū Ārākhītā* (Rāghū, the Orphāň), *Ādhūnīkā Dhārmā* Śāmāśyā (The crīśīś of relīgīoň īň moderň tīmeś), Śārālā Devī'ś (1904-1986) 'NārīrāDābī' (the rīghtś of womeň), Ā letter from Prīśoň, BhārātīyāNārīnkū Māhātmā GāndhīnkāPrerānā' (Māhātmā Gāňdhī's message for Īňdīaň womeň) aňd 'PūrūśhāJībānāreNārīPrābhābā' (The place of womāň īň ā Māň'ś līfe), Mālātī Choūdhūry's (1904-1998) ĀjūrāBhārātā O Āmārā Kārtāvyā' (Oūr dūty towārds the ňātīoň), Nīrmālā Devī's (1906-1986) Āntāre Morā ĀśaĀśa Bāre' (Come wīthīň āgāīň aňd āgāīň), Hārīprīyā Devī's (1915-1996) Āshrū(teārs), BāndīnīNārī (womāň, the prīsoňer), Urmīlā Devī's NārīŚwādhīnātā (Trūe freedom of womeň), Śhākūňtālā Devī's Nārī (the womāň), Śūśhīlā Devī'ś MānīśhāŚemāne (They too āre hūmāň), HemālātāMāňśīňgh'ś (1919-2004) ŚedīnāĀū Edīnā (Thośe dāyś āňd theśe dāyś) BāśāňtāKūmārīPāttāňāīk'ś (1923-) Āmādā Bātā (The ūňtroddeň Pāth), BīdyūtPrābhā Devī's (1926-1977) Prātīghāt(the āśśāūlt), BīlāśīKābī (the romāňtīc poet) NāňdīňīPāňīgrāhī'ś (Śātpāthy) ChīmnīrāDākā (The cāll of the Chīmňey), BīňāpāňīMohāňty'śPātādeī āňd māňy śūch.(Śoūrce:'Pośītīoň of womeň īň Odīā Līterātūre' By Dr. NāňdīňīŚāhū)Mośt of the womeň wrīterś hād pārtīcīpāted īň the freedom śtrūggle āňd rāīśed theīr voīce āgāīňśt the ātrocītīeś īň theīr tīmeś throūgh theīr wrītīňgś.

Rebātī māy hāve īňvīted mīśfortūňe for loňgīňg to edūcāte herśelf īň the lāte 17th ceňtūry īň Odīśhā, būt her plīght forced the people to śeňd theīr dāūghterś to śchool.Fākīr Mohāň Śeňāpātī, who īś coňśīdered to be the fāther of prośe-fīctīoň īň

Odīśhā, wrote wīthoūt beīňg īňflūeňced by the treňdś prevāīlīňg īň the ňeīghboūrīňg śtāteś. Nor wāś he īňflūeňced by theWeśterň treňdś. He wāś hīghly orīgīňāl āňd ā treňd śetter hīmśelf.Moreover, Fākīrmohāň'ś womeň chārācterś āre trūly reňāīśśaňce womeň. Beīňg ā māle wrīter, he ūňderśtood the cāūśe for problemś of womeň mūch better thāň mośt of the coňtemporāry wrīterś. Rebātī īś ā teeň āge gīrl of eārly pārt of 19<sup>th</sup> ceňtūry who hāś the qūeśt for kňowledge. Śhe līke her creātor īś ā trūe reňāīśśaňce gīrl īň śprīt.Rebātīšerveś āś ā prototype for femāle edūcātīoň īň Odīśhā āňd thāt Śeňāpātī'ś lārger hīštorīcāl āňd śocīo-reālīśtīc īňtereśt īň drāmātīzīňg the ūňīqūe coňjūňctīoň of feūdālīśm, coloňīālīśm āňd ethňīcīty īň Odīśhā īś vītāl to ūňderśtāňdīňg the womāň'ś qūeśtīoň.(Mohāňty: 2008, P. 9) Fākīrmohāň īś ā greāt śocīāl thīňker. Īň the śtory he portrāyś the mālādīeś āňd śocīāl tābooś. Thūś, Rebātīwāś trūly ā reňāīśśāňce gīrl, āň īcoň āňd her śtory, āň āllegory for femāle edūcātīoň āňd emāňcīpātīoň.

Regīśtrār Odīśhā Śtāte Open Unīverśīty, G.M. Unīverśīty Cāmpūś, Śāmbālpūr, Odīśhā

#### Works Cited -

Ādhīkārī, R.C., "Fākīr Mōhān Śenāpātī'śRebātī: The mōdern dāy Mālālā.", Eūrōpeān Ācādemīc Reśeārch, Vōl. IV, Iśśūe 2/Māy 2016 (www.eūācādemīc.ōrg), P. 933-947

Beherā, Śūbhākāntā. Phākīrmōhūn'ś 'Rebātī': Empōwerment, Identīty ānd Femīnīśīm. Ecōnōmīc ānd Pōlītīcāl Weekly. Vōl. 34. Nō. 50(Dec. 11-17, 1999). Pp. 3505-3507

Debāngānā, Śūbrātā, "The trend setters īn modern Odīā short story Fākīr Mohān Senāpātī and sīx greāt modernīsts' Journāl of The Odīshā Āssociātīon for English Śtūdīes, Vol.-6 Issue-I, 2016. P.95-106

Mānśīnhā, Māyādhār. Ā Hīśtōry ōf Odīā Līterātūre. New Delhī: ŚāhītyāĀkādemī, 1962

Mōhānty, Śāchīdānāndā. Gender ānd Cūltūrāl Identīty īn Cōlōnīāl Odīśhā. Hyderābād: Orīent Lōngmān Pvt. Ltd, 2008.

Mōhānty, JātīndrāMōhān.Hīśtōry ōf OdīāLīterātūre.Bhūbāneśwār:Vīdyā, 2006

Mōhānty, Śāchīdānāndā.(Edt.)Eārly Wōmen'ś Wrītīng īn Odīśhā, 1989-1950: Ā Lōśt Trādītīōn. Śāge, New Delhī, 2005. Pp.15-40

OdīāGālpā: Gātī O Prākrūtī, by. DrBāīśhnābāChārānŚāmāl, ŚāthīMāhāl, Cūttāck, 1991

Prīyāmbādā, G., "Vālūe ōf wōmen īn the līterātūre ōf Fākīr Mōhān Śenāpātī" Odīśhā Revīew, Śeptember 2013, P.135-137

Rōūt, Rāmākāntā. VyāśākāvīFākīrmōhānŚenāpātī: Leāder of Odīā Nātīonālīśt ānd Līngūīśtīc Mōvement.Odīśhā Revīew, Āprīl, 2010, Bhūbāneśwār.

Śenāpātī, Fākīrmōhān. Ātmāchārītā. Cūttāck: Frīends' Pūblīshers, 2007.

Śīddīqūe, Rūmānā. The Võīceś ōf Rebātī'ś Śīśterś. (Bōōk Revīew). The Dāīly Śtār. Võl.-5. Nō. 533. (http://ārchīve.thedāīlyśtār.net/2005/11/26/d511262102119.htm)

Śpīvāk, Gāyātrī C. "Cān the Śūbāltern Śpeāk□" Unīverśīty ōf Illīnōīś Preśś, 1988.

Śenāpātī, Fākīr Mōhān. 'Rebātī'. trānś. Pāūl Śt-Pīerre.

ŚhreśhthāOdīāGālpāŚānkālānā,Ed.MōhāpātrāNīlāmānīŚāhū, Odīśhā Śāhīty Ākādemy, Bhūbāneśwār, 2002

The Encyclopeādīā of Indīān Līterātūre. Edt. Mohān Lāl. Vol. Fīve. ŚāhītyāĀkādemī, New Delhī, 1992. Pp. 4061-62.

The Hīndū. Ān Inśīght īntō Odīā wōmen's wōrld. Mōndāy, Dec. 13, 2004 UtkālDeepīkā. Vōl 16, Nō 44, Nōv. 5, 1881

## पुस्तक-समीक्षा-संवाद

# एक भूली विरासत की अविस्मरणीय कथा\*

## विजय बहादुर सिंह



भारत में इस वक्त इतिहास और संस्कृति को लेकर सोचने और व्याख्या करने की नई-नई दृष्टियाँ अँखुवाने और अँखुवाकर वर्चस्वीदृष्टि बन किसी वैचारिक साम्राज्यवाद की तरह लोक-मानक पर छा जाने की योजनाओं से लैस हैं। इन कोशिशों का रंग और चिरत्र यद्यपि व्याख्यापरक तो कम किन्तु स्थापित तथ्यों और उनके आधार पर निकाले गए निष्कर्षों की मनमानी अतर्कपूर्ण और बेइंतहा हैं। रियायती ढंग से सोचने पर भी भारत का वर्तमान बौद्धिक समाज शायद ही कभी यह मान पाए कि यह भी एक तथ्यपरक और तर्क संगत इतिहास-दृष्टि है जिसका मूल मकसद अपनी साम्प्रदायिक मंशाओं से पैदा की गई रणनीति के बल पर इस देश और समाज में उस अधूरे काम को पूरा करना है जिसे साम्राज्यवादी सत्ताएँ अपने स्वार्थ के लिए किया चाहती थीं। उनकी ये कोशिशें एक-हद तक तो

भारतीय समाज के जीवन में वह जहर घोल ही गई हैं जिनके कुप्रभाव में देश के दो बड़े समाज बरसों से आपस में लहूलुहान हो रहे हैं।

ये नए इतिहास-निर्माता उसी सांघातिक इतिहास-दृष्टि के नए एक्सटेंसन के रूप में सामने आ रहे हैं जो इस साम्राज्यवादी जहर को दोनों समाजों के बीच और अधिक संहारक बना कर ऐसी स्थायी घृणा पैदा करना चाहते हैं कि भविष्य में कभी साथ-साथ संवाद करना तो दूर, साथ बैठना तक गवारा न हो सके। अपने सत्ता स्वार्थ के लिए किसी देश के जीवन में यह करना कितना बड़ा राष्ट्रधर्म है, यह वे ही जानें।

इस संकटपूर्ण माहौल में किन्हीं ऐसी विस्मृत विरासतों को याद करना और उन्हें अपने रचनात्मक कौशल से पाठकों तक पहुँचाना जहर मोहरे का काम करना है। सच तो यही कि ऐसी ही ऐतिहासिक चुनौतियों के बीच उस लेखन की उम्मीद की जाती है जो समूचे लोक-समाज को एक ऐसा वातावरण दे सके कि वह न केवल अपने मानसिक भटकावों को महसूस करे, बल्कि उनके कुछ ऐसे मूल्यों की भी पहचान कराए जो उन्हें मूल्य पतन और मूल्य विभ्रमों के अँधेरों के पार ले जा सके।

<sup>\*</sup>A Forgotten Legacy - (Yet Untold Story of Akbar, the Great Mughal) by Prādeep Gārg, Nōtīōn Preśś, Chennāī-600031, 2016, Prīce - Rś. 900/-

कथाकार प्रदीप गर्ग का अँगरेजी में लिखा ऐतिहासिक उपन्यास 'ए फारगाटेन लेगेसी-अकबर, दी ग्रेट मुगल' एक ऐसी ही रचना है जो हमारे अपने समय के अँधेरों का प्रत्यक्षतः जिक्र न करते हुए भी हमारी चेतना को कुरेदता और कभी-कभी झकझोरता भी है। बशर्ते हमने खुद अपनी चेतना को मार न डाला हो।

यों भी, भारतीय इतिहास में अशोक, विक्रमादित्य आदि कुछेक अविस्मरणीय शासक हुए हैं जिन्हें यह देश कभी भूलना नहीं चाहता। विपरीत इसके मध्यकाल में इतिहासकारों की निगाह में 'अकबर, दी ग्रेट मुगल' कहा और माना जाता है। अंग्रेजी में तो उस पर अनेक पुस्तकें हैं जो उसके जीवन और राज-काज की स्मृतियों और विवरणों से समृद्ध हैं। इतनी पुस्तकों के रहते हुए भी एक और पुस्तक का, सो भी अंग्ररेजी में ही लिखा जाना किन वजहों के चलते है, इसे हमसे पहले तो स्वयं लेखक ने सोचना जरूर चाहा होगा।

समूची कथा पढ़ चुकने के बाद एक पाठक के दायित्व को निभाते हुए मैंने जब इन वजहों को जानना चाहा तब उसने जो जवाब दिए वे मेरी अपनी समझ से आश्वस्तिकारी थे।

लेखक या कथाकार का पहला कथन तो यही था कि अँगरेज लेखकों ने अपनी किताबों में अकबर संबंधी अनेक मितभूमकारी, सर्वथा अप्रामाणिक तथ्यों को शामिल कर लेखन किया है। दूसरे, इन पुस्तकों में अकबर की ऐसी छिबयों को प्रतिबिम्बित करने की कुचेष्टा की गई है जो उसकी रँगरेलियों के प्रसंगों के मार्फत उसकी पहचान कराती है। अमर्त्यसेन के हवाले से कथाकार ने जेम्समिल जैस ब्रिटिश इतिहासकार की इस टिप्पणी को स्वीकार करने से इन्कार किया है कि भारत के लोगों में बौद्धिकता या तार्किकता का अभाव रहा है। फिर जिन लोगों ने कभी भारतीय समाज को निकट से जाना-समझा नहीं, कभी रचे-बसे नहीं, वे अगर अपनी मनोचेतना और जीवन-दृष्टि से किसी समाज पर कुछ सोचें या लिखें तो वह पूर्वाग्रह जिनत लेखन के अलावा और क्या होगा?

कथाकार की दृष्टि में यह लेखन भारतीय समाज के प्रति विश्वासघातपूर्ण है। उसके अनुसार किसी भी समाज को लेकर वहीं लेखन न्यायपूर्ण और संगत हो सकता है जो उक्त समाजों को उनकी अवधारणात्मक समझों और जीने-मरने की उनकी प्रक्रियाओं से गहराई से पीरचित हो। प्रकारान्तर से उसने दुनिया भर के लेखकों से यह कहना चाहा है कि लोगों और समाजों से बगैर गहन परिचय स्थापित किए कोई भी लेखन न तो विश्वसनीय हो सकता है न तर्क-संगत।

प्रदीप गर्ग ने संभवतः अपनी इन्हीं प्रतिबद्धताओं के चलते और बल पर यह उल्लेखनीय और विचारपूर्ण लेखन किया है जिसे कोई चाहे तो महत्त्वाकांक्षी लेखन भी कह सकता है। नेकनीयती से भरा भी।

उपन्यास चिरत नायक अकबर के जन्मकाल से लेकर उसके विडम्बनाग्रस्त शैशव और आपद घिरे कैशोर्य से होकर जिस गम्भीर किठन गित से आगे बढ़ता है वह उसके बचपन और कैशोर्य की प्रितिकूल पिरिस्थितियों और चुनौती भरे जानलेवा संघर्षों की याद दिलाता है। इतिहास बताता है कि किस तरह हुमायूँ अपने पिता बाबर का उत्तराधिकारी होकर भी निरन्तर युद्धों के मोर्चे पर जीतता-हारता, कहीं शरण खोजता और फिर-फिर मोर्चों की ओर लौटता अचानक मौत के हवाले हो जाता है। अकबर तब कुल तेरह ही साल का तो था। पढ़ने-लिखने, खेलने-खाने की उम्र। किन्तु उसे तो पाँचवे साल से ही राजनीतिक दुश्चक्रों के बीच जीना पड़ चुका था जब वह अपनी माँ, बड़ी माँ और बुआ के साथ एक ऐसे कमरे में बंद कर दिया गया था जिसके खिड़की-दरवाजे तक सील बंद थे। इन्हीं दिनों उसके अपने ही चाचा-- जो नमाजी व रोजादार मुसलमान था-- द्वारा किले की प्राचीरों पर ले जाकर गड़गड़ाती तोपों के सामने खड़ा कर दिया गया था। इसका असर उसके आगे के जीवन, उसके छोटे-बड़े निर्णयों और मानसिक बनावट पर क्या पड़ा होगा- इसकी कल्पना की जा सकती है। कथाकार ने इन तथ्यों के आलोक में जो अकबर हमें दिया है, वह हमारे लिए अब तक सर्वथा अज्ञात

था। यह सब कल्पना है या तथ्य -- इसके लिए लेखक ने जितने सन्दर्भ जुटाए और प्रस्तुत किए हैं वे हमें आश्वस्त करतें हैं कि जिम्मेदार और ईमानदार लेखन के लिए पूर्व तैयारियाँ कैसे की जाती हैं। यहाँ पहुँच हम कह सकते हैं कि यह एक नए अकबर की खोज हैं। कुछ लोग इसे जीवनी भी कहें शायद पर कथाकार की कल्पना-सृष्टि उन्हें ऐसा सोचने से बार-बार रोकेगी।

हिन्दू हृदय-सम्राट महाराणा प्रताप के हवालों से बादशाह अकबर की जो रूढ़ और पूर्वग्रह ग्रस्त छिवयाँ हमें लोकचर्चा में सुनने को मिलती हैं उससे सर्वथा भिन्न दृष्टि अपनाने हुए इस लेखक ने प्रामाणिक साक्ष्यों के आधार पर जो अकबर हमें दिया है, वह अवधारणाग्रस्त काल्पनिक अकबर न होकर इतिहास सम्मत तथ्याधारित अकबर है। तथापि उसकी शैली सजगता-पूर्वक एक कथाकार की है न कि इतिहास-लेखक की।

तथ्य है कि बारह साल का अकबर अपने पिता हुमायूँ के साथ एक अनजाने से देश हिन्दुस्तान आता है। तरहवें साल में पिता हुमायूँ एक दुर्घटना के चलते आकिस्मिक मृत्यु की चपेट में आ जाता है। किशोर अकबर इन स्थितियों में अपने को चतुर्दिक के षड्यंत्रकारियों से घिरा पाता है, किन्तु किसी तरह बचता-बचाता अभिभावक तुल्य अपने संरक्षक बैरम खाँ की मदद से सत्ता प्राप्त कर लेता है। बैरम खाँ की भूमिका उसके जीवन में या कहें प्रारम्भिक बरसों में कुछ-कुछ वैसी ही है जैसे चन्द्रगुप्त के जीवन में गुरु आचार्य चाणक्य की। किन्तु किले के भीतर चल रही वर्चस्व की लड़ाइयों में हज पर निकले अकबर के 'बाबा' संबोधन वाले बैरम खाँ की हत्या हो जाती है और वह फिर कठिन अकेलेपन का शिकार हो सिर्फ हाथ मलता रह जाता है। गनीमत कि तब तक वह अपने आपको सम्हालने योग्य और स्वतंत्र निर्णय लेने में सक्षम पाने लगा था।

इन सब घटनाओं और परिस्थितियों ने उसे एक विवश भाग्यवादी शासक के रूप में ढालने के बजाय एक ऐसे विवेकवान पुरुषार्थी सम्राट और अतुलनीय रणनीतिकार और अपराजेय योद्धा के रूप में ढालना शुरू िकया, जिसका गवाह उपन्यास तो है ही, इतिहास भी है।

निस्सन्देह वह एक आस्थाशील मुसलमान था, कहा जाय तो एक हद तक सूफी भी जिसे दरगाह शरीफ तक नंगे पाँव चलने से कोई हिचक नहीं थी, किन्तु इस्लाम के कट्टरतावादियों से उसकी कभी नहीं पटी और प्रेम और भाई-चारे की उसकी नीतियों को लेकर कठमुल्ले मौलावियों और उलेमाओं की त्यौरियाँ चढ़ी ही रहीं। इसकी तिनक भी परवाह न करते हुए, उसने हिन्दू-मुसलमान आबादी को समानता की निगाह से देखा और अपने करीबी दरबारियों में टोडरमल, बीरबल और मानसिंह जैसों को गहरे सम्मान और भरोसे की निगाह से नवाजा। वीरबल तो उसके अंतरंग सखा जैसी छवि लोक में पा ही चुके हैं।

अकबर की पित्नयों के बारे में हमें बहुत ज्यादा कुछ नहीं मिलता। उन्नीस साल की उम्र में उसे पहली पत्नी के रूप में हरखबाई (यानी हर्षबाई) मिली जिससे उसे 'शेखू' यानी जहाँगीर (सलीम) नामक बेटा मिलता है। इतिहासकारों ने कर्नल टॉड के द्वारा की गई चूकों के आधार पर हरखबाई की जगह जोधाबाई लिख-लिख कर ऐसा भ्रम पैदा कर दिया है कि जोधा-अकबर नाम से फिल्म तक बन गई। पर राजस्थान के सारे शोधकर्ता और विद्वान भली-भाँति जानते हैं कि वह जयपुर के राजा भारमल की बेटी हरखबाई थी, जोधाबाई नहीं।

लेखक ने उपन्यास में अकबर की उदारता और सर्वसमावेशी दृष्टि को रेखांकित करते हुए उसके द्वारा किले के भीतर ही मन्दिर बनवा दिए जाने का उल्लेख भी किया है। इतना ही क्यों, जब-तब तो वह तिलक लगा, जनेऊ पहन यज्ञ में भी भाग लेने लग जाता। हिन्दुओं पर लागू जिजया कर तो उसने हटा ही दिया। कथाकार के अनुसार इसमें निश्चित ही प्रथम हिन्दू पत्नी की भूमिका महत्त्वपूर्ण रही होगी। वैवाहिक जीवन में अपनी बादशाहत को दरिकनार रखते उसने हिन्दू पत्नी का मन जीत कर, उसे भरपूर अपनापन देकर दाम्पत्य की जो मर्यादित भूमि रची वह कम प्रशंसापूर्ण नहीं है। यों उसके जीवन में सलीमा जैसी एक प्राण-संगिनी भी आई जो

पत्नी से कहीं अधिक भरोसेमंद अंतरंग सखी और सहचरी रही। जीवन के अनेक झंझावातों और मुश्किलों में अकबर जहाँ केवल राहत ही नहीं, आत्मविश्वास की राहें पाता है वो ठिकाना सलीमा का ही है। सलीमा के साथ यहाँ उसके व्यक्तित्व की छिबयाँ रोमानी से कुछ अधिक हो उठती हैं और लेखक ने इन्हें भरपूर कौशल और सिद्धता से प्रतिबिम्बित किया है। क्या पता यह लेखक की किन्हीं दबी-छिपी स्मृतियों और सपनों की अपनी कथा भी हो।

अकबर जैसे बादशाह के जीवन के ये पहलू हमें एक और अकबर देते हैं जो कहने को मिथ लगता है पर है पूरी तरह प्रामाणिक और ऐतिहासिक। जिन्हें भरोसा न हो लेखक ने उनके समाधान के निमित्त एक समृद्ध संदर्भ-सामग्री परिशिष्ट के रूप में किताब के अंतिम पृष्ठों पर दे दी है। घटनाओं के व्यौरों और तथ्यों की प्रामाणिकता के लिए यह सारी सामग्री लेखक के विषय-प्रतिपादन की प्रक्रिया को समझने और इतिहास के साथ कल्पना की जुगल बंदी को महसूस करने का एक जरूरी आधार है।

उपन्यास चूँकि एक काल्पनिक विधा माना जाता है इसलिए बगैर इसके तो उसे संभव माना ही नहीं जा सकता। पर मैंने पहले ही कहा कि यह एक जीवनी परक ऐतिहासिक उपन्यास है। इसलिए जहाँ तक प्रचिलत ख्यात और मान्य घटनाओं का सवाल है कथाकार ने घटनाओं के महत्त्व और प्रामाणिकता का भरपूर ध्यान रखा है। मुहावरे में कहा जाय तो न जाने कहाँ-कहाँ की उसने कितनी-कितनी खाक छानी है। लेकिन इसकी जरूरत जहाँ नहीं थी, उन प्रसंगों में लेखक ने अपनी कल्पलाशीलता का भरपूर उपयोग किया है और इस बहाने जीवनी परक इस लेखन को रसमय बनाने में कोई कोर-कसर बाकी नहीं रहने दी है।

निश्चय ही ऐतिहासिक चिरत्र की अन्तर्वस्तु बुनियादी तौर पर ऐतिहासिक ही होगी किन्तु इतिहास-लेखन की एक सीमा और मर्यादा हमेशा घटित तथ्यों की वल्गा से बँधे और संचालित होते रहने की है जबिक इतिहासेतर सत्यों का दारोमदार संभावित अनुमानों और कल्पनाओं पर ही निर्भर रहता है। जिसकी जरा भी चूक समूचे लेखन को बेभरोसे की राह पर ठेल सकता है। इसलिए यहाँ उस स्वच्छन्द कल्पना-विहार या उड़ान से काम तो कर्ताई नहीं लिया जा सकता जैसा कि कुछेक लेखक स्वयं को परम स्वतंत्र मानते हुए करने बैठ जाते हैं। ऐसे आजाद लेखकों को तब ऐसी कहानियों की ओर आना ही क्यों चाहिए?

'ए फारगाटेन लेगेसी' के लेखक ने फिर भी अगर यह जिम्मेदारी बखूबी निभाई है तो इस भूली हुई विरासत के साथ समुचित और खूबसूरत न्याय भी किया है। लिखने से पहले उसे मालूम है कि यह वही शासक है जिसका नाम हिन्दू हृदय-सम्राट महाराणा प्रताप से जुड़ा है, सो भी उसके अजेय शत्रु के रूप में। तब ऐसे चिरत को नायक बनाना इस समय कितने खतरों को जन्म दे सकता हैं, यह उसे पता तो होगा ही। खासकर तब जब खुद उसकी रुझान कभी एक ऐसी उग्र हिन्दुत्व वाली राजनीतिक पार्टी से रही हो जिसे उसके दुश्मन निरन्तर साम्प्रदायिक कहते आ रहे हों। तब तो यह और भी नाजुक मामला बन जाता है। किन्तु ऐसी तमाम आशंकाओं और संदेहों को दरिकनार करते हुए लेखक ने तथ्यों और सत्यों के प्रति जैसी ईमानदारी प्रदर्शित की है उस पर तो बस गालिब याद आते हैं --

वफादारी बशर्त-ए-उस्तुवारी, अस्ल-ए-ईमां है मरे बुतखाने में तो गाड़ो ब्रह्मन को।

असल बात लेखक की अपनी ईमानदारी की ही नहीं, उसके तर्क-संगत और युगानुकूल प्रतिपादन से है। इस सन्दर्भ में यहाँ तक कहा जा सकता है कि इतिहासकार कई-कई तथ्यों के बीच व्याख्याएँ करने के साथ-साथ उन्हें अनुकूल-प्रतिकूल मान तथ्यों को स्वीकार या अस्वीकार सकता है। आज ऐसे इतिहास लिखे जाने की कोशिशें भी शुरू हो रही हैं। किन्तु ईमानदार लेखक न तो कभी अपनी नैतिकता से बाहर जा सकता है, न ऐसा कुछ करने को लेकर सोच भी सकता है। उसके लिए उसके द्वारा चुने हुए समस्त चिरत्र उसकी अपनी संतानों जैसे होते हैं। सच तो यही है कि उसी ने तो उन्हें जन्म दिया है (भले ही वह पहले से ज्ञात हो)। किन्तु प्रत्येक लेखक एक सधे हुए कलाकार की तरह उसे नए सिरे से गढ़ता भी है। इसलिए प्रत्येक चिरत्र उसकी संवेदना की गहरी कोख से जन्म लेता है। तब उसे प्रत्येक के प्रति माँ जैसा ही व्यवहार करना पड़ता है, फिर वे चाहे महाराणा प्रताप और अकबर जैसे ही क्यों न हों। फिर अकबर तो वैसा था भी नहीं। शायद ही किसी इतिहासकार ने अकबर को कभी भी औरंगजेब की तरह देखा या व्याख्यायित किया हो। विपरीत इसके अकबर पहला मुगल बादशाह था जिसने इस सच्चाई को समझा और महसूस किया कि अब इस देश से कैसी भी जरूरतों या रिश्तों के लिए लौटकर वापस जाया नहीं जा सकता। दूसरे यहाँ के राजपूत शासकों से संबंध बनाए बगैर यहाँ रह पाना भी सहज संभव न होगा। तीसरे रोटी-बेटी के संबंधों की शुरुआत भी यहीं करना संगत होगा। उपन्यास में उसकी इस सोच के और राजपूत शासकों को लेकर उसकी दृष्टि और व्यवहार के उदाहरण भी पर्याप्त दिए गए हैं। वह मानता था कि राजपूत अपनी बहादुरी में किसी से कम नहीं हैं। अपने वचन के तो वे पक्के हैं ही। फिर उनकी कथनी और करनी में कोई फर्क नहीं है। सबसे बड़ी बात यह कि उन पर आँख मूँदकर भरोसा किया जा सकता है। उनकी स्वामीभक्ति प्रत्येक स्थिति में अंसदिग्ध है। ऐसों के साथ रोटी-बेटी के संबंध तब क्यों कर नहीं बनाए जा सकते!

अनेक विश्वसनीय तथ्यों और भरोसेमंद प्रमाणों के आधार पर कथाकार ने यह दिखाया है कि वह किसी भी राजपूत राज्य और उसके शासक से न तो उनका राजत्व छीनना चाहता था, न राज्य। वह चाहता था कि वे दरबार में आएँ, मनसबदारी लें और वापस लौट अपना राज-काज सम्हालें। अधिकांश राजपूत शासकों ने तो यह कर ही लिया। उदयपुर के राणा परिवार ने राणाप्रताप के छोटे-भाई शक्ति सिंह (सक्ता) को बदले में उसके दरबार में भेजा जरूर पर अकबर की शर्त थी कि जिसके हाथ में शासन है, जो मुखिया है, वही आए, किन्तु अति स्वाभिमानी राणाप्रताप को यह मंजूर नहीं था। उन्हें तो यह भी स्वीकार नहीं था कि अकबर का संदेश और समझौता प्रस्ताव लेकर आए मानसिंह के साथ बैठकर भोजन करें और उचित मान दें। तब क्या इसका यह अर्थ नहीं निकाला जा सकता कि वे सीधे-सीधे अकबर की बादशाहत को चुनौती दे रहे थे। युद्ध तब अटल था जिसके परिणाम स्वरूप चित्तौड़ का अभेद्य-दुर्ग ढहा और राणा को दुर्ग से निकल हल्दी घाटी की पहाड़ियों में शरण लेनी पड़ी।

कथाकार ने कहीं भी यह सवाल नहीं उठाया है कि क्या यह राणा का पलायन नहीं था? शिवाजी की तरह इसे छापामार गुरिल्ला रणनीति तो खैर कहा ही नहीं जा सकता। इस उपन्यास के अलावा अन्य लेखनों में भी यह मिलता है कि एक बार तो वे संधि प्रस्ताव को भी तैयार कर भेजने की मनःस्थिति में आ चुके थे किन्तु रोके गए।

वास्तविकता यह कि अकबर एक बड़ा मुगल साम्राज्य बनाना चाहता था, जैसा कि कभी चाणक्य-चन्द्रगुप्त या फिर गुप्तों ने बनाया। या फिर ईसापूर्व की सिदयों में पुष्यिमत्र शुंग ने चक्रवर्ती यज्ञों के द्वारा बनाया। किसी सर्वसमर्थ शासक के लिए प्रत्येक युग और काल में यह स्वाभाविक है। तब अकबर का ऐसा सोचना कैसे गलत ठहराया जा सकता है? यह भी कि जो पिछले हवाले दिए गये हैं, वे हिन्दू बौद्ध राजाओं के बीच के हैं। किसी विधर्मी शासक या नृपित के नहीं। उपन्यास में लेखक ने फिर भी इस किस्से को एक गिरमा के साथ समापन दे दिया है।

आज अगर सोचें तो पहली बात जो मानस में आती है, वह यह कि राजपूताने में, खासतौर से खानदानों के भीतर आपस में ही सत्ता-प्राप्ति के इतने षड्यन्त्र चला करते थे कि निश्चिंत होकर शासन करना किसी के लिए भी आसान नहीं था। खुद राणासांगा का जीवन इसे समझने के लिए पर्याप्त है। दूसरा प्रश्न यह कि क्या कभी ऐसा भी वक्त आया या रहा होगा जब सारे राजपूत शासकों ने आपस में मिलकर किसी भी बाहरी दुश्मन के विरुद्ध कोई संयुक्त रणनीति या मोर्चा बनाया हो? अगर नहीं तो क्यों? क्या उन्हें सिर्फ अपनी-अपनी सीमाओं से मतलब था, पूरे राजपूताने से नहीं? तब देश भक्ति या जाति भक्ति से क्या मतलब? इसलिए राष्ट्रभक्ति या राष्ट्रीयता का सवाल यहाँ बेमानी है। तीसरा सवाल सामाजिक और सांस्कृतिक है जिसका संबंध आधुनिक भारत से भी है? वह यह कि अकबर के मेल-जोल और रोटी-बेटी वाले सवालों को राजपूत शासक अगर मानलेते तो सन् सैंतालीस में क्या देश को विभाजित होने से बचाया नहीं जा सकता था? संभव है कुछ लोग इसे एक लेखक की अति कल्पना कहें पर यह असंभव तो नहीं कहा जा सकता। आज कितनी ही जानी-मानी हिन्दू बेटियाँ आजादी पाकर इस तरह के निर्णय ले रही हैं? क्या कोई इनके निर्णयों के विरुद्ध कैसा भी सवाल उठाता है? अगर उठाता भी है तो हमारी न्याय व्यवस्था अंततः किसके पक्ष में अपने निर्णय सुनाती है। भारत का संविधान ही तो हम सबके लिए मार्गदर्शी है। फिर मध्यकाल को लेकर ये सवाल क्यों?

ये वे महत्त्वपूर्ण प्रश्न हैं जो मेरी समझ से आज उठाए ही जाने चाहिएँ। उपन्यासकार ने बार-बार यह दिखाया है कि हिन्दू शासकों ने बगैर किसी हिचक के, अपनी बेटियाँ, उनके चाहे-अनचाहे समर्पित कीं। प्रश्न यह कि क्या वे बेटियाँ हमारी अपनी कोख की सन्तानें नहीं थीं? तब क्यों नहीं हमारे आत्म सम्मान और जातीय गरिमा को कोई ठेस पहुँची? और आज भी कहाँ?

उपन्यासकार ने इन सवालों को शायद ही कहीं उठाया हो। राजपूत शासकों, खासतौर से महाराणा से बादशाह के युद्ध का प्रश्न अपनी जगह, जो शुद्ध राजनीतिक और कूटनीतिक है। पर अकबर के जीवन और सत्ता में खुद उसके अपने ही धर्म के मुल्लाओं, शेखों, सैय्यदों और उलेमाओं से जो मोर्चे उसे लेने पड़े और बादशाह के विरुद्ध इन कथित इस्लामी ठेकेदारों ने जैसी बातें कुप्रचिरत की और सामान्य जनता को या मुसलमानों की बहुसंख्यक आबादी को भड़काना चाहा, कथा में इसके ब्यौरे हमारी चिंताओं को कहीं ज्यादा बढ़ाने वाले हैं। ये ऐसे मोर्चे हैं जिन पर फतह पाना कैसी भी राजनीति और सत्ता के लिए कभी भी आसान नहीं रहा। क्या धर्म है-- क्या नहीं है, राजनीति से उसके संबंधों की मर्यादाएँ क्या हैं, शासन और सत्ता में किसकी भूमिका अधिक निर्णायक होनी चाहिए, खुद सत्ता-राजनीति को धर्म की आड़ और बहाने लेकर किए जाने वाले लोक विरोधी आचरणों और कामों के प्रति क्या नीति अपनानी चाहिए, ये ऐसे सवाल हैं जो इस कथा से गुजरते हुए बार-बार उठते हैं।

बादशाह ने एक हिन्दू राजकुमारी से शादी की। उसे पूरी धार्मिक स्वतंत्रता दी, इतना ही नहीं किले में मंदिर तक बनवा दिया, कभी-कभी हिन्दू जीवन-विश्वासों से अनुरूप आचरण कर कठमुल्लों की निगाह में इसलाम को अपमानित किया, खुद को तो पितामह की तरह बादशाह घोषित किया, ऊपर से हिन्दुओं पर पहले से लगे चले आ रहे जिया के साथ-साथ धार्मिक यात्रा-कर भी हटा दिया। इतना ही क्यों मथुरा के ब्राह्मणों को मंदिर बनवाने के लिए दान दिए-- कठमुल्लों और उलेमाओं की निगाह में ये ऐसे अपराध थे जो क्षमायोग्य तो बिलकुल नहीं कहे जा सकते और यही बादशाह की कथित इसलाम के प्रति अवज्ञाएँ थीं।

ये सवाल इसलाम को ही एकमात्र खुदाई मार्ग मानने वालों के लिए ऐसे सवाल थे जिनको लेकर अकबर खुद भी बहुत सावधान रहता था और भीतर ही भीतर उसका आत्ममंथन भी इन पर चलता रहता था। तथापि वह इस बात से भी बाखबर था कि यह देश जिस पर वह शासन करने चला है, इसलाम के जन्म से हजारों साल पुराना है। इसके भी अपने धार्मिक चिंतन और विश्वास हैं। अपना जीवन दर्शन हैं। इसकी धार्मिक और सामाजिक क्रांतियाँ हैं -- इनका अपमान या उपेक्षा करके इतनी बड़ी आबादी को विश्वास में तो कैसे भी नहीं लिया जा सकता। बेहतर है इसकी गहराइयों और बुनियादों को समझा जाय। बादशाह की अपनी धार्मिक आस्थाएँ हो सकती हैं किन्तु बहुसंख्यक जन जीवन अगर भिन्न आस्था वाला हो तो क्या कोई ऐसा समन्वयकारी या समावेशी और आधार मार्ग खोजा और रचा जा सकता है जो जातीय और धार्मिक सम्मिलन को बढ़ावा दे या फिर उन्हें सर्वस्वीकृत आधार प्रदान करे।

सच है, राजनीतिक किलों को फतह कर लेना तो आसान है किन्तु धार्मिक किलेबिन्दियाँ बेहद जटिल और दुःसाध्य हुआ करती हैं। अकबर की असली चुनौती सचमुच यहीं थी। कथा में इसके उपाय और समाधान के लिए जो मानिसक उद्यम किए जाते रहे, उनसे भी आगे जाकर बादशाह ने इबादतखाने के बारे में सोचा और उसे सभी धर्मों का चर्चा-केन्द्र बनाया। पारस्परिक धर्म-तत्त्व-विमर्श आयोजित करवाए और इस बहाने दुनिया भर में प्रचलित धर्मों के आधारभूत स्वरूपों और पूजा-पद्धतियों को समझने का ऐतिहासिक उदाहरण प्रस्तुत किया।

याद रखने की बात है कि यह वही पन्द्रहवीं सदी है जिसमें ईसाइयत के भीतर अन्तर्कलह मची हुई है। जर्मनी में मार्टिन लुथर जैसे प्रोटेस्टेण्ट धार्मिक नेता सक्रिय हो उठे थे। जबिक इसी समय भारत में धार्मिक पाखण्डों और अंधविश्वासों के विरुद्ध एक ऐसा धार्मिक आन्दोलन उठ खडा हुआ था जिसमें सुफियों के अलावा हिन्दू संत और भक्त एक साथ यह नारा लगा रहे थे कि ईश्वर एक है, उसी को भजना सच्ची भक्ति है और इसके लिए तमाम तरह के जाति और धर्म संबंधी मतभेदों से ऊपर उठने की जरूरत है। इसी समय अकबर इससे भी आगे बढ़कर यह स्वप्न देख रहा था कि कैसे भी धार्मिक विश्वासों की सर्वोपरिता तभी तक स्वीकार्य है जब तक वे साम्राज्य के काम-काज के आड़े नहीं आते। साम्राज्य के अपने सवाल और तात्कालिक माँगें होती हैं जिन्हें किन्हीं भी धर्मों के नियमों के बल पर हल किया नहीं जा सकता। तथापि समाज और व्यक्ति के जीवन में धर्म की अपनी सत्ता है, इससे किसी भी राज्य या साम्राज्य को क्या आपत्ति। किन्तु कोई भी धर्म यदि सत्ता और शासक का अपना धर्म बन अन्य धर्मों के अनुयायिओं को तकलीफ पहुँचाने का काम करने लगे तब सत्ता का राजधर्म यही बन जाता है कि वह उनकी सुरक्षा और स्वाभिमान का बेहतर प्रबन्ध करे। सौभाग्य से महान अकबर ने यही किया भी। और उसका यही करना इसलाम धर्मावलम्बियों के धार्मिक नेताओं के लिए उसके विरुद्ध नाराजगी का कारण बना। उपन्यास इन बातों पर उलेमाओं और मौलवियों की नाराजगी का विस्तार से बयान करता है। फिर भी दूरदृष्टि सम्पन्न और विशाल हृदय वाला उदार बादशाह अकबर उनकी जिस-जिस तरह किलेबंदी करता है, वह भी इन धर्मिक कठमुल्लों के मन में अनुकूल वातावरण नहीं बना पाता। तथापि बादशाह की योजनाएँ और कोशिशें, कम से कम उसके शासन-काल तक राहतदायी ही कही जाएँगी।

और यह कोशिश है फतेहपुर सीकरी का इबादत खान। पर इससे भी पहले से बादशाह यह मानता था कि जिस बड़ी हिन्दू आबादी पर उसे शासन करना है, उसकी भावनाओं का सम्मान किए बिना यह कैसे भी संभव न होगा। अनेक इतिहासकारों ने ऐसे हवाले दिए हैं, जिनमें कहा गया है कि भारत के इतिहास में, साथ ही दुनिया के भी, अकबर पहला शासक था जो सेकुलर था और मानता था कि अन्य धर्मों के प्रति घृणा और द्वेष का प्रचार वस्तुतः अल्लाह के प्रति ही घृणा और द्वेष को व्यक्त करना है। तब भी कठमुल्ले तो प्रत्येक काल में कठमुल्ले ही होते हैं और प्रत्येक सामाजिक प्रगति ओर विकास के रास्ते में सबसे बड़ी बाधा के रूप में सामने या अगल-बगल खड़े रहते हैं।

इनके जवाब में बादशाह का इबादत खाना वह जगत थी जहाँ सुन्नी और शिया दोनों खुलकर धर्मतत्त्वों और आचरणों पर अपने-अपने विचार रख सकते थे। इबादत खाना ही वह जगह भी थी जहाँ हिन्द पण्डित, मुस्लिम धर्म गुरु, ईसाई पादरी, जैन साध्वियाँ अपने-अपने मतों और धार्मिक विश्वासों को लेकर अपनी आस्थाओं के तार्किक आधारों का बखान कर सकते थे। यद्यपि इन धर्म चर्चाओं में भी मसलमान धर्म गुरुओं की भौहें टेढ़ी ही देखी गईं तब भी बादशाह की मौजूदगी के चलते कोई भी अनहोनी संभव ही कैसे थी। तब भी मल्लाओं और उलेमाओं के नथने फलते-पिचकते तो रहे ही। कथाकार ने इसकी खबसरत प्रस्तित की है। बादशाह केवल प्रेक्षक नहीं था बल्कि बारीकी से यह समझने और संग्रह करने का मन लेकर बैठा था कि ऐसी कौन-कौन सी बातें मूल्यवान हैं जो उसके सत्ता-संचालन में सुत्र-वाक्य और मार्गदर्शी विचार के रूप में काम कर सकती हैं। उसे वे बातें मिलती भी गईं जो सुलह-कुल कही गईं। इतिहास में तो वे दीन-ए-इलाही के रूप में भी दर्ज हैं पर अबुल फज़ल दीन-ए-इलाही की जगह तौहीद-ए-इलाही पद का प्रयोग करता है जिसका बादशाह ने अपने शासन के लिए एक मुख्य विचार-स्रोत या विचारधारा या फिर आम जीवन-प्रवाह की भलाई के लिए प्रयोग किया। कठमुल्लों ने यद्यपि फिर भी इसे स्वीकार नहीं किया तब भी कई लेखकों और इतिहासकारों ने एक मध्यकालीन शासक का इसे सबसे पहला सेक्लर प्रयोग करार दिया। यहाँ तक कि कई परवर्ती संस्कृत पण्डितों ने इसके लिए अकबर का बखान करते हुए लिखा कि ''सम्राट अकबर का प्रवर्तित दीन इलाही विविध धर्मों की नैतिक पद्धतियों की समानता को लेकर निर्मित ऐसा धर्म था जिसकी बुनियाद में विविध धर्मों के तत्त्व समहित थे। दूसरे शब्दों में यह विश्व के विभिन्न धर्मों के तत्त्व समाहित थे। दूसरे शब्दों में यह विश्व के विभिन्न धर्मों तथा दर्शनिक सिद्धान्तों से मिश्रित रूपवाला एक पिण्डीभूत स्वरूप का धर्म हो।" आश्चर्य नहीं कि उसकी इस महान कोशिश के फलस्वरूप ही उसकी चौथी पीढ़ी में ''दारा शिकोह'' जैसा विद्वान और धर्मानुरागी जन्मा जिसने हिन्दू और इस्लाम धर्मों के बीच समानता की खोज के लिए 'समुद्र संङ्गम' जैसा सारपूर्ण ग्रन्थ लिखा।<sup>3</sup>

उपन्यासकार ने कथा में इसके जो बारीक किन्तु रोमांचक विवरण दिए हैं, वे हमारे समकालीन समाज और खासतीर से सचेत बौद्धिकों के लिए अत्यन्त उपयोगी हैं। इस अर्थ में यह लेखन समकालीनता और आधुनिकता के मंतव्यों को गहरे में समेटे हुए हैं।

इस उपन्यास को बार-बार मैं जीवनीपरक तो कह ही रहा हूँ। अब इसके समर्थन में यह भी कहने जा रहा कि यह एक शोधपरक लेखन भी है जिसमें अंतिम पृष्ठों पर बहुत सारी लेखकीय टिप्पणियों में देश-विदेश की अनेक जानी-मानी भाषाओं में संबंधित विषयों और चिरत्र-संबंधी जानकारियाँ दी गईं हैं। इस रूप में यह एक विशिष्ट लेखन है जो अतिरिक्त ऐतिहासिक सन्दर्भ सामग्री के रूप में भी काम कर सकता है।

इतना ही क्यों एक बढ़ई और उसकी पत्नी को छोड़, लगभग इसके सारे पात्र इतिहास से उठाए गए हैं। ऐसा कभी-कभी ही होता है कि केवल ऐतिहासिक चिरत्रों के जमघट से किसी रचना को सर्जनात्मक दीप्ति दी जाय। पर इस लेखक ने चिरत्रों के अनुमानित क्रिया-कलाप, विचराभिव्यक्ति में किंचित आजादियाँ अगर ली भी हैं तो वे पिरिस्थिति के मुताबिक हैं।

इस तरह के संवेदनशील लेखन में आग्रहों की भरपूर गुंजायशें यों भी रहा करती हैं। फिर ऐसे समय में जब जातीय और धार्मिक अतिवादता कुछ ज्यादा ही उग्र होते जा रहे हों -- किसी लेखक का सर्वथा आग्रह मुक्त रवैया उसकी तटस्थता के सौन्दर्य की ही गवाही देता है। बहुसंख्यक समाज का सदस्य होकर भी लेखक ने कहीं भी बहुसंख्यकों के वर्चस्ववाद का कोई अवसर आने नहीं दिया है। सामाजिक न्याय और बहुलतावादी विचारों और मानवीय बोधों और दृष्टियों को ही यहाँ अहमियत दी गई है जो किसी भी लेखक से कोई समाज हमेशा उम्मीद करता है।

अकबर के चिरत्र को जैसा हम पढ़ते-सुनते आए हैं यहाँ भी अधिकांशतः वैसा ही है। उसके सौन्दर्य की विविधताओं को जितने स्तरों पर यहाँ उकेरा गया है वे हमारी जानकिरयाँ को तो बढ़ाते ही हैं, व्यक्तित्व की बहुरंगता और समृद्धि को भी सामने लाते हैं। अकबर चाहे युद्धभूमि में हो या फिर हरम में, चाहे मनमौज में आकर पतंगें उड़ा रहा हो या फिर हाथ में तस्बीह लिए खुदा की याद में डूबा हुआ हो, प्रत्येक स्थिति में वह वैसा ही है जैसा कि उसे होना चाहिए।

यह भी कम चमत्कार पूर्ण नहीं है कि हिन्दुओं में उसके सबसे निकट संबंधी के रूप में राजा मानसिंह थे किन्तु दरबार और निजी जीवन में उसके सबसे अधिक निकट और महत्त्वपूर्ण टोडरमल और वीरबल थे। प्रशासन में टोडरमल उसके दाएँ-बाएँ हाथ तो निजी जीवन में वीरबल और तारसेन अहम थे। कला और राजनीति, युद्ध और प्रेम, धर्म और दर्शन, आस्था और तर्क, विवेक और प्रज्ञा के इतने अनेक स्तर और रूप उसके व्यक्तित्व में एक साथ यहाँ समाहित मिलते हैं कि सहज सामान्य मनुष्य से लेकर सिद्ध-शासक और सम्राट तक वह समूची मध्यकालीन राजनीति में अतुलनीय है। परम्परा के गर्भ में छिपी गूढ़ बातों और भविष्य में पलते जीवन को एक साथ अनुभव कर लेने की उसकी क्षमताओं पर सहसा यकीन करना जब-तब मुश्किल हो उठता है।

कभी-कभी उस पर यह आरोप भी लगाया जाता है कि वह क्रूर भी कम नहीं था और ऐय्याश भी। फिर वह नया पैगम्बर बनने की जुगत में भी था या फिर खलीफा। जबिक उसी ने तो मीनाबाजार लगवाया था और उसके हरम में इतनी सारी हिन्दू युवितयाँ थीं। जीवनीकार ने न तो इन्हें बहुत प्रामाणिक माना है, न ही इन्हें हवा देने की कोई कोशिश की है। हाँ, उसने कहने की कोशिश जरूर की कि अकबर ने गुलाम प्रथा बंद करवाई, साथ ही सती प्रथा भी खत्म किए जाने की कोशिशों की। ये उसके ऐसे मानवीय और प्रगतिशील कदम थे जिन्हें बाद के जमानों ने भी माना है। अपनी सभ्यता की निशानी में शामिल भी किया है।

सब जानते हैं वीरबल और अकबर के किस्से लोक में बहुत प्रचलित हैं। किताब में कई अतिरिक्त महत्त्वपूर्ण जानकारियाँ इसके बदले दी गई हैं जिनसे वीरबल के चिरत्र के बारे में हमें अधिक नई जानकारियाँ मिलती हैं। अबुलफज़ल और फैजी हरख (हीरा) बाई और सलीमा, अनगा, हरम में पिरवार की अन्य महिलाएँ और बादशाह का अपनत्व भी यहाँ आवश्यकतानुसर चित्रित है। इससे लेखक की वस्तु सजगता का पता लगता है।

इस रूप में यह एक व्यक्तिगत जिन्दगी की कथा नहीं, एक प्रमुख चिरत्र के मार्फत सम्पूर्ण पिरवार और समय की कथा है जो अनेकानेक सन्दर्भों से भरी हुई और उतार-चढ़ावों को पार करते हुए निरंतर गितशील है। लेखक इसमें सफल हैं, पढ़ने वाले इसे बार-बार कहना चाहेंगे। न केवल सफल बिल्क अपने जिज्ञासु पाठकों को वह तृप्ति से भर भी देती है। उनका वैचारिक मार्ग दर्शन तो खैर करता ही है।

जहाँ तक उपन्यास की कला और शिल्प का सवाल है तो कहना पड़ेगा कि जीवनीपरक होने के चलते इसका अध्यायीकरण भी उसी अनुक्रमिकता में किया गया है। स्वभावतः इससे अकबर के बचपन, कैशोर्य, यौवन और प्रौढ़ता की लेकर प्रसंगों और घटनाओं की योजना की गई है। बाबा (यानी बैरम खाँ) को लेकर उसकी भावुकता और कृतज्ञता, अनगा को लेकर उसकी मानसिक कसमसाहटें, अंतर्द्धन्द्व और उलझनें इस कदर परेशानी का सबक बनी हुई है, इसका विवरण और चित्रण भी बहुत संतुलित किन्तु उदास कर डालने वाला है। कहाँ माफ करते चलना है और कहाँ मजबूर और कठोर होकर किसे प्राणदंड देना, इसके हवाले भी जब तब है ही। ठीक ही कहा गया है कि सत्ता का मुकुट धारण कर चुकने के बाद चैन की नींद का सपना बन जाना कोई अजूबा नहीं है। व्यक्तित्व की असाधारणता की परख किन्तु ऐसी ही स्थितियों में होती है। कहने की जरूरत नहीं

यह असाधारणता अकबर में अपेक्षा से कहीं अधिक थी। लेखक ने यदा-कदा उसकी डगमगाहटें, विचलन और दुविधाओं का भी संकेत किया है किन्तु किन्हीं और कैसी भी परिस्थितियों में उसने अपने दृढ़ संकल्प बदले हों--ऐसा नहीं ही हुआ।

सामान्य औपचारिक शिक्षा से परिस्थितिवश, साथ ही स्वभाववश भी अपने को बचा लेने के बावजूद वह कबीर आदि की तरह बेहद प्रतिभा सम्पन्न और कुशाग्र था। अपने चतुर्दिक अनमोल रत्नों का जो चयन उसने किया, वे सब एक से बढ़कर एक थे। अपने-अपने फन के मालिक। किसी समझदार शासक का सत्ता-विवेक इससे भी मापा जाता है कि अपने राज-काज के सम्पादन के लिए जिन व्यक्तियों का चयन वह कर रहा है, उनकी खुद की शिख्सयत क्या है। और अकबर इसमें हमेशा अचूक रहा। सत्ताएँ चाहें तो इससे यह सीख ले भी सकती हैं।

फिर इन वर्णनों और चित्रणों को कथाकार ने जिस प्रभावपूर्ण भाषा किन्तु सहज विश्वसनीय शैली में प्रस्तुत किया है उसमें समुचित खण्ड (अध्याय) विभाजनों और उनसे संबद्ध घटनाओं और दृश्यों की खूबसूरत कसावट और संगति दुगुनी कर दी है। लेखक की यह भाषा केवल जरूरी अर्थों का कामचलाऊ निष्पादन नहीं करती बल्कि पाठकों को उन संवेदनात्मक स्थलों से जोड़े भी रखती है जो उन्हें जीवन-अनुभवों के वैविध्य का रस ग्रहण में भरपूर योग देते हैं। एक लेखक की सफलता इस बात पर भी निर्भर करती है कि उसका लेखन पाठकों को अपने साथ एकरस कर सका है या नहीं। कहना अतिश्योक्ति न होगा कि लेखक अपने विषय समर्पण और अभिव्यक्ति की अंतरंग पुकारों के बल पर नवागन्तुक लेखक होकर भी एक सहज सिद्धता यहाँ पाप्त कर सका है।

एम-29, निराला नगर भदभदा रोड, भोपाल (म.प्र.)

### सन्दर्भ -

 <sup>&#</sup>x27;आख्यायिकोपलब्धार्थ' - आख्यायिका वह कथा है जिसका सत्यार्थ ज्ञात हो । जबिक कथा का विषय किल्पत होता है । --अमरकोश ।

<sup>2.</sup> पक्की ईमानदारी ही धर्म के मूल में है।

<sup>3.</sup> समुद्र संगम - सम्पादक बाबूलाल शुक्ला, सं. 1995, पृष्ठ VIII

## फिर से अकबर

### राधावल्लभ त्रिपाठी

इक्कीसवीं सदी प्रचंड मूर्खताओं से भरा समय है, पर यह अपार संभावनाओं की सुगबुगाहट से भरा समय भी है। इस सदी के दूसरे दशक के ढ़लते-ढ़लते यह संभव हुआ कि अकबर पर पुनर्विचार हो। अकबर पर तीन पुस्तकों अभी-अभी प्रकाशित हुईं हैं — सलमान रश्दी और प्रवीण गर्ग के अंग्रेजी उपन्यास तथा शाजी जमां का हिंदी उपन्यास। इन उपन्यासों के अलावा मुगलकालीन भारतीय इतिहास पर पुनर्विचार प्रस्तुत करने वाली कुछ अनुसंधानपूर्ण पुस्तकों भी इस बीच प्रकाशित हुईं हैं। इनमें अमेरिका की शोधकर्त्री आड़े ट्रस्क की दो पुस्तकों, इतिहासकार ब्रज दुलाल चट्टोपाध्याय की Śāňśkrīt Śoūrceś āňd the Mūślīm - Eīghth to Foūrteeňth Ceňtūrīeś तथा प्रतापक्रमार मिश्र की कई पुस्तकें उदाहरणीय हैं। यह सारा साहित्य इसलिये



सामने आ रहा है कि मध्यकालीन भारत के इतिहास को फिर से समझने की जरूरत है। इस जरूरत को आचार्य हजारीप्रसाद द्विवेदी अपने वैचारिक साहित्य में तथा अपने उपन्यास 'चारुचंद्रलेख' में बहुत पहले रेखांकित कर चुके थे।

प्रदीप गर्ग की पुस्तक Ā Forgotteň Legācy – Yet Uňtold Śtory of Ākbār, the Greāt Mūghāl पाँच सौ पृष्ठों में फैली अकबर की औपन्यासिक जीवनी है। लेखक ने गहन शोध के बाद और इतिहास की समझ के साथ बहुत परिश्रम और उतने ही प्रेम से यह महागाथा रची है। यह उन इनी गिनी किताबों में एक है, जिनकी हमारे समय में और हमारे समय को सबसे ज्यादा जरूरत है।

प्रदीप गर्ग मानते हैं कि अकबर के साथ अन्याय हुआ है। उपनिवेशवादी दृष्टि से जो इतिहास लिखे गये, उनमें अकबर की भारत राष्ट्र के प्रति निष्ठा, और उसकी भविष्य दृष्टि को छिपा कर उसकी कथित विलासिता, कामुकता और रंगरेलियों का खूब बढ़ा चढ़ा कर बखान हुआ। इसी दौर में बहुत अलग दृष्टि से राहुल सांस्कृत्यायन ने भी अकबर शीर्षक से पुस्तक लिखी थी। राहुल जी की यह किताब कम चर्चित हुई है।

राहुल जी की इतिहास दृष्टि के पूरक के रूप में एक युवा अध्येता प्रताप कुमार मिश्र का शोध-ग्रंथ मुगलसम्राट् अकबर और संस्कृत (दो भागों में) अकबर के सांस्कृतिक बोध, गहरी साहित्यिक समझ और उदार—दृष्टि को अनुसंधानपरक तथ्यों के साथ समझने में बहुत सहायक है। यह परिश्रम से लिखा गया प्रामाणिक ग्रंथ है तथा बाबर और अकबर के बारे में फैलाई जा रही भ्रांतियों को भी दूर करता है।

मध्य भारती-75, जुलाई-दिसम्बर, 2018, ĪŚŚN 0974-0066, pp. 379-385

प्रदीप गर्ग का उपन्यास और मिश्र का शोध-ग्रंथ अकबर के बारे में औपनिवेशिक मानसिकता के तहत शरारती ढ़ंग से फैलाये इस मिथक को तोड़ती हैं कि वह विलासिता में डूबा अनपढ़ और जाहिल आदमी था। मिश्र ने अपनी पुस्तक में अनेक योग्य विद्वानों के नाम दिए हैं, जो बाल्यकाल में अकबर के गुरु रहे। अकबर सच्चे अर्थों में बहुश्रुत हैं, वे सुनने की तहजीब, जिसे वेदांत की साधना पद्धित में 'श्रवण' कहा गया, के अनोखे उदाहरण हैं। यह सही है कि योग्य गुरुजनों की तमाम कोशिशों के चलते अकबर का लिखना और पढ़ना जारी नहीं रहा, पर उनके गुरुओं ने यह स्वीकार किया था कि अकबर के भीतर प्रतिभा का प्रकाश है। सीखने के लिये पढ़ाई और पढ़ते रहना आवश्यक नहीं, सुनने और गुनने से भी ज्ञान की संपदा हासिल की जा सकती है।

प्रदीप गर्ग अकबर की जीवनयात्रा और उसके व्यक्तित्व की रेखाओं के साथ उसके आध्यात्मिक विग्रह को यहाँ मूर्त करते हैं। यह एक ऐसे साधक की कथा है जो युद्ध, दुरिभसंधियों, चौबीस घंटे की साँसत और भागदौड़ तथा सत्ता और राजनीति के अनवरत दुश्चक्रों के बीच में भी धर्म और अध्यात्म पर चर्चा में मगन होता रहा; फिर श्रवण, मनन और निदिध्यासन करता हुआ मुनि के द्वार पर पहुँचा।

यह किताब एक त्रासदी को खोलती है, अकबर के विकट यंत्रणाओं तथा उसके लगातार अकेले होते जाने की विडंबना। इतिहास के अनेक अछूते अध्याय इसमें खुलते हैं। प्रदीप गर्ग ने यह सब न लिखा होता तो हम बीरबल को एक हाजिरजवाब हँसोड़ आदमी ही समझते रहते, जब कि बीरबल इस महागाथा के सबसे करुण और करुणामय व्यक्ति हैं — विद्वान, ज्ञानी ब्राह्मण जो वेदांत के अनेक पक्ष अकबर को समझाते रहे। बीरबल ने अकबर के लिये युद्ध में लड़ते हुए अपने प्राण दे दिये, अबुल फज़्ल ने भी। अनेक राजपूत राजाओं ने उनके लिये प्राणोत्सर्ग किया। अकबर के अपने बेटे जाहिल और मद्यप निकले, कबीरपंथी और अव्वल दर्जे के स्वार्थी मुल्ले उनकी जान लगातार साँसत में डालते रहे।

सारी क्रूरता, लूट और मारधाड़ के चलते भी अकबर की जीवनयात्रा अंततः सौंदर्य, प्रेम और करुणा की मर्मभेदी कथा बन जाती है – एक बहुत दर्दभरी कविता और हृदय का हाहाकार।

इस उपन्यास में अकबर की गृहिणी, सचिव और सखी सलीमा अकबर को प्रख्यात पंडित और टीकाकार मिल्लिनाथ की शैली में नारिकेलफलसम्मित बताती है, बाहर से कठोर, भीतर से नवनीत की तरह कोमल; और वह यह भी कहती है कि अकबर के भीतर एक अभेद्य रहस्यमय आकाश है।

ज्ञान की ललक और भीतर का अथाह प्रेम आदमी को कितना विराट् और उदात्त बना देते हैं! राणा प्रताप के गुजर जाने की खबर सुनकर अकबर की आँखें नम हो जाती हैं।

रूमी की कविताओं में यह किताब रची बसी है। अकबर रूमी के ज्यादा प्रेमी हैं, या उनके जीवनीकार प्रदीप?

प्रवीण गर्ग ने अकबर पर उर्दू, फारसी, अंग्रेजी, हिंदी में प्राप्त सामग्री का सटीक उपयोग किया है। संस्कृत के म्रोतों का इस पुस्तक में उपयोग किया जाना चाहिये था। डॉ. कौशल तिवारी और प्रोफेसर भागीरथि नंद से प्राप्त जानकारी के अनुसार शाज़ी ज़मां ने अपने उपन्यास में संस्कृत म्रोतों का अच्छा उपयोग किया है। संस्कृत में अकबर पर और अकबर के विचारों से प्रभावित होकर उनके जीवन काल में ही काफी साहित्य लिखा गया- अकबरसहम्रनाम की रचना हुई, अल्लोपनिषद् की भी। अकबर के द्वारा सम्मानित जैन मुनियों और संस्कृत के पंडितों की सूची बहुत लंबी है, वे प्रदीप जी की पुस्तक में अनुपस्थित हैं, केवल एक मुनि हीरविजय को छोड़कर। गोविंद भाई बड़े सरस किव थे, जिन्हें अकबरीय कालिदास की उपाधि मिली। महेश ठक्कुर के पांडित्य से प्रभावित होकर अकबर ने उन्हें मिथिला का राजा बनाया, जिसके बाद मिथिला में संस्कृत के प्रकांड पंडितों की कई पीढियाँ शासन करती रहीं और वहां विद्या का अंतिम विकास हुआ।

तानसेन का जिक्र भर कहीं कहीं इस पुस्तक में हुआ है, अकबर के संगीत प्रेम का पक्ष अपुष्ट रह गया है। इसके बावजूद प्रदीप जी ने जो कर दिया है, वह कम चमत्कार नहीं है।

प्रदीप गर्ग की पुस्तक में राणा प्रताप की अदम्य जिजीविषा और युयुत्सा पर बहुत गिरमामय वर्णन है। साथ ही वे यह भी बताते हैं कि मेवाड़ फिर से फतह करने का विचार छोड़ कर चित्तोड़ को वापस पाने की आकांक्षा के साथ राणा अकबर से अंतिम युद्ध की तैयारी में राणा ने अपनी सारी ताकत झोंक दी, हल्दीघाटी की लड़ाई में मैदान छोड़ने के बाद छह साल तक अकबर से जूझने की तैयारी में उन्होंने उदयपुर से चालीस मील दूर एक स्थान पर अपनी राजधानी कायम की, इस सारे इलाके को खाली कराया, इस के आसपास की सारी फसलें जला दी गईं, बनजारों का आवाजाही यहाँ रोक दी गईं, उनके जानवर यहाँ चर नहीं सकते थे। खेतों को झाड़ीझंखाड़ों से भरे छिपने के गुप्त स्थानों में तब्दील कर दिया गया, गाँव के गाँव जिनमें हँसते खेलते बच्चे नजर आते थे, सूने हो गये, वहाँ की झोंपड़ियों में घर परिवार के मनुष्य नहीं, जंगली जानवरों का बसेरा हो गया। भूल से राणा के इस इलाके में कोई बनजारा अपनी बकरियाँ चराता घुस आया, उसे मौत के घाट उतार दिया गया। अकबर अपने भाई मिर्जा हकीम के विद्रोह को कुचलने के लिये जब लाहौर में फंसा था, राणा ने आक्रमण करके कुंभलगढ़ अपने कब्जे में कर लिया। अकबर को जब यह खबर लाहौर में मिली, तो वह चिकत रह गया, फिर उसने अबुल फज़्ल के आगे राणा की तहे दिल से तारीफ करते हुए कहा कि अब तक जितने राजपूतों से मेरा सामना हुआ है, प्रताप उनमें सबसे बहादुर है, वह पहला राजपूत है, जो जंग में जीतने के लिये लड़ता रहा है, संग्राम में प्राण त्यागने के लिये नहीं। (प्र. 259)

राणा प्रताप की अदम्य युयुत्सा और रणनीति की जितनी सराहना की जाये कम है। पर यह भी सत्य है कि वे व्यक्तिगत स्वाभिमान की लड़ाई लड़ रहे थे, राष्ट्रीय स्वाभिमान की नहीं। उनकी जिद यही रही कि मेरा छोटा भाई मेरी जगह अकबर के सामने सलाम ठोकने चला जाये, मैं नहीं जाऊँगा, मेरे परिवार का कोई और सदस्य मानिसंह के साथ बैठ कर भोजन करेगा, मैं नहीं करूँगा।

विजय बहादुर जी सही सवाल उठाते हैं कि सारे के सारे राजपूत राजा अकबर के साथ क्यों हैं, वे राणा प्रताप का साथ क्यों नहीं देते?

अकबर के भीतर हिंदू परंपरा को लेकर न केवल गहरी आस्था और सतत् जिज्ञासा बनी रही, उसने हिंदू समाज को चैतन्य करने के लिये भी हस्तक्षेप किये। राजा राम मोहन राय के बहुत पहले सती प्रथा रुकवाने की पहल अकबर ने की, फिरंगियों और पुर्तगालियों के शोषण से भारतीयों को निजात दिलाने के लिये कदम उठाये, संस्कृत के हजारों ग्रंथों का संग्रह करते हुए अनुसंधान के लिये अपार सामग्री से भरा पुस्तकालय कायम किया। अकबर का इबादतखाना उस समय अपने आप में एक क्रांतिकारी संस्थान बन गया था। उपनिषत्काल के राजा जनक की सभा में ब्रह्मोद्य या ज्ञानचर्चा के लिये संवाद हुआ करते थे। इबादतखाने में संवाद की वह परंपरा पुनरुज्जीवित हुई। अकबर की संवाद शैली का जो खाका प्रदीप जी की पुस्तक में बनता है, वह चेतना की परतें खोलने वाली शैली है। प्रदीप गर्ग के उपन्यास से ही नहीं अकबर के अत्यंत कटु आलोचक बदायूँनी के द्वारा दिये गये तथ्यात्मक विवरणों और अबुल फज़्ल के द्वारा अकबर पर लिखे ग्रंथों से भी यह बात एकदम साफ है कि इबादतखाना अपने समय में वैचारिक स्वराज्य का एक बड़ा संस्थान बनता जा रहा था। इसमें कोई प्रशंसा या अतिशयोक्ति नहीं है। संतों, पीर-फकीरों, दार्शनिकों और महात्माओं से भी ज्यादा जरूरत इन देश को संवादपुरुषों की रही है, और अकबर अपने समय के सबसे बड़े संवादपुरुष हैं।

अकबर में ऐसा क्या था कि मुल्ले उनके प्राणों के प्यासे होते गये, और इस देश की जनता ने उन्हें अपना जीवनधन माना? मुल्ले अकबर के विरुद्ध साजिश रचते हैं, बार-बार फतवे जारी करते हैं, विदेश के बादशाहों को अकबर को नेस्तनाबूद करने के लिये हमला करने को उकसाते हैं। अकबर का महाप्रयाण इस देश के लिये उनके समय में कितना बड़ा सदमा था, यह प्रदीप गर्ग ने जैन किव और संत तथा अकबर के समकालीन बनारसीदास की अद्भुत आत्मकथा अर्धकथानक के हवाले से अंत में बताया है। पर प्रवीण जी की पुस्तक में बनारसीदास के विवरण को कुछ संक्षिप्त कर दिया गया है। दोहा चौपाई में लिखी संत बनारसी दास की आत्मकथा, जो हिंदी की पहली और एक अद्भुत आत्मकथा है, के इस अंश का रोहिणी चौधुरी का अनुवाद इस प्रकार है —

संवत् 1662 में कार्तिक के महीने में जब पावस ऋतु शेष हो चुका था, जलालशाह बादशाह अकबर का आगरे में इंतकाल हो गया (246)। अकबर की मृत्यु की खबर जौनपुर पहुँची। प्रजा अपने नाथ अकबर के बिना अनाथ हो गई थी। नगर के लोग भयभीत थे। डर से उनके हृदय व्याकुल थे और मुंह पीले पड़ गये थे (247)। जब बनारसी ने अकबर की मृत्यु की खबर अकस्मात् सुनी, वे सीढ़ियों पर बैठे हुए थे। यह खबर उनके हृदय पर चोट की तरह लगी। बनारसी को यह खबर सुन कर इतना सदमा हुआ कि वे अपने आप को संभाल न सके और सीढ़ियों से गिर पड़े (248)। उनका माथा फूट गया और खून बहने लगा। उनके मुँह से 'देव' शब्द निकल पड़ा। (249) बनारसी को पत्थर से चोट लगी और घर का ऑगन खून से लाल हो गया। सबने 'हाय हाय' करना शुरू कर दिया। उनके माता पिता बेहाल हो गये (250)।... इस बीच नगर में हाहाकार मच गया था। चारों ओर दंगे होने लगे। हर घर के दरवाजे बंद हो गये। दुकानदारों ने दुकानों पर बैठना छोड़ दिया (252)। लोगों ने अपने अच्छे वस्त्र और कीमती आभूषण जमीन में गाड़ दिये, हुंडी बही कहीं और, और नगद पैसा दूसरे सुरक्षित स्थानों पर छिपा दिया (253)। घर घर में शस्त्र इकट्टे करे गये। लोग कीमती वस्त्र छोड़ मोटे वस्त्र पहनने लगे, मोटे—मोटे कंबल और खेस ओढ़ने लगे। नारियों ने भी रूप-लज्जा छोड़ कर सादा वेष धारण कर लिया (254)। ऊँच-नीच की कोई पहचान नहीं रही, धनी और निर्धन एक समान लगने लगे। लोग यूँ ही डर रहे थे, क्यों कि चोर डाकू तो कहीं दिख नहीं रहे थे (255)।'' (अर्धकथानक, पृ. 69-70)

गरीब और बेसहारा लोग अकबर को अभय दाता मानते थे, सामान्य जन उन्हें एक औलिया मान कर उनसे दुआएँ माँगने पहुँचने लग गये थे, उनके अनेक दरबारियों को यह वहम था कि उनमें दैवी शक्ति है या वे देवतात्मा हैं। पर अकबर ख़ुद अपने आप को लेकर इस तरह के मुगालते में नहीं रहे।

प्रस्तुत पुस्तक में अकबर के इबादतखाने में होने वाली धर्मविषयक चर्चाओं पर लंबे प्रसंग हैं, अध्यात्म को ले कर विचारोत्तोजक चर्चाएँ हैं। कुरानशरीफ और वेदांत का इन चर्चाओं में एक पारायण ही हो गया है। अकबर के इबादत खाने में रोज होने वाली धर्म—चर्चाओं पर दिबस्तान-ए-मजाहिब नाम से किताब तैयार की गई थी, प्रदीप गर्ग ने अंग्रेजी अनुवाद से उसका अच्छा उपयोग किया है। अकबर ने आज के सम्मेलन कक्ष की तरह इबादतखाने की इमारत बनवाई थी। प्रतापकुमार मिश्र ने इबादतखाने में सत्संग करते हुए अकबर के चित्र की प्रतिकृति अपनी पुस्तक में दी है। यह चित्र अकबर के समय का ही है। उस समय के प्रखर दार्शनिकों, संतों और किवयों ने अकबर के सत्संगों में हिस्सा लिया। इनमें मधुसूदन सरस्वती जैसे महान् दार्शनिक, गोस्वामी विमलनाथ और गोस्वामी यदुरूप, स्वामी नृसिंहाश्रम, स्वामी नारायण आश्रम आदि वैष्णव संत और वेदांत के आचार्य थे। उस समय के सबसे बड़े जैन संत मुनि हीर विजय का बहुत सनेह अकबर था। उनके साथ के बीस के लगभग मुनि अकबर के संपर्क में रहे। हीरिवजय के शिष्य भानुचंद्र गणि अकबर को सूर्यसहस्रनाम का नियमित अभ्यास कराते रहे। इसके लिये लाहौर जा कर अकबर के साथ उन्हें रहना पड़ा। जैन मुनियों ने अकबर पर संस्कृत में अनेक काव्य और प्रशस्तियाँ लिखीं हैं, हालाँकि उन्हें अकबर से अपने लिए कोई खैरात नहीं चाहिए थी।

राहुल जी कहते हैं कि 'अकबर इस्लाम का विरोधी न होता यदि उसके सांस्कृतिक समन्वय को स्वीकार किया गया होता । पर मुल्ले टूटने के लिये तैयार थे, झुकने के लिये नहीं।' (राहुल सांकृत्यायन, अकबर,

1967, पृ. 237-38)। वे यह भी मानते हैं कि ईसाई पादिरयों ने अकबर की इस्लाम के प्रति घृणा को बहुत बढ़ा-चढ़ा कर दिखाया है। पर जिस तरह ईसाई पादिरयों को यह ग़लतफहमी थी कि अकबर अंततः उनका धर्म स्वीकार कर लेगें, कुछ गलतफहमी राहुल जी को भी अकबर को ले कर है। अकबर ने इस्लाम से कभी घृणा नहीं की। उन्हें धर्म के नाम पर आतंकित करने वाले, लूटखसोट करने वाले पाखंडी मौलवियों से उन्हें बेहद घृणा हो गई थी, जिसका दस्तावेजीकरण प्रदीप जी की पुस्तक में मिलता है।

अकबर सूर्योपासना करते थे, रामायण महाभारत में उनकी बहुत रुचि थी। अन्य धर्मावलंबियों के अनुयायियों के साथ साथ हिंदू संतों से भी सत्संग किया। पर अकबर न हिंदू हुए, न उन्होंने इस्लाम ही छोड़ा। वे एक सच्चा मुसलमान बनने की कोशिश करते रहे। अकबर के बारे में यह भी भ्रांत धारणा प्रचारित की जाती रही है कि उन्होंने दीने इलाही नाम से अलग से कोई मजहब चलाया। दीने इलाही धार्मिक समन्वय का एक सिद्धांत था, स्वतंत्र धर्म नहीं।

संस्कृत के अनेकों ग्रंथों का अकबर के निर्देश पर विद्वत् मंडली ने फारसी में अनुवाद किया। प्रताप कुमार मिश्र ने अकबर द्वारा जारी रामसीय रजत मुक्ता का जो विवरण दिया है (पृ. 432-33), उससे अकबर की रामायण में ही नहीं, राम पर भी गहरी आस्था व्यक्त होती है। रामायण और रज्मनामः (महाभारत) पर अकबर और रहीम की प्रतियों में बनवाये गये चित्रों का विवरण प्रताप कुमार मिश्र की पुस्तक में है। अकबर की अपनी रज़्मनामः या महाभारत की प्रति को चित्रों से सुसज्जित करने में उनके वेतनभोगी चित्रकारों को चार साल लगे थे। इस प्रति में 169 चित्र थे (प्रतापकुमार मिश्र, पृ. 456)। मिश्र का यह कहना सही लगता है कि भारतीय चित्रकला के इतिहास में इन चित्रों का असाधारण महत्त्व है, तथा इस दृष्टि से इनका अध्ययन नहीं किया गया है। रज़्मनामः की असंख्य प्रतियाँ अकबर के आश्रित अमीर-उमराओं ने तैयार कराई, क्योंकि अकबर की दृष्टि में यह एक ईश्वरीय कार्य था।

यह मानना भी गलत है कि अकबर के उत्तराधिकारियों ने अकबर की नीतियों को पूरी तरह उलट दिया। आड़े टॉस्क बताती हैं कि औरंगजेब ने गद्दीदनशीन होने के बाद अकबर और जहांगीर की नीतियों का पालन किया। वह हिंदू संतों से संपर्क रखता था। राजा रघुनाथ उसके सबसे विश्वासपात्र अधिकारी थे, अकबर और शाहजहां के 22.5 प्रतिशत के मुकाबले हिंदूओं को पचास प्रतिशत तक उच्चपद उसने दिये (आउड़े टॉस्क, औरंगजेब, पृ. 73). औरंगाबाद में बीबी का मकबरा जो उसने अपनी पहली पत्नी की स्मृति में बनवाया उसके कलाप्रेम का उदाहरण है (आउड़े टॉस्क, पृ 52), तथा लाहौर की बादशाही मस्जिद भी (पृ. 59)। वह कश्मीर के बगीचों में रमता और संगीत में रुचि लेता रहा (वही, पृ. 53)। संगीत पर सबसे अधिक ग्रंथ औरंगजैब के शासनकाल में लिखे गये (पृ. 56)। उसके मामा शाइस्ता खान ने बंगाल के सूबेदार रहते समय पं. वसंत राय से महाभारत की अनुक्रमणिका तैयार करवाई थी। शाइस्ताखान स्वयं संस्कृत के भी किव थे। देवदत्त ने गूजरीशतकम् के आरंभ में औरंगजैब की प्रशस्ति की है (वही पृ. 57)। 1680 के आसपास औरंगजैब ने बैरागी शिवमंगल दास के साथ सत्संग किया (वही, पृ. 84)। सूफी संतों से उसके संबंध थे। एक किव ने कामगर खान पर व्यंग्य में किवता लिखी थी, जिसकी शिकायत कामगर खान ने औरंगजेब से की। औरंगजैब ने खान से कहा कि उस किव ने तो मुझ पर भी ऐसी ही किवता लिखी है (पृ. 97)।

औरंगजेब के द्वारा भारत के चालीस मंदिरों को अनुदान देने के विवरण मिलते हैं, और यह भी कि काशी विश्वनाथ मंदिर पर उसने हमला वहाँ बलात् कैद कर ली गईं कच्छ की रानी को छुड़वाने के लिये किया था। यह सत्य है कि इससे औरंगजैब के जघन्य तथा अत्यंत क्रूरता से भरे दुष्कृत्य क्षमा के योग्य नहीं हो जाते। पर यह भी तो सत्य है कि अकबर की एक अमिट छाप उसके उत्तराधिकारियों पर बनी रही। प्रदीप जी की किताब अकबर के अवदान को उसकी समग्रता में समझने की माँग करती है। यह सच है कि उन्होंने अकबर के

उज्जवल पक्षों को बहुत खूबसूरती से इस उपन्यास में उभारा है, अकबर की आध्यात्मिक आभा के आलोक से उनके उपन्यास का रंगमंच जगमग करता लगता है, नेपथ्य के अँधेरे कोनों से कहीं कहीं पर्दा जरूर उन्होंने हटाया है। प्रदीप जी मानते हैं कि अकबर की कामुकता और विलासिता की चर्चा अतिरंजित रूप में की जाती रही है। पर अकबर के हरम पर उनके उपन्यास में एक अध्याय है, और उसकी कमजोरियों पर परदा तो नहीं ही ढापा गया है। पर यहाँ प्रश्न अकबर से संस्खलनों और उनकी भूलचूक का हिसाब लगाने का नहीं है। प्रश्न यह है कि मुगलकालीन इतिहास को हम किस रूप में समझें?

राकेश पांडे लिखते हैं – आधुनिक भारतीय या प्राकारांतर से कहें तो हिन्दू मानस के भीतर बसे सांस्कृतिक और ऐतिहासिक पराजय का बोध बहुत बड़ी गुत्थी है। अशोक, अकबर, और राणा प्रताप उसकी पराजय बोध से छनकर हम तक पहुंचते हैं। यह ऐतिहासिक तथ्य का प्रवाद बनकर हमारे पाठय पुस्तकों से लेकर उच्च अध्ययन के मंचों तक दिखता है। ...एक समाज जो ऐतिहासिक तथ्य को पश्चिम से आयातित समझ की उपज मानता है और उससे परे अपने शाश्वत इतिहास और काल बोध की दुहाई देता है, उन्हीं तथ्यों के साये में तलवारें खींचता है।... प्रश्न तथ्यों का तो है ही साथ ही इतिहास अथवा काल बोध का भी है। वहाँ भारी घालमेल है विद्वतजनों के मन मस्तिष्क में। एक तरह की जड़िमा और धुंधलापन है जो सांस्कृतिक पराजय के बोध से छाई हुई। ऐसे में किसी भी तरह के पुनर्विचार का अवकाश बचता नहीं। फिर भी यदि शोध परक पुस्तकें अकबर या बाबर पर किसी ने श्रमपूर्वक लिखी हों तो उन पर विचार निष्पक्ष रूप से होना चाहिए। और वह तभी होगा जब हम इतिहास की अवधारणा, तथ्यपरकता के मानक, तथा अतीत और काल बोध तीनों को एक साथ विचार के केन्द्र में रख पाएंगे। और बार-बार यह नहीं कहेंगे कि 'हिस्टी' और 'इतिहास' एक नहीं हैं। जो कि सचमुच एक नहीं हैं। हिस्ट्री और तारीख भी एक नहीं हैं। किन्तु हम एक साथ हिस्ट्री, इतिहास और तारीख से बनी अतीत की अवधारणाओं के साथ जीते हैं। साथ ही उनसे बाहर के भी लोक में, जो कि अतीत भी है, और अतीत के बोध से अलग या परे भी। भारतीयता स्वयं अतीत और काल के जटिल गुम्फन और बुनावट के बीच आकर लेती है। वह हमारे बोध का विशेषण और नियामक एक साथ है।.... भारतीयता और विशेषतः उसकी ऐतिहासिकता के तथ्य और भावमय रूप का संधान करने वाला आधुनिक मनीषी और दार्शनिक कवि भी चिति और चेतना के नए अर्थ खोजता है : 'चेतना का संदर इतिहास' । ं

यहाँ यह कुछ लंबा उद्धरण देना इसिलये भी आवश्यक लगा कि प्रदीप जी की किताब को भी राकेश पांडे के शब्दों में 'चेतना का सुंदर इतिहास ' कहा जा सकता है। इस किताब से अकबर की जो छिव बनती है, वह अकबर की रूढ़ हो चुकी छिव से बहुत अलग है, और इस किताब को परिशिष्ट में दिये हुए विस्तृत संदर्भों के साथ पढ़े बिना यह विश्वास करना सहज नहीं होगा कि अकबर इस महादेश की महाचेतना के एक उन्नायक हैं और अपने जीवन की परिणित में वे एक अध्यात्म पुरुष हैं। विजयबहादुर जी का यह कहना सही है कि प्रदीप गर्ग ने जो अकबर हमें दिया है वह हमारे लिये सर्वथा अज्ञात था, 'पर इसके लिये लेखक ने जितने संदर्भ जुटाये हैं, वे हमें आश्वस्त करते हैं...।

इस प्रश्न पर विचार भी होना चाहिये कि क्या हम अकबर, राणा प्रताप और औरंगजेब को भी किसी गहरे सांस्कृतिक पराजय के बोध से ग्रस्त होकर ही हर बार देखते हैं- हम उनके कृष्णपक्ष पर चर्चा करें तब भी और उनके शुक्ल पक्ष पर चर्चा करें तब भी? तब हमारे सांस्कृतिक पराजय के बोध से छनकर इतिहास हम तक आ रहा है - यह कहने के स्थान पर यह कहना उचित होगा कि इस बोध से एक इतिहास की निर्मित की जा रही है। पर जब भी इतिहास लिखा जाता है, तो वह किसी न किसी बोध से निर्मित ही किया जाता है, और इतिहास की ये निर्मितियाँ अपनी-अपनी जगह सही हो सकती हैं, यदि उनमें तथ्यों को अतिरंजित न किया गया हो, न उन्हें तोड़ा मरोड़ा ही गया हो। आड्रे ने औरंगजेब की वकालत में किताब लिखी हैं, औरंगजेब के अमिट और

अक्षम्य गुनाहों को स्वीकार करते हुए पर यदि तथ्यों को विकृत कर के प्रस्तुत किया जायेगा, तो इतिहास के प्रति ईमानदारी नहीं रह पायेगी। उपनिवेशवादी दृष्टि से भारतीय इतिहास के लेखन में तथ्यों के साथ छेड़छाड़ करते हुए इतिहास की निर्मिति की गई। और हाल ही में हिंदूवादी दृष्टि से भारतीय इतिहास लेखन के प्रयासों में भी यही हो रहा है। हम विश्वविजयी रहे हैं - यह साबित करने के लिये यह भी कहा जा रहा है कि हमने लंका, वियतनाम (चंपा), थाइलैंड, बर्मा (ब्रह्मदेश) आदि पर विजय प्राप्त की और वहाँ अपने उपनिवेश बनाये। चूँिक अंग्रेजों ने इस देश पर छल कपट से अपनी हुकूमत कायम करके हमें गुलाम भी बनाया और हमारे देश को उपनिवेश बनाकर लूटा; इसलिये हमें अब यह घोषणा करना आवश्यक लगने लगता है कि हमने भी विदेशों में उपनिवेश बनाये। वे वहाँ जाकर बस गये और वहीं के हो गये। बाहर के जिन देशों में हमने विजय हासिल की है, वह प्रायः वैचारिक, सांस्कृतिक और धार्मिक विजय ही रही है, सामरिक नहीं।

इसी सांस्कृतिक पराजय के बोध में जन्में हीनताभाव को ढाँपने के लिये हमें अकबर और औरंगजेब के चिरत्रों पर अपनी घृणा का एक बारगी आरोप करना उचित लगता है। यह आरोप हमारे समय में घृणा की राजनीति को ही बढ़ावा दे रहा है। प्रदीप गर्ग की पुस्तक इसके प्रतिरोध में एक विचारणीय और ग्राह्म पक्ष प्रस्तावित करती है।

21 लैंड मार्क सिटी भेल संगम सोसायटी, भोपाल (म.प्र.)

### सन्दर्भ -

- 1. Ākbār īś līke ā cōcōnūt, hārd ōūtśīde, būt śōft īnśīde. Ānd he hāś ā whōle lōt ōf my śterīōūś śpāce wīthīn, wśhīch, I dōūbt, īf ānybōdy wōūld ever be āble tō penetrāte. (J.439)
- प्रताप कुमार मिश्र तथा अन्य कई विद्वान् मानते हैं कि अल्लोपनिषद् के प्रणेता अबुल फज़्ल थे। इसकी कुछ पोथियों पर भी लेखक के रूप में अबुल फज़्ल का नाम है।
- 3. राहुल सांस्कृत्यायन एक इतिहासपरक अनुशीलन, ब्रजेश कुमार श्रीवास्तव, ट्र. 203-211
- 4. विवरण के लिये देखें संस्कृत साहित्य का समग्र इतिहास खंड-3 में मुक्तककाव्य विषयक अध्याय।
- 5. 11 नवंबर 2018 को श्री गोकुलज्ञानगंगा के लिये प्रेरित मंतव्य से चुने हुए अंश।

### सन्दर्भ ग्रन्थ -

Ā Fōrgōtten Legācy – Yet Untōld Śtōry ōf Ākbār – the Greāt Mūghāl – Prādeep Gārg, Nōtīōn Preśś, Chennāī, 2016

अर्धकथानक - बनारसी दास, सं. रोहिणी चौधुरी, यात्र बुक्स तथा पेंगुइन बुक्स, 2007

मुगलसम्राट अकबर और संस्कृत (दो भागों में) — प्रताप कुमार मिश्र, अखिल भारतीय मुस्लिम संस्कृत संरक्षण एवं प्राच्य शोध संस्थान, लंका, वाराणसी, 2012

राहुल सांकृत्यायन – एक इतिहासपरक अनुशीलन, ब्रजेश कुमार श्रीवास्तव, किताव महल 2004, पृ. 203-211 अकबर – शाजी जमां, राजकमल प्रकाशन, दिल्ली, 2016

संस्कृत साहित्य का समग्र इतिहास – राधावल्लभ त्रिपाठी (चार खंड) भारतीय बुक कारपोरेशन, दिल्ली, 2018

Cūltūre ōf Enōcōūter - Śānśkrīt āt The Mūghāl cōūrt - Āūdrey Trūśchke, Śōūth Āśīā Ācrōśś Dīścīūplīneś. Āllen Lāne (Pengīōn Bōōkś), 2016

Āūrāngzeb - Āīdrey Trūśchke, Pengūīn Vīkīng, 2017



Zlatinum Adition

